

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR

Könyv- és könyvtártörténelem

***Egyházi, családi és
asszonykönyvtárak***

(Könyvtártörténeti szakdolgozatok)

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR

Könyv- és könyvtártörténelem

Baranyai Katalin – Csesznegi Viktória – Faa-Lendvai Erzsébet –
Kovács Irén – Papp Csaba István – Varga Gabriella

Egyházi, családi és asszonykönyvtárak

(Könyvtártörténeti szakdolgozatok)

Szeged 2014

Szerkesztette: Muzs Krisztina
Borító: Horváth Réka
A kiadást felügyelte: Z. Karvalics László

2014 Primaware Kiadó
A Primaware a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszékének
kiadója

Művelődéstörténeti Könyvtár
Könyv- és könyvtártörténelem

Minden jog fenntartva!

ISBN 978-963-306-274-6

Tilos a művet vagy bármely részletét bármiféle információhordozón,
akár grafikusan, elektronikusan, mechanikusan, fotó- vagy
fénymásolási eljárással vagy bármely más módon sokszorosítani,
továbbítani, közvetíteni vagy tárolni a jogadó előzetes írásbeli
engedélye nélkül.

©Primaware Kiadó 2014
Szeged

Tartalomjegyzék

Muzs Krisztina (szerk.): Régi könyvek új kutatói (Bevezetés) **4.**

Baranyai Katalin: Egy asszonykönyvtár a 18. századból. Wesselényi Kata könyvjegyzéke alapján **6.**

Csesznegi Viktória: A Zombori Karmelita Rendház régi könyvei **133.**

Faa-Lendvai Erzsébet: A Tihanyi Bencés Apátság és könyvtárának története **222.**

Kovács Irén: Az Esterházy-gyűjtemény kalendáriumai **281.**

Papp Csaba István: A tiszaugi református egyház parochiális könyvtárának gyűjteménye **392.**

Varga Gabriella: A Herpei család könyves műveltsége **456.**

RÉGI KÖNYVEK ÚJ KUTATÓI (BEVEZETÉS)

A Szegedi Tudományegyetemen nagy hagyományokkal rendelkezik a régi magyar irodalom, művelődés-, könyvtár-, olvasás- és olvasmánytörténet kutatása és oktatása. A művelődéstörténet iránti megnövekedett érdeklődés és a régi könyvekből álló gyűjtemények feldolgozásának igénye teremtett létjogosultságot a könyvtáros képzésen belül speciális ismeretekkel rendelkező szakemberek oktatására. A Bölcsészettudományi Karon 1995-ben indult önálló specializáció a kezdetektől nagy népszerűségnek örvendett.

A képzést a szakma tekintélyes és meghatározó egyénisége, Monok István irányítja, a területen kiemelkedő oktató gárdával körülvéve. A hallgatók tanulmányaik során kiszélesítik művelődéstörténeti tudásukat, nyomdászat-, könyvkiadás-, eszme- és olvasástörténeti kurzusokat látogatnak, elsajátítják a régi könyvek feldolgozásához szükséges ismereteket és alapfokú latin nyelvi és paleográfiai jártasságot szereznek.

A magukévá tett tudást gyakorlatban is kamatoztathatják, hiszen bevett gyakorlat, hogy a hallgatók különböző egyházi, iskolai vagy múzeumi könyvtárak számára könyvmentést végeznek és feldolgozzák a régi könyves gyűjteményeket.

A szegedi kutatócsoport élen jár a könyvtár- és olvasmánytörténet kutatásában, munkájuknak köszönhetően több hiánypótló kiadványsorozat jelent meg, melyekben többek között könyvjegyzékeket, possessor adatokat és lelőhely nyilvántartásokat gyűjtöttek össze és dolgoztak fel. A *Könyvtártörténeti Füzetek* másfélezer összegyűjtött forrás részletes leírását tartalmazza az irattal, a tulajdonossal, valamint a jegyzékkel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókról. Az *Adattárak* a leghosszabb adatközlő sorozat a jegyzékek teljes szövegével, részletes mutatókkal. A *Kárpát-medence Koraújkori Könyvtárai* teljes könyvtárak rekonstrukcióját mutatja be, bizonyos szempontú olvasmánytörténeti statisztikákkal együtt. Az *Olvasmánytörténeti dolgozatokban* a sorozatok egyes köteteinek kiadása közben elkészült tanulmányokat publikálják. A *Könyves Kultúra XIV-XVII. század* eddig megjelent három kötete a művelődéstörténeti képzés tankönyvkínálatát bővíti, válogatást adva az angolszász, a német és a francia szakirodalomból. A diákoknak lehetőségük van bekapcsolódni az itt folyó kutatásokba, valamint kibontakoztathatják tehetségüket tudományos diákköri dolgozatokban, cikkekben egyaránt.

Ezekhez a kiadványokhoz szeretne csatlakozni, amolyan kistestvérként, az egyetemisták által működtetett Primaware Kiadó kötete is. A Művelődéstörténeti Könyvtár részeként indított Könyv-és könyvtártörténeti sorozat nyitó köteteként hat kiváló hallgató szakdolgozatát adjuk közre. Munkájukban a könyvtörténet eddig kevésbé feltárt vagy feltáratlan szegmenseit járták körül. Kutatásukban kitűnően egyesítették egyéni érdeklődésüket szakmai ismereteikkel. Dolgozataik a művelődéstörténet és kultúra iránt érdeklődőknek izgalmas és tanulságos olvasmányul szolgálnak.

Muzs Krisztina, szerkesztő

Baranyai Katalin

**EGY ASSZONYKÖNYVTÁR A 18.
SZÁZADBÓL**

WESSELÉNYI KATA KÖNYVJEGYZÉKE ALAPJÁN

Tartalom

EGY ASSZONYKÖNYVTÁR A 18. SZÁZADBÓL	6
Könyvtártörténeti források.....	9
<i>Asszonykönyvtárak és könyvjegyzékeik</i>	<i>10</i>
Egy könyvgyűjtő asszony és könyvjegyzéke a 18. századból.....	14
<i>Wesselényi Kata élete</i>	<i>15</i>
<i>Az író.....</i>	<i>19</i>
<i>Könyvgyűjtés a Rhédei családban</i>	<i>22</i>
<i>Wesselényi Kata könyvjegyzékei</i>	<i>24</i>
<i>A könyvek első tulajdonosa, Rhédei Zsuzsánna</i>	<i>26</i>
<i>Wesselényi Kata és a könyvgyűjtés</i>	<i>26</i>
<i>A gyűjtemény összetétele különböző szempontok alapján.....</i>	<i>28</i>
<i>Possessorbejegyzések és egyéb, a könyvekbe tett beírások</i>	<i>32</i>
<i>A könyvjegyzék azonosításáról, az azonosítás nehézségeiről.....</i>	<i>34</i>
<i>A mellékletben közölt könyvjegyzékről.....</i>	<i>38</i>
<i>A könyvtár összehasonlítása egy másik, 18. századi asszonykönyvtárral</i>	<i>39</i>
A gyűjtemény néhány kiemelt kötete	42
<i>Bibliák Wesselényi Kata könyvtárában</i>	<i>42</i>
<i>Bod Péter művei a gyűjteményben</i>	<i>45</i>
Kéziratok Wesselényi Kata könyvtárában	49
<i>Orvosi témájú kéziratok</i>	<i>50</i>
<i>Egy 16. századi orvosi könyv másolata</i>	<i>51</i>
<i>Zay Anna munkái Wesselényi Kata könyvtárában</i>	<i>54</i>
<i>Kézírással szakácskönyv</i>	<i>56</i>
A gyűjtemény sorsa Wesselényi Kata halála után	59

<i>Bethlen Zsuzsánna és a Teleki Téka</i>	<i>59</i>
Összegzés és befejezés.....	63
Néhai M(é)l(tósá)g(o)s Gróff Rhédey Sigmondné Asszony halála után maradott Könyvei Catalogussa	65
HELYNÉVMUTATÓ.....	108
NÉVMUTATÓ.....	112
BIBLIOGRÁFIA.....	128
<i>Könyvek, tanulmányok:.....</i>	<i>128</i>
<i>Online elérésű könyvek, tanulmányok:</i>	<i>130</i>
<i>Azonosításhoz, nevek egységesítéséhez használt források:</i>	<i>131</i>
<i>Azonosításhoz, nevek egységesítéséhez használt online adatbázisok:</i>	<i>132</i>

KÖNYVTÁRTÖRTÉNETI FORRÁSOK

A régmúlt idők könyvtárainak megismeréséhez több lehetőség is a kutatók rendelkezésére áll. A legjobb forrás, ha az adott gyűjtemény teljes egészében, eredetiben fennmaradt, mert így nemcsak szemmel látható a könyvtár valódi mérete, hanem a kötetek kézbevételeivel további ismereteket lehet szerezni az adott könyvtárról, a tematikájáról, az összetételéről, a művek megjelenési helyéről és idejéről, illetve a tulajdonosról vagy tulajdonosokról is többet elárulnak a könyvek például az ex librisek, a possessorok, a margináliák és más, a könyvekbe tett bejegyzések, feljegyzések által, valamint a könyvek állapota is utalhat például azok használatára. Ezek a jellemzők a könyvtártörténeti kutatásokon túl olvasástörténeti kutatásokra is lehetőséget adnak.¹

Vannak olyan könyvgyűjtemények is, amelyek nem maradtak fenn egyben, mert például a tulajdonos halála után a családtagok szétosztották egymás között a köteteket, vagy más könyvgyűjtőkhöz került néhány könyv, vagy azért nincsenek már meg teljes egészében, mert később, a 20. század folyamán hordták szét a gyűjteményt. Ezekben az esetekben, ha a kötetek tartalmazzak ex librist, possessorbejegyzést vagy bármi más jelet, ami utalhat a korábbi tulajdonos személyére, akkor azonosítható az eredeti könyvgyűjtő, és akár rekonstruálható a gyűjteménye is, vagy legalább annak egy részlete.²

Akadnak olyan könyvtárak is, amelyeknek kötetei egyáltalán nem maradtak fenn, mert például egy tűzvész vagy más csapás során mind megsemmisültek. Ilyenkor sem reménytelen a kutatók helyzete, van esély arra, hogy az állomány összetételét megismerjék, ha készült a könyvtárról valamilyenfajta összeírás, részletesebb feljegyzés. A könyvtártörténeti kutatásoknak több ilyen forrása is lehet. Vannak olyanok, amelyekben jegyzékként, a köteteket tételesen felsorolva írták le a könyvtár állományát. Ide sorolhatóak az általában leltározási céllal vagy könyvtárrendezés során készült katalógusok, hagyatéki összeírások, végrendeletekhez csatolt összeírások.³ Ezek

¹ MADAS Edit – MONOK István: A könyvkultúra Magyarországon. A kezdetektől 1800-ig. Bp., Balassi, 2003, p. 102.

² Uo., p. 96–97.

³ Uo., p. 98.

valószínűleg a teljesség igényével készültek, így nagyjából pontos képet adhatnak az adott személy gyűjteményéről, ám nagyon gyakori, sőt szinte minden könyvjegyzékre jellemző, hogy a leírások nem teljeseek, az adatokat több esetben nem a címdalról vették, előfordulhattak az összeírás során elírások is. A szerző vagy a megjelenési adatok hiánya, vagy azok rosszul való leírása napjainkban megnehezíti a pontos rekonstrukciót, és olykor a rövidített vagy összefoglaló címleírások, vagy az idegen nyelvű címek magyarra való átírása is problémát okozhat, ezek kiderítésére több időt és energiát kell fordítani, de az is megtörténhet, hogy az ember minden igyekezete ellenére sem tudja megoldani ezt a feladatot.⁴

A kutatóknak szerencsés esetekben más források is a rendelkezésükre állnak, akár arra is, hogy a pontatlan adatokat helyesbítsék. A könyvtártulajdonosok leveleiben előfordulhatott könyvek említése, a legtöbb esetben olyan formában, hogy a család egy hozzátartozóját vagy egy ismerősét kérték meg, hogy egy-egy bizonyos művet megvásároljanak számukra, amellyel bővíteni akarták a gyűjteményüket. A magánkönyvtárak esetében akadhatnak olyan rövidebb terjedelmű források is, amelyekben a mástól kapott, vagy másnak kölcsönadott könyvek adatait jegyezték fel. Ezeket szakszóval nem jegyzékszerű forrásoknak tekintik, hanem személyes iratoknak nevezik, illetve az egyéb források kategóriájába tartoznak. Ugyancsak ezekbe a csoportokba sorolhatóak a könyvbejegyzések, a possessorok, a margináliák, továbbá a naplóbejegyzések, önéletrajzi feljegyzések, idézetek, könyvszámlák, stb.⁵

Asszonykönyvtárak és könyvjegyzékeik

A dolgozatomban tárgyalt korszaka a 18. század. Tulajdonképpen ezekben az években alakult ki a könyvtárak egy új típusa, az asszonykönyvtárak. Ezek az új gyűjtemények jellemzően a főúri családokban jöttek létre, ahol már nemcsak a család férfi tagjai, hanem a nők is műveltebbek voltak a korábbi századokban élőknél. A 17–18. századtól kezdődően változott a nők helyzete abban a tekintetben, hogy – még ha komolyabb tudományokba nem is merültek bele, de – legalább írni és olvasni megtanultak, így lehetőségük nyílt arra, hogy saját maguk olvassák a Bibliát és a

⁴ MONOK István: Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon 1526–1720. Forrástipológia, forráskritika, forráskiadás. Szeged, Scriptum, 1993. (Olvasmánytörténeti dolgozatok, V.), p. 40–42.

⁵ MADAS – MONOK, 2003: i. m., p. 97–98. és MONOK, 1993: i. m., p. 36–39.

katekizmust, valamint levelezhettek a családtagokkal is. A 18. század első felét illetően általánosságban elmondható, hogy a főúri családok nő tagjai leginkább csak a vallási szövegekkel ismerkedtek meg, természetesen csak magyarul, majd a század későbbi szakaszában már valószínűleg olyan jellegű műveket is olvashattak, amelyek a mindennapi élethez szükséges tanácsokat tartalmazták, mint például orvosi és füveskönyvek, vagy a háztartással és a gazdasággal foglalkozó írások. A 18. század utolsó harmadában pedig olyan főúri asszonyok is voltak, akik valamilyen idegen nyelvet is ismertek, tehát olvashattak és írhattak az adott nyelven. A nők műveltségét illető változás bizonyítékai a kor asszonykönyvtárai is. Mivel a kezdeti időkben a nők kizárólag magyarul olvastak, így gyűjteményeikben is szinte csak magyar nyelvű munkák voltak megtalálhatóak, vagyis kisebb-nagyobb méretű, de mindenképpen jelentős hungarika gyűjteményekről van szó, ezért ezek a könyvtárak kiemelt helyet foglalnak el a hazai könyvtártörténeti kutatásokban.⁶

A női könyvgyűjteményeket az azokról készült könyvjegyzékek alapján szinte pontosan meg lehet ismerni. Könyvjegyzéknek tekintjük azokat a kézírásos dokumentumokat, amelyekben az összeállító az adott könyvtárban található valamennyi kötetről leírást készített a legtöbb esetben valamilyen szisztéma (például betűrend, tematikus rendezés) alapján.

A 18. századi Erdélyből több kiemelt jelentőségű asszonykönyvtárat meg lehet nevezni. A legismertebb egyértelműen **Bethlen Kata** (1700–1759) gyűjteménye, amelyet napjainkban csak a fennmaradt könyvjegyzékekből lehet megismerni. A két összeírást Bod Péter (1712–1769) készítette el, az első 1747-es keltezéssel *Árva B. Bethlen Kata Széki Teleki Iosef ur özvegye könyveinek laistroma* címmel, míg a másodikat 1752-ben *Magyar Bibliotéka...* kezdéssel állította össze. Ezek alapján tudható, hogy Bethlen Katának csak és kizárólag magyar nyelvű könyvei voltak, a külföldi szerzők munkáit magyar fordításban szerezte meg magának. A témabeli megoszlást tekintve a kötetek jelentős arányát a vallásos irodalmi művek tették ki, úgy mint különböző bibliakiadások, bibliamagyarázatok, imádságos- és zsoltároskönyvek, prédikációk, stb. Jóval kisebb arányt képviseltek a világi témájú művek, ezek orvoslással, gazdasággal, joggal,

⁶ SOMKUTI Gabriella: Könyvgyűjtő asszonyok a 18. századi Magyarországon. *Könyvtáros*, 1991. (41. évf.) 5. sz., p. 290–296.

történelemmel foglalkoztak.⁷ Bethlen Kata bibliofiliáját támasztja alá az a tény is, hogy gyűjteményének darabjait egységes kötésbe köttette, és azokba az Á.B.K. monogramot is beleírta.⁸ Könyvtárát végrendeletében a nagyenyedi református kollégiumra testálta, annak egy részét már halála előtt átszállította a kollégiumba: „Feles számú, magam szorgalmatosságával sok helyekről egybegyűjtött könyveim lévén, mind azokat is hagyom és adom a nagyenyedi református kollegiumnak, aminthogy nagyobb részint bé is adtam már.”⁹ A több mint négyszáz kötetes gyűjtemény sajnálatos módon nem maradt fenn, a könyvek az 1849-es tűzvész áldozatai lettek.¹⁰

A szakirodalomban néhányszor utalnak arra, hogy a Bethlen Kata és Bod Péter művelt környezetéhez tartozó személyek körében is terjedt a bibliofília, így lényegében Bethlen Kata hatással volt a vele kapcsolatban álló főúri asszonyokra, akik ugyancsak foglalkoztak a magyar nyelvű könyvek gyűjtésével.¹¹

Bethlen Kata rokonságához tartozott Teleki László felesége, **Ráday Eszter** (1716–1764), aki szintén könyvgyűjtő volt, és akárcsak Bethlen Kata bibliotékáját, az ő gyűjteményét is csak a könyvjegyzéke alapján lehet rekonstruálni. A leírást Gernyeszegen 1757-ben a Teleki család udvari lelkésze, Málnási László (1722–1797) készítette el *Méltóságos Rádai Esther Asszony ő N(agy)sága Könyveinek Laistroma* címmel.¹² Az összeállításban 230 nyomtatott és 5 kéziratos mű adatai olvashatóak, amelyek alaposabb tanulmányozása után téma- és címbeli hasonlóságokat lehet felfedezni Bethlen Kata könyveivel, ugyanis a két asszony nemcsak kortársa volt egymásnak, hanem a rokonság miatt szoros kapcsolat alakult ki közöttük, sokat leveleztek egymással. A levelek tanúsága szerint Bethlen Kata többször is könyvek beszerzésével bízta meg Ráday Esztert („Kérem kedves menyemasszonyt, ne sajnáljon nékem egy M(agyar) könyvet venni. Titulusa ez: Nemes ember, Nemes asszony.”¹³), illetve ajándék

⁷ SIMON Melinda – SZABÓ Ágnes: Bethlen Kata könyvtárának rekonstrukciója. Szeged, Scriptum Kft., 1997. (A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai, 2.), p. 1–2., 113–122. és SOMKUTI, 1991: i. m., p. 291–292.

⁸ KELECSÉNYI Gábor: Múltunk neves könyvgyűjtői. Bp., Gondolat, 1988. [online]

⁹ Idézi: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. Az államalapítástól 1849-ig. Összeáll.: KOVÁCS Máté. Bp., Gondolat, 1963, p. 282.

¹⁰ SOMKUTI, 1991: i. m., p. 292.

¹¹ DEÉ NAGY Anikó: Könyvgyűjtő asszonyok a XVIII. században. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1996, p. 114.

¹² BELICZAY Angéla: Kajali Klára, Ráday Pál felesége. In: Ráday Pál 1677–1733. Előadások és tanulmányok születésének 300. évfordulójára. Szerk.: ESZE Tamás. Bp., Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1980, p. 195–196. és DEÉ NAGY, 1996: i. m., p. 116. és SOMKUTI, 1991: i. m., p. 292.

¹³ BETHLEN Kata önéletírása. Bp., Szépirodalmi, 1963, p. 278. (keltezés: Fagaras, 1751. december 21.)

köteteket is küldtek egymásnak („Kedves menyemasszony köszöntésit és könyvvvel való kedveskedésit atyafiságos szeretettel köszönöm.”¹⁴), és valószínűleg hatással voltak egymás könyvgyűjtési szokásaira is.¹⁵ Ráday Eszter halála után a könyvek további sorsa bizonytalan, némely kötetről egyértelműen lehet tudni, hogy a nagyobb erdélyi gyűjteményekbe kerültek, de a többi mai lelőhelye jelenleg ismeretlen.¹⁶

Gyulai Klára (?–1757), aki gróf Bethlen Imre felesége volt, szintén rokoni kapcsolatban állt Bethlen Katával, sógornők voltak. Gyulai Klára bibliofíliája valószínűleg férje könyvszeretetének hatására alakult ki. Házasságkötésük után nem sokkal fogott hozzá a saját maga által összeállított, az előző példákhoz képest valamivel kisebb méretű, körülbelül 150 kötetes könyvtára létrehozásához, amelyről az 1764-ben készült könyvjegyzék alapján lehet többet megtudni. Mint a 18. század első felének más asszonykönyvtáraiban, úgy Gyulai Klára gyűjteményében is – amelyet egyébként Rákosi Magyar Thékának neveznek – a legtöbb kötet vallásos tárgyú volt, de esetében megfigyelhető a történelemmel kapcsolatos, valamint a kéziratos művek nagy száma is, ez utóbbiak között például önéletírásokat, szakácskönyveket, háztartási és gazdasági tanácsokat tartalmazó könyveket lehet találni. Az ő könyvtára – az időközben elvitt, eltűnt köteteket leszámítva – akár autopszia útján is tanulmányozható a székelyudvarhelyi református kollégium könyvtárában, ugyanis gyűjteményének darabjai ebben az intézményben fennmaradtak. A köteteket az 1740-es, 1750-es években Gyulai Klára a sarkán aranyozott díszítésű kötésbe köttette és monogramjával, illetve évszámmal látott el.¹⁷

Az asszonykönyvtárak és az állományukról készült összeírások sorát lehetne még folytatni a 18. század második feléből is. Most csak említés szintjén nevezném meg **Újfalvy Krisztinát** (1761–1818), aki már nem főrangú, hanem köznemesi családból származó író volt, és az írás mellett a könyvek gyűjtésével is foglalkozott, az állomány összetételéről egy feltehetően hiányos összeírás maradt fenn. Mivel ő író is volt, így gyűjteménye sokban különbözött a kortárs asszonykönyvtáraktól, nála a

¹⁴ Uo., p. 264. (keltezés: Hévíz, 1748. február 6.)

¹⁵ SOMKUTI, 1991: i. m., p. 292.

¹⁶ KOÓS Judit: Ráday Gedeon könyv- és műgyűjteménye a XVIII. században. Aszód, Petőfi Múzeum, 1994. (Múzeumi Füzetek, 43.), 114.

vallásos irodalmi művek aránya jóval kisebb volt az előzőekben említettekhez képest, míg a szépirodalom az állomány körülbelül felét tette ki.¹⁸

Az idegen nyelvű irodalom olvasása és gyűjtése szempontjából említést érdemel **Nemes Júlia** (1713–1796), aki kapcsolatban állt a már említett kortárs asszonykönyvtár tulajdonosokkal, azaz Bethlen Katával, Ráday Eszterrel és Gyulai Klarával. Nemes Júlia ismerte a német és a francia nyelvet is, ezeken a nyelveken olvasott is, és gyűjteményében voltak német és francia nyelvű kötetek is. Ezek a gyűjtemény nagyobb részét kitevő kortárs magyar könyvekkel együtt ugyancsak a székelyudvarhelyi kollégium könyvtárába kerültek 1796-ban.¹⁹

Nála is jelentősebb **Erdődy Júlia** (1747–1809) a századforduló környékéről, akinek a férjével, Csáky Istvánnal együtt a francia nyelvű kortárs irodalom volt a szenvedélyük, közös könyvtáruk gyűjtőkörét is ez határozta meg, amelyet az 1800-as évek elején készült könyvjegyzék is jól tükröz. A körülbelül 3800 művet megnevező összeírás alapján a francia nyelv nemcsak a franciaországi könyvekben volt jelen, hanem az ókori klasszikus, valamint kortárs angol és német szerzők munkái is francia fordításban voltak meg a házaspár könyvtárában. Ezt a gyűjteményt a 19. század elején elárverezték, az összeírás is ebből az alkalomból készült.²⁰

EGY KÖNYVGYŰJTŐ ASSZONY ÉS KÖNYVJEGYZÉKE A 18. SZÁZADBÓL

Az előző részben megnevezett asszonyokhoz hasonlóan a dolgozatom középpontjában álló személy, Wesselényi Kata is a 18. században élt könyvgyűjtő és könyvtár tulajdonos, valamint (habár a szakirodalom kevésbé tesz róla említést,) író is volt, illetve mivel egész életében kiemelten fontos volt számára a hit, a vallás, így hű támogatója volt a református egyháznak.²¹

¹⁷ JAKÓ Zsigmond: A székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár története. In: Írás, könyv, értelmiség. Tanulmányok Erdély történelméhez. Bukarest, Kriterion, 1976, p. 226–227. és SOMKUTI, 1991: i. m., p. 292–293.

¹⁸ SOMKUTI, 1991: i. m., p. 294.

¹⁹ JAKÓ, 1976: i. m., p. 232–233. és SOMKUTI, 1991: i. m., p. 293.

²⁰ SOMKUTI, 1991: i. m., p. 295–296.

²¹ DEÉ NAGY Anikó: Báró hadadi Wesselényi Kata imnaplói. In: „mint a gyümölczös és termett szőlöveszszöc”. Tanulmányok P. Vásárhelyi Judit tiszteletére. Szerk.: STEMLER Ágnes – VARGA Bernadett. Bp., OSZK, Balassi, 2010, p. 145–146.

Wesselényi Kata élete

Wesselényi Kata 1735-ben Hadad nevű településen született. Édesapja Wesselényi Ferenc (1706–1770) Közép-Szolnok vármegyei főispán volt, édesanyja Rhédei Zsuzsánna (1716–1771), aki ugyancsak könyvgyűjtő asszony volt.²² Testvére volt Wesselényi Farkas (1743–1811), aki később gróf Bethlen Juliannát vette el, illetve húga, Wesselényi Mária (?–1775) Bethlen Domokos felesége lett.²³ Volt még egy lánytestvére, Wesselényi Zsuzsánna, aki fiatalon hunyt el.²⁴

Wesselényi Katát – ahogy az a korban szokás volt, – édesanyja tanította, nevelte a családi házban, gyermekként megtanult olvasni és írni, (habár írása szinte olvashatatlan volt,) mélyebben megismerkedett a református vallással és a magyar nyelvvel, valamint a későbbi években idegen nyelveket is tanult, németet és franciát, a könyvjegyzékében található könyvcímek alapján valószínűleg németül olvasott is.²⁵

Fiatalon, 16 évesen házasodott össze Rhédei Zsigmonddal (1722–1758). Kettőjük frigyét már a leány születése előtt eldöntötték a szülők, mivel a várandós Rhédei Zsuzsánnát súlyosan megviselte, amikor édesanyja temetésén a templomban leszakadt a karzat, és Rhédei Zsigmond édesanyjának gondos ápolása járult hozzá, hogy a lánygyermek egészségesen megszülethessen.²⁶ Továbbá a megtervezett házasság kapcsán azt is meg kell itt jegyeznem, hogy Rettegi György feljegyzései alapján „Rhédei Zsigmond is elvette vala Wesselényi Ferenc úrnak Rhédei Zsuzsannától való leányát, melyet csak azért adott volt oda Wesselényi Ferencné, hogy sokan mondták alávaló szerencsének Wesselényihez s hogy megmutassa, hogy Rhédei is veszen Wesselényi leányt.”²⁷

Tehát a szülők hamar eltervezték a házasságot, ám Wesselényi Kata saját bevallása szerint nem kívánt férjhez menni: „Férjfi keze alá valo menetelemnek irtózása szorongatá az én Szivemet”,²⁸ és életét inkább Istennek szerette volna szentelni: „A Házassági életre valo vágyakozásnak minden indulattya nélkül inkább akartam volna

²² Uo., p. 146.

²³ RETTEGI György: Emlékezetre méltó dolgok. 1718–1784. Bukarest, Kriterion, 1970, p. 226–227.

²⁴ DEÉ NAGY, 1996: i. m., p. 119.

²⁵ DEÉ NAGY, 2010: i. m., p. 146.

²⁶ Uo., p. 147.

²⁷ RETTEGI, 1970: i. m., p. 314.

²⁸ Idézi: DEÉ NAGY, 2010: i. m., p. 147.

azén Szüz életemet a Te Szolgálatodra szentelni.”²⁹ Végül, habár Wesselényi Kata még mindig félt a házaselettől, 1751. június 20-án Kolozsváron megtartották az esküvőt.³⁰ Ebből az alkalomból ajándékozta Rhédei Zsuzsánna leányának azt az 1737-es utrechti kiadású Bibliát, amelyet díszes barna bőrkötésbe köttetett, és előzéklapjára egy húszsoros verset írt, amelyben jókívánságait fejezte ki a leányának: „Rhedei Susánna Kedves Leányának, // Kit szült Wesselényi Ferentz hív Párjá(na)k, // És a `Kereszttségben nevezett Katának, // Könyveit ajánlja e` Szent Bibliának. // Mondván: Oh Méhemnek Szerelmes Gyümöltse! // Kit őriztem eddig, hogy Világ Szümöltse // Téged ne rutitson, sőt Szivedet töltse // A` kegyes Szüzeknek szép tiszta Erköltse. // Im most Gróf Rhédei Sigmund életének // Párjául Házambol adlak, hogy Szivének // Örömet neveljed, `s mint Fele Lelkének, // Töltsed Nyil vesszőkkel Tegzit Ivének. // Azért e` Tárháznak Menyből szállott kintse, // Légyen te Sziveden kegyesség` kilintse; // Konkolyát hogy Sátán abba ki ne hintse, // S ne fogja Világnak vagy Testnek bilintse, // Sőt az egy Jésusnak, ki e` Könyvnek Vége, // Égjen Te szivedben mind végig Húsége; // Férjednek hogy lehess drága nyeresége, // Lelketeknek még leszsz menyben Idvessége. // Kolosvár 20-dik Junij 1751.”³¹

A házasságkötés után nem sokkal az erdőszentgyörgyi Rhédei kastélyba költöztek be. Hamarosan Wesselényi Kata is hozzászokott a házaselethez, és 1756-ban egy fiúgyermekkel ajándékozta meg a férjét. Ám a felhőtlen boldogság nem tartott sokáig, 1758-ban váratlanul betegségben elhunyt Rhédei Zsigmond, így az ekkor még csak 23 éves Wesselényi Kata magára maradt gyermekével.³² Élete további részét özvegyen töltötte, habár környezetében akadtak kérők, például Lázár János erdélyi gróf is érdeklődött iránta, szívesen el is vette volna, de erre nem került sor, mint ahogy azt Rettegi is megírta: „Gr. Rhédei Zsigmondné, Wesselényi Kata, aki igen derék okos, szép asszony, mellette volt a grófnak, minthogy igen jól éltek; különben is elvette volna, mert igen szerette a szép fejrénpet, de nem ment.”³³

1758 után több nehézséggel is meg kellett küzdenie az özvegy Rhédei Zsigmondnének. Kezébe vette a birtok és a gazdaság irányítását, fontos feladatának

²⁹ Idézi: Uo., p. 147.

³⁰ Uo., p. 147.

³¹ Idézi: DEÉ NAGY, 1996: i. m., p. 119–120.

³² DEÉ NAGY, 2010: i. m., p. 147–149.

³³ RETTEGI, 1970: i. m., p. 288.

tartotta fia megfelelő neveltetését, és közben az örökségét is meg kellett védenie a sógorával szemben.³⁴ A nyugodtabb időszakokban bővítette könyvtárát, és ahogy az a kor főrangú családjaitól szinte elvárt erkölcsi kötelesség volt, folyamatosan támogatta az egyházat és az oktatást. Az erdőszentgyörgyi iskolának 1781-től minden évben pénzadományt adott, és a kollégiumok diákjainak tanulmányait is segítette,³⁵ továbbá templomot és iskolát építtetett. Vele hozhatóak kapcsolatba a marosvásárhelyi és a malomfalvi építkezések, de lakhelyén is segítette a református templomot kőből faragott szószékekkel, illetve egyéb adományokkal, például 1771-ben egy sárgaréz kelyhet ajándékozott a templomnak.³⁶

Wesselényi Kata jó kézügyességgel rendelkezett, így a házában élő asszonyokkal közösen úrvacsorai kendőket és úrasztali terítőket készített, ezeket a gazdagon hímzett munkákat a környező települések templomainak ajánlotta fel. Jelenünkben közel 30 terítőről van tudomása a szakirodalomnak, amelyek egyértelműen Wesselényi Kata kezétől származnak, ugyanis saját nevét vagy monogramját, valamint az adományozás évét is feltüntette ezeken a textíliákon. A megajándékozottak között az alábbi települések református templomait találjuk: Erdőszentgyörgy, Marosvásárhely, Hagymásbod, Kibéd, Sáromberke, Uzdiszentpéter, Bözöd, Színerváralja, Piskolt. Ezen helyek egyházi épületeiben a mai napig őrzik a 18. századi hímzett úrvacsorai kendőket és úrasztali terítőket.³⁷

1770-ben újabb csapások érték az asszonyt. Családját megfertőzte a himlő, ő, apja és fia is beteg lett. Wesselényi Kata ugyan meggyógyult a betegségből, de családtagjai nem éltek túl, előbb édesapját, Wesselényi Ferencet, majd rövidesen fiát, Rhédei Ferencet (1756–1770) is elvesztette. Gyermeke halála súlyos megrázkódtatás volt számára, egyik imanaplójában a következőképpen fogalmazott erről: „ezzel minden földi reménységetől és vigasztalásomtól meg kelle fosztattatnom, és Koporsom bé zártáig szívembéli örökös bánatb(an) s gyászban borulni.”³⁸ Rhédei Ferenc halála után olyan pletykák kaptak szárnyra Wesselényi Katáról, hogy a családjában történt

³⁴ DEÉ NAGY, 2010: i. m., p. 149–150., 153.

³⁵ DEÉ NAGY Anikó: Az erdőszentgyörgyi Rhédey kastély-könyvtár a XVIII. században. In: Emlékkönyv Benkő Samu születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2008, p. 42.

³⁶ HORVÁTH Iringó: Báró Wesselényi Kata úrasztali adományairól. *Művelődés*, 2006. (59. évf.) 3. sz. [online]

³⁷ Uo. és DEÉ NAGY, 2010: i. m., p. 149.

halálesetek miatt az asszony megbolondult, így alkalmatlan arra, hogy továbbra is irányítsa a családi birtokot. Ezzel kapcsolatosan az alábbi bejegyzés olvasható: „némelly ellenségeimtől olly festékkal voltam le festve, hogy az édes fiam halálán vett keserűségem miatt elmémbenis meg háborodtam, hogy Házam s Jóságom gondviselésére elégtelen vagyok, azért illő volna gondviselésemről jóságomrol rendelest tenni.”³⁹ De Wesselényi Kata erőt vett magán, és akárcsak férje halála után, ekkor is a vallásban talált megnyugvást, az Istenbe vetett hite adott neki erőt mindennapi dolgos élete folytatásához.⁴⁰

Valószínűleg a magányos időszakban került közelebbi kapcsolatba testvére, Wesselényi Mária leányával, Bethlen Zsuzsánnával (1754–1797), akivel sok közös vonásuk volt. Mindkét asszony foglalkozott könyvgyűjtéssel, és kötelességüknek tekintették az egyház támogatását. Rokoni kapcsolatuknak köszönhetően Wesselényi Kata támogatta a Teleki birtokokon lévő református egyházakat is az odaadományozott úrasztali terítőkkal és úrvacsorai kendőkkel, és minden bizonnyal pénzbeli adományokkal is segítette a környékbeli templomokat.⁴¹ Közös szenvedélyük, a könyvgyűjtés, a könyvek szeretete és a jól gondozott Bethlen–Teleki gyűjtemény lehetett az, amely miatt Wesselényi Kata úgy dönthetett, hogy az édesanyjától örökölt könyvekkel együtt saját könyvtárát unokahúgára hagyományozza. Néhány kötetét Bethlen Zsuzsanna 1770-ben keltezett könyvjegyzéke alapján jóval halála előtt átadott rokonának.⁴²

Wesselényi Kata az 1770-es évek második felében három egymás melletti telket vásárolt Marosvásárhelyen, ahova 1775–1777 között egy házat építtetett, ahol élete végéig, azaz 1788-ig lakott. Ez az épület is, akárcsak könyvtára, unokahúgának és annak férjének, Teleki Sámuelnek öröksége lett.⁴³

A Wesselényi Kata temetésén elhangzott gyászbeszédekből a *Nagy és épen különös virtusaira nézve Férfiúvá változott Asszony* címmel jelent meg Kolozsváron nyomtatásban egy búcsúztató vers, amelyben lényegében az asszony teljes

³⁸ Idézi: DEÉ NAGY, 2010: i. m., p. 155.

³⁹ Idézi: Uo., p. 155.

⁴⁰ Uo., p. 155–156.

⁴¹ HORVÁTH, 2006: i. m. [online]

⁴² DEÉ NAGY, 1996: i. m., p. 117.

⁴³ DEÉ NAGY, 2010: i. m., p. 156–157.

élettörténetét igyekezett visszaadni a vers ismeretlen szerzője: „Három részre oszol-fel egész élete // Melynek Leánysága volt vidám kezdete // Osztán mi keveset Férjével élhete // Gondos özvegysége lön végzete.”⁴⁴

A búcsúztatóból csak részleteket ismerhettem meg, amelyekben a szerző kiemelte az asszony bölcsességét, tiszta erkölcsét, de ezekben a megismert részletekben sajnos nem található utalás Wesselényi Kata könyvgyűjtésére és könyvtárára, csupán a fia, Rhédei Ferenc taníttatásáról szóló részben esett szó könyvről, olvasásról: „... Anyya nem számlálja mi költséget tégyen. // Minden esztendőnként tsak Könyv hozatásra, // Száz forint van szabva, hogy a tanulásra // Jobb módja lehessen s ne szoroljun másra, // S hogy még jókor szokják a Könyv olvasásra.”⁴⁵

Az írónő

Wesselényi Katát a szakirodalom könyvgyűjtőként tartja számon, ám figyelembe véve azt, hogy a Teleki Tékában ma több, Wesselényi Katának tulajdonított imanaplónak nevezett kéziratot őriznek, nevezhetjük őt 18. századi írónőnek is.

Az említett kéziratokkal Deé Nagy Anikó foglalkozott tanulmányában,⁴⁶ az imanapló kifejezést is ő hozta létre, mivel az 1751–1786 között keletkezett műveket műfaji kettősség jellemzi. Egyrészt lényegében Wesselényi Kata önéletírását tartalmazzák, amelyekben életének fontosabb eseményeit is lejegyezte, másrészt a gyakran versbe foglalt imáit és könyörgéseit örökítette meg ebben a formában.⁴⁷

1751-ben, tehát házasságkötésének évében kezdte el az első kötetet, amelynek háttérében állt, hogy amikor néhány napra egyedül maradt az erdőszentgyörgyi birtokon, férje könyveit kezdte el olvasgatni, amelyekben kézírásos bejegyzéseket talált. Ezek Rhédei Zsigmond imái voltak. Ennek hatására Wesselényi Kata elhatározta, hogy „házi foglalatosságaimtól el vonván magamat azonn magános időmet míg kedves Férjem haza jöve, készíttém ezenn Isten előtt valo Könyörgésemet.”⁴⁸ Talán férje imáinak megismerése is hozzájárult ahhoz, hogy boldog házasságban éltek az alatt a rövid idő alatt, ami adatott nekik, mert Wesselényi Kata a könyvekbe írtakból

⁴⁴ Idézi: Uo., p. 148.

⁴⁵ Idézi: Uo., p. 154.

⁴⁶ Uo., p. 145–164.

⁴⁷ Uo., p. 145.

⁴⁸ Idézi: Uo., p. 151.

megtudhatta, hogy Rhédei Zsigmond istenfélő ember, számára is hasonlóan fontos, hogy megfelelően szolgálja az Urat.

Az asszony imanaplóinak történetének 35 éve alatt nyolc kötetnyi kézirat keletkezett, de ezeket nem Wesselényi Kata írta kézírása olvashatatlansága miatt, hanem több személy jegyezte le szavait. Habár a művek kéziratban maradtak fenn, biztosan tudható, hogy Wesselényi Kata ki kívánta nyomtatni munkáit, ugyanis három kötet címlapján olvasható a „N. Enyeden Nyomtatott” kifejezés.⁴⁹ A kötetek pontos keletkezési idejét (a rendelkezésemre álló források alapján) nehéz meghatározni, csupán egyetlen imanapló címlapja tartalmaz erre vonatkozó pontos adatokat: „Mellyknek készítéséhez 1762-be Januariusnak 1-ső Napján kezdett és Istennek Sz. Segedelme által Februariunak 13. Napján el végezett”,⁵⁰ a többit csak életének szakaszai szerint lehet behatárolni az olyan címlapon látható információk alapján, mint hogy „készített Kegyes Házassági életében.”⁵¹ Továbbá két mű kötéstábláján látható az asszony monogramja és egy évszám (B.W.K. 1782. és B.W.K. 1786.),⁵² amely valószínűleg a bekötés évére vonatkozik, de ez akár meg is egyezhetett a keletkezés évével is.

Mivel az utolsó imanapló 1786-ban ért véget, így Wesselényi Kata ilyen típusú önéletírását befejezetlennek kell tekinteni, utolsó éveiben már ő sem készített feljegyzéseket és más sem fejezte be helyette az írást.⁵³

A nyolc kézirat címlapadatait Deé Nagy Anikó teljes hosszában megadta az említett tanulmányában, én most csak a kötetek rövidített címét írom le (a mostani sorrend nem egyezik meg a keletkezési sorrenddel, lábjegyzetben a kéziratok lelőhelye, illetve jelzetei):

1.) Az igaz Isteni esméretről és Apostoli igaz Hitről valo idvességes Vallás tételnek Lelki Trombitája...,⁵⁴

2.) Az Isten Törvényét, Szívében záró és követni óhajtó Léleknek Nemes Hartza Hartzolása...,⁵⁵

3.) A Mára keserű vizének italát meg édesítő Élet Fája...,⁵⁶

⁴⁹ Uo., p. 145., 150., 151.

⁵⁰ Uo., p. 162.

⁵¹ Uo., p. 163.

⁵² Uo., p. 163., 164.

⁵³ Uo., p. 161–162.

⁵⁴ Marosvásárhely, Teleki Téka, Thq-116 MS. 250

4.) Atya, Fiju, Sz. Lélek, Személyében három, Allakjában egy bizony örök Istennek nevében és szent Segedelme-által. Az Isteni bölts tetszéshez való Engedelem oltárán tett Áldozatnak Fel-emelt Oszlopa...,⁵⁷

5.) Az Úr Kertében lévő jó fának Isten eleiben bé mutatott Kedves Gyümöltse...,⁵⁸

6.) Egy hittel egy reménnyel két egyező Szívnek Isten Eleiben Fel Nyújtott Áldozatja...,⁵⁹

7.) Verses imádságok két kis kötetben. Címlap nélkül,⁶⁰

8.) Imádságos Könyv a Mi-Atyánkról...^{61,62}

Az itt leírt első négy kötet címlapján Wesselényi Kata idézeteket is feltüntetett, ez volt az asszony jelmondata, „symboluma”, amely a következőképpen hangzik: „Az Ur lészen nékem örökké való Világosságom, és az én keserűségem napjainak vége szakad. Esa. 60. v. 20. Mert jól tudom hogy az én Meg Váltom él. Job. 19. V. 25. Az Úr az én örökségemnek és poháromnak része. Te tartod az én részemet. Sólt. 16. v. 5. Még ha szintén az Halál árnyékának völgyében járok-is, nem félek a gonosztól; veszszöd és botod vigasztalnak engemet. Sólt. 23. v. 4.”⁶³

Ahogy azt fentebb is írtam, verses imák is olvashatóak ezekben a kéziratokban, ezek között vannak olyanok, amelyekben például bűnei alóli feloldozását kéri az Úrtól: „Nyilván van előtted minden titkos vétkem, // Tudod a veszteség moslékja volt étkem. // Mindenféle bűnnek rabul adott engem // Gyarló természetem. // Oh én szabadítóm megválto Kristusom, // Kérlek menyországra légy örökös jussom, // Engem undorító bűnöm fertőjéből // Szent véred ki mosson.”,⁶⁴ vagy például megfogalmazta az óévbúcsúztató és az újévköszöntő fohászait is. 1782 első napján a következő imát írta le, amelyben a királyért, II. Józsefért imádkozik: „... Adj Salamoni

⁵⁵ Uo., Thq-116b MS. 251

⁵⁶ Uo., Thq-116c MS. 252

⁵⁷ Uo., Thq-116d MS. 253

⁵⁸ Uo., Thq-116e MS. 254

⁵⁹ Uo., Thq-116f MS. 255

⁶⁰ Uo., Thd-99 MS. 268 és Thd-100 MS. 268

⁶¹ Uo., Tho-438 MS. 277

⁶² DEÉ NAGY, 2010: i. m., p. 162–164

⁶³ Uo., p. 162.

⁶⁴ Idézi: Uo., p. 153.

// És Dávidi // Bölts és buzgoságot // Mi Királyunknak // Igazán valhassuk // Nem tsak Urunknak // Jo Atyánknakis // Méltán ezzelis // Nevét nevezhessük.”⁶⁵

Már ez a fenti bejegyzés is utal arra, hogy Wesselényi Katát a könyvek gyűjtése, a vallás és az oktatás támogatása mellett a politikai élet, valamint az ország helyzete is érdekelte. Az 1770-es évekből származó imanaplórészletekben nemcsak a saját életére vonatkozó eseményeket íratatta le, hanem belőlük az is megtudható, hogy például milyen csapások érték akkoriban az országot. Például 1778-ban sáskajárás pusztított, majd a pestis jelentett komoly veszélyt. Ezekben a súlyos helyzetekben Wesselényi Kata megfogalmazott és lejegyzett imáiban Isten könyörületéért fohászkodott,⁶⁶ a háborús fenyegetettség alkalmával például így: „énis az én magános hajlékomban különsön meg keresem a minden királyoknak Királyát az én jo Istenem az emberi nemzet ellen fel készült és magát jelentő hármassapásoknak el fordításáért, [...] szányad meg Uram a keresztény Népeket és Nemzetségeket és könyörülj ő rajtok, és azok között a mi szegény Hazánkon és Nemzetünken, én rajtam is, ki egyes és szegény vagyok.”⁶⁷ Vagy egy másik bejegyzésben is erről olvashatunk, csak itt verses formában: „Fegyver, dög halál és az éhség // Hazánktól messze távozzék // Istenem ne hadd semmi inség // Melyel Hazánk büntetessék // Légyen békesség mi Hazánkban // Idvesség mi Házainkban // Bőv áldás a mi határinkban // Jo és Bővség munkáinkban.”⁶⁸

Wesselényi Kata verses formában nemcsak imanaplóiba, hanem könyveibe tett bejegyzéseket is készített, például egy ilyen olvasható *Az anyaszentegyházbéli közönséges Isten-Tiszteletre rendeltetett Énekeskönyv* (ld. 64. tétel) előzéklapján is.⁶⁹

Könyvgyűjtés a Rhédei családban

Mielőtt rátérnék Wesselényi Kata könyvjegyzékére és ezáltal könyvtárának ismertetésére, előbb szeretnék röviden szólni a Rhédei család férfi tagjainak könyvgyűjteményeiről is. A főúri családokban szinte általános jelenség, hogy a családban többen is foglalkoztak könyvek gyűjtésével, nem egy esetben a családfeje könyvszeretetének hatására kezdtek el saját könyvtárat kialakítani a feleségek.

⁶⁵ Idézi: Uo., p. 160.

⁶⁶ Uo., p. 159.

⁶⁷ Idézi: Uo., p. 159.

⁶⁸ Idézi: Uo., p. 160.

⁶⁹ DEÉ NAGY, 1996: i. m., p. 120.

Valószínűleg Bethlen Kata is így került közelebb a könyvekhez, ugyanis második férje, Teleki József az antik, történelmi és jogi művek gyűjtője volt.⁷⁰ Hasonló hatás figyelhető meg Gyulai Klára könyvgyűjtése esetében is, aki a férjével kötött házasság után kezdett el könyvgyűjtéssel foglalkozni.⁷¹

Ahogy azt majd a későbbiekben kifejtem, Wesselényi Kata nem illeszkedik az előbbi sorba, mert ő édesanyja gyűjteményét kapta meg és fejlesztette tovább, így bibliofiliájára nem volt hatással férje, de a családjában a könyvek gyűjtése nemcsak reá volt jellemző.

Rhédei Zsigmond (1721–1758) könyvtárának állománya egy átlagos főúri könyvtárnak felelt meg, amelynek részét képezték az olyan művek, amelyeket tanulmányai során vásárolt és használt, valamint az érdeklődési körének megfelelő munkák. A Rhédei-gyűjtemény tematikabeli összetételét tekintve a vallásos és a jogi irodalom könyvei mellett kis számban az alábbi tudományok egy-egy kötete is megtalálható volt: történelem, földrajz, filozófia, természettudomány, irodalom, illetve idegen nyelvű könyvek.⁷²

Úgy gondolom, Rhédei Zsigmond esetében is lehet könyvszeretetről beszélni, mert habár átlagosnak tűnő gyűjteménye volt, de ahogy azt az előző szakaszban leírtam, a saját maga által megfogalmazott imákat a könyveibe jegyezte le, ami szerintem arra utal, hogy értéknek tekintette gyűjteményének darabjait, és talán reménykedett benne, hogy azok a jövőben is fennmaradnak. Halála után a köteteket felesége gondozta tovább.

A házaspár egyetlen gyermekének is volt egy saját könyvtára, amely viszont többségében nem a saját gyűjtése volt, ezt anyja állította össze számára, hogy tanulmányai során használja a köteteket. Wesselényi Kata különös figyelmet szentelt Rhédei Ferenc (1756–1770) neveltetésére. A gyermeket – valószínűleg férje halála után – szülei nevelésére bízta, mivel „a Szüleim Papjával kívántam taníttatni olvasásra, már a kis Káthéchésist könyv nélkül tanulta, ekkor írásra, és az Isteni félelemre `s Szent Hitünknek ágazatira”,⁷³ majd a kis Ferencet hat éves korában hazavitte az

⁷⁰ MADAS – MONOK, 2003: i. m., p. 192.

⁷¹ JAKÓ, 1976: i. m., p. 226.

⁷² DEÉ NAGY, 2008: i. m., p. 47.

⁷³ Idézi: DEÉ NAGY, 2010: i. m., p. 153–154.

erdőszentgyörgyi házba és tanítót fogadott mellé, hogy a fiú később a marosvásárhelyi református kollégium diákja lehessen. A tanulmányoknak megfelelően Wesselényi Kata a vallásos irodalom mellett olyan tudományos műveket szerzett meg fia számára, amelyek történelemmel, földrajzzal, német és latin nyelvvel, természettudománnyal, irodalommal foglalkoztak. Valószínűleg az ifjú Rhédei Ferenc saját maga is vásárolt bizonyos könyveket, de korai halála miatt nem fejlődhetett tovább a gyűjtemény.⁷⁴

Apa és fia könyvtára majdnem hiánytalanul a mai napig fennmaradt, mert a család férfi tagjainak köteteit Wesselényi Kata 1788-ban a marosvásárhelyi református kollégiumnak adományozta, hogy az ottan tanuló diákok hasznára váljon az összegyűjtött könyvek olvasása. A kollégiumnak adott könyvekről is készült egy jegyzék az alábbi címmel: *Anno 1788 Die 7-a Augusti a N(agy)M(é)l(tósá)gos Grof Rhédey Sigmondné M(é)l(tósá)gos L. B. Veselényi Katalin Asszony eő N(agy)sága Könyvei közül M(é)l(tósá)gos Ref. Collegium p. Bibliothecája számára adattattanak által ezek a Könyvek /ily rendel/.*⁷⁵ Ebben 176 tétel szerepel, az összeállítás során a köteteket nyelv (latin, „Magyar Könyvek”, „Libri Germanici”), azon belül pedig méret szerint csoportosították. Továbbá a lista végén *A Fellyebb Specificalt Könyvek közül pedig a feljedzett Napon nem találtattanak meg ezek részben nyolc latin és négy magyar mű adatait tüntették fel, vagyis a kollégiumi könyvtár még tizenkét kötetel gyarapodhatott volna, de ezek valószínűleg elvesztek, viszont az említett könyvjegyzékből legalább a művek legfontosabb adatait meg lehet ismerni.*⁷⁶

Wesselényi Kata könyvjegyzékei

A 18. századra vonatkozó könyvtártörténeti szakirodalomban ez idáig keveset foglalkoztak Wesselényi Kata gyűjteményével, az asszonykönyvtárakról szóló tanulmányokban⁷⁷ leginkább olyan összefüggésben említették meg, hogy az ő kötetei képezték Bethlen Zsuzsanna könyvtárának alapját. Deé Nagy Anikó a 2008-ban megjelent, az erdőszentgyörgyi Rhédei kastély gyűjteményeiről szóló írásában⁷⁸ részletesebben tárgyalta az asszony könyvtárát, és közölte az 1788-ban készült

⁷⁴ DEÉ NAGY, 2008: i. m., p. 47–48. és DEÉ NAGY, 2010: i. m., p. 153–154.

⁷⁵ A könyvjegyzéket közli: DEÉ NAGY, 2008: i. m., p. 60–65.

⁷⁶ DEÉ NAGY, 2008: i. m., p. 46–47., 60–65.

⁷⁷ Például: DEÉ NAGY, 1996: i. m., p. 114–123. vagy SOMKUTI, 1991: i. m., p. 290–296.

⁷⁸ DEÉ NAGY, 2008: i. m., p. 39–65.

könyvjegyzéket is, amely lényegében az írásom alapját képezte, ugyanis az akkor megjelent könyvjegyzékben olvasható tételeket azonosítottam, és ebben a formában a dolgozatom mellékleteként dolgoztam fel.

Valójában két ismert összeírás készült Wesselényi Kata könyveiről, mindkettőt halála után 1788-ban állították össze. A *Néhai Gróf Rhédei Sigmondné, B. Wesselényi Kata Könyveinek listája* című egy erősen hiányos, talán befejezetlen jegyzék, amelyben nagyságrend szerint 125 művet sorolt fel az összeírás ismeretlen készítője, ezek között kézírásos és nyomtatott könyvek is megtalálhatóak. A második lajstrom az előzőnél hosszabb, ebben 279 tétel olvasható, címe pedig *Néhai M(é)l(tósá)g(o)s Gróff Rhédey Sigmondné Asszony halála után maradott Könyvei Catalogussa*. Habár ez a második összeírás több mű leírását tartalmazza, mégis valószínűsíthető, hogy nem a teljes állományt dolgozták fel benne. A betűrendes katalógusban nyomtatott és kézírásos dokumentumok címei is szerepelnek, de nem írták le benne például Wesselényi Kata imnaplóit, amelyek tulajdonképpen szintén az állomány részét képezték, és a többi kötethez hasonlóan ugyancsak Bethlen Zsuzsánna tulajdonába kerültek, és lettek később a Teleki Téka állományának darabjai. Emellett Deé Nagy Anikó is kijelentette tanulmányában, hogy a Teleki Tékában olyan könyvek is vannak Wesselényi Kata possessorbejegyzésével, amelyek nem találhatók meg a könyvjegyzékekben. Továbbá az is a hiányosság mellett szólhat, hogy Wesselényi Kata már halála előtt átadott néhány kötetet Bethlen Zsuzsánnának, amelyek nem biztos, hogy leírásra kerültek 1788-ban.⁷⁹ Akárhogy is nézzük, a közel háromszáz kötetes gyűjtemény jelentős 18. századi asszonykönyvtárnak tekinthető, még akkor is, ha a témával kapcsolatos szakirodalmak többségében háttérbe szorul Bethlen Kata Magyar Bibliotékájával, vagy a marosvásárhelyi Teleki Téka alapját is jelentő Bethlen Zsuzsánna-féle gyűjteménnyel szemben.

Wesselényi Kata könyvtára azért is különleges gyűjtemény, mert bizonyos, leginkább a 17. századi kötetek három generáción keresztül öröklődtek. Annak a könyvtárnak a magvát, amely a következőkben ismertetésre fog kerülni, Wesselényi Kata édesanyjától kapott meg.

⁷⁹ DEÉ NAGY, 1996: i. m., p. 116–117., 121.

A könyvek első tulajdonosa, Rhédei Zsuzsánna

Rhédei Zsuzsánna (1716–1771) asszonykönyvtáráról még kevesebb ismeret áll rendelkezésre, ugyanis gyűjteményéről nem készült könyvjegyzék, vagy ha mégis valaki leltárba vette a köteteket, akkor az összeírás nem maradt fenn. Viszont mivel öröklődtek a családban a könyvek, és azok napjainkban kézzel foghatóan is léteznek, a kötetek tanulmányozása után némi képet lehet kapni az állomány összetételéről, mivel Rhédei Zsuzsánna possessorbejegyzésével látta el a könyveit. Az 1751-es, 1760-as, 1761-es és 1762-es datálású beírások alapján körülbelül ötven, ma a Teleki Tékában található kötet volt egykoron Rhédei Zsuzsánna tulajdona. Az asszony a magyar nyelvű vallásos irodalom munkáit szerezte meg saját maga számára, és természetesen olvasta is ezeket a műveket, és esetleg gyermekei tanítása során is használta ezeket.⁸⁰ Rhédei Zsuzsánna megfelelő neveltetésben részesítette leányait, a Biblia és a katekizmus mellett a könyvek szeretetét is megtanította nekik, valamint egy-egy Bibliával ajándékozta meg őket. A Wesselényi Katának adott utrechti kiadású Szentírásról már fentebb írtam. Egy szintén 1737-ben Utrechtben megjelent Bibliát adott a kötéstábla alapján 1745-ben legidősebb leányának, Wesselényi Zsuzsánnának, aki fiatalon hunyt el. Később ezt a kötetet kapta meg kisebbik leánygyermeké, Wesselényi Mária. Akárcsak a Wesselényi Katának adott Bibliát, ezt a példányt is díszes kötésbe köttette, amely gazdag aranyozással, valamint fémsarkokkal és kapcsokkal ékesített. A kötéstáblán Wesselényi Zsuzsánna neve olvasható, de a fémkapocsba Wesselényi Mária nevét vésték bele. Ez a különösen szép kivitelű Biblia Bethlen Zsuzsánna öröksége lett.⁸¹

Wesselényi Kata és a könyvgyűjtés

Wesselényi Kata édesanyja neveltetése mellett valószínűleg nagyon fiatalon megszerette a könyveket, elképzelhetőnek tartom, hogy sokat olvasta Rhédei Zsuzsánna vallásos köteteit. Wesselényi Kata gyermekéveire vonatkozóan kevés az információ, de néhány apró forrás alapján következtetéseket lehet levonni. Így feltételezhető, hogy már 13 évesen volt saját könyve, ugyanis 1748 elején ezt írta az *Aranyos, avagy Keresztyéni Ábécé* (Kolozsvár, 1747; ld. 11. tétel) című műbe: „Aranyos Abetze ez drága Könyv Neve, Melj lesz Lelkem Kintse Szivem rejtekébe. Wesselényi

⁸⁰ Uo., p. 118.

Kata valalom magamra hogy en Napjaimba lesz Imátságom. Hadad 1748 2 Januari.”⁸² Nem lehet biztosan tudni, de talán ez a mű volt a későbbi, jelentős gyűjteményének egyik első darabja. A bejegyzés azt is sugallja, hogy Wesselényi Kata mély vallásossága már ezekben a korai években kifomálódott.

Könyvgyűjtése korai szakaszáról sajnos források hiányában mást nem tudok megállapítani. Nem tudni, hogy a könyvjegyzékben szereplő művek közül melyeket vásárolta, vagy kapta meg a Rhédei Zsigmonddal kötött házasság előtt, – kivétel a már említett Bibliát (Utrecht, 1737) – de az asszonykönyvtárral foglalkozó irodalmak alapján Wesselényi Kata, amikor hozzámment Rhédei Zsigmondhoz és Erdőszentgyörgyre költöztek, magával vitte könyveit is.⁸³ Ezek vallásos természete és édesanyja hatására tartalmukat tekintve minden bizonnyal vallásos művek lehettek, katekizmusok, ima- és énekeskönyvek, szentírásmagyarázatok, stb.

Ahogy arról fentebb is írtam, Wesselényi Kata imnaplóiban lejegyeztette életének fontosabb eseményeit, gondolatait, maga által fogalmazott imáit, de hétköznapijaira vonatkozó feljegyzések nem készültek. Így nem lehet azt sem tudni, hogy hogyan gyűjtötte a könyveket.⁸⁴ Ő maga vásárolta meg a köteteket? Vagy másokat bízott meg a könyvvásárlással? Esetleg ajándékba is kapott néhány kötetet? Nos, ezekre a kérdésekre nem adható határozott válasz, mivel nem ismertek olyan (kortárs) források, amelyekben Wesselényi Kata könyvgyűjtéséről írtak volna. Viszont a más főúri családok esetében ismert asszonykönyvtár bővítésekről való ismeretek alapján feltételezhető, hogy Wesselényi Kata Erdőszentgyörgyön oly módon bővítette tovább a szülői házból magával vitt gyűjteményt, hogy a családi kapcsolatokat ebből a szempontból a maga oldalára állíthatta, és megbízásokat adhatott másoknak, hogy vásároljanak meg számára bizonyos műveket. Talán a családtagokhoz is fordult hasonló kérésekkel.

Az állománygyarapítás szempontjából természetesen lényeges az a körülbelül ötven kötetes gyűjtemény is, amelyet édesanyjától örökölt meg az asszony halála után. Wesselényi Kata 1788-as könyvjegyzéke alapján nem lehet egyértelműen különválasztani azokat a dokumentumokat, amelyek egykor Rhédei Zsuzsánna

⁸¹ Uo., p. 119.

⁸² Idézi: DEÉ NAGY, 2008: i. m., p. 44.

⁸³ Uo., p. 43.

⁸⁴ DEÉ NAGY, 2010: i. m., p. 149.

tulajdonában voltak, ezt csak a kötetek kézbevétele után lehetne teljes bizonyossággal megállapítani.⁸⁵ Talán ide sorolhatóak a 16–17. századi kiadású vallásos művek, de ebben az esetben a kiadási év nem lehet teljesen mérvadó, Wesselényi Kata akár be is szerezhette magának ezeket a korábbi kiadásokat.

A gyűjtemény összetétele különböző szempontok alapján⁸⁶

Az kijelenthető, hogy Wesselényi Kata egész életében foglalkozott a könyvek gyűjtésével, a könyvjegyzék és a felhasznált szakirodalom alapján közel háromszáz kötet alkotta a könyvtárát. Az így kialakult gyűjtemény összetételében is eltér édesanyja könyveitől. A Wesselényi Kata életéről szóló részben kitértem arra, hogy ő nemcsak magyarul, hanem németül és franciául is tudott, a könyvjegyzékben található műcímek alapján németül olvasott is, ugyanis néhány német nyelvű könyve is volt. Ezek mellett latin írásként is megtalálhatóak voltak az állományban. A nyelvi összetétel számokban: magyar könyvek 221 címmel, latin művek 52 címmel és végezetül német nyelven 6 cím. Vagyis látható, hogy Wesselényi Kata 18. századi asszonykönyvtára műveltebb olvasót feltételez, a gyűjteményben tulajdonképpen magas számban volt jelen az idegen nyelvű irodalom, a német és a latin művek összesen az állomány nagyjából 20%-át tették ki.

A könyvek témabeli megoszlása alapján a vallásos irodalom különböző írásai arányaiban magasan kiemelkedtek a gyűjteményben. Ezek között valószínűleg megtalálható volt az a körülbelül félszáz kötet is, amelyeket Rhédei Zsuzsánna hagyott leányára.

A könyvjegyzéken megnevezett vallásos művek között található több bibliakiadás (ezekről később részletesebben is szólok), különböző imakönyvek (*Torkos András Engesztelő áldozat, az az: hét részekből álló áhítatos és buzgóságos imádságos könyv* /Lipcse, 1736; ld. 62. tétel/, *Diószeghi K. István Lelki-fegyver, avagy, a hétnek minden napjaira rendeltetett reggeli és estvéli könyörgések, és buzgó háláadások* /Debrecen, 1751; ld. 160. tétel/), énekes- és zsoltároskönyvek (*Az anyaszentegyházbeli közönséges Isteni-Tiszteletre rendeltetett Énekeskönyv* /ld. 64. tétel/, *Szent Dávid királynak és prófétának száz-ötven zsoltári* /Nagyenyed, 1771; ld. 235. tétel/), a Biblia értelmezését segítő magyarázatok (*A mi Urunk Jézus Kristusról tanult Imádságnak röviden való magyarázattya* /ld. 12. tétel/,

⁸⁵ DEÉ NAGY, 2008: i. m., p. 43.

Stehelin Kristóf Catechismusi házikints /Kolozsvár, 1752; ld. 39. tétel/, Az új testamentomi szent írások olvasására való bevezetés /Kolozsvár, 1775; ld. 259. tétel/), egyháztörténeti munkák (Bod Péter Az isten vitézkedő anyaszentegyháza állapotjának, és világ kezdetétől fogva a jelen való időig sokféle változásinak rövid historiája /Bázel, 1760; ld. 90. tétel/), tehát lényegében minden, amire egy mélyen vallásos embernek szüksége lehetett.

A vallásos művek után a második nagyobb témaegységet azok a kötetek jelentik, amelyek mindennapi gyakorlati ismereteket tartalmaznak. Ezek között találhatók gazdasági tanácsadók és háztartási segédkönyvek is (*Wiegand Handbuch für die österreich. Landjugend zum Unterricht einer wohlgeordneten Feldwirtschaft /Pozsony, 1774; ld. 14. tétel/, Nadányi János Kerti dolgok le-írása /Kolozsvár, 1669; ld. 181. tétel/), amelyek lényegében sok segítséget nyújtottak egy olyan 18. századi gazdasszonynak, mint Wesselényi Kata. Ezeket a kötetek minden bizonnyal akár napi rendszerességgel is forgathatta, hogy a lehető legjobban lássa el hétköznapi teendőit. Érdekesség, – mint ahogy az a hozott példákban is látszik – hogy a gazdasági könyvek között több német nyelvű mű is előfordult.*

Egy 18. századi női gyűjteményből nem hiányozhattak az orvosi könyvek sem, ugyanis a korban kevés volt az orvos, így a betegségek idején a könyvekben leírt gyógymódokban kerestek megoldást az emberek a panaszaikra. De ezekben az orvosi és füveskönyvekben nemcsak a nyavalyák kezelésének és megelőzésének módját találhatták meg, hanem szépségápolási tanácsokról is olvashattak a nők. (Az orvosi könyvekről később még lesz szó.)

Más asszonykönyvtárakban is előfordulhattak történelmi témájú művek, erre Wesselényi Kata könyvtárában is nem egy példát lehet említeni (*Heltai Gáspár Chronica az magyaroknak dolgairól /Kolozsvár, 1575; ld. 87. tétel/, Haller János Hármaskönyv /Pozsony, 1767; ld. 81. tétel/), de ami érdekesebb, hogy a gyűjteményében néhány tudományosabb jellegű írás is volt, amely kevésbé jellemző egy 18. századi asszonykönyvtár esetében. Érdekességgé kiemelnék a könyvjegyzékből néhány természettudományi munkát. A fizikával foglalkozik *A természetiekről, Newton tanítványainak nyomdoka szerint hat könyv* (ld. 198. tétel) című kétkötetes munka, amely Molnár János fordításában 1777-ben jelenhetett meg a Landerer nyomdában. Szintén a*

⁸⁶ Az összetételre vonatkozó elemzés alapját a mellékletben közölt könyvjegyzék adta.

fizikával kapcsolatos Szathmári Mihály *Physica contracta juxta Neotericorum* (ld. 214. tétel) című latin munkája, amelynek megjelenési helye és ideje Kolozsváron 1719-ben volt. Végezetül megemlítenék még egy latin könyvet, ez Jánosi Miklós *Trigonometria plana et sphaerica cum selectis ex geometria et astronomia problematis* (ld. 263. tétel) című, 1737-ben Kolozsvárott kiadott munkáját. Számomra nagyon érdekes kérdés, hogy hogyan kerülhettek ezek a könyvek Wesselényi Kata gyűjteményébe? A magyar nyelvű természettudományos könyvet esetleg még olvashatta is, de nem tartom valószínűnek, és semmi egyértelmű jel nem utal arra, hogy tudott volna latinul, így ezek szerint a másik két, itt megemlített könyvet nem olvashatta. A latin művek kiadási éve alapján arról nem lehet szó, hogy Wesselényi Kata esetleg támogatta a szerzőket, vagy a kiadást. Ha találgatnom kellene, akkor csak arra tudok gondolni, hogy a Rhédei család férfi tagjainak van köze ezekhez a kötetekhez. Talán Wesselényi Kata férjének, Rhédei Zsigmondnak könyvtárában voltak ezek a természettudományos művek, vagy az is lehet, hogy fiának, Rhédei Ferencnek szerezte meg az említett köteteket, hogy azokat a tanulmányai során majd használhassa. Az tény, hogy miután Wesselényi Kata előbb férjét, majd fiát is elvesztette, ő vette gondozásába a könyvgyűjteményeket, és habár a köteteket a marosvásárhelyi református kollégium könyvtárának adományozta, lehetséges, hogy bizonyos művek mégis a házánál maradtak, és beolvadtak saját gyűjteményébe. Erre persze nincsenek bizonyítékok, így valóban csak találgatni lehet.

A kis számú természettudományos irodalom mellett más témájú művek is megtalálhatóak voltak Wesselényi Kata gyűjteményében. Arányaiban nem tűnik soknak, de egy asszonykönyvtár esetében talán mégis jelentősnek mondható a jogi művek mennyisége. Összességében több, mint tíz könyvről állapítottam meg, hogy ebbe a témakörbe sorolhatóak. Megnevezném például a magyar nyelvű munkák közül az *Erdély országnak három könyvekre osztott törvényes könyvét* (Kolozsvár, 1779; ld. 253. tétel) vagy *Werbőczy István Magyar és Erdély-országnak törvény-könyve* (Pozsony-Kassa, 1779; ld. 273. tétel) című köteteket. Ezek mellett többségében latin nyelvű jogi munkák címadatait tartalmazza a könyvjegyzék: *Husztai István Jurisprudentia practica* (Buda, 1781; ld. 95. tétel), *Instructio pro tabula regia judiciaria transylvanica* (Szeben-Kolozsvár, 1777; ld. 108. tétel), *Dissertatio juris publici* (Kolozsvár, 1757; ld. 250. tétel), stb.

A nyomtatványok megjelenési, illetve a kéziratok keletkezési idejét nézve a legtöbb a 18. században kiadott, illetve leírt mű, ennek aránya a könyvjegyzékben felsorolt tételeknek több, mint kétharmada. Itt meg kell jegyezni, hogy a kéziratok esetében nem mindig adták meg a leírási évet, de feltételezhető, hogy ezek a másolatok Wesselényi Kata életében készültek. Továbbá azt sem szabad elfelejteni, hogy mivel a könyvlajstromba nem került leírásra minden kötet, így a feltüntetett számadatokban, az arányokban lehetnek eltérések akkor, ha valóban a teljes állomány kerül feldolgozásra, tehát azok a könyvek is, amelyekben az asszony possessora van benne, de mégsem szerepelnek az összeíráson.

A sok 18. századi nyomtatott könyv és kézirat mellett az állomány közel egyharmada volt 16–17. századi kiadású. A 17. századi művek viszonylag nagy számban fordultak elő, 16. századi könyvből nyolc kötet adatait tüntették fel a jegyzékben, ezek nagy valószínűséggel Rhédei Zsuzsánna gyűjteményéből kerültek leányához. A legkorábbi kiadású mű a gyűjteményben Melius Juhász Péter *Az Szent Iánosnak több ielenesnek igaz es iras szerint valo magyarazasa prédikatioc szerint a iambor bölcz es tudos emberek irasabol* című, Váradon 1568-ban kiadott munkája (ld. 172. tétel).

A könyvjegyzék tételei a kötetek megjelenési helye alapján is vizsgálhatóak, az erre vonatkozó megállapítások levonhatóak akár a jegyzékben való keresés megkönnyítése céljából összeállított helymutató megtekintése alapján is, most csak a jelentősebbeket szeretném kiemelni. Talán nem meglepő, hogy a művek többségét erdélyi nyomdákban adták ki, a helymutatóban is világosan látszik, hogy a kolozsvári nyomtatású könyvek magasan kiemelkednek, számuk meghaladja a nyolcvanat. Az erdélyi nyomdavárosok közül arányaiban Kolozsvár után a második helyen áll Nagyszeben valamivel több, mint húsz kiadott művel. A területen említést érdemel még Nagyenyed és Nagyvárad is.

A mai Magyarország területének nyomdászvárosai közül Wesselényi Kata könyvei között a debreceni kiadványok aránya tekinthető jelentősebbnek. Hazánk szomszédos területei és városai közül a Felvidékről Kassa, valamint Lőcse nyomdáiban készült könyvek száma, illetve a mai szomszédos országokból Pozsony és Bécs nyomdái érdemelnek még említést a kötetek kiadási helyét illetően.

Összességében a külföldön nyomtatott könyvek aránya sem elhanyagolható, a felsorolásban ki kell emelnem Amszterdamot, Frankfurtot, Nürnberget és Utrechtet. Az itt meg nem nevezett, de a könyvjegyzékben és ezáltal a helymutatóban is feltüntetett nyomdászvárosok kiadványai közül egy-két mű került be Wesselényi Kata gyűjteményébe.

Possessorbejegyzések és egyéb, a könyvekbe tett beírások

A könyvtulajdonosok már régen is gyakran beírták nevüket a könyveikbe, vagy ex librisüket ragasztották a belső kötéstáblára. A kutatók számára ezek a nem jegyzékszerű olvasmánytörténeti források sok segítséget nyújtanak, különösen akkor, ha más, nagyobb gyűjteményekbe beolvadt könyvtárak állományát szeretnék rekonstruálni, vagy a különböző területekre szétszóródott könyvek egykori tulajdonosának nevét szeretnék megtudni. A könyvek kötése, a supralibros és a kötetekbe tett bejegyzések is forrásai lehetnek ennek, illetve ezek az információk további adatokat is szolgáltatnak a könyvtárról, a kötetek tulajdonosáról vagy tulajdonosairól.⁸⁷

A Teleki Téka állományában lévő kötetek esetében nem egy példát találni könyvekbe tett beírásokra. Fentebb említettem már, hogy azokat a műveket, amelyek a 18. században Rhédei Zsuzsánna tulajdonában voltak, jegyzék híján csak az asszony possessorbejegyzései alapján lehetett azonosítani.

Wesselényi Kata ugyancsak beírta a nevét majdnem minden könyvébe, olyan kötetekbe is, amelyeknek adatait ma nem találjuk meg a könyvjegyzéken. A possessorok szempontjából a Téka legérdekesebb darabjai azok a könyvek, amelyekbe a család mindhárom női könyvgyűjtője, Rhédei Zsuzsánna, Wesselényi Kata és Bethlen Zsuzsánna is beírta a nevét. A felhasznált forrásaimban csak egyetlen ilyen kötetről tettek említést, ez a mű a *Lelki fegyver* című munka (Debrecen, 1751; ld. 160. tétel), de minden bizonnyal más olyan könyv is van, amelyen végigkövethető a női tulajdonosok sora.⁸⁸

Wesselényi Kata könyveinek egy részét a kötések alapján is el lehet különíteni a többitől, ugyanis azokat a köteteket, amelyeket az 1780-as években szerzett meg,

⁸⁷ MADAS – MONOK, 2003: i. m., p. 97–98.

⁸⁸ DEÉ NAGY, 1996: i. m., p. 118–119.

bekötötte, a kötéstáblára vagy a könyv gerincére a monogramját (B.W.K.) és az évszámot is ráírta. Ehhez hasonlatos kötésbe került két imanaplója is.⁸⁹

Könyvjegyről csupán annyit tudtam meg, hogy az egyik legszebb 18. századi könyvjegynek tartják, amely erdélyi gyűjteményekben megtalálható.⁹⁰

Általánosságban igaz, hogy a családok legfontosabb könyvüknek a Szentírást tekintették, amelyet nemcsak rendszeresen olvastak, hanem a könyv előzéklapjára a családban történt legfontosabb eseményeket is feljegyezték általában pontos dátummal, így ezek a Bibliák a tulajdonosra és családjára vonatkozó életrajzi adatok kiderítésének, pontosításának az egyik legjobb forrása.

Többször is említettem azt az 1737-es utrechti kiadású Bibliát, amelyet Wesselényi Kata édesanyjától kapott. A házasságkötés alkalmából írt jókívánságokat megfogalmazó vers mellett más beírások is olvashatóak ebben a kötetben. Rhédei Zsigmond kezétől származnak azok a bejegyzések, amelyekben megadta házasságkötésük, Ferenc fiuk születésének és megkeresztelésének dátumát. Később Wesselényi Kata is egy bejegyzéssel bővítette a családhoz kapcsolódó események sorát, az 1769 májusában keletkezett feljegyzés Rhédei Ferenc marosvásárhelyi református templomban tett konfirmálásáról szól.⁹¹

Itt szeretnék utalni Rhédei Zsuzsánna másik leányának adott utrechti Bibliára is. Miután Wesselényi Mária fiatalon elhunyt, a könyvet leánya, Bethlen Zsuzsánna örökölte meg, aki gyűjteményének kedves darabjaként tekintett erre a műre. A későbbiekben, az asszony halála után ez lett a könyvtáralapító Teleki Sámuel kedvenc kötete, és számos, az életéhez fűződő eseményt jegyzett fel a könyv előzéklapjára.⁹²

Ugyancsak Bethlen Zsuzsánna édesanyjának Bibliája volt egy 1751-ben Bázelen kiadott példány is, amelyet ezüst fémsarkokkal és kapcsokkal díszített, festett kötésbe kötöttek, ebbe Bethlen Zsuzsánna egyetlen életrajzi jellegű bejegyzést tett: „1770 19

⁸⁹ DEÉ NAGY, 2008: i. m., p. 44.

⁹⁰ DEÉ NAGY Anikó: A marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár ex librisei. Bp., Balassi; Kolozsvár, Polis, 2001. [online]

⁹¹ DEÉ NAGY Anikó: Régi bibliák egy erdélyi könyvesházban, a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai könyvtárban. In: A magyar művelődés és a kereszténység. II. köt. Bp., Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság; Szeged, Scriptum, 1998, p. 638.

⁹² Uo., p. 637.

Februarii volt lakodalmunk Dragban”,⁹³ majd a Zsoltárok könyvéből, Mózes ötödik könyvéből és a Példabeszédek könyvéből egy-egy részletet idézett.⁹⁴

Wesselényi Kata több kötetébe írt bejegyzéseket. Az *Aranyos, avagy Keresztyéni Ábécé* (Kolozsvár, 1747; ld. 11. tétel) című könyvébe 13 éves korában tett beírását fentebb már idéztem. Egy másik, a forrásaimban is feltüntetett beírás már verses formájú, ezt 1752 júniusában írta be *Az anyaszentegyházbéli közönséges Isteni-Tiszteletre rendeltetett Énekeskönyvbe* (ld. 64. tétel): „Életnek beszéde e` könyvnek gyümöltse // Boldog ki igyekszik hogy lelkére költse // Mert a` kegyességnek lész vára erköltse // Hogy fedhetetlenül egész életét töltse. // Mellynek drága hasznát törekedvén venni // Báro Wesselényi Kata s hitből enni // Gyümöltstét meg nem szűnt magáévá tenni // Mivel a` Sionra ebből lehet menni // Mert ebben meg írva van a Sion utytya // Mellyen ha valaki pályáját futytya // Meg nem feretzi semmi bűnnek rutytya // Mivel meg tisztittyta az életnek kutytya.”⁹⁵

A könyvjegyzék azonosításáról, az azonosítás nehézségeiről

A dolgozatom megírásának tulajdonképpeni alapja volt Wesselényi Kata könyvjegyzékének feldolgozása. A gyűjteményről két összeírás is készült az asszony halála után 1788-ban, ezek ma Marosvásárhelyen találhatóak meg, közülük a hiányosabb leírás (*Néhai Gróf Rhédey Sigmondné, B. Wesselényi Kata Könyveinek Listája*) a Teleki Téka levéltárában a TAP II. c 837, míg a részletesebb összeírás (*M(é)l(tósá)g(o)s Gróff Rhédey Sigmondné asszony halála után maradott Könyvei Catalogussa*) a Teleki könyvtárban van a Thf-13. MS 356 jelzetnél.⁹⁶

Eredeti terveim szerint a kéziratos könyvjegyzékek digitalizált változata alapján készítettem volna el a rajtuk található tételek feloldását, ám ezeket hozzáférhetetlenség miatt nem tudták számomra elérhetővé tenni a Teleki Téka könyvtárosai. Így az Emlékkönyv Benkő Samu születésének nyolcvanadik évfordulójára című tanulmánykötetben megjelent *Az erdőszentgyörgyi Rhédey kastély-könyvtár a XVIII.*

⁹³ Idézi: P. VÁSÁRHELYI Judit: Bethlen Zsuzsanna bibliája. In: Könyvek által a világ... Tanulmányok Deé Nagy Anikó tiszteletére. Marosvásárhely, Teleki Téka Alapítvány, 2009, p. 17.

⁹⁴ Uo., p. 17.

⁹⁵ Idézi: DEÉ NAGY, 1996: i. m., p. 120.

⁹⁶ DEÉ NAGY, 2008: i. m., p. 43.

században című írás mellékleteként⁹⁷ közölt könyvjegyzéket vettem alapul. Szerencsére a tanulmány végén a részletesebb, 279 tételes könyvjegyzéket lehet megtalálni. Ebből látható, hogy a kötetek adatait az ábécé betűi szerinti szakaszokban írták le, viszont annyi különbséget fel lehet fedezni a betűrendben, hogy az I és J egy csoportba került, illetve három J betűvel kezdődő tétel az U utáni szakaszban került lejegyzésre. Valamint ugyancsak együtt kezelték az S és SZ betűkkel kezdődő leírásokat, és a könyvjegyzék végén a betűrend nemcsak a J közbeiktatásával változott, hanem a V betűs részt megelőzik a Z-vel kezdődő tételek.

A betűrendbe való besorolás alapja a mű címe, amelyet általában a felismerhetőség rövidségével adtak meg, ám akadnak olyan tételek, amelyek a szerző nevével kezdődnek, de ez jellemzően leginkább csak birtokos szerkezetekben fordul elő egyaránt magyar és latin címeknél is, például: *Arnd Jánosnak, az igaz Keresztyénségről írott Négy Könyvei. Tom. 1. in 4-o. Jénábann 1741.* (ld. 7. tétel), *Belii Mathiae Scriptorum Rerum Hungaricarum, veteres ac gemini. in Folio. Tom. 3. Vindobonae. 1746 et 48.* (ld. 16. tétel)

A továbbiakban az egyes tételek leírásában – mint ahogy az a fentebb hozott példánál is látszik – feltüntették a kötetek méretét is, végezetül pedig a kiadási adatokat adták meg, de ez utóbbit némely esetben elhagyták, ami olykor nehézségeket okozott a tételek feloldása során, ugyanis például egy több kiadást megért műnél nem lehet teljes bizonyossággal kijelenteni, hogy mely kiadás volt meg a tulajdonos könyvespolcán.

Mivel nem az eredeti könyvjegyzékkel dolgoztam, így a 18. századi kézirat paleográfiai elolvasását és átírását nem végezhettem el. Viszont a nyomtatott jegyzék saját használatra való legépelése során is, de leginkább az azonosítás közben azzal kellett szembesülnöm, hogy elírási hibák vannak a nyomtatásban kiadott könyvlajstromban. A nagyon valószínű elírásokat⁹⁸ javítottam. A másik gyakori tévedés a könyvek kiadási évének feltüntetésében fordult elő, amely származhat elgépelésből is, de az is lehetséges, hogy eleve rossznak tűnő adatot jegyeztek fel a könyvjegyzékre. Az azonosítás során a megjegyzés rovatban jeleztem, ha az évszám nem egyezett az adott tétel és a segédkönyvben talált feloldás között, valamint azt is jelöltem, ha véleményem szerint elírás történhetett.

⁹⁷ DEÉ NAGY, 2008: i. m., p. 39–65. (könyvjegyzék: p. 50–59.)

A dolgozat elkészítése során a legnagyobb feladatot a 279 tétel azonosítása jelentette. Ehhez a Régi magyar könyvtár (RMK),⁹⁹ a Régi magyarországi nyomtatványok (RMNy)¹⁰⁰ és Petrik Géza Magyarország bibliographiája (Petrik)¹⁰¹ című segédkönyveket és ezek interneten elérhető adatbázisát,¹⁰² illetve az idegen nyelvű könyvek feloldásához a Karlsruher Virtueller Katalog-ot (Karlsruhei Virtuális Katalógust, KVK)¹⁰³ használtam. A jól használható segédletek ellenére is, sajnos akadtak a közölt mellékletben olyan tételek, amelyeket nem tudtam azonosítani. Ide sorolhatóak azok a művek, amelyeket a tartalmi összefüggés miatt együtt, egy cím alatt kezeltek, vagy a témabeli hasonlóság miatt kolligátumba kötöttek. Ilyen a könyvjegyzéken szereplő *Halotti Actiók Tom. 11. in 4-o 1709=1775.* (ld. 82. tétel) címmel jelzett 11 kötet, vagy a *Praedicatiók s öröm Versek in 4-o össze kötve No. 20.* (ld. 207. tétel) leírással jelölt kolligátum.

Akadályt jelentett az azonosításban az is, ha a leírás nem volt teljes, például – mint ahogy azt fentebb is kifejtettem – amikor az adott mű megjelenési helye és ideje hiányzott. Elvileg a megadott szerzőségi és címadatok alapján visszakereshetőek lennének ezek a tételek, de hiába próbálkoztam a szerző nevével, a címmel, a cím részleteivel és azok csonkolt szavaival, a keresés nem hozta meg az eredményt. Ezenél a műveknél a keresést nemcsak a megnevezett segédletek alapján végeztem, hanem például Szinnyei József Magyar írók élete és munkái¹⁰⁴ című lexikonában, vagy az Új magyar irodalmi lexikonban¹⁰⁵ is utánanéztem a szerzőknek, de azokban sem találtam rájuk vonatkozó adatokat.

Máskor pedig hiába adták meg a cím mellett a kiadási adatokat is, mégsem találtam meg az adott művet a segédkönyvekben vagy azok online adatbázisában. Ide tartozik például a *Magyar Ország Tüköre in 8-o Posonba. 1771.* (ld. 168. tétel) leírással szereplő mű. Mi lehet az eredménytelenség oka? Talán elírták valamely adatot, vagy

⁹⁸ Például: Bod Péter neve helyett egy esetben Bos, István keresztnév kis i-vel írva, a méretnél in helyett is

⁹⁹ SZABÓ Károly: Régi magyar könyvtár. Bp., 1879.

¹⁰⁰ Régi magyarországi nyomtatványok. I–IV. köt. Bp., Akad. K., 1971–2012.

¹⁰¹ PETRIK Géza: Magyarország bibliographiája. 1712–1860, I–VII. köt. Hasonmás kiad. Bp., OSZK, 1968–1990.

¹⁰² Az Országos Széchényi Könyvtár adatbázisai: <http://arcanum.hu/oszk/>

¹⁰³ Karlsruher Virtueller Katalog: <http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html>

¹⁰⁴ SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. [elektronikus dokumentum] Bp., Arcanum, 2000. [online]

¹⁰⁵ Új magyar irodalmi lexikon, 1–3. köt. Bp., Akad. K., 1994.

nem pontosan tüntették fel a címet, vagy talán ebben az esetben olyan könyvekről van szó, amelyek habár a 18. században ismertek voltak, napjainkra nem maradtak fenn, a könyvjegyzék alapján csak a művek bibliográfiai adatait ismerjük.

A könyvjegyzékben a nyomtatott könyvek mellett a kéziratok adatait is megadták, így ezeket is igyekeztem feloldani. A kéziratos munkák azonosításánál néhány esetben az adott mű később nyomtatásban megjelent változatának adatait adtam meg, másoknál a mai lelőhelyet tüntettem fel a dokumentum jelzetével együtt. Viszont vannak olyan kéziratok is, amelyek esetében sem nyomtatásban kiadott könyvet, sem lelőhelyet nem találtam. Ezek valószínűleg ismeretlen írások, amelyek minden bizonnyal ma is megtalálhatóak a Teleki Téka állományában, de hiába próbálkoztam a könyvtár katalógusában való kereséssel, mindannyiszor eredménytelenül jártam.

Az elírások kapcsán érdekes eset volt a 11. tétel: *Aranyos, avagy Keresztyéni Ábéce*. Ez a mű a könyvjegyzéken 1777-es kiadási évvel szerepel, de Petrik Magyarország bibliographiájában nem találni ezzel a megjelenési évvel ilyen vagy hasonló című könyvet. Viszont ezt a kötetet a szakirodalomban¹⁰⁶ is kiemelték, ugyanis Wesselényi Kata egyik első bejegyzését tartalmazza, de itt más kiadási évet tüntettek fel, 1747-et. Rákeresve az új adatra kiderült, hogy abban az évben jelent meg ilyen címmel könyv, így biztosra vehető, hogy a könyvjegyzéken téves adat szerepel, a szakirodalom segített a mű pontos azonosításában.

Ugyancsak hasznosnak bizonyult a szakirodalom némely kézirat pontos lelőhelyének és jelzetének megadása kapcsán is, így tudtam például az *Ars medica* (ld. 8. tétel) című orvosi könyvet, vagy a háztartásban valószínűleg sokat használt *Szakáts könyvet* (ld. 215. tétel) azonosítani.

A kisebb-nagyobb nehézségek ellenére igyekeztem a könyvjegyzék minden egyes tételét visszakeresni a megnevezett segédkönyvekben és adatbázisokban, de sajnos, ez nem sikerült teljes egészében, mégis úgy gondolom, hogy egy jól használható, informatív mellékletet készítettem el Wesselényi Kata könyvjegyzéke alapján.

¹⁰⁶ DEÉ NAGY, 2008: i. m., p. 44.

A mellékletben közölt könyvjegyzékről

A dolgozat mellékletében megtalálható a *Néhai M(é)l(tósá)g(o)s Gróff Rhédey Sigmondné Asszony halála után maradt Könyvei Catalogussa* című könyvjegyzék, amelyben az azonosítást is elvégeztem. Az egyes tételek felépítése a következő:

(Sorszám.) *A könyvjegyzékben megadott leírás*

A segédkönyvben/adatbázisban látható bibliográfiai leírás, tehát: SZERZŐ: Cím (általában rövidítve, [...]-vel jelölve a rövidítést) megjelenési hely, nyomdász, év. A kötet mérete, terjedelmi adatai – segédkönyv jelzete/adatbázis nevének rövidítése

Esetleg megjegyzés.

Álljon itt erre vonatkozóan egy példa:

(5.) 5-o *A Keresztényi Vallásnak fundamentumi. magy(ar). ford(ítatott). Gyöngyösi László által. In 8-o Ultrajectumb(an). 1667.*

GYÖNGYÖSI László: A' Keresztényi Vallasnak Fundamentumi. [...] Magyar nyelvre, Nemzete hasnáért fordított. [...] Ultrajectomban, Dreunen Meinárd, 1657. 8 fol.+423 p.+3 fol., 8o – RMK I. 925, RMNy 2744

Megjegyzés: az évszám nem egyezik, talán elírás a könyvjegyzéken.

Ezzel kapcsolatosan még három dolgot meg kell jegyezni: 1.) amint az látható, a könyvjegyzékben van egy folyamatos, az egész listán végigmenő számozás és egy másik, amely az ábécé betűi szerint újrakezdődik. Ez utóbbi eredetileg is a könyvjegyzék része, míg a folyamatos számozással én láttam el a tételeket (ezért is tettem a számokat zárójelbe), hogy az ugyancsak mellékelt mutatók használata ne legyen túl komplikált. 2.) A bibliográfiai leírások a segédletek alapján készültek, a nevek, címek, megjelenéssel kapcsolatos információk olyan formában kerültek leírásra, ahogy azt a segédletekben is láttam. Ahol nem jelezték a nyomtatás helyét, vagy a nyomdász nevét, ott a bibliográfiai leírásban használt s. l. (sine loco) és s. typ. (sine typographia) rövidítéseket alkalmaztam. A megjelenési adatok esetében olykor a szakirodalmak segítségével pontosítást végeztem, az általam módosított helyet vagy nevet szögletes zárójelbe tettem. 3.) A megjegyzésekben azt írtam le, ha a tétel és a

bibliográfiai leírás valamely adatában (leggyakrabban méret, évszám) eltérés van, vagy ha úgy gondoltam, hogy az eltérés oka a tévesen feltüntetett adat. Továbbá azt is itt jeleztem, ha az adott tétel kézirat volt, amelynél vagy annak mai lelőhelyét, vagy a nyomtatásban megjelent kiadás leírását adtam meg.

A könyvjegyzék könnyebb és gyorsabb használata céljából mutatókat is készítettem, amelyeket ugyancsak mellékeltem. A helynévmutatóban a jegyzékben felsorolt kötetek megjelenési helyét soroltam fel, az egyes településeknél annak minden leírási változatát megadtam, ahogy azzal a könyvkatalógusban, illetőleg a segédletekben találkoztam. A nevek utáni számok a mellékelt lajstrom zárójelbe tett folyamatos számozására vonatkoznak. Készítettem egy névmutatót is, benne a könyvek szerzőinek, a címben előforduló személyeknek és a nyomdászoknak nevei találhatók meg. A nyomdászokat dőlt szedésű betűtípussal különítettem el. A hivatkozási számok ez esetben is a könyvjegyzék folyamatos számozására utalnak.

A könyvtár összehasonlítása egy másik, 18. századi asszonykönyvtárral

Érdemesnek tartom összevetni Wesselényi Kata könyvtárát egy másik, 18. századi asszonykönyvtárral, hogy ezáltal is láthatóvá váljon, hogy a két gyűjtemény miben és mennyire hasonlít egymásra, vagy éppenséggel különbözik egymástól. Az összehasonlításhoz akár választhatnám Bethlen Katát és az ő Magyar Bibliotékáját, de én mégis egy másik 18. századi főúri asszony, Ráday Eszter mellett döntöttem. Mindkét nő az erdélyi bibliofília női ágának volt jeles képviselője, habár lényegében kortársak voltak, Ráday Eszter (1716–1764) egy generációval idősebb volt Wesselényi Katánál (1735–1788), de életük és gyűjteményük is mutat némi hasonlóságot.

Ráday Esztert is művelt édesanyja, Kajali Klára tanította otthonukban, aki leányát nemcsak a Bibliával és a katekizmussal, hanem a kor vallásos irodalmával is megismertette.¹⁰⁷ Azt nem lehet tudni, hogy akárcsak Rhédei Zsuzsánna Kajali Klára is foglalkozott-e könyvek gyűjtésével, de annyi bizonyos, hogy a Ráday Gyűjteményben található három kötet az asszony possessorbejegyzésével, valamint férje, Ráday Pál halála után 1733-tól ő gondozta tovább a férfi könyvtárát.¹⁰⁸

¹⁰⁷ BELICZAY, 1980: i. m., p. 174.

¹⁰⁸ BORVÖLGYI Györgyi: Ráday Pál (1677–1733) könyvtára. Bp., OSZK, 2004. (A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai, 7.), p. 157., 202., 213.

A könyvszeretet kialakulása mindkét könyvgyűjtő asszony esetében szülői hatás eredményeként jött létre, Ráday Eszter ezt édesapjától, Ráday Páltól örökölte, akinek 113 magyar könyvét Kajali Klára halála után kaphatta meg,¹⁰⁹ míg Wesselényi Kata esetében édesanyja volt a követendő példakép a könyvek gyűjtésében is.

Wesselényi Kata és Ráday Eszter életében az is párhuzam, hogy mindketten féltek a házasságtól, Kajali Klára azt írta egy levelében, hogy Ráday Eszter „írtózott a férjhez menéstől”,¹¹⁰ ezért is döntöttek úgy a szülei, hogy a leánykérés előtt meg kellene ismernie jövődöbelijét, és az ő beleegyezése is szükséges a házassághoz.¹¹¹

A vallásos jellem, a református egyház és az oktatás patronálása mellett a könyvek gyűjtése is összeköti Wesselényi Katát és Ráday Esztert. A két könyvjegyzék, a *Néhai M(é)l(tósá)g(o)s Gróff Rhédey Sigmondné Asszony halála után maradott Könyvei Catalogussa* és a *Méltóságos Rádai Esther Asszony ó N(agysá)ga Könyveinek Laistroma* alapján tételesen végeztem el az összeírások összehasonlítását. Az első különbség, hogy Ráday Eszter könyveiről az asszony életében készült egy számbavétel a teljesség igényével, vagy legalábbis én nem találtam arra utaló jeleket, hogy a jegyzéken nem a teljes állományt tüntették fel. Ezzel szemben Wesselényi Kata gyűjteményét csak az asszony halála után, 1788-ban írták össze, és az is biztosan tudható, hogy nem tüntették fel rajta a teljes állomány minden egyes kötetét, ezzel kapcsolatosan már fentebb írtam.

Méretében Ráday Eszter könyvtára némiképp alulmarad Wesselényi Kata gyűjteményéhez képest, az előbbi 235 kötet alkotta, ebből 5 volt kézirat, míg utóbbi esetében 279 tétel szerepel a könyvjegyzéken, ebből a kéziratos munkák száma 25 példány, de mivel az összeírás hiányos, így csak megbecsülni lehet az állomány teljes méretét, ami körülbelül 300 kötet körül lehetett.

Habár egy generációnyi időbeli különbség volt a két asszony között, gyűjteményeikben mégis lehet találni azonos köteteket. Ez valószínűleg annak is tulajdonítható, hogy Wesselényi Kata könyvtárában voltak édesanyja könyvei is, Rhédei Zsuzsanna pedig időben közelebb állt Ráday Eszterhez. Ha jól számoltam, akkor a két könyvjegyzék összevetése után egészen pontosan 48 könyvről állapítottam meg, hogy mindkét gyűjtemény állományában megtalálhatóak voltak. Ezek közül

¹⁰⁹ BELICZAY, 1980: i. m., p. 195–196.

¹¹⁰ Idézi: Uo., p. 175.

¹¹¹ Uo.

néhány példa: *Arnd Jánosnak az igaz keresztyénségről írott négy könyvei* (Jéna, 1741); *Károli Gáspár Szent Biblia* (Várad–Kolozsvár, 1661); *Bod Péter A szent bibliának históriája* (Szeben, 1748); *Stehelin Kristóf Catechismusi házikints* (Kolozsvár, 1752); *Debreceni Ember Pál Garizim és Ébál* (Kolozsvár, 1702); *Heltai Gáspár Chronica az magyaroknak dolgairól* (Kolozsvár, 1754); *Csúzi Cseh János Isten eleiben felvitetett lelki áldozat* (s. l., 1736); *Örvendi Molnár Ferenc Lelki tárház* (Lőcse, 1692); *Nadányi János Kerti dolgoknak le-írása* (Kolozsvár, 1669); *Kőrösi Mihály Az új testamentomra mutató tábla* (Debrecen, 1739); *Bethlen Kata Védelmező erős pais* (Szeben, 1759); stb. Továbbá 15 olyan könyvet is találtam, amelyeknek szerzője és címe megegyező a két összeírás esetében, de a kötetek kiadási adatai különböznek:¹¹² *Ács Mihály Arany lántz* (Lőcse, 1701; Augusta, 1760); *Friedrich Adolf Lampe Gileadi balsamom* (Debrecen, 1741; Franeker, 1741); *Kegel Tizenkét idvességes elmélkedések* (Lőcse, 1672; Kolozsvár, 1738 és 1764); *Petrőczy Kata Szidónia A kereszt nehéz terhe alatt elbágyadt sziveket élesztő jó illatú tizenkét lilium* (Kolozsvár, 1705; Kolozsvár, 1764); stb. Tehát megállapítható, hogy a két asszonykönyvtár közös köteteinek száma 63, ezek többségében a vallásos irodalom témakörébe tartoznak, mint ahogy azt az itt felsorolásra kiválasztott könyvek címe is kifejezi.

Természetesen mivel Wesselényi Kata körülbelül két évtizeddel később élt, mint Ráday Eszter, így az ő gyűjteménye már mutatta a század végére bekövetkező tartalmi változások előjeleit, ugyanis az ő könyvtárában nagyobb arányban megtalálhatóak voltak a történelem, a jog, a gazdaság, az orvoslás témakörével foglalkozó munkák, valamint nyelvi összetételében is eltérést mutat az előzőekhez képest. Ráday Eszter nem ismert idegen nyelveket, könyvtárában is csupán egy német nyelvű könyv és két német zsolnároskönyv volt, viszont Wesselényi Kata e tekintetben műveltebbnek számított, tanulta a német és a francia nyelvet, néhány német nyelvű könyv is gazdagította könyvtárát, és nem szabad megfedkezni a gyűjtemény latin könyveiről sem.

Tehát kijelenthető, hogy felfedezhető hasonlóság Wesselényi Kata és Ráday Eszter életében is és a gyűjteményeik összetételében is, de mégiscsak érezhető a két évtizednyi időbeli különbség a két könyvtár összehasonlításakor.

¹¹² Zárójelben először a Ráday Eszter könyvjegyzékén lévő, majd másodikként a Wesselényi Kata könyvjegyzékén olvasható kötet kiadási adatait adtam meg.

A GYŰJTEMÉNY NÉHÁNY KIEMELT KÖTETE

Wesselényi Kata gyűjteményében sok jelentős mű volt megtalálható. A következőkben a 279 tételes könyvjegyzékből néhány jelentősebb és érdekesebb művet szeretnék kiemelni, így szólni fogok az asszonykönyvtárban fellelhető bibliakiadásokról és Bod Péter műveiről, mivel ezek nagyobb számban voltak megtalálhatóak a gyűjteményben, valamint a következő részben a kéziratok közül négy munkát szeretnék egy kicsit részletesebben bemutatni.

Bibliák Wesselényi Kata könyvtárában

A 18. század embere számára különösen fontos volt a vallás. Töretlenül hittek Istenben, imáikban neki adtak hálát, ugyanis neki tulajdonították a velük esett jó dolgok megtörténését, a rosszat is az Ő akaratának tekintették, bajban könyörületéért és megbocsátásáért fohászkodtak. Wesselényi Kata is mélyen vallásos volt, fiatalon, lényegében gyermekként az Úr iránti tisztelet jeleként a házasság helyett szívesebben ajánlotta fel életét és szolgálatát Istennek.

Minden istenhívő ember legfontosabb könyve a Szentírás. A 16. században még csak részleges, nyomtatásban kiadott magyar bibliafordításokat olvashattak az emberek, amelyeket az úgy nevezett erasmista bibliafordítók készítettek el. Közülük az első Komjáti Benedek volt, aki Szent Pál leveleinek fordításával foglalatoskodott, ezt 1533-ban Krakkóban jelentette meg.¹¹³ A következő részleges bibliafordítás elkészítője Pesti Gábor volt, akinek Újszövetség fordítását Bécsben nyomtatták ki 1536-ban.¹¹⁴ Az ő munkája nem terjedt ki a teljes Újszövetség magyarra való átültetésére, ugyanis kihagyta belőle az Apostolok cselekedeteit, az Apostolok leveleit és a Jelenések könyvét. Viszont mindez megtalálható Sylvester János fordításában, aki a teljes magyar Újszövetséget¹¹⁵ elkészítette. Munkája során a görög nyelvű Bibliát vette alapul, de részleteiben a Vulgátát és Erasmus bibliafordítását is felhasználta. Művét a Nádasdyak támogatásával 1541-ben Sárváron nyomtatták ki, így ez az Újtestamentum kiadás lett az első Magyarországon kiadott magyar nyelvű könyv.¹¹⁶

¹¹³ RMK I. 3, RMNy 13

¹¹⁴ RMK I. 6, RMNy 16

¹¹⁵ RMK I. 15, RMNy 49

¹¹⁶ JANKOVICS József – ZVARA Edina: „Sok jámbor kívánja, ha e Szent Bibliát magyar nyelven láthatnája és olvashatnája” Magyar nyelvű Bibliák a korai újkorban. *Iskolakultúra*, 2009. 3–4. sz., p. 140–141. és SZÉKELY

1590 óta a teljes magyar Szentírás, tehát egy kötetben az Ószövetség és az Újszövetség is hozzáférhető, amely a gönci református lelkész, Károlyi Gáspár és társai tevékenységének eredménye volt. A mű nyomdai munkálatait a Gönc közelében található Vizsolyban végezték el Mantskovit Bálint műhelyében. A Vizsolyi Biblia¹¹⁷ nagy népszerűsége tett szert, a 17. századi és a még későbbi korok magyar bibliakiadásainak ez lett az alapja.¹¹⁸

Wesselényi Kata könyvjegyzékét megtekintve a B betűs szakaszban egymást követik a különböző bibliakiadások adatai, valamint ugyanezt tapasztaljuk az Ú betű alatti részben is, ahol az Újtestamentumok adatait láthatjuk. Tehát az asszonykönyvtárban gazdag volt a Biblia-gyűjtemény.

A teljes Szentírásból tíz kötet volt megtalálható Wesselényi Kata könyvespolcán, ebből hét kötet volt magyarul, ezek mellett volt két német és egy latin nyelvű fordítás is. A könyvjegyzéken a magyar Bibliák közül a legkorábbi az úgy nevezett Váradai Biblia (ld. 26. tétel), amelynek „Varadon, Kezdettetett nyomtatása a’ veszedelem előtt: és elvégeztetett Colosvarat, Szenci K. Abraham által.”¹¹⁹ A mű kinyomtatását a 17. század protestáns főurai támogatták, és a könyv korábbi, század eleji kiadásával ellentétben – amelyeket egyre kisebb méretben készítetett el Szenci Molnár Albert (Hanau, 1608¹²⁰ /negyedré/ , Oppenheim, 1612¹²¹ /nyolcadré/), hogy könnyebben használható legyen, – ezt a kiadást Bethlen István kérésére fólió méretben és jobban olvasható betűmérettel adták ki.¹²²

A következő két megemlíthető Biblia 1685-ben készült, ám nem ugyanaz a két kiadás. A 24. tételben szereplőt Tótfalusi Kis Miklós adta ki Amszterdamban. Tótfalusit nemcsak mint nyomdászt, hanem mint a 17. század legjelentősebb magyar betűmetszőjét ismerjük, aki Németalföldön a Bleau család műhelyében tanulta ki a betűkészítés és a könyvnyomtatás mesterségét. Közben elhatározta, hogy újra kinyomtatja a magyar nyelvű Szentírást, mivel a korábbiakban sok hibát vélt felfedezni,

Tibor: A magyar bibliafordítások történetéből. 1500–1955. Irodalomtörténeti tanulmány. Bp., 1957, 1999, p. 19–21. [online]

¹¹⁷ RMK I. 236, RMNy 652

¹¹⁸ JANKOVICS – ZVARA, 2009: i. m., p. 142. és SZÉKELY, 1957, 1999: i. m., p. 24–25. [online]

¹¹⁹ RMK I. 970

¹²⁰ RMK I. 411, RMNy 971

¹²¹ RMK I. 434, RMNy 1037

¹²² JANKOVICS – ZVARA, 2009: i. m., p. 143. és SZÉKELY, 1957, 1999: i. m., p. 26. [online]

ezeket szerette volna kijavítani, hogy egy jól használható, hibátlan példányt adhasson az emberek kezébe. A nyomtatás költségeit ő maga kereste meg, például saját metszésű, szép kiviteli betűt adta el. Az újabb bibliakiadás 1685-ben készült el, amelyet Aranyas Bibliának is neveznek.¹²³

Ugyanebben az évben került kinyomtatásra Leidenben az a Biblia, amely Komáromi Csipkés György nevéhez köthető (ld. 28. tétel). Érdekes, hogy erről a kötetről ezt jegyezte le a könyvjegyzék összeállítója: *[Biblia] in 8-o Komáromba. 1685.* Csak az azonosítás során derült ki számomra, hogy tévesen jelezték komáromi kiadásának ezt a Szentírást, amelynek címlapján egyébként nem tüntették fel a kiadás helyét.

A Wesselényi Kata könyvjegyzékén feltüntetett Bibliák sorában időrendben a következő a már részletesebben is tárgyalt 1737-es utrechti megjelenésű Szentírás, amely kiadásból három példány is gazdagította a gyűjteményt, közülük az egyik volt az, amelyet Rhédei Zsuzsánna ajándékozott Wesselényi Katának (ld. 21., 22. és 27. tételek).

A gyűjtemény magyar nyelvű Szentírásainak sorát egy 1751-ben Bázelen kiadott mű zárja (ld. 23. tétel).

Az asszony könyvtárában három nem magyar nyelvű Biblia is megtalálható volt, a két német nyelvű példány közül az egyiket Hallében 1745-ben (ld. 29. tétel), a másikat Regensburgban 1756-ban (ld. 25. tétel) nyomtatták. Mivel Wesselényi Kata tudott németül, elképzelhető, hogy akár olvasta is ezeket a Bibliákat is, ámbár én ezt nem tartom annyira valószínűnek.

Végezetül volt egy latin nyelvű Bibliája is, ezt 1715-ben Hannoverben jelentették meg (ld. 20. tétel).

A következőkben rátérnék a csak az Újtestamentumot tartalmazó kötetekre, ebből öt különböző kiadást lehet elkülöníteni az asszony gyűjteményében. Az időrendi sorban az első az, amelyet Lőcsén 1644-ben jelentetett meg Brewer Lőrinc (ld. 257. tétel). Ezt követi két amszterdami kiadás, a korábbi 1646-ban került ki Jánsonius János nyomdájából (ld. 255. tétel), a későbbi 1687-es (ld. 256. tétel), amelyet „kisdéd formában

¹²³ JANKOVICS – ZVARA, 2009: i. m., p. 143–144. és SZÉKELY, 1957, 1999: i. m., p. 31. [online]

kibocsáttatott. Amstelodámban M. Totfalusi Kis Miklos.”¹²⁴ Wesselényi Kata könyvtárában volt egy debreceni nyomtatású Biblia is 1749-es keltezéssel (ld. 260. tétel). Az itt felsorolt Újszövetségek mind Károlyi Gáspár fordításán alapultak, lényegében annak újbóli, javított kiadásairól van szó, de nem az a könyvtár utolsóként megnevezett példánya, amely 1754-ben Lubańban (Laubanban) jelent meg (ld. 258. tétel). Ezt a kiadást Bárány György, Bárány János és Santorius János közösen fordította le újból görögből, és magyarázatokkal, értelmező jegyzetekkel bővítve adatta ki.¹²⁵

Egyébként Wesselényi Kata gyűjteményében több, a Bibliát magyarázó, értelmező mű is volt, illetve olyanok, amelyek a Szentírás történetével kapcsolatosak. Ezek közül következzenek cím szerint egy-két példa: Bod Péter *A szent bibliának históriája* (Szeben, 1748; ld. 30. tétel), *Az új testamentomi szent írások olvasására való bevezetés* (Kolozsvár, 1775; ld. 259. tétel), Kőrösi Mihály *Az új testamentomra mutató tábla* (Debrecen, 1739; ld. 261. tétel).

Bod Péter művei a gyűjteményben

Felsőcsernátoni Bod Péter (1712–1769) sokoldalú tudósember, erdélyi református lelkész, Bethlen Kata udvari papjaként a Magyar Bibliotéka jegyzékeinek leírója, illetve egyháztörténeti és irodalomtörténeti művek szerzője volt. Tanuló éveit 1724-től a nagyenyedi iskolában végezte. A teológiai tanulmányok folytatásához Bethlen Kata pénzadománnyal patronálta Bodot, aki a kapott ösztöndíjnak köszönhetően 1743-ban a leideni egyetemre iratkozhatott be, ahol a keleti nyelvekkel is megismerkedhetett. Ugyanebben az évben, amikor visszatért, Bethlen Kata a Teleki birtokra hívta őt, hogy legyen a család udvari papja. Bod Péter hat évet töltött el Bethlen Kata mellett, ez idő alatt két leírást készített az asszony könyveiről (*Árva B. Bethlen Kata Széki Teleki Iosef ur özvegye könyveinek laistroma*, 1747 és *Magyar Bibliotéka...*, 1752) és a köteteket is felhasználva elkezdte összeállítani a Magyar Athenas című munkát. A következő években lelkipásztori feladatokat látott el előbb Olthévízen, majd Magyarigenben. Az élete során több nagy jelentőségű művet is írt, emellett egy magyar tudós társaság

¹²⁴ RMK I. 1359

¹²⁵ SZÉKELY, 1957, 1999: i. m., p. 32. [online]

létrehozása volt a célja,¹²⁶ amely tervről Ráday Gedeont is tájékoztatta egyik levelében, amelyet 1756. szeptember 20-án Magyarigenből írt: „Régen gondolkodom, hogy írjak a M(éltósá)g(o)s Ur(na)k aziránt, minthogy a Magyar nyelv erőssen kezdett meg romlani a mi időnk(b)en), jó volna annak ékesítésére s megerősítésére valami jót tsinálni a más nemzetek(ne)k példájok szerint. 1) Jó volna valami Literata Societast felállítani, melly(ne)k tagjai Magyar ország(na)k s Erdély(ne)k minden részeiből lennének;...”¹²⁷

Wesselényi Kata könyvtárában tíz olyan kötet volt megtalálható, amelynek szerzője Bod Péter volt. Ezek között fellelhetőek az író jelentősebb munkái, közülük a könyvjegyzéken kilenc nyomtatott könyv és egy kézírásos mű adatait tüntették fel. A következőkben ezt a tíz munkát veszem sorra a kötetek megjelenésének kronológiai sorrendje szerint.

Bod Péter első nyomtatásban megjelent műve a *Szent írás értelmére vezérlő magyar leksikon* című írás, amely 1746-ban Kolozsvárott Pataki József nyomdájában készülhetett el (ld. 157. tétel). A kötet megjelenésének költségeihez Bethlen Kata is hozzájárult, ezt Bod Péter Önéletírásában is feljegyezte: „A Magyar Leksikont írtam Hévízen, melyet elsőben nyomtattatott ki kegyes pátrónám, gróf Bethlen Kata asszony őnagysága.”¹²⁸ A könyv egy olyan magyar nyelvű lexikonszerű mű, amelyben – mint ahogy az a terjedős címben is meg lett fogalmazva – „a` Szent Írásban előforduló példázolások (typusok) és Ábrázolások (emblémák)”, valamint „sok dolgok a` sidó régiségekből kimagyaráztatnak”,¹²⁹ vagyis benne a Biblia értelmezéséhez szükséges fogalmak világosan leírt magyarázatát találja meg az olvasó.¹³⁰

A *szent bibliának historiája* (ld. 30. tétel) ugyancsak Bethlen Kata segítségével jelenhetett meg. Erről Bod Péter a következőképpen emlékezett meg: „Biblia Históriáját nyomtatták ki kétszer; elsőben az asszony, B(ethlen) K(ata) őnagysága adott reá 1748. papírosat.”¹³¹ Az irodalomtörténeti munkában Bod a bibliai könyvek, a

¹²⁶ Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor. Főszerk.: KÖSZEGHY Péter. I. köt. Bp., Balassi, 2003, p. 399. és SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. [elektronikus dokumentum] Bp., Arcanum, 2000. [online] és Új magyar irodalmi lexikon. Főszerk.: PÉTER László. 1. köt. Bp., Akad. K., 1994, p. 242–243.

¹²⁷ Közzétette: KISS Áron: Bod Péter levelei Ráday Gedeonhoz könyvgyűjtési ügyekben. *Magyar Könyvszemle*, 1882. (7. évf.) 5–6. sz., p. 262. [online]

¹²⁸ BOD Péter: Önéletírás. Bp., Magvető, 1982. [online]

¹²⁹ Bod Péter írásából, írásairól. Szerk.: UGRIN Gáborné. Bp., Püski, 2000, p. 81.

¹³⁰ MAMÜL I., p. 399.

¹³¹ BOD, 1982: i. m. [online]

különböző bibliakiadások és bibliafordítások összefoglalását készítette el a kezdetektől a 18. század közepéig. A kötet kétszer is kiadásra került Bod életében, Wesselényi Kata gyűjteményében az első, vagyis az 1748-as szebeni kiadás volt meg.¹³²

A *Szent Judás Lebbeus apostol levelének rövid tanításokban foglalt magyarázatja* (ld. 113. tétel) is Sárdi Sámuel szebeni műhelyében készült, csak ez egy évvel később, 1749-ben került ki a nyomdából.

A következő néhány művet Bod külföldi nyomdákban adatta ki. Wesselényi Kata könyvei között megtalálható volt a *Szent Heortokrates* (Oppenheim, 1759; ld. 223. tétel) címmel kezdődő könyv, amely egy idegen nyelvű munka fordítása, benne a keresztény ünnepekről, illetve a kalendáriumokban megnevezett szentekről és azok történetéről lehet olvasni.¹³³

Az egyetemes egyháztörténettel foglalkozó műve *Az isten vitézkedő anyaszentegyháza állapotjának... rövid historiája* (ld. 90. tétel) című kötet, amely 1760-ban Bázelen került kinyomtatásra, de a mű valójában már korábban elkészült. A kötet megírásának hátterét, okait az *Elöljáró Beszédből* lehet a legjobban megismerni, amelyben Bod megfogalmazta, hogy „A mi Magyar Nemzetünk vólt még eddig olyan szegény, mellynek az uj Testámentomi időt a` mí időnkig s` abban véghez mentt, kívált ekklesiai dolgokat elő adó Historiája a` maga nyelvén nem találatnék; ugy hogy a` kik idegen nyelveken nem tudnának, azok kéntelenitetnének vakok lenni az ő idejek előtt véghez ment dolgokban.”¹³⁴

Időrendben a következő négy kötet ismeretlen nyomtatási hellyel van feltüntetve a könyvjegyzékben és Petrik Magyarország bibliographiájában is, de ezekről részben Bod Önéletírásából, részben más forrásokról megállapítható, hogy mely nyomdákban készültek.

1760-ban jelent meg a *Szent Hilárius* (ld. 222. tétel) című könyv, amelyről Bod Péter az alábbi jegyezte fel Önéletírásában: „Sz. Hiláriust nyomtattattam Szebenben 1760 (valósággal 1762)-dik esztendőben.”¹³⁵ Tehát innen tudható, hogy ez a szórakoztató jellegű mű 1762-ben Szebenben készült el.

¹³² ÚMIL 1., p. 242.

¹³³ UGRIN, 2000: i. m., p. 116.

¹³⁴ Uo., p. 87.

¹³⁵ BOD, 1982: i. m. [online]

Hasonló a helyzet a *Smirnai szent Polikárpus* (ld. 232. tétel) című kötettel, amelyen csak a nyomtatás évét (1766) jelölték meg. Viszont az Önéletírásban a megjelenési hely is leírásra került, így biztosan tudható, hogy Nagyenyedben nyomták az erdélyi református püspökök életrajzát egybefoglaló munkát.¹³⁶

Az *Erdélyi Féniks* (ld. 67. tétel) című mű címlapján is csak az 1767-es nyomtatási évet adták meg, a nyomtatás helyét, amely egyébként Nagyenyed volt, más forrásokból lehet kideríteni. Ez a könyv a legtöbb Bod írással ellenben nem vallási témájú, benne azok a versek jelentek meg, amelyeket Pápai Páriz Ferenc írt Tótfalusi Kis Miklós halálára. Bod a nyomdászattörténetre vonatkozó jegyzeteivel tette értékesebbé ezt a munkát.¹³⁷

Szintén a nyomtatási hely megjelölése nélkül jelent meg Bod Péter egyik legjelentősebb műve, ami nem más, mint az első magyar nyelvű irodalmi lexikonként számon tartott *Magyar Athenas* (ld. 166. tétel). A kötet címlapján az 1766-os év szerepel, de valójában csak 1767-ben készült el a nyomtatás, ugyanis Bod ajánlása végén is ez az évszám látható, és az Önéletírásban is 1767-et jelölte meg a kiadás évének. A *Magyar Athenast* Nagyszebenben nyomtatták. A szerzői életrajzok és bibliográfiák összeállításához Bod a kor nagyobb gyűjteményeit látogatta meg, elsődleges forrása volt saját könyvtára mellett Bethlen Kata asszonykönyvtára, valamint felkereste a könyvgyűjtő Ráday Gedeon és testvére, Teleki Lászlóné Ráday Eszter gornyeszegi gyűjteményét is.¹³⁸

A felsorolásban valójában legelsőként kellett volna megemlítenem a *Kősziklán épült ház ostroma* (ld. 150. tétel) című kéziratot, ugyanis sokkal korábban készült el, mint a nyomtatásban kiadott munkák, ez Bod Péter legelső fennmaradt írása, amely 1732-ben datálódott. A mű alapja Kocsi Csergő Bálint *Narratio brevis de oppressa libertate Ecclesiarum Hungaricarum* című emlékirata, amelyet Bod latinról fordított le magyarra. Kocsi Csergő írását mások is lefordították részleteiben, Bod viszont nemcsak egyszerű fordítást készített el, hanem bizonyos részeket elhagyott, másokat hozzátett, néhány pontatlanságot javított, így egy átdolgozott munkát ismerhettek meg az emberek magyarul. A *Kősziklán épült ház ostroma* nyomtatásban nem jelent meg, hosszú évekig

¹³⁶ Uo.

¹³⁷ ÚMIL 1., p. 242,

¹³⁸ MADAS – MONOK, 2003: i. m., p. 189.

kéziratos formában szerezhették meg könyvtáraik számára a tulajdonosok.¹³⁹ A Wesselényi Kata gyűjteményében őrzött példányról a könyvjegyzékből kevés információt lehet megtudni, mivel nem tüntették fel, hogy ki és mikor készítette a kézirat-másolatot.

Tehát látható, hogy Wesselényi Kata Bod Péter jelentősebb írásait megszerezte magának, habár ebből a szempontból gyűjteménye közel sem volt teljes, több Bod-mű hiányzott az állományból.

KÉZIRATOK WESSELÉNYI KATA KÖNYVTÁRÁBAN

Mielőtt Gutenberg a 15. század közepén feltalálta volna a könyvnyomtatást, csak kézzel írt könyvek, kódexek léteztek. Habár az új eljárás rövidesen elterjedt egész Európában, mégis sok kéziratos munka készült a későbbi századokban is. Az erdélyi gyűjteményekre nagyon is jellemző, hogy bizonyos műveket kéziratos formában tudtak megszerezni a könyvtártulajdonosok. A 17–18. század fordulóján sok történelmi témájú művet és emlékiratokat készítettek el, de megfelelő támogatás hiányában ezeket nyomtatásban már nem tudták megjelentetni. Viszont ezek a kéziratok különös értéket képviseltek már akkoriban is, így a főúri gyűjteményekből nem hiányozhattak ezen munkák másolati példányai.

A legnagyobb erdélyi könyvtárakban lemásoltatták például Bethlen Miklós és Kemény János önéletírásait, Bethlen Farkas latinul írt, de Barabás Sámuel által magyarra fordított Erdély és Magyarország történelmét bemutató írását, és az egyik legnépszerűbb históriát, amelynek szerzője Cserei Mihály volt.¹⁴⁰ A történelmi tartalmú művek mellett más kéziratok is fellelhetők egy-egy erdélyi könyvtárban.

Wesselényi Kata gyűjteményében több mű kézírásos formában volt megtalálható, a könyvjegyzékben pontosan 25 címnél van feltüntetve az „*Írásba*” vagy „*Írásban*” kifejezés, tehát majdnem az állomány 10%-át tették ki a kéziratok. Ezek között vannak olyanok, amelyek az adott korban jelentek meg nyomtatásban, Wesselényi Katának mégis kéziratban voltak meg, másokat pedig a 19–20. század folyamán dolgoztak fel és

¹³⁹ BRETZ Annamária: Bod Péter fordítása Kocsi Csergő Bálint *Narratio breviséből. Irodalomtörténeti Közlemények*, 2004. (58. évf.) 3. sz., p. 340–347. [online]

¹⁴⁰ BARICZ Zsolt: Kéziratos könyvkiadás Erdélyben. Az erdélyi emlékirás és a 17–18. századi kéziratosság. *Iskolakultúra*, 1998. 1. sz., p. 77–79. [online]

nyomtattak ki, de vannak olyan művek is, amelyeket még mindig csak kéziratként lehet fellelni levéltárakban vagy könyvtárakban.

A gyűjtemény kéziratai kapcsán nem szabad elfeledkezni Wesselényi Kata imanaplóiról sem, amelyek – habár nincsenek rajta a könyvjegyzéken, mégis – az állomány részét képezték, ezzel tovább növelhető az asszonykönyvtár kéziratos munkáinak száma.

A 25 műből tulajdonképpen egyről már írtam, hiszen fentebb röviden ismertettem Bod Péter kéziratban terjedt fordítását. Hogy a kéziratok szempontjából is bemutassam Wesselényi Kata köteteit, e célból három szerző négy munkáját választottam ki.

Orvosi témájú kéziratok

A 18. századi ember gyűjteményében szinte elengedhetetlen volt, hogy a polcon ne álljon egy olyan mű, amely a betegségek, fájdalmak és nyavalyák kezelésében nyújt segítséget. A kor főúri asszonykönyvtáaira is jellemző volt, hogy legalább egy, de akár több különböző orvosi és füveskönyv is az állomány részét képezte, ezek lehettek nyomtatásban megjelent, vagy kéziratos másolatban készült művek. Szükségük is volt akkoriban az orvostudományi jellegű és gyógyfüves könyvekre, mivel betegség esetén sem állt mindig rendelkezésükre tanult orvos, így kisebb-nagyobb bajaikat a leírt receptekkel igyekeztek kikúrálni. Mai szemmel nézve ezek a gyógyfüves kezelések olykor bizarrnak hangzanak, máskor pedig visszataszítónak tűnnek, de a régmúlt időkben ezek kipróbált és hasznosnak tűnő módszereknek bizonyultak, így a kor embere szükség esetén alkalmazta a leírtakat, hogy kigyógyuljanak betegségeikből. Minden bizonnyal Wesselényi Kata is alkalmazta a herbáriumok gyógymódjait és receptjeit saját, családjá, vagy az udvarához tartozók kezelésékor.

A könyvjegyzékben négy olyan kézirat adatait jegyezték le, amelyek az orvoslásra vonatkozó ismereteket tartalmazza. (A gyűjteményben voltak nyomtatott orvosi könyvek is, de most csak a kéziratokkal kívánok foglalkozni.) A címek szerint ezek között volt egy *Herbarium* és három orvosi könyv. A négy műből csak kettőről tudtam megállapítani, hogy kinek a munkája, a másik két írás esetében kevés adatot írt le a lajstrom összeállítója. A *Herbarium*ról (ld. 85. tétel) csak annyit lehet megtudni, hogy magyar nyelvű és a mérete negyedré. Találgatásokba persze lehet bocsátkozni, hogy

mely nyomtatott munka kéziratossá változhat, talán Melius Juhász Péter 1578-ban Kolozsvárott megjelent Herbáriumáról¹⁴¹ van szó, de lehet, hogy a Beythe András-féle 1595-ös kiadású Fives könyvet¹⁴² illették a Herbarium címmel, de akár más szerző munkájára is utalhat a cím, például akár lehet egy idegen nyelvű munka fordítása is.

Szintén nehéz megállapítani az *Orvosságos Könyv* (ld. 190. tétel) eredetét is, habár ebben az esetben a méret (fólió) mellett egy évszámot is megadtak: 1771. Ez szinte biztos, hogy a lemásolás évére vonatkozik, ami viszont nem segít eléggé a mű azonosításában. De bővebb információkat tudtam kideríteni a másik két orvosi könyvről, így a következőkben ezt a két kötetet szeretném bemutatni.

Egy 16. századi orvosi könyv másolata

Az *Ars medica* (ld. 8. tétel) szerzőjének Lencsés Györgyöt (1530–1593) tekintjük. Az ő életére vonatkozó kutatások a kéziratának tanulmányozásával párhuzamosan kezdődtek. Kortársai, illetőleg az őt követő időszakban élő kutatótudósok nem jegyezték fel vele kapcsolatos adatokat, Bod Péter sem emlékezett meg róla a Magyar Athenas című irodalmi lexikonában, így napjaink lexikonjai és szakirodalma kevés életrajzi adatát tüntetik fel. Annyit lehet róla biztosan tudni, hogy erdélyi nemes volt, 1577-től Báthory Kristóf feleségének, Bocskai Erzsébetnek volt hoppmestere, majd 1587-től kincstári számvevő, és természetesen ő volt az *Ars medica* elkészítője.¹⁴³

Ez a fent nevezett orvosi mű 1943-ban jelenhetett meg nyomtatásban,¹⁴⁴ tehát ezt megelőzően csak kéziratossá másolatokban szerezhették meg maguknak a könyvtártulajdonosok. Ma három fennmaradt példánya ismert: egy a 16. század végén készített változat, amely alapján a nyomtatott közzététel valósult meg. Ez a kézirat ma a Teleki Könyvtár állományát gazdagítja, de nem ez volt Wesselényi Katáé, hanem az úgy nevezett erdőszentgyörgyi változat, amelyet a 18. században íratott le magának az asszony. Az előbbieket mellett ismernek egy 1610-es keltezésű másolatot is.¹⁴⁵

¹⁴¹ RMK I. 141, RMNy 413

¹⁴² RMK I. 278, RMNy 766

¹⁴³ Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor. Főszerk.: Kőszeghy Péter. VI. köt. Bp., Balassi, 2006, p. 487. és Spielmann József: A közjó szolgálatában. Tudomány- és művelődéstörténeti tanulmányok. Bukarest, Kriterion, 1977, p. 52–53. és Új magyar irodalmi lexikon. Főszerk.: Péter László. 2. köt. Bp., Akad. K., 1994, p. 1212.

¹⁴⁴ XVI. századi magyar orvosi könyv. Szerk.: VARJAS Béla. Kolozsvár, Sárkány Ny., 1943. [online]

¹⁴⁵ Minden doktorságot csak ebből késértek”. Szemelvények a XVI–XVII. század magyar nyelvű orvosi kézikönyveiből. Bp., Magvető, 1983. (Magyar Hírmondó), p. 393.

A Wesselényi Kata tulajdonában lévő példányt a könyvjegyzék alapján 1710-re datálták, amelynek elméletileg – mivel kéziratról van szó – a másolás évének kellene lennie, de ez minden bizonnyal valamilyenfajta elírás, ugyanis a mű címlapján ez áll: „Ars medica azaz olyan könyv, melyben mindenféle nyavalyák ellen melyek szoktanak történni az emberi testben, sok hasznos és gyakorta megpróbált orvosságok találhatók, melyet először öszve szedegetett tudós embereknek obsevatiojokból Lencsés György Váradon, 1610 esztendő 26 Mai.”¹⁴⁶ emellett azt is feltüntették, hogy „M(éltósá)g(o)s és Gróf Rhédei Zsigmond Úr kedves élete párjával B. Wesselényi Kata Asszonnyal leirattatott Erdő Sz. Györgyön 1757 Januario Z. J. S. által.”¹⁴⁷ Ezenfelül a kézirat lemásolásának okát is megfogalmazták: „Most pedig ujjolag, szent és Istenes szándékából, hogy mind a maga uri Házában eshető (mellytől Isten őrizzen) mind pedig más ügjefogjottakon történhető mérges és megemésztő nyavallyák ellen tudjon használni...”¹⁴⁸ Ezek az adatok több hasznos adalékot szolgáltatnak a mű és a Wesselényi Kata könyvei iránt kutatók számára.

Mint ahogy említettem, a könyvjegyzéken olvasható 1710-es évszám biztos, hogy elírás, mivel az a források alapján egyértelműen megállapítható, hogy a művet Wesselényi Kata másoltatta le, de 1710-ben ő még meg sem született. Az *Ars medica* címlapja alapján 1757-ben kezdték el a másolatkészítést, de a leíró személye előttem homályban maradt, mivel a monogramja (Z. J. S.) alapján nem sikerült kiderítenem az illető nevét.

Az *Ars medica* pontos keletkezési idejét nem lehet meghatározni, valamikor a 16. század végén készült el, a források alapján az 1570-es és 1590-es évek közötti időszakra datálható, de mindenképpen 1593-nál korábbra, mert abban az évben halt meg Lencsés György. Tulajdonképpen ezt a gyógyászati segédletet tekintik a század egyetlen, illetve az orvoslástörténet első fennmaradt magyar nyelvű általános orvosi könyvének.¹⁴⁹

A három ismert kézirat vizsgálata során a kutatókban számos kérdés fogalmazódott meg, sok volt a bizonytalanság. Amikor 1943-ban kiadták betűhíven átirtnyomtatásban a 16. század végéről származó kéziratot, nem ismerték a mű valódi címét

¹⁴⁶ Idézi: Uo.

¹⁴⁷ Idézi: Uo.

¹⁴⁸ Idézi: DEÉ NAGY, 2008: i. m., p. 45.

¹⁴⁹ MAMÜL VI., p. 487.

sem, mivel a címoldal hiányzott, és Lencsés Györgyöt nem szerzőnek, hanem a másolat leírójának tekintették, mivel némely gyógymód után „ez orvosságot én, Lencsés György megpróbáltam és igaznak találtatott”¹⁵⁰ és hasonló tartalmú megjegyzések találhatók. Viszont a 18. századi erdőszentgyörgyi másolat megismerése után minden kétség megszűnt, a Wesselényi Kata által leíratott példány címlapjáról egyértelműen kiderült a mű pontos címe és szerzőjének neve is. Továbbá a kutatások eredményeként az is bebizonyosodott, hogy a három ismert példány között van kapcsolat, mivel a 16. századi, eredeti kéziratról készülhetett az 1610-es évszámú, amelyről később Wesselényi Kata lemásoltatta saját példányát, erre a címlap évszáma is utal: „melyet először öszve szedegetett tudós embereknek obsevatiojokból Lencsés György Váradon, 1610 esztendő 26 Mai.”¹⁵¹

Az a kevés adat, amelyet Lencsés György életéről tudunk, nem utal arra, hogy orvosi ismeretekkel rendelkezett volna, nem tudni azt sem, hogy járt-e egyetemre, tanulta-e az orvoslást, viszont az általa készített 16. századi kézirat, tehát az eredeti mű alapján a szakirodalom úgy véli, hogy az orvosi könyv a szerző orvostudományban való jártasságáról tanúskodik, a mű teljes tartalma is bizonyíték arra, hogy Lencsés nemcsak a házi gyógymódokat ismerte. Ez persze nem azt jelenti, hogy orvos lehetett, hiszen erre vonatkozóan talán lennének feljegyzések, de nincsenek, így az tűnik valószínűnek, hogy Lencsés egy tanult, rendkívül művelt ember volt, aki képes volt egy orvosi mű megírására.¹⁵²

Figyelembe kell venni azt is, hogy az *Ars medica* alapja több, a korban ismert latin nyelvű alkotás, a bennük leírtakat Lencsés György lefordította magyarra és az orvosi ismereteket egybefoglalta. A megírás során két fő forrása volt, ezek Jean Fernel (1497–1558) *Universa Medicina* (Párizs, 1554) és Leonhard Fuchs (1501–1566) *De curandi ratione libri VIII* (Leiden, 1548) című könyvei, de részleteiben használta Petrus Andreas Matthiolus/Pietro Andrea Matthioli (1501–1577) *Commentarii in sex libros Pedacii Dioscoridis* (Velence, 1554) és Petrus Bayrius/Pierre Bayre (1468–1558) *De medendi humani corporis malis enchyridon* (Bázel, 1560) című műveit is.¹⁵³

¹⁵⁰ Idézi: SPIELMANN, 1977: i. m., p. 54.

¹⁵¹ Idézi: „Minden doktorságot...”, 1983, p. 393.

¹⁵² SPIELMANN, 1977: i. m., p. 52–64.

¹⁵³ MAMÜL VI., p. 487. és „Minden doktorságot...”, 1983, p. 394–395.

Az *Ars medica* lényegében hat könyvből áll, amelyben hat témakört különböztethetünk meg. Az első könyv a legterjedelmesebb rész, a teljes mű közel kétharmadát teszi ki, benne az emberi testnek betegségeiről való orvosságok kerültek leírásra, ez a fejtől a lábig veszi sorra az egyes testrészeknél előforduló betegségeket, panaszokat és azok gyógymódjait. Egy-egy leírásban több, akár negyven javaslatot is összegyűjtött. Az első könyv Fernel művére támaszkodik. A második könyv a testnek ékesítésére való orvosságokat, ma úgy mondanánk, a kozmetikai tanácsokat ismerteti. Ennek a résznek alapja Fernel és Bayre munkái. A harmadik könyv a forróságokról, avagy hideglelésről valók receptjeit tartalmazza, azaz benne a lázak kezelését írta le. A negyedik könyv a dagadásokról és annak sebeiről szól, ennek forrása szintén Fernel műve volt, akárcsak a következő, ötödik könyvnek, amely a fegyver, avagy egyéb miatt lett sebekről és csontbeli nyavalyák kezeléséről ír. Végezetül a hatodik könyvben a mérges állatoknak megmarásáról és egyéb mérges dolgoknak ártalmi ellen valókat ismertette, ennek forrása Matthiolus volt.¹⁵⁴

Az *Ars medica* több szempontból is jelentős mű. Ami kiemelten fontossá teszi, az az, hogy tulajdonképpen ez volt az első magyar nyelvű általános orvosi könyv, ami hasznára válhatott a kor orvosainak, illetve a kéziratot lemásoltató embereknek is. Az orvosi ismeretek tekintetében azért jelentős, mert tudományos alapossággal készült a kor külföldi orvosi művei alapján, így az ismert betegségek kezelésére, az egyszerű fájdalomtól kezdve az elmebajon és fertőző betegségeket át a komolyabb sérülések, vágások gyógyítása mellett egész a mérgezésekig találhatóak benne tanácsok.¹⁵⁵

Zay Anna munkái Wesselényi Kata könyvtárában

Az *Ars medica* című orvosi könyv után egy újabb, a gyógyításban használható műről szeretnék szólni, amelynek szerzője Zay Anna. Csömöri Zay Anna (? 1687–1730 után) életére vonatkozóan kevés a pontos adat, annyi biztos, hogy a 17. század végén, a 18. század elején élt. Férje Vay Ádám volt, aki II. Rákóczi Ferenc mellett az udvari marsalli pozíciót töltötte be. A család, vagyis Vay Ádám második feleségével, Zay Annával és gyermekeikkel együtt 1711-ben emigrációba vonult, Lengyelországba, Gdańskba menekültek, ahol 12 hosszú évig bujdosak. Zay Anna a száműzetés idején

¹⁵⁴ „Minden doktorságot...”, 1983, p. 394–396. és. SPIELMANN, 1977: i.m., p. 71.

írta meg orvosságos, majd imakönyvét,¹⁵⁶ mindkét műről készült másolat Wesselényi Kata könyvtára számára is.

A könyvjegyzék 191. tétele a Zay Anna által fordított és összeállított *Orvos Könyv*, amelynek legfőbb alapja Matthiolus doktor munkája volt, de az asszony más forrásokat, más orvos- és füveskönyveket is felhasznált a kézirat megírása során, amely 1712–1719 között történt meg.¹⁵⁷ Zay Anna a mű lefordításának okát maga fogalmazta meg a könyv előszavában: „Dantzka várossaban [...] tsoportosan rám todult nyomoruságinak enyhítésére, bús elmém háboruinak tsendesítésere s mulatására fogtam e tsekély munkához, gondolván azt-is, hogj Gyerme kimnek hasznalok véle...”¹⁵⁸

A kötet tartalmát talán jobban kifejezi a herbárium vagy a füveskönyv szó használata az orvos könyv helyett, mivel benne a különféle növények és egyéb anyagok gyógyszerkészítésre vonatkozó receptjeit találjuk meg. Így a kor embere találhatott megoldást például a „főnek korpája ellen”, a „főben való tetű ellen”, a haj feketére festésére, mindenféle nyavalyákra, hideglelésre, hurutra, tisztálkodási szerek készítésére („kéz mosni való por”, „szappan tsinálásnak módja”), a test különböző részein kialakuló fájdalom kezelésére, fulladásra, gyulladásokra, „dagadás ellen”, pestis elleni védelemre és kezelésre, különféle sebek gyógyítására, stb. Tehát látható, hogy az *Orvos Könyv*ben nemcsak gyógyszereket és kezelési módokat írtak le, hanem szépségápolási praktikákat, tanácsokat is.¹⁵⁹

A mű napjainkban is csak kéziratos formában érhető el, de annak megtekintéséhez nem feltétlen kell levéltárakban kutakodni, ugyanis a Folia Rákóciana sorozatban 1979-ben kiadták az OSZK Kézirattárában őrzött jó állapotú példányt.¹⁶⁰

Ez a kéziratos mű is másolatok formájában terjedt az emberek körében, a 18. században valószínűleg több példányt készítettek belőle, közéjük tartozott Wesselényi Katáé is, aki 1766-ban másoltatta le magának Zay Anna munkáját. A 18. századi írás ma is megtalálható a Teleki Téka gyűjteményében, jelzete Thq-78/a MS. 243. Az említett 20.

¹⁵⁵ „Minden doktorságot...”, 1983, p. 394–396.

¹⁵⁶ SZABÓ Csaba: Árva Zay Anna „Nyomorúság oskolája” című ima- és énekeskönyve (1721). Szeged, Scriptum, 1999. (A Lymbus Füzetek, 41.), p. 75–79. és Új magyar irodalmi lexikon. Főszerk.: PÉTER László. 3. köt. Bp., Akad. K., 1994, p. 2304.

¹⁵⁷ ZAY Anna: Herbárium 1718. Nyíregyháza, 1979. (Folia Rákóciana, 2.), p. XX.

¹⁵⁸ Uo., Előjáró beszéd (oldalszám nélkül)

¹⁵⁹ ZAY Anna: Herbárium 1718. Nyíregyháza, 1979. (Folia Rákóciana, 2.)-ben kiadott kéziratmásolat alapján.

századi kiadványban a Wesselényi Kata kérésére készített másolat címlapja látható, mivel az OSZK Kézirattárában meglehető példány címlapja hiányzik. Tehát az asszonykönyvtárban őrzött példány alapján a mű teljes címe: „Orvos Könyv, Mellyet Néhai tudos és igen hires Doctor Mathiolus Tseh nyelvre fordittatott, `s bővítettett Herbáriumából A` Nyavallyáknak rende szerént Dantzkai keserves bujdosásában maga és gyermekei számokra öszveszedegtetett és Magyar nyelvre fordított Néhai T. N. Vay Ádám Uram Árva Özvegye Tsömeri Zay Anna Mostan pedig Maga számára leirattatott Mélt(óságos). L. B. Veselényi Kata 1766-dik Esztendőben”,¹⁶¹ amelyből habár sok információ kiderült, de a másolat készítőjének személye rejtély maradt. Lehetséges, hogy a kötet más részén feltüntette nevét a másoló, de ezt biztosan csak a mű kézbevétele után lehetne megállapítani, erre viszont nem volt lehetőségem.

A Vay családban előbb leányuk, Júlia, majd 1719-ben a családfő, Vay Ádám is meghalt, ezután fogott hozzá Zay Anna a *Nyomoruság Oskolája* című ima- és énekeskönyvéhez. Ez a mű Wesselényi Kata könyvjegyzékében a 187. tétel alatt található, a leírásban 1710-et jelölték meg a másolat elkészítésének évének, de ez nagy valószínűséggel tévedés, vagy elírás, mivel abban az évben a Vay család még Magyarországon tartózkodott, az viszont biztos, hogy az imakönyv a bujdosás idején készült, ez az alcímből is megállapítható: „... Nyomoruságának `s Bujdosásának hosszas napjaiban lehető vigasztalására és az Istennek ellene felgerjedett haragjának engesztelésére el-készített Cs. Zay Anna Dantzkán 1721. Esztendőben.”¹⁶² Miután az elírási lehetőségeket számba vettem, úgy gondolom, hogy Wesselényi Kata 1770-ben íratthatta le magának a kéziratot.

Zay Anna a könyvet fiának, Vay Sámuelnek ajánlotta, benne az első részben könyörgéseket, elmélkedéseket, hálaadásokat fogalmazott meg, a második felében pedig istenes énekeit írta le.¹⁶³

Kézírásos szakácskönyv

A háztartás irányításához és a ház körüli teendők ellátásához a 18. századi nőknek jó gazdasszonyoknak kellett lenniük. Az erre vonatkozó tanácsokat és tapasztalatokat

¹⁶⁰ Uo.

¹⁶¹ Uo., p. XXXIII.

¹⁶² SZABÓ, 1999: i. m., p. 85.

begyűjthették a család nőtagjaitól, a családi birtokon és a környezetében élő asszonyoktól, és ezeket a házi bölcsességeket lejegyezheték maguknak (és az utókor számára is) a 18. század főúri asszonyai.

Úgy gondolom, a háztartás egyik legfontosabb írásos forrása a szakácskönyv volt. Egy jó étel elkészítése és annak elfogyasztása mind a szakácsnak, mind a család többi tagjának sok örömet és elégedettséget nyújt. A 16–18. század receptjei sütésről, főzésről, befőzésről leginkább kéziratos szakácskönyvekben maradtak fenn.¹⁶⁴ Wesselényi Kata gyűjteményében is volt egy ilyen kézirat, amelynek teljes címe hosszú és tartalmas: „Szakács könyv és holmiknak készítés Mogyá Festékeknek is és egyéb gazdasszonysághoz való írások melyet egyben szedett és dolgozott B. Vesselényi Kata gazdasszonyságának első esztendejétől fogva az más folyó esztendőnként egy szóval Gazdasszonynak szükséges Könyv...”¹⁶⁵ Több információ is megtudható ebből a címből: nemcsak egy egyszerű szakácskönyvről, hanem háztartási tanácsokat is felvonultató műről van szó, amelynek receptjeit az asszony saját maga gyűjtötte össze.

A könyvjegyzékre 1760-as évvel jegyezték fel ezt a könyvet, de számomra az nem derült ki, hogy mire vonatkozhat ez az évszám. A címlapon lévő „B. Vesselényi Kata gazdasszonyságának első esztendejétől fogva” mondatrész arra utal, hogy már 1751-ben elkezdte gyűjteni a recepteket, és az egyik köztes bejegyzés alapján az 1770-es években is írtak bele újabb recepteket.¹⁶⁶

Az eredeti kézirat tanulmányozásakor megállapították, hogy a mű leírása több kéztől származik, nemcsak Wesselényi Kata nehezen olvasható betűit lehet megtalálni a *Szakácskönyv* oldalain, hanem mások írása is megkülönböztethető, közülük csak Lázár János (1703–1772) jegyezte le nevét.¹⁶⁷ Róla már volt szó, ő volt az egyike azoknak, akik érdeklődtek az özvegyen maradt Rhédei Zsigmondné iránt.

Lázár a *Szakácskönyv* 238. számú receptje alá, amely *A nádméz csinálásának módját* adja meg, az alábbi bejegyzést tette: „Fordítottam Németből Méltóságos Groffné

¹⁶³ Uo., p. 80.

¹⁶⁴ FÜREDER Balázs Gábor: A „Hosszú reneszánsz konyhakultúra” magyar nyelvű szakácskönyveinek bemutatása és összehasonlító elemzése. Doktori (PhD) értekezés. Debrecen, 2009, p. 25. [online]

¹⁶⁵ Idézi: DEÉ NAGY, 2008: i. m., p. 45.

¹⁶⁶ Uo., p. 45–46.

¹⁶⁷ FÜREDER, 2009A: i. m., p. 59. [online]

Aszszonyom parancsolatyára Szebenben 16-dik August. A(nn)o. 1772.”¹⁶⁸ Vagyis a bejegyzésből nemcsak a leíró neve, a leírás dátuma és helye derül ki, hanem a recept forrása is. A tartalomra vonatkozó kutatások eredményeként megállapították, hogy Wesselényi Kata *Szakácskönyvének* néhány receptje szó szerint megtalálható más magyar nyelvű, korábban leírt szakácskönyvekben. Azaz teljes átvételről van szó például a *Kandírozni virágot az maga színében* vagy a *Madár tej* leírása esetében.¹⁶⁹

A kézirat összesen 279 háztartási ismertetést tartalmaz, ezek mindegyike sorszámozott és címmel van jelölve. A tartalomjegyzéket megtekintve különféle ételek elkészítésének módját lehet megtalálni, úgy mint levesek, főtt ételek (*Tálban főtt*), jó ételek (*Egy jó éték káposztával*) és italok (*Ez is lemonáda csinálás az holott elég citrom nincsen*, *Hűsítő italok csinálásának módja*), torták (*Mandula tortáta*, *Cipó tortáta*, *Jó torta*), fánkok és pogácsák (*Velőfánk*, *Csipke és birsalma pogácsát csinálni*), egyéb édességek (*A csokoládé perec*, *Mandula perecet csinálni*), kandírozott finomságok (*Kandírozni mindenféle gyümölcsöt, virágot, fűszerszámot*) és lekvárok (*Birsalma fényes liktárium*, *Zöld dió liktárium*, *Citrom virág liktárium*, *Rózsa liktárium*) receptjeit.¹⁷⁰

Ez a 18. századi szakácskönyv nemcsak könyvtörténeti jelentőséggel bír, hanem a magyar gasztronómiatörténeti kutatások egyik forrása is lehet, ugyanis belőle megismerhető, hogy egy 18. századi erdélyi főúri családban milyen ételeket fogyasztottak, azok elkészítéséhez milyen alapanyagokat (hús, zöldség, gyümölcs, fűszerek) ismertek és használtak.¹⁷¹

Míg a *Szakácskönyv* első felének körülbelül 180 receptje csak különböző ételek elkészítésének módjával foglalkozik, addig az utána következő szakaszban vegyesen fordulnak elő ételek és háztartási tanácsok, de inkább ez utóbbiak kerültek túlsúlyba. Néhány leírás címe: *A viaszt így kell fehéríteni*, *A kék fonalat így kell festeni*, *Gyapjat festeni sárgán*, *A festéknek való gyantát így kell főzni*, *Len készítésének módja*, *Sima ezüst tisztításának módja*, *Az öntöttvas kemence megfestésének módja*, *A sáfrányt ültetésének módja*.¹⁷²

¹⁶⁸ Idézi: DEÉ NAGY, 2008: i. m., p. 46.

¹⁶⁹ FÜREDER, 2009A: i. m., p. 59. [online]

¹⁷⁰ FÜREDER Balázs: A XVIII. századi kéziratok magyar szakácskönyvek tartalomjegyzéke. II. rész. Lymbus, 2009, p. 346–348. [online] alapján.

¹⁷¹ FÜREDER, 2009A: i. m., p. 60. [online]

¹⁷² FÜREDER, 2009B: i. m., p. 348–349. [online] alapján.

A kéziratot ma az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában lehet fellelni a Quart. Hung. 3023. jelzet alatt. Talán kissé különös, hogy Erdélyből fővárosunk gyűjteményébe került ez a munka. Nem igazán lehet tudni, hogy milyen utat járt be Wesselényi Kata halála után a *Szakácskönyv*, egyetlen későbbi tulajdonos, bizonyos báró Jósika Sámuel személye biztos, mivel ő címeres ex librisével jelölte meg a kéziratot.¹⁷³

A GYŰJTEMÉNY SORSA WESSELÉNYI KATA HALÁLA UTÁN

Emlegettem már, hogy Wesselényi Kata könyvtára azért is jelentős, mert három generáción keresztül öröklődött. A család két tagjáról, vagyis a gyűjtemény első két tulajdonosáról (Rhédei Zsuzsánnáról és Wesselényi Katáról) már bővebben is írtam és tulajdonképpen a harmadik tulajdonosra is többször utaltam, róla is esett már szó. A könyvtár története Wesselényi Kata halála után Bethlen Zsuzsanna személyével folytatódott.

Bethlen Zsuzsanna és a Teleki Téka

Bethlen Zsuzsanna (1754–1797) Rhédei Zsuzsanna kisebbik leányának, Wesselényi Máriának és Bethlen Domokosnak gyermeke volt. 1770-ben ment hozzá Teleki Sámuelhez¹⁷⁴ (1739–1822), aki szintén bibliofil könyvgyűjtő volt. Ő már a külföldi tanulmányútjai során teljes hozzáértéssel gyűjtötte könyveit, ekkor még nagyon fiatal volt, mégis mindent tudott a könyvekkel kapcsolatosan, tájékozott volt a könyvek árát illetően, és érdeklődött a külföldi könyvaukciók iránt is, ahol újabb kötetekkel bővíthette gyűjteményét. Leveleiben is gyakori téma volt a könyv, ezzel kapcsolatosan bölcs gondolatokat is megfogalmazott: „Nyilván a tudomány nagyrészt azt jelenti, hogy ismerjük a jó könyveket, másrészt, elborít a könyvek tömege, amelyekben ma a tudományos világ bővelkedik. A változatos olvasmány gyönyörködtet, de a válogatott inkább javunkra van.”¹⁷⁵ A házasságkötés után sok szerepe volt felesége gyűjteményének formálásában is.¹⁷⁶

¹⁷³ DEÉ NAGY, 2008: i. m., p. 46.

¹⁷⁴ RETTEGI, 1970: i. m., p. 227.

¹⁷⁵ Idézi: KELECSÉNYI, 1988: i. m. [online]

¹⁷⁶ DEÉ NAGY, 1996: i. m., p. 121.

Wesselényi Kata életrajzából tudható, hogy korán elvesztette férjét, és fiatalon meghalt egyetlen fia is, így tulajdonképpen örökös nélkül maradt. Egyetlen közeli rokona testvérének leánya, Bethlen Zsuzsánna volt, aki örökölte a család nőtagjainak könyvszeretetét. Azt nem lehet teljes bizonyossággal kijelenteni, hogy édesanyja, Wesselényi Mária is szívesen foglalatoskodott a könyvekkel, de akárcsak nővérét, őt is Rhédei Zsuzsánna nevelte, és ezért azt gondolom, hogy neki is megtaníthatta a könyvek szeretetét. Viszont nagyon fiatalon meghalt, leánya csupán egy éves volt ekkor, így nem volt lehetősége arra, hogy esetleg ő is létrehozzon egy kisebb asszonykönyvtárat. Azt viszont biztosan megállapítottam a forrásokból, hogy legalább két Bibliát hagyott leányára, az egyik a már sokat emlegetett 1737-es utrechti kiadás volt, a másik pedig egy 1751-ben Bázelen kiadott Szentírás, amelynek fémkapcsán olvasható a B.W.M. monogram.¹⁷⁷

Wesselényi Kata gyakran meglátogathatta unokahúgát a Teleki birtokon, ahol megtapasztalhatta, hogy a fiatal asszony és különösen a férje milyen bibliofil szenvedéllyel gondozta a könyveket, és gyarapította a könyvtárat. Teleki Sámuel esetében úgy gondolom, valóban lehet szenvedélyről beszélni, mert számomra az tűnt ki a levélrészletekből, hogy a könyvre nem mint egyszerű tárgyra tekintett, amelyet olvasni és ezáltal belőle tanulni lehet, hanem nagy értéknek tartotta, amelyet épségben meg kell őrizni a jelene és az utókor számára. Szeretnék a könyvek állapotáért, biztonságáért aggódó levelekből egy-egy sort idézni. 1797-ben feleségének a könyvek Bécsből Erdélybe való szállításával kapcsolatban így írt: „A könyves Verschlagokat az alsó boltozott szobákban kell száraz helyre, ászkokra rakatni, ha szinte öt-hat szobát elfoglalnak is, mert ez nagy kincs.”¹⁷⁸ Egy másik levélben ekképpen aggódik könyveiért: „Meg kell építtetnem haladék nélkül Vásárhelyen a bibliothecát is, mert könyveim sokáig bérakva kár nélkül nem állhatnak, azt sem tudom, ha az úton nem érte-e valami víz őket; azt a nagy költséget pedig nem tehetem, hogy ismét visszavitessem őket Bécsbe, mert a hányódással, rázkódással is nagyon romlanak.”¹⁷⁹ A könyvtárápület környezeti kialakításában is a könyvek megőrzését tartotta szem előtt: „Jó volna a Bibliothecát kívülről körös-körül ásatni [...] és a fekete föld helyit jóféle sárga

¹⁷⁷ DEÉ NAGY, 1998: i. m., p. 637. és P. VÁSÁRHELYI, 2009: i. m., p. 17.

¹⁷⁸ Idézi: KELECSÉNYI, 1988: i. m. [online]

¹⁷⁹ Idézi: Uo.

agyaggal bétölteni és keményen bédöngöltetni, mert a jó agyag eltávoztatja a kőfáltól a nedvességet.”¹⁸⁰ Tehát látható, hogy Teleki Sámuel egy valódi bibliofil ember volt, aki mellett Bethlen Zsuzsánna is a könyvek tisztelőjévé, gyűjtőjévé és gondozójává vált.

Valószínűleg ennek hatására Wesselényi Kata még életében elhatározta, hogy könyveit unokahúgának adja, sőt bizonyos köteteket már 1770 előtt átadott Bethlen Zsuzsánnának, aki azokat a saját könyvjegyzékébe is belevette. Talán épp ezek a könyvek alapozták meg a későbbi nagy és jelentős, magyar nyelvű köteteket tartalmazó erdélyi gyűjteményt. Miután Wesselényi Kata meghalt, valószínűleg minden kötet Bethlen Zsuzsánához került (habár ennek ellent mond, hogy például a kézírásos szakácskönyv ma az OSZK Kézirattárában van), továbbá rá testálta a marosvásárhelyi Wesselényi házat is.¹⁸¹

Bethlen Zsuzsánna férje segítségével és támogatásával szorgalmasan gyűjtötte a könyveket. Érdeklődési körébe csak a magyar nyelvű munkák tartoztak, az idegen nyelvű könyveket Teleki Sámuel saját gyűjteményébe tetette át, valamint a férfi a magyar nyelvű könyvei közül párat a felesége gondozására bízott. Mivel Bethlen Zsuzsánna a 18. század végén élt, így szinte biztos, hogy Wesselényi Katához hasonlóan már tudott idegen nyelv(ek)en, akár olvashatott is az adott nyelv(ek)en, de a könyvtára erre nem utal. Valószínűleg Teleki Sámuel tervei is befolyásolták az asszonykönyvtár nyelvi összetételét, mivel Teleki célja az volt, hogy egy tudományos gyűjtemény mellett létrejöjjön egy magyar nyelvű műveket magába foglaló állományrész is.¹⁸²

Bethlen Zsuzsánna a kezdetekben kevesebb hozzáértéssel, később pedig már valódi bibliofilként gyűjtötte a könyveket és rendezte a könyvtárát, amely megmutatkozott az általa összeállított könyvjegyzékeken is. Az első összeírást egy kis formátumú füzetbe készítette el, ez az 1782-ig megszerzett könyvek adatait tartalmazta. A második leírásnak címe: *1779 Gróf Iktári Bethlen Susánna Szebeni Magyar Könyvei*. Viszont a legfontosabb és legérdekesebb a harmadik jegyzék a *Könyveim Nevei melyeket én G. Iktári Bethlen Susanna Istenem segedelmével kezdettem szerezni még 1770-től fogva* című. Ennek könyvtörténeti jelentőségét, és Bethlen Zsuzsánna könyvek és szerzőik iránti érdeklődését jól tükrözi, hogy az asszony nemcsak az állomány köteteinek

¹⁸⁰ Idézi: Uo.

¹⁸¹ DEÉ NAGY, 1996: i. m., p. 117.

¹⁸² Uo., p. 120–121. és SOMKUTI, 1991: i. m., p. 293–294.

legfontosabb adatait írta le, hanem információkkal, megjegyzésekkel bővítette ki a katalógust például a szerző életével kapcsolatosan. Ezt a harmadik számú könyvjegyzéket Teleki Sámuel *Bibliothecae Samuelis com. Teleki de Szék Pars Tertia, scriptores rerum Hungaricarum et Transilvanicarum complexa, cum Catalogo Librorum Hungaric. conjugis desideratissimae Susannae com. Bethlen de Iktár* címmel Bécsben 1811-ben nyomtatásban is megjelentette saját könyvkatalógusaival együtt, de benne csupán a könyvek adatait adta közre, a betoldások, kiegészítések hiányoznak a nyomtatott műből.¹⁸³

Bethlen Zsuzsánna a megörökölt könyvtárat a többszörösére növelte, körülbelül 1200 magyar nyelvű kötet volt a tulajdonában, amelyek témabeli összetételén már jobban érezhető volt a könyvgyűjtésben tapasztalható változás hatása, ugyanis habár még mindig a vallásos irodalom tette ki az állomány nagyobb részét, de aránya már csökkent a század elejének, közepének asszonykönyvtáraihoz képest. A század vége fele egyre több a szépirodalom is, köztük magyarok és külföldiek (francia, olasz, német szépirodalom) magyar fordításban, megjelentek a kortárs szerzők művei is, illetve nőtt a tudományos témájú (egyetemes és magyar történelem, természettudomány, gazdaság, orvoslás) aránya is.¹⁸⁴

Bethlen Zsuzsánna halála után a magyar könyvtári rész is férje, Teleki Sámuel gondos kezei közé került, aki az 1788-ban megörökölt marosvásárhelyi Wesselényi ház szomszédságában lévő telkeken 1799-ben megkezdte az építési munkálatokat.¹⁸⁵ Az elkészült épületben rendezte el a gyűjteményeket, és 1802-ben megnyitotta az olvasóközönség számára a Teleki Tékát, vagyis az ő és a felesége által összeállított könyvtárat, tehát azokat a könyveket is, amelyek egykoron Wesselényi Kataéi, előtte pedig Rhédei Zsuzsánnáéi voltak, nyilvánosan hozzáférhetővé tette. Így napjainkban is fennmaradhatott ez a jelentős, családon belül öröklődött gyűjtemény, amelyen belül a possessorbejegyzések, Wesselényi Kata könyvjegyzéke és Bethlen Zsuzsánna katalógusa segítségével akár elkülöníthetőek lehetnének a női tulajdonosok szerint a könyvek.

¹⁸³ DEÉ NAGY, 1996: i. m., p. 117–118.

¹⁸⁴ SOMKUTI, 1991: i. m., p. 294.

¹⁸⁵ KELECSÉNYI, 1988: i. m. [online]

ÖSSZEGZÉS ÉS BEFEJEZÉS

Úgy gondolom, jelen dolgozatommal teljesítettem a magam elé kitűzött célokat. Céлом volt, hogy Wesselényi Kata könyvjegyzékének tételeit feloldjam, hogy a könyvösszeírás és a szakirodalmi források felhasználásával bemutassak egy jelentősnek tekinthető, 18. századi főúri asszonykönyvtárat, annak tulajdonosát, összeállítóját, gondozóját, vagyis egy szóval Wesselényi Katát, és a gyűjteményének néhány érdekesnek, különlegesnek vagy fontosnak tekintett kötetét és kéziratát.

Habár a könyvjegyzék csak a dolgozat mellékletét képezi, mégis úgy vélem, ez volt a munkám fő gerincvonalára, ezért is kellett elsőként az azon feltüntetett könyvcímeket azonosítanom, ami a néhány feloldatlan tételtől eltekintve, a kisebb-nagyobb nehézségek ellenére megvalósításra került.

Az azonosított könyvjegyzék elkészítése után nem kisebb feladat volt a dolgozat megírása. Igyekeztem teljes alaposággal körbejárni a témát, ezért is foglalkoztam röviden más, 18. századi asszonykönyvtárakkal is, hogy rávilágítsak arra, hogy nemcsak a téma kapcsán mindenkinek elsőként eszébe jutó Árva Bethlen Kata foglalkozott könyvgyűjtéssel abban az időben.

A következőkben rátértem az írásom középpontjában álló személy, a tulajdonképpen egészen sokoldalú Wesselényi Kata életének ismertetésére, hiszen nemcsak mint könyvgyűjtőt kívántam őt bemutatni, hanem mint főúri asszonyt, patrónát, édesanyát, gazdasszonyt és írónőt is. Olykor kisebb-nagyon kitérőket is tettem. Az, hogy az említés szintjénél egy kicsit részletesebben foglalkoztam Wesselényi Kata édesanyjának, Rhédei Zsuzsánnának, majd unokahúgának, Bethlen Zsuzsánnának könyvgyűjtésével, szinte megkerülhetetlen volt, de nem is akartam ezeket a részeket elhagyni, mert úgy gondolom, ennek az asszonykönyvtárnak épp az az egyik különlegessége, hogy a család női tagjai között három generáción keresztül öröklődött. Szükségesnek éreztem azt is, hogy Wesselényi Kata férjének, Rhédei Zsigmondnak, és egyetlen fiuknak, Rhédei Ferencnek könyveiről is szóljak, mert főként a fiú kötetei, nagyon is összefüggésben álltak Wesselényi Katával és az ő könyvgyűjtésével, valamint azzal, amit ő maga a helyes nevelésről, taníttatásról gondolt.

Részleteiben foglalkoztam a könyvjegyzékkel, az azon felsorolt könyvekkel, amelyek közül néhány érdekesebbet igyekeztem kiemelni, hogy ezzel is jobban megismerhetővé tegyem Wesselényi Kata könyvtárának legalább egy kis részletét.

A dolgozatom itt és most befejeződik, de vannak még lehetőségek ebben a témában. Egyrészt például a könyvbeszerzéssel kapcsolatos feltételezéseimet – ha megbízható források kerülnek még elő – lehetne megerősíteni, vagy épp cáfolni. Másrészt úgy gondolom, Wesselényi Katáról és könyvtáráról a kötetek kézbevétele után (amelyre nekem nem volt lehetőségem) sokkal többet meg lehetne még állapítani, hiszen a Teleki Tékában, ha nem is hiánytalanul, de többségében megtalálhatóak az asszony könyvei, amelyeket lehetne még tanulmányozni, és így újabb eredmények születhetnének a possessorbejegyzések, a könyvekbe tett verses és egyéb szöveges bejegyzések megismerése után.

**NÉHAI M(É)L(TÓSA)G(O)S GRÓFF RHÉDEY SIGMONDNÉ ASSZONY
HALÁLA UTÁN MARADOTT KÖNYVEI CATALOGUSSA**

(1.) 1-o Ábel Kain által lett halála. Magyar. fordítatott Kónyi János által in 8-o Pesten. 1775.

GESZNER: Ábel Kain által lett halála. G. írásból magyarra fordította Kónyi János. Pesten, Royer Ferentz bet., 1775. 8 fol.+178 p., 8o – Petrik I. 900

(2.) 2-o Antoni le Grand Institutio Philosophiae, in 4-o Tom. I. Norimbergae 1683.

LE GRAND, Antoine: Antonii Le Grand Institutio Philosophiae, Secundum Principia D. Renati Descartes Nova Methodo Adornata, et Explicata. In Usus Iuventutis Academicæ. Norimbergæ, Ziegerus, Spörlinius, 1683. [872] S.+[24] Bl., 4o – VD17 12:643460G

(3.) 3-o Alstedii Joannis Henrici Encyclopedia in Fol. Tom. 2. Herbornæ. Nassoviae, 1600.

ALSTED, Johann Heinrich: Cursus Philosophici Encyclopaedia Libris XXVII [...] Herbornæ Nassoviorum, Corvinus, 1620. – VD17 23:000174V

Megjegyzés: az évszám nem egyezik, a KVK-ban nincs 1600-as kiadással.

(4.) 4-o Apocriphius Könyvek, ugyan a Szt. Dávid 150. Soltári. In 8-o. Amstelod(am). 1645.

SZENCI MOLNÁR Albert: Szent David kiralynak es prophetanak szaz ötven soltari. [...] Amstelodamban, Iansonius Ianos, 1644. [337] p., 8o – RMNy 2045

Megjegyzés: az évszám nem egyezik.

(5.) 5-o A Keresztényi Vallásnak fundamentumi. magy(ar). ford(ítatott). Gyöngyösi László által. In 8-o Ultrajectumb(an). 1667.

GYÖNGYÖSI László: A' Keresztényi Vallasnak Fundamentumi. [...] Magyar nyelvre, Nemzete hasnáért fordított. [...] Ultrajectomban, Dreunen Meinárd, 1657. 8 fol.+423 p.+3 fol., 8o – RMK I. 925, RMNY 2744

Megjegyzés: az évszám nem egyezik, talán elírás a könyvjegyzéken.

(6.) 6-o Apologiája a Római Szt. Ecclesiának. In 8-o. Tusvai János által 1748.

JUELLUS János: A reformata ekklesiának apologyiaja, vagy maga-mentsége. Mellyben, bé-foglaltatnak az igaz keresztyén hitnek s vallásnak nevezetesebb ágazati. [...] Most pedig a deákúl nem tudóknak lelki hasznokra, és szükségekre magyar nyelvre fordíttatott Tussa-Uj-Falusi Tussai János által. S. l., s. typ., 1748. 19 fol.+[267] p., 8o – Petrik II. 300

(7.) 7-o Arnd Jánosnak, az igaz Keresztyénségről írott Négy Könyvei. Tom. 1. in 4-o. Jénábann 1741.

ARND Jánosnak ... az igaz keresztyénségről írott négy könyvei. [...] [Ford. Wázsonyi Márton, jobbitotta Bárány György, bővítve kiadta Szabó János.] Jénában, s. typ., 1741. [34] fol.+[956] p., 8o – Petrik I. 117

(8.) 8-o *Ars medica in Folio, magyar Irásbann. Lentsés György által, 1710.*

LENCSÉS György: *Ars medica*

Megjegyzés: kéziratban maradt fenn. Mai lelőhely: Marosvásárhely, Teleki Téka, jelzete: Thf-14 MS. 2

(9.) 9-o *Arany Csésze in 12-o Kolosvárt 1772.*

Arany-tsése. Jel. V. v. VIII. A szentek imádságaikkal, mint valamelly jó illatokkal tellyes -. [...] Kolosv., ref. coll. bet., 1772. 280 p.+2 fol., 12o – Petrik I. 103

(10.) 10-o *Arany Láncz Könyörgéses Könyv. Ács Mihály által in 12-o Augustába 1760.*

ÁCS Mihály: Arany lántz, avagy olly buzgó fohászkodások és rövid alázatos imádkozások. [...] Augustában, Ludvig János [...] költségével, 1760. 5 fol.+[251] p., 12o – Petrik I. 14

(11.) 11-o *Aranyos, avagy Keresztyéni Ábéce. In 12-o Kolosvárt, 1777.*

A ditsóság királlya előtt... el-mondandó aranyas avagy keresztyén abece... Kolosváratt, Pataki, 1747. [12]+279+[5] p., 8o – Petrik VII. 128

Megjegyzés: az évszám nem egyezik, valószínűleg elírás a könyvjegyzéken.

(12.) 12-o *A mi Urunk Jésus Kristusról tanult Imádságnak röviden való magyarázattya. in 8-o. Ketskés János által.*

Megjegyzés: nem sikerült azonosítani. (ismeretlen?)

(13.) 13-o *A Jehova nevébenn a Pestisről való rövid beszélgetés. in 8-o. Felvinczi Sándor által. Debreczenben.*

FELVINCZI Sándor: A Jehova nevében a' pestisről való Rövid Beszelgetes. [...] Debreczenben, Rosnyai Janos, 1679. [4] fol.+156 p., 8o – RMK I. 1230

(14.) 14-o *Austriai Paraszt, avagy a jó gazdaságra oktató Könyvetske. in 8-o. Viegand János által. Posonybann. 1774.*

WIEGAND, Joan: Handbuch für die österreich. Landjugend zum Unterricht einer wohlgeordneten Feldwirtschaft. Pressburg, Frz. Aug. Patzko, 1774. [286] p., 8o – Petrik III. 846

(15.) 15-o *Aveman Danielis Hodegeta Horatianus, seu Index omnium verborum Horatii in 8-o min. Brunsvigae 1667.*

AVEMAN, Daniel: Hodegeta Horatianus sive Index omnium verborum in Horatii. [...] Brunsvigae, Zilligeriana, 1667. [5] Bl.+690 S.+[6] Bl., 12o – VD17 23:295628U

(16.) 1-o *Belii Mathiae Scriptores Rerum Hungaricarum, veteres ac gemini. in Folio. Tom. 3. Vindobonae. 1746 et 48.*

SCHWANDNER, Johann Georg von – BÉL Mátyás: Scriptores Rerum Hungaricarum, Veteres, ac Genuini. [...] Vindobonensis, Ioannis Pavli Kravs, 1746–1748. – BVB

(17.) 2-o *Beckers Vilhelmi, Synopsis Juris Imperii Romano Germanici in 12-o Francofurti). 1676.*

BECKERS, Wilhelm: Synopsis Iuris Imperii Romano-Germanici. Francofurti, Schiele, 1676. [3] Bl.+398 S., 12o – VD17 1:019188T

(18.) 3-o *Bethlen Miklós élete írásbann. in 4-o maj.*

Emlékek, Magyar történelmi -. [...] II. és III. köt. Gróf Bethlen Miklós önéletírása. Kiadta Szalay László. 2 köt. Pest, Heckenast Gusztáv, 1858–60. XVI+556; VIII+434 p., 8o – Petrik I. 616

Megjegyzés: kézirat. A leírásban a nyomtatott változat adatai.

(19.) 4-o *Belisarius Magyarul. in 8-o. Kolosvárt. 1773.*

MARMOUTEL: Belisárus, mely a frantzia nyelv mívelésére rendeltetett [...] Mostan pedig magyarra fordította Z[alányi] P[éter]. Kolosváratt, réf. coll. bet., 1773. 6 fol.+273 p., 8o – Petrik II. 679

(20.) 5-o Biblia S.Latina in 8-o maj. Hannov(er). 1715.

Biblia Sacra, Sive Testamentum Vetus. [...] Hannoverae, Försterus, 1715. [475] Bl., 8o – GVK

(21.) 6-o Biblia Magy(ar). in 4-o min. Ultrajectum. 1737.

Biblia. Szent - - az-az Istennek Ó és Uj Testamentumában foglaltatott egész Szent Írás. Ford. Károli Gáspár. [...] Ultrajectum, Reers ny., 1737. 1196 p., 20 cm – Petrik V. 62

(22.) 7-o dto. dto. dto. dto.

Ld. (21.) tételt.

(23.) 8-o dto. dto. in 8-o maj. Basileában 1751.

Biblia, Szent - -, az-az Istennek Ó és Uj Testamentumában foglaltatott egész Szentírás. Ford. Károli Gáspár. [...] Basel, Imhoff ny., 1750. [1169] p. – Petrik V. 62

Megjegyzés: az évszám nem egyezik.

(24.) 9-o Biblia in 8-o Tótfalusi. Amstelod(am). 1685.

KÁROLI Gáspár: Szent Biblia. [...] Amstelodámban, M. Tótfalusi Kis Miklós, 1685. [2] fol.+1197+[1] p., 12o – RMK I. 1324

Megjegyzés: a méret nem egyezik.

(25.) 10-o Biblia Német, in folio. Regenspurg. 1756.

Biblia, Das ist: Die ganze Heil. Schrift Alten und Neuen Testaments. [...] Regensburg, Zunkel, 1756. [8] Bl.+VIII+44 S.+[3] Bl.+1116 S.+[1] Bl.+309 S.+[5] Bl., 2o – GVK

(26.) 11-o dto magyar dto. N.Várad. 1661.

KÁROLYI Gáspár: Szent Biblia. [...] Varadon, Kezdettetett nyomtatása [...] el-végeztetett Colosvarat, Szenci K. Abraham, 1661. [2] fol.+[1057] p., 2o – RMK I. 970, RMNy 2982

(27.) 12-o dto in 4-o Ultrajectum. 1737.

Ld. (21.) tételt.

(28.) *13-o dto in 8-o Komáromba. 1685.*

KOMÁROMI CSIPKÉS György: Magyar Biblia Avagy az Ó es Uj Testamentom könyveiből álló tellyes Szent Irás á Magyar nyelven. [...] (Leyden), s. typ., 1685. 1386+[2] p.+[1] fol.+104 p.+[1] fol., 8o – RMK I. 1336

Megjegyzés: valószínűleg tévedésből jelölték Komáromot nyomtatási helynek, összekeverhették Komáromi Csipkés György névével.

(29.) *14-o dto Német in 4-o Hálába. 1745.*

Biblia, Das ist: Die gantze Heil. Schrift Altes und Neues Testaments. [...] Halle, Zu finden im Wäysenhouse, 1745. 14 S.+[1] Bl.+1079+308 S.+[2] Bl., 8o – GVK

(30.) *15-o Biblia Historiája in 8-o Bod Péter által Szebenbe 1748.*

BOD Péter: A szent bibliának historiája. [...] Szebenben, Sárdi Sámuel, 1748. 11 fol.+176 p.+1 fol., 8o – Petrik I. 306

(31.) *16-o Bocknerii Justi Henningii. Institutiones Juris Canonici Ecclesiastici tum Pontificii. in 4-o. Halae Magdeburg. 1741.*

BÖHMER, Justus Henning: Institutiones juris canonici tum ecclesiastici tum pontificii. [...] Halae Magdeburgicae, Orphanotropheum, 1741. 716 S. – SWB

(32.) *17-o Boldog halál Szekere. in 8-o N. Enyed. 1771.*

BARDOZ Gábor, Batzoni: Boldog halál szekere. [...] N. Enyeden, Debreczeni Sámuel, 1771. [327] p., 8o – Petrik I. 180

(33.) *18-o Brunnemanni Joannis. Jus Ecclesiasticum in 4-o. Franc(ofurti). 1681.*

BRUNNEMANN, Johann: Joannis Brunnemanni, IC. ... De Iure Ecclesiastico, Tractatus Posthumus, In Usum Ecclesiarum Evangel. et Consistoriorum Concinnatus. [...] Francofurti ad Viadrum, Schrey, Meyerus, Coepselius, 1681. [7] Bl.+896 S.+[40] Bl.+168 S.+[8] Bl., 4o – GVK

(34.) *19-o Bujdosók Vezére in 12. Kolosvárt. 1769. no.2.*

Bujdosók vezére. [...] Mostan pedig M. G. Kis Rhédei. Rhédei Farkas úr és kedv. hit. társa, Sz. B. G. Széki Teleki Kata asszony ... ismét kinyomtatott. Kolosv., Páldi István özvegyénél, 1769. 216 p., 24o – Petrik I. 363

Megjegyzés: a méret nem egyezik.

(35.) 20-o *Budai Basa. Franciából fordítatott Aranka György által írásban. in. 8-o 1786.*

A(RANKA) György: A budai basa. Frantziából fordította ... Bétsben, Alberti I., 1791. 83 p., 8o – Petrik I. 101

Megjegyzés: kézirat. A leírásban a nyomtatott változat adatai.

(36.) 21-o *Bűnös Lélek[ne]k fohászkodásai. G. Teleki Pálné által. in 12.*

Megjegyzés: a művet nem sikerült azonosítani.

(37.) 22-o *Bujdosásnak emlékezet Köve. in 12-o. Debrecz(enben). 1747.*

(BETHLEN Kata): Bujdosásnak emlékezet köve. [...] Debrecen, Városi ny., 1747. – Petrik V. 61

(38.) 1-o *Castelionis Sebastiani. Dialogor. Sacror. Lib. 4. 8. min. Lipsiae. 1594.*

CHÂTEILLON, Sébastien: Dialogorvm Sacrorvm Libri Qvatvor. [...] Leipzig, Michael Lantzenberger, 1594. [1] Bl.+[298] S.+[1] Bl., 8o – VD16 C 2127

(39.) 2-o *Cathechismus. Házi Kints in 4-o. Kolosvárat. 1752.*

STEHÉLIN Kristóf: Catechismusi házikints, avagy a keresztényi hit fő ágazatainak kérdések és feleletek által való magyarázattya. [...] Kolosváratt, s. typ., 1752. 8 fol.+[864] p., 4o – Petrik III. 435

(40.) 3-o *Cathechismus magyarázattya. Tiszt. Szathmári Mihálly Pataki Professor által Tom. 3. írásba in 4-o.*

Megjegyzés: nem sikerült azonosítani.

(41.) 4-o *Cathechismus ./ a Keresztyéni Hitnek ágazataira. Kérdések és feleletek által rövid tanítás in 8-o. Posonyba. 1780. No.2.*

Keresztyén catechismus, az az: A keresztyeni hitnek ágazatira kérdések és feleletek által való rövid tanítás. [...] Pozsony-Kassa, Landerer ny., 1780. [367] p., 17 cm – Petrik V. 250

(42.) 5-o Calvinus János Istene. in 8-o Csiki Clastromba. 1726.

CALVINUS János istene. Azaz demonstratio. [...] Nyom. a csiki kalastromban, 1726. 92 p.+2 fol., 8o – Petrik I. 375

(43.) 6-o Calvinus János Keresztyéni, s igaz hitre való Tanítás in 4-o. Hannoviába. 1624.

SZENCI MOLNÁR Albert: Az keresztyeni religiora es igaz hitre valo tanitas, melyet deakúl irt Calvinus Janos. [...] Hanoviaban, Aubrius Daniel s David és Sleikius Kelemen költségeckel, 1624. [1620] p., 4o – RMK I. 540, RMNy 1308

(44.) 7-o Czid szomorú Játéka. Versekben foglaló G. Teleki Ádám Úr. in 8-o. Kolosvárt 1773.

CORNEILLE Péter: Czid. Szomorú játék. [...] Mostan pedig magyar versekbe foglalt grof Teleki Ádám. Kolosváratt, ref. koll. betűivel, 1773. 3 fol.+98 p., 8o – Petrik I. 443

(45.) 8-o Commentarius Joannis Com. de Bethlen. De rebus Transylvanicis. in 8-o Wienae 1779.

BETHLEN János: Commentarii de rebus transsilvanicis proximis. [...] Viennae, Jos. Nob. de Kurzböck, 1779–80. XXXII+[366] p.+3 tábl., 8o – Petrik I. 272

(46.) 9-o Confessio Helvetica Magyarul in 8-o. Kolosvárt. 1755.

Confessio et expositio fidei christianae. [...] Az-az, a keresztyéni hitről való vallástétel. [...] [Ford. Szentzi Tsene Péter.] Kolosváratt, Páldi István, 1755. 12 fol.+[359] p., 8o – Petrik I. 437

(47.) 10-o Clavis Apocaliptica...

Megjegyzés: hiányos címleírás, nem sikerült azonosítani.

(48.) 11-o Cornelii Nepotis. Historia Imperatorum. in 12-o. Debrecz(enben). 1737.

NEPOS, Cornelius: Vitae excellentium imperatorum. Debrecini, Margitai, 1740. [11]+237 p., 11 cm – Petrik V. 345

Megjegyzés: az évszám nem egyezik.

(49.) 12-o *Corpus Juris Hungarici. in Fol. Tom. 2. Tirnaviae 1750.*

Corpus juris hungarici, seu decretum generale inclyti regni Hungariae, partiumque eidem annexarum. 2 tomi. Tyrnaviae, typ. Academicis soc. Jesu, 1751. Tom I.: 7 fol.+[879] p., Tom II.: [667] p., 2o – Petrik I. 445

Megjegyzés: az évszám nem egyezik.

(50.) 13-o *Comedia Tom. 2 egyik Plautusból, másik Terentiusból fordítatott magyarra Kovásznai Sándor által in 8-o. Kolosvárt. 1782.*

Két komédia, mellyek közüll az egyik Plautusból, a másik Terentiusból fordítatott magyarra Kovásznai Sándor. [...] Kolosvárat, a ref. collegium bet., Kaprontzai Ádám, 1782. 5 fol.+[123] p., 8o – Petrik II. 376

(51.) 1-o *Dágon le düllése az Úr Szekrénye előtt in 4-o Kolosvárt 1670.*

CZEGLÉDI István: Az Ur frigy szekrénye előtt. Dagon Le-dülese. Az az, Gorup Ferencz, Györi Nagy Prepost Miserül irt könyvecskéjének, olly meg-semmisítése. [...] Colosvarat, Veresegyhazi Szentyel Mihaly, 1670. [21] fol.+76 p., 4o – RMK I. 1100, RMNy 3645

(52.) 2-o *Daniel Proféta Könyvének, a Szt. Irás szerint való igaz magyarázattya, Ketskeméti János által in 4-o maj. Debreczenb(en). 1621.*

KECSKEMÉTI A(LEXIS) János: Az Daniel propheta... könyvenek az Szent Iras szerint valo igaz magyarázattya. [...] Debreczenben, Rheda Peter, 1621. [968] p., 4o – RMK I. 510, RMNy 1236

(53.) 3-o *Dacia ó és újj ./ Erdélynek régi és mostani állapottyáról való rövid História Huszti András által írásba in 4-o maj.*

HUSZTI András: Ó és újj Dacia az az Erdélynek régi és mostani állapotjáról való historia. [...] Bétsben, [Diénes Sámuel], 1791. 4 fol.+294 p.+17 fol., 8o – Petrik II. 191

Megjegyzés: kézirat. A leírásban a nyomtatott változat adatai.

(54.) 4-o *Daniel István B. Úrfi emlékezet Köve Kováts József által in 8-o Kolosvárt 1775.*

(KOVÁTS Josef): Emlékezet köve. Mellyre egy győzedelmes vitéznek néh. l. baro Vargyasi Dániel István urfi ő Nagyságának ... vitézül folytatott életét és virtusait el irta,

és azt kedves emlékezetének oszlopául fel-emelte. Kolozsváratt, réf. Coll. bet., 1775.
[120] p.+1 fametszet, 8o – Petrik II. 470

(55.) 5-o *Decretum Tripartitum, Latino Hungaricum, Verböczy István által in 4-o Kolosvárt* 1698.

VERBŐCZI István: *Decretum Latino-Hungaricum. Sive, Tripartitum Opus Juris Consuetudinarii Inclyti Regni Hungariae et Transsilvaniae.* [...] Kolosváratt, M. Tótfalusi Kis Miklós, 1698. [12] fol.+425 p.+[48] fol., 4o – RMK I. 1529

(56.) 6-o *Diaetales Articuli, sine Tab. In Folio Cibirii* 1751.

Articuli diaetales principatus Transylvaniae anni 1751. Cibirii, Typ. Publ., [1751] [6] fol.,
2o – Petrik V. 37

(57.) 7-o *dto dto dto* 1752.

Articuli diaetales Principatus Transylvaniae anni 1752. Cibirii, Sárdi, [1753] [5] fol., 2o –
Petrik VII. 45

(58.) 8-o *Dictionarium Paris Pápai Lat. Hung. in 4-o Cibirii* 1767.

PÁRIZ-PÁPAI Ferencz: *Dictionarium latino-hungaricum.* [...] (Editio tertia.) [...] Cibirii,
Sam. Sárdi, 1767. 8 fol.+648 p.+1 táblázat, 8o – Petrik III. 45

(59.) 9-o *Dominicalis Praedicationok toldalékja, Szathmar Németi Mihály által. in 8-o*
Kolosvárat, 1686.

SZATHMÁR-NÉMETHI Mihály: *Dominicalis Praedikaciok, Toldalikia.* [...] Kolosvaratt,
Nemethi Mihaly, 1686. [8] fol.+464 p., 8o – RMK I. 1353

(60.) 10-o *Diaetetica óo és újj Tom. 3. in 8-o maj. Mátyus István által. Posonybann* 1787.

MÁTYUS, István: *Ó és uj diaetetica az az: Az életnek és egészségnek fenn-tartására és*
gyámolgatására Istentől adattatott nevezetesebb természeti eszközöknek a szerint való
elé-számlálása. [...] 3 köt. Posonyban, Fűskúti Landerer Mihály, 1787. LVIII p.+7
fol.+418 p., 8o – Petrik II. 695

(61.) 1-o *Enyedi Georgii Explicationes Iocorum, veteris et Novi Testamenti in 4-o*

ENYEDI György: Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti. [...] [Claudiopoli, Heltai, 1598] [8]+441+[13] p., 4o – RMK II. 281, RMNy 836

(62.) 2-o Engesztelő áldozat in 8-o Torkos András által, Lipsiában 1736.

TORKOS András: Engesztelő áldozat, az az: hét részekből álló áhitatos és buzgóságos imádságos könyv. [...] Lipsiában, Ludwig János [...] költségével, 1736. 7 fol.+658 p.+17 fol., 16o – Petrik III. 656

(63.) 3-o Encyclopædia magyar, Apáczai Csere János által in 12-o Ultrajectumba. 1653.

APÁCZAI CSERE János: Magyar encyclopaedia. Az az, Minden igaz es hasznos Böltseségnek szep rendbe foglalása és Magyar nyelven világra botsátása. [...] Ultrajecti, Joannis á Waesberge, 1653. [20] fol.+412 p., 12o – RMK I. 876, RMNy 2617

(64.) 4-o Énekes Könyv, vagy közönséges Isteni tiszteletre rendeltetett Soltár

Énekes könyv, Az anyaszentegyházabéli közönséges isteni-tiszteletre rendeltetett –

Megjegyzés: a 18. században több kiadása is volt. (Petrik I. 640–641)

(65.) 5-o Erköltsi Elmélkedések, a természet munkáiból. Joan. Georg. Sultzer által

SULZER, Johann Georg: A természet munkáiból vétetett erköltsi elmélkedések [...] magyarra fordított Sófalvi Josef. Kolosváratt, református koll. bet., 1776. 9 fol.+[142] p., 8o – Petrik III. 461

(66.) 6-o Estvéli idő töltése L. B. Bornemissza János[na]k in 8-o Kolosv(áratt). 1777.

BORNEMISSZA János: Estvéli időtöltése l. b. Kászoni B. J. urnak. [...] Kolosváratt, Kollmann József, 1777. 125 p., 8o – Petrik I. 323

(67.) 7-o Erdélyi Fenix in 8-o Bod Péter által 1767.

BOD Péter: Erdélyi Fénix Tótfalusi Kis Miklós. Avagy profes. Pápai P. Ferentznek a könyvnyomtatás mesterségének találásáról, és folytatásáról, a Tótfalusi Kis Miklós emlékezetére írott versei. [...] S. l., s. typ., 1767. 27 p., 8o – Petrik I. 308

(68.) 1-o Florinda Historiája in 8-o G. Lázár János által. Szebenbe 1776.

LÁZÁR János: Florinda. Az az: Spanyolországnak ezen gróf kisasszonyon a Roderig királytól tett erőszak alkalmatosságával a maurosok által lett elfoglaltatásának rövid

historiája. Magyar versekbe foglaltatva. [...] Szebenben, Sárdi Sámuel, 1766. 2 fol.+164 p.+8 fol., 8o – Petrik II. 558

Megjegyzés: az évszám nem egyezik, talán elírás a könyvjegyzéken.

(69.) 2-o *dto dto dto*

Ld. (68.) tételt.

(70.) 3-o *Fő Hadi Vezérének halálos ágyában gyermekeihez tett utolsó tanítása, magyarra Németből fordítatott Josinczi Sándor által in 8-o Kolosvárt. 1781.*

JOSINTZI Sándor, b.: A * * főhadi-vezérnek halálos ágyában gyermekeihez tett utolsó tanításai. [...] Kolosváratt, reform. kollegium bet., Kaprontzai Ádám, 1781. 5 fol.+237 p., 8o – Petrik II. 296

(71.) 4-o *Franczia Országban Kegyetlenül el nyomattatott Protestánsok Panaszi Irásba in 4-o 1686.*

KOVÁSZNAI (TÓTH) Sándor: A Francziaországban nyomtatott protestánsok panasza. Köln, Markó Péternél, fordította – Szinnyei

Megjegyzés: kéziratban maradt fenn. Mai lelőhelye: „marosvásárhelyi collegium könyvtárában” (Szinnyei)

(72.) 5-o *Frisius Jákobb különbb különbb féle elmélkedései in 8-o Tigurumba 1600.*

FRISIUS Jakab János: Különbbkülönbbféle Elmélkedések és Könyörgések. Tigurum, s. typ., 1605. 8o – RMK I. 400

Megjegyzés: az évszám nem egyezik. (tévesen szerepel a kolofonban)

(73.) 6-o *Frauenzimmer Lexicon Tom 2. in 4-o Leiptzik 1773.*

CORVINUS, Gottlieb Siegmund: Nutzbares, galantes und cürieuses Frauenzimmer-Lexicon. [...] zwey Theile. Leipzig, Gleditschen, 1773. 8o – GVK

(74.) 7-o *Fűves Kert in 4-o Csapó Jóseff által. Posonyba 1775.*

CSAPÓ, Josef: Uj füves és virágos magyar kert, mellyben mindenik fűnek és virágnak neve, neme, ábrázatja, természete és ezekhez képest különbféle hasznai, értelmesen megjegyeztettek. Posonyban, Landerer Mihály, 1775. [325] p., 8o – Petrik I. 454

(75.) 1-o *Gileadi Balsamom in 8-o Németből fordítatott Hunyadi Szabó Ferencz által. Debreczenbe. 1741.*

LAMPE, Adolf Fridrich: Gileádbéli balsamon a dög-halál ellen. [...] ford. Hunyadi Szabó Ferenc. Debrecen, Margitai ny., 1741. [377] p., 17 cm – Petrik V. 283

(76.) 2-o *Goriczin és Ebál. Debreczeni Ember Pál által in 8-o Kolosv(árott). 1702.*

EMBER Pál (Debreczeni): Garizim és Ébál. Mellyeknek egyikén Áldást és Szeretetet, a' másakra Átkot és Gyűlölséget parantsolt Isten. [...] Kolosváratt, M. Tótfalusi Kis Miklós, 1702. [16] fol.+200 p.+[8] fol., 8o – RMK I. 1650

(77.) 3-o *Gállya Rabb, avagy Jutalma, a fiúi, vagy magzati Szeretetnek. Francziából magyarra fordítatott, Wesselényi Susánnától in 8-o Kolosvárt. 1785.*

FENOUILLOT, Falbaire: Gállya rabb, avagy jutalma az fiúi vagy magzati szeretetnek. [...] magyarra fordítottatott l. b. Vesselényi Susannától. Kolosváratt, ref. kollegióm bet., 1785. 88 p., 8o – Petrik I. 777

(78.) 4-o *Gazda ember Könyvecskéje, mellybenn tanitatik, hogy az ő rendes Hivatallya követésébenn mi módon viselje magát, in 8-o Wood Eduard által Szebenbe 1768.*

WOOD Edward: Gazda ember könyvecskéje [...] Anglus nyelvből a tizedszeri kiadás szerint fordította Weszprémi István. Szebenben, Sárdi, 1768. 64 p., 8o – Petrik III. 859

(79.) 5-o *Gileadi Balsamom, Friderik Adolf Lampe által in 8-o. Franeker. 1741.*

LAMPE, Frid. Ad.: Gileadi balsamom. A dög-halál ellen. [...] ki-botsátott F. Bányai István. Hozzá adattak a dög halálnak idejére alkalmaztatott két buzgó könyörgések, mellyeket irt Tiszt. T. Szathmári Mihály uram. Franekeraban, s. typ., 1741. 11 fol.+418 p., 8o – Petrik II. 537

(80.) 1-o *Halmágyi Istvánnak Gubernialis Secretariusságában 1762=1764 Curiositássai írásba in 4-o.*

SZÁDECZKY Lajos: Halmágyi István naplói 1752–53., 1762–69. és iratai 1669–1785. Budapest, 1906.

Megjegyzés: kézirat. A leírásban a nyomtatásban közzétett változat adatai.

(81.) 2-o *Harmas Historia in 4-o Posonba. 1767.*

HALLER János: Hármas istoria, mellynek első része Nagy Sándornak egynéhány nevezetes dolgait illeti. Második jeles példabeszédekből áll. Harmadik a nagy Trója veszedelmének leg-igazabb istoriája. [...] Harmadik nyomtatás. Posonyban, Landerer János Mihály, 1767. 7 fol.+[72] p.+1 címkép; [294] p.; 3 fol.+214 p.+1 fol., 4o – Petrik II. 54

(82.) 3-o *Halotti Actiók Tom. 11. in 4-o 1709=1775.*

Megjegyzés: nem lehet azonosítani.

(83.) 4-o *Házi Különös Orvosságok in 8-o Kolosv(árott). 1763.*

[JUHÁSZ Máté]: Házi különös orvosságok, melyek az orvosok nélkül szűkölködő betegeskedőknek vigasztalására következő-képpen a betűk rende szerént külön külön nyomtatásokból és írásokból szedettek egyben. Kolozsvár, Akad ny., 1763. 148 p., 19 cm – Petrik V. 235

(84.) 5-o *Hausshalter. Feldek Jóseff által. Francoff(urt). 1730.*

FELDECK, Josef von: Kern einer vollständigen Haus- und Landes-Wirtschaft; oder d. wohlerfahrne boehm.- u. österreich. Haushalter ... Franckfurt, Krauß, 1730. 768 p. – BVB

(85.) 6-o *Herbarium, magyar Irásba in 4-o*

Megjegyzés: kézirat, adatok hiányában nem azonosítható.

(86.) 7-o *Hét Napi Úti Társ. In 12-o Szebenbe. 1708.*

(KÚN István): Het-napi Uti-tars, az az: A' Hétnek minden Napjaira rendeltetett idvességes Imádságok. [...] Szebenbe, Heltzdörffer Mihaly, 1708. [3] fol.+260 p.+[2] fol., 24o – RMK I. 1750

(87.) 8-o *Heltai Gáspár, Magyar Kronikája in Folio Kolosv(árott). 1572.*

HELTAI Gáspár: Chronica az magyaroknak dolgairol. [...] Colosvarot, Heltaj Gasparne, 1575. [212] fol., 2o – RMK I. 118, RMNy 360

Megjegyzés: az évszám nem egyezik.

(88.) 9-o *Historiás Énekek régi dolgokról*

Cangionale, az az historias enekes könyw, mellyben külemb külemb féle szép löt dolgoc vadnac nyomtatua a magyar királyokról és egyéb szép löt dolgokról. [...] Colosvarot, Heltai [és Heltai Gáspárné], 1574. [231] fol., 4o – RMK I. 112, RMNy 351

(89.) *10-o Historiája az Aszszonyi Nemes Nem[ne]k. írásba in 4-o*

KOLOSÍ TÖRÖK István: Az Aszszonyi-nemnek nemessegeről, meltosagarol és ditsiretiről valo Rythmusok. [...] Lőcse, s. typ., 1655. [12] fol., 4o – RMK I. 901, RMNy 2586

Megjegyzés: kézirat. A leírásban a nyomtatott változat adatai.

(90.) *11-o Historiája az Isten vitézkedő Anyaszentegyházának Bod Péter által in 4-o Basileáb(an). 1760.*

(BOD Péter): Az isten vitézkedő anyaszentegyháza állapotjának, és világ kezdetétől fogva a jelen való időig sokféle változásinak rövid historiája. [...] Basileában, Rudolf János, 1760. 496 p., 8o – Petrik I. 307

(91.) *12-o História Erdélyi és Magyar Országi, G. Bethlen Farkas által Magyarra fordítatott Barabás Sámuel által. Írásba 1770. in fol.*

Erdélynek és Magyar Ország Némely Részeinek... az MCXXVI Esztendőől fogva... rövid, de ... valóságos Históriaja, Mellyet... Gróf Bethlen Farkas Ur ... Deák nyelven irott nagy Históriaból, Magyar nyelven ki szedegette, és rövid summába szorított és ... Maria Theresiáig igen rövidesen le hozott Barabás Sámuel, az N. Enyedi Ref. Collégiumnak egyik Assessora az 1770 Esztendőben Nagy Enyeden. 276 fol.

Megjegyzés: kézirat. Mai lelőhely: Bp., OSZK Kézirattára, jelzete: Fol. Hung. 1418

(92.) *13-o Historia Cserei Mihály által in fol. Írásba 1709.*

Könyvtár, Ujabb nemzeti -, [...] 1. Nagyajtai Cserei Mihály historiája. A szerző eredeti kéziratából Kazinczy Gábor által. Pest, Emich Gusztáv, 1852. 480 col. – Petrik II. 485

Megjegyzés: kézirat. A leírásban a nyomtatásban megjelent változat adatai.

(93.) *14-o Historia Universalis in Fol. Írásba. Kovasznai Sándor által 1767.*

KOVÁSZNAI (TÓTH) Sándor: Királyi Erdély vagy Erdélyország historiája Haner Jeremiás György lerajzolása és munkája után. Marosvásárhely, 1766. – Szinnyei

Megjegyzés: kéziratban maradt fenn, az évszám nem egyezik.

(94.) 15-o Hugo Grotiusnak Keresztyén Vallás igazgatásáról írott Könyvei. in 8-o Tom. I. Marburgum. 1742.

GROTIUS Hugo: H. G.-nak a keresztyén vallás igazsagarul írott könyvei. [...] Miaburgumban, Müller Filep, 1732. 16 fol.+480 p., 8o – Petrik I. 942

Megjegyzés: az évszám nem egyezik, talán elírás a könyvjegyzéken.

(95.) 16-o Huszti Stephani, Juris Prudentia Practica in 4-o Budae. 1781.

HUSZTI, István: Jurisprudenti practica, seu commentarius snovus in jus hungaricum. Libri 3. Editio nova. Budae, Veron. Nottensteinin, viduae, 1745. [919] p.+73 fol., 4o – Petrik II. 191

Megjegyzés: az évszám nem egyezik.

(96.) 17-o Hugo Grotiusnak, ugyan a Keresztyén Vallás igazgatásáról írott Könyvei in 8-o magyarra ford(ítva). Marburg. 1742.

Ld. (94.) tételt.

(97.) 1-o Idvességes Tizenkét Elmélkedések in 8-o Filep Kegelius által Kolosvárt 1738.

[KEGEL] KEGELIUS, Philippus: Tizenkét idvességes elmélkedések... melyeket Debreczeni Péter magyarrá fordított... Kolosváratt, Szathmári Pap, 1738. [448] p., 4o – Petrik VII. 254

(98.) 2-o Idvességes beszélgetések, némelly Szt. Írásbéli Helyekből, Otrokotsi Foris Ferencz által in 8-o Kolosvárt 1683.

OTROKOCSI FÓRIS Ferencz: Idvességes Beszélgetések, Némelly válogatott Szent Írásbéli helyekről. [...] Kolosváratt, Veres-egyházi Szentyel Mihály, 1683. [4] fol.+414 p., 8o – RMK I. 1300

(99.) 3-o Idvesség Kapuja Nógrádi Mátyás által in 4-o. Kolosv(árrott). 1672.

NÓGRÁDI Mátyás: Idvösség Kapuja, Söt, A' meny-ország csalhatatlan uta. [...] Colosvarat, Veres-egyhazi Szentyel Mihály, 1672. [12] fol.+1440 p.+[8] fol., 4o – RMK I. 1133

(100.) 4-o *Igasság Istápja, Posaházi János által* - - -

PÓSAHÁZI János: Igazság Istápja. Avagy olly Catechismusi Tanítás. Mellyben a' Keresztyén Reformata Vallás böven megmagyaráztatik. [...] Saros-Patakon, Rosnyai Janos, 1669. [6] fol.+735+720 p., 4o – RMK I. 1096, RMNy 3591

(101.) 5-o *Igaz Hit. Komáromi Csipkés György által. in 4-o Szebenb(en). 1666.*

KOMÁROMI CSIPKÉS György: Igaz Hit, az az, Olly CCXLI. Magyar Predikaciok. [...] Szebenben, Szenczi Kertesz Abraham, 1666. [17] fol.+800 p.+[7] fol., 4o – RMK I. 1042, RMNy 3322

(102.) 6-o *Igaz Kegyességnek Kezdeté, előmenetele etc. Irattatott Francia nyelvén, Dodrige Filep által, magyarra fordítatott Tatai Ferencz által. in 8-o Debr(ecenben). 1761.*

DODDRIDGE Filep: Az igaz kegyességnek kezdete és elő-menetele. [...] most magyar nyelvre fordítottatott Tatai Ferentz által. Debretzenben, Margitai István, 1761. 8 fol.+[618] p., 8o – Petrik I. 548

(103.) 7-o *dto dto dto dto*

Ld. (102.) tételt.

(104.) 8-o *Igasságnak áldozattya in 8-o Kolosv(árott). 1745.*

A(RANYAS) M(EDJESI) S(ámuel): Igazságnak áldozatja, mellyel az örökké-való Istennek ditsőséges felségét szenteli. [...] Kolosváratt, S. Pataki József, 1745. [206] p., 8o – Petrik I. 102, Petrik II. 204

(105.) 9-o *Imádságnak Imádsága, vagy Imádság Titka, Huldrik Jakab János által Kolosv(árott). 1761.*

HULDRIK Jakab János: Az imádságok imádságának az-az: a szent mi atyánknak avagy az uri imádságnak titka. [...] Kolosváratt, S. Pataki József, 1761. 4 fol.+244. p., 8o – Petrik II. 184

(106.) 10-o *Indusok régi bölcselkedések, példákkal jó erköltsökre tanító Könyvetske in 8-o, Bay Patai Sámuel által Egerben. 1781.*

PATAY, Sámuel, Báji: A régi indusok böltselkedések, az az: példákkal jó erköltsökre tanító könyvetske, melyet magyar nyelvre fordított. Egerben, püspöki iskola bet., 1781. 6 fol.+409 p., 8o – Petrik III. 52

(107.) 11-o *Institutio Viri Privati, publici, et Aulici, in 8-o maj Francof(urti). Ad Moen.* 1647.

PREYEL, Adam: *Institutio Viri Privati Ex Idiomate Hispanico Ad Civilitatem Morum; Suppressis Authorum Sententiis, Et In Sermonem Coalitis.* Francofurti ad Moenum, Weissius, 1647. [31] Bl. 5–16+[741] S., 8o – VD17 23:270606N

(108.) 12-o *Instructio Res Tabularis in 4-o Cibirii* 1777.

Instructio pro tabula regia judiciaria transylvanica. Cibirii et Claudiopoli, Mart. Hochmeister, 1777. 180 p., 8o – Petrik II. 226

(109.) 13-o *Isokratis Scripta, cum Interpretatione Hieronimi Volffi Oltingensi graeco latino in 8-o maj. Basilae.* 1587.

Isocratis scripta, Qvae Qvidem Nunc Extant, omnia, Graecolatina, postremo recognita: Hieronymo Volfio Oetingensi interprete. Cum ... accurato Indice. Basel, Oporinus, Johann, 1587. [8] Bl.+[1122] S.+[31] Bl., 8o – VD16 I 406

(110.) 14-o *Isten látogatásainak, és Kisérteteinek hasznairól íratott rövid munkátska Szt. Simoni Josef által. in 4-o Szebenbe* 1753.

SZENT SIMÓNI József: *Az Isten látogatásainak és kisérteteinek hasznairól íratott rövid munkátska.* [...] Szebenben, Sárdi Sámuel, 1753. 26 p., 4o – Petrik III. 527

(111.) 15-o *Isputállya a kis gyermek[ne]k in 8-o Csapó József által N. Károly.* 1771.

CSAPÓ, Josef: *Kis gyermekek isputállya, mellyben különbféle nevezetesebb nyavalyái és külső hibái a kis gyermekeknek és ezek eránt lehető orvoslásnak módjai hűségesen megíratlak.* Nagy-Károly, Pap István, 1771. X+122 p., 8o – Petrik I. 454

(112.) 16-o *Isten eleibenn fel vitetett lelki áldozat, Csúzi Cseh János M. D. által in 8-o* 1736.

CSEH János, Csuzi: *Isten eleiben felvitetett lelki áldozat.* [...] S. l., Schmederer Christian özvegye, 1736. 521 p.+[4] fol., 8o – Petrik I. 459

(113.) 17-o *Judás Lebbeus Apostol Levelének magyarázattya Bod Péter által in 8-o Szebenbe* 1749.

BOD Péter: Szent Judás Lebbeus apostol levelének rövid tanításokban foglalt magyarázatja. [...] Szebenben, Sárdi Sámuel, 1749. 12 fol.+[255] p., 8o – Petrik I. 306

(114.) 18-o *Icones Plantarum Tom. 8. in 4-o Norimbergae 1779-1785.*

ZORN, Johann: *Icones plantarum medicinalium*. Nürnberg, Rasp – BVB

(115.) 19-o *Izé Purgatoriumba való utazása in 8-o 1786.*

(SZACSVAY Sándor.) Az – Izé – purgatoriumhoz-való utozása. S. l., s. typ., 1786. 64 p., 8o – Petrik III. 483

(116.) 20-o *Jung Éjszakái in 8-o Tom. 2. Petzeli Jóseff által Győrben 1787.*

YUNG éjtzakái és egyéb munkái. Mellyek magyar nyelvre fordítottak Pétzeli József által. [2 kötet] Győrben, Streibig József bet., 1787. 16 fol.+416 p.; 8 fol.+508 p., 8o – Petrik III. 865

(117.) 1-o *Kalvini Joannis Institutio Christianae Religionis in 4-o Genevae 1569.*

CALVIN, Jean: *Institutio Christianae religionis*. [...] Genevae, Perrini, 1569. [15] Bl.+980 S. – BVB

(118.) 2-o *Kamarassi Györgynek 100 Halotti Praedicatioi in 4-o Kolosv(árott). 1766.*

KAMARÁSI György: Emlékezet kövei, azaz halotti száz predikátziók. [...] Mostan pedig ezen hasznos és szép munkának szűk volta miatt újabban ki-nyomtatott. Kolosváratt, S. Pataki József, 1766. 2 fol.+418 p.+4 fol., 4o – Petrik II. 322

(119.) 3-o *Kartigán Történetei in 8-o Mészáros Ignác által. Posonb(an). 1762.*

MÉSZÁROS Ignácz: Buda várának vissza-vételekor a keresztények fogságába esett egy Kartigam nevű török kisaszszonynak ritka, és emlékezetes történeti, mellyeket némelly különös fel-jegyzésekből magyar nyelvbe foglalta ... Posonyban, Landerer Mihály bet., 1772. 4 fol.+415+1 p., 8o – Petrik II. 724

Megjegyzés: az évszám nem egyezik, valószínűleg elírás a könyvjegyzéken.

(120.) 4-o *Kendeffi Alexii Dissertatio Juridica, de Tutoribus, et Curatoribus. Claudiop(oli). 1759.*

KENDEFFI, Alexius: *Dissertatio juridica de tutoribus, quam ... publico examini submittit.* Claudiopoli, St. Páldi, 1759. 4 fol.+[84] p., 4o – Petrik II. 362

(121.) *5-o Keseredett Lélek[ne]k, Keserves Nyögésse in 8-o min. Kolosv(árott).* 1760.

Istennel való magános Beszelgetes. Mellyet a' bünein kesergő, s' azoktul megszabadulni kívánczo sérelmes Lélek, minden helyben és időben gyakorolhat. [...] Colosvarat, Veres-egyhazi Sz. Mihály, 1670. [6] fol., 12o – RMK I. 1101, RMNy 3646

Megjegyzés: az évszám talán elírás a könyvjegyzéken, talán a fenti mű lehetett. (?)

(122.) *6-o Kegelius Filep, Magyarra fordítatott, Debreczeni Péter által in 8-o Kolosv(árott).* 1764.

KEGELIUS Philep: Tizenkét idvességes elmélkedések; mellyekben szép áhitatos és buzgóságos könyörgések vagynak foglaltatván. [...] Mellyeket Debreczeni Péter magyarra fordított. [...] Kolosváratt, Páldi István, 1764. 6 fol.+[465] p., 8o – Petrik II. 354

(123.) *7-o Kegyelem Szövetsége, Debreczenbe, Tutai Ferencz által in 12-o 1751.*

LAMPE, F[riedrich] A[dolf]: A kegyelem szövetségének titkaiban való bé-vezetés, [...] magyar nyelvre fordított Tatai Ferentz. Debrecen, Margitai, 1751. [168] p. – Petrik V. 283

(124.) *8-o Kemény János élete írásbann in Fol.* 1761.

Emlékek, Magyar történelmi -. [...] I. köt. Kemény János erdélyi fejedelem önéletírása. Kiadta Szalay László. Pest, Heckenast Gusztáv, 1856. VIII+543 p., 8o – Petrik I. 616

Megjegyzés: kézirat. A leírásban a nyomtatásban megjelent változat adatai.

(125.) *9-o Királlyi Erdélly. Haner Jeremiás György által, magyarra fordítatott Kovásznai Sándor által. írásba in 4-o*

Ld. (93.) tételt.

(126.) *10-o Keresztyén Paraditsom, Dési József által. in 4-o Kolosv(árott).* 1782.

DÉSI József: Keresztény paraditsom. [...] Kolosváratt, a ref. kollegium bet., Kaprontzai János, 1782. 4 fol.+[137] p., 4o – Petrik I. 523

(127.) *11-o Keresztyén útazás, Burján János által, Anglia nyelven, most Magyarul in 8-o Kolosv(árott).* 1777.

BUNIÁN János: Keresztyén utazás a bóldog örökké-valóságra, [...] Irattatott angliai nyelven ... Mostan pedig annak német nyelvre való fordításából, magyara fordíttatott (Szigeti Sámuel és Tordai Sámuel által.) Kolosváratt, ref. coll. bet., 1777-78. 4 fol.+274 p.; 1 fol.+316 p., 8o – Petrik I. 365

(128.) *12-o Keresztyén embernek egész Tisztje in 8-o Debreczenbe 1769.*

A keresztyén embernek egész tiszte világosan és érthetőképén lerajzoltatva mindeneknek, de kivált az együgyűbb olvasóknak kedvéért. [...] Debretzenben, Margitai István, 1769. 13 fol.+[624] p.+9 fol., 8o – Petrik I. 613

(129.) *13-o Keresztyén Lélek[ne]k halál félelmei ellen való orvosságai in 8-o Tom. 2. Z. Aranka György által. 1768.*

DRELINCOURT, [Charles] Károly: A keresztyén léleknek halálfélelmei ellen való orvosságai... Ford. Zágoni Aranka György. 1-2 darab. [Nagyenyed], Debretzeni Sámuel, 1768. [842] p., 17 cm – Petrik V. 128

(130.) *14-o Keresztyén Ethicának Summás Veleje, Pictet Benedek munkáiból. B. Dániel Polixénia által fordítatott, Deákból magyarra in 8-o Kolosv(árott). 1752.*

PICTÉT Benedek: A keresztyén ethikának summás-veleje [...] deákból magyarra fordíttatott [...] Daniel Poliksena. [...] Kolosváratt, S. Pataki József, 1752. 492 p.+[14] fol., 8o – Petrik III. 92

(131.) *15-o Kereszt nehéz terhe alatt el badjat Sziveket élesztő jó illatu tizenkét Liliom. in 8-o Dto. 1764.*

ARND János: A kereszt nehéz terhe alatt elbágyadt sziveket élesztő jó illatú tizenkét liliom, [...] ki-nyomtatott grof Petrötzi Kata Szidonia. [...] Daniel Polikséna ... maga költségével újonnan kinyomtatott. [...] [Kolosvár], s. typ., 1764. 9 fol.+136 p.+1 fol., 8o – Petrik I. 117

(132.) *16-o Kegyes beszélgetésről iratott oktatás Dési Lázár György által in 8-o Szebenbe. 1767.*

DÉESI Lázár György: A kegyes beszélgetésről iratott oktatás. [...] Nagy-Szebenben, Sardi Sámuel, 1761. 3 fol.+116 p., 8o – Petrik I. 511

Megjegyzés: az évszám nem egyezik, talán elírás a könyvjegyzékben.

(133.) 17-o *Keresztyéni és Apostoli Tudomány, és Vallás útaira vezető Kalauz, Tólnai F. István által, in 8-o Kolosvárt, 1679.*

TOLNAI F. István: Igaz keresztyéni és Apostoli Tudomány s' vallás Utára vezető és az el-tévelyedésről jó Utban hozó. Kalauz. [...] Kolosvaratt, Veres egyházi Mihály, 1679. [8] fol.+1049 p.+[14] fol., 8o – RMK I. 1236

(134.) 18-o *Kegyes Ajakak áldozó Tulkai, és azok meg áldozásának igaz Tudománya Szethmári Pap János által in 8-o Kolosv(árott). 1707.*

SZAKMÁRI PAP János: Kegyes Ajakak Áldozó Tulkai, és azok meg-áldozásának Igaz Tudománya. [...] Kolosváratt, Telegdi Pap Samuel, 1707. [12] fol.+318 p.+[1] fol., 8o – RMK I. 1727

(135.) 19-o *Kegyességnek nagy Titka, a menybéli, amaz három tanúbizonyságok[na]k, Atjának, Fiúnak, és Szt. Lélek[ne]k egy örök Istenségiről, in 8-o Kolosv(árott). 1686.*

HEGYESI István (Boros-Jenei): Kegyessegnek Nagy Titka, A' menybéli amaz Három Tanubizansagoknak, Atyanak, Fiunak, Szent Leleknek Egy örök Istenségéről. [...] Kolozsváratt, Némethi Mihaly, 1686. [8] fol.+[858] p., 8o – RMK I. 1352

(136.) 20-o *Keresztyéni Vallásnak rövid fundamentuma in 8-o Apaffi Mihálly által 1645.*

APAFI Mihály: Az egész kereztyeni vallasnak rövid fundamentomi. Megint kétségbenesés ellen való egy-néhány lelki vigasztalások. [...] Gyula-fejirvaratt, s. typ., 1645. [44] fol., 8o – RMK I. 771, RMNy 2102

(137.) 21-o *Keresztyéni Cathecismus No. 3 in 8-o min. Kolosvar(ott). 1761.*

Keresztyén catechismus. Az-az a keresztyéni hitnek ágazataira kérdések és feleletek által való rövid tanítás. [...] Kolosváratt, S. Pataki József, 1767. 3 fol.+318 p., 12o – Petrik I. 402

Megjegyzés: az évszám nem egyezik, talán elírás a könyvjegyzékben.

(138.) 22-o *Kegyelem Szövetségének Titkaiban való bé vezetés. Ford(ítatott). Ad. Lampen által in 8-o min. Debr(ecenben). 1764.*

LAMPE, Frid. Ad.: A kegyelem szövetségének titkaiban való be-vezetés. [...] magyar nyelvre fordított Tatai Ferentz. Debretzenben, Margitai István, 1764. [166] p., 16o – Petrik II. 538

(139.) 23-o *Kegyes Lélek[ne]k a Felséges Istennel édes beszélgetései, Gidófalvi János által in 8-o min. Kolosv(árott). 1744.*

GIDOFALVI János: A felséges Istennel a kegyes léleknek édes beszélgetései. [...] Kolosváratt, Szathmári Pap Sándor, 1744. 4 fol.+104 p., 8o – Petrik I. 901

(140.) 24-o *Keresztyéni Jóságos Cselekedetekkel tellyes Paraditsom Kertetske, Arnd János által, Norimb(erga). 1724. in 8-o min.*

ARND János: Kerestyéni jóságos tselekedetekkel, tellyes paraditsom kertetske, [...] Mostan pedig Huszti István 1698. esztendőbeli fordítása után [...] ki botsáttatott Bél Mátyás által. Noribergában, Mónath Pét. Konr. költs., 1724. [732] p.+7 rézm., 12o – Petrik I. 117

(141.) 25-o *Keresztyén embernek Papi Tisztiről, Borosnyai Nagy Sigmond által in 8-o min. Amstel(odam). 1736.*

NAGY Sigism., de Borosnya: Az igaz keresztyén embernek papi tisztiről [...] a könyörgésnek tudományáról irt rövid trakta. [...] Amstelodamban, Hendrik Smets, 1736. [13] fol.+270 p., 12o – Petrik II. 840

(142.) 26-o *Kempis Tamásnak Kristus Követéséről Négy Könyvei Pázmán Péter által. N.Szombat. in 12-o 1738.*

[KEMPIS, Thomas]: Kempis Tamásnak Kristus követéséről négy könyvei, mellyek ... Pázmány Péter... által meg-magyaráztattak, most pedig... újonnan kinyomtatattak. Nagy Szombat, Akad. ny., 1738. [454] p., 14 cm – Petrik V. 246

(143.) 27-o *Kegyességnek mindennapi gyakorlása, in 12-o Kolosv(árott). 1744.*

MAKKAI Sámuel: Kegyességnek mindennapi gyakorlása. [...] Kolosváratt, Szathmári P. Sándor, 1744. 9 fol.+[185] p., 12o – Petrik II. 659

(144.) 28-o *Kegyes Lélek vezér Csillaga, Szőnyi Nagy István által, in 12-o 1681.*

SZŐNYI NAGY István: *Kegyess Lélek' Vezér Tsillaga, Istennel othon 's uton valo járásában* [...] S. l., s. typ., 1681. [12] fol.+[183] p., 12o – RMK I. 1271

(145.) 29-o *Kisdedek Tárháza magyarul in 4-o Kolosv(árott)*. 1781.

BEAUMONT Mária: *Kisdedek tudományyal teljes tárháza*. [...] készítettett franczia nyelven B. M. által. Mostan pedig magyar nyelvre fordítottatott [Derzsi János és Tordai Sámuel által]. Kolosváratt, ref. kollégiom bet., 1781. [7] fol.+[766] p., 8o – Petrik I. 202

(146.) 30-o *Kisdedek Vallása Szeiler Fridrik György által in 8-o Kolosv(árott)*. 1775.

SEILER FRIDRIK György: *Kisdedek vallása* [...] német nyelvből magyarra fordítottatott [Bodoki József által]. Kolosváratt, réform. kollég. bet., 1775. 16 fol.+228 p.+2 fol., 8o – Petrik III. 364

(147.) 31-o *Királyi Ajándék, Korots György által in 12-o 1612*.

SZEPSI KOROTZ György: *Basilikon dwron*. Az angliai, scotiai, franciai es hiberniai első Jacob kiralynac, az igaz hitnec otalmazojanac etc. fia tanitasaért irtt kiralyi ajandeka, [...] Oppenheimumba(n), Galler, 1612. [333] p., 12o – RMK I. 436, RMNy 1038

(148.) 32-o *Klimius Miklós föld alatt való útazássa magyarul in 4-o Posonba*. 1783.

KLIMIUS Miklósnak föld alatt való útja. Mellyben a földnek ujj tudománya, és az ötödik birodalomnak historiája adatik elől. [...] deákból magyar nyelvre fordítottatott Györffi József által. Posonyban, Patzko Ferentz Ágostonnál, 1783. 4 fol.+433 p.+8 rézm., 8o – Petrik II. 411

(149.) 33-o *Korb Joannis Georgii Diarium Itineris in Moschoviam in Folio. Tom. 1. Wienae 1698*.

KORB, Johann Georg: *Diarium Itineris In Moscoviam Perillustris*. [...] Viennae Austriae, Voigt, [ca. 1698] 252 S., 4o – GVK

(150.) 34-o *Kősziklán épült Ház Ostroma írásba, Bod Péter által in 4-o*.

Megjegyzés: kézirat. Az OSZK Kézirattárában megtalálható több 18. századi másolata.

(151.) 35-o *Könyörgéses Könyv Németül Michaelis Limba in 8-o maj. Lipcs(ében)*. 1776.

Megjegyzés: nem sikerült azonosítani, ismeretlen szerző, ismeretlen kiadás.

(152.) 1-o *Lakadalmi Köntös, Palóczi György által in 8-o Posonba 1777.*

PALOTZI György: Lakadalmi köntös, az az: Az idvezítő kegyelmeknek jegyeire, az uri szent vatsorára hivatalos keresztyének eleiben szabattatott szent életnek módja. [...] Posonyban és Kassán, Landerer Mihály, 1777. 75 p., 8o – Petrik III. 26

(153.) 2-o *Lakadalmi, Temetési Magyar Versek, Püspök Verestói György által in 8-o Kolosvárat 1772.*

VERESTÓI György: Magyar versek, mellyeket temetési és lakadalmi különböző alkalmatosságokra irt volt... Kolosváratt, a ref. colleg. bet., 1772. [229] p., 8o – Petrik III. 762

(154.) 3-o *Lexicon Universale Joannis Jacobi Hoffmanni in Fol. Tom 4. Lugduni Batt(ovorum). 1698.*

HOFMANN, Johann Jakob: Lexicon Universale, Historiam Sacram Et Profanam Omnis aevi, omniumque Gentium; Chronologiam Ad Haec Usque Tempora; Geographiam Et Veteris Et Novi Orbis Principum Per Omnes Terras Familiarum. [...] Lvgdvni Batavorvm, Apud Jacob. Hackivm, Cornel. Bovtesteyn, Petr. Vander Aa, Jord. Lvchtmans, 1698. 2o – GVK

(155.) 4-o *Lemannii Historia Diplomatico, de Statu Religionis Evangelicae in Hungaria in Fol. Tom. 1. 1710.*

LEHMANN, Christoph: Historia Diplomatica De Statu Religionis Evangelicae In Hungaria. [...] Franckfurt a. M., s. typ., 1710. – BVB

(156.) 5-o *Levini Lemnii Similitudines Parabolarum in 8-o min. Erphordiae 1581*

LEMNIUS, Levinus: Similitvdinvm ac parabolavm quae in bibliis ex herbis at[que] Arboribus desumuntur dilucida explicatio. [...] Erfurt, Mechler, Esaias, 1581. [150] Bl., 8o – VD16 L 1120

(157.) 6-o *Lexicon magyar, Szt. Irás értelmére vezető, Bod Péter által in 4-o maj. Kolosv(árott). 1746.*

BOD Péter: Szent irás értelmére vezérlő magyar leksikon. [...] Kolosváratt, S. Pataki József, 1746. 18 fol.+171 p., 4o – Petrik I. 306

(158.) *7-o* *Lelki Nébó írásba Stehelin Kristóff által, in 8-o = =*

VARGA Pál: *Lelki Nébó. Az az a mennyei Kanaánnak ditsósságéről való elmélkedések. Mellyeket egy régibb és el-rongyolott kéz-írásból le-iratván, a tökéletes bódogságnak el-nyerésére törekedő keresztyén híveknek idvességes hasznokra ki-botsátott.* Pozsonyban, Wéber Simon Péter, 1794. XVI+159 p., 12o – Petrik III. 747

Megjegyzés: kézirat, a leírásban a nyomtatott változat adatai.

(159.) *8-o* *Lelki Tárház, Förvendi Molnár Ferencz által in 12-o Löcsén. 1692.*

ÖRVENDI MOLNÁR Ferencz: *Lelki Tarhaz, Avagy Az O Es Uj Testamentum Canonicus Könyveinek rövid Summái. [...]* Lötsen, Brever Samuel, 1692. [3] fol.+213 p.+[4] fol., 12o – RMK I. 1431

(160.) *9-o* *Lelki Fegyver in 12-o Diószegi István által Debreczenbe. 1751.*

DIÓSZEGHI, K. István: *Lelki-fegyver, avagy, a hétnek minden napjaira rendeltetett reggeli és estvéli könyörgések, és buzgó háláadások. [...]* Debreczenben, Margitai János, 1751. [215] p., 16o – Petrik I. 534

(161.) *10-o* *Lisznyai Pauli, Origo Gentium et Regnorum, post Diluvianorum in 4-o Debr(ecenben). 1693.*

LISZNYAI (K. Pál): *Orgio Gentium et Regnorum, Poqst-Diluvianorum, A Japheto, Semo et Chamo, Eorumque Posteris, In Asia, In Africa, Et In Europa, [...]* Debrecini, Paulum Cassoviensem, 1693. [2] fol.+156 p.+[4] fol., 4o – RMK II. 1729

(162.) *11-o* *Liliomok Völgye in 8-o 1754.*

(GERHARD János): *Liliomok völgye, mellyben a földi gyönyörűségekhez szokott ember talál ugyan leg-elébb-is kényeskedő lépéseit sértegető tövissekre, de azonnal akad sebeit megis gyógyítható drága hasznos füvekre. [...]* S. l., s. typ., 1754. 4 fol.+376 p.+1 rézm., 8o – Petrik I. 889

(163.) *12-o* *Littleton Györgynek, a Szt. Pál Apostol megtéréséről és Apostoli Hivatásáról etc. Németből magyarra fordítatott Wesselényi Susanna által in 8-o Kolosv(árott). 1785.*

LITTLETON Györgynek, az angliai parlament egyik érdemes tagjának, a szent Pál apostol meg-téréséről, és apostoli hivataláról való jegyzései, a keresztyén vallás igazságának

meg-mutatására. [...] most pedig németből magyarra fordítottatott l. b. Vesselényi Susannától. Kolosvárott, a réf. coll. betüivel, 1785. 4 fol.+ 9-156 p., 8o – Petrik II. 604

(164.) *13-o Lucius Anneus Florusnak, a Római viselt dolgokról írott Négy Könyvei, Dalnoki Benedek Márton által. Kolosv(ár)ott). In 12-o 1702.*

DÁLNOKI BENKŐ Márton: Lucius Annaeus Florusnak, A' Romai viselt dolgokról írott negy könyve. Mellyet Déák nyelvből Magyar nyelvre fordított. [...] Kolosvaratt, Lenygel Andrasnenal, Helczdörffer Mihály által, 1702. [40] fol.+344 p.+[4] fol., 12o – RMK I. 1649

(165.) *1-o Marcus Aurelius. Vol. 1. in Fol. Bártfán 1628.*

(DRASKOVICH János –) PRÁGAI András: Feiedelmeknec serkentő oraia, az az Marcvs Avrelivs csaszarnac eleteröl az hires Gvevarai Antaltol... irattatot három könyvec. [...] Bartphan, Klösz, 1628. [1232] p., 2o – RMK I. 566, RMNy 1400

(166.) *2-o Magyar Athénás, Bod Péter által in 8-o 1766.*

BOD Péter: Magyar Athenas. Avagy az Erdélyben és Magyarországban élt tudós embereknek, nevezetesebben a kik valami, világ eleibe botsátott irások által esmératesekké lettek, s jó emlékezeteket fen-hagyták historiájok. [...] [Nagyszeben], s. typ., 1766. 360 p.+[19] fol., 8o – Petrik I. 307

(167.) *3-o Marcus Tullius Cicerónak Nagyobbik Cátója, Leliussa, Paradoxonnai, sat(öb)bi. Ford(ítatott). Kovásznai Sándor által. in 8-o Kolosvárt 1782.*

CICERO: M. T. C.-nak nagyobbik Cátója, Laeliussa, paradoxumai és a Scipio álma. Magyarra fordítottak Kovásznai Sándor által. [...] Kolosváratt, a reform. collegium bet., Kaprontzai Ádám, 1782. 5 fol.+168 p., 8o – Petrik I. 421

(168.) *4-o Magyar Ország Tüköre in 8-o Posonba. 1771.*

Megjegyzés: nem sikerült azonosítani.

(169.) *5-o Martirok Koronája; Szőnyi N. István által. in 8-o Norimb(erga). 1727.*

NAGY István, Szőnyi: Márttyrok coronája. [...] Norinbergában, s. typ., 1727. 19 fol.+[330] p., 12o – Petrik II. 827

(170.) *6-o Malach Doctornak, Melach tudós Barattyával valo beszédje in 8-o 1659.*

CZEGLÉDI István: Sirlalmas szarándoki járásból, csak nem régen haza érkezett Malach Doctornak; [...] tudos Baráttýával való Paj=társi Szo Beszede. [...] S.-Patak, s. typ., 1659. [325] p.+[4] fol., 8o – RMK I. 946, RMNy 2868

(171.) *7-o Mennyei Tudomány szerint való Irtovány, Melotai István által. in 4-o maj. 1617.*

MILOTAI [NYILAS] István: Az mennyei tudomány szerint való irtovány. [...] Debreczenben, Lipsiai [Rheda] Pal, 1617. [30] fol.+[481] p., 4o – RMK I. 474, RMNy 1132

(172.) *8-o Melius Péter magyarázattya Szt. János Jelenéssinek in 4-o Váradon 1568.*

MELIUS JUHÁSZ Péter: Az Szent Ianosnac több ielenesnec igaz es iras szerint valo magyarázasa prédikatioc szerint a iambor bölcz es tudos emberek irasabol szereztetet.[...] Varadon, [Raphael Hoffhalter], 1568. [297] fol., 4o – RMK I. 69, RMNy 259

(173.) *9-o Megtérés halogatásának veszedelmes vólta, in 8-o Thordai Samuel által 1767.*

TORDAI Sámuel: A megtérés halogatásának veszedelmes vóltáról való elmélkedések [...] Német nyelvből fordítottak. Kolosváratt, Páldi István, 1767. 8 fol.+[215] p., 8o – Petrik III. 656

(174.) *10-o Mennyei épület in 8-o Kolosvárt 1767.*

PÁLDI István: Mennyei épület, vagy az örök idvesség épületének díszes alkotványa. [...] Kolosvárott, Páldi István, 1767. 6 fol.+244 p.+1 fol., 8o – Petrik III. 20

(175.) *11-o Meny Ország úttya in 8-o min. Tig(urumban). 1743.*

[PAP Sámuel, Szikszai]: Mennyország' uttya, mellyben tálatatnak... buzgó könyörgések a hétnek minden napjára. [...] Tigurumban [Győr], Sator Péter, [Streibig], 1743. [244] p., 12o – Petrik VII. 388

(176.) *12-o Mennyei Igasság[na]k tűzes oszlopa in 12-o Ultraj(ectum). 1618.*

MIKOLAI HEGEDŰS János: Az mennyei igasságnak tűzes oszlopa. [...] Ultrajectomban, Vásberg Iános, 1648. [146] p., 12o – RMK I. 812, RMNy 2249

Megjegyzés: az évszám nem egyezik, talán elírás a könyvjegyzéken.

(177.) *13-o Mennyei Tárház Kúltsa Nemethi Mihálly által in 12-o Kolosv(árott). 1676. No 2.*

NÉMETHI Mihály: Mennyei Tárház Kulcsa, Avagy, Olly idvességes együgyü elmékhez alkalmaztatott Imádságok. [...] Colosváratt, Szentyel Mihaly, 1676. [6] fol.+[228] p., 12o – RMK I. 1194

(178.) *14-o Mennyei Udvarral való Szt. társalkodás in 12-o Nádudvari Beniamin által Szebenbe*
=

NÁDUDVARI Beniámin: Mennyei udvarral való szent társalkodás, az az: olly magányos buzgó könyörgések. [...] Szebemben, Sárdi, [1747–1778] [359] p., 16o – Petrik VII. 345

(179.) *15-o Mennyei Társalkodás Keresztúri Pál által in 12-o Kolosv(árott). 1726.*

[KERESZTURY] Pál: Mennyi társalkodas. [...] Kolosvár, [T]elegdi, 1726. [108] p., 11 cm – Petrik V. 250

(180.) *16-o Miselii Friderici Westibulum in 8-o min. Cibinii 1751.*

MUZELIUS, Friderich: Vestibvlvm sive introdvctio in lingvam latinam ad vsvm ivventvtis accommodata. [...] Cibinii, Sam. Sardi, 1751. 88 p.+4 fol., 8o – Petrik II. 801

(181.) *17-o Mizáld Antal Kertész Könyve írásba. Magyarra Ford(ítatott), Nadányi János által in 4-o*

NADÁNYI János: Kerti dolgoknak le-írása. Négy könyvekben rendessen bé-foglaltatott. [...] Colosvarat, Veres-Egyhazi Szentyel Mihaly, 1669. [8] fol.+526 p., 4o – RMK I. 1087, RMNy 3542

Megjegyzés: kézirat. A leírásban a nyomtatásban megjelent változat adatai.

(182.) *18-o Mosdó. Ditséreték számára készült írásba. Zilahi Sebes Joseff által in 4-o*

Megjegyzés: kézirat. Nem sikerült azonosítani.

(183.) *19-o Molnár János 15 Levelei Petrovszki Sándorhoz, a Jó Nevelésről in 8-o Posenba, 1776.*

MOLNÁR János: Petrovszky Sándor urhoz M. J.-nak tizen-öt levelei, midőn ötöt a jó nevelésről való írásra ösztönözné. Posonyban és Kassán, Landerer Mihálynál, 1776. 3 fol.+397 p., 8o – Petrik II. 773

(184.) *1-o Nádudvari Péternek 844 Praedicatiói in 4-o Kolosv(árott). 1741.*

NÁDUDVARI Péter: Néhai tiszt. tudós férjfiunak, N. P. uramnak ... nyoltzvan-négy predikatzioi. [...] Kolosváratt, Szathmári Pap Sándor, 1741. 746 p.+[15] fol., 4o – Petrik II. 820

(185.) 2-o *Neumannus Gaspárnak Kintses Tárháza in 12-o Kolosv(árott).* 1736.

NEUMANN Gáspár: Kintses tárháza... Kolosváratt, Szathmári Pap, 1736. [136] p., 12o – Petrik VII. 357

(186.) 3-o *Noé Bárkája in 4-o maj. Sarpataki Nemethi Mihálly által Kolosvár 1681.*

SÁRPATAKI N. Mihály: Noe Barkaja, Az az: Az Atya, Fiu és Szent Lélek egy örökké való Istennek üdvösséges isméreti. [...] Kolosvaratt, Veres-egyházi Mihály, 1681. [12] fol.+685 p.+[4] fol., 4o – RMK I. 1264

(187.) 4-o *Nyomoruság Oskolája in 8-o Irásba Zay Anna által 1710.*

ZAY Anna: Nyomoruság oskolája. 8o – Szinnyei

Megjegyzés: kéziratban maradt fenn, a másolatkészítésének dátuma valószínűleg elírás.

(188.) 1-o *Oeconomia Vitae Humanae, fordítatott Sófalvi József által Kolosv(árott).* in 8-o 1777.

SÓFALVI József: Oeconomia vitae humanae. Az az, az ember életét igazgató bölts regulák, melyek egy régi brámina vagy indiai filosofus által irattak. [...] Kolosvár, ref. koll. bet., 1777. 2 fol.+XXXII p.+[114] p., 8o – Petrik III. 402

(189.) 2-o *Okos teremtett Állat hét napi Imádságokbann szedett Gy. Lázár János in 8-o Kolosv(árott).* 1745.

LÁZÁR János, l. b. de Gyalakuta: Okos teremtett állat: avagy a teremtett dolgoknak szemlélésekből a Teremtő Istenhez való felemelkedése az okos léleknek. [...] Kolosváratt, S. Pataki József, 1745. 9 fol.+122 p., 8o – Petrik II. 558

(190.) 3-o *Orvosságos Könyv Irásban in Fol.* 1771.

Megjegyzés: kézirat. Nem lehet azonosítani.

(191.) 4-o *Orvos Könyv Irásba in 4-o D. Mathiolus által, magyarra fordítatott Zay Anna által 1766.*

ZAY Anna: Mathiolus Herbariumából összeszedetetett orvoskönyv. – Szinnyei

Megjegyzés: kéziratban maradt fenn. Mai lelőhely: Marosvásárhely, Teleki Téka, jelzete: Thq-78/a MS. 243

(192.) *5-o Oskolája a természetnek és Kegyelemnek in 8-o Győrben 1775.*

(HORVÁTH György): [II.] Természetnek és kegyelemnek oskolája. [...] Győrbe, Streibig Gergely János, 1775. 330 p.+1 fol.+1 rézm., 8o – Petrik II. 161

(193.) *1-o Pax Corporis, Pápai Paris Ferencz által. in 8-o Kolos(várott). 1747.*

PÁRIZ-PÁPAI, Franc: Pax corporis, azaz: az emberi testnek belső nyavalyáinak okairól, fészkeiről, s azoknak orvoslásának módgyáról való tracta. [...] Kolosvárott, akad. betűkkel, 1747. X+[416] p., 8o – Petrik III. 44

(194.) *2-o Paraszt Majorja Vaniet Jakabb Jesuitának versekbe in 8-o Szebenb(en). 1779.*

VANIER, Jac.: V. J. paraszti majorja. Mellyet magyarra fordított, versekbe foglalt; [...] Miháltz István. Szebenben, Hochmeister Márton, 1779. 8o – Petrik III. 744

(195.) *3-o Pax Crucis Pápai Paris Ferencz által in 12-o Kolosv(árott). 1710.*

PÁRIZ Ferencz (Pápai): Pax Crucis. Az az: Szent David Királynak és Profétának Száz-Ötven Soltari. [...] Kolosváratt, Telegdi Pap Samuel, 1710. [20] fol.+590 p.+[3] fol., 12o – RMK I. 1775

(196.) *4-o Pax Aulae, Pápai Paris Ferencz által in 12 Kolosv(árott). 1696.*

PÁRIZ Ferencz (Pápai): Pax Aulae. az-az: Bölts Salomon Egynéhány válogatott Regulainak rövideden való elő-adása. [...] Kolosváratt, M.-Tótfalusi K. Miklós, 1696. [38] fol.+256 p.+[3] fol., 12o – RMK I. 1488

(197.) *5-o Perkinsusnak a lelki isméretnek akadékiról, és azoknak orvoslásáról írott Tanítás in 8-o min. Amstel(odam). 1648.*

PERKINS, William: Ama Szent Iras feitegetesben hatalmas és igen tudos doctornak, G. Perkinsusnak A lelki-ismeretnek akadekirol írott drága szép tanításának. [...] Amsterodamban, Jánsonius Janos, 1648. [257] p., 12o – RMK I. 800, RMNy 2201

(198.) *6-o Phisica Neuton Tanitvanyinak Nyomdoka szerint, Molnár János által in 4-o Posonb(an). és Kassán. 1777.*

MOLNÁR János: A természetiekről, Newton tanítványainak nyomdoka szerént hat könyv. 2 szakasz. Pozsony és Kassa, Landerer Mihály, 1777. XVIII+223; 172 p.+7 rajzt., 8o – Petrik II. 774

(199.) 7-o *Piket Joannis Baptistae Topographia Regni Hungariae in Folio. Tom. 1. Viennae 1750.*

PIKER, Johann Baptist – CSÁKY, Imre: *Topographia magni regni Hungariae. Viennae Austr., L. Kaliwoda, A. Bernardi, 1750. 2o – GVK*

(200.) 8-o *Pictet Benedeknek három Sátoros Innepekre, Böjt Napokra sat(öbbi). Könyörgései in 12-o Debreczenbe, 1766.*

[PICTET, Benedict] PICTÉT Benedek: A szent vacsorával való élésnek napjaira... való könyörgések. (Ford. Varjas János.) Debrecen, Városi ny., 1766. 12o – Petrik V. 389

(201.) 9-o *Pojrét Petri Cogitationum Ra[ti]onalium de Deo, Anima et Malo in 4-o Tom 1. Amstel(odam). 1685.*

POIRET, Pierre: *Petri Poiret Cogitationum Rationalium De Deo, Anima, Et Malo Libri Qvatvor. [...]* Amstelodami, Blaviana, 1685. [26] Bl.+808 S.+[2] Bl., 4o – BVB

(202.) 10-o *Posoni Kert Lippai János által in 4-o Győrb(en). 1753.*

LIPPAY János: Posoni kert. Mellyben minden kerti munkák, rendelések, virágokkal, veteményekkel, fákkal, gyümölcsökkel, és kerti csemetékkal való bajmólódások: azoknak nemek, nevek, hasznok, bét-tsinálások bővségesen magyar nyelven nagy haszonnal le-irattatnak. [...] Győrött, Streibig Gergely János, 1753. 686 p.+3 fol., 4o – Petrik II. 599

(203.) 11-o *Pryleski Pauli Quadripartitum Juris Consuetudinarii Regni Hungariae in 4-o Tom 1. Sopron 1743.*

PRILESZKY, Paulus: *Quadripartitum juris consuetudinarii inclyti regni Hungariae ad elaborandum, susceptum, in suos libellos redactum, et tractans parte prima de personis. [...]* Sopronii, Joan. Phil. Rennau, 1743. [120] p.; 7 fol.+1392 p.+2 fol., 4o – Petrik III. 142

(204.) 12-o *Praedicatioknak Tárháza, a Keresztyéni Hitnek ágazatiról in 4-o Keresztszegi H. István által. Váradon 1640.*

KERESSZEGI HERMAN István: Az keresztyenj hitnek agazatiról való praedicátioknak tartzaza. [...] Varadon, Szenci K Abraham, 1640. [1062] p., 4o – RMK I. 708, RMNy 1863

(205.) *13-o Prussiai Királynak Hadi manifestuma in 4-o Egerben 1756.*

Királynak, A prussiai –, hadi manifestuma, melly 1756-ik esztendőben Berlin-ben költ. Egerben, Royer Ferencz Antal, 1756. 32p., 4o – Petrik II. 384

(206.) *14-o Praxis Petatis magyarul. Megyessi Pál által in 8-o min. Lötsén 1635.*

MEDGYESI Pál: Praxis pietatis, az az kegyesség-gyakorlás, melyben bé-foglaltatik, mint kellyen az keresztyén embernek Isten és a maga igaz ismertetiben nevedni. [...] Lötsön, Breverianis, 1638. [1046] p., 12o – RMK I. 683, RMNy 1735

Megjegyzés: az évszám nem egyezik.

(207.) *15-o Praedicatiók s öröm Versek in 4-o össze kötve No.20.*

Megjegyzés: nem lehet azonosítani.

(208.) *1-o Ravanelli Petri Bibliotheca Sacra. In fol. Vol. 1. Genevae 1650.*

RAVANELLUS, Petrus: Petri Ravanelli Vticensis Occitani Bibliotheca Sacra. [...] Genevae, Chouët, 1650. [12] Bl.+1046 S., 2o – GVK

(209.) *2-o Rissenii Leonardi, Summa Controversiarum Theologiarum in 12-o Claudiopol(i) 1701.*

RIJSSENIUS (Leonhardus): Summa Controversiarum Theologiarum: sive Theologiae Elenchtiae Completa, Et Didactiae Quantum hic sufficit. [...] Claudiopoli, Nicolai Kis de M. Tótfalu, 1701. [2] fol.+272 p., 12o – RMK II. 2065

(210.) *3-o Romai Imperatorok Tüköre in 4-o Wáli István által Posonba 1778.*

WÁLI István: A római imperátorok tüköre, melly Julius tsászártól fogva, a mostani példássan uralkodó II. Josef tsászárig. [...] Posonyban és Kassán, Landerer Mihály, 1778. 3 fol.+326 p.+7 fol.+1 rézm., 8o – Petrik III. 823

(211.) *4-o Romlottsák Kútfejéről való elmélkedés in 8-o Osterváld Fridrik János által Debreczenbe 1745.*

OSTERWALD Friderich János: A keresztyének között ez idő szerént uralkodó romlottságnak kutfejéről való elmélkedés. [...] Debreczenben, Margitai János, 1745. 7 fol.+313 p.; [356] p., 8o – Petrik II. 953

(212.) 5-o Rövid és fontos Discursus mellyben meg mutogatták nemelley Atyai fiak ellen, hogy mind a Fiúi, mind a Szt.Lélek igaz örök Isten mint szintén az Atya, a Kolosv. Rom. Cath. Ecclesiának Plebanossa által in 12-o Kolosv(árott). 1725.

Rövid és fontos discursus, mellyben meg-bizonyittatik némely atyafiak ellen, hogy mind a fiú, mind a szent lélek igaz örök isten mint szintén az atya; még sem három, hanem egy isten légyen. [...] [Kolosváratt], s. typ., [1725]. 110 p., 16o – Petrik I. 537

(213.) 6-o Rythmusokkal való Szt.Beszélgetés Eszeki István által in 8-o Kolosvárt 1669.

ESZÉKI István: Rythmusokkal valo Szent Beszelgetes, Melyben a' Profétiákból világossan meg-mutogattatik a' Sidók ellen. [...] Kolosvarat, Veres-egyhazi Mihaly, 1669. 77 p., 8o – RMK I. 1086, RMNy 3539A

(214.) 1-o Szathmári Michaelis Phisica Contracta in 12-o 1719.

SZATHMÁRI, Mihály: Physica contracta juxta Neotericorum. [...] Claudiopoli, Sam. P. Telegdi, 1719. 4 fol.+263 p., 16o – Petrik III. 498

(215.) 2-o Szakáts Könyv in Folio Írásba 1760.

"Szakácskönyv" és háztartási tanácsadó. 1772. 182 fol.

Megjegyzés: kézirat. Mai lelőhely: Bp., OSZK kéziratára, jelzete: Quart. Hung. 3023

(216.) 3-o Szarándok Asszony Historiája, Csizi István által, in 4-o Írásba

Megjegyzés: kézirat. A művet nem sikerült azonosítani.

(217.) 4-o Szabadulást ohajtó Rabb, vagy a szabados lelki isméret szerint való Keresztyéni Vallásról való beszélgetések in 8-o Göböl Gáspár által. Pesten 1784.

GÖBÖL Gáspár: Szabadulást óhajtó rab, ki a maga ártatlanságáról való bizonyosság leveleit, öt beszédekbe egybe-szedte. [...] Pest, Eitzenberger Annánál, 1784. 144 p., 8o – Petrik I. 922

(218.) 5-o Szent Iványi Maximi Oeconomia Philosophica 8-o maj. Tirn(aviae). 1776.

SZENT-IVÁNYI, Marton: *Oeconomia philosophica, ex tribus tomis R. P. M. Sz. collecta ... Tyrnaviae, Typis academ. s. J, 1746. 10 fol.+304 p.+13 fol., 8o – Petrik III. 524*

Megjegyzés: az évszám nem egyezik.

(219.) *6-o Szent életre vágyódóknak egyenes Ösvény, in 4-o Keresztúri Pál által, Szebenbe 1744.*

KERESZTURY Pál: *Egyenes ösvény a sz. életre vágyódóknak. [...]* Szebenben, Barth János, 1744. [6] fol.+140 p., 4o – Petrik II. 370

(220.) *7-o Szent Siklus in 4-o Ember Pál által, Kolosvar(ott).1700.*

EMBER Pál (Debreczeni): *Innepi Ajandekul az Isten Satoraba fel-vitetett Szent Siklus. [...]* Kolosváratt, M. Tótfalusi Kis Miklós, 1700. [8] fol.+[507] p., 4o – RMK I. 1556

(221.) *8-o Sepulcrum Trinitatis, Milotai Nyilas István által in 4-o Debreczenbe 1612.*

MILOTAI NYILAS István: *Speculum Trinitatis, az az Szent Haromsag egy bizony örök Istennek az Bibliaban az sido bölcseknek es az patereknek tanu-bizonysag-tetelekben, az nagy vilagi conciliomoknak ertelmekben es az peldakban valo tekintetes maga ki mutatasa. [...]* Debreczenben, Rheda Peter, 1622. [1026] p., 4o – RMK I. 521, RMNy 1262

Megjegyzés: az évszám nem egyezik, talán elírás a könyvjegyzékben.

(222.) *9-o Szt. Hirrarius Bod Péter által in 8-o 1760.*

(BOD Péter): *Szent Hilárius vagy szívet vidámító, élesítő, kegyességre serkentő, rövid kérdésekbe és feleletekbe foglalt dolgok. [...]* [Nagyszeben], s. typ., 1760. 9 fol.+164 p.+7 fol., 8o – Petrik I. 307

(223.) *10-o Szt. Heortocrates in 9-o Bod Péter által Oppenheim 1757.*

(BOD Péter): *Szent Heortokrates. Avagy a keresztyének között elő-forduló innepeknek és a rendes kalendáriumban fel-jegyeztetett szenteknek rövid historiájok. [...]* Oppenheimben, s. typ., 1757. 4 fol.+[195] p., 8o – Petrik I. 306

(224.) *11-o Szt. Irás Rámaira vonatott fél Keresztyén, avagy igaz Vallás, Színes vallójának próba Köve, Köleséri Sámuel által, in 8-o Debreczenbe 1677.*

KÖLESÉRI Sámuel: Szent Iras Ramaiara Vonatott Fel-Keresztyen, Avagy Igaz Vallas Szines Vallójanak Proba-Köve. [...] Debreczenben, Rosnyai Ianos, 1677. [8] fol.+219 p., 8o – RMK I. 1209

(225.) *12-o Szt. Nap. Jesuita Scotsi János által in 8-o Kolosv(árott). 1761.*

[SCOTTI, Giovanni]: Szent nap, avagy a' Szent Irásnak helyeiből egybe szedett és szerkesztetett egész napi ájtatosság. [...] Kolosvárat, Akadémiai bötükkal, 1761. [4]+180+[7] p., 8o – Petrik VII. 469

(226.) *13-o Selyem eresztésnek módja Szebenbe in 8-o 1754.*

A selyem-eresztésnek módja, az az: elégséges leírása annak, miképen kellessék eperj fákat és selyem-eresztő bogarakat szaporítani. [...] Szeben, Sárdi Sámuel, 1754. 96 p., 8o – Petrik III. 367

(227.) *14-o Szentek Hegedűje, Szőnyi Beniamin által, in 8-o min. Posony. 1774.*

SZŐNYI [Benjámín]: Szentek hegedűje, vagy... idvességes új énekek... Posony, Landerer, 1774. [478] p., 15 cm – Petrik V. 505

(228.) *15-o Szent Historiája, Martonfalvi Györgynek in 12-o Debrecz(enben). 1681.*

MÁRTONFALVI György: Nagy Martonfalvi Györgynek [...] Szent Historiaja. [...] Debreczenben, Rosnyai Janos, 1681. [19] fol.+276 p.+[7] fol., 12o – RMK I. 1256

(229.) *16-o Szt. Dávid Sóltárinak magyarázattya Németi Mihálly által in 12-o 1769.*

NÉMETHI Mihály: Sz. Dávid Psalteriuma: Avagy A' CL. Sóltároknak rövid el-osztása, magyarázattya. [...] Colosv., Veresegyházi Mihály, 1679. 649 p., 12o – RMK I. 1234

Megjegyzés: az évszám nem egyezik, elírás lehet a könyvjegyzéken.

(230.) *17-o Szt. Dávid Sóltárja. Kis Miklós által in 12-o Amstel(odam). 1686.*

MOLNÁR Albert: Szent David Kiralynak és Profetának Szaz Ötven Soltari. [...] Amstelodamban, M. Totfalusi Kis Miklos, 1686. 103 p., 12o – RMK I. 1345

(231.) *18-o Smetii Henrici, Catalogus Veterum Poetarum in 4-o Francof(urti). 1620.*

SMETIUS, Henricus: Prosodia promptissima, quae syllabarum positione et diphtongis carentium, quantitates, sola veterum poetarum auctoritate, adductis exemplis, demonstrat... Francofurti, Rosa, 1620. 8o – GVK

(232.) 19-o Smirnai Szt. Policarpus Tom. 2. in 8-o Bod Péter által = =

BOD Péter: Smirnai szent Polikárpus, avagy sok keserves háborúságok között magok hivataljokat keresztyéni szorgalmatossággal kegyesen viselő erdélyi református püspököknek historiájok. [...] [Nagyenyed], s. typ., 1766. [238] p.+2 fol., 8o – Petrik I. 307

(233.) 20-o Soltarok Resolutiója in 4-o Tisza Ujjhellyi István által Kolosv(árott). 1783.

(TOFEUS Mihály): A' Szent Soltarok Resolutioja, Es azoknak az Erdelyi Fejedelmi Evangelica Reformata, udvari szent ecclesiara, lelek es igassag szerint valo szabasa. [...] Kolosvaratt, s. typ., 1683. [3] fol.+876 p., 4o – RMK I. 1302

Megjegyzés: az évszám nem egyezik, elírás lehet a könyvjegyzékben.

(234.) 21-o Soltár in 4-o Debreczenbe 1736.

dto. Kolosvárt 1778.

Az Isten anyaszentegyházabéli közönséges isteni-tiszteletre rendeltetett énekes könyv. [...] Debreczenben, Margitai, 1734. [2]+595+[15] p., 12o – Petrik VII. 229

Közönséges isteni tiszteletre rendeltetett, a régi impressumból s más kegyes könyvekből ki-válogatott lelki énekeket és a Sz. Dávid 150 soltárit magában foglaló énekes könyv... Kolosvár, Ref. Koll. Ny., 1778. [6], 204+[12]+286+[12] p., 21 cm – Petrik V. 274

(235.) 22-o Soltár fél, in 12-o Molnár Albert által, N. Enyeden 1771.

[Biblia. Ószövetség.] Szent Dávid királynak és prófétának száz-ötven zsoltári. A frantzia nóták 's versek szerint magyar versekre fordítottak 's rendeltettek Szentzi [Szenczi] Molnár Albert által. ... most pedig harmadszor. [...] N. Enyed, Debreczini, 1771. [594] p. – Petrik V. 63

(236.) 23-o Szű Titka, Nánássi István által in 4-o Kolosv(árott). 1670.

NÁNÁSI L. István: Szű Titka. Az az: Az embernek szívének természet szerént valo romlottságából, és annak követéséből származott ezer csalárdságinak ki-nyilatkoztatása

és orvoslása. [...] Colosvarat, Veres-egyhazi Szentyel Mihaly, 1670. [20] fol.+767 p.+[7] fol., 4o – RMK I. 1103, RMNy 3647

(237.) 24-o *Szüntelen való örvendezésnek mestersége, Sarasa Alfons Antal által magyarra ford(ítatott). B. Wesselényi Mária in 8-o Kolosv(árott). 1784.*

SARASA Alfons Antal: Szüntelen való örvendezésnek mestersége, [...] németből magyarra fordított l. b. Wesselényi Mária. Kolosváratt, ref. koll. bet., 1784. 9 fol.+430 p., 8o – Petrik III. 282

(238.) 25-o *Sintagma Juris Hungarici in 12-o Cassoviae 1747.*

(RÉPSZELI, László): Syntagma juris ungarici complectens una peculiare principatus Transylvaniae leges in usum cumprimis tyronum juris patrii collectum, et excusum. 2 partes. Cassoviae, Typis academicis soc. Jesu, 1747. 380 p.+2 fol., 16o – Petrik III. 212

(239.) 26-o *Svétziai Gróffné élete in 8-o Kolosv(árott). 1772.*

GELLERT Christian Fürchte-Gott: A svétziai grófné G**né asszony élete. Iratott német nyelven ... Mostan pedig magyar nyelvre fordítottatott [Tordai Sámuel]. Kolosváratt, ref. koll. bet., 1772. 2 fol.+282 p., 8o – Petrik I. 881

(240.) 27-o *Szegedi R. P. Joannis Tiocinium Juris Hungarici Tripartitum in 8-o maj. Tirnaviae 1731.*

SZEGEDI, János: Tripartitum juris ungarici tyrocinium, juxta ordinem titulorum operis tripartiti, sacris canonibus accommodatum. 3 ptes. Tyrnaviae, Leop. Jos. Berger, 1734. 8 fol.+280 p.+1 címkép; 522 p.+1 fol.; 301 p.+24 fol., 16o – Petrik III. 506

Megjegyzés: az évszám nem egyezik.

(241.) 28-o *Scotodulus és Diophanesnek, a Vallás felett való beszélgetései Sine initio in 12-o*

PATHAI István: Amaz het fejü es tiz szarvu fene Bestian ülő Barsonynyal s' Draga kövekkel fel-ruháztatott parázna Babillonnak. [...] S.-Patak, s. typ., 1671. [158] fol., 12o – RMK I. 1125

(242.) 1-o *Thábera ./ az Istennek olyan meg gyuladott Tüze, melyet az Égből hirtelen botsátott Vári Kristina végső végére, Vári Mihály munkája in 8-o min. Kolosv(árott). 1716.*

Thabera, az az: Isten olyan meg gyulladott tüze. [...] Kolosváratt, Telegdi Pap Sámuel, 1716. 112 p., 8o – Petrik III. 627

(243.) 2-o *Telemachus bújdosásának Történetei*. G. Hallér László Úr által fordított Franciából in 4-o Kassán 1770.

FENELÓNI SALIGNIÁK Ferencz: Telemakus bujdosásának történetei, melyeket frantzia nyelven irtt ... Magyarra fordított Haller-kői Haller László gróff úr, 3. nyomtatás. Kassán, a Jesus társ. academiai köt., 1770. 3 fol.+343 p., 4o – Petrik I. 776

(244.) 3-o *Temető Kert, mellyben Halotti Praedicatiók vagynak*, Séllyei Balog István által in 8-o Váradon 1655.

SELYEI BALOGH István: Temető kert, melyben egynéhány halotti alkalmatossággal-valo praedikatiók vadnak. [...] Varadon, Szenci K[ertész] Abraham, 1655. [208] p., 8o – RMK I. 905, RMNy 2622

(245.) 4-o *Theologiaja Nagy Martonfalvi Györgynek, Debreczenbe 1619. in 12-o*

MARTONFALVI György: Sz. I. M. D. és a' Debreczeni Collegium Professora Taneto és Czafolo Theologiaja. [...] Debreczenben, Rosnyai Janos, 1679. [12] fol.+628 p.+[16] fol., 12o – RMK I. 1231

Megjegyzés: évszám nem egyezik, talán elírás a könyvjegyzékben.

(246.) 5-o *Titkok Titka Gelei Katona István által in 4-o Gyulafejérvár. 1645.*

GELEJI KATONA István: Titkok titka, az az az öröktől fogva magatol ö-szinte valo [...] menyneiei titkos tudomány. [...] Gyula-Fejir-Varatt, s. typ., 1645. [1188] p., 4o – RMK I. 772, RMNy 2103

(247.) 6-o *Tissót. Egészség Fenn tartásáról való Könyv. In 8-o N. Károlyly. 1772.*

TISSOT, M. P.: A néphez való tudósítás, miképen kelljen a maga egészségére vigyázni. [...] magyar nyelvre fordítottatott nagy-tornyai Marikovszki Márton által. Nagy-Károly, Szatmári Nagy Pap István, 1772. [769] p., 8o – Petrik III. 643

(248.) 7-o *Titkok Jelenése, avagy Szt. János Apostol Mennyei látássa in 8-o Szebenbe 1668.*

SZATHMÁRI ÖTVÖS István: Titkok Jelenese, Avagy Sz. Janos Apostol Mennyei-Latasa, Rövid magyarázó jedzésekkal edgyütt. [...] Szebenben, Udvarhelyi Mihaly, 1668. [11] fol.+310 p., 8o – RMK I. 1078, RMNy 3495

(249.) 8-o Török Georgii Jatsfalviensis Dissertatio Theologica, de Summo Propheta Christo in 4-o Francof(urti). 1711.

JÁSTFALVI TÖRÖK (György): Dissertatio Theologica De Summo Propheta Christo Et Testimonio Jesu. [...] Francofurti, Johannis Christophori Schwartzii, 1711. [4] fol.+139 p.+[6] fol., 4o – RMK III. 4768

(250.) 9-o Tsomós Michaelis Dissertatio Juris Publici, de Jure postliminii Claudiop(oli). 1757.

TSOMÓS, Mihály: Dissertatio juris publici, de jure, quod dicitur postliminii. Claudiopoli Transsilvanorum, Steph. Páldi, 1757. 6 fol.+66 p.+3 fol., 4o – Petrik III. 690

(251.) 10-o Tőke Stephani Institutiones Philosophiae Naturalis in 8-o Cibinii 1736.

TŐKE István: Institutiones philosophiae naturalis dogmatico-experimentalis. [...] Cibinii Transylvanorum, Joh. Barth, 1736. 10 fol.+7 rézm., 8o – Petrik III. 668

(252.) 11-o Török História Írásba Szultán Chán Császárkodássa alatt in 4-o

Megjegyzés: kézirat. Nem sikerült azonosítani.

(253.) 12-o Törvényes Könyv, Approbata, Compilata in 4-o Kolosv(árott). 1779.

Erdély országnak három könyvekre osztott törvényes könyve, melly approbata, compilata constitutiokból és novellaris articulusokból áll. Most újabban kibotsáttatott. Kolosvár, Ref. Koll. ny., 1779. [892] p., 18 cm – Petrik V. 139

(254.) 1-o Úr Jézus nevébenn, Házi és úti idvességes Társ. Nagy Borosnyai Sigmond által in 8-o Enyed 1765.

NAGY Pál, N. Borosnyai: Az Ur Jézus nevében. Házi és idvességes társ. Az az: Külömb külömb-féle szent és buzgó fohászkodások. [...] N. Enyeden, Kiss György, 1765. 15 fol.+[427] p., 8o – Petrik II. 837

(255.) 2-o Újj Testamentum Károllyi Gáspár által in 12-o

A Mi Urunk Iesvs Christvsnak Uj Testamentoma. Magyar Nyelvre fordítatott Carolj Gáspár által. [...] Amstelodámban, Jansonivs Janos, 1646. [821] p., 12o – RMK I. 783, RMNy 2133

(256.) *3-o dto Tótfalusi in 12-o Amstelod(am).*

KÁROLI Gáspár: A' mi Urunk Jesus Christusnak Uj Testamentoma Magyar Nyelvre fordítatott Károli Gáspár által Es mostan Ujonnan e' kisedel formában kibocsáttatott. Amstelodámban, M. Totfalusi Kis Miklos, 1687. 640 p., 12o – RMK I. 1359

(257.) *4-o dto Károllyi Gáspár által*

KÁROLYI Gáspár: A mi Urunk Jésus Christvsnak Uy Testamentoma. [...] Löcsön, Brever Lörintz, 1644. 1067 p., 12o – RMK 761, RMNy 2068

(258.) *5-o Újj Testamentum magyarázattya, jegyzésekkel együtt in 8-o Laubánban 1754.*

(BÁRÁNY György): A mi Urunk Jesus Kristusnak uj testamentoma most görög nyelvből ujonnan magyarrá fordítatott, és [...] hasznos út-mutatással, és közönséges elől-járó beszéddel kibocsáttatott. Laubánban, Schill Miklós, 1754. 16 fol.+1536 p.+1 rézm. kép, 8o – Petrik I. 177

(259.) *6-o Újj Testamentumi Szt. Írások olvasására való bé vezetés, in 8-o Lenfant Jakabb által, magy(arra). for(dította). Bodoki József. Kolosv(árrott). 1775.*

L'ENFANT Jakab: Az uj testamentomi szent irások olvasására való bévezetés, melylyet ... készített, mostan pedig magyar nyelvre fordított Bodoki József. Kolosváratt, ref. koll. bet., 1775. 10 fol.+[500] p., 8o – Petrik II. 575

(260.) *7-o Újj Testamentum. Károlli Gáspár által in 8-o No.2 Debrecz(enben). 1749.*

[Biblia. Újszövetség.] A mi Urunk Jézus Krisztus Új Testamentoma. Ford. Károli Gáspár. Debreczen, Margitai, 1749. 717 p., 8o – Petrik V. 63

(261.) *8-o Újj Testamentumra mutató Tábla, Körössi Mihály által in 12-o Debr(ecenben). 1739.*

KÖRÖSI Mihály: Az uj testamentomra mutató tábla. [...] Debreczenben, Margitai János, 1739. 282 p.+[5] fol., 16o – Petrik II. 489

(262.) *1-o Juris Prudentia Criminalis Mathiae Bodó in Fol. Tom.1. Poson 1751.*

BODÓ [Mátyás] Mathias: Jurisprudencia criminalis secundum praxim et constitutiones Hungaricas in duas partes divisa... [...] Posonii, Landerer, 1751. [361] p., 31 cm – Petrik V. 71

(263.) 2-o Jánossi R. P. Nicolai Trigonometria in 8-o Claudiop(oli). 1737.

JÁNOSI, Miklós: Trigonometria plana et sphaerica cum selectis ex geometria et astronomia problematis. [...] Claudiopoli, academicis soc. Jesu, 1737. X+[156] p.+4 rajzt., 8o – Petrik II. 264

(264.) 3-o Janscha, Raj méhekről való Tanitássa magy(ar). írásba in 4-o 1771.

JANSCHA, Anton: Abhandlung vom Schwärmen der Bienen. Wien, 1771. – GVK

Megjegyzés: valószínűleg a fenti mű kéziratos fordítása.

(265.) 1-o Zakariásnak a Pápa titkos Író Deákjának, Romáb(an). Költ Levelei. In 8-o 1786.

Zakkariásnak a pápa titkos író-deákjának az austriai tartományokban lett vallásbéli megvilágosításról, Rómából költ levelei az ő lelki barátjaihoz. Kiadattattak egy eretnek-által. Fordítottak olasz-nyelvből [Szatsvay Sándor által]. S. l., s. typ., 1786. 8 fol.+182 p., 8o – Petrik III. 869

(266.) 2-o Zilahi Josephi, Dissertatio Historico Ecclesiastica, de Libris Reformatae Ecclesiae Symbolicis Claudiop(oli). 1745.

NAGY Sigmond, Borosnyai: Dissertatio historico-ecclesiastica de libris reform. ecclesiae symbolicis, quam praeside ... publice defendent Josephus S. Zilahi et Mart. B. Onadi. Claudiopoli, S. Pataki, 1745. 39 p., 4o – Petrik II. 841

(267.) 1-o Vander Joannis Andreas, Forum Conscientiae in 4-o Amstel(odam). 1790.

MEULEN, Johannes Andreas van der: Joh. Andreae Van der Muelen Forum Conscientiae seu Jus Poli, hoc est, Tractatus Theologico-Juridicus. [...] Amstelaedami, Someren, 1699. 741 S., 4o – GVK

Megjegyzés: az évszám valószínűleg elírás a könyvjegyzéken.

(268.) 2-o Valekenier Joannis, Roma Poganizans, seu Examen Idolatriae Pontif. In 4-o Franeck(erae). 1650.

VALCKENIER, Johannes: Roma paganizans, seu Idololatriae pontificiae historico-theologicum examen. Franekerae, Idzardus Alberti, 1656. 588 S. – GVK

(269.) 3-o Válság Titkának 2-dik Volumenje, Gelei Katona István által in 4-o Váradon 1647.

GELEJI KATONA István: A valtság-titkának masodik volumenje..., melylyben befoglaltatnak a negyedik és ötödik részek. [...] Varadon, Szenczi Kertész Abraham, 1647. [1557] p., 4o – RMK I. 799, RMNy 2197

(270.) 4-o Vad Kert Frantius Farkas által in 8-o Lötsén 1702.

MISKOLCZI Gáspár: Egy jelen Vad-Kert, Avagy az oktalan állatoknak [...] Historiaja. [...] Lötsén, s. typ., 1702. [11] fol.+612 p.+[5] fol., 8o – RMK I. 1658

(271.) 5-o Virmantii Damiani Hugonis, Historia magna Legationis Caesarae Viennae in 8-o 1721.

DRIESCH, Gerhard Cornelius von den – VIRMONDT, Damian Hugo von: Historia magnae legationis Caesarae quam ... Caroli VI. auspiciis ... post biennalis belli confectionem Viennae Austr., Heyinger, 1721. [7] fol., 342, 749 p. – ÖLB

(272.) 6-o Vendelinus magyar sine Initio in 4-o

Szent Vendelinusról való ének. S. I., s. typ., s. a., 2 fol., 12o – Petrik III. 758

(273.) 7-o Verbőczyi Törvényes Könyve magyarul Posonban és Kassán in 8-o [1]779.

VERBŐCZI István: Magyar és Erdély-országnak törvény-könyve, íratott V. I. által 1514. eszt. Most újlag ki-botsátatott. Pozsonyban és Kassán, Landerer Mihály, 1779. 516 p.+13 fol.+V. arck., 8o – Petrik III. 759

(274.) 8-o Védelmeső erős Pais in 8-o A. Bethlen Kata által

BETHLEN Kata: Védelmeső erős pais. [...] Szeben, s. typ., 1759. [80] p., 8o – Petrik I. 273

(275.) 9-o Vitringae Campegi Doctrina Christianae Religionis in 8-o 1737.

VITRINGA, Campegius: Doctrina christianae religionis, Per Aphorismos Summalium Descripta. [...] Franquerae, s. typ., 1714. 8o – SBB

Megjegyzés: az évszám nem egyezik.

(276.) 10-o Világ dolgai igazgatásának mestersége in 4-o Pataki István által Kolosvárt 1678.

S PATAKI. István: Ez Világnak Dolgainak Igazgatásának Mestersege Mellyet Szaz Jeles Regulak, Es azoknak minden ez életbéli alkalmatosságokra hathatós ki-terjesztése által [...] Kolosvaratt, Veresegyhazi Mihaly, 1678. [6] fol.+310 p., 4o – RMK I. 1263

(277.) *11-o Világ böltsessége irásba Dési József által in 4-o 1768.*

Megjegyzés: kézirat. A művet nem sikerült azonosítani.

(278.) *12-o Világi és Ecclésiai Visgálódás, Bartholomus Nep. János által magyarra fordítatott Dési József által in 8-o Kolosvárt 1784.*

BARTHOLOTTUS NÉP. János: Világi és ekklésiai visgálódás, [...] Magyarra fordította Dési József. Kolosváratt, a réform. koll. bet., 1784. XIII+276 p., 8o – Petrik I. 188

(279.) *13-o Világi bujdoso életünknek kedves úti Társa in 12-o Szebenbe 1709.*

(PERNYESZI Zsigmond, Osztopányi): Világi Bujdosó Életünknek Kedves Uti-társa. [...] Szebenben, Horczdörfer, 1709. [15] fol.+203 p., 24o – RMK I. 1767

HELYNÉVMUTATÓ

Az alábbi helynévmutató a könyvjegyzéken látható könyvek kiadási helyét, valamint a kéziratok mai lelőhelyét tartalmazza. A számok a könyvjegyzék zárójelben megadott folyamatos számozására utalnak.

Alba	Iulia/Alba	Julia	ld.	Brunsviga/Brunschviga	ld.
Gyulafehérvár				Braunschweig	
Amstelodam/Amsterdam			ld.	Buda (H) 95	
Amszterdam				Budapest (H) 80, 91, 215	
Amszterdam	(Amstelodam,			Carei ld. Nagykároly	
Amsterdam, Amstelaedam; NL)	4, 24,			Caschau ld. Kassa	
141, 197, 201, 230, 255, 256, 267				Cassovia ld. Kassa	
Apulum ld. Gyulafehérvár				Cibinii Transsylvanorum	ld.
Augsburg (Augusta; D) 10				Nagyszeben	
Augusta ld. Augsburg				Cibinum ld. Nagyszeben	
Bardejov ld. Bártfa				Claudiopoli Transsilvanorum	ld.
Bártfa (Bartpha, Bartfeld, Bardejov;				Kolozsvár	
SK) 165				Claudiopolis ld. Kolozsvár	
Bartfeld ld. Bártfa				Cluj ld. Kolozsvár	
Bartpha ld. Bártfa				Colosv./Colosvar ld. Kolozsvár	
Basel ld. Bázél				Csík (RO) 42	
Basilea ld. Bázél				Debrecen (Debreczen, Debretzen; H)	
Bázél (Basilea, Basel; CH) 23, 90, 109				13, 37, 48, 52, 75, 102, 103, 123, 128, 138,	
Bécs (Béts, Wien, Vindobona, Vienna,				160, 161, 171, 200, 211, 221, 224, 228,	
Vienna, Vienna Austria,				234, 245, 260, 261	
Vindobonensis, Vienna Austr.; A) 16,				Eger (H) 106, 205	
35, 45, 53, 149, 199, 264, 271				Enyed ld. Nagyenyed	
Bratislava ld. Pozsony				Erfurt (Erphordia; D) 156	
Braunschweig	(Brunschviga,			Erphordia ld. Erfurt	
Brunsviga; D) 15				Francofurt/Francofurt ld. Frankfurt	

Frankofurti ad Moenum ld. Frankfurt
am Main

Frankofurti ad Viadrum ld. Frankfurt
an der Oder

Franeke (Franekéra, Franquera; NL)
79, 268, 275

Franekéra ld. Franeke

Frankfurt (Frankofurt, Francofurt,
Franckfurt; D) 17, 84, 231, 249

Frankfurt am Main (Frankofurti ad
Moenum, Franckfurt a. M.; D) 107, 155

Frankfurt an der Oder (Frankofurti ad
Viadrum; D) 33

Franquera ld. Franeke

Geneva ld. Genf

Genf (Geneva; CH) 117, 208

Grosskarol ld. Nagykároly

Grosswardein ld. Nagyváradi

Győr (H) 116, 175, 192, 202

Gyulafehérvár (Gyula-fejirvar, Gyula-
Fejir-Var, Apulum, Karlsburg, Alba
Julia, Alba Iulia; RO) 136, 246

Hála ld. Halle

Hala Magdeburg/Hala Magdeburgica
ld. Halle

Halberstadt (Halberstadi; D) 155

Halle (Hála, Hala Magdeburg, Hala
Magdeburgica; NL) 29, 31

Hanau (Hanovia, Hannoveria; D) 43

Hannover (D) 20

Hanovia/Hannovia ld. Hanau

Herborn (Herborna Nassovia,
Herbornae Nassoviorum; D) 3

Herborna Nassovia ld. Herborn

Hermannstadt ld. Nagyszeben

Jéna (D) 7

Karlsburg ld. Gyulafehérvár

Kassa (Cassovia, Caschau, Košice; SK)
41, 152, 183, 198, 210, 238, 243, 273

Klausenburg ld. Kolozsvár

Kolozsvár (Kolosvár, Kolosv.,
Colosvar, Colosv., Claudiopoli
Transsilvanorum, Claudiopolis,
Klausenburg, Cluj; RO) 9, 11, 19, 26, 34,
39, 44, 46, 50, 51, 54, 55, 59, 61, 65, 66,
70, 76, 77, 83, 87, 88, 97, 98, 99, 104, 105,
108, 118, 120, 121, 122, 126, 127, 130,
131, 133, 134, 135, 137, 139, 143, 145,
146, 153, 157, 163, 164, 167, 173, 174,
177, 179, 181, 184, 185, 186, 188, 189,
193, 195, 196, 209, 212, 213, 214, 220,
225, 229, 233, 234, 236, 237, 239, 242,
250, 253, 259, 263, 266, 276, 278

Komárno ld. Komárom

Komárom (Komárno; SK) 28

Košice ld. Kassa

Köln (D) 71

Laubán ld. Lubań

Leiden (Leyden, Lugduni Battavorum,
Lvgdvni Batavorvm; NL) 28, 154

Leipzig ld. Lipcse

Leutschau ld. Lőcse

Leutsovia ld. Lőcse

Levoča ld. Lőcse

Leyden ld. Leiden

Lipcse (Lipsia, Leiptzik, Leipzig; D) 38, 62, 73, 151

Lipsia ld. Lipcse

Lőcse (Lőcse, Lötse, Leutsovia, Leutschau, Levoča; SK) 89, 159, 206, 257, 270

Lubań (Laubán; PL) 258

Lugduni Battovorum/Lvgdvni

Batavorvm ld. Leiden

Magnowaradinum ld. Nagyvárád

Marburg (Miaburgum; D) 94, 96

Marosvásárhely (Târgu Mureş; RO) 8, 71, 93, 191, 125, 191

Miaburgum ld. Marburg

N.Enyed ld. Nagyenyed

N.Károly ld. Nagykároly

N.Szombat ld. Nagyszombat

N.Várád ld. Nagyvárád

Nagyenyed (N.Enyed, Enyed; RO) 32, 91, 129, 232, 235, 254

Nagykároly (N.Károly, Nagy-Károly, Grosskarol, Carei; RO) 111, 247

Nagyszeben (Nagy-Szeben, Szeben, Szebem, Cibinii Transsylvanorum, Cibinum, Hermannstadt, Sibiu; RO) 30, 56, 57, 58, 68, 69, 78, 86, 101, 108, 110, 113, 132, 166, 178, 180, 194, 219, 222, 226, 248, 251, 274, 279

Nagyszombat (Nagy Szombat, N.Szombat, Tirnavia, Tyrnavia, Tyrnau, Trnava; SK) 49, 142, 218, 240

Nagyvárad (N.Várád, Varad, Magnowaradinum, Grosswardein, Oradea; RO) 26, 172, 204, 244, 269

Norimberga ld. Nürnberg

Nürnberg (Norimberga; D) 2, 114, 140, 169

Oppenheim (Oppenheimium; D) 147, 223

Oradea ld. Nagyvárád

Pest (H) 1, 18, 92, 124, 217

Poson/Posony ld. Pozsony

Posonium ld. Pozsony

Pozsony (Posony, Poson, Posonium, Pressburg, Bratislava; SK) 14, 41, 60, 74, 81, 119, 148, 152, 158, 168, 183, 198, 210, 227, 262, 273

Pressburg ld. Pozsony

Regensburg (Regensburg; D) 25

S.-Patak ld. Sárospatak

Sárospatak (Sáros-Patak, S.-Patak; H) 100, 170, 241

Sibiu ld. Nagyszeben

Sopron (H) 203

Szeben ld. Nagyszeben

Târgu Mureş ld. Marosvásárhely

Tigurum ld. Zürich

Tirnavia ld. Nagyszombat

Trnava ld. Nagyszombat

Tyrnau ld. Nagyszombat

Tyrnavia ld. Nagyszombat

Ultrajectom/Ultrajectum ld. Utrecht

Utrecht (Ultrajectum, Ultrajectom,

Ultraject; NL) 5, 21, 22, 27, 63, 176

Varad ld. Nagyvarad

Vienna (Austria)/Vienna Austr. ld.

Bécs

Vindobona/Vindobonensis ld. Bécs

Wien ld. Bécs

Wienna ld. Bécs

Zürich (Tigurum; CH) 72, 175

NÉVMUTATÓ

Az alábbi névmutató a könyvjegyzéken látható könyvek és kéziratok szerzői, a címben megnevezett személyek és a nyomdászok neveit tartalmazza, ez utóbbit dőlt szedésű betűtípussal megkülönböztetve. A számok a könyvjegyzék zárójelben megadott folyamatos számozására utalnak.

A(ranyos) M(edjesi) S(ámuel) ld.	Aubrius Daniel s David ld. Aubry,
Aranyosmedgyesi Sámuel	Daniel
Aa, Pieter van der (Petr. Vander Aa)	Aubrius Daniel s David ld. Aubry,
154	David
Ács Mihály (Ács Mihály) 10	Aubry, Daniel (Aubrius Daniel s
Ad. Lampen ld. Lampe, Fridericus	David) 43
Adolphus	Aubry, David (Aubrius Daniel s
Alberti, Ignaz (Alberti I.) 35	David) 43
Alberts, Idzard (Idzardus Alberti) 268	Aveman, Daniel (Aveman Danielis) 15
Alsted, Johann Heinrich 3	B. M. ld. Beaumont, Marie
Antonius le Grand ld. Le Grand,	Báji Patay Sámuel (Bay Patai Sámuel,
Antoine	Patay Sámuel, Báji) 106
Apácai Csere János (Apáczai Csere	Bányai István, felső-bányai (F. Bányai
János) 63	István) 79
Apáczai Csere János ld. Apácai Csere	Barabás Sámuel 91
János	Bárány György 7, 258
Apafi Mihály (Apaffi Mihály) 136	Bardócz Gábor (Bardocz Gábor,
Aranka György, zágoni (Z. Aranka	Batzoni) 32
György, Zágoni Aranka György) 35,	Barth János ld. Barth, Johann
129	Barth, Johann (Barth János, Joh. Barth)
Aranyosmedgyesi Sámuel (A(ranyos)	219, 251
M(edjesi) S(ámuel)) 104	Bartholomus Nep. János ld. Bartholotti,
Arnd János ld. Arndt, Johann	Joannes Nepomucenus
Arndt, Johann (Arnd János) 7, 131, 140	

Bartholotti, Joannes Nepomucenus
(Bartholomus Nep. János, Bartholottus Nép. János) 278
Bartholottus Nép. János ld. Bartholotti, Joannes Nepomucenus
Bay Patai Sámuel ld. Báji Patay Sámuel
Beaumont Mária ld. Beaumont, Marie
Beaumont, Marie (Beaumont Mária, B. M.) 145
Beckers, Wilhelm 17
Bél Mátyás 16, 140
Benkő Márton, dálnoki (Dalnoki Benedek Márton, Dálnoki Benkő Márton) 164
Berger, Josef Leopold (Leop. Jos. Berger) 240
Bernardi, Augustin (A. Bernardi) 199
Bethlen Farkas 91
Bethlen János (Joannes Com. de Bethlen, Bethlen Joan.) 45
Bethlen Joan. ld. Bethlen János
Bethlen Kata 37, 274
Bethlen Miklós 18
Blaeu, Joan (Blaviana) 201
Blaviana ld. Blaeu, Joan
Bod Péter 30, 67, 90, 113, 150, 157, 166, 222, 223, 232
Bodó Mathias ld. Bodó Mátyás, bodófalvi
Bodó Mátyás, bodófalvi (Mathias Bodó, Bodó [Mátyás] Mathias) 262

Bodoki József (Bodoki József) 146, 259
Bornemisza János (Bornemissza János, Kászoni B. J.) 66
Borosnyai Nagy Pál (Nagy Pál, N. Borosnyai) 254
Borosnyai Nagy Zsigmond (Borosnyai Nagy Sigmond, Nagy Sigism., de Borosnya, Nagy Borosnyai Sigmond, Nagy Sigmond, Borosnyai) 141, 254, 266
Boutesteyn, Cornelis (Cornel Bovtesteyn) 154
Böhmer, Justus Henning 31
Brever ld. Brewer
Breverianis ld. Brewer Lőrinc
Brewer Lőrinc (Brever Lörint, Breverianis) 206, 257
Brewer Sámuel (Brever Samuel) 159
Brunnemann, Johann (Brunnemann Joannes) 33
Bunián János ld. Bunian, Johann
Bunian, Johann (Burján János, Bunián János) 127
Burján János ld. Bunian, Johann
Calvin, Jean (Calvinus János, Kalvin Joannes) 42, 43, 117
Calvinus János ld. Calvin, Jean
Carolj Gáspár ld. Károlyi Gáspár
Casteliones Sebastian ld. Châteillon, Sébastien

Châteillon, Sébastien (Casteliones Sebastian) 38
 Chouet, Pierre (Chouët) 208
 Cicero, Marcus Tullius (M. T. C.) 167
Coepsel, Johann (Coepselius) 33
 Coepselius ld. Coepsel, Johann
 Corneille Péter ld. Corneille, Pietre
Corneille, Pietre (Corneille Péter) 44
 Cornel Bovtesteyn ld. Boutestyn, Cornelis
 Cornelius Nepotis ld. Nepos, Cornelius
 Corvinus, Christoph (Corvinus) 3
 Corvinus, Gottlieb Siegmund 73
 Czeglédi István 51, 170
 Csáky Imre 199
 Csapó Jos. ld. Csapó József
Csapó József (Csapó József, Csapó Jóseff, Csapó Jos.) 74, 111
 Cseh Joann., Csuzi ld. Csúzi Cseh János
Cserei Mihály, nagyajtai és miklósvárszéki (Cserei Mihály, Nagyajtai Cserei Mihály) 92
Csirke (Tatai) Ferenc (Tatai Ferentz, Tatai Ferencz, Tutai Ferencz) 102, 103, 123
 Csizi István 216
Csomos Mihály (Tsomós Michael, Tsomós, Mich.) 250
Csúzi Cseh János (Cseh Joann., Csuzi) 112

Dalnoki Benedek Márton ld. Benkő Márton, dálnoki
 Dálnoki Benkő Márton ld. Benkő Márton, dálnoki
Daniel István (Vargyasi Dániel István) 54
 Daniel Poliksena ld. Daniel Polyxena, vargyasi
 Dániel Polixénia ld. Daniel Polyxena, vargyasi
Daniel Polyxena, vargyasi (Dániel Polixénia, Daniel Poliksena) 130
Debreceni Ember Pál (Ember Pál (Debreczeni), Debreczeni Ember Pál, Ember Pál) 76, 220
 Debreczeni Péter 97, 122
Debreczeni Sámuel (Debreczeni Sámuel, Debreczini) 32, 129, 235
 Debreczini ld. Debreczeni Sámuel
 Déési Lázár György ld. Dézsi Lázár György
Derzsi (Ö.) János (Derzsi János) 145
 Derzsi János ld. Derzsi (Ö.) János
 Dési József/Dési József ld. Dézsi József
 Dési Lázár György ld. Dézsi Lázár György
Dézsi József (Dési József, Dési József) 126, 277, 278
Dézsi Lázár György (Dési Lázár György, Déési Lázár György) 132
Diènes, Samuel (Diènes Sámuel) 53

Diószeghi K. István ld. Diószegi Kis István
 Diószegi István ld. Diószegi Kis István
Diószegi Kis István (Diószegi István, Diószeghi K. István) 160
 Doddridge Filep/Dodrige Filep ld. Doddridge, Philip
Doddridge, Philip (Dodrige Filep, Doddridge Filep) 102, 103
 Draskovich János 165
 Drelincourt Károly ld. Drelincourt, Charles
Drelincourt, Charles (Drelincourt, [Charles] Károly) 129
 Dreunen Meinárd ld. Dreunen, Meinardus von
 Dreunen, Meinardus van (Dreunen Meinárd) 5
 Driesch, Gerhard Cornelius von den 271
Eitzenberger, Anna Maria (Eitzenberger Anna) 217
 Ember Pál (Debreceni) ld. Debreceni Ember Pál
 Emich Gusztáv 92
 Enyedi Georgius ld. Enyedi György
Enyedi György (Enyedi Georgius) 61
 Eszéki István ld. Eszéki T. István
Eszéki T. István (Eszéki István) 213
 F. Bányai István ld. Bányai István, felső-bányai

Feldeck, Josef von (Feldek Jóseff) 84
 Feldek Jóseff ld. Feldeck, Josef von
 Felvinczi Sándor 13
Fenelon, Francois Salignac de (Fenelóni Saligniák Ferencz) 243
 Fenelóni Saligniák Ferencz ld. Fenelon, Francois Salignac de
 Fenouillot de Falbaire, Charles-Georges (Fenouillot, Falbaire) 77
 Fenouillot, Falbaire ld. Fenouillot de Falbaire, Charles-Georges
 Filep Kegelius ld. Kegelius, Philippus
Florus, Lucius Annaeus (Lucius Anneus Florus) 164
 Förster, Nikolaus (Försterus) 20
 Försterus ld. Förster, Nikolaus
 Förvendi Molnár Ferencz ld. Örvendi Molnár Ferenc
 Francisci Perrini ld. Perrin, François
 Frantius Farkas ld. Frantius, Wolfgangus
Frantius, Wolfgangus (Frantius Farkas) 270
 Friderik Adolf Lampe ld. Lampe, Fridericus Adolphus
Fries, Johann Jacob (Frisius Jákobb, Frisius Jakab János) 72
 Frisius Jakab János ld. Fries, Johann Jacob
 Frisius Jákobb ld. Fries, Johann Jacob

Frz. Aug. Patzko ld. Patzkó Ferenc Ágoston
 Fűskúti Landerer Mihály ld. Landerer, Johann Michael
 G. Perkinsus ld. Perkins, William
 Galler, Hieronymus (Galler) 147
 Gelei Katona István ld. Geleji Katona István
Geleji Katona István (Gelei Katona István) 246, 269
Gellert, Christian Fürchtegott (Gellert Christian Fürchte-Gott) 239
 Gerhard János ld. Gerhard, Johann
Gerhard, Johann (Gerhard János) 162
 Gesner, Salomon (Gesner) 1
 Gesner ld. Gesner, Salomon
 Gidófalvi János 139
 Gleditschens Handlung (Gleditschen) 73
Gorup Ferenc (Gorup Ferencz) 51
 Göböl Gáspár 217
Grotius, Hugo (Hugo Grotius) 94, 96
 Gy. Lázár János ld. Lázár János
 Gyöngyösi László 5
Győrffy József (Györfi József) 148
 Györfi József ld. Győrffy József
Hackins, Jacobus (Jacob Hackivm) 154
 Haller János, hallerkői 81
 Hallér László ld. Haller László, hallerkői

Haller László, hallerkői (Hallér László, Haller-kői Haller László) 243
 Haller-kői Haller László ld. Haller László, hallerkői
 Halmágyi István 80
Haner György Jeremiás (Haner Jeremiás György) 93, 125
 Haner Jeremiás György ld. Haner György Jeremiás
 Heckenast Gusztáv 18, 124
Hegyesi István, boros-jenői (Hegyesi István (Boros-Jenei)) 135
 Helczdörfer Mihaly/Helczdörffer Mihály ld. Heltzdörffer, Michael
Heltai Gáspár (Heltai) 61, 87, 88
Heltai Gáspárné (Heltaj Gasparne) 87, 88
Heltzdörffer, Michael (Heltzdörffer Mihaly, Helczdörfer Mihaly, Horczdörfer, Helczdörffer Mihály) 86, 164, 279
 Heyinger, Andreas (Heyinger) 271
 Hieronimus Volff ld. Wolf, Hieronymus
 Hieronymo Vvolffio ld. Wolf, Hieronymus
 Hochmeister Márton ld. Hochmeister, Martin
Hochmeister, Martin (Hochmeister Márton, Mart. Hochmeister) 108, 194
 Hoffhalter, Raphael 172

Hofmann, Johann Jakob (Joannes Jacob Hoffmann 154
Holberg, Ludvig (Klimius Miklós) 148
 Horczdörfer ld. Heltzdörffer, Michael
 Horváth György 192
 Hugo Grotius ld. Grotius, Hugo
 Huldrik Jakab János 105
Hunyadi Ferenc (Hunyadi Szabó Ferencz) 75
 Hunyadi Szabó Ferencz ld. Hunyadi Ferenc
 Huszti András 53
 Huszti Stepan ld. Huszti Szabó István
Huszt Szabó István (Huszt Stephan, Huszt, Steph.) 95, 140
 Idzardus Alberti ld. Alberts, Idzard
 Imhoff, Johann Rudolf (Imhoff) 23
 Jacob Hackivm ld. Hackins, Jacobus
Jánossi Miklós (Jánossi R. P. Nicolas, Jánosi, Nicol.) 263
 Jánossi R. P. Nicolas/Jánosi, Nicol. ld. Jánossi Miklós
 Janscha, Anton 264
 Jansonius Janos/Jansonivs Janos ld. Janssonius, Joannes
Janssonius, Joannes (Jansonius Janos, Jansonivs Janos) 4, 197, 255
Jástfalvi (Török) György (Jástfalvi Török (Georgius), Török Georgius Jatsfalviensis) 249
Jewell, John (Juellus János) 6

Joan. Georg. Sultzer ld. Sulzer, Johann Georg
 Joan. Phil. Rennau ld. Rennauer, Johann Philipp
 Joannes á Waesberge ld. Waesberge, Jan van
 Joannes Com. de Bethlen ld. Bethlen János
 Joannes Jacob Hoffmann ld. Hofman, Johann Jakob
 Joannes Pavl Kravs ld. Kraus, Johann Paul
 Joh. Andreas Van der Muelen ld. Meulen, Johannes Andreas van der
 Johannes Christopher Schwartz ld. Schwartze, Johann Christoph
 Jord. Lvchtmans ld. Luchtsmans, Jordaen
 Jos. Nob. de Kurzböck ld. Kurzböck, Josef Lorenz von
 Josephus S. Zilahi ld. Zilahi Sebes József
Josintzi Sándor (Josinczi Sándor) 70
 Juellus János ld. Jewell, John
 Juhász Máté 83
 Jung ld. Young, Edward
 Kaliwoda, Leopold Johann (L. Kaliwoda) 199
 Calvin Joannes ld. Calvin, Jean
Kamarási György (Kamarassi György) 118

Kamarassi György ld. Kamarási György

Kaprontzai Ádám ld. Kaprontzai Nyerges Ádám

Kaprontzai János 126

Kaprontzai Nyerges Ádám (Kaprontzai Ádám) 50, 70, 167

Károli/Károlli Gáspár ld. Károlyi Gáspár

Károlyi Gáspár (Károlyi Gáspár, Károlli Gáspár, Károli Gáspár, Carolj Gáspár) 21, 22, 23, 24, 26, 27, 255, 256, 257, 260

Károlyi Gáspár ld. Károlyi Gáspár

Kassai Pál (Paulum Cassoviensem) 161

Kászoni B. J. ld. Bornemisza János

Kazinczy Gábor 92

Kecskeméti Alexis János (Kecskeméti János) 52

Kegel ld. Kegelius Philippus

Kegelius Filep/Kegelius Philep ld. Kegelius Philippus

Kegelius, Philippus (Filep Kegelius, Kegelius Filep, Kegelius Philep, Kegel) 97, 122

Kemény János 124

Kempis Tamás ld. Kempis, Thomas

Kempis, Thomas (Kempis Tamás) 142

Kendeffi Elek (Kendeffi, Alexius) 120

Kendeffi, Alexius ld. Kendeffi Elek

Keresszegi Herman István (Keresztzegi H. István) 204

Keresztzegi H. István ld. Keresszegi Herman István

Keresztúri Pál (Keresztury Pál, Pál Kereszturi) 179, 219

Keresztury Pál ld. Keresztúri Pál

Ketskeméti János ld. Kecskeméti Alexis János

Ketskés János 12

Kis Miklós ld. Tótfalusi Kis Miklós

Kiss György 254

Klimius Miklós ld. Holberg, Ludvig

Klöss, Jakob (Klöss) 165

Klöss ld. Klöss, Jakob

Kollmann József Ferenc (Kollmann József) 66

Kolosi Török István 89

Komáromi Csipkés György 28, 101

Kónyi János 1

Korb, Johann Georg (Korb Joannes Georgius) 149

Korots György ld. Szepsi Korotz György

Kovács József (Kováts József, Kováts Jos.) 54

Kovácsnai Sándor ld. Kovácsnai Tóth Sándor

Kovácsnai Tóth Sándor (Kovácsnai Sándor, Kovácsnai (Tóth) Sándor) 50, 71, 93, 125, 167

Kováts József/Kováts Jos. ld. Kovács József

Köleséri Sámuel 224

Kőrösi Mihály (Körössi Mihály) 261

Körössi Mihály ld. Kőrösi Mihály

Kraus, Johann Paul (Joannes Pavl Kravs, Krauß) 16, 84

Krauß ld. Kraus, Johann Paul

Kun István, osdolai (Kún István) 86

Kurzböck, Josef Lorenz von (Jos. Nob. de Kurzböck) 45

L. Kaliwoda ld. Kaliwoda, Leopold Johann

L'Enfant Jakab ld. L'Enfant, Jacques

L'Enfant, Jacques (Lenfant Jakabb, L'Enfant Jakab) 259

Lampe, Adolf. Frid. ld. Lampe, Fridericus Adolphus

Lampe, F[riedrich] A[dolf] ld. Lampe, Fridericus Adolphus

Lampe, Fridericus Adolphus (Friderik Adolf Lampe, Lampe, Frid. Ad., Ad. Lampen, Lampe, Adolf. Frid., Lampe, F[riedrich] A[dolf]) 75, 79, 123, 138

Landerer János Mihály ld. Landerer, Johann Michael

Landerer Mihály (Füskúti Landerer Mihály, Landerer) 60, 74, 119, 152, 183, 198, 210, 227, 273

Landerer, Johann Michael (Landerer János Mihály, Landerer) 41, 81, 262

Lantzenberger, Michael (Michael Lantzenberger) 38

Lázár János (Lázár Joh., Gy. Lázár János, Lázár Joh., l. b. de Gyalakuta) 68, 69, 189

Lázár Joh., l. b. de Gyalakuta ld. Lázár János

Le Grand, Antoine (Antonius le Grand) 2

Lehmann, Christoph (Lemann) 155

Lemann ld. Lehmann, Christoph

Lemnius, Levinus (Levinus Lemnius) 156

Lencsés György (Lentsés György) 8

Lenfant Jakabb ld. L'Enfant, Jacques

Lentsés György ld. Lencsés György

Lenygel Andrásné 164

Limba, Michael (Michael Limba) 151

Lippay János (Lippai János) 202

Lipsiai Pál ld. Rheda Pál

Lisznyai K. Paulus ld. Lisznyai Kovács Pál

Lisznyai Kovács Pál (Lisznyai Paul, Lisznyai K. Paulus) 161

Lisznyai Paul ld. Lisznyai Kovács Pál

Littleton György ld. Lyttelton, George

Luchsmans, Jordaen (Jord. Lvchtmans) 184

Lucius Anneus Florus ld. Florus, Lucius Annaeus

- Ludvig, Johann** (Ludwig János, Ludvig János) 10, 62
Ludwig János/Ludvig János ld. Ludvig, Johann
- Lyttelton, George** (Littleton György) 163
M. J. ld. Molnár János
M. T. C. ld. Cicero, Marcus Tullis
M.-Tótfalusi K. Miklós ld. Tótfalusi Kis Miklós
Makkai Sámuel 143
- Margitai István** (Margitai) 75, 102, 103, 123, 128, 138
Margitai János (Margitai) 48, 160, 211, 234, 260, 261
Marikovszky Márton, nagy-tornyai (Marikovszki Márton) 247
Markó Péter 71
Marmontel, Jean-Francois (Marmoutel) 19
Marmoutel ld. Marmontel, Jean-Francois
Mart. Hochmeister ld. Hochmeister, Martin
Martonfalvi György ld. Mártonfalvi Tóth György
Mártonfalvi Tóth György (Martonfalvi György) 228, 245
Mathias Bodó ld. Bodó Mátyás, bodófalvi
Matthiolus ld. Mattioli, Pietro Andrea
- Mattioli, Pietro Andrea (Matthiolus) 191
Mátyus István, kibédi (Mátyus Steph.) 60
Mátyus Steph. ld. Mátyus István, kibédi
Mechler, Esaias 156
Medgyesi Pál (Megyessi Pál) 206
Megyessi Pál ld. Medgyesi Pál
Melius Juhász Péter (Melius Péter) 172
Melius Péter ld. Melius Juhász Péter
Melotai István ld. Milotai Nyilas István
Mészáros Ignác (Mészáros Ignác) 119
Meulen, Johannes Andreas van der (Vander Joannes Andreas, Joh. Andreas Van der Muelen) 267
Meyer, Heinrich Johann (Meyerus) 33
Meyerus ld. Meyer, Heinrich Johann
Miháltz István 194
Mikolai Hegedűs János 176
Milotai Nyilas István (Melotai István) 171, 221
Miselius Fridrich ld. Muzel, Friedrich
Miskolczi Csulyak Gáspár (Miskolczi Gáspár) 270
Miskolczi Gáspár ld. Miskolczi Csulyak Gáspár
Mizáld Antal ld. Mizauld, Antoine
Mizauld, Antoine (Mizáld Antal) 181
Molnár Albert ld. Szenci Molnár Albert
Molnár János (M. J.) 183, 198

Mónath Pét. Konr ld. Monath, Peter
Konrad

Monath, Peter Konrad (Mónath Pét.
Konr.) 140

Muzel, Friedrich (Miselius Fridrich,
Muzelius, Frider.) 180

Muzelius, Frider. ld. Muzel, Friedrich
Müller Filep ld. Müller, Phillipus

Müller, Phillipus (Müller Filep) 94, 96

N. P. ld. Nádudvari Péter

Nadányi János 181

Nádudvari Benjamin (Nádudvari
Beniamin) 178

Nádudvari Péter (N. P.) 184

Nagy Borosnyai Sigmond ld.
Borosnyai Nagy Zsigmond

Nagy István, Szőnyi ld. Szőnyi Nagy
István

Nagy Pál, N. Borosnyai ld. Borosnyai
Nagy Pál

Nagy Sigism., de Borosnya ld.
Borosnyai Nagy János

Nagy Sigmond, Borosnyai ld.
Borosnyai Nagy Zsigmond

Nagyajtai Cserei Mihály ld. Cserei
Mihály, nagyajtai és miklósvárszéki

Nánási L. István ld. Nánási Lovász
István

Nánási Lovász István (Nánási István,
Nánási L. István) 236

Nánási István ld. Nánási Lovász
István

Némethi Mihály 59, 135

Nemethi Mihály/Némethi Mihály ld.
Szathmárnémethi Mihály

Németi Mihály ld. Szathmárnémeti
Mihály

Nepos, Cornelius (Cornelius Nepotis)
48

Neumann Gáspár (Neumannus
Gaspár) 185

Neumannus Gasspár ld. Neumann
Gáspár

Newton, Isaac 198

Nicolai Kis de M. Tótfalu ld. Tótfalusi
Kis Miklós

Nógrádi Mátyás 99

Nottenstein Veronika, özv. (Veron.
Nottensteinin, viduae) 95

Oporinus, Johann 109

Orphanotropheum 31

Ostervald, Jean Frédéric (Osterwáld
Fridrik János, Osterwald Friderich
János) 211

Osterwald Friderich János ld.
Ostervald, Jean Frédéric

Osterwáld Fridrik János ld. Ostervald,
Jean Frédéric

Otrokocsi Fóris Ferenc (Otrokotsi
Foris Ferencz, Otrokocsi Fóris Ferencz)
98

Örvendi Molnár Ferenc (Förvendi Molnár Ferencz) 159

Pál Kereszturi ld. Keresztúri Pál

Páldi (Székely) István (Páldi István, St. Páldi, Steph. Páldi) 46, 120, 122, 173, 174, 250

Páldi (Székely) István özvegye (Páldi István özvegye) 34

Páldi István ld. Páldi (Székely) István

Palóczy György (Palóczy György, Palotzi György) 152

Palotzi György ld. Palóczy György

Pap István ld. Szatmárnémeti Pap István

Pap Sámuel, Szikszai ld. Szikszai Pap Sámuel

Pápai Páriz Ferenc (Paris Pápai, Páriz-Pápai Ferencz, Pápai Paris Ferencz, Páriz-Pápai, Franc, Páriz Ferencz (Pápai), Pápai P. Ferentz) 58, 67, 193, 195, 196

Paris Pápai ld. Pápai Páriz Ferenc

Páriz Ferencz (Pápai) ld. Pápai Páriz Ferenc

Páriz-Pápai Ferenc/Páriz-Pápai Franc ld. Pápai Páriz Ferenc

Pataki István ld. Pataki Tóth István

Pataki József (S. Pataki József, S. Pataki József, S. Pataki, Pataki) 11, 104, 105, 118, 130, 137, 157, 189, 266

Pataki Tóth István (Pataki István, S. Pataki István) 276

Patay Sámuel, Báji ld. Báji Patay Sámuel

Pathai István 241

Patzkó Ferenc Ágoston (Patzko Ferentz Ágoston, Frz. Aug. Patzko) 14, 148

Paulum Cassaviensem ld. Kassai Pál

Pázmány Péter (Pázmán Péter) 142

Péczei József (Petzeli Jóseff, Pétzeli József) 116

Perkins, William (Perkinsus, G. Perkinsus) 197

Perkinsus ld. Perkins, William

Perneszi Zsigmond (Pernyeszi Zsigmond, osztópányi) 279

Pernyeszi Zsigmond, osztópányi ld. Perneszi Zsigmond

Perrin, François (Francisci Perrini) 117

Petr. Vander Aa ld. Aa, Pieter van der

Petri Poiret ld. Poiret, Pierre

Petrovsky Sándor (Petrovski Sándor) 183

Petrőczy Kata Szidónia (Petrőczy Kata Szidonia) 131

Petzeli/Pétzeli József ld. Péczei József

Pictet Benedek (Pictét Benedek, Pictet Benedict) 130, 200

Pictet Benedict ld. Pictet Benedek

- Piker, Johann Baptist** (Piket Joannes Baptist) 199
 Piket Joannes Baptist ld. Piker, Johann Baptist
- Poiret, Pierre** (Pojrét Petri, Petri Poiret) 201
 Pojrét Petri ld. Poiret, Pierre
 Pósaaházi János 100
 Prágai András 165
 Preyél, Adam 107
- Prileszky Pál, prileszi** (Prileszky, Paulus) 203
 Rápszeli, Ladisl. ld. Répszeli László
 Rasp, Carl Gottlieb (Rasp) 114
 Ravanellus, Petrus 208
- Reers, Willem Jan** (Reers) 21, 22, 27
- Rennauer, Johann Philipp** (Joan. Phil. Rennau) 203
- Répszeli László** (Répszeli, Ladisl.) 238
- Rheda Pál** (Lipsiai [Rheda] Pál) 171
 Rheda Péter 52, 221
 Rhédei Farkas 34
- Rijssenius (Leonhardus) ld. Ryssenius, Leonardus
- Rosa, Jonas özv. (Rosa) 231
- Rosnyai János** (Rosnyai Janos) 13, 78, 100, 224, 228, 245
 Royer Ferentz/Royer Ferencz Antal ld. Royer, Franz Anton
- Royer, Franz Anton** (Royer Ferentz, Royer Ferencz Antal) 1, 205
- Rudolf János 90
- Ryssenius, Leonardus** (Rijssenius (Leonhardus)) 209
 S. Pataki István ld. Pataki Tóth István
 S. Pataki József ld. Pataki József
 S. Pataki ld. Pataki József
 Sam. P. Telegdi ld. Telegdi Pap Sámuel
 Sam. Sárdi ld. Sárdi Sámuel
 Sarasa Alfons Antal ld. Sarasa, Alfonso Antonio de
- Sarasa, Alfonso Antonio de** (Sarasa Alfons Antal) 237
- Sárdi Sámuel** (Sárdi, Sam. Sárdi) 30, 57, 58, 68, 69, 78, 110, 113, 132, 178, 180, 226
 Sárpataki N. Mihály ld. Sárpataki Nagy Mihály
- Sárpataki Nagy Mihály** (Sárpataki Nemethi Mihály, Sárpataki N. Mihály) 186
 Sárpataki Nemethi Mihály ld. Sárpataki Nagy Mihály
- Sator Peter ld. Streibig János Gergely
- Schiele, Johann Georg (Schiele) 17
- Schill Miklós ld. Schill, Nikolaus
- Schill, Nikolaus** (Schill Miklós) 258
- Schleich, Clemens** (Sleikius Kelemen) 43
 Schmederer Christian özvegye 112
- Schrey, Jeremias (Schrey) 33
- Schwandner, Johann Georg von 16

Schwartze, Johann Christoph (Johannes Christophor Schwartz) 249
 Scotsi János ld. Scotti, Giovanni
Scotti, Giovanni (Scotsi János) 225
 Seiler Fridrik György ld. Seiler, Georg
 Friedrich
Seiler, Georg Friedrich (Szeiler Fridrik
 György, Seiler Fridrik György) 146
Selyei Balogh István (Séllyei Balog
 István) 244
 Séllyei Balog István ld. Selyei Balogh
 István
 Sleikius Kelemen ld. Schleich, Clemens
 Smetius, Henricus 231
 Smets, Hendrik 141
Sófalvi József (Sófalvi József) 65, 188
 Someren, Abraham van (Somerén) 267
 Spörlin, Johann Michael (Spörlinius) 2
 Spörlinius ld. Spörlin, Johann Michael
 St. Páldi/Steph. Páldi ld. Páldi
 (Székely) István
 Stehelin Kristóf ld. Stehelin, Chrsitoph
Stehelin, Christoph (Stehelin Kristóff,
 Stehelin Kristóf) 39, 158
 Streibig Gergely János ld. Streibig
 János Gergely
Streibig János Gergely (Streibig
 Gergely János, Sator Péter) 175, 192,
 202
Streibig József (Streibig József) 116

Sulzer, Johann Georg (Joan. Georg.
 Sultzer) 65
 Szabó János 7
Szacsvay Sándor (Szatsvay Sándor)
 115, 265
 Szádeczky Lajos ld. Szádeczky-
 Kardoss Lajos
 Szádeczky-Kardoss Lajos (Szádeczky
 Lajos) 80
 Szakmári Pap János ld. Szathmári Pap
 János
 Szalay László 18, 124
 Szathmári Michael/Szathmári Mich.
 ld. Szathmári Paksi Mihály
 Szathmári Mihály ld. Szathmári Paksi
 Mihály
 Szathmári Ötvös István 248
 Szathmári P. Sándor ld. Szathmári Pap
 Sándor
Szathmári Paksi Mihály (Szathmári
 Michael, Szathmári Mich., Szathmári
 Mihály) 40, 79, 214
Szathmári Pap János (Szethmári Pap
 János, Szakmári Pap János) 134
Szathmári Pap Sándor (Szathmári
 Pap, Szathmári P. Sándor) 97, 139, 143,
 184, 185
Szathmárnémethi Mihály (Szathmar
 Némethi Mihály, Szathmár-Némethi
 Mihály, Nemethi Mihály, Némethi
 Mihály, Némethi Mihály) 59, 177, 229

Szatmári Nagy Pap István ld.
Szatmárnémeti Pap István

Szatmárnémeti Pap István (Szatmári
Nagy Pap István, Pap István) 111, 247

Szatsvay Sándor ld. Szacsvay Sándor

Szegedi János (Szegedi R. P. Joannes,
Szegedi Joan.) 240

Szegedi R. P. Joannes ld. Szegedi János

Szeiler Fridrik György ld. Seiler, Georg
Friedrich

Szenci Csene Péter (Szentzi Tsene
Péter) 46

Szenci Kertész Ábrahám (Szenci K.
Abraham, Szenczi Kertesz Abraham)
26, 101, 204, 244, 269

Szenci Molnár Albert (Molnár Albert,
Szentzi Molnár Albert) 4, 43, 230, 235

Szenczi Kertesz Abraham ld. Szenci
Kertész Ábrahám

Szent Iványi Maximus ld. Szent-Iványi
Márton, szentiváni

Szent-Iványi Márton, szentiváni
(Szent Iványi Maximus, Szent-Iványi,
Mart.) 218

Szentsimoni József (Szt. Simoni Josef,
Szent Simóni József) 110

Szentzi Molnár Albert ld. Szenci
Molnár Albert

Szentzi Tsene Péter ld. Szenci Csene
Péter

Szentyel Mihály ld. Veresegyházi

Szentyel Mihály

Szepsi Korotz György (Korots
György) 147

Szethmári Pap János ld. Szathmári Pap
János

Szigeti Gyula Sámuel (Szigeti Sámuel)
127

Szigeti Sámuel ld. Szigeti Gyula
Sámuel

Szikszaï Pap Sámuel (Pap Sámuel,
Szikszaï) 175

Szőnyi Benjámín (Szőnyi Beniamin)
227

Szőnyi N. István ld. Szőnyi Nagy
István

Szőnyi Nagy István (Szőnyi N. István,
Nagy István, Szőnyi) 144, 169

Szt. Simoni Josef ld. Szentsimoni József
Tatai Ferencz/Tatai Ferentz ld. Csirke
(Tatai) Ferenc

Telegdi Pap Sámuel (Telegdi, Sam. P.
Telegdi) 134, 179, 195, 214, 242

Teleki Ádám 44

Teleki Kata 34

Teleki Pálné 36

Thordai Sámuel ld. Tordai Sámuel

Tissot, M. P. ld. Tissot, Samuel August
André David

Tissot, Samuel August André David
(Tissot, M. P.) 247

- Tisza Ujjhelyi István ld. Újhelyi István
Tofeus Mihály 233
Tolnai F. István 133
Tordai Sámuel (Thordai Samuel) 127, 145, 173, 239
Torkos András 62
Tótfalusi Kis Miklós (M. Tótfalusi Kis Miklós, M.-Tótfalusi K. Miklós, Nicolai Kis de M. Tótfalu, Tótfalusi, Kis Miklós) 24, 55, 67, 76, 196, 209, 220, 230, 256
Tőke Stephan/Tőke Steph. ld. Vásárhelyi Tőke István
Török Georgius Jatsfalviensis ld. Jástfalvi (Török) György
Tsomós Michael ld. Csomos Mihály
Tussai János, tussa-új-falusi (Tussa-Uj-Falusi Tussai János, Tusvai János) 6
Tussa-Uj-Falusi Tussai János ld. Tussai János, tussa-új-falusi
Tusvai János ld. Tussai János, tussa-új-falusi
Tutai Ferencz ld. Csirke (Tatai) Ferenc
Udvarhelyi Mihály 248
Újhelyi István (Tisza Ujjhelyi István) 233
V. J. ld. Vanière, Jacques
Valckenier, Johannes 268
Vander Joannes Andreas ld. Meulen, Johannes Andreas van der
Vanier, Jac. ld. Vanière, Jacques
Vanière, Jacques (Vanier, Jac., V. J., Vaniet Jakabb) 194
Vaniet Jakabb ld. Vanière, Jacques
Varga Pál 158
Vargyasi Dániel István ld. Daniel István
Vári Krisztina (Vári Kristina) 242
Vári Mihály (Vári Mihály) 242
Varjas János 200
Vásárhelyi Tőke István (Tőke Stephan, Tőke Steph.) 251
Vásberg János ld. Waesberge, Jan van
Vázsonyi Márton (Wázsonyi Márton) 7
Verböczi István ld. Werbőczy István
Veresegyházi Mihály ld. Veresegyházi Szentyel Mihály
Veresegyházi Szentyel Mihály (Veresegyházi Szentyel Mihály, Veresegyházi Szentyel Mihály, Veresegyházi Mihály, Veres-egyházi Mihály) 51, 98, 99, 121, 133, 177, 181, 186, 213, 229, 236, 276
Verestói György 153
Veron. Nottensteinin, viduae ld. Nottenstein Veronika, özv.
Vesselényi Susanna ld. Wesselényi Zsuzsanna
Viegand János ld. Wiegand, Johann
Virmond, Damian Hugo von 271

- Vitringa, Campengius 275
- Voigt, Leopold (Voigt) 149
- Waesberge, Jan van** (Joannes á Waesberge, Vásberg János) 63, 176
- Waisenhaus** (im Wäysenhouse) 29
- Wáli István 210
- Wázsonyi Márton ld. Vázsonyi Márton
- Weber Simon Péter 158
- Weiß, Johann Friedrich (Weissius) 107
- Weissius ld. Weiß, Johann Friedrich
- Werbőczy István** (Verbőczy István, V. I.) 55, 273
- Wesselényi Mária 237
- Wesselényi Zsuzsanna** (Wesselényi Susánna, Vesselényi Susanna) 77, 163
- Weszprémi István 78
- Wiegand, Johann** (Viegand János, Wiegand, Joan.) 14
- Wolf, Hieronymus** (Hieronimus Volff, Hieronymo Vvolffio) 109
- Wood, Edward** (Wood Eduard, Wood Edward) 78
- Young, Edward** (Jung, Yung) 116
- Yung ld. Young, Edward
- Z. Aranka György ld. Aranka György, zágoni
- Z. P. ld. Zalányi Péter
- Zágoni Aranka György ld. Aranka György, zágoni
- Zalányi Péter (Z. P.) 19
- Zay Anna, csömöri 187, 191
- Zieger, Johann (Ziegerus) 2
- Ziegerus ld. Zieger, Johann
- Zilahi Joseph ld. Zilahi Sebes József
- Zilahi Sebes József** (Zilahi Joseph, Josephus S. Zilahi) 182, 266
- Zilliger, Christoph Friedrich (Zilligeriana) 15
- Zilligeriana ld. Zilliger, Christoph Friedrich
- Zorn, Johann 114
- Zunckel, Heinrich Gottfried (Zunkel) 25
- Zunkel ld. Zunckel, Heinrich Gottfried

BIBLIOGRÁFIA

Könyvek, tanulmányok:

1. BELICZAY Angéla: Kajali Klára, Ráday Pál felesége. In: Ráday Pál 1677–1733. Előadások és tanulmányok születésének 300. évfordulójára. Szerk.: ESZE Tamás. Bp., Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1980, p. 157–196. (BELICZAY, 1980)
2. BETHLEN Kata önéletírása. Bp., Szépirodalmi, 1963. (BETHLEN, 1963)
3. Bod Péter írásaiból, írásairól. Szerk.: UGRIN Gáborné. Bp., Püski, 2000. (UGRIN, 2000)
4. BORVÖLGYI Györgyi: Ráday Pál (1677–1733) könyvtára. Bp., OSZK, 2004. (A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai, 7.) (BORVÖLGYI, 2004.)
5. DEÉ NAGY Anikó: Az erdőszentgyörgyi Rhédey kastély-könyvtár a XVIII. században. In: Emlékkönyv Benkő Samu születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2008, p. 39–65. (DEÉ NAGY, 2008)
6. DEÉ NAGY Anikó: Báró hadadi Wesselényi Kata imanaplói. In: „mint a gyümölczös és termett szőlőeszszöc”. Tanulmányok P. Vásárhelyi Judit tiszteletére. Szerk.: STEMLER Ágnes – VARGA Bernadett. Bp., OSZK, Balassi, 2010, p. 145–164. (DEÉ NAGY, 2010)
7. DEÉ NAGY Anikó: Könyvgyűjtő asszonyok a XVIII. században. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1996, p. 114–123. (DEÉ NAGY, 1996)
8. DEÉ NAGY Anikó: Régi bibliák egy erdélyi könyvesházban, a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai könyvtárban. In: A magyar művelődés és a kereszténység. II. köt. Bp., Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság; Szeged, Scriptum, 1998, p. 631–643. (DEÉ NAGY, 1998)
9. JAKÓ Zsigmond: A székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár története. In: Írás, könyv, értelmiség. Tanulmányok Erdély történelméhez. Bukarest, Kriterion, 1976, p. 219–251. (JAKÓ, 1976)

10. JANKOVICS József – ZVARA Edina: „Sok jámbor kívánja, ha e Szent Bibliát magyar nyelven láthatnája és olvashatnája” Magyar nyelvű Bibliák a korai újkorban. *Iskolakultúra*, 2009. 3–4. sz., p. 138–147. (JANKOVICS – ZVARA, 2009)
11. KOÓS Judit: Ráday Gedeon könyv- és műgyűjteménye a XVIII. században. Aszód, Petőfi Múzeum, 1994. (Múzeumi Füzetek, 43.) (KOÓS, 1994)
12. A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. Az államalapítástól 1849-ig. Összeáll.: KOVÁCS Máté. Bp., Gondolat, 1963, p. 281–283 (KOVÁCS, 1963)
13. MADAS Edit – MONOK István: A könyvkultúra Magyarországon. A kezdetektől 1800-ig. Bp., Balassi, 2003. (MADAS – MONOK, 2003)
14. MAGYAR László András: Lencsés György. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor. Főszerk.: KÖSZEGHY Péter. VI. köt. Bp., Balassi, 2006, p. 487. (MAMŰL VI.)
15. „Minden doktorságot csak ebből késértek”. Szemelvények a XVI–XVII. század magyar nyelvű orvosi kézikönyveiből. Bp., Magvető, 1983. (Magyar Hírmondó) („Minden doktorságot...”, 1983)
16. MONOK István: Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon 1526–1720. Forrástipológia, forráskritika, forráskiadás. Szeged, Scriptum, 1993. (Olvasmánytörténeti dolgozatok, V.) (MONOK, 1993)
17. NÉMETH S. Katalin: Bod Péter. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor. Főszerk.: KÖSZEGHY Péter. I. köt. Bp., Balassi, 2003, p. 399–400. (MAMŰL I.)
18. NÉMETH S. Katalin: Bod Péter. In: Új magyar irodalmi lexikon. Főszerk.: PÉTER László. 1. köt. Bp., Akad. K., 1994, p. 242–243. (ÚMIL 1.)
19. P. VÁSÁRHELYI Judit: Bethlen Zsuzsanna bibliája. In: Könyvek által a világ... Tanulmányok Deé Nagy Anikó tiszteletére. Marosvásárhely, Teleki Téka Alapítvány, 2009, p. 17–20. (P. VÁSÁRHELYI, 2009)
20. RETTEGI György: Emlékezetre méltó dolgok. 1718–1784. Bukarest, Kriterion, 1970. (RETTEGI, 1970)
21. SIMON Melinda – SZABÓ Ágnes: Bethlen Kata könyvtárának rekonstrukciója. Szeged, Scriptum Kft., 1997. (A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai, 2.) (SIMON – SZABÓ, 1997)

22. SOMKUTI Gabriella: Könyvgyűjtő asszonyok a 18. századi Magyarországon. *Könyvtáros*, 1991. (41. évf.) 5. sz., p. 290–296. (SOMKUTI, 1991)
23. SPIELMANN József: A közjó szolgálatában. Tudomány- és művelődéstörténeti tanulmányok. Bukarest, Kriterion, 1977, p. 39–83. (SPIELMANN, 1977)
24. SZABÓ Csaba: Árva Zay Anna „Nyomorúság iskolája” című ima- és énekeskönyve (1721). Szeged, Scriptorum, 1999. (A Lymbus Füzetek, 41.), p. 75–159. (SZABÓ, 1999)
25. SZELESTEI NAGY László: Zay Anna. In: Új magyar irodalmi lexikon. Főszerk.: PÉTER László. 3. köt. Bp., Akad. K., 1994, p. 2304. (ÚMIL 3.)
26. WACZULIK Margit: Lencsés György. In: Új magyar irodalmi lexikon. Főszerk.: PÉTER László. 2. köt. Bp., Akad. K., 1994, p. 1212. (ÚMIL 2.)
27. ZAY Anna: Herbárium 1718. Nyíregyháza, 1979. (Folia Rákóciana, 2.) (ZAY, 1979)

Online elérésű könyvek, tanulmányok:

(szögletes zárójelben a letöltés vagy utolsó megtekintés dátuma)

1. BARICZ Zsolt: Kéziratok könyvkiadás Erdélyben. Az erdélyi emlékirás és a 17–18. századi kéziratosság. *Iskolakultúra*, 1998. 1. sz., p. 77–79. [online]
<<http://epa.oszk.hu/00000/00011/00012/pdf/9801.pdf>> [2012-03-03] (BARICZ, 1998)
2. BOD Péter: Önéletírás. Bp., Magvető, 1982. [online]
<<http://mek.oszk.hu/00600/00616/00616.htm>> [2012-04-09] (BOD, 1982)
3. BRETZ Annamária: Bod Péter fordítása Kocsi Csergő Bálint Narratio breviséből. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2004. (58. évf.) 3. sz., p. 340–347. [online]
<<http://epa.oszk.hu/00000/00001/00414/pdf/bretz.pdf>> [2012-03-03] (BRETZ, 2004)
4. DEÉ NAGY Anikó: A marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár ex librisei. Bp., Balassi; Kolozsvár, Polis, 2001. [online]
<<http://mek.niif.hu/03100/03164/03164.htm>> [2012-04-09] (DEÉ NAGY, 2001)
5. FÜREDER Balázs Gábor: A „Hosszú reneszánsz konyhakultúra” magyar nyelvű szakácskönyveinek bemutatása és összehasonlító elemzése. Doktori (PhD)

- értekezés. Debrecen, 2009. [online]
 <<http://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/2437/89181/5/ertekezes.pdf>> [2012-03-23] (FÜREDER, 2009A)
6. FÜREDER Balázs: A XVIII. századi kéziratos magyar szakácskönyvek tartalomjegyzéke. II. rész. Lymbus, 2009, p. 343–388. [online]
 <http://epa.oszk.hu/01500/01500/00007/pdf/lymbus_2009_18Fureder.pdf> [2012-03-23] (FÜREDER, 2009B)
7. HORVÁTH Iringó: Báró Wesselényi Kata úrasztali adományairól. *Művelődés*, 2006. (59. évf.) 3. sz. [online] <<http://www.muvelodes.ro/index.php/Cikk?id=219>> [2012-03-17] (HORVÁTH, 2006)
8. KELECSÉNYI Gábor: Múltunk neves könyvgyűjtői. Bp., Gondolat, 1988. [online]
 <<http://mek.oszk.hu/01600/01622/01622.htm>> [2012-04-20] (KELECSÉNYI, 1988)
9. KISS Áron: Bod Péter levelei Ráday Gedeonhoz könyvgyűjtési ügyekben. *Magyar Könyvszemle*, 1882. (7. évf.) 5–6. sz., p. 257–263.
 <<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00071/pdf/257-263.pdf>> [2012-04-09] (KISS, 1882)
10. SZÉKELY Tibor: A magyar bibliafordítások történetéből. 1500–1955. Irodalomtörténeti tanulmány. Bp., 1957, 1999. [online]
 <<http://mek.oszk.hu/06300/06352/06352.pdf>> [2012-04-10] (SZÉKELY, 1957, 1999)
11. SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. [elektronikus dokumentum] Bp., Arcanum, 2000. [online] <<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/>> [2012-04-09] (SZINNYEI, 2000)
12. XVI. századi magyar orvosi könyv. Szerk.: VARJAS Béla. Kolozsvár, Sárkány Ny., 1943. [online] <<http://mek.niif.hu/01100/01159/01159.pdf>> [2012-04-09] (VARJAS, 1943)

Azonosításhoz, nevek egységesítéséhez használt források:

1. PETRIK Géza: Magyarország bibliographiája. 1712–1860, I–VII. köt. Hasonmás kiad. Bp., OSZK, 1968–1990.
2. Régi magyarországi nyomtatványok. I–III. köt. Bp., Akad. K., 1971–2000.

3. SZABÓ Károly: Régi magyar könyvtár. Bp., 1879.
4. Új magyar irodalmi lexikon, 1-3. köt. Bp., Akad. K., 1994.

Azonosításhoz, nevek egységesítéséhez használt online adatbázisok:

(szögletes zárójelben a letöltés vagy utolsó megtekintés dátuma)

1. CERL Thesaurus
<<http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/search.pl>> [2012-04-27]
2. Clavis Typographorum Regionis Carpathicae
<http://typographia.oszk.hu/html_clavis/hun/nyito.htm> [2012-04-27]
3. Karlsruher Virtueller Katalog
<<http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html>> [2012-04-27]
4. Az Országos Széchényi Könyvtár adatbázisai
<<http://www.arcanum.hu/oszk>> [2012-04-27]
5. Régi magyarországi nyomtatványok. IV.köt. Bp., Akad. K., 2012. [online]
<<http://mek.oszk.hu/11900/11979/11979.pdf>> [2014-01-11]
6. SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. [elektronikus dokumentum] Bp., Arcanum, 2000. [online]
<<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/>> [2012-04-27]

Csesznegi Viktória:

A Zombori Karmelita Rendház régi könyvei

Tartalom

A Zombori Karmelita Rendház régi könyvei	133
Bevezetés	135
A rend története.....	136
A rend története hazánkban.....	138
A rendház története	139
Az állomány elemzése nyelvi és időbeli szempontok szerint.....	141
<i>Egynyelvű kiadványok:</i>	<i>141</i>
<i>Többynelvű kiadványok:.....</i>	<i>142</i>
Rövid tematikus elemzés.....	144
A kötetek szerzői.....	147
A legjelentősebb nyomdászok és kiadók.....	155
A zombori karmelita rendház régi könyveinek tulajdonosai	175
<i>A győri karmelita rendház története és könyvei a zombori karmelitáknál</i>	<i>175</i>
<i>Császka (Császtka) György élete és könyvei a zombori karmelitáknál</i>	<i>178</i>
<i>A zombori karmelita rendház régi könyveinek további tulajdonosai</i>	<i>184</i>
<i>Plébániák és más intézmények mint előző tulajdonosok</i>	<i>203</i>
Befejezés	213
Irodalomjegyzék	215

BEVEZETÉS

Dolgozatom témája a ma Szerbiában található zombori Karmelita Rendház könyvtárának 1850 előtt megjelent könyveinek állománya. A rendház a sarutlan karmelitákhoz tartozik, melyeknek történetét a világon és hazánkban röviden bemutatom. Ezt követi majd dolgozatomban a régi könyves állomány nyelvi szempontok szerinti elemzése, illetve egy korfa, mely bemutatja - évtizedekre lebontva -, hogy az 1592 és 1850 között megjelent kiadványok milyen arányban vannak jelen a rendházban. Az időrendi ábrát egy rövid elemzés követi, melyben a könyvek témájáról írok.

A következő egysége dolgozatomnak az állomány szerzőiről szól, ezen belül is az ismert karmelita szerzetesek életéről és munkájáról számolok be. Ezt azon nyomdászok és kiadók bemutatása követi, akiket sok kiadvány képvisel a régi könyvek között.

A nyomdászati elemzés után a könyvek korábbi tulajdonosainak bemutatása következik. A zombori karmeliták győri rendtársaiktól és Császka György kalocsai érsektől kapták könyvtári állományuk nagy részét, először az ő történetük és a bejegyzéseiket tartalmazó könyvek, majd a többi azonosítható, ismertebb tulajdonos bemutatása következik.

Az állomány elemzése esetén zárójelben feltüntetem az egyes kötetek jelzetét is.

A dolgozat címlapján szereplő fényképen a zombori karmelita rendház bejárata feletti üvegablakon a karmeliták címere látható.

A REND TÖRTÉNETE

A rend a ma Izraelben található Karmel hegyről kapta a nevét, melyen a karmeliták lelki atyja, Illés próféta is élt.¹⁸⁶ A rend 1156-ban, a keresztes hadjáratok idejében keletkezett, amikor is néhány zarándok és keresztes lovag egy Berthold nevű társuk vezetésével letelepedett a Karmel hegyén¹⁸⁷, hogy Illés próféta lelkeségében és különleges Mária-tiszteletben magányos szerzetesi életet élhessenek. A rend első reguláját Albert jeruzsálemi pátriárka készítette 1206 és 1214 között, és III. Honorius pápa fogadta el és erősítette meg 1222-ben¹⁸⁸. Ezt a regulát, amely igen szigorú volt, Brokard, Berthold első utóda kérte¹⁸⁹.

Amikor a XIII. században a Szentföld a szaracénok kezére került, a karmelitáknak Európába kellett költözniük. Alkalmazkodva az európai stílusú¹⁹⁰, lazább fegyelmű szerzetesi élethez, Dél-Olaszországban, Franciaországban és Angliában telepedtek le. 1245 fontos évszám a rend életében, mert két fontos esemény is történt ekkor. 1245-ben tartották első egyetemes rendi gyűlésüket, melyen Stock Szent Simont választották főnöküknek. Az ő nevéhez fűződik a karmelita regula nyugati viszonyokhoz alkalmazása, a karmelita rend lelkipásztorkodásának, ezáltal papi renddé válásának, a tudományok művelésének kezdete; valamint a karmelitákra ma is jellemző skapuláré (azaz vállruha) viselésének bevezetése is¹⁹¹. Szintén 1245-ben (jún. 28.-júl. 17.) tartották a lyoni zsinatot¹⁹², amelynek keretében IV. Ince pápa a karmeliták rendjét kolduló rendként fogadta el¹⁹³.

A nyugati egyházszakadás idején (1378-1418) a karmeliták rendjén belül is szakadás, és ennek köszönhetően fegyelmi lazulás következett be. 1431-ben IV. Jenő pápa a regulán sokat könnyített, és mivel ezeket a könnyítéseket a renden belül sokan nem fogadták el, a rend kettévált egy szigorúbb és egy enyhébb ágra. Az enyhébb szabályokat követve¹⁹⁴ 1452-ben Boldog Soreth János megalapította az első

¹⁸⁶ Tokić, Dario: Carmel in Sombor. Karmelska Izdanja KIZ, Zagreb, 2005. 35. p.

¹⁸⁷ Gecse Gusztáv: A szerzetesség története. Seneca Kiadó, Budapest, 1995. 132. p.

¹⁸⁸ Tokić, Dario: i. m. 35. p.

¹⁸⁹ Gecse Gusztáv: i. m. 132. p.

¹⁹⁰ Tokić, Dario: i. m. 35. p.

¹⁹¹ Gecse Gusztáv: i. m. 132. p.

¹⁹² Török József: Lyoni zsinat. In: Magyar Katolikus Lexikon. http://lexikon.katolikus.hu/L/lyoni_zsinat.html (2012. május 1.)

¹⁹³ Gecse Gusztáv: i. m. 132. p.

¹⁹⁴ Gecse Gusztáv: i. m. 132-133. p.

női kolostort, valamint ugyanő létrehozta a karmelita harmadrendet is, vagyis a karmelita szellemiséghez kapcsolódó világi hívek közösségét¹⁹⁵.

A következő fontos évszám a rend történetében 1562, amikor Avilai Nagy Szent Teréz, egyházdoktor egy új női kolostort alapított a spanyolországi Avilában. Teréz egy olyan reformmozgalom megindítója volt, amely az egész karmelita rendet megváltoztatta: visszatért az eredeti szigorú szabályokhoz, és ezzel a renden belül egy új ágat, a sarutlan karmeliták ágát hozta létre. Mivel a női szerzetesek a férfi szerzetesek vezetése alatt voltak, illetve mert az ún. sarusok féltek, hogy a sarutlanok átveszik a rend vezetését, Teréznek támogatót kellett keresnie, és meg is találta Keresztes Szent János személyében. János szintén a nem kellő szigorúság miatt szeretett volna kilépni a karmelita rendből, és a karthauziakhoz csatlakozni. Ám mielőtt ezt megtette volna, találkozott Avilai Terézzel, aki készítette, hogy maradjon a karmelita rendben, és segítsen a reformokat a férfikolostorokra is kiterjeszteni. Keresztes Szent János támogatta a kezdeményezést, így a sarutlan karmelitákhoz már férfiak is csatlakoztak¹⁹⁶, 1568-tól¹⁹⁷. A Sarutlan Karmeliták Rendje (Ordo Carmelitarum Discalceatorum, OCD) tehát visszatért az eredeti, az elmélkedésekben és tevékenységekben szigorúbb életmódhoz, a nagyobb figyelmet követelő imádsághoz¹⁹⁸, illetve a misztikus hagyományokhoz és életszentséghez, hiszen Szent Teréznek és Szent Jánosnak is abban a kegyelemben volt része, hogy sok misztikus élményben részesültek.¹⁹⁹

A karmeliták mindkét ága ezután töretlenül fejlődött tovább, többségében inkább sarutlan alapításokkal (de a sarus karmelitákra is hatással voltak), egészen a XVIII. századig, amikor is a Nagy Francia Forradalom következtében feloszlatták a szerzetesrendek nagy részét, és emiatt a karmelitáknak mindössze három tartományuk marad. Ám a missziós tevékenységnek köszönhetően már Avilai Szent Teréz életében Afrikában, 1588-ban Mexikóban, a Közel-Keleten pedig 1631-től

¹⁹⁵ Bakos Rafael OCD: Terézi Karmel. 100 éves a magyar rendtartomány. Magyar Sarutlan Karmelita Rendtartomány, Budapest, 2003. 21. p.

¹⁹⁶ Gecse Gusztáv: i. m. 133-134. p.

¹⁹⁷ Bakos Rafael OCD: i. m. 22. p.

¹⁹⁸ Tokić, Dario: i. m. 37. p.

¹⁹⁹ Gecse Gusztáv: i. m. 134. p.

jelennek meg a karmeliták²⁰⁰. A XIX. században a rend Európában is újra virágzásnak indul²⁰¹, a XX. században pedig már az összes kontinensen missziós házak, kolostorok és rendtartományok jönnek létre a karmeliták vezetésével²⁰².

A rend címere (mely a címlapon látható), a következőképpen néz ki: egy csücskös talpú pajzsban a talp két szélétől egy barna ék emelkedik, melynek csúcsán egy latin kereszt található. A pajzson három csillag látható, két barna és egy fehér, ezek a Szűzanyát jelképezik. A pajzs tetején egy ötágú korona van, melyből lángok, és a lángokból egy pallost tartó kéz emelkedik ki. A korona fölött 12 csillag, illetve a karmeliták jelmondata látható: „Zelo zelatus sum, pro Domino Deo exercituum”²⁰³, ami azt jelenti: „Emészt a buzgalom az Úrért, a Seregek Istenéért.”²⁰⁴.

A Karmeliták regulájának hét fontos üzenete van: Jézus Krisztushoz való hűség; elmélkedés és „lelki olvasás”; közös részvétel a liturgiában; imádság és buzgóság; a közösség szolgálata és a szükségletekről gondoskodás; állhatatos kitartás a belső csendben; bölcs megítélés használata az erkölcsi tisztaság eléréséhez.²⁰⁵

A REND TÖRTÉNETE HAZÁNKBAN

Magyarországon a karmeliták rendjét Nagy Lajos király édesanyja, Erzsébet királyné telepítette meg 1375-ben Budán. A következő kolostorokat Pécsen, Privigyén, Eperjesen, Podolinban, Székesfehérváron alapították a sarus karmeliták; a sarutlan karmeliták pedig 1667-től telepedtek meg hazánkban²⁰⁶, Győrben (történetüket ld. később), Szakolcán, Budapesten (a VI. kerületben), Zomborban (ld. később), Keszthelyen, Kunszentmártonban és Miskolcon rendházat; Attyapusztán pedig remetetelepet hoztak létre²⁰⁷.

²⁰⁰ Bakos Rafael OCD: i. m. 24-25. p.

²⁰¹ Gecse Gusztáv: i. m. 135. p.

²⁰² Bakos Rafael OCD: i. m. 25. p.

²⁰³ Gömbös Tamás: A Szerzetes és Lovagrendek Címerei és Viseletei. Tellér Kiadó, Budapest, 1993. 62. p.

²⁰⁴ Biblia. Szent István Társulat, Budapest, 1982. 359. p. (1Kir 19, 14)

²⁰⁵ Tokić, Dario: i. m. 39-41. p.

²⁰⁶ Kiss János - Sziklay János (szerk.): A katolikus Magyarország. A magyarok megtérésének és a Magyar Királyság megalapításának kilencszázados évfordulója alkalmából (1. kötet). Stephaneum Nyomtató Műintézet, Budapest, 1902. 1095. p.

²⁰⁷ Gecse Gusztáv: i. m. 135. p.

A karmelita rend sarutlan női ága először gróf Eszterházy Móric özvegyének, Lobkovicz Polixena-nak és Zalka János győri püspöknek a közreműködésével telepedett le hazánkban, 1893-ban a Sopron mellett fekvő, egykor a pálosok tulajdonában lévő bánfalvi kolostorában²⁰⁸. Magyarországon Sopronbánfalván kívül 1906-ban Szombathelyen, 1936-ban pedig Pécsen alapítottak kolostort²⁰⁹.

A karmelita rendtől 1950-ben elvették a működési engedélyt, így a szerzeteseknek el kellett hagyniuk a rendházakat. 1988. augusztus 28-án a rend elsőként a budapesti rendházat, majd a keszthelyi, az attyapusztai, a kunszentmártoni, és győri rendházakat kapta vissza. A pécsi női kolostor és a miskolci rendház a püspökség tulajdona volt, így nem kerültek államosításra.²¹⁰

A RENDHÁZ TÖRTÉNETE

A zombori karmelita rendház történetének kezdete 1828-hoz köthető, ekkor született az a döntés, hogy új templomot fognak építeni Zomborban. Az alapkövetétel 1860. október 6-án volt, ettől a dátumtól kezdve a templomot 1875-ig folyamatosan építették, amikor is az építkezés félbe maradt²¹¹. 1894. júniusában Császka György kalocsai érsek Zomborban járt, és részletesen tudakozódott a készülő templom állapotáról. Közbenjárására dr. Thurszky Zsigmond bizottságot alapított, amelynek köszönhetően folytatták a templom építését²¹², és 1904. augusztus 20-án felszentelték Szent István király tiszteletére. A templom létrejöttében természetesen a hívek adakozása és a régi templom pénztára is hozzájárult²¹³. A templom felszentelését dr. Városy Gyula (székesfehérvári püspök, későbbi kalocsai érsek) végezte²¹⁴.

A ferencesek után a következő, és máig ott élő szerzetesek, a karmeliták 1904-ben érkeztek Zomborba²¹⁵. A meghívást Császka György kalocsai érseknek köszönhették, aki - mivel paphiány volt - szerzeteseket szeretett volna a városba. Ezt

²⁰⁸ Kiss János - Sziklay János (szerk.): i. m. 1096-97. p.

²⁰⁹(Rendfőnöki közlés): Karmelita apácák. In: Magyar Katolikus Lexikon.
http://lexikon.katolikus.hu/K/karmelita_apacak.html (2012. május 1.)

²¹⁰ Gecse Gusztáv: i. m. 135. p.

²¹¹ Tokić, Dario: i. m. 99. p.

²¹² Muhi János: Zombor története. Kalangya-kiadás, Zombor, 1944. 226. p.

²¹³ Borovszky Samu (szerk.): Magyarország Vármegyéi és Városai. Bács-Bodrog vármegye II. (3. kötet). Országos Monographia Társaság, Budapest, 1909. 326. p.

²¹⁴ Muhi János: i. m. 242. p.

²¹⁵ Tokić, Dario: i. m. 13. p.

a városi tanács elfogadta, így az érsek által adományozott pénzösszeget (7000 korona) nem kellett visszafizetnie a városnak, sőt, Császka még további 20.000 koronával támogatta a karmelitákat²¹⁶. Rendházuk alapkövét 1904. július 4-én tették le az új Szent István templom mellé. Szintén ez év december 22-én a templomot és a rendházat a karmeliták tulajdonába helyezték, melyet hivatalosan – az egyházi törvény (kánon) szerint – 1905. február 25-én alapították. A felépített kolostort szintén 1905-ben, május 14-én szentelték fel és ajánlották Szent József oltalmába²¹⁷. A zombori karmeliták a Magyar Sarutlan Karmelita Rend (OCD) nem teljes jogú provinciájának harmadik legnagyobb kolostorában éltek és dolgoztak. Mivel a rendtartományban a nagyobb egyházi feladatokat szétesztették egymás között a rendházak, Budapest a tartományfőnök lakhelye és a központ volt, Győrött a novíciusokat készítették fel, Zombor fő feladata a teológiai képzés volt, amiből következik, hogy fontos szellemi központ is volt fennállásának első 15 évében²¹⁸. 1920-ban – amikor Zombort az akkori Jugoszláviához csatolták – a kolostort elválasztották a Magyar Rendtartománytól, és a rend közvetlen (római) fennhatósága alá helyezték²¹⁹.

Amikor a második világháborút követően, 1949. április 7-én, a monostor nagy részét elfoglalták²²⁰, a szerzeteseknek a földszintre és az első emeletre kellett költözniük. Ekkor helyezték át a kolostor könyvtárát egy időre az ebédlőbe²²¹. A karmeliták közül néhányan 1958-ban a Zágrábhoz közeli Leskovác-ba²²², 1959-ben pedig Boldog Alojzije Stepinac bíboros meghívására Zágrábba érkeztek, majd 1960-ban Remetén rendházat alapítottak²²³, melyet a pálosoktól vettek át, a templommal és a plébániával együtt. 1990-ben megalapítják a Szent József Horvát Karmelita Rendtartományt. 1990 és 2003 között, főleg a NATO bombázások miatt, helyreállítási

²¹⁶ Vismeg Bernardin : A zombori karmelita rendház története (kézirat), 2-3. p.

²¹⁷ Tokić, Dario: i. m. 99. p.

²¹⁸ Tokić, Dario: i. m. 13. p.

²¹⁹ Tokić, Dario: i. m. 41. p.

²²⁰ Tokić, Dario: i. m. 99. p.

²²¹ Tokić, Dario: i. m. 73. p.

²²² Tokić, Dario: i. m. 99. p.

²²³ Tokić, Dario: i. m. 41. p.

munkákat végeznek a zombori rendházon és a templomon. 2004-2005-ben a horvát szerzetesek a Karmel 100. évfordulóját ünnepelték Zomborban²²⁴.

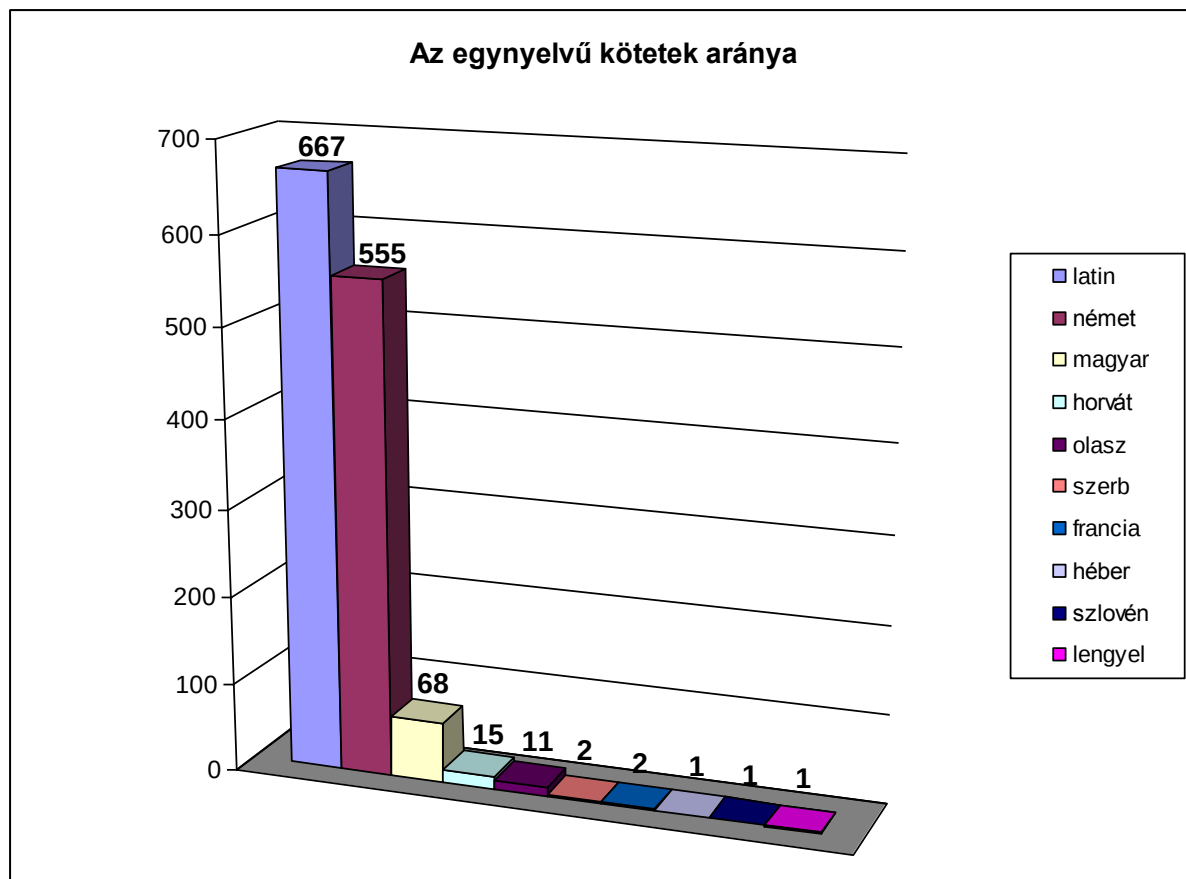
AZ ÁLLOMÁNY ELEMZÉSE NYELVI ÉS IDŐBELI SZEMPONTOK SZERINT

Egynyelvű kiadványok:

Az összesen 1348 kötetes állomány legnagyobb része latin nyelvű, 667 könyv, a második legtöbb, 555 kötet német nyelvű. Magyarul 68 könyv íródott, ezek a pesti növendék papság magyar egyházirodalmi iskolájának kötetei, *Szalay Imre* által összegyűjtött, illetve *Májer József*- és *Szepesy Ignác*-féle prédikációk; olvasókönyv, „gazdasági kistükör”, hittankönyv és latin nyelvtankönyv iskolai oktatásra; *Intay Vazul* fordításában *Kempis Tamás* Krisztus követése, *Péteri Takáts József* erkölcsi oktatásai, a jezsuita *Szepesi Imre* latin és görög nyelvtankönyve, *Gerő György* Keresztény Herkulesnek Bullióni Godefrednek hadi munkái című regénye stb.

Érdekes, hogy csak 15 horvát és 2 szerb nyelvű kötet található csak a régi könyvek között. 11 olasz és 1 héber nyelvű kötet is megjelenik az állományban. A szlovén nyelvet *Anton Kadcich* erkölcssteológiai munkája (A711), a franciát pedig *Johann Heinrich Samuel Formey* pszichológiai munkája (Z2.12) és *Sir George Wollap* memoárja, vagyis emlékirata (C4.10) képviseli. Egy lengyel nyelvű könyv is található a zombori rendház régi könyvei között (Z814), ennek előző tulajdonosai *Josephus Tyrka* és *Guwelkievicz* voltak.

²²⁴ Tokić, Dario: i. m. 99. p.

Többnyelvű kiadványok:

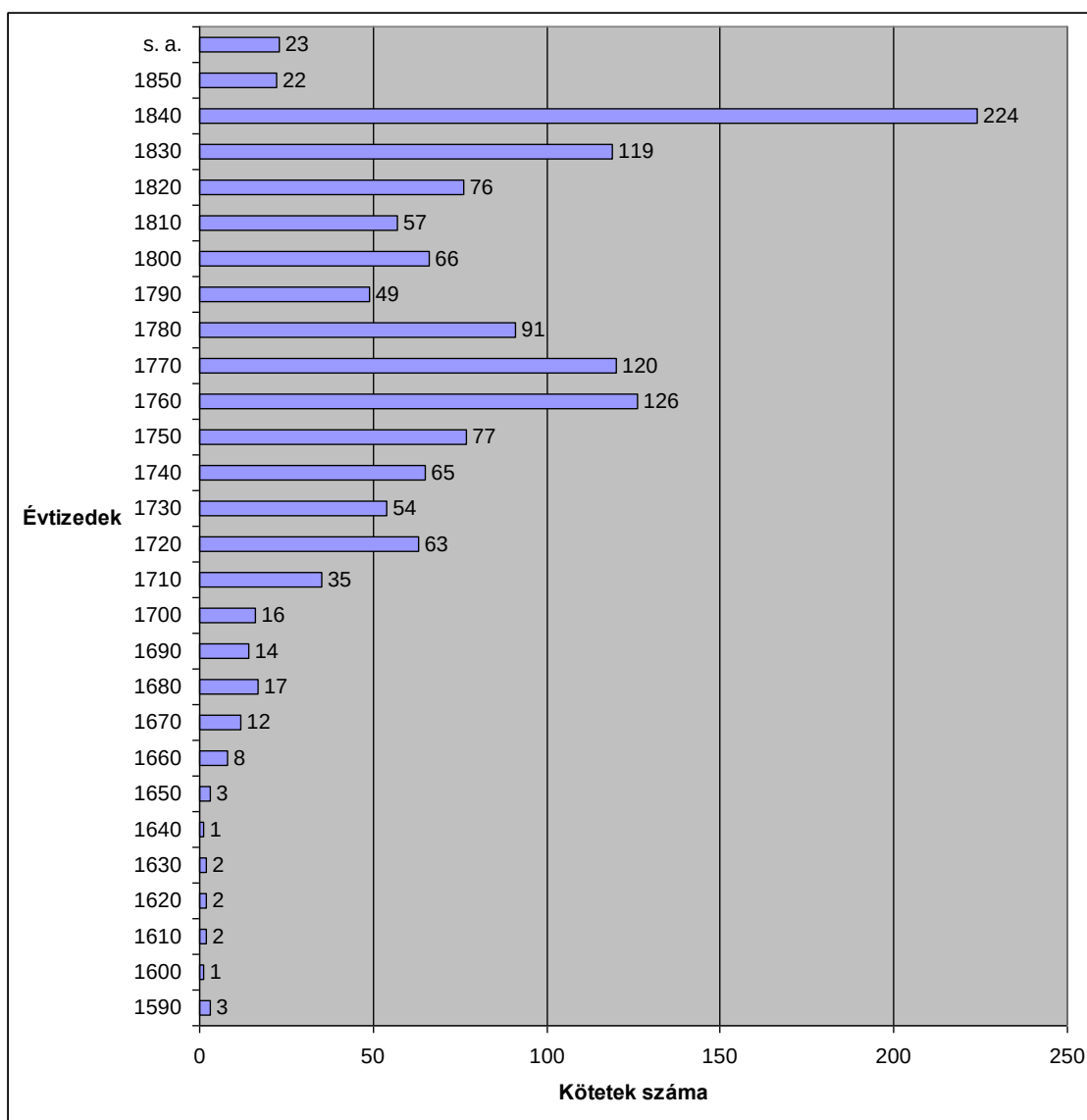
Az állományban többnyelvű szótárak is találhatóak, egy csonka latin - magyar - német - szláv és egy német-francia, illetve egy-egy 1827-es német-magyar és magyar-német szótár *Hartleben Konrád Adolf* kiadásában. Nyolc kötet latin - magyar - német nyelvű, ezek *Márton József* két bécsi, 1818-as kiadású (A2.3, A2.4) és *Pápai Páriz Ferenc* 1767-es (Z1.6) és 1782-es kiadású szótárai (Z8.4), valamint *Manuel Alvarez* három részes nyelvtankönyve, mely egy kolligátumként (Y1.3, Z3.17), illetve három kötetben (Z810, Y6.6, Y6.7, Y6.8) található az állományban. *Pápai Páriz Ferenc* szótára latin-magyar nyelven is jelen van, illetve *Szepesy Ignác* végrendelete szintén e két nyelven jelent meg, ebből két példány van a zombori karmelitáknál.

Tannenbergh Ferenc 1846-os pozsonyi kiadású, *Modus assistendi et moribundis* című munkája (Z2.17) egy imakönyv, mely latin, német, magyar és szlovák nyelven íródott. Az állományban jelen van egy görög - latin - német nyelvű katekizmus, mely a mai Lengyelország területén található Wroclaw-ban került ki a sajtó alól 1751-ben

(A45). *Johann Thomas Trattner* 1757-ben latin - görög - héber nyelven adta ki a zsoltárokat (A78).

Négy kötet latin és görög nyelven készült: Bécsben *Hacque* így adta ki *Aesopus* fabuláit (Y6.17), Nagyszombatban és Bécsben egy-egy görög nyelvtani összefoglaló és *Hermann Goldhagen* Testamentum graecum cum variantibus lectionibus című munkája (B54) görög-latin nyelvű. Két nyelvtankönyv is található az állományban, ezek héber-latin, illetve olasz-német nyelvűek, utóbbiból szintén két példány van a vizsgált állományban.

A következő diagram azt mutatja be, hogy 1592-től 1850-ig - évtizedekre lebontva - mennyi kötet jelent meg a zombori karmelita rendház könyvtárának állományában.

RÖVID TEMATIKUS ELEMZÉS

Dolgozatomban ezen részében azon témákat veszem sorra, melyeket a zombori rendház könyvtárának állományában található könyvek érintenek.

A könyvtár jellegéből adódóan a vallásos művek aránya a legnagyobb. A Biblia mint alpmű 30 kötetben, különféle kiadásokkal képviselteti magát az állományban. Időrendben a következő Biblia-kiadások találhatóak a zombori karmeliták régi könyvei között:

Egy csonka magyar nyelvű Bibliával (A81) kezdem a sort, ennek sérült a kötéstáblája, nincs meg a címdala, valamint a 38. oldallal kezdődik, és az 1140. oldallal fejeződik be. Főlió méretű, és *Ocskay István* 1825-ös bejegyzése található benne.

A következő az 1684-ben német nyelven megjelent Biblia Sacra (B63), melyet *Caspar Ulenberg* fordított. Nyomdásza a dolgozatban később még előforduló *Hermann Demen*, előző tulajdonosai pedig a győri karmeliták voltak.

A latin nyelvű Vulgata szövege mellett *Erhard Thomas* bencés szerzetes által írt magyarázatok jelennek meg a két - latin és német nyelvű - címlappal megjelent Biblia Sacra Vulgatae editionis Bibel oder Heilige Schrift című műben. Ezt 1723-ban Augsburgban *Johann Tröttner* adta ki és *Anton Maximilien Heiss* nyomtatta. A mű több kötetben jelent meg, a zombori rendházban a második és a harmadik része kolligátumban (A62), és a negyedik része egy külön kötetben (A67) található. Ennek 1730-as harmadik kiadása két kötetben szintén a zombori rendház könyvtári állományának része (C94, C95). Ezekben a könyvekben csak a győri karmeliták pecsétje és kézírásos bejegyzése található.

„Die katholische Strassburger Bibel oder Heilige Schrifft Aelten und Neuen Testaments” címet viseli az 1734-ben, *Heinrich Leonhardt*, *Simon Kürszner* és *Teofil Samuel Silberling* által kiadott Biblia (A99), melyet szintén a győriek adományoztak a zomboriaknak.

Az 1757-es, *Dávid* zsoltárait latinul, görögül és héberül tartalmazó kötet az osztrák kegyesrendi, azaz piarista iskola kiadásában jelent meg Bécsben, *Johann Thomas Trattner* nyomdájában (A78). Ebben szintén csak a győriek bejegyzése található.

1763-ban Konstanzban jelent meg *Germain Cartier* bencés szerzetes „irányításával”, latin és német nyelven a következő Biblia, mely második, *Jacob Friedrich Bez*-féle kiadásának négy kötetét (A92, A93, A94, A95) *Császka György* kalocsai érsektől kapta a zombori rendház.

Az Újszövetséget 1775-ben fordította franciából németre *Marx Anton Wittola*, ennek *Johann Thomas Trattner*-féle bécsi kiadása található Zomborban (B4.10). Ez a három részes kolligátum a győrieiktől származik.

1789-ben jelent meg *Franz Rosalino* fordításában a következő német nyelvű Biblia, melyet szintén *Johann Thomas Edlen Trattner* adott ki Bécsben. Ennek második kötetét (Z62) is a győriek adományozták zombori sarutlan rendtársaiknak.

Válogatott kommentárokkal jelent meg németül Bécsben, a császári-királyi iskolai kiadónál 1808-ban az Újszövetségi Szentírás, mely kétrészes kolligátumban található a vizsgált állományban (B4.19).

A következő latin nyelvű Biblia már szintén XIX. századi, 1827-ben jelent meg a holland Leidenben, *Pierre Beuf* kiadásában (B45).

Kistemaker Johann Hyacinth német nyelvre fordította az Újszövetséget, ami Graz-ban, 1828-ban jelent meg, *Johann Andreas Kienreich*-nél (B4.14). Ebben a kötetben *Császka György* pecsétje látható.

Horvát és latin nyelvű a következő Biblia-kiadás, mely 1831-es, budai kiadásának második (Z8.1) és negyedik kötete (Z8.2) vehető kézbe Zomborban. A második rész 1932-ben még *Radicserik Sándor* tulajdonában, a negyedik rész pedig *Ambrozovics Jánosé* volt.

Szepesy Ignác (aki prédikációit is kiadta) felügyelte az 1835-36-os magyar nyelvű Biblia kiadását, melyet *Káldi György* fordításából készítettek és Pozsonyban adtak ki négy kötetben *Belnay György Alajos* örökösei (1. B41, 3. B43, 4. B44). A második kötet két példányban (B4.11, B42) került a zombori rendház könyvtárába, *Gubovits Jánostól* (róla a tulajdonosoknál még írok).

Hat kötetben jelenik meg a következő német nyelvű Szentírás a vizsgált állományban (A21, A22, A23, A24, A25, A26). A fordítója *Joseph Franz Allioli*, aki magyarázatait is hozzáfűzte ehhez az 1839-es, negyedik kiadáshoz, ami Landshutban jelent meg, *Johann Palm* könyvkereskedésében.

A keresztények legfontosabb művét sokan magyarázták, egyik legjelentősebb kommentár-író *Joannes de Sylveira*, akitől 11 kötet található a zombori könyvtárban (B81-86, B91-B97). Bibliológiával foglalkozó kötetek is vannak a régi könyvek között, például *Thomas Le Blanc* (C91, C92, C93) és *Hieronymus Lauretus* (C86, C87) írt ilyen műveket.

A legtöbb kötet a teológia, azon belül annak erkölcsi - etikai ágazatából, vagyis a *theologia moralis* témaköréből található a zombori karmelita rendház könyvtárában. Ennek a témának alapvető kézikönyvét *Anacletus Reiffenstuel* írta, ez 22 kötetben, 9 kiadásban jelenik meg az állományban.

A gyakorlati teológiához tartozik a pasztorációs teológia, mely a hívek lelki életének vezetéséhez nyújt segítséget. Ezen témakör legtöbb kötete prédikációkat tartalmaz. Két magyar pap, *Szepesy Ignác* és *Májér József* homíliáit (Z88, A3.6, Z414) összegyűjtő, magyar nyelvű köteteket is találunk a vizsgált régi könyvek között, illetve *Szalay Imre* a Magyar egyházi beszédek című sorozat szerkesztőjeként említendő a prédikáció témakörében.

A teológia hittételeivel a dogmatika foglalkozik, ezt a témakört is sok kötet érinti. Magyar szerzőként megemlíthetjük *Szaniszló Ferencet*, akinek *Doctrina religionis christiano-catholicae quam in usum academicae juventutis* című, latin nyelvű műve négy kötetben, két kiadásban található a zombori karmelita szerzeteseknél (C5.13, C5.14, Y216, Z5.20). A keresztény valláshoz tartoznak az elmélkedések, imákat, lelkigyakorlatokat, katekizmust, szentek életrajzát és az egyházatyák munkáit, valamint jezsuita rendi irodalmat tartalmazó könyvek is. Megjelennek az állományban liturgikus, misztikus és egyháztörténeti művek is, valamint iskolai használatra átdolgozott, szentírási részeket tartalmazó, illetve hitvitákhoz szükséges könyvek is.

Nem csak katolikus művek, hanem a zsidó vallással foglalkozó, sőt, teljesen héber nyelvű munka is megjelenik az állományban, ahogyan a világi jellegű irodalom is. Utóbbiból vannak jogi, történelmi, nyelvtani, politikai, természettudományos, művészeti, filozófiai művek, regények, szótárak és lexikonok is. A *Brockhaus*-féle „*Conversations Lexicon*”, vagyis a német reál-enciklopédia két

kiadása található például a zombori karmeliták könyvtárában: az 1827-es kiadás 11 kötete (a negyedik kötet hiányzik) (Y7.2-Y7.12), illetve az 1833-tól 1837-ig megjelent nyolcadik kiadás 12 kötete (Y71-Y712). Ezekben nincs tulajdonosi bejegyzés.

A KÖTETEK SZERZŐI

Először a karmelita rendi irodalom karmelita szerzői közül ismertetem azok életét és munkásságát, akiknek művei ma is olvashatók a zombori karmelita rendház régi könyvei között.

Az első Alexander St. Joanne de Cruce (Keresztes Szent Jánosról nevezett Sándor) (1720 - 1794), karmelita szerzetes volt. Karánsebesen született; bölcseleti tanulmányait Nagyszombatban végezte. 1739-ben Münchenben szentelték pappá, itt hittant és egyházjogot tanított. Megfordult Rómában, majd - mint a generális titkára - járt Itáliában, és a Német-római birodalomban is. Münchenbe visszatérve az augsburgi kerületben lett a prior²²⁵.

A zombori karmelitáknál a francia janzenista Claude Fleury egyháztörténeti munkájának²²⁶, a *Historia ecclesiastica*-nak általa latinra fordított 70 kötetes augsburgi (1758-1779) kiadásából a 7., a 48-49., az 56., az 59. (két példányban), valamint a 60-67. és a 69. kötetei találhatóak meg (C21-C215).

A következő karmelita szerző *Bolski Sebastyan*, vagy WW. SStych (Wszystkich Świątych), akinek *Exemplar vitae Spiritualis Perfectionis seu exercitia huius vitae practica pro Tironibus Carmelitis Discalceatis ...* című kétrészes művének krakkói, 1678-ban (B6.11) és vilniusi, 1741-ben megjelent kiadása található Zomborban. Utóbbi kiadásban a mű két része két külön kötetben jelent meg (B5.6, B5.7).

A következő *Daniel a Virgine Maria* (1615 - 1678), aki belga karmelita, egyházi író, prédikátor és teológus volt, Hamméban született és élt. Művei: *Dissertatio*

²²⁵ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái.

<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/a/a00196.htm> (2012. május 1.)

²²⁶ Tóth Ferenc: Janzenista művek a Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár gyűjteményeiben. In: Magyar Könyvszemle. 115. évf. (1999.) 1. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00020/0004-154.html> (2012. május 1.)

apologetica pro revelatione (1659), Phoenix Seculorum ... S. Elias Propheta (1670), Speculum Carmelitarum (1680), Vinea Carmeli (1662).²²⁷

Ezek közül Zomborban a misztikus irodalom témaköréhez tartozó²²⁸ Kunst deren Künsten oder: Weiß wohl zu bethen olvasható, mely német nyelven jelent meg 1752-ben Prágában (Z57). Ezt a könyvet a szintén karmelita szerzetes *Carolus a Sancto Anastasio* (1604 - 1670)²²⁹ fordította.

Dominicus a Jesu Maria (Domenico di Giesu Maria, P. Dominicus a Jesu Maria Ruzzola) (1559 - 1630) Calatayud-ból vagy Aragon-ból származott; Rómában és Bécsben tevékenykedett. A karmelita rend generálisa volt.²³⁰ A „Maria vom Siege” (vagyis a „Győzedelmes Szűz Mária”) és az „Unsere liebe Frau mit dem Geneigten Haupt” (azaz a lehajtott fejű vagy fejethajtó szeretett Asszonyunk”) szentképek megtalálója²³¹. Rómában 1604-től *Kalazanci Szent József* (a piarista rend alapítójának) gyóntatója és lelkiatyja, 1617 és 1620 között az ötödik rendi generális volt. Az akkori pápától kapta diplomáciai küldetését, melynek köszönhetően elment Bécsbe, Lotharingiába, Brüsszelbe és Párizsba, illetve I. Miksát végigkísérte Bajorországtól a csehekig annak hadjáratakor. 1629-ben a mantovai örökösödési vita lezárásához visszahívták Bécsbe, itt halt meg a következő évben, a császár jelenlétében, aki halála pillanatában már kérte a karmelita szerzetes boldoggá avatását. Dominicus atya a legjelentősebb karmelita rendhez tartozó szerzetesek egyike, csodatévő, gyakori és hosszú elragadtatásai, Mária-látomásai és angyali jelenések által kitüntetett, valamint több lelki írás szerzője volt.²³²

Műve a zombori rendházban a (Jesus Maria) Geistliche Verbindnuss címet viseli, melyet 1724-ben, Bécsben adtak ki (Y5.10).

Fridericus a Jesu vagy Friedrich von Jesu (Friedrich Schelhorn volt az eredeti neve) születésének időpontját nem ismerjük. 1788-ig élt, az augsburgi karmelita

²²⁷ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cnp00876426> (2012. május 1.)

²²⁸ Benker, Günter (O.Carm.): „Mit den Augen Gottes sehen und mit dem Herzen Gottes lieben”

Kontemplation – das Herz karmelitanischer Spiritualität

<http://ocarm.org/books/sites/default/files/Kontemplation.pdf> (2012. május 1.). 20-21. p.

²²⁹ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cnp00155198> (2012. május 1.)

²³⁰ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cnp00106508> (2012. május 1.)

²³¹ Meusburger, Bruno P. - Tichy, Gertrud: Lebensbild des Dieners Gottes P. Dominicus a Jesu Maria Ruzzola OCD (16.5.1559 – 16.2.1630). (Bécs, Pfarre Wien Fünfhaus - Maria vom Siege) 2010. (2. kiadás) <http://mariavomsiege.at/files/1436.pdf> (2012. május 1.)

kolostor főnöke (vagyis az apát helyettese), teológus volt. Művei: Heiliges Communionbuch (1772), Lexicon scripturisticum (1782), Lexicon theologicum (1784), és Quaestiones sacrae responsionibus concionatoriis című, 1771-ben Augsburgban kiadott 4 kötetes műve²³³, mely hat példányban (a 2. és a 4. kötetből 2 példány) van meg Zomborban, a karmelita szerzetesek könyvtárában. (1.: B2.22, 2.: C5.17, C6.5, 3.:C5.18, 4.: C6.6, C6.7)

Georgius a S. Josepho születésének dátumát szintén nem ismerjük, ő 1763-ig élt, német karmelita pap volt. Művei: Alte gute Andacht zu der allerheiligsten Kindheit Christi (1743), Commemoratio Solemnis B.V.M. de Monte Carmelo (1751), Die 11. Predig Commemoratio solennis B. V. M. de Monte Car (s.a.), Geistliches Morgen- und Abend-Brod (1705), Praelectiones isagogicae de verbo Dei scripto et tradito (1739), Spiritus literarius Norbertinus a scabiosis Casimiri Oudini (1771).²³⁴

Geistliches Morgen- und Abend-Brod című művének 1765-ös, augsburgi kiadásának harmadik kötete található a zombori karmelitáknál (C2.5).

Juan de Jesús Maria (Johannes von Jesus Maria, Johannes a Jesu Maria) (1564 - 1615) spanyol karmelita rendi generális²³⁵, egyházi író. A spanyol Calahorra-ban született, eredeti neve Juan de San Pedro y Ustarroz volt, és a Rómához közeli Montecompatri-ban halt meg. Az alcalai egyetemen tanult filozófiát (1579-82), majd belépett az Avilai Teréz által megreformált karmelita rendbe. Ezt teológiai tanulmányok követték szintén az alcalai egyetemen, és 1585/86-ban Genovában. Ettől kezdve Itáliában tevékenykedett, hathatós segítségével alapították az olasz (megreformált) karmelita provinciát. 1590 és 1611 között a novíciusok vezetője volt Genovában és Rómában, 1611-től 1614-ig pedig a harmadik (superior generális vagyis) kolostori előljáró volt az olasz társulatban. Generális-tisztsége után visszavonult Rómába, a Montecompatri konventben élt. Befolyásolta a humanista

²³² P. DOMINICUS A JESU MARIA RUZZOLA - der Auffinder des Gnadenbildes.

http://mariavomsiege.at/src/web/mvs/front/?i_ca_id=563 (2012. május 1.)

²³³ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cnp00107657> (2012. május 1.)

²³⁴ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cnp00108702> (2012. május 1.)

²³⁵ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cnp00552901> (2012. május 1.)

pedagógia, Avilai Teréz szigorító reform-ideái, alakították a renden belüli különböző tevékenységek, és meghatározta írásait rendjének életvitele és lelkisége is.²³⁶

Művei a zombori karmelitáknál: *Conciones de mysteriis, et sanctis celebrioribus totius anni* 1732-es bécsi kiadása (B711), *Dominicale, seu conciones super totius anni dominicas* szintén bécsi, 1729-es kiadása két példányban (B77, B78), *Gebett-schul* 1762-es linzi kiadása (B511), *Quadragesimale hoc est conciones super omnes ferias et dominicas totius quadragesimae a Die Cinerum usque ad Sabbatum Sanctum inclusive* szintén bécsi, 1733-as kiadásban, szintén két példányban (B79, B710) és a *Stimulus compunctionis* 1742-es prágai kiadása (B6.25).

(Johannes) *Thomas a Sancto Cyrillo* (1568 - 1652)²³⁷ 1657-től tevékeny karmelita szerző. Művei: *Corona anni Mariani* (1665), *Mater honorificata S. Anna* (1657)²³⁸. Zomborban a *Corona anni Mariani* című munka 1665-ös, salzburgi, szerzői kiadása található (B59).

Giuseppe di Santa Maria (vagy *Josephus a S. Maria*, ismert neve még: *Sebastiani Girolamo*, *Hieronymus De Sebastienis* vagy *Sebastiani*) (1620 - 1689) olasz sarutlan karmelita.²³⁹ 1641-ben lett Rómában rendi professzor, Grazban folytatott filozófiai és teológiai tanulmányokat, és 1651-től hazájában a teológia lektoraként munkálkodott. 1656-ban misszionáriusként az indiai malabár partokra küldték, ahol jó eredményeket ért el a Tamás-keresztények hitszakadásának elsimításában. 1659-ben Rómában kinevezték az indiai Verapoly püspökének, és Malabar apostoli titkárának Cochin-ban, ahol csak 1663-ig tartózkodott. Goa-ban való rövid tartózkodása után 1665 májusában visszatért Rómába, 1666 júliusától 1667 júliusáig az égei szigeteken apostoli „átvizsgálóként” működött, 1667. augusztus 8-ától a calabriai Bisignano püspöke lett, és 1672. október 8-án kinevezték az umbriai Città di Castello-ban, itt halt meg. Írásai visszatükrözik tevékenységét és szolgálatát: a Szentszék

²³⁶Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon.

http://www.bautz.de/bbkl/j/Johannes_v_j_ma.shtml (2012. május 1.)

²³⁷ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cnp00988674> (2012. május 1.)

²³⁸ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cnp00145091> (2012. május 1.)

²³⁹ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cnp01235489> (2012. május 1.)

küldetésében gyakorlott hivatalnokságát és utazásait, éppúgy, mint a minden területen dicsért lelkipásztori buzgóságát mint püspök.²⁴⁰

Művei Zomborban: *Conciones de mysteriis, et sanctis celebrioribus totius (anni 1732), Dominicale, seu conciones super totius anni dominicas 1729* (közreműködő Joannes a Jesu Maria mellett) (B711), *Quadragesimale hoc est conciones super omnes ferias et dominicas totius quadragesimae a Die Cinerum usque ad Sabbatum Sanctum inclusive* (1733 - latinra fordította Joannes a Jesu Maria művét) (B79, B710).

Laurentius de Resurrectione (Laurent Frère Laurent de la Résurrection, Nicolas Herman) (? - 1691) 1605-ben, 1608-ban vagy 1614-ben született, párizsi karmelita laikus-testvér, francia író.²⁴¹ Az életéről szóló munka 1816-os második, müncheni kiadása található a zombori karmelitáknál, mely a *Der Wandel vor Gott, oder das Leben des Bruders Lorenz von der Auferstehung* címet viseli (Y4.17).

Macarius a S. Elia szintén karmelita szerzetes volt, művei a zombori rendházban a következők: *Institutiones patrologiae* Graz-i, 1781-es kiadása három példányban (B31, C4.6, C4.7), és az *Introductio ad Histor. Litterariam Theologiae* szintén Graz-i, 1781-es kötet, szintén három példányban (Y217, Y611, Z316).

Maria Lopez de Rivas (Maria von Jesu) (1560 - 1640) spanyol karmelita és misztikus. 18 évesen lépett a sarutlan karmelita rendbe, Toledo-ban. Nem sokkal később ezen rendház zárdafőnöknője lett. V. Schauber és H. M. Schindler mondják róla: „Rendkívüli alakja volt korának, politikai és lelki kérdésekben adott tanácsokat.” A *Martyrologium Romanum* 2001-es legújabb kiadásában utalnak arra, hogy Maria Lopez az Úr szenvedésében „lelkileg (szellemileg) és testileg” is részt vett. Ő mindig alázatos volt, és mindent elviselt. VI. Pál 1976. november 14-én boldoggá avatta.²⁴²

Műve a zombori karmelitáknál: *Geistliche Stadt Gottes : Miracul seiner Allmacht und Abgrund der Gnad Göttliche Histori und Leben der Mutter Gottes unser Frauen und Königin Mariae Augsburg - Dillingen-i*, 1716-os kiadása két

²⁴⁰ Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon.

http://www.bautz.de/bbkl/j/Josephus_a_m.shtml (2012. május 1.)

²⁴¹ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cnp00922670> (2012. május 1.)

²⁴² Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon.

http://www.bautz.de/bbkl/m/maria_l_d_r.shtml (2012. május 1.)

példányban (A414, B21), melyek kolligátumok, több részletben található bennük a mű, illetve a kötetek végén Maria Lopez de Rivas élete.

Romanus a S. Venantio karmelita atya és nyugalmazott tartományi főnök volt²⁴³. Műve a karmelitáknál a *Miracula domini nostri Jesu Christi ex quatvor evangelistis ratione temporum et successiva annorum serie collecta, ac in prosa fideliter recensita*, mely Győrben, 1821-ben jelent meg (B314).

Rupertus a Sancto Bennone (1698 - 1764) német karmelita könyvtáros, kolostorfőnök és tartományfőnök volt. Művei: *Sprach Der Kinder Gottes, Das ist, Grund-Reglen Deß beschaulich und würckenden Leben sambt einen Zusatz einiger Tugends-Ubungen* (1744), *Teresa de Jesús: Theresiae Lieb oder leichteste Weis durch ... Lieb zur Vollkommenhe* (1760)²⁴⁴

Műve a zomboriaknál a *Sprach Der Kinder Gottes, Das ist, Grund-Reglen Deß beschaulich und würckenden Leben sambt einen Zusatz einiger Tugends-Ubungen* 1744-es, müncheni kiadása két példányban (A416, A4.1).

Sebastian de San Joaquin (- 1714) spanyol, sarutlan karmelita; a konvent tagja Salamanca-ban.²⁴⁵

A zombori karmelitáknál a *Collegii Salmanticensis FF. Discalceatorum B. Mariae de Monte Carmeli primitivae observantiae cursus theologiae moralis* című mű velencei, harmadik kiadásának 5. 1721-ből és 6. része 1724-ből található, kolligátumba kötve (A89).

Servatius a Sancto Petro (1641-1707) ²⁴⁶ könyve a zombori karmelitáknál a *Meditationes suavissimæ animæ amore sauciæ : dilecti sui melliflua vitæ & passionis mysteria expendentis* első és második kötetének második kiadása 1736-ból, három példányban (A4.5, B36, Z1.14).

Theresia a Jesu de Avila (Avilai Nagy Szent Teréz) (1515 - 1582) spanyol karmelita apáca, egyháztanító volt. Titokban lépett az avilai, Megtestesülésről nevezett karmelita kolostorba, 18 éves korában. 39 éves korában tért meg, egy

²⁴³ Krisch András: Francia megszállás Magyarország szabad királyi városaiban 1809. PhD disszertáció. PTE BTK, <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/krischandrasphd.pdf>. (2012. május 1.) 172. p.

²⁴⁴ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cnp00155204> (2012. május 1.)

²⁴⁵ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cnp00337462> (2012. május 1.)

nagyon élethű Jézus megostorozása szobor láttán. Látomása volt a pokolról, elolvasta Ágoston Vallomásait, majd kinyilatkoztatásokban részesült. 1562-ben egy kis kolostort nyitott Avilában, ahol mint Jézusról nevezett Teréz visszatért a karmelita rend eredeti szigorához, ezzel megalapította a rend sarutlan ágát. Élete végén sokat betegeskedett. Tizenhét női és tizenöt férfi sarutlan kolostort alapított. A Gergely-féle naptárreform idején halt meg, 1582. október 4-ről 5-ére virradó éjszaka. 1614-ben avatták boldoggá, 1622-ben került a szentek sorába. 1970-ben került az egyháztanítók közé, Sziénai Szent Katalinnal együtt. Nagy misztikus volt, vidám és harcos természettel, így tudta elérni az új ág elfogadását.²⁴⁷ Legfontosabb művei a következők: A tökéletesség útja, A belső várkastély, Önéletrajz.²⁴⁸

Műve a zombori rendházban a *Geistreiche Lehr-spruech der Glorwuerdigen und H. Mutter Theresia von Jesu* címet viseli, melyet Alfonso De Andrade magyarázott, németre pedig *Philipp a S. Eliseo* fordított (A84). Münchenben adták ki, 1734-ben. Andrade jezsuita szerzetes, jelentős aszketikus szerző volt²⁴⁹.

Thomás de Jesus (1564 - 1627) spanyol karmelita szerzetes volt. Művei: *Commentaria ... de statu Monachorum* (1617), *De procuranda salute omnium gentium libri XII.* (1613), *Expositio in omnes ferme regulas Sanctorum Basilii, Augustini* (1617), *Praxis vivae fidei* (1628), *Summarium und kurtzer Inhalt der Staffeln des Innerlichen Gehalts, ver* (1634), *Thesaurus sapientiae divinae* (1613), *Commentaria ... de statu Monachorum* (1617), *De procuranda salute omnium gentium libri XII.* (1613), *Expositio in omnes ferme regulas Sanctorum Basilii, Augustini* (1617), *Praxis vivae fidei* (1628), *Thesaurus sapientiae divinae* (1613), *Summarium und kurtzer Inhalt der Staffeln des Innerlichen Gehalts* (1634) ²⁵⁰.

Művei a zombori karmelitáknál: *Venerabilis Patris Thomae á Jesu [...] opera omnia* kölni, 1684-es kiadású első és második kötete kolligátumban (A97), valamint a *Venerabilis P. F. Thomae de Jesu Ordinis Eremitarum S. Augustini Aerumnae D. N.*

²⁴⁶ WorldCat Identities. [http://www.worldcat.org/identities/np-servatius\\$a%20sancto%20petro\\$1641%201707](http://www.worldcat.org/identities/np-servatius$a%20sancto%20petro$1641%201707) (2012. május 1.)

²⁴⁷ Diós István: Szentek élete. II. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 2009. 580-587. p.

²⁴⁸ Diós István: Teréz, Avilai, Nagy, Szt, Jézusról nev., Teresa de Ahumada. In: Magyar Katolikus Lexikon. XIII. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 2008. 868-872. p.

²⁴⁹ Knapp Éva: Pietás és literatúra. Irodalomkínálat és művelődési program a barokk kori társulati kiadványokban. Universitas Kiadó, Budapest, 2001. 140. p.

²⁵⁰ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cnp01064559> (2012. május 1.)

Jesu Christi című, harmadik kiadású, lefordított kölni, 1741-es mű két kötetben, két-két példányban (1.:C2.11, Z67, 2.: C2.12, B2.20).

A többi író a jezsuita (pl. Szerdahelyi György²⁵¹, Antonius Vieira), a ferences, a kapucinus, a bencés, a domonkos (pl. Cyrillus Riga bécsi teológus²⁵²), a barnabita és a piarista rend tagjai közül került ki, valamint előfordulnak püspökök, papok és teológusok, illetve világi szerzők is, jogászok, történetírók, nyelvtantanárok stb.

Lorenz Beyerlinck például belga teológus volt, két műve is megtalálható a zombori rendházban. Az egyik munkája a *Magnum theatrum vitae humanae* címet viseli, ez egy enciklopédikus mű.²⁵³ A zombori karmelitáknál ennek 1656-os Lyon-i kiadása található, melyet *Jean Antoine Huguetan* és *Marcus Antonius Ravaud* nyomdájában készítették (C810).

Padányi Bíró Márton - aki társulatok számára is készített kiadványokat²⁵⁴ - veszprémi püspök szintén két kötet kapcsán került az állományba. Egy kötetet neki ajánlottak (lásd tulajdonosok), egy kötetnek pedig szerzője. Ez egy hitvita, az *Enchiridion Martini Bironii Padáni ... De Fide, Hæresiarchis, ac eorum asseclis, In genere de Apostatis, deque Constitutionibus, atque Decretis Imperatorum & Regum, contra Dissipatores Catholicæ Ecclesiæ editis* címet kapta (C514).

Segneri Paolo (1624-1694) jelentős olasz jezsuita szerző, prédikációi német és olasz nyelven, összesen 5 kötetben vannak jelen a zombori karmelita rendházban.²⁵⁵ A két német nyelvű kötetet a később még említendő *Georg Joseph Manz* nyomdájában Regensburgban 1849-ben (Y43, Y3.22), a három olasz kötetet pedig 1686-ban, Firenzében adták ki (A75, A76, A77).

A további fontosabb szerzőket később, a könyvtulajdonosokhoz kapcsolódóan említem.

²⁵¹ Knapp Éva: i. m. 61. p.

²⁵² Knapp Éva: i. m. 120. p.

²⁵³ Knapp Éva: i. m. 137. p.

²⁵⁴ Knapp Éva: i. m. 67. p.

²⁵⁵ Száraz Orsolya: Paolo Segneri művei Magyarországon. In: Magyar Könyvszemle. 124. évf. (2008.) 2. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00378/Ksz2008-2-03.htm> (2012. május 1.)

A LEGJELENTŐSEBB NYOMDÁSZOK ÉS KIADÓK

A zombori rendház legtöbb kiadványait elkészítő nyomdászeit és könyvkiadóit mutatom be a következőkben, az általuk kiadott művek legfontosabb adatait közlöm, illetve az azokban található kiadói- és nyomdászjelvényeket is bemutatom. A jelvényekről képek a mellékletben találhatóak.

A zombori karmelita rendház legtöbb régi könyve a jezsuita akadémiai nyomdában, később a magyar királyi egyetemi nyomdában készült. A nagyszombati egyetemet *Pázmány Péter* alapította 1635-ben, ám az ehhez tartozó nyomda csak a pozsonyi jezsuiták Nagyszombatba való teljes átköltözése után, 1662-től kezdte meg működését. *Szentiványi Márton* prefektussága alatt (1674-75 és 1687-1704) fellendült működése, hazánk cenzorának két műve is megtalálható a rendházban. (*Oeconomia philosophica* című munkája Nagyszombatban (A3.13), ám a *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea* Kassán jelent meg (B46).) 1777 és 1797 között az egyetemet és nyomdáját átköltöztették Budára, a kiadványok címlapjára ebben az időszakban mindkét helység neve felkerült.²⁵⁶

Nagyszombatban, az Akadémiai Nyomdában 74 kötetet nyomtattak, ezek között voltak a tanulók számára hasznos tankönyvek, lelkipásztorok által sokszor forgatott pasztorális és erkölcszociológiai, egyháztörténeti, filozófiai, természettudományos, liturgikus és jogi művek is, magyar, német, latin és görög nyelven is.

Az 1796-os *Grigely József*-féle vallásfilozófiai kötet (Z2.27) címlapján már csak Buda van feltüntetve. A budai egyetemi nyomdából 27 kötet érkezett a zombori karmelitákhoz, ezek latin nyelvtankönyvek és hittankönyvek, illetve készült egy kötet útmutatásként zongorán és orgonán való játékhoz. A kötetek horvát, latin, német és magyar nyelven íródtak.

Az egyetemi nyomda nem használt külön nyomdászjelvényt, a címlapokon a jezsuitákra utaló ábra, illetve a magyar címer jelent meg sokféle formában²⁵⁷.

²⁵⁶ Barna Gábor : Egyetemi Nyomda. In: Magyar Katolikus Lexikon.

http://lexikon.katolikus.hu/E/Egyetemi_Nyomda.html (2012. május 1.)

²⁵⁷ Bálint, Boris: Adalék a nyomdászjelvényekhez. In: Simon Melinda (szerk.): Kiadói és nyomdászjelvények. Szakirodalmi szöveggyűjtemény 2. SZEK Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2010. 103-106. p. ; V. Ecsedy Judit - Simon Melinda: Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon 1488 - 1800. Balassi Kiadó - OSZK, Budapest, 2009. 16. p.

Johann Andreas Kienreich 1759-től 1845-ig élt, Graz-ban körülbelül 1792-ben kezdte meg kiadói tevékenységét.²⁵⁸ 27, csak német nyelvű kiadványa található a zombori sarutlan barátok könyvtárában, ezek prédikációk, *Loyolai Szent Ignác* elmélkedései, illetve egy német nyelvű Biblia is található közöttük (B4.14), 1828-ból, *Kistemaker Johann Hyacinth* fordításában.

Néhány amszterdami kiadvány, többek között *Thomas Stapleton* *Promptuarium morale super evangelia dominicalia totius anni* című műve (B65) is megtalálható a zombori állományban. Ez a kötet 1593-ban *Christophe Plantin*-nál készült, aki kezdetben segédként, könyvkötőként és bőrdíszművesként kereste kenyerét, 1555-ben pedig - mint nyomdászmester - megnyitotta saját műhelyét Antwerpenben. Plantin eleinte elhatárolódott a reformációtól, 1570-ben a spanyol uralkodó „a király főnyomdászává” nevezte ki, majd 1577-ben Leidenben lerakatot nyitott, odaköltözött, egyetemi nyomdászként is működött, majd halála előtt visszament Antwerpenbe, és 1589-ben hunyt el. 34 évig tartó működése során 2450 kiadást készített. Nyomdászjele az arany tájoló, jelmondata: „*Labore et constantia*” (= Munkával és állhatatossággal).²⁵⁹ Angliában kétféleképpen használták később a tájolót (körzöt) nyomdászjelvényben, *John Harrison* és *Nicholas Okes* 1601-1608 között álló alakban, fekvő alakban pedig 1630 körül és 1649-1658 körül²⁶⁰. A zombori könyvtárban *Stapleton* művének címlapján szintén látható a tájoló és a jelmondat. (1. kép)

1. kép: Christophe Plantin 1593.

²⁵⁸ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cni00026101> (2012. május 1.)

²⁵⁹ Barbier, Frédéric : A könyv története. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 173-175. p.

²⁶⁰ McKerrow, Ronald Brunlees: Angol és skót kiadói és nyomdászjelvények 1485-1640 között. In: Simon Melinda (szerk.): Kiadói és nyomdászjelvények. Szakirodalmi szöveggyűjtemény 2. SZEK Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2010. 70. p.

A győri kiadványok is jelentős számban vannak jelen a zombori karmelitáknál, a győriek 22 győri kiadású kötetet ajándékoztak rendtársaiknak, illetve egy győri kiadvány *Abday Józseftől* és *Sándortól* érkezett a zombori könyvtárba. Ez a 23 kötet két kivétellel - melyeknek nyomdászát nem ismerjük - a *Streibig* család nyomdájában jelent meg. Ezek a kötetek magyar törvényeket, imákat, pszichológiai és filozófiai tanulmányokat, *Kempis Tamás* Krisztus követését, hitvitát, *Szent István* életét, dogmatikus és hittudományi, egyháztörténeti munkákat, elmélkedéseket tartalmaznak.

A győri Streibig nyomda alapítóját, *Streibig József Antalt* Sopronból Győrbe az akkori győri püspök, *Sinzendorf Fülöp Lajos* hívta. Az alapító 1737-ben halt meg, fia, *János Gergely* vette át a nyomdát²⁶¹. Őutána *Streibig József* 1783-1818-ig vezette a nyomdát, őt követte *Streibig Lipót* 1837-es haláláig, majd felesége, *Klára*, 1845-től pedig a művezető, *Sauervein Viktor Géza*, aki 1850-ben megvette a nyomdát.²⁶² Evangélikus és református kiadványok elkészítését vállalták magukra a család tagjai, mert a XVIII. században a protestáns nyomdák elhanyaglottak²⁶³. Ebben az időszakban a nyomdász-cégek között hazánkban a 4. helyen állt, vagyis a 4. legtöbb kiadványt adta ki a *Streibig* család²⁶⁴.

*Streibig József Antal*tól a *Liber Generationis Jesu Christi* című kiadvány két példánya található a zombori rendházban, 1728-ból (B2.11, Z7.4). A *János Gergely* által vezetett nyomdából már 14 kötet, *Streibig Lipóttól* és *Streibig Klárától* pedig két-két kötet származik.

Az egyik kötetben, *Schmitth Miklós* egyháztörténeti munkájának (Y418) címlapján egy sas ábrázoló jelvényt látunk. A sas *Szent János* apostol és evangélista

²⁶¹ V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában. 1473 - 1800. Balassi Kiadó, Budapest, 1999. 155-160. p.

²⁶² Horváth József: Adalékok a Győri Streibig nyomda történetéhez. (Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Helyismereti kutatási segédlete). <http://www.kkmk.hu/helyism/kutseged/nyomda.pdf> (2012. május 1.) 4. p.

²⁶³ V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában. 1473 - 1800. Balassi Kiadó, Budapest, 1999. 177. p.

²⁶⁴ V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában. 1473 - 1800. Balassi Kiadó, Budapest, 1999. 283. p.

attribútuma²⁶⁵, és minden bizonnyal *Streibig János Gergely* védőszentjét jelenítette meg ebben a címerben. (2. kép)

2. kép: Streibig János Gergely 1763.

A pécsi líceumi nyomda 1831-től 1949-es államosításáig működött, mint a pécsi egyházmegye nyomdája. 1831-ben *Szepesy Ignác* alapította, a könyveken kívül sok katolikus és világi jellegű folyóiratot készített a nyomda. 12 kiadványa található meg Zomborban, ezek *Szepesy Ignác* prédikációi magyar (8 kötetben) és horvát nyelven (B614) 1839-ből és 1832-ből, *Gerdenich István* által latinból németre fordított, elmélkedéseket tartalmazó, 1841-es könyv (Y221), *Ranolder János* latin nyelvű Biblia-magyarázata 1838-ból (B4.13) és egy latin nyelvű breviárium 1842-ből (Y3.16).

A mechtaristák örmény nyelvű katolikus férfirend, bécsi ága Triesztből elmenekülve Bécsben telepedett le, 1810-ben, egy elhagyott kapucinus kolostorban²⁶⁶. Nyomdájuk konkurencia volt Bécsben a *Hof- und Staatsdruckerei*-nek és *Anton Pichler*nek²⁶⁷. Előbbinek csak egy kiadványa (az osztrák monarchia német örökös tartományainak polgári törvénykönyve 1811-ből, Y219), *Pichler*nek nyomdájából pedig 7 kötet (a Bécsben élő magyar nyelvtanár, *Márton József*²⁶⁸ latin - magyar - német szótára (A2.3, A2.4), *Johann Christoph Adelung* négykötetes német értelmező szótárának 1. (Z713) és 4. (Z714) kötete, és Vitus Pichler vitázó teológiai munkája, C3.5) található a zombori karmeliták rendházában.

²⁶⁵ Diós István: *Evangélista szimbólumok*. In: Magyar Katolikus Lexikon. [http://lexikon.katolikus.hu/E/evangélista szimbólumok.html](http://lexikon.katolikus.hu/E/evangélista_szimbólumok.html) (2012. május 1.)

²⁶⁶ Szám László: Mechtáristák. In: Magyar Katolikus Lexikon.
<http://lexikon.katolikus.hu/M/mechtáristák.html> (2012. május 1.).

²⁶⁷ Rózsa Mária: Magyar könyvek Bécsben. In: Magyar Könyvszemle. 126. évf. (2010.) 2. sz. 259. p.

A *Mechitaristen Congregation*, vagyis a mechitarista atyák nyomdájából 30 kötet található a zombori könyvtárban. Ezek többsége német nyelvű, illetve egy kötet, Franz Xaver Zenner vallási munkája latin nyelven jelent meg 1840-ben (Z5.12). Giovanni Perrone teológiai felolvasása 1846-ban négy kötetben jelent meg (Y5.24, Z26, C43, Z5.14), ebben a nyomda egy díszes M-betűt használ a címlapon. *Artaud de Montor* német nyelven is megjelent, VII. Pius pápa életéről szóló műve (négy részes, két kolligátumban található meg Zomborban, Z815, Z816) címlapjain azonban jelvényt láthatunk, melyen a kereszt látható, a körfeliratban és a kereszten lévő szalagban pedig a következők olvashatóak: „Verein zur Verbreitung guther kath. Bücher.”, „Wir aber predigen der gekreuzigten Christi. Cor. I. 23.”. Vagyis: Egyesület a jobb katolikus könyvek terjesztéséért. Mi pedig a megfeszített Krisztus hirdetjük /1. Kor. 1, 23/. (3. kép). A többi kiadványuk pasztorális és misztikus teológiával, prédikációval és a hit alapjaival foglalkozik.

3. kép: Mechitaristen Congregation 1737-38.

Nicolaus Doll 1779 és 1834²⁶⁹ között augsburgi könyvkiadó és kereskedő volt. Tizenöt kiadványa található a zombori karmelitáknál, ezek mindegyik vallási jellegű kiadvány: protestáns és katolikus teológiai munka *Alois Merz*-től (Z121); *Anton Wansidel* (Y5.8, Z110, Z120, Z2.10, B2.17), *Joseph Polykarp Schlicher* (C2.19), *Johann Nepomuck Tschupick* (Y3.18, Z2.26) és *Joseph Malsiner* (Z114) prédikációgyűjteményei; VI. Pius egyháztörténeti munkája (Z2.21), illetve *Lorenzo Scupoli* *Lelki harca* (B3.7).

²⁶⁸ Rózsa Mária: i. m. 256. p.

²⁶⁹ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cni00027772> (2012. május 1.)

Három kötet címlapján található illusztráció, egyiken áldozati oltár (4. kép), egy másikon a szorgalmas nyomdászt jelképező méhkas²⁷⁰ (5. kép), *Tschupick* 1803-ban kiadott prédikációit tartalmazó két kötetében pedig könyveket, baglyot, egy nagy D betűt, valamint a kereskedők istenének szimbólumát, Hermész szárnyas botját²⁷¹ tartalmazó jelvényt láthatunk (6. kép).

4. kép: Nicolaus Doll 1784.

5. kép: Nicolaus Doll 1791.

6. kép: Nicolaus Doll 1803.

²⁷⁰ V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában. 1473 - 1800. Balassi Kiadó, Budapest, 1999. 223. p.

²⁷¹ Simon Melinda (szerk.): Kiadói és nyomdászjelvények. Szakirodalmi szöveggyűjtemény 2. SZEK Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2010. 109., 112. p.

Anton, Alois és Johann Doll az 1770-es évek elején nyitották meg könyvkereskedésüket Pozsonyban. Itt könyvkiadással is foglalkoztak²⁷², 1784-ben jelent meg *Alois Doll* neve alatt a Zomborban is megtalálható *Sermones sacri* című prédikációgyűjtemény *Joseph Haberkorn*-tól (C3.13). *Alois* ebben az időben már önálló könyvkereskedést nyitott (*Andreas Schwaiger*-rel társulva), majd 1788-ban Bécsbe költözött²⁷³. Ottani kiadványai közül Zomborban csak prédikációs munkák találhatók, *Johann Philipp Vonend*-től (Z3.19, Z3.20), *Franz Gerhardt*-tól (B1.7, B1.8, B1.9), *Dominik von Brentano*-tól (A1.3, A1.4), *Joseph Lussmann*-tól (Z112) és *Anton Päßmayr*-tól (B2.18), összesen kilenc kötetben. Pozsonyban kiadott *Haberkorn*-féle könyvének címlapján a Szentháromság, két Bécsben megjelent kötetében (Z3.19, Z3.20) pedig monogramja látható (7. kép). *Schwaiger*rel közös nyomdászjelvénye is volt, melyen kótalapzaton nevük kezdőbetűi, valamint könyvek és a felkelő vagy lenyugvó nap látható. A jelvény szignálatlan rézmetszet.²⁷⁴ (Egyik zombori kötetben sem jelenik meg.)

7. kép: Alois Doll 1840. (Bécs)

Anton Doll szintén Bécsbe költözött, a zombori karmelitáknál neve csak bécsi kiadványokban szerepel. Az 1804-es (tehát *Nicolaus Doll* kiadása után egy évvel későbbi) *Tschupick* prédikációs művének címlapján ugyanaz a jelvény látható (8. kép), mint *Nicolaus Doll*-nál. Ennek az az oka, hogy a prédikációs gyűjtemény első két

²⁷² V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában. 1473 - 1800. Balassi Kiadó, Budapest, 1999. 321-322. p.

²⁷³ V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában. 1473 - 1800. Balassi Kiadó, Budapest, 1999. 326-327. p.

része még *Nicolaus*-nál, harmadik és negyedik része pedig *Anton*nál jelent meg (Y46, Z8.20), és ezzel akarták jelezni, hogy a két kiadás összetartozik. *Anton Doll* többi kiadványa *Johann Baptist Weber* (Y226, Z2.7, C413, C5.9, C5.10) és *Johann Michael Leonhard* (Y717, Y421) prédikációit, illetve utóbbi szerző hittankönyvének (Y1.10, Y4.14, Z5.22) három kötete (a négyből) olvasható a zombori karmeliták könyvtárában (összesen 12 kötet *Anton Doll* kiadványai közül).

8. kép: Anton Doll 1804.

A mai Németország területén, Augsburgban élt és dolgozott *Matthäus Rieger* is, 1766-tól fiaival együtt működtette kiadóját, mely még 1840-ben is az 1775-ben elhunyt alapító nevét viselte.²⁷⁵ Zombori két, 1768-as kiadványukban Augsburg mellett Lipcse is kiadási helyként szerepel. Ez a két kötet *Louis Antoine de Caraccioli* Jézus képmásáról (Y4.10) és egy racionális ember beszédéről szóló (Y4.19) munkáinak német fordítása. A többi Rieger-kiadvány szintén prédikációkat, egyháztörténeti és egyházjogi munkát, katekizmust, imákat, a tridenti zsinat dekrétumait, dogmatikus, misztikus és erkölcsi teológiai munkát tartalmaz német és latin nyelven. *Matthäus Rieger* 1759-től 1840-ig kiadott könyveiből összesen 44 kötet található a zombori rendház könyvtárában.

A következő négy nyomdász a *Trattner*-családhoz tartozik, *Johann Thomas Trattner* és *Joseph Anton Trattner* bécsi, valamint *Trattner Mátyás* és *ifjabb Trattner János Tamás* pesti kiadványai közül szintén jelentős mennyiségű, összesen 63 kötet található a zombori karmelitáknál. (Ebben már benne vannak a *Trattner - Károlyi*

²⁷⁴ V. Ecsedy Judit - Simon Melinda: Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon 1488 - 1800. Balassi Kiadó - OSZK, Budapest, 2009. 26., 47., 168. p.

²⁷⁵ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cni00039267> (2012. május 1.)

nyomda kiadványai is.) Az idősebb *Johann Thomas Trattner* 1761-től (ekkor kapta meg a betűöntésre vonatkozó kizárólagos szabadalmat) 1782-ig dolgozott bécsi nyomdászként. 1782-ben kért és kapott engedélyt, hogy Pesten nyomdát nyisson, melynek vezetője *Trattner Mátyás* lett. Ő 1783-tól 1827-ig vezette az új nyomdát, melyhez ezután *Károlyi István* társult, így a Trattner-Károlyi nevet kapta a nyomda. Ez 1867-ig működött. Zomborban a nyomdászok között még két Trattner családnévű előfordul. Az egyik *Josef Anton Trattner*, aki az idősebb *Johann Thomas* fia, és az ifjabb *János Tamás* édesapja volt. A másik pedig az ifjabb - már magyar földön született - *János Tamás*, aki 1789 és 1824 között dolgozott könyvnyomdászként, Pesten.²⁷⁶

Johann Thomas Trattner sok esetben használta kiadványainak címlapján kétféle nyomdászjelvényét. Gyakrabban előforduló, későbbi jelvényének leírása a következő (10. kép): „négy koronás oszlop között, kissé a kép bal oldalán, nőalak ül, egyik kezében szedővas, a másikkal a sajtók felé mutat. Balján könyvnyomtató prés és jellegzetes réznyomó prés látható, amely a rézmetszetek nyomtatásához szolgált. Háta mögött szedőszekrény, lábánál könyvek és papírlapok, a kép előterében kályha tűzrakással és a betűöntéshez szolgáló jellegzetes bemélyített edénnyel. Az oszlopokat virágfüzerek kötik össze, fent középen griffmadár tartja csőrében az *Altius feliratu szalagot*, lent a talapzat felirata pedig *Labore et favore* (Munkával és pártfogással magasabbra).” A korábbi változaton két oszlop látható²⁷⁷ (9. kép), a nő alakja középre van helyezve, előtte pedig négy lépcsőfok van. Az alsó két lépcsőfokon olvasható a *Labore et favore*, illetve a lépcsőkön egy gyermek ül. Még egy különbség van a két jelvény között, a „kétoszlopos” jelvényen a griffmadár nem a csőrében, hanem a feje felett tartja a szalagot. A két jelvény tulajdonképpen a könyvnyomtatás kellékeit mutatja be²⁷⁸.

²⁷⁶ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/record/cnp01279300> (2012. május 1.) ; V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában. 1473 - 1800. Budapest, Balassi, 1999. 220., 223-224. p.

²⁷⁷ V. Ecsedy Judit - Simon Melinda: Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon 1488 - 1800. Balassi Kiadó - OSZK, Budapest, 2009. 23-24. p.

²⁷⁸ V. Ecsedy Judit - Simon Melinda: Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon 1488 - 1800. Balassi Kiadó - OSZK, Budapest, 2009. 170. p.

9. kép: Johann Thomas Trattner 1757.

10. kép: Johann Thomas Trattner 1776.

Johann Thomas Trattner 29 zombori kiadványa közül 14-ben megjelenik nyomdászjelvénye. 13 címlapon a négy oszlopos, míg egy kötetben, az 1757-es kiadású, zsoltárokat tartalmazó könyvben (A78) a két oszlopos látható. Az 1752-ben megjelent, egy ismeretlen jezsuita szerzetes által írt, hitbeli kérdésekkel foglalkozó két kötetben (B6.5, C5.4), valamint *Pichler Vitus* vitázó teológiai munkájában (C3.5) még nincs jelvény. Az 1774-es, *Johannes Laurentius Berti*-féle egyháztörténelem két kötetében (C2.6, Z52), valamint *Marx Anton Wittola* prédikációinak 3., 4. és 5. kötetében (Y5.1, Z212, Z3.10) szintén nincs nyomdászjelvény. *Hieronimus Frida* 1784-es teológiai munkájának két kötetében (B518, B2.21) díszítés van a címlapokon. Az 1789-es német nyelvű Bibliában (Z62) sem található *Johann Thomas Trattner* nyomdászjelvénye. (Pesti kiadású a *Kelemen Imre*-féle jogi munka négy kötete 1814-ből (Z511-Z514), ezt már az *ifjabb János Tamás* készítette.)

Trattner Mátyás kiadványai közül 9 kötet található a zombori karmelita rendházban, ezek a következők: *Johann Nepomuk Alber* Biblia-magyarázatának 1. (B411), 3. (két példányban, B412, B415), 5. (B413) és 6. (B414) kötete, 1801-1802-ből és más címen, 1807-ben megjelent 1. (B49) és 3. (B410) kötete; *Koller József* egyháztörténeti munkájának 1. kötete (C613); illetve a *Spányik Glicerius*-féle 1828-ban kiadott egyháztörténeti munka (B3.4).

A *Trattner - Károlyi nyomda* 16 kötettel képviselteti magát a zombori állományban, ezek a Pesti Növendékpapság Munkálatainak 11-13. (Z822, Z823, Z824) és 15. (Y6.1) évfolyamai, a *Szalay Imre* által szerkesztett Magyar egyházi beszédek gyűjteménye 3 kötetben (Y415, Z8.13, Z8.15), *Szaniszló Ferenc* dogmatikus munkája két példányban (C5.13, C5.14), *Verney József* pszichológiai és metafizikai művei (utóbbinak csak az első kötete) (Y3.21, Z3.5), *Mangin Károly* *Notitia ordinum* című kötete (C67), *Joseph Ambros Stapf* német nyelvű bibliai történeteinek Szaniszló József által magyarra fordított 1839-es kiadása (B4.12), *Ranolder János* *Sermones sacri* című kötete (Y417), és *Martin von Cochem* *Grosser goldener Himmel-Schlüssel* című, német nyelvű imádságoskönyve, mely szintén két példányban van jelen az állományban (Z1.18, Z827).

Joseph Wolff 1746-tól dolgozott - mint könyvkiadó és kereskedő - Augsburgban és Innsbruckban, majd (zombori kiadványai alapján) 1772-től csak Augsburgban. 1788-ban már könyvkereskedelemként van feltüntetve az addig kiadóként működő cég. Augsburgi és innsbrucki első zombori kiadványa az 1754-es *Quodlibet cathecheticum* (Y11); a következő *Esprit Flechier* prédikációgyűjteménye két, 1758-as kötete (C2.14, C3.12); *Jacques Besombes* teológiai munkájának első két kötete (C63, B612); *Franz Neumayr* hittankönyve 1763-as, ötödik kiadása (C5.23); két prédikációgyűjtemény, *Pierre Pacaud*-ének 2. és 3. kötete (A417, A4.3) és *Étienne Dubois*-ének 3. kötete (Y4.3); *Louis Bourdaloue* elmélkedése 1768-as, hetedik kiadása (Z31); *Georg Grill* prédikációinak 1769-es 4. kötete (B512); valamint *Claude Fleury* egyháztörténeti munkája, a *Historia ecclesiastica* 70 kötetes (1758-1779) kiadásából a 7. (C216), a 48-49. (C21, C22), az 56. (C23), az 59. (két példányban, C24, C25), valamint a 60-69. (C26-C215) kötetek. Öt kötet készült Augsburgban, ezek a következők: *Charles-Jean-Baptiste Le Chapelain* prédikációs művének 1772-es

kiadásának 3. kötete (C3.8), *Claude Fleury* egyháztörténetének 1775-ös kiadásából az első kötet (C217), *Johann Stenhan Leist* prédikációs gyűjteményének szintén első kötete 1788-ból (B2.14), illetve az ugyanebben az évben kiadott *Jukundin Muzner* - féle prédikációs munka 6. kötete (Y4.7). Az 1830-ban kiadott dogmatika könyv *Alois Adalbert Waibel*-től (Z413) már a „Carl Kollmann'schen et Jos. Wolff'schen” nyomdában készült, ekkor *Joseph Wolff* már valószínűleg nem élt.

Kiadványai címlapján *Joseph Wolff* használt kiadói jelvényt, illetve különféle illusztrációkat. Ezek többségében feltüntette monogramját (11. kép), két címeren a könyvkereskedők istene, Hermész (12. és 13. kép), egy kötetben annak szárnyas botja (14. kép), illetve az egyik illusztráción a kétfejű koronás sas is megjelenik (15. kép). 1788-as kiadványának címlapján már könyvkereskedésének jelvénye látható (16. kép).

11. kép: Joseph Wolff 1778.

12. kép: Joseph Wolff 1775.

13. kép: Joseph Wolff 1780.

14. kép: Joseph Wolff 1772.

15. kép: Joseph Wolff 1772.

16. kép: Joseph Wolff 1780.

A következő a *Veith* kiadócsalád, melynek összesen 41 kiadványa található Zomborban a karmeliták könyvtárában. 1723-as kiadású *Franciscus Partinger* munkája (C3.14/2), ebben a kiadó csak így van feltüntetve: „FF. Veit”.

Philipp, Martin és *Johann Veith* 1726 és 1732 között együtt adta ki Augsburgban és Grazban a *Joseph Stöcklein* által összefoglalt és németre fordított leveleket és lelki írásokat, melyeket a misszionárius jezsuiták készítettek. Ez a munka három kötetben van jelen a könyvtárban (C96, C97, C98). Szintén az ő műve a *Neuer Welt-Bott*, melyet *Philipp, Martin* és *Johann* 1732-ben együtt adtak ki (B5.1). *Martin* és *Philipp* az augsburgi, 1727-es kiadású *Romanorum pontificum brevis notitia-n* (B6.15) is együtt dolgozott, valamint a három kötetes, augsburgi és grazi, 1736-os kiadású *Theologische und geistliche Bedäncken* című munkán (A56, A57, A58). 1740-ben és 1743-ban *Martin Veith* adta ki *Cesare Calino* Samuel ecclesiastes in cathedram productus sive sermones sacro-morales supra Samuelis librum című munkáját Augsburgban, összesen négy kötetben (C81-C84). Szintén *Martin Veith* adta ki Augsburgban és Würzburgban *Franz Xaver Pfyffer* prédikációit 1752-ben (C88). *Philipp Jacob Veith* 1740-es, steyr-i kiadása *Anacletus Reiffenstuel* erkölcteológiai munkája (B811), és 1742-es augsburgi kiadása a már említett *Cesare Calino* prédikációgyűjteménye (Z5.3). 1794-95-ben adta ki *Franz Anton Veith* a *Die Moral des Christen* című morálteológiai mű második és harmadik kötetét. (A3.22, C5.21)

A *Veith* testvérek kiadványai közül 23 kötet található Zomborban, ezek 1736 és 1792 között jelentek meg, egy kötet kivételével Augsburgban. A kivétel 1736-os augsburgi és grazi kiadású, ebben a címlapon a *Fratrum Veith*, míg az 1767-es kötetben (és az utána következő többiben is) a *Gebrüdern Veith* olvasható. Ezek a

kötetek prédikációs- és imakönyvek, Biblia-magyarázatok, illetve a vallás filozófiájáról szólnak.

Az ő nyomdászjelvényüket használta tükörfordításban és az F. V. monogramot letörölve a pozsonyi *Skarnitzl*-nyomda a XVIII-XIX. század fordulóján. A *Veith*-testvérek 1760-as években használt nyomdászjelvényének leírása: A kép felső szélén egy szalagban a következő jelmondat: *Aperi et pretiosa lege, vagyis Nyisd ki és válogasd az értékeset.* A képen egy zárt kagylót látunk, ami a tengeren úszik, valamint két férfi sellőt, akik egy-egy tülköt emelnek a szájukhoz, melyekből víz folyik. Ezeken kívül stilizált levelek láthatóak a jelvényen²⁷⁹, mely azonban a zombori kiadványokban nem jelenik meg.

Augsburgban és Ingolstadtban, majd Münchenben dolgozott *Johann Franz Xaver Crätz*, aki 1775-ig élt. 1747-től 1766-ig Thomas Summerrel együtt voltak Augsburg kiadói. 1746 és 1775 között Ingolstadtban, körülbelül 1751 és 1776 között Augsburgban, 1752 és 1766 között pedig Münchenben tevékenykedett, itt fia, *Joseph Alois* folytatta munkásságát²⁸⁰, akinek egy kiadványa, *Peter Osterwald Anmerkungen des Land-Pfarrers* című munkájának 1768-as kiadása szintén megtalálható a zombori karmelitáknál (C515/1).

Johann Franz Xaver Crätz is használt nyomdászjelvényt, mely a vizsgált állományban több címlapon, kétféle változatban is megjelenik. 1763-ban jelentette meg Ingolstadtban és Münchenben *Hell Miksa Adjumentum memoriae manuale* munkáját németül (ez a negyedik kiadása volt a műnek, Z2.3). A jelvényen a J. F. C. monogramot láthatunk egy pajzsban, ezen három könyv helyezkedik el, a könyvekre pedig a földgolyó van elhelyezve, a könyvekre „támaszkodik”, mint azt a jelvényen szalagban olvasható mottó is jelenti: „*His nititur orbis*” (A világ ezekre támaszkodik). (17. kép) E kötet címlapján, valamint az 1768-as ingolstadti és augsburgi *Busembaum* erkölcssteológiai művét tartalmazó két kötetben (Z6.4, A3.20) (18. kép) *Crätz* nyomdászjelvénye keretezve jelenik meg. *Jordan Simon* két művét 1771-ban adta ki

²⁷⁹ Bálint, Boris: Adalék a nyomdászjelvényekhez. In: Simon Melinda (szerk.): Kiadói és nyomdászjelvények. Szakirodalmi szöveggyűjtemény 2. SZEK Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2010. 105. p.

²⁸⁰ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cni00027475> (2012. május 1.)

Augsburgban és Ingolstadtban (Z1.7), ebben a jelvény már keret nélkül látható a címlapon (19. kép).

17. kép: Johann Franz Crätz 1763.

Ingolstadt-München

18. kép: Johann Franz Crätz 1768.

Ingolstadt-Augsburg

19. kép: Johann Franz Crätz 1771.

Ingolstadt-Augsburg

A kölni kiadású kötetek száma a zombori karmelita állományban 39, ezek 14 kiadónál jelentek meg. Közülük négyen használtak jelvényt a kötetek címlapján. Az első *Johann Wilhelm Friess*, aki zombori öt kiadványa közül *Henrik Jacob Zoesius* római jogi művét 1671-ben adta ki (Z7.1). Ennek címlapján látható jelvénye: egy fa, melyet többféle állat (kígyó, rágsálók, négy madár és egy bagoly) vesz körül, valamint a „Comes invidiae Fortuna” jelmondat, mely azt jelenti: a szerencse kísérője, társa a harag, gyűlölködés²⁸¹. (20. kép) *Friess* többi kiadványa Zomborban az 1684-ben kiadott kötetben *Thomas a Jesu* összes művét (A97), illetve *Thomas Le Blanc* bibliológiai munkáját, a *Psalmorum Davidicorum analysis* címűt tartalmazza három kötetben, 1697-ből (C91, C92, C93).

²⁸¹ Fruchtbringende Gesellschaft. Digital exhibit.

http://www.lib.berkeley.edu/news_events/fbg/fbg615.html (2012. május 1.)

20. kép: Johann Wilhelm Friess 1671.

A következő nyomdász és kiadó, *Hermann Demen* 1636-tól élt²⁸², és 1665-től haláláig, 1710-ig dolgozott Kölnben. *Hermann Demen* jelvénye Zomborban két kötet, *Hieronymus Lauretus Sylva*, seu potius hortus floridus allegoriarum totius Sacrae Scripturae mysticos ejus sensus című munkájának címlapján látható, melyek 1681-ben kerültek ki a sajtó alól (C86, C87). A jelvényen olvasható *Demen* mottója: „In spe et labore”, azaz reményben és munkában. Díszes keretben jelenik meg egy földgömbön álló nőalak, jobb kezében ásót fog, bal kezével pedig egy horgonyon támaszkodik, a háttérben pedig két földművest, egy magvetőt és egy kapáló szőlőművest láthatunk. Az ásó a munkát, a horgony pedig a reményt jelképezi a címeren. A földgömbön *Hermann Demen* nevének kezdőbetűi olvashatóak.²⁸³ (21. kép) Zomborban található másik kiadványának címlapja hiányzik, ez a *Biblia Caspar Ulenberg* féle fordítása, mely 1684-ben látott napvilágot (B63).

21. kép: Hermann Demen 1681.

²⁸² CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cni00026613> (2012. május 1.)

Rézmetszetes díszcímlappal jelent meg a következő kölni nyomdász, *Anton Hierat* egyik kiadványa, ez *Roberto Bellarmino* Disputationes de controversiis Christianae fidei adversus huius temporis haereticos című műve (A910). *Anton Hierat* apja nyomdájának társörököse volt Kölnben, 1630-ig élt és dolgozott könyvnyomdászként és könyvkereskedőként²⁸⁴. Másik Zomborban található, általa 1616-ban kiadott kötete *Lorenz Beyerlinck* Promptuarium morale super evangelia festorum totius anni művét tartalmazza, ennek címlapján láthatjuk Hierat nyomdászjelvényét (B66). „Discite ivstitiam moniti” jelmondata *Vergiliustól* származik²⁸⁵, jelentése körülbelül így hangzik: féld a jogot. A jelvényen többek között katona, egy siklót a csőrében tartó gólya, egy félig ló - félig sellő testű élőlény, valamint *Anton Hierat* monogramja látható. (22. kép)

22. kép: Anton Hierat 1616.

A XVIII. század elején, 1700-tól 1732-ig kölni könyvkiadó, könyvkereskedő és nyomdász *Heinrich Rommerskirchen*²⁸⁶ is használt nyomdászjelvényt, mely a zombori karmelita rendház egyik 1729-es kötetében, *Alphonso Roderico* Uebungen Christlicher Tugendten, und geistlicher Vollkommenheit című, a krisztusi erényekről szóló művének címlapján is látható (Z41). A nyomdász jelmondata: „Vias tuas Domine

²⁸³ Simon Melinda: 19-20. századi kiadói jelvények. A jelvényhasználat elve és gyakorlata. PhD értekezés. SZTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2009. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/987/5/Simon_Melinda_dolgozat.pdf. (2012. május 1.) 266. p.

²⁸⁴ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/record/cnp01224989> (2012. május 1.)

²⁸⁵ Bán Imre: Károlyi Péter poétikája. In: Irodalomtörténeti Közlemények. 74. évf. (1970.) 5-6. füzet. http://epa.oszk.hu/00000/00001/00269/pdf/itk_EPA00001_1970_05-06_560-565.pdf (2012. május 1.) 561. p.

²⁸⁶ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cni00027881> (2012. május 1.)

demonstra mihi”, „útjaidat, Uram, mutasd meg nekem” a 25. zsoltárból származik. A jelvényt, melyen egy kisgyermeket őrangyala vezet, babérkoszorú vesz körül, illetve látható rajta *Rommerskirchen* monogramja is. (23. kép)

23. kép: Heinrich Rommerskirchen 1729.

Georg Joseph Manz Regensburgban, Landshutban és Freisingben volt könyvkiadó 1830-tól 1891-ig²⁸⁷. 99 kiadványa található Zomborban a régi könyvek között. Ezek *Jordan Simon*, a jezsuita aszketikus *Antonius Vieira*²⁸⁸, *Paolo Segneri* és *Franz Xaver Birkl* prédikációit, *Ligouri Szent Alfonz* összegyűjtött műveit például a szentek életéről, *Wilhelm Binder* enciklopédiáját tartalmazzák, 10-12 kötetes sorozatokban. A címlapok többségén megjelenik a JS és az M, vagyis a Jézus és Mária nevét szimbolizáló betűk, egy keresztet tartalmazó ovális jelvényen, melynek tetején korona van (24. kép).

24. kép: Georg Joseph Manz

²⁸⁷ CERL Thesaurus. <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cni00031090> (2012. május 1.)

A zombori karmelita rendházban még körülbelül 20 kötet címlapján található kiadói- vagy nyomdászjelvény, illetve jellegzetes illusztráció. Ezek közül sorolok fel néhányat a következőkben, de az ezekről készült fotókat a mellékletbe nem tettem bele, mert csak 1-2 kötet származik a most felsorolandó nyomdászoktól és kiadóktól.

Elsőként *Werfer Károlyt* említem, aki kassai nyomdász volt²⁸⁹. Egy kötet származik nyomdájából, melyet *Czente István* írt, *A bölcselkedő magyar polgár* címmel. Ennek címlapján két hatyú látható (Y513).

Szintén állatokat, pontosabban két nyulat láthatunk *Jan Opstraet* teológiai művében, melyet *Matthias Andreas Schmidt* adott ki Bécsben, 1781-ben (Z2.2).

August Calmet kelta (gall) nyelvű, a Szentíráshoz készült történelmi, kritikai, kronológiai, földrajzi és irodalmi szótára 1757-ben jelent meg *Giovanni Domenico Mansi* által latin nyelvre fordítva Velencében, *Sebastian Colet* kiadásában. A címdalra a kereskedők istenét, Hermészt, baglyot, katonát és puttókat ábrázoló illusztrációt láthatunk (Y6.9, A82).

Hermész szárnyas botja megjelenik a már említett *Matthias Andreas Schmidt* bécsi kiadónál készült, *Szerdahelyi György Alajos* latin nyelvű verseit tartalmazó, 1788-as kötetben is (Y613). Az illusztráción láthatunk még a boton kívül nyitott könyvet és babérkoszorút tartó puttót, valamint egy másik könyvet tölcserrel.

Az *Euklides*-re és *Ptolemaios*-ra utaló, két idős tudóst körzővel a kezükben, valamint egy gömb-szerkezetet, és a „*Vniversitas rerum vt pvlvis in manv Iehovae*” mottót tartalmazó szalagot ábrázoló metszet már *Lorenz Beyerlinck* *Magnum Theatrum vitae humanae* című művének 1656-os kiadásában található (C810). Ez a kötet *Jean Antoine Huguetan*-nál és *Marcus Antonius Ravaud*-nál jelent meg, Lyon-ban.

Az egri *Érseki Líceumi Nyomda* illusztrációja *Mollik Tóbiás* latin nyelvű teológiai munkájának 1785-ös első kötetében található (C59). A metszet Krisztus keresztjét ábrázolja fekvő helyzetben, alatta egy kígyó, rajta pedig egy önmagát feláldozó pelikán látható.

²⁸⁸ Knapp Éva: i. m. 140. p.

²⁸⁹ Steinhofer Károly: A kassai könyvkereskedelem története. 1712-től a jelenkorig. Budapest, Pallas Részvénytársaság, 1907. <http://mek.oszk.hu/10000/10077/10077.pdf>. (2012. május 1.) 28-31. p.

A prágai *Jan Karel Hraba* kiadásában megjelent, *Hieronimus Frida* Biblia-értelmező művét tartalmazó három kötet címlapján szintén madár jelenik meg, mely fiókáját eteti, ők azonban nem fészekben, hanem egy hárfán ülnek (A4.6, Z2.15, Z68).

Antwerpen másik jelentős nyomdásza, *Johann Baptista Verdussen* műhelyében készült 1733-ban *Franciscus Lucas* konkordanciája (Szentírásban előforduló szavak ábécé-rendbe állított gyűjteménye) (A612). Ennek címlapján a „*Pietas homini tutissima virtus*”, azaz „a jóság a legbiztosabb emberi erény”²⁹⁰ mottó vesz körül egy gólyapárt.

Szintén található jelmondat („*Nec metu enda timet*”) *Joannes a Jesu Maria* misztikus művének 1732-es kiadásában, melyet *Georg Lehmann* adott ki Bécsben (B711). A mottót tartalmazó szalag egy viharban dülöngélő pálmafa törzsét veszi körül.

A már említett szorgalmas méhek két kaptárból szállnak ki egy virágoskertet és a nyomdász, *Ignaz Wagner* monogramját is ábrázoló jelvényen, mely *Ignaz Weitenauer* bibliai lexikonjának második, 1780-as kiadásának címlapján látható (B416). Ezen a mottó: „*Ex multis succus in unum*”.

Két kötetben, *Antonio Forest* történeti (1723-as) (C89) és *Vitus Pichler* egyházjogi (1727-es) munkájában (B513) található a *Georg Schlüter* és *Martin Happach* augsburgi kiadók vezetéknévének kezdőbetűit, a „*Turbant, Sed extollunt*”-mottót, és a tengert felkorbácsoló szélvihart ábrázoló jelvény.

Pápai Páriz Ferenc háromnyelvű szótárát kétszer is kiadta *Sárdi Sámuel*, akinek nyomdászjelvénye az 1767-es és az 1782-es kiadás címlapján is megtalálható. Ez a nappalt és az éjszakát, valamint a „*Candidior illis*” mottót ábrázolja (Z1.6, Z8.4/1).

Két illusztráción a hajó is megjelenik. Az egyiken *Péter* készül beszállni a feltámadt *Jézus* mellé, miután a partról odaúszott hozzá, a jelmondat pedig a következő: „*Petro firmiter inhaerens S. M.*”. Ez a metszet *Pierre Hubert Humbert* *Istruzioni sopra le principali verita' della religione* című művének 1799-es kiadásában látható (C5.5), melyet *Giambattista Monuani* készített.

²⁹⁰ Simon Melinda: 19-20. századi kiadói jelvények. A jelvényhasználat elve és gyakorlata. PhD értekezés. SZTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2009. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/987/5/Simon_Melinda_dolgozat.pdf. (2012. május 1.) 110. p.

A másik jelvényen sziklák között jelenik meg egy hajó, ezen a következő mottó olvasható: „Hoc Monstrante Viam Medio Tuttissimus Ibis”. Az 1763-as, *Jacob Friedrich Bez* által Konstanzban kiadott négykötetes Biblia első kötetének címlapján látható ez a jelvény (A92).

A ZOMBORI KARMELITA RENDHÁZ RÉGI KÖNYVEINEK TULAJDONOSAI

A két legtöbb possessor-bejegyzés tulajdonosa a győri sarutlan karmelita rendház és *Császka György* kalocsai érsek, először az ő történetüket és köteteiket elemzem, majd áttérek a többi azonosítható könyvtulajdonosra. A győriek és *Császka György* possessor-bejegyzéseiről készült képeket is beletettem ebbe a részbe, a többi tulajdonos kézírását és/vagy pecsétjét bemutató képeket pedig a mellékletben lehet megtekinteni.

A győri karmelita rendház története és könyvei a zombori karmelitáknál

Szelepcsényi György (1695-1685) primás (1667-1685)²⁹¹ kezdeményezésére, végrendeletében 50.000 forintot adományozott a sarutlan karmeliták Oltáriszentségről elnevezett német rendtartományának, hogy hazánkban rendházat építsenek. 1685-ös halála után Kollonics Lipót (1631-1707), az akkori győri püspök²⁹² ennek az összegnek a felét adta a rendház építésére, a másik felét kamatoztatni kezdte. A karmeliták I. Lipót magyar királytól és Keresztély Ágost szász hercegtől kértek és kaptak engedélyt a zárda építésére, melynek helyét bizonyos Tódor, Adolf és Károly atyák szemelték ki, a várbastyához közel. A Perger-féle házat vásárolták meg.²⁹³ Ezt 1697-ben átalakították, és az első atyák és testvérek még ebben az évben beköltözhettek, ám bővíteni kellett a zárdát, ezért 1699-ben megkapták a szomszédos (katonai építészeti-hivatali) épületet, melyet szintén átalakítottak. 1732-re felépítették

²⁹¹ Viczián János: *Szelepcsényi György*. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szelepcsényi.html> (2012. május 1.)

²⁹² Viczián János: *Kollonics Lipót*. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/K/Kollonics.html> (2012. május 1.)

²⁹³ Antal (karmelita páter): *A győri karmelita-rendház kétszázéves története. 1697-1897*. Győregyházmegye Nyomdája, Győr, 1897. 10-12. p.

új rendházukat, illetve szintén ebben az időszakban (1720-1725) készült el templomuk. A rendház épületét Athanáz²⁹⁴ (Athanáziusz) testvér, polgári nevén Wittwer Márton tervezte²⁹⁵. Ez az épület 1763-ban jelentősen megrongálódott, mert földrengések sújtották Győr városát, majd 1809-ben, a francia megszállás alatt több ágyúgolyó is eltalálta. Ám ezeket kijavították²⁹⁶. 1878-ban „gyermekszemináriumot”, 1883-ban pedig kórházat létesítettek a zárdán belül²⁹⁷. A kolostor lakói kezdetben németek és osztrákok voltak, később csatlakoztak hozzájuk magyar karmelita szerzetesek²⁹⁸. Ezért eleinte németül hangzott el a prédikáció, majd 1894-től már csak magyar nyelven folynak a szentmisék²⁹⁹.

A könyvtárat 1746-ban alapította Antal atya, szekrényeit Domonkos és Tamás testvérek készítették. 1747-től havi 12 forintot áldoztak gyarapításra, illetve Molartz Henrik 2000 forintot adományozott a könyvtárnak. A francia megszállás idején, 1809-ben Marzinelli francia kapitány értékes könyveket vitt el a rendházból, ám ezeket később - „Bonfin” (Bonfini) történetén kívül - visszaadta. Ennek 1897-ben 11.000 kötetes állományában főleg „ájtatossági és hittudományi”³⁰⁰, pontosabban teológiai és aszketikus, később biblikus, történelmi és patrisztikai irodalom fordul elő. Az állomány a XX. század közepén történt felosztáskor körülbelül 8000, mára pedig körülbelül 5000 kötetesre szűkült³⁰¹.

Budapesten 1896-ban létesült karmelita zárdá, melynek vezetője - a korábban győri perjel - István atya lett, első tagjai pedig Krizosztomusz és Ágoston atyák lettek. Az 1890-es évek elején, még egy zárdát alapítottak, a bánfalvit (Sopron megye), ahová az apácák Zalka János megyés püspök és Eszterházy Miklós Móric édesanyja támogatásával költözhetek be.³⁰²

²⁹⁴ Antal (karmelita páter): i. m. 13-15., 19-21. p.

²⁹⁵ Vizler Imre: Győr, Magyar Ispita templom.

<http://www.templom.hu/phpwcm/index.php?id=14,447,0,0,1,0> (2012. május 1.)

²⁹⁶ Bedy Vince: Győr vallásos életének multja. Győregyházmegyei Alap Nyomdája, Győr, 1939. 58-59 p.

²⁹⁷ Antal (karmelita páter): i. m. 27. p.

²⁹⁸ Antal (karmelita páter): i. m. 40. p.

²⁹⁹ Antal (karmelita páter): i. m. 95. p.

³⁰⁰ Antal (karmelita páter): i. m. 31., 65-66. p.

³⁰¹ P. Szeghy Ernő: Karmelita Könyvtár - Győri Rendház Könyvtára.

<http://www.eke.hu/index.php/gyjtemenyek/katolikus-egyhaz/szerzetesi-koenyvtarak/87-karmelita-rend-p-szeghy-ern-karmelita-koenyvtar-gyri-rendhaz-koenyvtara> (2012. május 1.)

³⁰² Antal (karmelita páter): i. m. 75-76. p.

1783-ban a mannersdorfi és sankt-pölteni rendházakat betiltották, innen a szerzetesek más rendházakba menekültek vagy szétszóródtak. Az 1699-ben alapított szakolcai rendházat is betiltotta II. József, lakói a győri karmelita kolostorba kerültek. 1786-ban a győri ferences és Szent Kamill-rendi kolostort, 1787-ben pedig a prágai karmelita rendházat is betiltották³⁰³. Fengler József 1788-ban „canonica visitatio-t” tartott.³⁰⁴ Szintén a francia megszállás idején, 1809-ben Vilt József püspök ellopott ruháit és könyveit a katonák a kolostorban őrizték, melyek közül néhányat a püspök később visszaszerzett³⁰⁵. A II. világháború végéhez közeledve, 1944-ben a győri püspök lelkeszséget alapított, 1950-től 1989-ig pedig, a szocializmus idején, világi papok vezették a rendházat, melyet 1990-ben kaptak vissza a karmeliták³⁰⁶.

Tevékenységeik az idők folyamán a következők: lelkipásztorkodás, szónoklatok tartása (eleinte főleg németül), gyóntatás, és betegápolás.

A karmelitáknak Győrben is van harmadrendjük, illetve Skapuláré-Társulatuk és Szent József Társulatuk³⁰⁷.

A zombori karmeliták rendházának könyvtárában 627 kötetben található meg a győri karmeliták possessorai bejegyzése. Ez az állományuk körülbelül a felét jelenti. Sok esetben nemcsak a győriek bejegyzése található a kötetben, hiszen mint az első jelentős karmelita kolostor hazánkban, a győri rendház tagjai biztosan kaptak külföldről segítséget könyvtáruk fejlesztéséhez, például Bécsből, Bécsújhelyről, és a mai Ukrajna területén fekvő Jampol városának karmelita szerzeteseitől is. Rajtuk kívül más szerzetesrend is küldött nekik könyveket, például a linzi jezsuiták, vagy az osztrák piaristák is.

A győri karmeliták zombori rendtársaiknak rendkívül változatos könyvanyagot adtak. A legtöbb kötet az erkölcszociológia témaköréből érkezett, jelentős mennyiségű Biblia-magyarázat és prédikációs gyűjtemény állt rendelkezésükre, a gyakorlati, pasztorális és dogmatikus teológia és az Egyház történelme is sok kötet témája. Egyházi könyvtár lévén elmélkedéseket és 9 féle

³⁰³ Antal (karmelita páter): i. m. 56-57. p.

³⁰⁴ Antal (karmelita páter): i. m. 59. p.

³⁰⁵ Antal (karmelita páter): i. m. 64. p.

³⁰⁶ Diós István: Győr. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/G/Győr.html> (2012. május 1.)

³⁰⁷ Antal (karmelita páter): i. m. 96-97. p.

Bibliát szintén kaptak a zomboriak a győriektől. Megjelennek még a történelmi, filozófiai, egyház- és világi jogi, nyelvtani, liturgikus és életrajzi, hitvitával, az egyházatyákkal és hermeneutikával foglalkozó munkák. (25-26-27. kép)

Kétféle pecsétjük felirata: „Conv. Carm. Jaurin.”, kéziratos bejegyzéseik pedig a következő feliratot tartalmazzák (többször rövidítve): „Conventus Jaurinensis Carmelitarum Discalceatorum”.

25. kép: A Győri Sarutlan Kármelita Rendház kéziratos tulajdonos bejegyzése

26-27. kép: A Győri Sarutlan Kármelita Rendház pecsétjei

Császka (Császtka) György élete és könyvei a zombori karmelitáknál

Császka György a mai Szlovákia területén fekvő Nyitraszerdahelyen született 1826. december 4-én. Családnevét az 1860-as években magyarosította, elhagyta belőle a 't' betűt. Édesapja, Császtka Jakab építész volt.³⁰⁸ Először Nyitrán, majd Tatán és Esztergomban járt gimnáziumba, utóbbi helyen érlelődött meg benne a papi hivatás³⁰⁹. Két évet töltött a pozsonyi küsszemináriumban, az Emericanum-ban³¹⁰. Nagyszombatban tanult bölcsészetet, 1847-től pedig Bécsben folytatta teológiai

³⁰⁸ Lakatos Andor : 1891-1904 - Császka György (1826-1904).

<http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/1891-1904-csaszk-gyorgy-1826-1904> (2012. május 1.)

³⁰⁹ Császka György. In: Vasárnapi Ujság, XXI. évf. 44. sz. 1874. nov. 1. 689. p.

³¹⁰ Szinnyei József : Magyar írók élete és munkái.

<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/c/c03018.htm> (2012. május 1.)

tanulmányait, mint pázmáneumi növendék³¹¹. Első levelei és cikkei már ezekben az években napvilágot láttak különböző folyóiratokban, illetve 1846-ben megjelent pályairatát, A dohányzás tilalmáról papnöveldekben című jutalmazták is³¹².

Császka György 1850. szeptember 21-én lett pappá, az esztergomi egyházmegyében szolgált, és szeptember 29-étől Nagyszombatban a főgimnáziumban 1854-ig matematikát tanított³¹³. Az osztrák tartományokban és a Felső-Olaszországban töltött 3 év után Nagyszombatba, majd Esztergomba hívták, érseki szentszéki jegyző és levéltárnok, 1856-ban érsekhelynöki titkár, 1864-ben pedig a primási iroda igazgatója lett, majd 1870-ben Simor János primás kinevezte esztergomi kanonokká³¹⁴. Ebben az időszakban folytatta tudományos tevékenységét is, további - egyházi témájú - cikkeket írt a Religió című folyóiratba, illetve elkezdett egy bölcsészetről szóló tankönyvet is. Kortársai és az esztergomi érsekek is nagyra becsülték jelleme, képességei, tudományos munkássága, a közügyekkel való törődése, segítőkészsége, szorgalma miatt³¹⁵.

Császka Györgyöt 1874. február 27-én szepesi püspökké nevezte ki Ferenc József császár, július 19-én szentelte fel püspöknek Simor János esztergomi érsek³¹⁶. A szepességi hívek vezetésének ideje alatt támogatta a papság ellátását és nagy figyelmet fordított a magyar nyelv terjesztésére. Püspöksége előtt ezen a vidéken a templomokban magyar szó nem hallatszott, ő azonban bevezette a magyar nyelvű prédikációt. Négy nagy leányiskolát alapított, ahol magyar apácák tanítottak, és a többi katolikus iskolában is bevezette a magyar nyelvű oktatást. Szepesváralján nyomdát alapított, itt magyar nyelvű könyveket és folyóiratokat jelentetett meg. Jelentős összeggel támogatta az oktatást, a tanítókat és tanulókat egyaránt³¹⁷. Támogatta a kulturális életet, 1890-ben egy hetilapot indított Szepesi Közlöny

³¹¹ Császka György. In: A Pallas Nagy Lexikona.

<http://mek.niif.hu/00000/00060/html/023/pc002312.html> (2012. május 1.)

³¹² Szinnyi József : i. m.

³¹³ Lakatos Andor: i. m.

³¹⁴ Szinnyi József : i. m.

³¹⁵ Császka György. In: Vasárnapi Ujság, XXI. évf. 44. sz. 1874. nov. 1. 690. p.

³¹⁶ Lakatos Andor : i. m.

³¹⁷ Császka György kalocsai érsek 1826-1904. In: Vasárnapi Újság, 51. évf. 34. sz. 1904. aug. 21. 573-574. p.

címmel³¹⁸. A szepeshelyi püspöki székesegyház és több régi templom restaurálása neki köszönhetően valósult meg, és támogatta az akadémia dísztermének festetését is. Alapítója, több évig elnöke és támogatója volt a hazafias, magyar szellemű tót közművelődési egyletnek. Érdemeit a császár jutalmazta, valóságos belső titkos tanácsos és a vaskorona-rend első osztályának tagja lett³¹⁹.

1891-ben nevezték ki Kalocsára (Haynald Lajos helyére), 1892. február 27-én foglalta el ünnepélyesen az érseki széket³²⁰. Császka György kalocsai érseksége idején is segített, ahol tudott. A budapesti (II. kerületi) katolikus főgimnázium Ferenc József-nevelőintézetében több támogató között ő is biztosította egy tanuló helyét³²¹, az 1896-os millenniumi ünnepségek szervezésében részt vett, az Iparművészeti Múzeum országos kiállítására sok, kiváló minőségű egyházi emléket adományozott³²². Értékes műtárgyakkal vette magát körül, például a dunaszekcsői Herrmann Antal által faragott és festett szobrokkal³²³. Kalocsán az érseknek köszönhetően felépült a Tanítók háza, a Katolikus Kör székháza és a Szegények háza, épületet kaptak a Legényegylet tagjai. Bővítette a nagyszemináriumot, így az épületnek lett kápolnája és könyvtára is³²⁴. Természetesen az érseki könyvtár állományát is gyarapította könyveivel, illetve 1896-ben ő nevezte ki Winkler Pál áldozópapot könyvtárosnak³²⁵. Az érseket a történelem, a genealógia (származástan) és a heraldika (címertan) érdekelte, Kalocsán fennmaradt könyvei erről

³¹⁸ Viczián János : Császka György. In: Katolikus Lexikon.

<http://lexikon.katolikus.hu/C/Császka.html> (2012. május 1.)

³¹⁹ Császka György kalocsai érsek aranymiséje. In: Vasárnapi Újság, 47. évf. 39. sz. 1900. szept. 30. 645. p.

³²⁰ Lakatos Andor : i. m.

³²¹ Ferenc József-nevelőintézet. In: A Pallas Nagy Lexikona.

<http://mek.niif.hu/00000/00060/html/036/pc003627.html#10> (2012. május 1.)

³²² Beke Margit: Fejezetek az új- és legújabbkori elitképzéshez. A katolikus egyház szerepe a modern magyar értelmiségi elit nevelésében a bécsi Pázmáneumban : Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2010. 233. p.

³²³ Halász Ferenc: Dunaszekcső az őskortól napjainkig (első rész).

<http://www.lugio.hu/regi/torten/helso.htm> (2012. május 1.)

³²⁴ Beke Tamás: Iskolanővérek Kalocsán.

http://www.kodolanyi.hu/nevelestortenet/?act=menu_tart&rovat_mod=archiv&eid=37&rid=1&id=336 (2012. május 1.)

³²⁵ Winkler Pál : A kalocsai érseki kastély és főszékesegyházi könyvtár története. Árpád Részvénytársaság, Kalocsa, 1932.

<http://konyvtar.asztrik.hu/sites/default/files/letoltes/winkler/erseksegtortenet.pdf> (2012. május 1.) 37., 39. p.

tanúskodnak³²⁶. A 19. század végére az érseki könyvtár állománya már 60.000 kötetes volt, ezért az érsek külön könyvtárápületet terveztetett, mely végül nem épülhetett fel³²⁷. Az 1899-ben megjelent Klasszikus aranybiblia második kötetének előszavát is Császká György írta³²⁸.

Érseksége ideje alatt természetesen többször is körbejárta egyházmegyéje területét, Zomborba 1894 júniusában jutott el³²⁹. A vármegyeszékhelyen ekkor félbemaradt egy templom építkezése, melynek befejezését Császká György támogatta. Az adományt a városnak nem kellett visszaadnia, sőt az érsek további támogatást adott, mert a város elfogadta azt a javaslatot, hogy az épülő templom szolgálatára a paphiány miatt szerzeteseket hívjanak. Így kerültek a városba a sarutlan karmeliták, akik a támogatásból befejezték a templom építését és rendházat építtettek hozzá, utóbbit 1905. május 14-én szentelték fel³³⁰.

Császká György egyházmegyéjében több más templom építéséhez is hozzájárult, plébániákat alapított többek között Csengődön, Rémen, Gyulafalván³³¹, és a kalocsai iskolanővéreknek a hódsgai és az adai zárda létrejöttéhez, valamint a szentfülöpi iskola kibővítéséhez is támogatást adott³³². Az érsek jótekönyködését kitüntetésekkel, oklevelekkel köszönték meg, melyek ma a Kalocsai Érseki Levéltárban, az újkori érseki „perszonális oklevelek” között találhatók (pl. szepesi püspöki kinevezése, Vaskorona-rend lovagja, kalocsai érseki kinevezése)³³³. Díszpolgára lett 1892-ben Szabadkának (14. számú oklevél), 1901-ben Újvidéknek (19. oklevél), 1902-ben Zombornak (21. oklevél), 1903-ban Zentának (22. oklevél) stb.³³⁴

³²⁶ Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár. A könyvtár története.

<http://konyvtar.asztrik.hu/?q=konyvek/a-koenyvtar-toertenete> (2012. május 1.)

³²⁷ Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár. Könyvtártörténeti kiállítás.

<http://konyvtar.asztrik.hu/?q=konyvek/3-tarlo-19-20-szazad> (2012. május 1.)

³²⁸ <http://lexikon.katolikus.hu/H/Hock.html>

³²⁹ MUHI János: Zombor története. Kalangya-kiadás, Zombor, 1944. 226. p.

³³⁰ Vismeg Bernardin: A zombori karmelita rendház története (kézirat). 2-3. p.

³³¹ Viczián János : Császká György. In: Katolikus Lexikon.

<http://lexikon.katolikus.hu/C/Csaszk.html> (2012. május 1.)

³³² Beke Tamás : i. m.

³³³ Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár: Újkori oklevelek: Érseki "perszonális oklevelek" jegyzéke.

<http://archivum.asztrik.hu/leveltar/kfl8/oklevel.htm> (2012. május 1.)

³³⁴ Lakatos Andor : i. m.

Császka György Budán halt meg 1904. augusztus 11-én, temetése augusztus 16-án volt Kalocsán³³⁵. Utóda a zombori születésű Városey Gyula lett, aki 1887-től az érseki könyvtár prefektusa, 1892-től pedig Császka György oldalkanonokja volt³³⁶. A kalocsai érsek 1902-ben szentelte székesfehérvári püspökké. Császka halála után Városey 1905-ben lett a kalocsai egyházmegye vezetője³³⁷. A már említett zombori Szent István templomot 1904. augusztus 20-án szentelte fel³³⁸.

A zombori karmelita rendház könyvtárának állományában összesen 78 kötetben találhatók meg Császka György pecsétje. Mint már említettem, a történelem, a genealógia és a heraldika érdekelte az érseket Kalocsán maradt könyvei alapján, a zombori könyvek között viszont utóbbi két téma nem jelenik meg. Ezek helyett - valószínűleg azért, hogy a szerzetesek a gyakorlatban használhassák őket - teológiai, prédikációs, filozófiai, misztikus, nyelvtani munkákat adományozott Császka György nekik. Ezeken kívül természetesen a Biblia sem hiányozhatott, három féle kiadásból kaptak a karmeliták összesen 6 kötetet (ebből az egyik kiadás egy négykötetes Biblia, A92-A94), illetve az evangéliumokat és az apostolok leveleit tartalmazó összefoglaló munkát, mely iskolai használatra készült. A többi könyv a liturgia, a katekizmus, az erkölcstan, a papi életmód, az irodalom, a Magyar Királyság törvényei, a vallási tanítás témaköréből származik, illetve Cicero levelei (C410, C5.1) és a zsidó vallásról szóló két mű (B39, B47) is megtalálható az érsek által adományozott könyvek között. A kötetek témáinak eloszlását a következő diagram mutatja be.

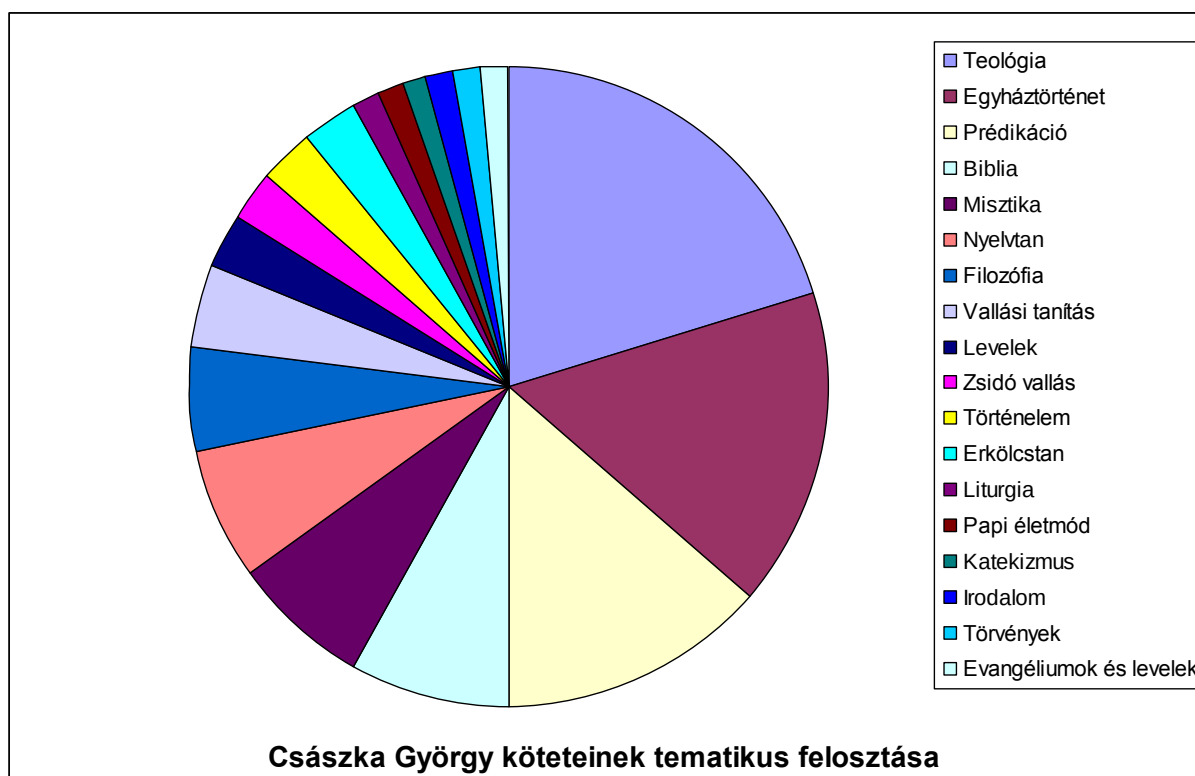
³³⁵ Császka György kalocsai érsek- 1826-1904. In: Vasárnapi Ujság, 51. évf. 34. sz. 1904. aug. 21. 573., 586. p.

³³⁶ Lakatos Andor : 1905-1910 - Városey Gyula (1846-1910). <http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/1905-1910-varosy-gyula-1846-1910> (2012. május 1.)

³³⁷ Székesfehérvári Egyházmegye. Püspökök.

<http://www.szfv.katolikus.hu/tortenet/puspokok/varosy-gyula> (2012. május 1.)

³³⁸ MUHI János: i. m. 226. p.

Körpecsétjén ez a felirat olvasható: „Sigillum Georgii Császka Episcopi Scepusiensis”. (28. kép) A másik pecsét a „Crucis amore” (vagyis a kereszt szeretete) szavakat, Császka György jelmondatát tartalmazza. (29. kép)

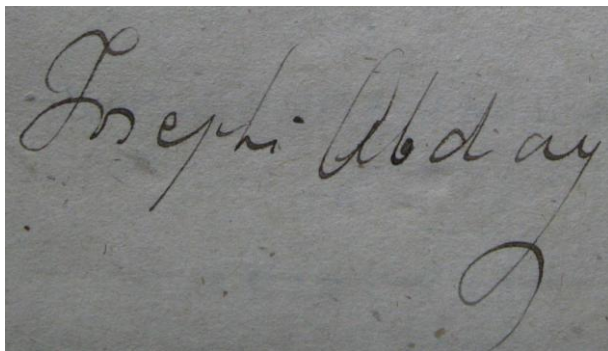
28. kép: Császka György körpecsétje

29. kép: Császka György címerpecsétje

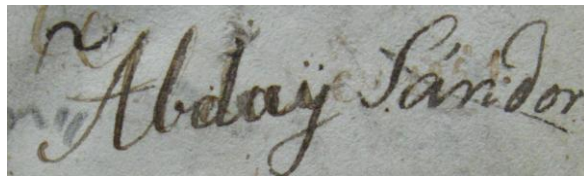
A zombori karmelita rendház régi könyveinek további tulajdonosai

Abday József 1869-1878 között Máriakálnok³³⁹, és a Magyar Katolikus Lexikon szerint 1878-1895 között Écs³⁴⁰plébánosa volt. A Vasárnapi Újság szerint azonban 1885-ben, 83 éves korában, későbbi plébánosi helyén halt meg³⁴¹. Zomborban található kötetei pasztorális teológiai, egyházjogi és jogi munkák, imakönyv (A4.20), Kempis Tamás Krisztus követéséről szóló munkájának 1845-ös magyar fordítása (Y4.20), ókori latin hadvezetés és életrajz (Y6.23), katekizmus iskolai használatra (Z15), valamint egy kétkötetes latin - magyar - német szótár (A2.3, A2.4). 2 kötetben csak az „Abday” possessor-bejegyzés olvasható, az írásképp alapján ezek szintén Abday József kötetei lehettek. (30. kép)

30. kép: Abday József

Abday Sándor (1842-1894), teljes nevén Abday Asztrik Sándor győri születésű bencés szerzetes tanár volt Pápán, az 1891/92-es tanévben. Bakonybélben halt meg 1894-ben³⁴². Egy imakönyv (A4.20), latin (Y1.7, Z8.16) és magyar nyelvű nyelvtankönyve (Z210), valamint a Biblia „Szent Históriainak sommája” (B3.9) származik tőle. (31. kép)

31. kép: Abday Sándor

³³⁹ Diós István: Máriakálnok. In: Magyar Katolikus Lexikon.

<http://lexikon.katolikus.hu/M/Máriakálnok.html> (2012. május 1.)

³⁴⁰ Diós István: Écs. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/E/Écs.html> (2012. május 1.)

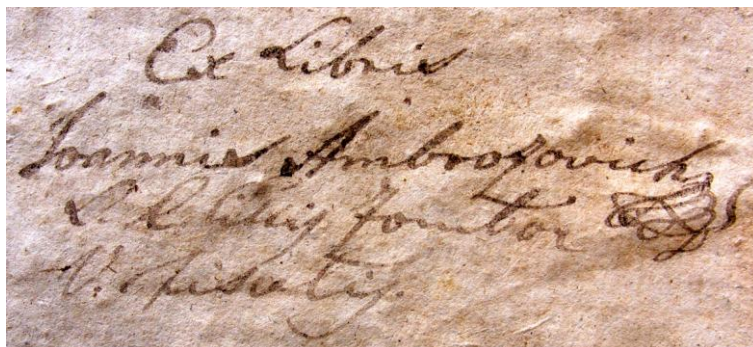
³⁴¹ Halálozások. In: Vasárnapi Ujság. 32. évf. (1885) 45. sz.

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/01653/pdf/01653.pdf>. (2012. május 1.) 730. p.

³⁴² Tungli Gyula (szerk.): Pápai pedagógus lexikon. (Névtár). Pápa, Pápai Művelődéstörténeti Társaság, 1997. <http://mek.niif.hu/00000/00061/html/03.htm> (2012. május 1.)

Több olyan kötet is van, melyben mindkettőjük neve olvasható. Az egyik egy imakönyv, a két másik pedig gimnáziumi latin nyelvtankönyv.

Ambrozovich (vagy Ambrozovics) János zombori tanító volt, 1860-ban a felső népiskolában tanított, 1861-ben főelemi tanító lett, 1863 és 1869 között pedig igazgató³⁴³. A zombori Szent István templom építéséhez kiküldött bizottság tagjai között volt³⁴⁴. A rendházban tőle Juan Eusebio Nieremberg szerb nyelvre lefordított munkája található 1803-ból (Z213), ebben kéziratos bejegyzése a következő: „Ex libris Joannis Ambrozovich mpp. L. R. Cttis. Zombor V. Fiscalis”. (32. kép)

32. kép: Ambrozovich János

Beke Miksa 1821-es, győri születésű, győri egyházmegyes lelkész. Az 1848/49-es szabadságharc egyik tábori lelkésze volt, majd Komáromban a kapitulálók között volt, így Amerikába ment, ahol a Wisconsin-beli Seymour plébánosa lett.³⁴⁵ Tannenberg Ferenc vigasztaló imakönyve, melyet Beke Miksa adományozott 1870-ben, Abday József tulajdonában is volt (Z2.17).

Berkes Pál (1875 - 1942?) Zsolnán, Esztergomban, majd a bécsi Pázmáneumban tanult, 1899-ben szentelték pappá. 1900-tól Modorban, 1902-től pedig Selmecebányán volt hitoktató. 1905-től plébánosi szolgálatot végzett Ottóvölgyben, 1928-tól a Szlovenszkoí Katolikus Tanács tanítási ügyeinek felelőse, 1933-tól pedig pápai kamarásként élt.³⁴⁶ Manuel Alvarez De octo partium orationis constructione kezdetű

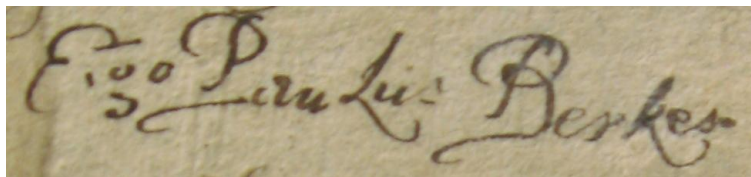
³⁴³ Zombor (1856-1919). Népiskolák. <http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/zombor-1856-1919> (2012. május 1.)

³⁴⁴ Hajnal Árpád: Százéves a Szent István-templom. Zomborban szerdán emlékeznek meg az államalapító királyról. In: Magyar Szó (közéleti napilap, online) 2004. aug. 7-8. <http://archiv.magyarso.com/arhiva/2004/aug/07/> (2012. május 1.)

³⁴⁵ A magyar hadserege katolikus tábori lelkészei 1848-1849-ben. <http://www.ktp.hu/index.php/in-memoriám/1046-a-magyar-hadsereg-tabori-lelkeszei-1848-1849-ven> (2012. május 1.)

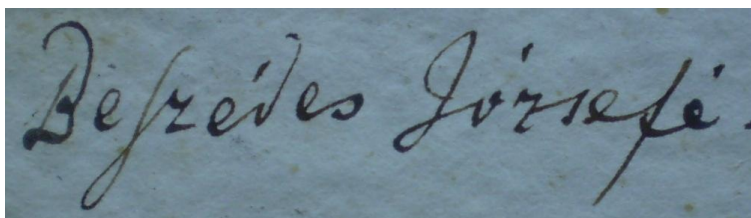
³⁴⁶ Korompay Gáborné: Berkes Pál. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/B/Berkes.html> (2012. május 1.)

munkája található a zombori könyvek között tőle, címlap nélküli, pontosabban nem azonosítható állapotban. (33. kép)

33. kép: Berkes Pál

Beszédes József (1787 - 1852) bölcsész, „vízimérnök”, valamint az MTA levelezőtagja volt. 1813-ban lett okleveles mérnök, 1814-től gróf Esterházy Károlynak dolgozott. 1819-ben avatták bölcsésszé. A Duna szabályozását átmetszésekkel hajtotta végre Baja és Báta között, valamint a Vaskapunál lehetővé tette a nyugodt hajózást a kőszirtek szétrobbantásával. Az Akadémia 1831-ben választotta tagjai közé. A további folyószabályozások mellett elméleti tevékenységet is végzett, jelentős szakmai könyvek készítője volt.³⁴⁷ Sréter János Visszaemlékezései (C4.3) és Gerő György által fordított Keresztény Herkulesnek Bullióni Godefrednek hadi munkái című kétkötetes munkában (B38, C5.19) található Beszédes József kézírása, „Beszédes Józsefé”. (34. kép)

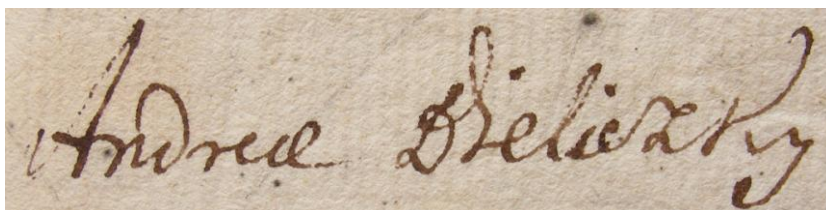

34. kép: Beszédes József

Bieliczky Károly (1813-1878) a zombori városi könyvtár alapítójaként nevezetes, mely ma is az ő nevét viseli. Kúlán és Verbászon tanult, 1830-ban költözött Zomborba, ahol eleinte a Ferenc-csatornai Királyi Szabad Hajózási Társaságnál végezte számviteli feladatait. 10.000 kötetes magánkönyvtára volt. 1857-ben (bécsi központú, de Zomborban működő) olvasókört alapított, 1859-ben pedig könyvtárat létesített, melynek állománya húsz éves könyvtárosi és titkári pályafutása alatt 23.000 kötetesre bővült. 1866-ban házasodott meg, az 1870-es években pedig a Zombori Takarékpénztárban is dolgozott, főkönyvelőként. 1874-ben mondott le

³⁴⁷ Irodalom, tudomány és művészet. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog Vármegye II. kötete. Budapest, Légrády Testvérek Könyvnyomdája, (1909). <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0003/16.html> (2012. május 1.)

tisztjeiről, de a könyvtár életében - mint ügyvivő és könyvelő - továbbra is részt vett.³⁴⁸ 2009-ben a könyvtár több mint 340.000 kötetes állománnyal rendelkezett³⁴⁹. Andrea Bieliczky (András) kéziratos bejegyzése (35. kép) és Bieliczky Károly pecsétje Maximilian Dufrène egyháztörténeti és egyházkormányzási munkájában található (Z21). A pecsét szövege: „Caroli Bieliczky” (36. kép).

35. kép: Bieliczky András

36. kép: Bieliczky Károly

Padányi Bíró Márton (1693 - 1762) Nyitrán és Nagyszombatban végezte tanulmányait, 1722-ben szentelték pappá. 1723-tól Bicske plébánosa, 1729-től felsőőrsi prépost és veszprémi kanonok, 1733-tól Acsády Ádám püspök helyettese, 1740-től veszprémi nagyprépost, 1741-ben pedig a káptalan követeként részt vett a pozsonyi országgyűlésen. 1745-ben lett a Veszprémi Egyházmegye püspöke, ahol rengeteget tett a barokk templomok felépítéséért és megszüpítéséért, valamint létrehozta a Szentháromság Társulatot. 1760-tól Koller Ignác lett segédpüspöke, 1762-től pedig utóda.³⁵⁰ Zomborban mint szerző szerepel a katalógusban, *Enchiridion Martini Bironii Padáni ... De Fide, Hæresiarchis, ac eorum asseclis, In genere de Apostatis, deque Constitutionibus, atque Decretis Imperatorum & Regum, contra Dissipatores Catholicæ Ecclesiæ editis* című művének 1750-es győri kiadása található

³⁴⁸ Bielitzky Károly (1813-1878) a zombori Városi Könyvtár alapítója.

http://www.biblioso.org.rs/karlo_bijelicki.php?lng=hu (2012. május 1.)

³⁴⁹ Radivoj Stokanov: A Bielitzky Károly Városi Könyvtár másfél évszázad előtt és után.

<http://www.biblioso.org.rs/onama.php?lng=hu> (2012. május 1.)

³⁵⁰ Viczián János: Bíró Márton, padányi. In: Magyar Katolikus Lexikon. I. kötet: A - Bor. Szent István Társulat, Budapest, 1993. 842-843. p.

a könyvtárban (C514). Egy kiadványban pedig az ajánlás szól Bíró Mártonhoz, Paulo Medici Ritus ac mores hebraeorum című művének 1758-ban, Nagyszombatban, a jezsuita akadémiai nyomdában kiadott két példánya (B39, B47).

Deáky Henrik 1838-tól 1845-ig Györsövényház³⁵¹, 1845-től 1878-ig pedig Gyarmat plébánosa volt.³⁵² Az ő tulajdonosi bejegyzése két prédikációs gyűjteményben található, melyeket Ebenhöch Ferencről kapott („barátsága jeléül”) (37. kép). Ebből az egyik mű Michael Kajetan Hermann prédikációink kétkötetes kiadása (a harmadik évfolyamból) (Z327, Z223). Ebenhöch Ferenc (1821 - 1889) főleg Győrben élt és tevékenykedett, régészkedett is, valamint gyűjtötte a növényeket, a pénzeket és más régészeti tárgyakat³⁵³, valamint a szentképeket is. 1851-ben Koroncó plébánosa volt 1874-ig, ezután pedig győri kanonok lett, majd a locsmándi, a rábaközi, a soproni és a mosoni főesperesi tisztségeket töltötte be³⁵⁴. 1874 és 1889 között Ebenhöch Ferenc kanonok rendezte újra a győri káptalani levéltárat, úgy, hogy jegyzékeket és mutatókönyveket is készített hozzá, valamint kialakította a „Cimeliotheca et Theca” sorozatokat³⁵⁵. Könyvtárának néhány kötetét végrendeletében a győri papneveldeire hagyta³⁵⁶. Ebenhöch Martin Königsdorfer 1840-es prédikációs kötetét Kisfaludy István beledi plébánostól (1847-1898³⁵⁷) kapta (C411).

³⁵¹ Diós István: Györsövényház. In: Magyar Katolikus Lexikon.

<http://lexikon.katolikus.hu/G/Györsövényház.html> (2012. május 1.)

³⁵² Báizs Péter: Gyarmat. In: Magyar Katolikus Lexikon.

<http://lexikon.katolikus.hu/G/Gyarmat.html> (2012. május 1.)

³⁵³ Katona Csaba: Ebenhöch Ferenc kanonok személyes iratai - egy pillantás a Győri Egyházmegyei Levéltár anyagára. In: Egyháztörténeti Szemle, 3. évf. (2002) 1. sz. <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/ebenhoch.htm> (2012. május 1.)

³⁵⁴ Viczián János: Ebenhöch Ferenc. In: Magyar Katolikus Lexikon.

<http://lexikon.katolikus.hu/E/Ebenhoch.html> (2012. május 1.), Bóna László: Győri székeskáptalan.

In: Magyar Katolikus Lexikon. http://lexikon.katolikus.hu/G/gyori_szekeskaptalan.html (2012.

május 1.), Viczián János: Koroncó. In: Magyar Katolikus Lexikon.

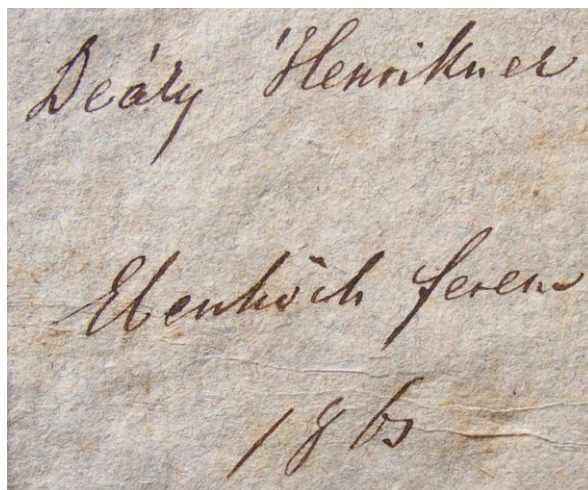
<http://lexikon.katolikus.hu/K/Koroncó.html> (2012. május 1.)

³⁵⁵ Koltai András: A levéltár története. (Egyházmegyei Levéltár, Győr).

<http://leveltar.katolikus.hu/index.htm?http&&&leveltar.katolikus.hu/gyor.htm> (2012. május 1.)

³⁵⁶ Stohl Róbert: A könyvtár állománya. In: A Zombori Karmelita Rendház 1850 előtti nyomtatványai, összeáll. Stohl Róbert, előszó Csesznegi Viktória - Stohl Róbert, kézirat, Szeged, 2012.

³⁵⁷ Tóth Miklós: Beled. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/B/Beled.html> (2012. május 1.)

37. kép: Ebenhöch Ferenc, Deák Henrik

Farkas Imre (1788 - 1866) Székesfehérváron, Tatán, Szombathelyen és Pesten, majd mint piarista Trencsénben és Nagykárolyban tanult. 1813-ban szentelték pappá³⁵⁸. 1816-tól 1833-ig váli³⁵⁹ plébánosként, 1833 és 1835 között Székesfehérvár belvárosában³⁶⁰, 1835-től székesegyházi kanonokként, 1837-től címzetes apátként, 1851-től 1867-ig székesfehérvári püspökként szolgált. Ez idő alatt a papnevelésért tett sokat, könyvszeretete pedig szónoki képességeit fejlesztette. 1856-ban szentelték fel az esztergomi bazilikát, a király is részt vett a szentmisén, így hallhatta Farkas Imre prédikációját³⁶¹. Szintén ebben az évben a püspök Székesfehérváron felélesztette a Skapuláré társulatot, melynek tagkönyvét az egyházmegyei könyvtár őrzi³⁶². Könyvtárából 6 prédikációs gyűjtemény és egy nyelvtankönyv érkezett Zomborba. Ezek közül egy kötetben csak az övé (Z118), hat kötetben pedig Kozmár György possessor-bejegyzése is szerepel (Z5.4, C3.10, C3.11, Y3.11, Y5.9, Z4.6), aki Győr-Újváros plébánosa volt 1826-tól 1836-ig.³⁶³ Kettőjük bejegyzése a következő: „Ex libris Emerici Farkass traditur pro usu erga reversales Georgio Kozmar 1821”, illetve „Ex libris Emerici Farkass Comitum a Zichy Educatoris Georgio Kozmar erga reversales pro usu traditus” (38. kép).

³⁵⁸ Farkas Imre. <http://www.szfvvar.katolikus.hu/tortenet/puspokok/farkas-imre> (2012. május 1.)

³⁵⁹ Diós István - Patay Pál: Váli. In: Magyar Katolikus Lexikon.

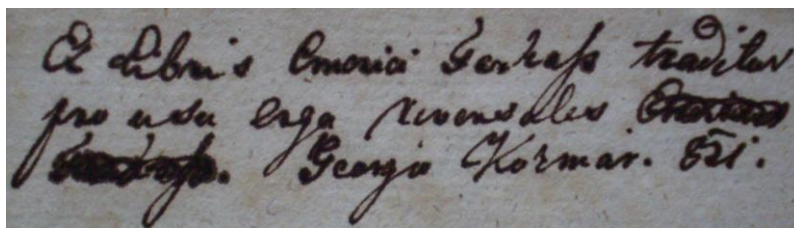
<http://www.lexikon.katolikus.hu/V/Váli.html> (2012. május 1.)

³⁶⁰ Diós István: Székesfehérvár-Belváros. In: Magyar Katolikus Lexikon.

<http://lexikon.katolikus.hu/S/Székesfehérvár-Belváros.html> (2012. május 1.)

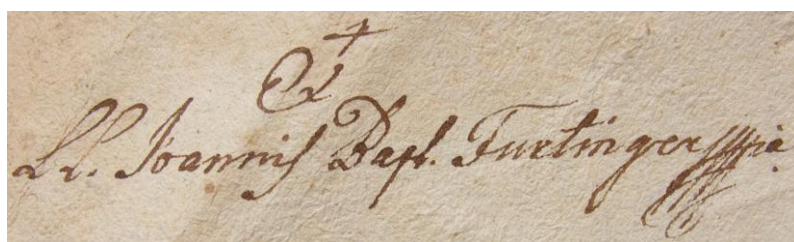
³⁶¹ Farkas Imre. <http://www.szfvvar.katolikus.hu/tortenet/puspokok/farkas-imre> (2012. május 1.)

³⁶² Mátéffy Brúnó: A karmelita rend története Magyarországon. (Magánkiadás), Székesfehérvár, 1996. 104. p.

38. kép: Farkas Imre, Kozmár György

Johann Baptist Furtinger (Furtinger János) 1829-től 1832-ig volt Szajk plébánosa³⁶⁴. Johann Nepomuk Lang katekizmus-magyarázatában (Z36) található tulajdonosi bejegyzése 1828-ból, „Ex Lb. Joannis Bapt. Furtinger manupro pia. Anno 1828.” (39. kép).

39. kép: Furtinger János

Aloysius Girk (Girk Alajos) a Kalocsai Érseki Főszentszék szentszéki iktatója, valamint jegyzőkönyvvezető 1847-től 1851-ig³⁶⁵. 1857-től tíz éven át Paks³⁶⁶, 1867 és 1870 között a pécsi székesegyház plébánosa³⁶⁷, a pécsi székeskáptalanban pedig 1867-től 1869-ig mesterkanonok, 1869-ben tolnai, 1870-ben székesegyházi főesperes, 1883-tól 1893-ig örkanonok³⁶⁸. Egy ókeresztény irodalmi tanításról szóló kötetben (C44) található 1849-es beragasztott tulajdonosi bejegyzése, a következő felirattal: „Aloysii Girk presbiteri A.-Dioec. Colocensis 1849”. (40. kép)

³⁶³ Schmatovich János: Győr-Újváros. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/G/Győr-Újváros.html> (2012. május 1.)

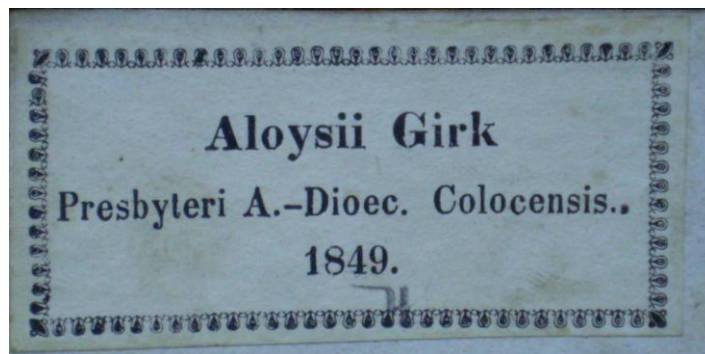
³⁶⁴ Diós István: Szajk. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szajk.html> (2012. május 1.)

³⁶⁵ Lakatos Andor et al. (szerk.): A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa: A Főegyházmegye 18-20. századi archontológiája és történeti névtára. Névtár, életrajzok. <http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/girk-alajos> (2012. május 1.)

³⁶⁶ Diós István - Hervay Ferenc Levente: Paks. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/P/Paks.html> (2012. május 1.)

³⁶⁷ Timár Győr: Pécs-Székesegyház. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/P/Pécs-Székesegyház.html> (2012. május 1.)

³⁶⁸ Fedeles Tamás: Pécsi székeskáptalan. In: Magyar Katolikus Lexikon. http://lexikon.katolikus.hu/P/pécsi_székeskáptalan.html (2012. május 1.)

40. kép: Girk Alajos

Görgey Márton (1740 - 1807) Nagyszombatban végezte tanulmányait, 1763-ban szentelték pappá. Eleinte a helynökség irodájában dolgozott, majd 1765-től püski, 1775-től pozsonyi plébánosként szolgált. 1777-ben esztergomi kanonoknak és sümegi prépostnak nevezték ki, 1787-től barsi, 1790-től pedig honti főesperes lett. 1802-től szentgyörgymezei prépost, székesegyházi főesperes, majd érseki helynök volt, 1807-ben pedig kinevezték pécsi püspöknek, ám ekkor elhunyt³⁶⁹. Tíz könyve a jogtudomány, a görög történetírás, a középkori történelmi regény, a zsidó vallás és a filozófia témaköreit érintik, illetve Manuel Alvarez háromnyelvű (latin - magyar - német) nyelvtankönyvének három kötetében (Y1.3, Y6.6, Z3.17) kéziratos vagy beragasztott ex libris-e található. Kéziratos bejegyzései: „Martini Bonaventuri de Görgő Luths. 4ti anni gramm. 1807”, „Mart. Bonaventura de Görgő mppria 1816”. Ex libris-én a felirat: „Martinus Görgei de eadem haered. in Toportz praep. S. Ladislai E. M. S. et Suae Eminentiae Card. ac Primatis Hung. Canon. a Latere” (41. kép).

³⁶⁹ Takács Emma: Görgey Márton, görögői és toporczi. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/G/Görgey.html> (2012. május 1.)

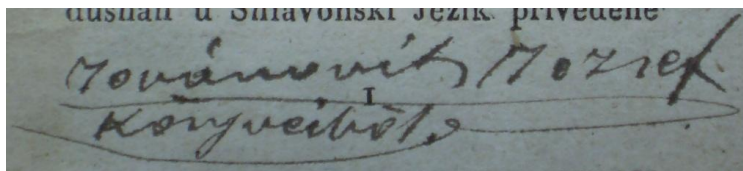
41. kép: Görgey Márton

Karl Hoffmann (Hoffmann Károly) (1848 - 1914) Baján és Kalocsán, majd a bécsi Pázmáneumban tanult, 1871-ben szentelték pappá. 1875-től a tanulmányok felügyelője, 1879-től a nagyszeminárium tanára lett, és Bécsben a teológia doktora lett. 1880-tól Csátalján plébánosként, 1884-től az érseki középiskolák hittanóráit vizsgáló felügyelő bizottsági tagként szolgált. 1894-ben pusztaszeri apát, 1902-ben kalocsai plébános, ideiglenes mesterkanonok és zsinati vizsgáló, 1903-ban tiszai főesperes, 1906-ban pedig a nagyszeminárium rektora és székesegyházi főesperes, 1907-ben a bácsi kispósta lett.³⁷⁰ A zombori karmelita rendházba Lorenz Oken német nyelvű, állatokkal foglalkozó, 1835-ös könyvsorozatának egy darabja (Z326) került Karl Hoffmann könyvtárából.

Jovanovics József a zombori Magyar Polgári Kaszinó egyik elnöke volt³⁷¹, egy kolligátumot adományozott a zombori karmelitáknak. Ez a kötet Kempis Tamás művét, illetve egy katekizmust tartalmaz horvát nyelven (A5.17). Bejegyzése: „Jovanovics József könyveiből” (42. kép).

³⁷⁰ Lotz Antal: Hoffmann Károly. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/H/Hoffmann.html> (2012. május 1.)

³⁷¹ Hajnal Árpád: Az idén jubilál a zombori Magyar Polgári Kaszinó. In: Doroszló-Portál. 2007. márc. 12. <http://doroszló.net/modules.php?name=News&file=article&sid=3302> (2012. május 1.)

42. kép: Jovanovics József

Klenka Ferenc győri könyvkereskedő volt, tőle vásároltak a győri karmeliták hét olyan - prédikációs és pasztorálteológiai - könyvet, melyeket elküldtek a zomboriaknak. A kereskedő pecsétjén a következő felirat olvasható: „Klenka Ferenc könyvkereskedése Győrött” (43. kép).

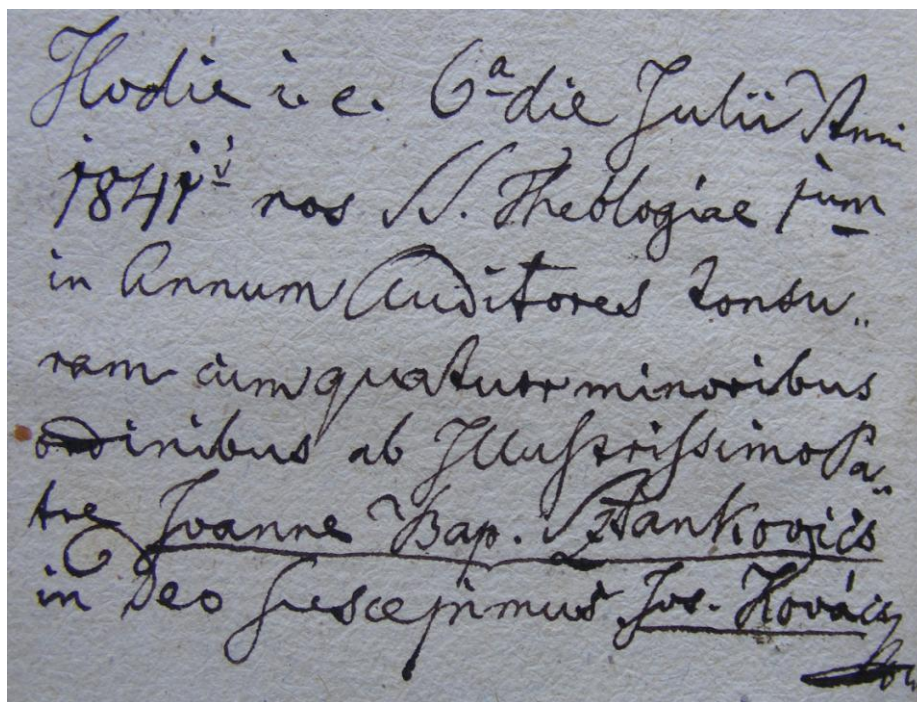
43. kép: Klenka Ferenc

Kolonics Ádám Káptalanfa plébánosa volt 1756-tól, húsz éven át³⁷². Joseph Ignaz Klaus Spicilegium concionatorium című prédikációgyűjteményének második része található Zomborban Kolonics könyvei közül (C39).

Kovács József (1815 -) Kalocsán, a szemináriumban tanult, majd Pesten a teológia doktora lett. 1838-ban szentelték pappá, ezután a kalocsai nagyszemináriumba, 1849-ben pedig a pesti egyetem hittudományi karára mint az erkölcsstan tanára ment, 1853-ban pedig Kalocsán a szeminárium dogmatika tanára lett. A kalocsai főszékeskáptalanban ő is több tiszteletet töltött be, 1853-ban (ifjabb) mesterkanonok, 1854-ben tiszai és 1857-ben bácsi, majd 1859-ben székesegyházi főesperes lett. 1860-ban bácsi kisrépostként, 1865-ben örkanonokként, 1866-ban éneklőkanonokként, 1868-ban olvasókanonokként szolgált. Munkatársa volt az Egyetemes Magyar Encyclopaediának, cikkei megjelentek a Religio, a Magyar Sajtó, valamint az Idők Tanúja című folyóiratokban.³⁷³ Egy 1732-ben kiadott liturgikus kötet, Breviarium Romanum címmel volt 1841-ben Kovács Józsefé és Sztankovics

³⁷² Pap Ferenc: Káptalanfa. In: Magyar Katolikus Lexikon.
<http://lexikon.katolikus.hu/K/Káptalanfa.html> (2012. május 1.)

Jánosé (Z5.18). Utóbbi 1832-től bosoni püspök³⁷⁴, 1837-38-ban a váci székesegyházi káptalan nagyprépostja³⁷⁵, 1838-tól 1850-ig pedig győri püspök³⁷⁶. A mindkettőjük nevét tartalmazó bejegyzés: „Hodie i. e. 6^a-die Julii Anni 1841ⁱ nos SS. Theologiae sum in Annum Auditores [.]onsu.. ram cimquaturs minoribus ordinibus ab Illustrissimo Patre Iovanne Bap. Sztankovics in Deo Suscepimus Jos. Kovács.” (44. kép)

44. kép: Kovács József, Sztankovics János

Marton Pál 1766-tól 1797-ig Alsóság plébánosa volt. A szombathelyi szeminárium rektoraként tevékenykedett 1800 és 1806 között, a Vasvár-Szombathelyi székeskáptalan tagjaként 1798 és 1803 között kanonok, 1804-1805-ben pápóci perjel, 1806-tól 1810-ig pedig örkanonok volt³⁷⁷. A jezsuita rend 1750-es évre szóló, August Hingerle által összeállított sematizmusa (adattára) tartalmazza tulajdonosi bejegyzését (Y3.5).

³⁷³ Viczián János - Lakatos Andor: Kovács József, Kovács. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/K/Kovacs.html> (2012. május 1.)

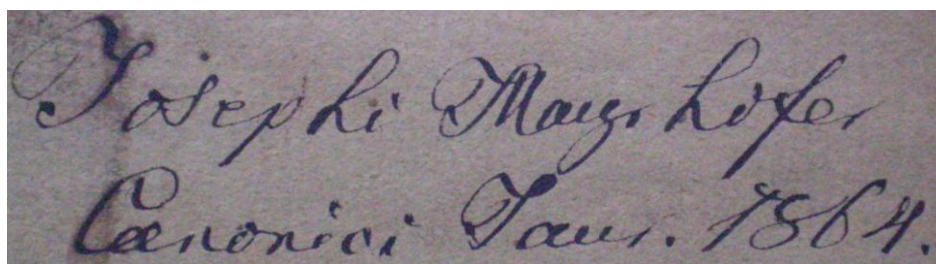
³⁷⁴ Viczián János: Horváth János. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/H/Horvath.html> (2012. május 1.)

³⁷⁵ Végh László: Váci székesegyházi káptalan. In: Magyar Katolikus Lexikon. http://www.lexikon.katolikus.hu/V/vaci_szekesegyhazi_kaptalan.html (2012. május 1.)

³⁷⁶ Szolnoky Erzsébet: Győri püspökség. In: Magyar Katolikus Lexikon. http://lexikon.katolikus.hu/G/gyori_puspoksag.html (2012. május 1.)

³⁷⁷ Schill Ábrahám Ferenc: Vasvár-szombathelyi székeskáptalan. In: Magyar Katolikus Lexikon. http://lexikon.katolikus.hu/V/vasvar-szombathelyi_szekeskaptalan (2012. május 1.)

Mayerhofer József (Mayerhofer, Mayrhófer, Mayrhoffer József) (1810 - 1897) Győrött és a Pázmáneumban tanult, 1835-ben szentelték pappá. 1838-tól a győri szemináriumban tanított, 1864-től pedig győri kanonok, komáromi főesperes és címzetes prépost lett. A győri Révai Miklós Gimnázium igazgatója volt 1856-tól 1866-ig, ezután felmentették teológiai tanársága alól. 1881-ben pápai prelátus, 1886-ban pedig nagyprépost lett. Fényképész is volt, illetve madarakat és ásványokat gyűjtött³⁷⁸. A Breviarium Romanum 1772-es kiadásában (B319) található Mayerhofer József 1864-es, kéziratos bejegyzése: „Josephi Mayrhofer Canonici Jaur. 1864” (45. kép).

45. kép: Mayerhofer József

A bibliofil Meszlényi Gyula (1832 - 1905) Pécsen és Székesfehérváron tanult, 1850-ben került a Pázmáneumba. 1853-tól a nagyszombati érseki konviktus prefektusa lett, 1854-ben pappá szentelték, ezután tanár lett. 1857-től Esztergomban a primási levéltáros, 1863-tól az érseki titkár hivatalát tölti be. 1866-ban komáromi plébános, 1881-ben esztergomi kanonok lett, valamint a szeminárium rektora is. 1888-ban szentelték szatmári püspökké. Ebben a feladatkörben több lelkésztséget létesített, és új templomokat, illetve a püspöki palotához könyvtárat építtetett³⁷⁹. A zombori karmeliták közvetve tőle kapták a Pesti növendékpapság magyar iskolájának munkálatainak kilenc kötetét (a huszonnégy darabos sorozatból). Ezeken kívül egy magyar bazilita szerzetes, Basilovits Joannicius Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs című művének 4., 5. és 6. részét, egy kötetben (Z415) kapták tőle, ebben a beragasztott püspöki címeren kívül más

³⁷⁸ Viczián János: Mayrhófer József. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/M/Mayrhófer.html> (2012. május 1.); Igazgatók. <http://www.revai.hu/node/631> (2012. május 1.)

³⁷⁹ Viczián János - Bura László Béla: Meszlényi Gyula, meszlényi. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/M/Meszlényi.html> (2012. május 1.); Bibliotheca Laurenziana. A könyvtár története. <http://www.bibliothecalorenziana.ro/index.php/a-koenyvtar-toertenete> (2012. május 1.)

possessor-bejegyzés nincs. A címeren jelmondata olvasható: Dilectione et pace (szeretettel és békével). (46. kép)

46. kép: Meszlényi Gyula

Moór Ferenc Xavér 1802-től 1816-ig a Győr-Moson-Sopron megyei Mecsér³⁸⁰ és 1816-tól 1842-ig Lébény³⁸¹ plébánosa volt. Tulajdonosi bejegyzése - mecséri plébánossága korszakából - Johann Nepomuk Lang katekizmus-magyarázatában található (Y610).

Noszlopy Pálról annyit lehet tudni, hogy a XIX. század második felében élt, és győri származású volt³⁸². Péteri Takáts József „Erköltsi” oktatásaiban (B315) található áthúzott kézírása: „Pauli Noszlopy mppia”.

Nyáry Rudolf az Esztergomi Főszékesegyházi káptalan tagjaként 1864 és 1867 között esztergomi kanonok volt³⁸³. VI. Pius pápa francia egyháztörténet művének új, 1797-es augsburgi kiadását (Z2.21) kapta Nyárytól Császka György, akinek pecsétje ebben a kötetben is megtalálható. Az esztergomi kanonok beragasztott ex librise a következő feliratot tartalmazza: „Rudolph~~us~~i Com. Nyáry” (47. kép).

³⁸⁰ Smudla Tamás: Mecsér. In: Magyar Katolikus Lexikon.

<http://lexikon.katolikus.hu/M/Mecsér.html> (2012. május 1.)

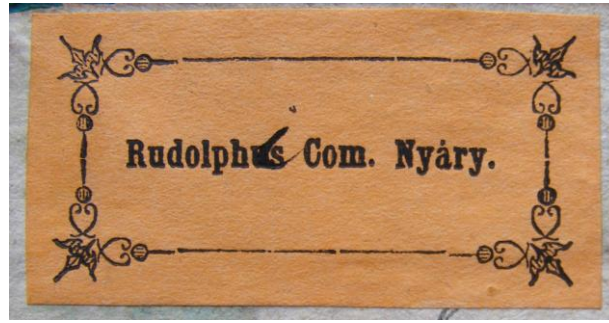
³⁸¹ Hervay Ferenc Levente - Smudla Tamás - Patay Pál: Lébény. In: Magyar Katolikus Lexikon.

<http://lexikon.katolikus.hu/L/Lébény.html> (2012. május 1.)

³⁸² RadixIndex: Adatbázisok családfa és helytörténet kutatóknak.

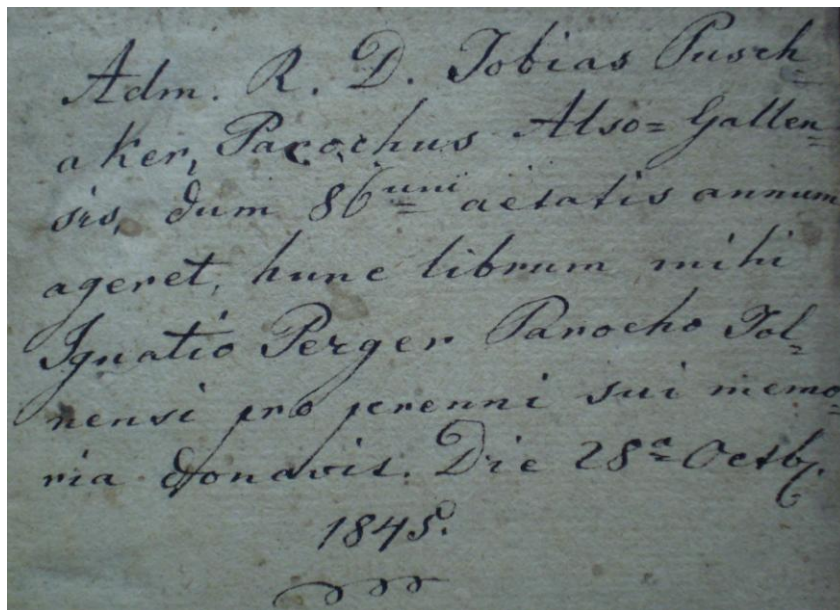
<http://www.radixindex.com/hu/adatbazisok/2/vezeteknev/noszlopy/keresztnev/> (2012. május 1.)

³⁸³ Dékány Vilmos: Esztergomi főszékesegyházi káptalan http://lexikon.katolikus.hu/E/esztergomi_foszekesegyhazi_kaptalan.html (2012. május 1.)

47. kép: Nyáry Rudolf

Perger Ignác 1746-tól 1749-ig Lőcse³⁸⁴, 1813-tól 1823-ig Vértessomló³⁸⁵, 1823-tól 1855-ig pedig Vértistolna³⁸⁶ plébánosaként szolgált. A zombori karmeliták három antikvát őriznek, ezek közül a legrégebb, 1592-es kiadású kötet (B64) közvetve Perger Ignáctól származik. Ez a kötet Muretustól tartalmaz imádságokat, leveleket és szent himnuszokat, és Perger bejegyzését: „Adm. R. D. Tobias Pusch a ker. parochus Also-Gallensis dum 86um aetatis annum ageret hunc librum mihi Ignatio Perger parocho Tolnensi pro perenni sui memoria donavit. Die 28.a octob. 1845” (48. kép).

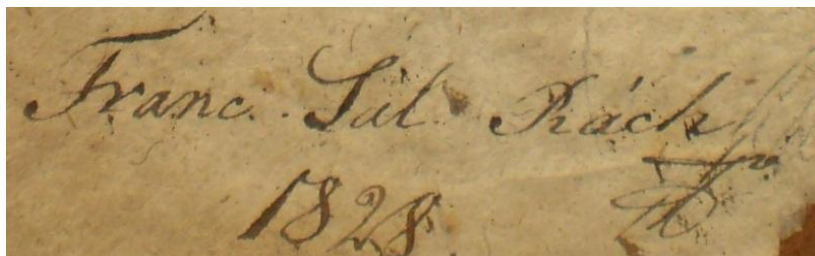
48. kép: Perger Ignác

³⁸⁴ Diós Jenő: Lőcse. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/L/Lőcse.html> (2012. május 1.)

³⁸⁵ Resch Ottó - Barna Gábor - Patay Pál: Vértessomló. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/V/Vértessomló.html> (2012. május 1.)

³⁸⁶ Markó Gyula - Patay Pál: Vértistolna. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/V/Vértistolna.html> (2012. május 1.)

Rách Ferenc soproni kanonok volt, 1853 és 1892 között viselte a feltételezett, de nem létezett Királyudvari apát címet³⁸⁷, 1839 és 1846 között pedig a győri egyházmegyei Harka plébánosa volt³⁸⁸. Sennyei Ferenc Examen ordinorum quadripartitum ... című könyve (B6.13) Rách 1828-as bejegyzését tartalmazza: „Franc. Sal. Rách. 1828” (49. kép).

49. kép: Rách Ferenc

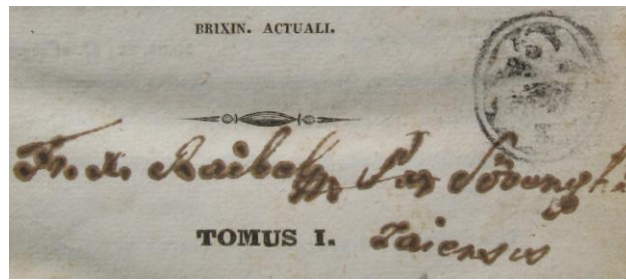
Raibel Ferenc Xavér 1845 és 1860 között Györsövényház plébánosa volt.³⁸⁹ Kézírása és/vagy pecsétje (melyen egy sas kígyót tart csőrében) (50. kép) 16 kötetben található meg, illetve az egyik kötetben fel van jegyezve, hogy Raibel cserébe adja a könyvet Gubovits Jánosnak (B41). Busembaum 1768-as kiadású erkölcssteológiai munkája két kötetben (Z6.4, A3.20), Petrus Canisius Summa doctrinae christianae című 1764-es kötete (Z66), a szintén két kötetes Friedrich Ehrenberg-féle Für Frohe und Trauernde (Y4.23, Z2.19), Franz Xaver Fuchs pozsonyi kiadású morálteológiai és orvostudományi munkája (B3.5), Horváth Mihály pasztorálteológiai műve (Z516), Franz Xaver Mayer 1807-es, müncheni kiadású hittankönyve (Y56), Oppelt prédikációgyűjteménye (Y5.12), egy másik morálteológiai munka Joseph Ambrosius Stapftól (Y62, B310), Geistliches Morgen- und Abendbrot címmel egy elmélkedésgyűjtemény (C2.5), valamint a Káldi György-féle Biblia-fordítás öt kötetben (a második kötetből két példány, B41-B44, B4.11) származik Raibel Ferenctől. Ezekon kívül egy kolligátum Tobias Lohner és Franciscus Partinger egy-egy munkáját tartalmazza (C3.14), ebben Raibel neve áthúzva található, és egy másik bejegyzés szerint („Instriptus Cathalogo Residentiae Comaromiensis”) Komáromban

³⁸⁷ Diós István: Királyudvari apátság. In: Magyar Katolikus Lexikon. http://lexikon.katolikus.hu/K/kiralyudvari_apatsag.html (2012. május 1.)

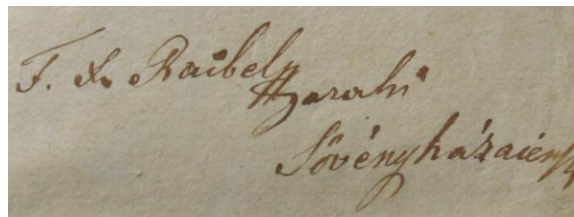
³⁸⁸ Mozsolits Antal: Harka. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/H/Harka.html> (2012. május 1.)

³⁸⁹ Diós István: Györsövényház. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/G/Gyorsovenyhaz.html> (2012. május 1.)

is járt a kötet. Raibel hosszabb és gyakrabban használt bejegyzése a következő: „Fr. X. Raibel Par Sövényházaensis”. (51. kép)

50. kép: Raibel Ferenc Xavér pecsétje és kézírása

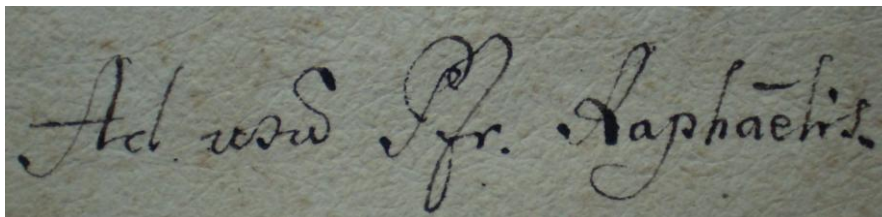
51. kép: Raibel Ferenc Xavér kézírása

Az „Ad usum PFr. Raphaelis” bejegyzéseket két karmelita szerzetes írhatta. Az első Kalinowski Szent József (1835 - 1907), aki Lengyelországban volt a karmelita rend megújítója. A vilnai nemesi konviktusban tanult, majd a Hory-Horkyban mezőgazdasági tanulmányokat, Szentpéterváron pedig hadmérnöki akadémiái tanulmányokat folytatott. 1857-ben tanítani kezdett ezen az akadémián. 1863-ben részt vett a cár elleni lengyel felkelésben, ezért egy évvel később letartóztatták és halálra ítélték, amit aztán 10 év szibériai kényszermunkára enyhítettek. Szibériában nagy lelkierejéről tett bizonyosságot, bátorította rabtársait, 1874-es hazatéréséig. 1887-ben Graz-ban belépett a karmelita rend tagjai közé. Hazánkban végezte teológiai tanulmányait, 1882-ben szentelték pappá. Gyóntatóként és lelki vezetőként szolgált, halála után a lengyel czernai monostorban temették el. 1983-ban boldoggá, 1991-ben szentté avatta a lengyel származású pápa, II. János Pál.³⁹⁰ Ő a magyar területen végzett teológiai tanulmányok miatt lehetséges tulajdonos. A másik Rafael világi pap volt, 1846-ban Grazban lépett a karmeliták közé. Szabadidejében vallásos verseket írt a „lelkek épülésére”, illetve versbe szedte Avilai Teréz életét. 1872-ben halt meg.³⁹¹ A kéziratos bejegyzések két kötetben jelennek meg, Reiffenstuel morálteológiai

³⁹⁰ Diós István: Ráfael, *Szt Józsefről nevezett, Szt. József Kalinowski*, OCD. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/R/Ráfael.html> (2012. május 1.)

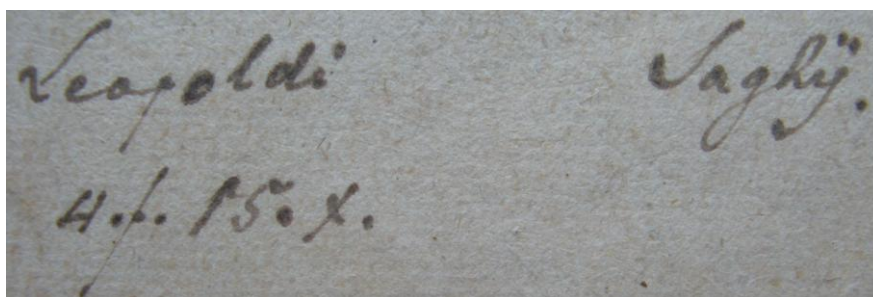
³⁹¹ Antal (karmelita páter): i. m. 140-141. p.

munkájában, és Martinus Becanus Compendium manualis controversiarum (B5.17, B89) című művében (52. kép).

52. kép: Raphael

Sághy Lipót Baranyabán plébánosa volt 1845-től 1870-ig.³⁹² Johann Michael Leonhard két prédikációs gyűjteménye (Y717, Y421) érkezett tőle a zombori karmelitákhoz, a következő bejegyzéssel: „Leopoldi Saghii” (53. kép).

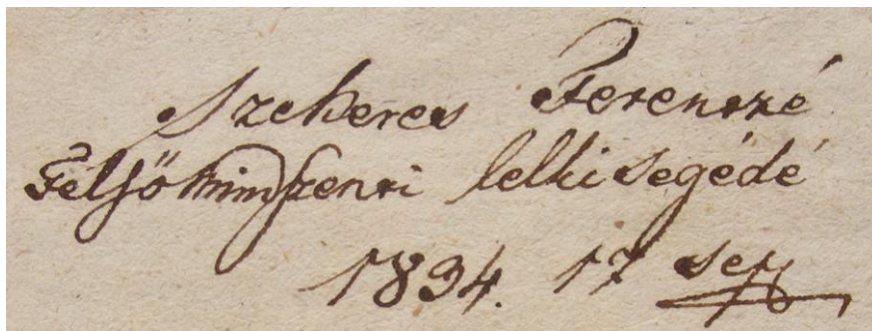

53. kép: Sághy Lipót

Szekeres (Bónis) Ferenc (1878 - 1959) 1896-ban lépett a bencés rend tagjai közé. Pannonhalmán tanult teológiát, a pesti egyetemen német-latin szakon végzett. 1901-ben tette le ünnepélyes fogadalmát, illetve ebben az évben szentelték pappá. Pápán, Sopronban, Esztergomban, Győrött tanított gimnáziumi tanárként, néhány helyen házgondnok is volt. 1915-ben Csanakfalu lelkésze lett, majd 1930-tól újra gimnáziumi tanár, ezúttal Budapesten. 1946-ban került vissza Pannonhalmára, ahol alperjel lett, majd Zalaapátiban apát. A második világháború után, 1950-től haláláig budapesti rokonainál élt.³⁹³ Szilasy János neveléstudományi munkájának két kötetében (Z319, Z8.14) található Szekeres Ferenc kézírásos bejegyzése, „Szekeres Ferenczé Felsőmindszenti lelkisegédé 1894 17 sep”, mely arról tanúskodik, hogy 1894 szeptemberében a Baranya megyei Felsőmindszenten volt „lelkisegéd” (54. kép).

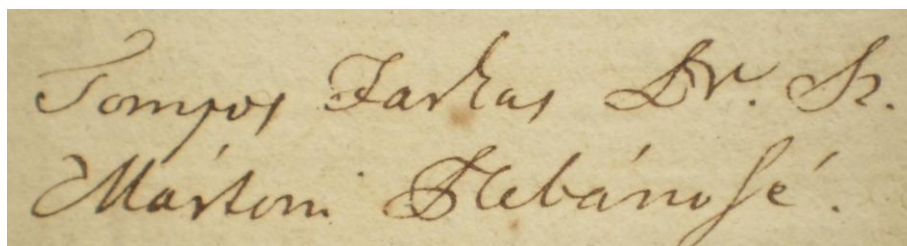
³⁹² Diós István: Baranyabán. In: Magyar Katolikus Lexikon.
<http://lexikon.katolikus.hu/B/Baranyabán.html> (2012. május 1.)

³⁹³ Viczián János: Szekeres Bónis Ferenc. In: Magyar Katolikus Lexikon.
<http://lexikon.katolikus.hu/S/Szekeres.html> (2012. május 1.)

54. kép: Szekeres Ferenc

Tompos (Tomposy) Farkas Felsőszentmárton plébánosa volt 1845 és 1855 között³⁹⁴, ebből az időszakból származik három könyvében található kézírása: „Tompos Farkas Fe. (?) Sz. Mártoni plébánosé” (55. kép), „Wolfgangi Tomposy parochi [...]mártonensis anno 1846”, „Wolfgangi Tompos mpp”. A kötetek földrajzi (B519) és hittudományi (Z29) témájúak, valamint egy horvát nyelvű kiadvány (B31) előző tulajdonosa Tompos Farkas.

55. kép: Tompos Farkas

Vidakovich Miklós káplánként szolgált Bácsbokodon 1868-ban, Katymáron 1869-1870-ben, Bácsalmáson 1871-1872-ben, Vaskúton 1873-ban, Csantavéren 1875-ben, illetve Szabadkán, a Szent Teréz plébánián 1876-1877-ben. Kápláni szolgálata után Bácsstóváros adminisztrátora volt 1878 és 1902 között, majd plébánosa 1902-től 1923-ig. 1907-től 1919-ig a bácsi főesperesség palánkai kerületének esperese volt.³⁹⁵ Horváth Adalbert két horvát nyelvű művében (összesen 3 kötetben, Y3.19, Z3.3, Z3.4), Pápai Páriz Ferenc 1762-es kiadású magyar-latin szótárában (B613), Peter Philipp Wolf a jezsuita rend történetét leíró könyvében (Y7.1), Basilius von Wagner

³⁹⁴ Bacsmai László: Felsőszentmárton. In: Magyar Katolikus Lexikon.

<http://lexikon.katolikus.hu/F/Felsőszentmárton.html> (2012. május 1.)

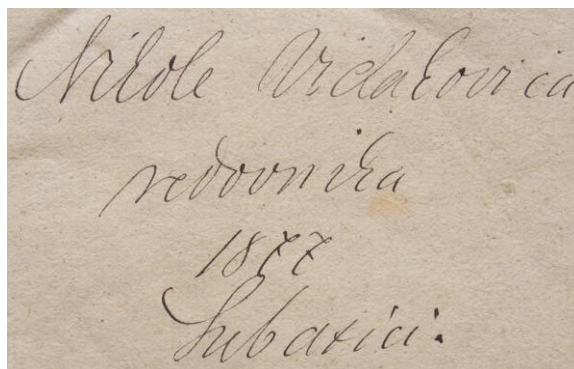
³⁹⁵ Winkler Pál: A Római Kath. Egyház és a Bácsi Érsekség. Bácsstóváros. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog Vármegye II. kötete. Budapest, Légrády Testvérek Könyvnyomdája, (1909). <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0003/6.html> (2012. május 1.);

Lakatos Andor et al. (szerk.): A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa: A Főegyházmegye 18-20. századi archontológiája és történeti névtára. Névtár, életrajzok. <http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/vidakovich-nicolaus> (2012. május 1.)

prédikációs köteteiben (1. és 3. kötet, Z812, Z813), Antonius Virozsil latin nyelvű jogi munkájában (C4.4, C4.5), Paul Sarpi a tridenti zsinatról szóló könyvében (Y59), Rippel Gergely liturgikus művében (Y41) és Joseph Reinisch prédikációgyűjteményében (Z23), összesen tizenkét kötetben található Vidákovich kézírása vagy pecsétje. Ezek szövege a következő: „Vidakovich Miklós esperes plébános Bácsstóváros” (56. kép), „Nikole Vidakovica redovnika 1877 Subatici” (57. kép).

56 kép: Vidákovich Miklós pecsétje

57 kép: Vidákovich Miklós kézírása

Vilt József Ignác (1738 - 1813) Esztergomban, majd a Pázmáneumban tanult, 1761-ben szentelték pappá. Betegsége miatt rövid ideig Pesten volt káplán, majd Esztergomban főszentszéki jegyző lett. 1801-től lett a Belgrád-Szendrői egyházmegye püspöke, majd 1806-tól győri püspök.³⁹⁶ Vilt József szentelte fel Somogyi Lipótot szombathelyi püspöknek, aki a szentelés előtt, 1806-ban lelkigyakorlatát a győri rendházban végezte.³⁹⁷ Pankl Máté fizikakönyve (B52) és Ferreri Szent Vince műveinek 1729-es, augsburgi kiadása (B74) származik a szombathelyi püspöktől, akinek a két könyvben beragasztott ex librise található. Ezek szövege: „Iosephvs Vilt

³⁹⁶ Viczián János: Vilt József Ignác. In: Magyar Katolikus Lexikon.
<http://lexikon.katolikus.hu/V/Vilt.html> (2012. május 1.)

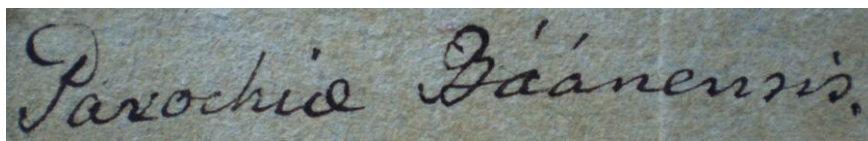
Praepos. S. Georgii de Viridi Campo Strig. E. M. S. Can. A. Diaco. Cathed. Vicar. et Causar. Auditor Generalis” (58. kép) és „Iosephvs Vilt E. M. S. Canon. Proto. Not. Apost. Convict. Nobil. Reno. Arch. Episc. et S. Adalb. Regens” (59. kép). A két ex libris nem egyforma, az egyik a két püspöki szimbólumot, a mitrát és a pásztorbotot is ábrázolták.

58-59. kép: Vilt József Ignác

Plébániák és más intézmények mint előző tulajdonosok

Baranyabán (Bán, Popovac) Trianon előtt Baranya vármegyében, ma Horvátország területén található plébánia, szerb, horvát, magyar és német lakosokkal.³⁹⁸ A zombori rendház könyvei közül Szepesy Ignác 1832-ben Pécsen kiadott művében (B614) találhatóak a „Parochia Báánensis” (60. kép) és a „Pro filiali Bodollja” bejegyzések.

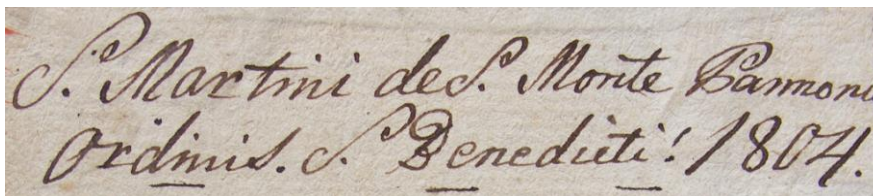

60. kép: Baranyabán - plébánia

A pannonthalmi bencés apátság már a középkorban jelentős kulturális közösség volt. A tatárok ellen is harcoltak, a török időkben többször elmenekültek a szerzetesek, majd az apátság épületének helyreállítása a barokk korszakában történt. II. József 1786-ban beszüntette rendjüket, 1802-ben állították vissza a rendház

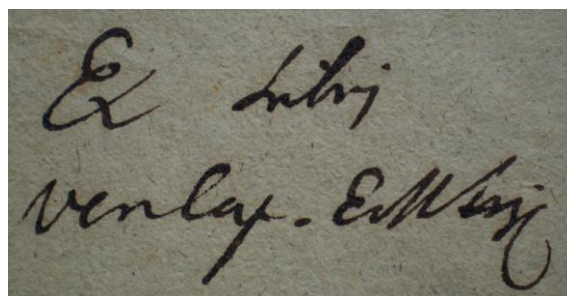
³⁹⁷ Antal (karmelita páter): i. m. 34-35. p.

működését, mely ezután a középkori oktatás feladatát kapta. 1945-ben őket is elérte az államosítás, ám 1950-ben engedélyezték működésüket mint gimnázium.³⁹⁹ Tőlük Manuel Alvarez 1798-ban Budán kiadott nyelvtankönyve származik (Z3.17), egy 1804-es bejegyzés tanúskodik erről: „S. Martini de S. Monte Pannonum Ordini S. Benedicti, 1804.” (61. kép)

61. kép: Pannonhalmi Bencés apátság

A mai Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár a török idők után alakult újjá, az 1820-as években. Ekkor három nagyobb állományt egyesítettek, az 1820-ban alapított káptalani könyvtárat, az 1821-ben hazaszállított pozsonyi érseki könyvtárat és az 1853-ban Esztergomba szállított nagyszombati káptalani könyvtárat.⁴⁰⁰ A Zomborban található hat kötet a káptalani könyvtár állományába tartozott, ezek Johann Baptist Weber prédikációs kötetei Antol Doll és Rötzel Joseph Franz különböző kiadásai (Y226, Z2.7, C413, C5.8, C5.9, C5.10). Az esztergomi könyvtárból előbb Császka Györgyhez, majd a kalocsai érsektől a zombori karmelitákhoz kerültek a kötetek, melyekben a következő bejegyzés olvasható: „Ex Libri Ven. Cap. E. M. Strig.” (62. kép).

62. kép: Esztergom, Káptalani könyvtár

A ferences szerzetesektől három településről, a horvát Brod, a (ma osztrák) Mariazell, és a (ma szerb) Szabadka településekről érkeztek könyvek. Josephus

³⁹⁸ Diós István: Baranyabán. In: Magyar Katolikus Lexikon.

<http://lexikon.katolikus.hu/B/Baranyabán.html> (2012. május 1.)

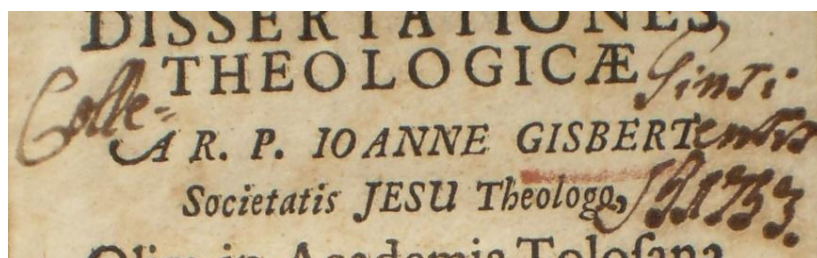
³⁹⁹ Pannonhalmi Főapátság. A monostor története. http://bences.hu/cikk/a_monostor_tortenete.html (2012. május 1.)

Flavius De bello Judaico című, 1755-ös kiadásában található (Z818) a Brod-i ferencesek pecsétje, melynek felirata a következő: „Bibliothecae Conventus Fratrum Minorum Brodii” (63. kép). Kéziratos bejegyzésük ugyanebben a kötetben így olvasható: „Izmen knjigah [...] Brodicah Sada: Samostauska biblioteka u Brodu na Savi”. (A [...] nem olvasható, át van húzva.) (64. kép) Johann Daniel Kuttge egyházpolitikai könyvének 1729-es német nyelvű, augsburgi kiadásában (A412) a mariazelei bejegyzés a következő: „Ex Bibliotheca Patrum Trinitationum Conventus B. M. V. Cellensis 1766”. Lovro Bracsuglievich szerb nyelvű munkája budai, 1730-as kiadása (B62) és egy 1751-es, ortodoxokról szóló kötet (A45) pedig a szabadkai ferencesektől érkezett.

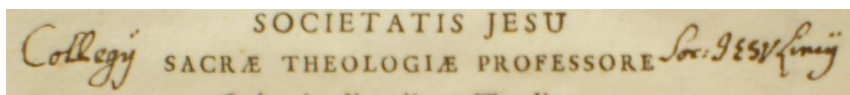
63-64. kép: Brod, ferencesek

A jezsuita szerzetesektől Kőszegről és Linz-ből érkezett egy-egy kötet, Jean Gisbert teológiai műve (B6.9), és Dominicus Viva 1726-os morálteológiai munkájának első része (C610). Előbbiben a „Colle. Ginsiensis SJ 1733” (65. kép), utóbbiban a „Collegii Soc. Jesu Lincii” bejegyzés olvasható (66. kép).

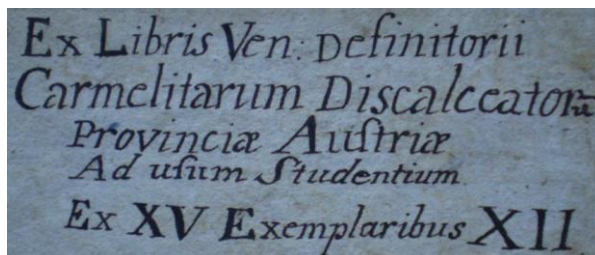
65. kép: Kőszeg, Jezsuita Kollégium

⁴⁰⁰ Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár. Könyvtártörténet. 3. korszak: 1820-. http://www.bibliothecaesztergom.hu/aboutus_history.html (2012. május 1.)

66. kép: Linz, Jezsuita Kollégium

A karmeliták osztrák rendtartományának kézírásos bejegyzése - „Ex Libris Ven: Definitorii Carmelitarum Discalceatorum Provinciae Austriae Ad usum Studentium. Ex XV Exemplaribus XII.” - egy kötetben, Karl Steinkellner erkölcs-filozófiai munkájában (B313) található (67. kép).

67. kép: Kármeliták Osztrák Rendtartománya

A ma Ukrajna területén található jampoli rendház kézíratos bejegyzése 4 kötetben, Joannis Laurentius egyháztörténeti (A411), Pierre Pacaud prédikációgyűjteményének két kötetében (a második és harmadik kötetében, A4.3, A417), illetve a minorita Anacletus Reiffenstuel erkölcssteológiai kézikönyvének⁴⁰¹ 1756-os, római kiadásában (A65) olvasható, így: „Conv. Jampoli. Carm. Discal.” (68. kép).

68. kép: Jampol, Sarutlan Kármeliták Rendháza

Keszthelyen a karmelita rendházat és templomot a XX. században, 1930-ban alapította az akkori tartományfőnök, Hász Brokárd Károly. Első vezetője Pörtl Ignác volt, a rendház pedig a Kis Szent Teréz nevet kapta. A következő perjel Hász Brokárd, majd Rumi Tamás lett. Az 1950-es államosítási hullám után a karmeliták rendháza plébániaként működött. A templom 1989-ben kapta a „bazilika minor”-címet, illetve szintén az évben a plébánostól visszavették a karmeliták a rendházat,

⁴⁰¹ Knapp Éva: i. m. 120. p.

ahová tíz, Graz-ban végzett novícius került. 1990-ben Tóth János lett a vezető⁴⁰². A keszthelyi karmelitáktól kapott két Szalay Imre-féle prédikációs kötetben (Z8.13, Y522) és Giovanni Perrone teológiai felolvasását tartalmazó három kötetben (Y5.24, Z26, Z5.14) a győri karmeliták pecsétje is megjelenik. A keszthelyi rendház könyvtárának pecsétje a karmeliták címerén kívül a következő feliratot tartalmazza: „Bibliotheca Carmelitarum Discalc. Keszthely” (69. kép).

69. kép: Keszthely, Sarutlan Kármeliták könyvtára

A prágai karmelita rendház szintén kéziratos bejegyzését, „Conv. Prag. Carm Discal.” (70. kép) hagyta a zombori karmelitáknak adott kötetekben. Ezek egyházjogi, erkölcszociológiai és dogmatikai kötetek, összesen 9 darab (C3.15, C6.13, C6.2, C6.3, C6.4, C6.19, B4.3, B6.7, Y114). Ezekben a győri karmeliták bejegyzése szintén megtalálható.

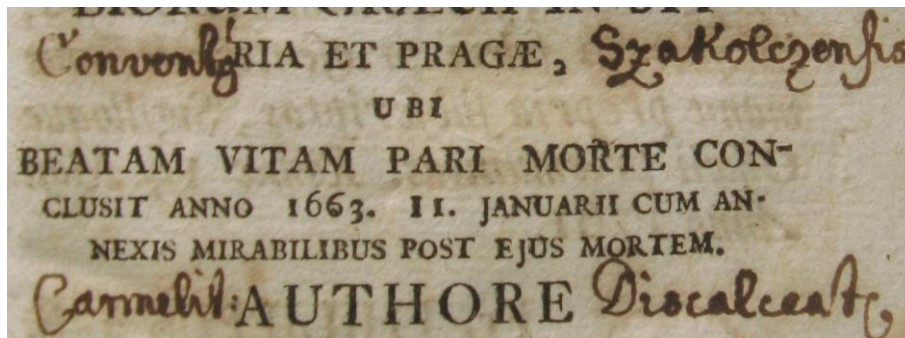
70. kép: Prága, Sarutlan Kármeliták Rendháza

A szakolcai karmelita kolostor szintén Szelepcsényi Györgynek és Kollonich Lipótnak köszönhetően alakult meg 1699-ben. II. József rendelete az ő kolostorukat bezáratta, és az irgalmas rend kapta meg, kórháznak és rendháznak használva azt.⁴⁰³ 1754-es könyvtári katalógusa ma Budapesten, a Magyar Országos Levéltárban

⁴⁰² Hitesy Ervin: Kis Szent Teréz első magyarországi szentélye: a keszthelyi Karmelita bazilika minor és rendház története. Karmelita Rendház, Keszthely, 2010.

⁴⁰³ Mátéffy Brúnó: A karmelita rend története Magyarországon. (Magánkiadás), Székesfehérvár, 1996. 84-85. p.

található, a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézete gondozza⁴⁰⁴. Szakolcáról két kötet érkezett a zomboriakhoz, ismét a győri karmeliták közvetítésével. Az egyik egy karmelita szerzetes életrajza, ezt a kötetet Prágában adták ki, Fitzky és Hladky örökösei (Y6.12). A másik kötet a *Rituale Romanorum* címet viseli, ez a könyv egy 1738-as velencei kiadású római szertartáskönyv (Z6.16), a nyomdász Balleoni. Bejegyzésük így olvasható: „Conventus Szakolcensis Carmelit. Discalceat.” (71. kép).

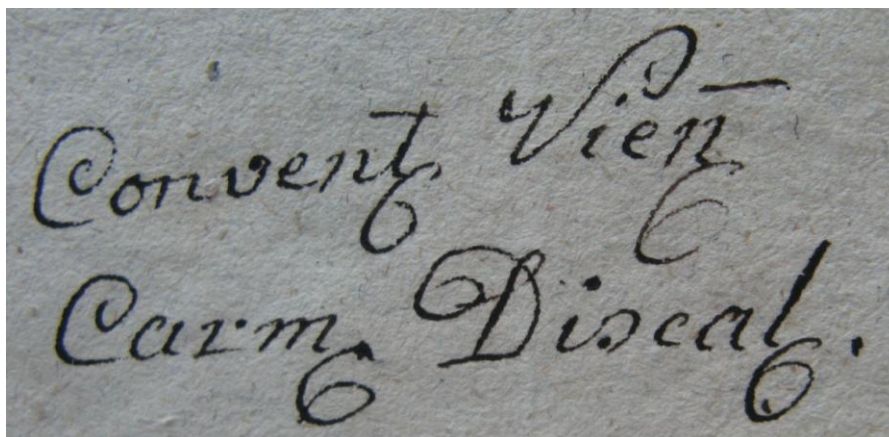

71. kép: Szakolca, Sarutlan Karmeliták Rendháza

A bécsi karmelita rendház kéziratosa bejegyzése, „Convent Vien Carm Discal” (72. kép) Dannenmayr egyháztörténeti művében (Y414), Hieronymus Frida filozófiával, ezen belül hermeneutikával (értelmezéssel és megértéssel) foglalkozó kötetében (A4.6), a karmelita Juan de Jesús Maria 1742-ben Prágában kiadott *Stimulus compunctionis* című munkájában (B6.25), Thomas Stapleton *Promptuarium morale super evangelia* című könyvében (B65), Daniel Tobenznek a bibliai erkölccsel foglalkozó kötetében (B4.5), Novet imádságokkal foglalkozó (címlap nélküli) kötetében (C6.21) és Palma Josephina életéről szóló két, német nyelvű kötetében található (B57).

⁴⁰⁴ A-I-19 Inventarien der in Ungarn aufgelassenen Klöster.

<http://www.arthist.mta.hu/index.php?page=repertoriumok&bla2=20> (2012. május 1.)

72. kép: Bécs, Sarutlan Kármeliták Rendháza

Bécsújhelyről (Wiener Neustadt, a mai Ausztria területéről) szintén érkeztek könyvek a zombori karmelita rendházba, de ezek is győri közvetítéssel (a győri karmeliták szinte az összes „Neustadt.” feliratot áthúzták, és fölé írták: „Jaurini”). Tehát a bécsújhelyi könyvek a következők: két imádságoskönyv egy ismeretlen osztrák sarutlan karmelita szerzőtől (A43, Z65), Lorenzo Scupoli Geistlicher Streit, vagyis Lelki harc⁴⁰⁵ című munkája (A415), Jacques Nouet Das Bettenden Christen... című 1738-as regensburgi kiadása (C2.1), Tobias Lohner jezsuita rendi irodalmi, prédikációs kézikönyve két példányban (negyedik és ötödik kiadás, A46, A44), Jaime de Corella latin nyelvű, a gyóntatás gyakorlatáról szóló műve (C55) és a tridenti zsinat rendelkezéseinek 1737-es kiadása (Z54). Bejegyzéseiket nem egyformán írták: „Carmel. Discal: Convent: Neostadt:” (73. kép), „Conv. Neostad. Carm. Discal.”, „Conventus Neostadensis Carmelitarum Discalceatorum”.

73. kép: Bécsújhely, Sarutlan Kármeliták Rendháza

⁴⁰⁵ Knapp Éva: i. m. 120. p.

A zombori karmeliták is jelezték néhány kötetben, hogy a rendház állományába vették azokat. Ezek a bejegyzések a következő kötetekben találhatók meg: egy olasz nyelvtankönyv második kötetében (Z82), a már említett karmelita szerző, Juan de Jesús Maria Stimulus compunctionis című munkájában (B6.25), Alfons Ligouri összegyűjtött műveinek egyik kötetében (Y2.28), egy 1733-as, a Bibliához készült konkordanciában (A612), Bonaventura Mayer egy művében (Z224), a spanyol jezsuita szerzetes, Jaun Eusebio Nieremberg⁴⁰⁶ horvát nyelvre lefordított munkája (Z213), Schödler természettudományos könyve (Z89), és egy latin, német és görög nyelvű ortodox katekizmus (A45), ebben a zombori szerb iskolai könyvtár pecsétje is megtalálható. (74.-76. kép) Timon Sámuel 1733-ban kiadott *Imago antiquae Hungariae* című munkájában (B6.20) pedig a ez felirat olvasható: „A zombori Kármelita testvéreknek emlékül szeretettel Catherine Dupont [...] Sombor, 1951. sept 24.”

74-76. kép: Zombor, Sarutlan Kármeliták Rendháza

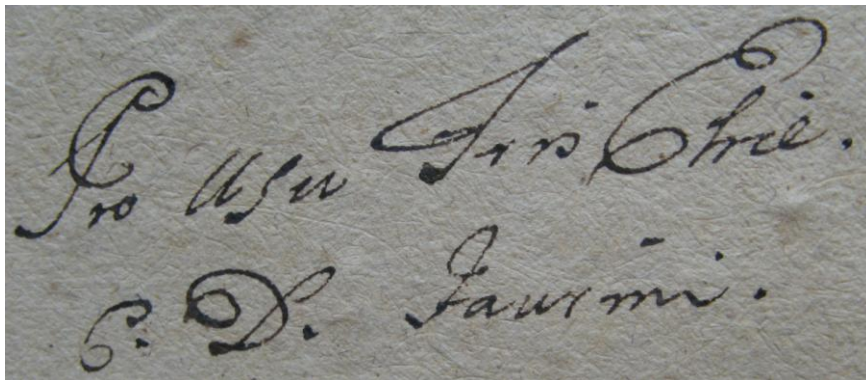
A piaristák osztrák rendtartományából is érkezett három könyv, Remigius Maschat 1762-ben kiadott művének három kötete (C313, C314, C315), ezekben a következő bejegyzés olvasható: „Pro studio Canonico Clericorum Regularium Scholar. Piarum Provinciae Austriae”.

170 tulajdonosi bejegyzés készítője nem azonosítható. Ezek közül néhányat említenék, akik azért fontosak, mert jelentős mennyiségű (nem csak 1-2) könyvet ajándékoztak a zombori karmelita zárda lakóinak.

Az első két bizonytalan kilétű adományozó egyike bizonyos Elias, akinek kézírásos bejegyzése a következő: „Pro usu Fris. Eliae C. D. Jaurin”(77. kép). Ő

⁴⁰⁶ Knapp Éva: i. m. 64. p.

Győrből érkezhetett a keszthelyi rendházba.⁴⁰⁷ Tőle összesen három kötet, Bourdaloue elmélkedései (Z31), Antonio Sandini egyháztörténeti munkája (Y3.4) és Pichler Candidatus jurisprudentiae sacrae című, 1727-es kötete (B513) található ma a zombori régi könyvek között.

77. kép: Elias

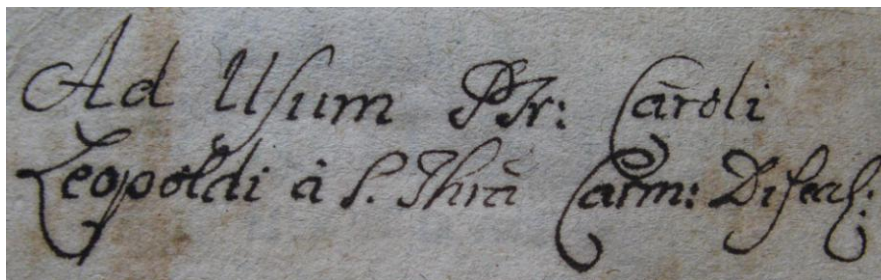
A második nem biztosan azonosítható, Gratianus nevű adakozó talán szintén keszthelyi karmelita szerzetes lehetett, aki 1930 szeptember 2-án már a kolostor lakója volt, és az 1933-as listában is szerepel.⁴⁰⁸ „Pro usu P. Gratiani” bejegyzése 16 kötetben, teológiai munkákban található. Ezekben a kötetekben azonban nem szerepel a keszthelyi rendház pecsétje, ezért nem valószínű, hogy a keszthelyi rendház tagja lett volna.

Megnehezítik az azonosítást a szerzetesek névfelvételi szokásai, amikor egy általuk kiválasztott szentről nevezik el magukat. Egy közismert és gyakran felvett név Avilai Szent Terézé, a spanyol karmelita apácáé, sok Teréztől elnevezett szerzetes ismert a német katolikus bibliográfiai lexikonban is⁴⁰⁹. Jó példa erre Carolus Leopoldus á S. Theresiae, akinek „Ad usum Fr. Caroli Leopoldi á S. Thrae. Carm. Discal.” (78. kép) bejegyzése négy kötetben olvasható (ebből háromban át van húzva a neve), ezek XIV. Benedek pápa Casus conscientiae (A3.5) és Paul-Gabriel Antoine erkölcssteológiai munkájának néhány kötete (B2.19, A5.10, Y65).

⁴⁰⁷ Hitesy Ervin: i. m. 109., 190. p.

⁴⁰⁸ Hitesy Ervin: i. m. 109., 190. p.

⁴⁰⁹ Biografisch - Bibliographisches Kirchenlexikon. <http://www.bautz.de/bbkl/index.shtml> (2012. május 1.)

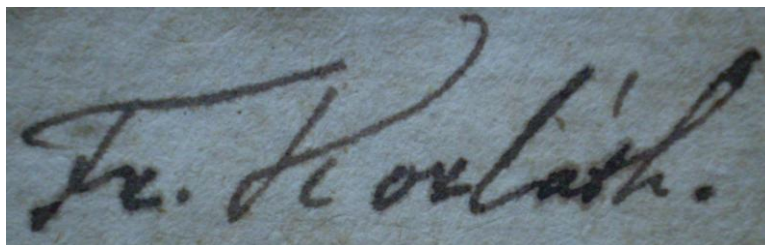
78. kép: Carolus Leopoldus à S. Theresiae

Dominicus a S. Placido páter pecsétet (79. kép) használt a tulajdonába került könyvek megjelölésére, ez Zomborban 7 kötetben fordul elő, ezek prédikációgyűjtemények Anton Wansideltől (Y5.8, Z110, Z120, Z2.10, B2.17), a kevés természettudományi könyvek egyike (Friedrich Karl Ludwig Schödler műve, Z89), Szvorényi Mihály József egyháztörténete (Z5.11), és egy görög nyelvtankönyv (Z11). Egy Placidus név előfordul a keszthelyi rendtörténetben⁴¹⁰, keszthelyi bejegyzés azonban ezekben a kötetekben sincs.

79. kép: Dominicus a S. Placido

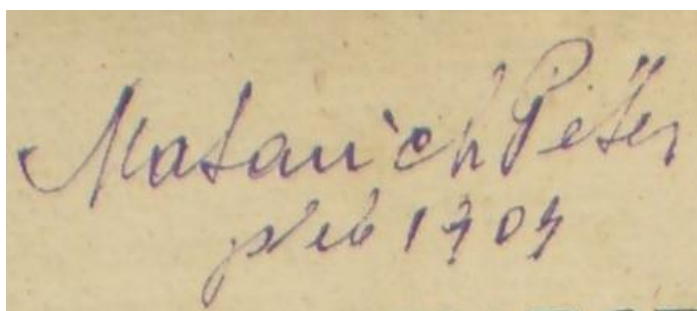
A következő szerzetes Korláth testvér, akinek 16 kötetben szerepel a kézírása, „Fr. Korláth” (80. kép). Róla sejthetjük, hogy Győrött volt karmelita szerzetes, mert összes könyvében szerepel Győr tulajdonosi bejegyzése is.

80. kép: Korláth testvér

⁴¹⁰ Hitesy Ervin: i. m. 109. p.

Matarits Péter neve 19 könyvben látható, hétféle névhasználattal: Petri Matarits, Matarich Péter (81. kép), Matarits Péter, Matarity Péter (82. kép), Petrus Matarich, Matarics Péter, Petrus Motarich. 9 bejegyzés mellett évszám is olvasható, ezek: 1850, 1851, 1852, 1903, 1904, 1909. Van köztük bajai és dályoki bejegyzés, és tudjuk még, hogy plébános volt a népes Matarich család tagja. Már a családtörténeti honlapon is ezt olvashatjuk: nem egységes a névhasználat, családonként és koronként változó a vezetéknév végén lévő hangzó (é) leírása⁴¹¹. Az évszámok alapján az a Matarich Péter lehet a könyvtulajdonos, aki 1827. febr. 12-én született⁴¹². Egyik kötetében egy levél is található, Girk György kalocsai érsektől.

81. kép: Matarich Péter

82. kép: Matarity Péter

BEFEJEZÉS

Dolgozatomban a zombori sarutlan karmelita rendház régi könyveit próbáltam bemutatni, több szempont szerint is körüljárva az állományt.

Röviden bemutattam a karmelita rend történetét a világban, hazánkban és a ma Szerbiához tartozó Zomborban. Ezután az állomány elemzése következett. Először a kötetek nyelvi megoszlását elemeztem, ebből kiderült, hogy a latin (több,

⁴¹¹ Mataric (családtörténeti honlap). <http://www.mataric.com/csaladok.php> (2012. május 1.)

mint 660 kötet) és a német nyelv (több, mint 550 kötet) után a legtöbb (majdnem 70) kötet magyar nyelven készült el, ezután nagyságrendileg jóval kevesebb a horvát és az olasz nyelvű (15 és 11) kötetek száma. A szerb és a francia kettő - kettő, a héber, a szlovén és a lengyel nyelv pedig csak egy - egy kötettel képviselteti magát az állományban. Az időbeli elemzést - vagyis hogy a kötetek mikor jelentek meg - korfán mutatom be, mely a könyvek arányát évtizedekre lebontva ábrázolja.

Ezután egy általánosabb, rövid tematikus állományelemzés következik dolgozatomban, melyben először az állományban található Bibliákat (összesen harminc kötetet), majd a többi megjelenő témakört mutatom be.

Ezt a részt a szerzők bemutatása követi, ahol a hangsúly a karmelita szerzetes írók életén és tevékenységén van, illetve néhány híresebb szerzőt is bemutatok, akik nem a sarutlan testvérek rendjéhez tartoztak.

Dolgozatomban ezután a régi könyves állomány legtöbb kötetét megjelentető kiadót és nyomdászt mutatom be, teszem ezt tevékenységük, életük és - ha van - nyomdász- és kiadói jelvényük elemzésével.

Ezután dolgozatom legtöbb kitarast igénylő, legérdekesebb és ezért számomra legértékesebb része következik, vagyis a könyvek előző tulajdonosainak bemutatása. A legtöbb kötetet ajándékozó győri karmelita rendház történetét és Császka György püspök, majd érsek életét és az általuk adományozott könyveket elemzem, ezt az egyes azonosítható személyek - püspökök, papok, szerzetesek, vagy „csak” laikusok - , majd a további karmelita rendházak (például Szakolca és Keszthely), illetve más szerzetesrendek (például jezsuiták és piaristák), intézmények, plébániák bemutatása követi, akik szintén könyvek átadásával segítették a zombori karmelita rendház kulturális fejlődését. Ezután néhány nem pontosan azonosítható, de sok kötetet adományozó vagy azt használó („ad usum”) tulajdonos könyveit mutatom be.

Az állomány elemzéséhez két katalógust használtam fel. Az egyik a MOKKA-R, vagyis a Magyar Országos Közös Katalógus Régi Nyomtatványok tagozatának adatbázisa (<http://www.eruditio.hu/lectio/mokka-r>), melyben az Egyházi könyvtárakon belül a Zombori Karmelita Rendház teljes régi könyves állománya,

⁴¹² Mataric (családtörténeti honlap). <http://www.mataric.com/rgds/index.php?m=family&id=I342>

azaz az 1850 előtt megjelent kötetek leírása megtalálható, összesen 936 tétel. Ezt a katalógust 2006 óta a bajai Eötvös József Főiskola már volt hallgatói készítették és gondozzák azóta is. Az állomány rendbetételében és kötetek leírásában részt vettek: dr. Stohl Róbert, Polgárdi Péter, Bali Kinga, Terman Tímea, Farkas Edit, Szőke Zsófia, Vágó Dávid, Nagy Anna, Mayer Andrea, Várkonyi Endre, Juhász Helga Gabriella, Szabó Lajos Balázs, illetve jómagam (2008 óta). A munka a Szegedi Tudományegyetem, azon belül dr. Monok István tanár úr, az Országos Szécsényi Könyvtár főigazgatója, majd az egri Eszterházy Károly Főiskola és a Szegedi Tudományegyetem egyetemi docense megbízásából készült el, az egész projekt levezenylője pedig dr. Stohl Róbert, az Eötvös József Főiskola főiskolai adjunktusa, majd az egri Eszterházy Károly Főiskola oktatója. Utóbbi a sokéves munka gyümölcsét egy még kéziratban lévő, A Zombori Kármelita Rendház 1850 előtti nyomtatványai című katalógusban is összeállította, mely katalógust szintén felhasználtam a rendház régi könyveinek elemzéséhez.

Dr. Monok István és dr. Stohl Róbert mint konzulensek segítettek, hogy dolgozatom elkészülhessen, ezúton köszönöm nekik a közreműködést.

IRODALOMJEGYZÉK

1. A magyar hadserege katolikus tábori lelkeszei 1848-1849-ben.
<http://www.ktp.hu/index.php/in-memoriám/1046-a-magyar-hadsereg-tabori-lelkeszei-1848-1849-ven> (2012. május 1.)
2. A Zombori Kármelita Rendház 1850 előtti nyomtatványai, összeáll. Stohl Róbert, előszó Csesznegi Viktória - Stohl Róbert, kézirat, Szeged, 2012.
3. A-I-19 Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster.
<http://www.arthist.mta.hu/index.php?page=repertoriumok&bla2=20> (2012. május 1.)
4. Antal (kármelita páter): A győri kármelita-rendház kétszázéves története. 1697-1897. Győregyházmegye Nyomdája, Győr, 1897.
5. Bakos Rafael OCD: Terézi Kármel. 100 éves a magyar rendtartomány. Magyar Sarutlan Kármelita Rendtartomány, Budapest, 2003.

6. Barbier, Frédéric : A könyv története. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
7. Bedy Vince: Győr vallásos életének multja. Győr, Győregyházmegyei Alap Nyomdája, 1939.
8. Beke Margit: Fejezetek az új- és legújabbkori elitképzéshez. A katolikus egyház szerepe a modern magyar értelmiségi elit nevelésében a bécsi Pázmáneumban : Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2010. 233. p.
9. Beke Tamás: Iskolanővérek Kalocsán.
http://www.kodolanyi.hu/nevelestortenet/?act=menu_tart&rovat_mod=archiv&eid=37&rid=1&id=336 (2012. május 1.)
10. Bibliotheca Laurenziana. A könyvtár története.
<http://www.bibliothecalorenziana.ro/index.php/a-koenyvtar-toertenete> (2012. május 1.)
11. Bielitzky Károly (1813-1878) a zombori Városi Könyvtár alapítója.
http://www.biblioso.org.rs/karlo_bijelicki.php?lng=hu (2012. május 1.)
12. Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon
<http://www.bautz.de/bbkl/index.shtml> (2012. május 1.)
13. Borovszky Samu (szerk.): Magyarország Vármegyéi és Városai. Bács-Bodrog vármegye II. (3. kötet). Országos Monographia Társaság, Budapest, 1909.
14. Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog Vármegye II. kötete. Légrády Testvérek Könyvnyomdája, Budapest, (1909).
<http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0003/0.html> (2012. május 1.)
15. Bura László (szerk.): Meszlényi Gyula szatmári püspök 1887 - 1905. IDEA, Szatmárnémeti, 2008.
<http://www.bibliothecalorenziana.ro/regihonlap/konyvtar/images/konyvek/meszlenyi%20gyula%23100dpi.pdf> (2012. május 1.)
16. CERL Thesaurus <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/search.pl> (2012. május 1.)
17. Császka György kalocsai érsek- 1826-1904. In: Vasárnapi Ujság, 51. évf. 34. sz. 1904. aug. 21. 573-574., 586. p.
18. Császka György kalocsai érsek aranymiséje. In: Vasárnapi Újság, 47. évf. 39. sz. 1900. szept. 30. 645. p.

19. Császka György. In: A Pallas Nagy Lexikona.
<http://mek.niif.hu/00000/00060/html/023/pc002312.html>
20. Császka György. In: Vasárnapi Ujság, XXI. évf. 44. sz. 1874. nov. 1. 689-690. p.
21. Dézsi Lajos: A győri karmelita rendház könyvtára. In: Magyar Könyvszemle (Vegyes közlemények) VII. kötet, 4. füzet. Új folyam. 1899. október - december. 414. p. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00107/pdf/00107.pdf> (2012. május 1.)
22. Diós István: Szentek élete. II. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 2009.
23. Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár. Könyvtártörténet. 3. korszak: 1820-.
http://www.bibliothecaesztergom.hu/aboutus_history.html (2012. május 1.)
24. Farkas Imre. <http://www.szfvar.katolikus.hu/tortenet/puspokok/farkas-imre> (2012. május 1.)
25. Ferenc József-nevelőintézet. In: A Pallas Nagy Lexikona.
<http://mek.niif.hu/00000/00060/html/036/pc003627.html#10> (2012. május 1.)
26. Fruchtbringende Gesellschaft. Digital exhibit.
http://www.lib.berkeley.edu/news_events/fbg/fbg615.html (2012. május 1.)
27. Gecse Gusztáv: A szerzetesség története. Seneca Kiadó, Budapest, 1995.
28. Gömbös Tamás: A Szerzetes és Lovagrendek Címerei és Viseletei. Tellér Kiadó, Budapest, 1993.
29. Hajnal Árpád: Az idén jubilál a zombori Magyar Polgári Kaszinó. In: Doroszló-Portál. 2007. márc. 12.
<http://doroszló.net/modules.php?name=News&file=article&sid=3302> (2012. május 1.)
30. Hajnal Árpád: Százéves a Szent István-templom. Zomborban szerdán emlékeznek meg az államalapító királyról. In: Magyar Szó (közéleti napilap, online) 2004. aug. 7-8. <http://archiv.magyar-szo.com/arhiva/2004/aug/07/> (2012. május 1.)
31. Halász Ferenc: Dunaszekcső az őskortól napjainkig (első rész).
<http://www.lugio.hu/regi/torten/helso.htm> (2012. május 1.)
32. Hitesy Ervin: Kis Szent Teréz első magyarországi szentélye: a keszthelyi Kármelita bazilika minor és rendház története. Kármelita Rendház, Keszthely, 2010.

33. Horváth József: Adalékok a Győri Streibig nyomda történetéhez. (Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Helyismereti kutatási segédlete).
<http://www.kkmmk.hu/helyism/kutseged/nyomda.pdf> (2012. május 1.)
34. Igazgatók. <http://www.revai.hu/node/631> (2012. május 1.)
35. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár: Újkori oklevelek: Érseki "perszonális oklevelek" jegyzéke. <http://archivum.asztrik.hu/leveltar/kfl8/oklevel.htm> (2012. május 1.)
36. Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár. A könyvtár története.
<http://konyvtar.asztrik.hu/?q=konyvek/a-koenyvtar-toertenete> (2012. május 1.)
37. Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár. Könyvtártörténeti kiállítás.
<http://konyvtar.asztrik.hu/?q=konyvek/3-tarlo-19-20-szazad> (2012. május 1.)
38. Katona Csaba: Ebenhöch Ferenc kanonok személyes iratai - egy pillantás a Győri Egyházmegyei Levéltár anyagára. In: Egyháztörténeti Szemle, 3. évf. (2002) 1. sz.
<http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/ebenhoch.htm> (2012. május 1.)
39. Kiss János - Sziklay János (szerk.): A katolikus Magyarország. A magyarok megtérésének és a Magyar Királyság megalapításának kilencszázados évfordulója alkalmából (1. kötet). Stephaneum Nyomtató Műintézet, Budapest, 1902.
40. Knapp Éva: Pietás és literatúra. Irodalomkínálat és művelődési program a barokk kori társulati kiadványokban. Universitas Kiadó, Budapest, 2001.
41. Koltai András: A levéltár története. (Egyházmegyei Levéltár, Győr).
<http://leveltar.katolikus.hu/index.htm?http&&&leveltar.katolikus.hu/gyor.htm> (2012. május 1.)
42. Krisch András: Francia megszállás Magyarország szabad királyi városaiban 1809. PhD disszertáció. PTE BTK, Pécs.
<http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/krischandrasphd.pdf> (2012. május 1.)
43. Lakatos Andor : A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa: A Főegyházmegye 18-20. századi archontológiája és történeti névtára. Névtár, életrajzok. 1891-1904 - Császka György (1826-1904).

- <http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/1891-1904-csaszka-gyoergy-1826-1904>
(2012. május 1.)
44. Lakatos Andor : A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa: A Főegyházmegye 18-20. századi archontológiája és történeti névtára. Névtár, életrajzok. 1905-1910 - Városhy Gyula (1846-1910).
<http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/1905-1910-varosy-gyula-1846-1910> (2012. május 1.)
45. Lakatos Andor et al. (szerk.): A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa: A Főegyházmegye 18-20. századi archontológiája és történeti névtára. Névtár, életrajzok. Vidákovich Nicolaus.
<http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/vidakovich-nicolaus>. (2012. május 1.)
46. Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár. Enchiridion, Magyar rendtörténet.
<http://mfkl.ferencesek.hu/index.php?modul=dokumentumok&ut=I.%20Enchiridion/01%20Magyar%20rendt%E6rt%E9net&behiv=10%20Az%20egykori%20Kapisztr%E1n%20rendtartom%E1ny.htm> (2012. május 1.)
47. Magyar Katolikus Lexikon. I. kötet: A - Bor. Budapest, Szent István Társulat, 1993.
48. Magyar Katolikus Lexikon. XIII. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 2008.
49. Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/> (2012. május 1.)
50. Mataric (családtörténeti honlap). <http://www.mataric.com/csaladok.php> (2012. május 1.)
51. Mátéffy Brúnó: A Karmelita rend története Magyarországon. (Magánkiadás), Székesfehérvár, 1996.
52. Meusburger, Bruno P. - Tichy, Gertrud: Lebensbild des Dieners Gottes P. Dominicus a Jesu Maria Ruzzola OCD (16.5.1559 – 16.2.1630). (Pfarre Wien Fünfhaus - Maria vom Siege, Bécs) 2010. (2. kiadás)
<http://mariavomsiege.at/files/1436.pdf> (2012. május 1.)
53. MOKKA-R. www.eruditio.hu/lectio/mokka-r
54. Muhi János: Zombor története. Kalangya-kiadás, Zombor, 1944.
55. P. Szeghy Ernő: Kármelita Könyvtár - Győri Rendház Könyvtára.
<http://www.eke.hu/index.php/gyjtemenyek/katolikus-egyhas/szerzetesi->

- koenyvtarak/87-karmelita-rend-p-szeghy-ern-karmelita-koenyvtar-gyri-rendhaz-koenyvtara (2012. május 1.)
56. Pallas Nagy Lexikona <http://mek.niif.hu/00000/00060/html/> (2012. május 1.)
57. Pannonhalmi Főapátság. A monostor története.
http://bences.hu/cikk/a_monostor_tortenete.html (2012. május 1.)
58. Radivoj Stokanov: A Bielitzky Károly Városi Könyvtár másfél évszázad előtt és után. <http://www.biblioso.org.rs/onama.php?lng=hu> (2012. május 1.)
59. RadixIndex: Adatbázisok családfa és helytörténet kutatóknak.
<http://www.radixindex.com/hu/adatbazisok/2/vezeteknev/noszlopy/keresztnev/> (2012. május 1.)
60. Rózsa Mária: Magyar könyvek Bécsben. In: Magyar Könyvszemle. 126. évf. (2010.) 2. sz. 255-261. p.
61. Simon Melinda: 19-20. századi kiadói jelvények. A jelvényhasználat elve és gyakorlata. PhD értekezés. SZTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2009. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/987/5/Simon_Melinda_dolgozat.pdf (2012. május 1.)
62. Simon Melinda (szerk.): Kiadói és nyomdászjelvények. Szakirodalmi szöveggyűjtemény 2. SZEK Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2010.
63. Steinhofer Károly: A kassai könyvkereskedelem története. 1712-től a jelenkorig. Pallas Részvénytársaság, Budapest, 1907.
<http://mek.oszk.hu/10000/10077/10077.pdf> (2012. május 1.)
64. Stohl Róbert: Rendhagyó beszámoló egy szakmai gyakorlatról. In: Könyvtári levelező/lap 2006/9. sz.
65. Száraz Orsolya: Paolo Segneri művei Magyarországon. In: Magyar Könyvszemle. 124. évf. (2008.) 2. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00378/Ksz2008-2-03.htm> (2012. május 1.)
66. Székesfehérvári Egyházmegye. Püspökök.
<http://www.szfv.ar.katolikus.hu/tortenet/puspokok/varosy-gyula> (2012. május 1.)
67. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái.
<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/c/c03018.htm>

68. Tokić, Dario: Carmel in Sombor. Karmelska Izdanja KIZ, Zagreb, 2005.
69. Tungli Gyula (szerk.): Pápai pedagógus lexikon. (Névtár). Pápa, Pápai Művelődéstörténeti Társaság, 1997.
<http://mek.niif.hu/00000/00061/html/03.htm> (2012. május 1.)
70. V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában. 1473 - 1800. Balassi Kiadó, Budapest, 1999.
71. Vasárnapi Újság. 32. évf. (1885) 45. sz.
<http://epa.oszk.hu/00000/00030/01653/pdf/01653.pdf> (2012. május 1.)
72. Viszmeg Bernardin: A zombori karmelita rendház története (kézirat).
73. Vizler Imre: Magyar Ispita templom, Győr.
<http://www.templom.hu/phpwcms/index.php?id=14,447,0,0,1,0> (2012. május 1.)
74. Winkler Pál: A kalocsai érseki kastély és főszékesegyházi könyvtár története. Árpád Részvénytársaság, Kalocsa, 1932.
<http://konyvtar.asztrik.hu/sites/default/files/letoltes/winkler/erseksegtortenet.pdf> (2012. május 1.)
75. WorldCat Identities. <http://www.worldcat.org/> (2012. május 1.)
76. Zombor (1856-1919). Népiskolák. <http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/zombor-1856-1919> (2012. május 1.)
77. Zvara Edina: Libros habere. A szakolcai ferencesek könyvkultúrája a 16-17. századi Magyarországon. (doktori értekezés). SZTE, 2006. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/538/1/de_3448.pdf (2012. május 1.)

Faa-Lendvai Erzsébet

**A Tihanyi Bencés Apátság és könyvtárának
története**

A kezdetektől a 18. század végéig

Tartalom

A Tihanyi Bencés Apátság és könyvtárának története.....	222
1. A bencés rend Magyarországon.....	225
1. 1. <i>A középkori bencés könyvkultúra</i>	227
2. A Tihanyi Bencés Apátság története.....	233
2. 1. <i>Az apátság megalapítása.....</i>	233
2. 1. 1. <i>Az alapítólevél hátoldala.....</i>	235
2. 2. <i>A tihanyi apátság történetének első korszaka.....</i>	236
2. 2. 1. <i>A várrá lett monostor</i>	242
2. 3. <i>A második korszak. Tihany elveszíti függetlenségét</i>	243
3. Az Apátság könyvtárának története	245
3. 1. <i>A középkori könyvtár</i>	246
3. 2. <i>Az újkori könyvtár.....</i>	248
4. A könyvek sorsa a felosztás után	252
5. Kitekintés.....	253
Bibliográfia.....	257
<i>Kiadványok</i>	257
<i>Tanulmányok:.....</i>	259
<i>Egyéb internetes források:.....</i>	260
<i>Levéltári iratok:.....</i>	261
Mellékletek	262

„Clastrum sine armario quasi castrum sine armamentario.

Ipsum armarium nostrum est armamentarium.”

A bencés rendet alapító Szent Benedek az itáliai Nursia városában született 480 körül, és Monte Cassinóban halt meg 547. március 21-én. A hagyomány szerint 529-ben tanítványaival a Monte Cassino hegyen, toursi Szent Márton és Keresztelő Szent János tiszteletére két kápolnát épített. A monostorban, mely Szent Benedek felfogása szerint „az Úr szolgálatának iskolája” (0.45),⁴¹³ és az általa elképzelt szabályok szerint, a külvilágtól teljesen elzártan, önellátásra berendezkedve éltek a szerzetesek. Napjaikat a napi zsoltos, a munka, valamint a lelki és szellemi művelődés töltötte ki. Szent Benedek a szerzetesektől gyakori hallgatást és egyszerűséget követelt az étkezésben és a ruházatban egyaránt.⁴¹⁴

Szent Benedek Reguláját 530 és 540 között fogalmazta meg, és a „Szent Szabályzat” évszázadokig a nyugati monostorok életének egyetlen irányadója lett. A rend elterjesztésében Nagy Szent Gergely pápa (590-604) játszott nagy szerepet. Szent Ágoston apát vezetésével, 597-ben szerzeteseket küldött az angolszászok közé, akiket előzőleg pappá szentelt és lekipásztori tevékenységgel bízott meg. Ezzel az addig főként laikus tagokból álló rendet papi jellegűvé tette, és kimozdította őket monostoraikból. A szerzetesek 620 körül átkeltek a kontinensre, és a frank uralom alatt álló pogány német törzsek körében Galliában és a német területeken is megkezdték hittérítő tevékenységüket. A kereszténység a 9-11. században bencés közvetítéssel jutott el a skandináv népekhez, a csehekhez és hozzánk magyarokhoz is.⁴¹⁵ Magyarországra az első könyveket a Benedek-rendi szerzetesek hozták magukkal, és az első magyarországi könyvtárak is a Benedek-rendi szerzetesek kolostoraiban keletkeztek.

⁴¹³ Nursiai Szent Benedek,; Szent Benedek Regulája. Ford. Söveges Dávid, Pannonhalma, Bencés Kiadó, 1995.

⁴¹⁴ Gyóni András: Szent Benedek és az antik humanitás. In: Tihanyi Kalendárium. Szerk. Korzenszky Richárd. Tihany, Tihanyi Bencés Apátság, 2001. p.19-21.

⁴¹⁵ Gecse Gusztáv: A szerzetesség története. Budapest, Seneca, 1995. p. 64.

1. A BENCÉS REND MAGYARORSZÁGON

Magyarországon az első püspökök és az első tanítók is bencések voltak, és munkájuk vallási és kulturális téren is döntő változást jelentett a magyarság életében. A keresztény vallás terjesztésén kívül az oktatásban, a tudományok terjesztésében is tevékenyen részt vettek, és a népesebb apátságok konventjei hiteleshelyi munkát is végeztek.⁴¹⁶

Az első bencés térítőpap Brúnó volt, aki Géza hívására Sankt Gallen monostorának szerzeteseként érkezett az országba. Brúnó megkeresztelte Gézát és fiát, Vajkot, aki a keresztségben az István nevet kapta. Géza még nem volt igazi keresztény és büszkén hangoztatta, hogy ő „elég nagy úr ahhoz, hogy két istent szolgáljon”. Felesége Sarolt sem volt mélyebben vallásos, de István, aki keresztény nevelést kapott, viszont már meggyőződéses hívő volt.⁴¹⁷

990 körül Prágából megérkeztek Szent Adalbert tanítványai, hogy hazánkban letelepedjenek. Géza 996-ban jelölte ki számukra az első monostor helyét a mai Pannonhalmán, mely védőszentjükről – aki a legenda szerint a közelben született – „Szent Márton hegy” nevet kapta. Az alapítást István király fejezte be 1001-ben, és a monostornak Monte Cassino kiváltságait biztosította.⁴¹⁸ A Szent Márton hegyén álló bencés monostort további királyi és főúri alapítású monostorok követték. Magyar területen, a bizonyosan bencés rendűnek alapított monostorok száma a mai ismeretek szerint 71 volt.⁴¹⁹

A Szent Benedek-rend virágkora Magyarországon a 11-12. századra tehető és a bencés szerzetesek kizárólagos jelenléte a ciszterciek megjelenéséig, 1142-ig tartott. A rend jelentősége a 13. század végére, az újabb rendek mellett visszaszorult. A tatárjárást követő három évszázad, a reformkísérletek ellenére a folyamatos hanyatlás időszaka volt.⁴²⁰ A 15. században az uralkodók és a főurak is beleszóltak az

⁴¹⁶ Jalsovits Alfréd: A tihanyi apátság története. Szerzettörténeti tanulmány. Püspöki Lyceum Könyvny., Pécs, 1889. p. 21-27.

⁴¹⁷ Török József: Katolikus egyház és liturgia Magyarországon. A kezdetektől a 19. század végéig. Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadói Kft., 2000. [online]
<<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/katolikus-egyhaz-2/index.html>> [2014-01-11]

⁴¹⁸ Csóka Gáspár: A magyarországi bencés rend története 1945-ig. [online] Tihanyi Bencés Apátság
<<http://tihany.osb.hu>> [2013-12-28]

⁴¹⁹ Török József: Bencések. Budapest, Mikes Kiadó, 1996. 26. p.

⁴²⁰ Hervay F. Levente: Bencések (Ordo Sancti Benedicti, OSB) Magyar Művelődéstörténeti Lexikon I -. Főszerkesztő: Kőszeghy Péter. Bp., 2003-.

apátságok belső életébe, és nemcsak az anyagi javak fölött rendelkeztek, hanem személyi kérdésekben, az apát személyét illetően is ők döntöttek. Általánossá vált, hogy a monostorok élére világi apátokat, commendátorokat, gubernátorokat neveztek ki, akik a rend érdekei helyett saját anyagi érdekeiket helyezték előtérbe. A commendátor kinevezésével a király szándéka az volt, hogy az apátságok jövedelmei és kormányzása világi papok vagy világiak kezébe kerüljön. A commendátorok a monostorokat elsősorban jövedelemforrásnak tekintették, és a kiadások csökkentése miatt minél kevesebb szerzetest tartottak. A szerzetesek megélhetésével és az épületek tatarozásával nem, vagy csak nagy ritkán törődtek. Ezekben a monostorokban ugyanezen okokból a könyvek gyarapítása is megszűnt, és felsőbb tanulmányokat a bencés szerzetesek csak különleges esetekben folytattak. A rend megújítására több kísérlet is történt, de a törekvések sokáig hatástalannak bizonyultak.⁴²¹

II. Ulászló megpróbálta a rendet felkarolni és Tolnai Mátét, a királyi kancellária jegyzőjét nevezte ki a pannonhalmi apátság élére azzal a megbízással, hogy reformálja meg a rendet. Tolnai Máté 1500-ban lett pannonhalmi főapát, letette szerzetesi fogadalmát és 1501-ben pappá szenteltette magát. A főapát a magyarországi bencés rend szervezeti és erkölcsi megújításába kezdett, és a rendi szervezet központosított átalakítása érdekében a monostorokat egy közös, központi irányítású kongregációba akarta szervezni. Egyúttal a liturgiát egységessé tette és a zsoltosma végzéséhez Velencében, 1506-ban és 1519-ben olcsó Breviáriumot adatott ki, hogy az a szegényebb kolostorok részére is megfizethető legyen.⁴²² Tolnai Máté megbízására 1508 tavaszán a bátai és a zalavári apát 17 dunántúli és észak-magyarországi apátság állapotáról helyzetfelmérést végzett és tapasztalataikat jegyzőkönyvbe foglalták. A jegyzőkönyv szerint, az apátságok nagy részében megdöbbentő és elkeserítő állapotok uralkodtak. A kolostorok vagyontárgyai, liturgikus kellékei és a könyvek is elvesztették eredeti funkcióikat. A rendi fegyelem

⁴²¹ Hervay F. Levente: A bencések és apátságaik története a középkori Magyarországon. In: Paradisum Plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Főapátság, 2001. p. 461-547.

⁴²² Csóka Gáspár, Szovák Kornél: Pannonhalma története. Pannonhalmi Bencés Főapátság. [online] <<http://t3.osb.hu/static/leveltar/phtort.htm>> [2013-12-28]

meglazult, az apátok nem egyszer botrányos és erkölcstelen életet éltek. A romos, sokszor tető nélküli kolostorokban az apátok mellett több ízben pedig csak néhány idős és beteg szerzetes élt.⁴²³ A törökök előretörése, a kettős királyválasztás és a reformáció elterjedése miatt, további reformok már nem valósulhattak meg. A határvidéken a monostorokból végvárok lettek, a felvidéki monostorokat pedig a török elől menekülő főpapság foglalta el. A közel ötven apátságban a bencés élet a század végére teljesen megszűnt. Utolsóként, 1585-ben a pannonhalmi főapátság lakói is elhagyták a monostort, a szerzetesi élet csak 1639-ben indult meg újra Pannonhalmán.⁴²⁴

A törökök kiűzése után, a pannonhalmi főapátság a várakká vált apátságokra kirótt fegyverváltságot nem tudta megfizetni, ezért az osztrák altenburgi bencés apátság Tihanyt, a bécsi skót apátság Telkit, és Göttweig Zalavárt váltotta vissza. A bencés rend a 17-18. században plébániákat és iskolákat is átvett. A barokk korban, az anyagi viszonyok fellendülésével pedig az apátságokban elkezdődtek a szükségessé vált építkezések. A rend fejlődésének a felvilágosodás eszméi vetettek véget, II. József 1786-ban feloszlatta a bencés rendet is. Elsőként Pannonhalma 1786-ban, Bakonybél, Dömölk, Komárom, Modor, Nagyszombat és Tihany 1787-ben kapta meg a feloszlatastról szóló értesítést. Csak Zalaváron és Telkiben folytatódhatott tovább a bencés élet.⁴²⁵ A Benedek-rend vagyona II. József rendelete alapján létrehozott „plébániák szaporítására és lelkipásztorok javadalmazására”⁴²⁶ szánt vallásalapra szállt. A monostorokba csak 1802-ben térhettek vissza a szerzetesek.

1. 1. A középkori bencés könyvkultúra

A középkori bencés könyvtárakban nagy gondot fordítottak a könyvek gyarapítására, megfelelő tárolására, őrzésére, gondozására, feltárására, és a könyveket nemcsak a szerzeteseiknek kölcsönözték, hanem más monostoroknak is.

⁴²³ Érszegi Géza: Hétköznapiak a középkorvégi magyarországi bencés monostorokban. In: Mons Sacer 996-1996. Pannonhalma 1000 éve. I. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Főapátság, 1996. p. 561-570.

⁴²⁴ Csóka Gáspár: A magyarországi bencés rend története 1945-ig. [online] Tihanyi Bencés Apátság <<http://tihany.osb.hu>> [2013-12-28]

⁴²⁵ Csóka Gáspár: A magyarországi bencés rend története 1945-ig. [online] Tihanyi Bencés Apátság <<http://tihany.osb.hu>> [2013-12-28]

⁴²⁶ Mészleányi Antal: A jozefinizmus kora Magyarországon (1780-1846). Budapest, 1934. p. 28.

Az újonnan alapított monostorokat legtöbbször az alapítók és az anyakolostorok látták el az első, legfontosabb liturgikus könyvekkel. Ezt követően már az új monostor feladata volt a további könyvek másolása, melyeket általában más monostoroktól másolásra kölcsön kaptak és később kölcsönbe is adtak.⁴²⁷ Mivel a könyv ritka és féltett kincs volt a középkorban, a könyveket másolás céljából nem volt könnyű megkapni. A másolásra kért kötetet úgy adták kölcsön a kolostorok egymásnak, hogy biztosítékkul hasonló értékű kódexet vagy pénzt helyeztek letétbe.⁴²⁸ A nagyobb monostorokban a könyvmásolás a *scriptoriumokban* történt és a szerzetesek maguk állították elő a kódexek készítéséhez szükséges pergament, tintát és festékeket is. A munka irányítását a kolostor könyvtárosa, az *armarius* végezte, aki a nehéz feladat miatt felmentést kapott még a liturgikus kötelezettségek végzése alól is. Könyvmásolást a középkorban minden monostorban végeztek, de a komoly könyvanyaggal rendelkező könyvtárak, csak a tekintélyes scriptoriummal rendelkező, nagyobb kolostorokban alakulhattak ki.

Bár a középkori monostori könyvtárak gyarapítása elsősorban másolás útján történt, azonban a monostorok többször kaptak könyvadományokat is. Sőt egy 12. század közepén írt végrendelet szerint, Adalbert úr a pannonhalmi Szent Márton monostorára hagyta minden könyvét. Az okirat, melyet ma a Főapátsági Levéltárban őriznek, bizonyítja, hogy a monostorok könyvtárainak gyarapítása ily módon is történhetett.⁴²⁹

A középkori bencés apátságokban az értékes kódexeket az egyház kincseivel, felszereléseivel, fontos okleveleivel együtt a szentélyben (*chorus*), vagy annak közelében, a sekrestye kamrájában (*custodia*) őrizték. Az értékeesebb könyvek lezárt ládában voltak elhelyezve a sekrestyében vagy a szentélyben. A mindennapi használatra szánt szerkönyvek, valamint a közös olvasmányok a szekrényben, fali

⁴²⁷ Bánhegyi B. Miksa: Magyar bencés könyvtárak a középkorban. In: Paradisum Plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Főapátság, 2001. p. 75-79.

⁴²⁸ Richard de Bury: Philobiblon. A könyvek szeretete. Bukarest, Kriterion, 1971. [online] Magyar Elektronikus Könyvtár <<http://mek.niif.hu/03100/03156/03156.pdf>> [2013-12-28]

⁴²⁹ Bánhegyi B. Miksa: Magyar bencés könyvtárak a középkorban. In: Paradisum Plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Főapátság, 2001. p. 75-79.

fülkékben vagy pulton lehettek.⁴³⁰ A pulton használt könyvek védelme miatt, a gyakran használt könyveket olvasópulthoz láncolták (*libri catenati*). A könyvek őre a kolostorokban a sekrestyés (*custos*) volt, akinek feladatai közé, a könyvvörzésen kívül a miséken való közreműködés is tartozott.⁴³¹ A közös olvasmányokhoz használt könyveket – az ismert középkori könyvtári jegyzékek szerint – a használat helyén, a káptalanteremben, az iskola könyveit pedig az iskola helyiségeiben tartották.⁴³² A nagyobb könyvtárakban a könyveket tartalmuk szerint csoportosították, és a könyvek nyilvántartásának megkönnyítése miatt könyvjegyzékeket is készítettek, melyek leltárként is szolgáltak. A könyvjegyzékekbe mindig bejegyezték a kölcsönzéseket és a könyvek helyét is, így a könyvek útja folyamatosan követhető volt.⁴³³

A könyvpusztulás miatt a könyvjegyzékeknek igen nagy jelentősége van abban, hogy fogalmat alkothassunk a magyarországi középkori könyvanyagról. Bár a könyvjegyzékek sokszor szintén elpusztultak a könyvekkel együtt, szerencsére több kolostorból maradt ránk leltár. A magyarországi bencés monostorok könyveiről, könyvtáiról nagyon kevés adattal rendelkezünk, de az első könyvjegyzékek európai szintet képviselő monostori könyvállományt mutatnak.

A 11. századból két könyvjegyzék maradt fenn, Pannonhalmáról és Bakonybélből, azonban a bakonybéli monostor összeíró levelének hitelessége kétséges. Az 1086-ban keltezett oklevél 3 evangéliumos könyvet és 84 kódexet jegyez fel.⁴³⁴ Az első teljes magyarországi könyvjegyzék Pannonhalmán keletkezett 1093 körül. Az összeírás idején a monostorban 12 szerzetes, valamint laikusok és iskolások éltek. Szent Márton kolostor vagyonát, Szent László király utasítására foglalták oklevélbe és az ingó és ingatlan vagyontárgyak felsorolásában a kolostor könyvei is szerepelnek. Az oklevél 80 kötetet említ meg, ezekben mintegy 200-250 mű lehetett.

⁴³⁰ Gulyás Pál: A könyv sorsa Magyarországon. I. rész. Budapest, OSzK, 1961. p. 139.

⁴³¹ Madas Edit, Monok István: Könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig. Budapest, Balassi Kiadó, 2003. p. 29.

⁴³² Csapodi Csaba: A legrégebbi magyar könyvtár belső rendje. Magyar Könyvszemle, 1957. január-március. p. 14- 21.

⁴³³ Madas Edit, Monok István: Könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig. Budapest, Balassi Kiadó, 2003. p. 30-31.

⁴³⁴ Bánhegyi B. Miksa: Magyar bencés könyvtárak a középkorban. In: Paradisum Plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001.

A kódexek fele – a rend életének megfelelően – vallásos munka volt. Az olvasmányok között volt Szent Benedek Regulája, Szent Benedek életrajza, Szent Márton Sulpicius Severus-féle vitája, több szent életrajza, legendák, Szent Ágoston beszédei, teológiai fejtegetések, kommentárok stb. és a kolostori iskola tankönyvei között az ókori szerzők művei is megtalálhatóak voltak.⁴³⁵

A 12-14. századból nem maradt ránk egyetlen könyvleltár sem, de a kolostori könyvtárak gazdagságára több adat is rávilágít. Például a 12. században Cerbanus pásztói szerzetes, a pásztói bencés könyvtár könyvei közül két görög teológus munkáját lefordította latinra, és a műveket egy levél kíséretében elküldte a pannonhalmi apátnak. A fordítást a pannonhalmi tanulók oktatására szánta. A levélből következtetni lehet egyrészt arra, hogy a pannonhalmi apátságban már egy magasabb fokú teológiai képzés is folyt, másrészt a pásztói könyvtár könyveiről is kaphatunk adatot. Cerbanus levelében ír arról is, hogy a pannonhalmi könyvtárban egyházatyák életéről szóló művek és más teológiai könyvek nagy számban megtalálhatók, ami arra utal, hogy a pannonhalmi könyvtár állománya jelentősen megnőtt.⁴³⁶

A 13. században a bencés rend, a tatárjárás ellenére még virágkorát érte, de írásos feljegyzések hiányában, a művelődésről, az iskolákról, a könyvtárakról és a scriptoriumokról keveset tudunk.⁴³⁷

A 14. és 15. században a commenda-rendszer a monostorok belső életét, művelődését, iskoláját és könyvtárát is tönkretette. Például a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei arról tudósítanak, hogy a korszakban az apátság könyvtára végrendelet folytán is gyarapodott, viszont másolásra már nem bencést alkalmaztak. Az 1427-ből való könyvjegyzék 44 művet sorol fel tételesen. A könyvtárban a

március 21-től november 11-ig. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Főapátság, 2001. p. 75-79.

⁴³⁵ Madas Edit, Monok István: Könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig. Budapest, Balassi Kiadó, 2003. p. 34-35.

⁴³⁶ Mons Sacer 996-1996. Pannonhalma 1000 éve. I. Szerk.: Takács Imre. Pannonhalma, 1996. p. 397.

⁴³⁷ Bánhegyi B. Miksa: In: Paradisum Plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Főapátság, 2001. p. 75-79.

kolostori könyvtárakra jellemzően, liturgikus könyvek, prédikációs művek és közösségi olvasásra alkalmas írások voltak.⁴³⁸

Az 1508-ban végzett vizitáció során 17 monostorban vettek fel jegyzőkönyvet és 9 monostorban az apátságok értékes vagyontárgyai mellett, a könyvekről is készült feljegyzés. Ebből megállapítható, hogy a monostorokban általában nagyon kevés könyv volt, hiszen összesen 77 könyvet jegyeztek fel.

Az almádi apátságban három nyomtatott missale és egy háromkötetes Biblia volt.

A bakonybéli apátság könyvtárában, a felsorolt tizenhat könyv között volt egy evangelistarium, amelyet a hagyomány szerint még Gizella királyné adományozott a kolostornak és a monostor alapító oklevelének és kiváltságleveleinek a másolatát is tartalmazta. A feljegyzések között volt még kettő chronica, egy evangelia, kettő Historiae Lombardicae, nyolc missale, egy Moralia Sancti Gregorii és kettő Sermones discipulorum.

Csatáron csupán két missale-t találtak,

Hahóton és Koloson három missale-t,

Koppánymonostorban három missale-t, egy darab kétkötetes breviariumot és huszonöt különböző könyvet,

Lekéren két missale-t, egy antifonariust, egy graduale-t, egy prédikációs könyvet és egy magyar krónikát.

A szkalkai monostorban kettő-kettő volt a zsoltároskönyvből, a graduále-ból, az antiphonariusból, a missale-ből és egy Regula, ami Szent András és Benedek legendáját is tartalmazta. A liturgikus könyvek nagy része a ciszterci rend használatára készült.

A tatai monostorban pedig két missale és kettő breviarium volt.⁴³⁹

A 16-17. században, a török megszállás alatt az elpusztított vagy várákká átalakított magyarországi bencés monostorok könyvállománya nagyrészt elpusztult.

⁴³⁸ Bánhegyi B. Miksa: Magyar bencés könyvtárak a középkorban. In: Paradisum Plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Főapátság, 2001. p. 75-79.

⁴³⁹ Érszegi Géza: Hétköznapiak a középkorvégi magyarországi bencés monostorokban. In: Mons Sacer 996-1996. Pannonhalma 1000 éve. I. Szerk.: Takács Imre. Pannonhalma, 1996. p. 561-570.

Hihetetlennek tűnik, de a középkori könyvtárainkban őrzött Regulák közül nem maradt fenn egyetlen példány sem, pedig az Szent Benedek előírása alapján minden kolostorban megvolt. A velencei Szent Márk könyvtár ugyan őriz egy 15. században másolt és hártyakódexben fennmaradt Regulát, (*Regula Sancti Patris Benedicti*), melyet Kolozsvári Bertalan írt. A 15. századi kódex kolofonján található aláírás („*Secundo nonas decembres frater Bartolomeus de Kolosvár partis transylvanae tempore Clari Abbatis sancti Juliani martiris de Ariminio hoc memoriale transcripsit et erat hungarus. Dum surgunt miseri nolunt misereri miseris*”) bizonyítja, hogy a Regula másolója erdélyi magyar bencés szerzetes volt, de azt nem, hogy a kódex Magyarországon használatban volt-e.⁴⁴⁰

Napjainkra a középkori bencés kódexek közül is csak nagyon kevés maradt fenn. Az első kódexünk, a *Szelepcsényi Evangelistarium* (Szelepcsényi-kódex) 1083 előtt keletkezett, ma az esztergomi székesegyház kincstárában található. A második kódexünk a *Hahóti Sacramentarium* szintén a 11. század végén készült. A nevét onnan kapta, hogy a Zala megyei, Hahót bencés apátsága részére készítették. Ma Zágrábban, az Érseki Könyvtárban található. Az *Ernst-kódex* és a *Pray-kódex* is valószínűleg bencés kézirat a 12. század végéről, melyeket ma az Országos Széchényi Könyvtár őriz. A 12. századi magyarországi bencés kolostorok gazdagságáról és kódexeiről a csatári kolostor óriási méretű bibliájából is következtethetünk, melybe a legfontosabb okleveleket is bemásolták. Ma a Csatári, más néven *Admonti Biblia* a bécsi Österreichische Nationalbibliothek gyűjteményét gazdagítja.⁴⁴¹ Csóka Gáspár és Szovák Kornél szerint a Szelepcsényi-Evangelistarium és az Ernst-kódex pannonthalmi eredete nem zárható ki.⁴⁴² A *Forgách-kódex* viszont bizonyosan Pannonthalmán készült, a kódex első részét 1511-ben, második részét 1515-ben és 1516-ban írták. Az egyetlen olyan középkori kódexünk, melyről biztosan tudható, hogy a rend feloszlata előtt is Pannonthalmán volt.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Csontos János: Adalékok a XIV-XV. századi magyarországi könyvmásolók és betűfestők történetéhez. In: Magyar Könyvszemle. 1879. I. füzet január-február. p. 58.

⁴⁴¹ Csapodi Csaba, Tóth András, Vértessy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Budapest, Gondolat, 1987. p. 541.

⁴⁴² Csóka Gáspár, Szovák Kornél: Pannonthalma története. [online] Pannonthalmi Bencés Főapátság <<http://t3.osb.hu/static/leveltar/phtort.htm>> [2013-12-28]

⁴⁴³ A Pannonthalmi Evangelistarium (Forgách-kódex).

2. A TIHANYI BENCÉS APÁTSÁG TÖRTÉNETE

I. Andrást (1015-1060) a Vata-féle pogánylázadás után, 1046-ban koronázták Magyarország királyává. 1055-ben – a kor szokásainak megfelelően – Tihanyban királyhoz méltó sírhelyet, fölé templomot és monostort építtetett a Balatonba mélyen benyúló, páratlan szépségű tihanyi félszigeten. Az alapítás idején, a mai félszigetet még sziget lehetett, mert az Alapítólevél így írja le: *„egy tó van körülötte és egy töltés, amely a régiek keze munkájával készült”*.⁴⁴⁴

Erdélyi László szerint az apátság építése valószínűleg 1053-ban kezdődött el és 1055-ben már a templomot és a monostort nagy ünnepségek közepette felszentelték. Az apátságot benépesítő szerzetesek a burgundiai Cluny monostorából érkeztek. A felszentelésen bizonyára részt vett a király is, és a nép előtt felolvasták az alapítólevél fogalmazványát, melyet később ünnepélyes formában átírtak és lepecsételtek.⁴⁴⁵ Kampis Antal szerint viszont az építkezés csak az alapítólevél kibocsátása után kezdődött el, de 1060-ban, András halálakor a templom és a monostor már állt.⁴⁴⁶

A bencés apátság román kori stílusban épített altemplomában pihen az alapító, I. András király és fia, Dávid herceg. A 11. században épült templom többi része és a monostor mára sajnos elpusztult. A 18. században, Lécs Ágoston és Vajda Sámuel apátok idejében a templomot barokk stílusban átépítették. A templomhoz csatlakozó, zárt udvarú monostor is akkor kapta meg mai formáját, építése 1754-re fejeződött be.

2. 1. Az apátság megalapítása

A magyarságot a korban még a szóbeliség jellemezte, a tihanyi bencés apátság alapítólevét mégis, „szorgalmas írnokok keze által betűk emlékezetére bízzák, nehogy annak avultsága folytán nyoma se maradjon a későbbi kor utódaiban.” Az 1055-ben keletkezett Tihanyi Alapítólevél⁴⁴⁷ az 58 magyar szóval, a 9 ősi raggal és képzővel úgynevezett szórványnyelvmélék, a legkorábbi, eredetiben fennmaradt

[online] Főapátsági Gyűjtemények <<http://collections.osb.hu/cgi-bin/targy?targy=174&kep=>> [2014-01-11]

⁴⁴⁴ A tihanyi apátság királyi alapítólevele. (A magyar fordítás Holub József és Érszegi Géza munkája) [online] Tihanyi Bencés Apátság <<http://tihany.osb.hu> > [2013-12-28]

⁴⁴⁵ Erdélyi László: A tihanyi apátság története. Első korszak. Az apátság önállósága 1055-1701. (A Pannonhalmi Szent Benedek Rend története, X.) Budapest, 1908. (Továbbiakban: Erdélyi L.) p. 10.

⁴⁴⁶ Kampis Antal: A tihanyi apátság. Budapest, Corvina, 1969. p. 5.

⁴⁴⁷ Erdélyi L. I. m. Oklevéltár 1. sz.

hazai oklevelünk. Az Alapítólevél, melyet ma a többi okirattal együtt, a Pannonhalmi Főapátság Levéltárában őriznek, egyben a magyarság fontos egyház- és művelődéstörténeti emléke is. A szöveget Erdélyi László szerint, valószínűleg Miklós veszprémi püspök fogalmazta meg, de az ünnepélyes Alapítólevelet már más írta le. A püspök időközben elhalálozhatott, ugyanis az átíráskor már boldogemlékű, beatissimus jelzővel illeti az ismeretlen írnok.⁴⁴⁸ Több feltételezés szerint azonban az írnok is Miklós püspök, aki akkor a királyi udvar jegyzője volt.⁴⁴⁹

A Tihanyi Alapítólevél tanúsága szerint, I. András, a "Balatin fölött a Tichon nevű helyen" az apátságot „saját és felesége, fiai, leányai és valamennyi élő és megholt atyafia üdvéért, Szűz Máriának és Szent Ányos püspöknek és hitvallónak” tiszteletére alapította. Szűz Máriára azért eshetett a választása, mert Szent István ország-felajánlása óta ő volt Magyarország védelmezője, és Szent Ányosra pedig azért, mert a szentet az akkori Gallia legnagyobb szentjeként ismerték és tisztelték. Szent Ányos 358-ban született, fiatalon előbb remete volt, majd orleansi szerzetes, és harminc évesen már a város püspökévé választották. 453-ban, kilencvenöt évesen halt meg. Halála előtt három évvel, bölcs tanácsával és imádságaival városát megszabadította Attila hun király pusztításától.⁴⁵⁰ A francia királyok ezért védőszentjüknek tartották, sírja zarándokhellyé és ünnepélyes eskük színhelyévé vált. András is valószínűleg ezért választotta Szent Ányost az apátság védőszentjévé, és talán a királyokat megóvó szenttől remélt oltalmat országának és trónjának.⁴⁵¹

András elrendelte, hogy az „ünnepélyes hártya tanúbizonyságába foglaltassék”, mit ajándékozott az egyháznak a „megművelt vagy parlagon fekvő földekben, szőlőkben, vetésekben, szolgákban, szolgálókban, lovakban, ökrökben, juhokban, disznókban, méhekben s ezeknek őrzőikben, valamint az illő egyházi felszerelésekben.” Az alapító a monostornak ajándékozta az egész szigetet, de a Tihanyi Alapítólevél mégis külön megemlíti a Petra nevű helyet, valószínűleg azért, mert akkor ott már bizánci rítusú orosz szerzetesek éltek. A szerzetesek, András kijevi felesége, Anasztázia kíséretében érkezhettek és megtelepedtek a sziget észak-

⁴⁴⁸ Erdélyi L. I. m. p. 10.

⁴⁴⁹ Mons Sacer 996-1996. Pannonhalma 1000 éve. I. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, 1996. p. 245.

⁴⁵⁰ Szent Ányos legendája. Ford. Polán Hildebrand és Korzenszky Richárd. [online] Tihanyi Bencés Apátság <<http://tihany.osb.hu>> [2013-12-28]

⁴⁵¹ Erdélyi L. I. m. p. 9.

keleti részén, ahol a remetek maguk vájták ki celláikat, kápolnájukat és ebédlőtermüket. A Krím félszigeten több ehhez hasonló, ázsiai szokás szerint épült barlang-kolostor is található, mely bizonyítja, hogy a tihanyi barátok, a görög-keleti egyházhoz tartozó, orosz szerzetesek voltak.⁴⁵² A tihanyi „Barátlakások” ma is látogathatók.

Az Alapítólevélből tudjuk azt is, hogy az egyház szolgálatára rendelt házak száma száznegyven volt, körülbelül 700 szolgálival, akiket a király a föld megművelésére és a szerzetesek ellátására rendelt. Az alapítólevélben felsorolt szolgák valószínűleg az apátság távolabbi birtokain éltek, ugyanis a bencés monostorok mindig falvaktól távol, a szerzetesi magánynak megfelelő helyen épültek. Az adományozott királyi rétek az Alapítólevél leírása szerint *„a szigethez legközelebb fekvő falu mellett”* terültek el és ez Erdélyi szerint jelölheti azt is, hogy a szigeten nem volt falu.⁴⁵³

A szigeten egyébként nem volt ivóvíz és földtani okok miatt sem lehetett kutat ásni. Az egyetlen víznyerési lehetőség a Balaton volt, és ezért valószínűleg egy korábbi falu alapításához nem voltak túl vonzóak a körülmények. Tihanyban, a vízvezeték megépítéséig (1925) a vízszállítás elsősorban a lányok és az asszonyok feladata volt, akik a meredek hegyoldalon, nehéz kannákban, sajtárokban cipelték fel a szükséges vizet a faluba. Az apátságba pedig szamarak segítségével szállították a forrásvízzel teli vizes hordókat az 5 kilométerre fekvő és egyben legközelebbi faluból, Aszófőről.⁴⁵⁴ A Barátlakásoktól nem messze ugyan van egy kis forrás, a Ciprián-forrás, de ezt Halbik Ciprián apát (1894-1927) csak jóval később fedezte fel.

2. 1. 1. Az alapítólevél hátoldala

Az Alapítólevél részletesen felsorolja az egyháznak adott birtokokat, szolgákat, jószágokat, azonban a felsorolt javak közül, a megemlített *„illő egyházi felszerelések”* kimaradtak. Az oklevél hátoldalán⁴⁵⁵ található egy későbbi, valószínűleg még az

⁴⁵² Cholnoky Jenő: Tihany. Budapest, M. Kir. Balatoni Intéző Bizottság, 1940. p. 22.

⁴⁵³ Erdélyi L. I. m. p. 127.

⁴⁵⁴ Héjjas Pál: Tihany a Balaton partján. Régi balatoni levelezőlapok a század első feléből. Tihany Község Önkormányzata, Tihany, 1998. p. 24.

⁴⁵⁵ Árpád-kori oklevelek, 1001-1196. Budapest, Balassi Kiadó, 1997. p. 109.

alapítás századában keletkezett feljegyzés, mely felsorolja a kimaradt javakat. A felsorolás Veszprémy László fordítása szerint az alábbiakat tartalmazta:

„Mivel az egyház, tudniillik Szűz Mária és Szent Ányos javait nem tudtuk mind számba venni, a [megtaláltakat] ide írtuk le:

Hat kazula és hat alba vállkendőikkel és manipulusokkal, dalmatikához tartozó fejfedő, két tunika, egy lenvászon függöny, arany kehelyből pedig három, két ezüst gyertyatartó, egy arany füstölő, egy aranyozott fémkereszt, 12 öltözet, két misekönyv, egy *nocturnalis*, két graduále, 11 ezüst kancsó, egy ezüst csésze és ezüst sőtartó, egy ezüst kanál, két szőnyeg és két nagy tál. A legkegyesebb király hozzáadta még az egyház és a testvérek szükségleteire a veszprémi vásár vámját, vagyis az őt megillető részt a vasedényekből és ekevasakból, vödrökből és minden vasáruból.”

A felsorolásban említett 12 öltözet és 6 miseruha (kazula) arra utal, hogy Tihanyba 12 szerzetes érkezett, és a fele pappá szentelt szerzetes volt. Szentgyörgyi szerint ez is bizonyítja, hogy a szerzetesek bizonyosan a burgundiai Cluny monostorából érkeztek, mert a hagyomány szerint Clunyt és a későbbi cluny-i reform monostorait is 12 szerzetes alapította, és a szerzetesek között pedig nagy számban voltak felszentelt papok.⁴⁵⁶

2. 2. A tihanyi apátság történetének első korszaka

A tihanyi apátság további sorsa, története a Pannonhalmi Rendi Levéltárban, illetve más levéltárakban található oklevelek alapján jól rekonstruálható. Erdélyi László így ír a tihanyi oklevelekről: *„Más magyarországi monostorokhoz képest Tihany elég gazdag forrásokban, értékre pedig, főleg nyelv-, társadalom-, és gazdaságtörténet szempontjából, a tihanyi oklevelek és jegyzékek ritkaságszámba mennek, a melyek méltán keltenek figyelmet s megérdemlik a gondot, a melyet kiaknázásukra fordítunk.”*⁴⁵⁷

A 11-12. századból összesen csak három eredeti oklevél maradt ránk, az első a már említett Tihanyi Alapítólevél. Az apátság történetében a második eredeti oklevél 1089-1090 körül keletkezett. Ez a királyi pecséttel ellátott oklevél tanúsítja, hogy I.

⁴⁵⁶ Szentgyörgyi Rudolf: A tihanyi apátság alapítólevelének hátlapja mint nyelvi emlék. Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaságban (Budapest, 2006.).
[online] <<http://mnytud.arts.unideb.hu/nevtan/informaciok/mnyt/szr.pdf>> [2013-12-28]

András fia, Dávid herceg, Szent László király beleegyezésével gazdagon megajándékozta Szent Ányos apátságát. Bodrogvárnál, Aranyos helyen (*in aureo loco*) öt szolgaházat, három eke földet, öt halászhelyet és a dunai varsákban, vasárnaponként fogott halakat adományozta a tihanyi monostornak.⁴⁵⁸

1211-ben II. András király Oros (Uros) tihanyi, majd pannonhalmi apát kérésére az apátság birtokait, szolgálait összeíratta és megerősítette a tihanyi alapítólevélben leírt birtokokat.⁴⁵⁹ Az oklevél fogalmazványa is fennmaradt. Az összeírásból képet kapunk a monostor gazdasági gyarapodásáról. A nagy összeírólevélben, azon kívül, amit I. András és Dávid herceg adományoztak az apátságnak, felsorolnak további már meglévő birtokokat is, melyek nagy része szintén ajándékozás útján jutott az apátság birtokába. A tihanyi apátságnak 1211-ben már öt püspökség területén feküdtek birtokai.⁴⁶⁰ A birtokok száma a duplájára nőtt, az alapításkori 140 háznép az összeírás idejére pedig több mint négyszeresére, körülbelül 590 házra gyarapodott.⁴⁶¹ Az összeírás, akár csak az Alapítólevél, a birtokok között megemlíti a tihanyi révet. Az Alapítólevél a révet helytelenül még a Fuk (mai nevén Sió) patakkal együtt említi, és abban az értelemben, mintha a rév annak torkolatánál lenne. Az összeírás már pontosabban fogalmaz és egyértelműen a mai tihanyi rév helyét írja le, amit az 1267. évi pápai bulla birtokleírása is megerősít.⁴⁶² Az összeírás említi először, hogy az Oroszkőnek nevezett helyen – melyet az Alapítólevélben Petra néven említenek – állt a sziklába vájt barátlakások kápolnája, a Szent Miklós egyház. Az oroszkői szerzetesek akkor már a tihanyi apátsághoz tartoztak, perjelei a tihanyi konventnek is tagjai voltak.⁴⁶³ Az összeírólevél szintén fontos nyelvemlékünk, mert benne név és foglalkozás szerint sorolták fel az apátság birtokain szolgálókat, így általa 2000 magyar személynév is fennmaradt.⁴⁶⁴ Az összeírás tesz említést először arról is, hogy a templomban nyugszik az alapító.⁴⁶⁵

⁴⁵⁷ Erdélyi L. I. m. p. 471.

⁴⁵⁸ Erdélyi L. I. m. Oklevéltár 3. sz.

⁴⁵⁹ Erdélyi L. I. m. Oklevéltár 8. sz.

⁴⁶⁰ Erdélyi L. I. m. p. 101.

⁴⁶¹ Erdélyi L. I. m. p. 20.

⁴⁶² Erdélyi L. I. m. p. 127-128.

⁴⁶³ Erdélyi L. I. m. p. 133-134.

⁴⁶⁴ Mihályi Ernő, Vigyázó János: Tihany részletes kalauza. Budapest, Turistaság és Alpinizmus, 1926. p. 22.

⁴⁶⁵ Erdélyi L. I. m. p. 15.

Valószínűleg az apátság a 11-12. században anyagilag is szépen gyarapodott, legalábbis erre lehet következtetni egy 1233 második felében készült oklevélből. II. András az oklevélben megerősítette, hogy a monostornak évente ezer zuan sőt biztosít, ugyanis a Szentföldre vezetett keresztes hadjáratának költségeire, a tihanyi apátságból magához vett egy drágakövekkel kirakott arany kelyhet.⁴⁶⁶ II. András az arany kelyhet 1217-ben vette magához, és ezért 1222-ben adományozta az ezer zuan só jogát, de az erről készült oklevelek elvesztek.⁴⁶⁷

A 13. század közepén a tatárjárás ellenére az apátság anyagilag meglehetősen erős maradt, a tatárok a monostorban nem tettek kárt.⁴⁶⁸ Sőt egy oklevél arról tanúskodik, hogy az apátság közvetlenül a tatárjárás után nagy értékű birtokot vásárolt. 1243-ban a veszprémi káptalan bizonyítja, hogy a tihanyi apátság Arácson, 57 hold földet, 9 szőlőt, erdőt és 3 szőlőművest vásárolt meg, 17 márkáért.⁴⁶⁹

A középkorban a tihanyi apátság is működtetett hiteleshelyet. Az első ismert oklevelet, mely tartalmi átírásban maradt ránk, a tihanyi konvent 1228-ban a lébenyi apát birtokügyében bocsátotta ki.⁴⁷⁰ Azonban az első, minden kétséget kizáró hiteleshelyi jellegű kiadvány, eredeti leírásban és teljes szövegében, csak 1244-ből maradt az utókorra. Az oklevél azt bizonyítja, hogy a budai káptalan ispánjának özvegye Pécselyen malomhelyet adott el a veszprémi káptalan kamarásának. Eredetije a veszprémi káptalan hiteleshelyi levéltárában található.⁴⁷¹

A hiteleshely működésére 1340-ig vannak adatok. 1351-ben I. (Nagy) Lajos király a kisebb, hiteleshelyi tevékenységet folytató konventek megszüntetését elrendelte, és a tihanyi konvent ezután csak saját földesúri ügyeiben adhatott ki függőpecsétetes okiratokat.⁴⁷²

1267-ben kiadott bullájában IV. Kelemen pápa a tihanyi apátságot Szent Péter oltalma alá helyezte, valamint felsorolt javainak, királyi- és pápai kiváltságainak birtokában is megerősítette. A pápa megtiltotta, hogy a monostor irtásföldjeiből és

⁴⁶⁶ Erdélyi L. I. m. Oklevéltár 12. sz.

⁴⁶⁷ Erdélyi L. I. m. p. 20.

⁴⁶⁸ Erdélyi L. I. m. p. 23.

⁴⁶⁹ Erdélyi L. I. m. Oklevéltár 13. sz.

⁴⁷⁰ Solymosi László: A bencés konventek hiteleshelyi oklevéladásának kezdetei. In: Mons Sacer 996-1996. Pannonhalma 1000 éve. I. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, 1996. p. 484.

⁴⁷¹ Erdélyi L. I. m. Oklevéltár 15. sz.

⁴⁷² Erdélyi L. I. m. p. 443.

állataiból bárki tizedet szedjen, és hozzájárult, hogy a világiak kezébe került tizedeket visszaszerezzék. Egyúttal korlátozta a fogadalmasok távozását a monostorból, és engedélyezte, hogy a bűnösökön kívül a monostorban bárkit eltemethessenek.⁴⁷³ A Tihany szigetén álló Apáti falut, mely az apátság alapításakor keletkezett, és a későbbi Újlak falut, mely a tihanyi révtől nem messze állt, valamint a tatárjárás után épült tihanyi várat is IV. Kelemen pápa bullájában említik először.⁴⁷⁴

IV. Béla a tatárjárás után a várak számának gyarapítását szorgalmazta, és ezért Tihanyban a templom és a monostor körül is megkezdtek a vár építését. A tihanyi vár később nagy szerepet játszott az apátság életében és hanyatlásában is. Területe meglehetősen kicsi volt, alig 650 négyszögöl.⁴⁷⁵ A vár az Árpád-kor végéig a monostor tulajdonában volt, 1301 után királyi-fennhatóság alá tartozott, és több alkalommal is magánkézbe került.

Erdélyi még nem említi, de egy időközben előkerült oklevél szerint, 1272. augusztus 3-án X. Gergely pápa arra utasította a veszprémi püspököt, hogy mivel a tihanyi apátság belsőleg leromlott, elpusztult, és képtelen megújulni, hívjon segítségül ciszterci szerzeteseket. Egy 1274. november 23-án kelt irat szerint valóban P. ciszterci apát állt Tihany élén.⁴⁷⁶

1276. július 20-án, a tihanyi apátság, Apáti nevű faluja, IV. László kiskorúsága alatt megkapta a király kancelláriájától a megyei bírák és királyi adószedők hatósága alól való mentességet. Az oklevél hitelesített 1701. évi másolatban a pannonthalmi rendi levéltárban megtalálható.⁴⁷⁷ A királyi kancellária ebben az oklevélben úgy jellemezte az apátságot, hogy „a melyben a Szent Benedek-rend szerzetesei az istendicséret zengedezését szüntelenül éneklik”.⁴⁷⁸ Ennek ellenére, 1276. szeptember 3-án az esztergomi Benedek érsek a veszprémi egyház megsegítésére, „a szerzetes egyház világivá változtatásának ürügye alatt”, azzal az indoklással, hogy az elszegényedett tihanyi egyházban az „istentisztelet majd egészen megszűnt”, a

⁴⁷³ Erdélyi L. I. m. Oklevéltár 21. sz.

⁴⁷⁴ Erdélyi L. I. m. p. 136-137.

⁴⁷⁵ Mihályi Ernő, Vigyázó János: Tihany részletes kalauza. Budapest, Turistaság és Alpinizmus, 1926. p. 22.

⁴⁷⁶ Kiss Gergely: A királyi alapítású bencés apátságok és az esztergomi érsek joghatósága az Árpád-korban. In: Egyháztörténeti szemle. 2004/1. p. 53-72.

⁴⁷⁷ Erdélyi L. I. m. Oklevéltár 34. sz.

⁴⁷⁸ Erdélyi L. I. m. p. 28.

monostort Péter veszprémi püspöknek adományozta. Az elszegényedést a sorozatos rablásoknak és erőszakos cselekményeknek tulajdonították, melyek a korban napirenden voltak.⁴⁷⁹

A 14-15. században az apátok igyekeztek régi befolyásukat, tekintélyüket, és nem utolsó sorban jövedelmeiket visszaszerezni. 1382-ben I. Lajos, György tihanyi apát (1382-1399) kérésére érvénytelennek nyilvánította az apátság birtokainak és jogainak a múltban történt minden hűbéresítését, eladását, elzálogosítását és bárminő elidegenítését.⁴⁸⁰

1387-ben Zsigmond király Tihany várát örökös joggal és az egykori apátsági birtokokkal elajándékozta Somos Péter fia Jánosnak, ő pedig 1389. január 29-én elzálogosította 2500 arany forintért. Ezzel az apátság idegen földesúr tulajdonába és idegen várórság hatalmába került.⁴⁸¹ György apát ez ellen pert indított és meg is nyerte a pereket, így visszaszerezte a tihanyi apátság elidegenített birtokait, köztük a várat is. 1392-ben kelt oklevél tanúsítja, hogy a tihanyi apátság visszanyerte Tihany várat, Apátit, Kövesdet, Örményest, Udvarit, Dörgicsét, Pécselyt, Aszófőt, Füredet és Kéket. Az eredeti oklevél eredetije nincs meg, de két átirata is megtalálható a Pannonhalmi Rendi Levéltárban.⁴⁸²

1393-ban Mária királynő is megismételte apja, I. Lajos király 1382-ben kelt oklevelében foglaltakat és érvénytelenítette a múltban tett elidegenítéseket.⁴⁸³

A pápa is nagyra becsülte György apát jogi tudását, és több megbízást is adott neki, bár az apát a perekkel kapcsolatban tíz hamis oklevelet is készíttetett.⁴⁸⁴

Demeter apát 1410-től állt az apátság élén, a konstanzi zsinaton is részt vett, és valószínűleg neki köszönhető, hogy 1417-ben Konstanzban Zsigmond király két jogot is biztosított az apátság részére.⁴⁸⁵ Az elsőben 1417. március 18-án Zsigmond király a tihanyi félszigeten található Apátiban minden vasárnapra hetivásárt, az országos vásárok közül Pünkösöd ünnepeire, Szűz Mária mennybemenetele napjára, a

⁴⁷⁹ Horváth Bálint: A tihanyi apátság alapítása s története korunkig. In: Adatok Zalamegye történetéhez. Szerk. Bátorfi Lajos. I. Nagy-Kanizsa, 1876. p. 340.

⁴⁸⁰ Erdélyi L. I. m. Oklevéltár 76. sz.

⁴⁸¹ Erdélyi L. I. m. p. 44.

⁴⁸² Erdélyi L. I. m. Oklevéltár 84, 86. sz.

⁴⁸³ Erdélyi L. I. m. Oklevéltár 114. sz.

⁴⁸⁴ Mihályi Ernő, Vigyázó János: Tihany részletes kalauza. Budapest, Turistaság és Alpinizmus, 1926. p. 22.

királyi városokhoz hasonlóan vásári jogot kapott.⁴⁸⁶ A másodikban 1417. április 4-én a gonosztevők ellen az apátságnak pallos-, akasztófa-, és börtönállítási-jogot adott. Így azokat az apátság területén elfoghatták, megkínozhatták, elítélhették és kivégezhették.⁴⁸⁷

A 15. században a legtöbb apátság élén, így Tihanyban is világi kormányzó, azaz commendator állt. Tihanyban a commenda-rendszer korszaka 1480-ban,⁴⁸⁸ Mátyás király uralkodása alatt kezdődött el.

1498-ban II. Ulászló törvényt hozott, mely szerint a szerzetesrendi javakat birtoklóknak a rendbe kell tartozniuk, és ha nem, vagy beállnak a szerzetesrendbe, vagy a javakat vissza kell adni a rendnek.⁴⁸⁹ Ennek ellenére, II. Ulászló 1503-ban mégis egy valószínűleg ferences szerzetesnek, Szegedi Tamás fráternek adományozta a Szent Ányos apátságot. Azzal a megkötéssel, hogy az apátságban a jövedelmekhez képest elegendő bencés szerzetest tartson, és az istentiszteleteket sem hanyagolhatja el.⁴⁹⁰

Tolnai Máté pannonhalmi főapát által elrendelt felmérés elvégzése végett a rendi vizitátorok 1508. április 8-án érkeztek Tihanyba. Szegedi Tamás commendatort nem találták az apátságban, rajta kívül három szerzetes pap és egy laikus testvér lakta a monostort. A vizitátorok a monostort belülről szépen felújítva találták, de kifogásolták, hogy a szerzetesek a commendatortól évi fizetést kaptak, amit a vizitátorok letiltottak.⁴⁹¹

A commendator, Tamás fráter halála után a környékbeli világiak elfoglalták a monostort és jövedelmeit, és az apostoli szék nevezett ki apátot. Máté főapát hiába igyekezett, hogy visszaszerezze a monostort a rend számára.⁴⁹² 1515-ben a kegyúr Perényi Imre nádor lett,⁴⁹³ de 1516-ban II. Ulászló király, mivel „rosszul tájékoztatták” Perényi Imrétől visszavonta a pécsváradi, szekszárdi, bátai és tihanyi

⁴⁸⁵ Erdélyi L. I. m. p. 56. p.

⁴⁸⁶ Erdélyi L. I. m. Oklevéltár 89. sz.

⁴⁸⁷ Erdélyi L. I. m. Oklevéltár 115. sz.

⁴⁸⁸ Erdélyi L. I. m. p. 63-64.

⁴⁸⁹ 1000 év törvényei. [online]<<http://www.1000ev.hu/>> [2013-12-28]

⁴⁹⁰ Erdélyi L. I. m. p. 66.

⁴⁹¹ Érszegi Géza: Hétköznapiak a középkorvégi magyarországi bencés monostorokban. In: Mons Sacer 996-1996. Pannonhalma 1000 éve. I. Szerk.: Takács Imre. Pannonhalma, 1996. p. 561-566.

⁴⁹² Erdélyi L. I. m. p. 70.

apátság betöltésére való jogot és megerősítette a szabad apátválasztás jogát. Beleegyezett, hogy a kánonilag megválasztott apátot tekintsék megerősítettnek, mert nem akarta, hogy bárki commendában birtokolja az apátságokat.⁴⁹⁴

2. 2. 1. A várrá lett monostor

Ferdinánd király parancsára Devecseri Csóron András először 1527-ben, két hétre foglalta el a tihanyi várat. A kettős királyválasztás után, Tandalló János tihanyi apát, a pártoskodásban Zápolyai (Szapolyai) János király pártjára állt. Ferdinánd ezért 1529 őszén „hűtlenség címén” a tihanyi apátságot megürültnek nyilvánította és előbb Barki Bálintnak, majd az elpusztult veszprémi püspökségnek adományozta. 1531-ben, Tandalló János halála után, János király is nevezett ki apátot.⁴⁹⁵

1534-ben Ferdinánd emberei ismét elfoglalták a várat, így az apátság 75 évre világiak kezébe került. 1539. december elsejéig tihanyi apát sem volt, utána pedig Csóron András kiskorú fia, János töltötte be a tiszte.⁴⁹⁶ 1534-től a 18. század elejéig a tihanyi apát nem lakott a monostorban, az apátságnak csak címzetes apátjai voltak, és a szerzetesek is elhagyták a monostort. A várat 1554 és 1558 között megerősítették és a monostort is átalakították a katonák számára. A kapitány Takaró Mihály lett, aki egyúttal az apátság gazdasági ügyeit is intézte.⁴⁹⁷ Az apátságot 1609-ig várkapitányok igazgatták és jövedelmeit hadi célokra fordították.⁴⁹⁸

Tihany várát a török elfoglalni soha nem tudta, pedig a katonák élete sanyarú lehetett. Pisky István várkapitány Regestrumából ismert, hogy a várat védőknek nemcsak az ellenséggel kellett hadakozni. Örökös harcban álltak az osztrákokkal a zsoldért, az újoncokért, a vár javításához szükséges anyagi javakért stb. 1589. október 6-án, a 43 fős tihanyi őrség panaszos levelet írt a győri főkapitánynak, hogy már kifáradtak a sok őrizetben, éheznek, zsoldot nem kapnak és a 43 emberből egy

⁴⁹³ Mihályi Ernő, Vigyázó János: Tihany részletes kalauza. Budapest, Turistaság és Alpinizmus, 1926. p. 23.

⁴⁹⁴ Erdélyi L. I. m. Oklevéltár 146. sz.

⁴⁹⁵ Erdélyi L. I. m. p. 73-74.

⁴⁹⁶ Erdélyi L. I. m. p. 145.

⁴⁹⁷ Erdélyi L. I. m. p. 148.

⁴⁹⁸ Erdélyi L. I. m. p. 76.

káplár, kilenc emberrel már eltávozott. Kérték a főkapitányt, hívjon magához néhányat közülük, hogy panaszukat elmondhassák.⁴⁹⁹

1609-ben II. Mátyás a tihanyi apátság javadalmának helyreállítása érdekében az apátságot és javait Herovics Mátyás csanádi püspöknek adományozta, azzal a kikötéssel, hogy köteles elvégezni az istentiszteletet és más egyházi tevékenységeket is.⁵⁰⁰ A tihanyi várkapitány azonban az apátság javait nem akarta az apátnak átengedni. 1610-ben II. Mátyás király a tihanyi apát panaszára, hogy a tihanyi kapitány nem engedi elfoglalnia az apátsága javait, utasította a kapitányt, hogy haladéktalanul adja át azokat és egyezzek meg vele.⁵⁰¹ A pozsonyi országgyűlésen azonban még 1625-ben is felvetették, hogy a várkapitány a tihanyi apátnak nem engedi meg, hogy helyét elfoglalja.⁵⁰²

Bár 1609-től az apátság újra javadalmas lett, a javadalmas apátok főként az apátság javainak visszaszerzéséért pereskedtek. A javadalmas apátok sem laktak Tihanyban, és a kötelezettségek ellenére, az istentiszteletek is szüneteltek. 1609-től 1647-ig ugyanis a templomban ágyú- és lőporraktár volt, és az épületet csak 1656 és 1660 között állították helyre.⁵⁰³

A 18. század elején a végvárat megszüntették, és 1702-ben Tihany várát is felrobbantották és lerombolták.⁵⁰⁴

2. 3. A második korszak. Tihany elveszíti függetlenségét

Az 1687-ben megtartott pozsonyi országgyűlés a töröktől felszabadított birtokokat vissza akarta juttatni jogos tulajdonosaiknak. Azonban a birtokokat tulajdonosaik csak akkor kaphatták vissza, ha egyrészt birtoklevéllel igazolni tudták a tulajdonjogot, másrészt a felszabadítás fejében kért megváltási összeget befizették a magyar kincstárnak, illetve 1688-tól a Neoaquistica Commissio, azaz Újszerzeményi

⁴⁹⁹ Erdélyi L. I. m. Oklevéltár 197. sz.

⁵⁰⁰ Erdélyi L. I. m. p. 79.

⁵⁰¹ Erdélyi L. I. m. Oklevéltár 206. sz.

⁵⁰² Mihályi Ernő, Vigyázó János: Tihany részletes kalauza. Budapest, Turistaság és Alpinizmus, 1926. p. 23.

⁵⁰³ Erdélyi L. I. m. p. 437-438.

⁵⁰⁴ Sörös Pongrác: A tihanyi apátság története. Második korszak. Tihany mint fiókapátság önállósága 1701-től napjainkig. (A Pannonhalmi Szent Benedek Rend története, XI.) Bp. 1911. (Továbbiakban: Sörös P.) p. 273.

Bizottságnak.⁵⁰⁵ Az elszegényedett pannonhalmi főapátság a tihanyi vár után kért fegyverváltást megfizetni nem tudta, így 1701. augusztus 14-én az osztrák altenburgi bencés apát kapta meg I. Lipóttól Tihanyt.⁵⁰⁶ A király egyesítette a tihanyi apátságot az altenburgi monostorral, így Tihany az altenburgi apátság fiókapátsága lett. A király kikötötte, hogy az altenburgi apátok Tihanyba külön apátokat fognak kinevezni és azokat a királynak bemutatják. Az apátok pedig az istentiszteletek megtartásáról, a lelkipásztorok és tanítók tisztességes ellátásáról gondoskodni fognak.⁵⁰⁷

Az altenburgi főapát azonban csak 1702 végén, 1703 elején nevezett ki tihanyi apátot. Reyser apát igyekezett az apáti tisztséget jól betölteni, de nem ismerte sem a magyar nyelvet, sem az ország szokásait és törvényeit. Az apát 1704-ig nem tudta még azt sem, hogy az apátság védőszentje, Szent Ányos ki volt. Komoly nehézségei voltak a Rákóczi szabadságharc idején is, amikor a monostort a kálvinista katonák elfoglalták, szerzeteseit bántalmazták és őt magát pedig elűzték.⁵⁰⁸

Pannonhalma, megerősödése után a tihanyi apátságot vissza akarta váltani, így 1716-ban, Reyser apát halála után az altenburgiak úgy gondolták, hogy a nagy távolság és a nyelvi nehézségek miatt inkább megválnak Tihanytól. Az altenburgi apát 1716. június 6-án a győri káptalan előtt jelentette ki, hogy Tihannal kapcsolatos minden jogukat 20 000 rajnai forintért a pannonhalmi főapátra és konventjére átruházzák. Azonban Turnay Ányos, az apátság korábbi szerzetese az apátság eladása ellen óvást emelt. Az altenburgi és a pannonhalmi apátokat *simoniával* – az egyházi és lelki javak áruba bocsátásával, üzérkedéssel, és a javak elnyerésével kapcsolatban hamis magatartással – vádolta. Kifogásolta, hogy az adásvétel királyi hozzájárulás és primási beleegyezés nélkül történt, és tiltakozott az apátságból való elbocsátása ellen is.⁵⁰⁹ A súlyos vádak miatt az apátságot a pozsonyi magyar kamara, az igazság kiderítéséig a kincstár részére lefoglalta és csak hosszú pereskedés után, 1718. augusztus 8-án rendelte el a tihanyi apátsági javak átadását a pannonhalmi

⁵⁰⁵ Haris Andrea – László Csaba: „Balaton felett Tihany nevű helyen” apátság alapított. Amit a középkori apátságról tudunk. In: Tichon super Balatin 1055. Szerkesztette: Korzenszky Richárd. Tihany, Tihanyi Bencés Apátság, 2005. p. 38.

⁵⁰⁶ Sörös P. I. m. p. 5-6.

⁵⁰⁷ Sörös P. I. m. Oklevéltár 2. sz.

⁵⁰⁸ Sörös P.: I.m. p. 36-37.

főapát részére.⁵¹⁰ III. Károly király azonban csak 1719. október 12-én járult hozzá Göncz Celesztin pannonhalmi főapát és Much Placid altenburgi apát között megkötött szerződéshez.⁵¹¹

Tihany Altenburg után Pannonhalma fiókapátsága lett. Grassó Villebald, aki 1719 és 1740 között volt Tihany apátja, az apátságot teljesen kifosztott, romos állapotban találta és szinte azonnal nekilátott az átépítéseknek. Először az új templomot építtette fel, a templom 1735-re készült el, de tetőzete 1736-ban leégett. A mai barokk stílusú templom építését már utóda, Lécs Ágoston, majd 1760-tól Vajda Sámuel apát fejezte be.⁵¹²

1787. január 11-én Tihanyban is megszüntették a szerzetesi életet,⁵¹³ a rend visszaállítását Vajda Sámuel már nem érhetette meg.

3. AZ APÁTSÁG KÖNYVTÁRÁNAK TÖRTÉNETE

Bencés apátság könyv és könyvtár nélkül nem létezhetett. A tihanyi bencés apátság azonban a kisebb monostorok közé tartozott, és könyvtára is valószínűleg csak a legszükségesebb könyvekkel rendelkezett. Könyvei között valószínűleg szerkönyvek, a bencés Regula előírásai szerinti közös és egyéni olvasmányok, beleértve a Regulát is, és iskolai oktatást szolgáló művek voltak.

Tihanyban rögtön az alapítás után megindult a novíciusok nevelése, és az apátság történetében ez a belső iskola folyamatosan működött. Egy 1307-ben keletkezett oklevél tanúskodik először az iskoláról, mely szerint a monostorban már világiakat is alkalmaztak, mint például Karácson mestert, aki a monostor tanítója és egyben a konvent főjegyzője volt.⁵¹⁴ Az altenburgiak idejében is volt belső iskola, a magyarul és németül is tudó szerzetesek kinevelésére. A novíciusok mestere Turnay Ányos volt, de az altenburgi időszak iskolájának könyveiről semmit nem tudunk, és azt sem, hogy a szerzetesi fogadalomtétel után volt-e további képzés.⁵¹⁵ 1703. május 21-én, Reyser apát utasítására, az apátság bekapcsolódott az elemi oktatásba is,

⁵⁰⁹ Sörös P. I. m. p. 10-11.

⁵¹⁰ Sörös P. I. m.. Oklevéltár 33. sz.

⁵¹¹ Sörös P. I. m. Oklevéltár 42. sz.

⁵¹² Sörös P. I. m. p. 139.

⁵¹³ Sörös P. I. m. p. 63.

⁵¹⁴ Erdélyi L.: I. m. p. 32.

iskolát építtetett és fizette a tanítókat. A belső iskola működése Pannonhalmához csatlós után is folytatódott. 1747-től 1783-ig Tihanyban kisebb megszakításokkal rendi iskola is működött, ahol az iskola három szakában a növendékek egyetemes bölcséleti tanulmányokat folytattak.⁵¹⁶ 1718-19-től a gazdasági számadások már említik az elemi iskola tanítóinak járandóságát is.⁵¹⁷ Az apátság feloszlatási iratai között is található két feljegyzés Vajda Sámuel aláírásával, ami bizonyítja, hogy az apátság Tihanyban, 1786-ban és 1787-ben is működtetett iskolát. Vadász Sándor iskolamester és orgonista fizetése 1787-ben a természetbeni juttatásokon kívül 20 forint volt, és ezen felül minden nap kapott még egy „itze” bort is.⁵¹⁸

3. 1. A középkori könyvtár

A tihanyi apátság első könyvei a tihanyi alapítólevél hátoldalára írt feljegyzés szerint, *két misekönyv, egy nocturnalis*, (az éjszakai zsolozsmázáshoz használt énekeskönyv) és *két graduale*, (a kórus miséken használt énekeskönyve) volt. Ezek a könyvek az egyházi felszereléshez tartoztak, és valószínűleg az alapító adományozta az apátság számára, mert az egyháznak adományozott kincsek között sorolták fel őket. Mivel a kor szokása szerint a szerzetesek is mindig hoztak magukkal könyveket az anyakolostorból, az alapító által ajándékozott könyvek mellett, a monostor kezdeti könyvtárát ezek a művek alkothatták.

Az apátság középkori könyveiről – eltekintve az alapítólevél hátoldalán felsorolt öt darab hártakódextól – semmit nem tudunk, mint ahogy a könyvtáráról sem. A középkor folyamán Tihanyban könyvjegyzék nem készült, illetve nem maradt fenn, így sem a könyvek számáról, sem összetételéről nincsenek adataink. A tihanyi apátság középkori könyvtárának rekonstrukciójánál csak más bencés monostorok könyvjegyzékeire, és a bencések könyvkultúrájára támaszkodhatunk. Az ismert 11 századi, királyi alapítású bencés monostorok könyvjegyzékei, a bakonybéli, a pannonhalmi és a pécsváradi, hasonló összeállítású könyvállományt mutatnak, és ebből feltételezhetjük, hogy a század végén Tihanyban is hasonló tartalmú

⁵¹⁵ Sörös P.: I. m. p. 698.

⁵¹⁶ Sörös P. I. m. p. 683.

⁵¹⁷ Sörös P.: I. m. p. 162.

⁵¹⁸ Magyar Országos Levéltár C 103, Helytartótanácsi levéltár, Helytartótanácsi Számvevőség, Alapítványi ügyosztály: Inventarien, 17. doboz.

könyvvállomány létezhetett, a Regula szabályainak megfelelően liturgikus, prédikációs és olvasmányos könyvekkel.

A könyvek gyarapítására Tihanyban is másoltak könyveket, azonban azt nem tudjuk, hogy ez a tevékenység mikor kezdődött el. Mivel a kolostor megalapítása után Szent László (1077-1095) koráig még folyt a lakosság térítése és a missziós munkában a tihanyi szerzetesek is részt vettek,⁵¹⁹ valószínűleg a tihanyi apátság szerzetesei csak a térítések befejezése után fogtak hozzá a könyvek másolásához. Bánhegyi B. Miksa tanulmányában említést tesz arról, hogy a 14. és 15. század között Tihanyból is maradtak fenn olyan töredékek, amelyek a kódexmásoló tevékenységet igazolják.⁵²⁰

Az 1211-es nagy összeírásban sajnos nem találunk említést a templom és a monostor kegytárgyaitól, könyveiről, könyvtáráról, berendezéseiről. Az összeírólevél utolsó sora viszont kijelölte az oklevél őrzésének helyét a custodia-ban,⁵²¹ ahol az apátság kincseit, köztük valószínűleg a könyveket is tartották. A custodia őrei – Tihanyban is – a custosok voltak. Azonban a custos nemcsak az apátság könyveinek, kincseinek, ruháinak és levéltárának volt az őre, hanem gyakran jövedelmeinek kezelője, intézője és a jogi ügyek képviselője is.⁵²²

Tihanyban több custost név szerint is ismerünk, mert a tihanyi konvent tagjai között feljegyezték őket:⁵²³

Herricus custos (1279)

Paulus custos noster (1289)

Gregorius custos (1307)

frater Fridericus custos (1312)

frater Michael custos (1337)

⁵¹⁹ Erdélyi L. I. m. p. 445.

⁵²⁰ Bánhegyi B. Miksa: Magyar bencés könyvtárak a középkorban. In: Paradisum Plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Főapátság, 2001. p. 75-79.

⁵²¹ Erdélyi L. I. m. p. 444.

⁵²² Erdélyi L. I. m. p. 442.

⁵²³ Erdélyi L. I. m. p. 441.

1480-ban, Tihanyban is megjelent a commendarendszer, és mivel a commendator irányítása alatt álló magyarországi monostorokban a könyvek gyarapítása gyakorlatilag megszűnt,⁵²⁴ valószínűleg ez történt Tihanyban is.

1508-ban Gergely zalavári és Miklós bátai apát tapasztalataikat Tihany monostorában is jegyzőkönyvbe vették, de leltárt nem vettek fel, és a jegyzőkönyvben a monostor könyveiről sem tesznek említést. Így sajnos továbbra sem ismerjük a könyvanyag összetételét.

A középkori könyvanyag valószínűleg a mohácsi vészt követő kettős királyválasztás, a pártviszály, és a tihanyi vár elfoglalása alatt és után pusztult el. Miután a szerzetesek elhagyták a várrá lett monostort, nagy valószínűséggel inkább a monostor létét bizonyító okleveleket mentették, a nehéz könyvek helyett. A szerzeteseknek, ha sikerült is a könyvek egy részét elmenekíteniük, azok a török időkben bizonyára elpusztultak, mert az apátság középkorban használt könyveiből egyetlen példány sem maradt fenn. Az apátság könyveiből csak Pisky István, tihanyi várkapitány Regestruma őrzött meg két kódexlapot. A számadáskönyvet, melyet egy 15. századi, hangjegyekkel ellátott misekönyv hártyalapjaiba kötöttek, 1585. március 27-én kezdték meg, és a számadáskönyvbe magyarul jegyezték be a tihanyi vár kiadásait és bevételeit. A Regestrum ma a Pannonhalmi Rendi Levéltárban található.⁵²⁵

3. 2. Az újkori könyvtár

Az altenburgi időszak könyveiről, könyvtáráról (1701-1716) semmit nem tudunk. Valószínűleg az altenburgiaknak voltak könyveik, de az apátságból való kiköltözéskor feltehetően mind magukkal vitték.⁵²⁶ Arról sincs adatunk, hogy a pannonhalmi főapátságához való csatolás után a könyvtár mekkora készlettel rendelkezett. Létét is csak abból feltételezhetjük, hogy a Szent Benedek Reguláját követő bencés monostorok élete elképzelhetetlen lett volna könyv nélkül. A

⁵²⁴ Hervay F. Levente: A bencések és apátságaik története a középkori Magyarországon. In: Paradisum Plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Főapátság, 2001. p. 461-547.

⁵²⁵ Mons Sacer 996-1996. Pannonhalma 1000 éve. III. Szerk.: Takács Imre. Pannonhalma, 1996. p. 257.

⁵²⁶ Sörös P. I. m. p. 678.

pannonhalmi főapátság ezért valószínűleg adományozott könyveket a tihanyi apátság számára.

Grasso Villebald apátról nincs feljegyzés, hogy a könyvtárat gyarapította volna. Lécs Ágoston apátról tudjuk először, hogy vásárolt könyveket, erről az apát 1740 utáni számadáskönyveiből szerezhetünk információt, melyek szerint:⁵²⁷

1742-ben, legelsőként egy nagyszombati kalendáriumot vásárolt meg

1749. december 1-én egy győri könyvkötőnek 40 forintot fizetett ki

1751 folyamán a győri könyvkötő 7 forintot kapott

1753-ben Istvánffy Miklós történelmi műve, egy régi és egy új Biblia került a könyvek közé

1754-ben Calmet Ágoston művét, majd ugyan abban az évben Alexander Natalis összes művét, Szent Pál leveleit, négy kánoni könyvet, összesen 30 kötetet vásárolt Rigó Ádám magyaróvári piarista közvetítésével egy könyvkereskedőtől, 69 forint 30 krajcárért.

Vajda apát könyvvásárlásairól is számadáskönyvei tudósítanak. Az apát többek között a következő tételeket fizette ki:⁵²⁸

1760-ban könyvekre 86 forint 55 dénárt, majd további szerzeményekre 9 forint 60 dénárt

1761-ben könyvekre 26 forint 71 dénárt

1772-ben a fehérvári könyvkötőnek 15 forintot

1776-ban Szent Hilár munkái és más művekért összesen 24 forint 24 krajcárt

1777-ben misekönyvet, és Voltaire és Rousseau életrajzát vásárolta meg

1778-ban Benkő József Transylvania című műve két kötetéért 4 forintot, Szilágyi István pécsi kanonok művének első kötetéért 2 forint 30 krajcárt, Cornides Dániel, Regum Hungariae ... című művéért 1 forint 30 krajcárt, Pray, Gánóczy ellen írt értekezéséért 1 forintot, Specimen, Hierarchiae Hungaricae című művéért 2 forint 30 krajcárt, Almanach von Ungarn-ért 2 forintot, Du Halde műveiért 28 forintot,

1779-ben könyvkötésért 24 forint 14 krajcárt, a szentgotthárdi apátság történetéért, Szent Ágoston műveiért, Katona István és Wagner Károly könyveiért, Windisch Antal munkáiért, összesen 50 forint 24 krajcárt,

⁵²⁷ Sörös P. I. m. p. 678.

1780-ban könyvekért 10 forint 21 krajcárt, könyvkötőnek 36 forint 18 krajcárt, két zsidó könyvért 5 forintot, könyvtartozásra 9 forintot,

1781-ben Katona és Szilágyi újabb köteteiért, és más könyvekért a veszprémi könyvkötőnek 26 forint 50 krajcárt,

1785-1786-ban szintén nagy összeget fordított könyvkötésre, de a könyvbeszerzésből cím szerint csak az Egyházmegyei névtár és Szent Benedek Regulája ismert.

Az apátsági számadáskönyvekben a belső és a rendi iskola oktatásához szükséges könyvek vásárlásáról is vannak feljegyzések. Például Vajda apát megbízottjának 1780. június 27-én, 12 körmöci aranyat (51 forintot és 36 krajcárt), és szeptemberben további 90 forintot adott, hogy Bécsben matematika és fizika eszközöket vásároljon.⁵²⁹

Az apátsági számadáskönyvekből látjuk, hogy Lécs Ágoston és Vajda Sámuel apát is jelentősen gyarapította a könyvtárat. A számadáskönyvek, céljuknak megfelelően, a vásárolt könyvek számáról és összetételéről, több esetben sajnos nagyon kevés adatot közölnek és inkább csak a könyvekre fordított összegekről, adnak felvilágosítást.

A könyvek mellett az apátság tagjainak olvasmányai között 1777-től rendszeresen megjelentek az újságok is, ugyanis Vajda apát számadáskönyvében, a kiadások között egy regensburgi újság évenkénti előfizetését bizonyító feljegyzések is találhatók. 1784. december 8-án egy másik lapra is előfizettek, és Sörös leírása szerint, „most már a Rát szerkesztésében megjelent Magyar Hírmondót is olvasták a tihanyiak.”⁵³⁰ Meg kell azonban jegyezni, hogy az 1780-ban indult, első magyar nyelvű lapot csak 1782 végéig szerkesztette Rát Mátyás. Mátyus Péter és a piarista Révai Miklós után, 1784 közepétől a lap már a josefinista eszméket valló Szacsvay Sándor szerkesztésében jelent meg.⁵³¹

A tihanyi apátságban, 1787. január 10-én készült abolitios összeírás, *Conmscriptio Bonorum Aboliti Monasterii, Abatiaeque Sancti Aniani Episcopi et Confessoris*

⁵²⁸ Sörös P. I. m. p. 679.

⁵²⁹ Sörös P. I. m. p. 685.

⁵³⁰ Sörös P. I. m. p. 682.

⁵³¹ Buzinkay Géza, Kókay György: A magyar sajtó története I. A kezdetektől a fordulat évéig. Budapest, Ráció, 2005. p. 30-33.

*de Tihan Ordinis Sancti Benedicti*⁵³² említi meg először a könyvtár helyét. Eszerint könyvtár a felső szinten, a nyugatra néző szárnyon, közvetlenül a templom falánál, az orgonakarzat ajtaja mellett volt, egy kicsi szobában.⁵³³ A 18. század könyvtárosairól és a könyvek nyilvántartásáról viszont nem tudunk semmit. A rendfelosztás idején az apátságban Vajda Sámuel apáton kívül hat szerzetes élt, de nem tudjuk, hogy a könyveket ki gondozta. A szerzetesek valószínűleg feljegyezték, hogy a könyvtárból ki, mit vitt el, de teljes könyvjegyzék feltételezhetően továbbra sem készült.

Az 1786-os, a bencés rendet is érintő felosztási rendelet kihirdetése után a Helytartótanács és a Kamara felosztási biztosai a felosztott rendek ingó- és ingatlan vagyonairól mindenhol teljes leltárt és vagyonbecslést készítettek.⁵³⁴ Ez a rendek számára gyászos esemény a könyvtáros szakma számára rendkívül fontos jelentőséggel bír, mert így a rendházak könyvanyagairól hiteles adatokkal rendelkezünk. Az apátság első könyvjegyzéke – nem számítva az Alapítólevél hátoldalán található felsorolást – csak a szomorú emlékű rendfelosztás okán készült el. Azonban sajnos az abolitios iratok között a tihanyi apátsági könyvtár könyveinek jegyzéke nem található meg.

A szerzetesek 1787 elején készítették el a saját leltárukat, melyekben a szobáikban található felszereléseken kívül, az ott használt könyveket is összeírták.⁵³⁵ A felosztási rendelet értelmében ugyanis, a szerzetesek szobáiban található tárgyak a rendtagok magántulajdonát képezték, és ezeket a tárgyakat távozásukkor magukkal vihatték.⁵³⁶

⁵³² Magyar Országos Levéltár C 103, Helytartótanácsi levéltár, Helytartótanácsi Számvevőség, Alapítványi ügyosztály: Inventarien, 17. doboz.

⁵³³ Az apátság javainak összeírásából, 1787. január 10. Ford. Polán Hildebrand. In: Tihanyi Kalendárium Tihany, Tihanyi Bencés Apátság, 2001. p. 15.

⁵³⁴ Madas Edit, Monok István: Könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig. Budapest, Balassi Kiadó, 2003. p.179.

⁵³⁵ Magyar Országos Levéltár C 103, Helytartótanácsi levéltár, Helytartótanácsi Számvevőség, Alapítványi ügyosztály: Inventarien, 17. doboz.

⁵³⁶ Velladics Márta: A szerzetesrendek felszámolása II. József korában. In: Egyháztörténeti szemle. 2001/1. [online] <<http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/velladics.htm>> [2013-12-28]

Fojczik Román (*Romanus Fojczik*) pap a könyvekről, a címen és szerzón kívül sajnos szinte semmit nem közölt. 34 művet sorolt fel, de a kötetek száma a felsorolásból nem derül ki egyértelműen.⁵³⁷

Borsó Gellért (*Gerardus Borsó*) felszentelt papnál 38 mű volt. A könyvek címe és szerzője mellett közölte a kötetek számát is.⁵³⁸

Kovács Flórán (*Pater Florianus*) volt tihanyi perjel leltárában 18 mű volt, leírta a könyvek nagyságát, és ahol szükségesnek tartotta, a nyelvezetét is.⁵³⁹

Cervus Ádám (*Adamus Cervus*) volt bölcselet tanár és perjel 28 tételt jegyzett fel. Az első három könyv nagyságát és kiadási helyét is közli, de ezután már csak a szerzőt, a címet és kötetek számát.⁵⁴⁰

Csár Kolumbán (*Columbanus Csár*) volt bölcselet tanár használatában 35 mű volt, de a kötetek számát nem pontosan közölte.⁵⁴¹

Martinecz Vince (*Vincentius Martinecz*) pap összesen 81 művet írt le.⁵⁴²

Vajda Sámuel leltárában könyvek nem szerepeltek.⁵⁴³

A kötetek számát a szerzetesek nem minden esetben közölték pontosan, ezért csak a művek számát ismerjük. Az összesen 234 mű latin, német és magyar nyelvű volt, a kötetek becsült száma 420 körül lehetett.

4. A KÖNYVEK SORSA A FELOSZLATÁS UTÁN

Az apátság könyveit, a többi felosztatott rend könyveivel együtt, az Egyetemi Könyvtárba szállították. A könyvek egy részét az Egyetemi Könyvtár kiválogatta, a többit elárvereztette, és az ebből befolyt pénz is a könyvtár készletét gyarapíthatta. Az Egyetemi Könyvtár a használhatatlannak ítélt könyveket papírmalomba küldte, vagy a kereskedőknek csomagolópapírnak adta el. A kereskedők persze hamar rájöttek, hogy az olcsón vásárolt könyveket, például az imakönyveket jóval drágábban is eladhatják. Az üzletelést a Helytartótanács 1787-ben megtiltotta és elrendelte a könyvek bezúzását. A rendeletet anyagi okok miatt később

⁵³⁷ Vö. Melléklet 1-2.

⁵³⁸ Vö. Melléklet 3-4.

⁵³⁹ Vö. Melléklet 5-6.

⁵⁴⁰ Vö. Melléklet 7-8.

⁵⁴¹ Vö. Melléklet 9-10.

⁵⁴² Vö. Melléklet 11-14.

megváltoztatták, az eladást ismét engedélyezték, de előtte a könyvekből lapokat tépettek ki. Az Egyetemi Könyvtár gyűjteménye az abolitios könyvanyaggal jelentősen gyarapodott, a gyarapodást kb. 8-10 000 kötetre becsülik.⁵⁴⁴

A rend visszaállítása után a Helytartótanács az Egyetemi Könyvtár kérésére csak azoknak a köteteknek a visszaadását rendelte el, melyekben a tulajdonjelzés egyértelmű és gyorsan kikereshető volt. Azonban többkötetes mű esetében kikötötte, ha a visszaszolgáltatás a mű megcsonkulását jelentené, abban az esetben a teljes mű a könyvtár tulajdonában marad. Az elárverezett könyvekre pedig „anyagi megegyezést” ajánlott fel.⁵⁴⁵

Az Egyetemi Könyvtár Levéltárában, az Iktatott iratok között található, 1802. november 3-án kelt kimutatás szerint, a könyvtár a visszaszolgáltatott könyvek jegyzékeit 1803. február 27-re állította össze. Az árverésekkel kapcsolatban közölte, hogy a három visszaállított rend közül, a bencések és a premonstreiek elárverezettett könyveiért befolyt összegből (2516 forint és 64 krajcár) 1796. augusztus 23-án 1885 forintot és 37 krajcárt hadiadóra (*subsidium*) adtak, a maradékot pedig a könyvanyag adminisztrációjára költötték. A tihanyi apátság könyveiért 403 forintot és 44 krajcárt kaptak, a Szent-Benedek rend elárverezett könyveiért kapott összeg összesen 1950 forint és 29 krajcár volt.⁵⁴⁶

A Helytartótanács 1803. március 20-án értesítette a pannonhalmi főapátot, hogy a tihanyi apátság még meglévő könyveit vitesse az apátságba. Összesen 131 mű maradt meg, 237 kötetben.⁵⁴⁷

5. KITEKINTÉS

A 18. századi könyvtár nagyságát és összetételét valószínűleg többé már nem lehet pontosan meghatározni, de az apátsági számadáskönyvek, a szerzetesek leltárai

⁵⁴³ Vö. Melléklet 15.

⁵⁴⁴ Tóth András, Vértesy Miklós: Az Egyetemi Könyvtár története 1561-1944. Budapest, Egyetemi Könyvtár, 1982. p. 71-75.

⁵⁴⁵ Tóth András, Vértesy Miklós: Az Egyetemi Könyvtár története 1561-1944. Budapest, Egyetemi Könyvtár, 1982. p. 71-75.

⁵⁴⁶ ELTE Egyetemi Levéltár, Egyetemi Könyvtár, 19/a Iktatott iratok 4. doboz. Vö. Melléklet 16.

⁵⁴⁷ Sörös P. I. m. 679. p.

és az 1803-ban visszakapott könyvek behasonlítását követően ma már legalább a könyvek egy részét ismerjük.⁵⁴⁸

A szerzetesek celláiban összeírt művek főként latin, és csak kisebb részben német és magyar nyelvűek voltak. A náluk lévő könyvanyag elsősorban egyházi vonatkozású művekből állt, a napi vallás-, és a szerzetesi élet gyakorlásához, valamint a világi papi teendők ellátásához szükséges köteteket tartalmazta, de például Pápai Páriz Ferenc vagy Szenci Molnár Albert latin szótárát mindegyik szerzetes használta. Kedveltek lehetettek Mollik Tóbiás, Makó Pál, Hell Miksa, Thomas de Charmes, Joseph Ignatz Claus, Matthias Heimbach, Vajda Sámuel és Horváth János művei, mert azok több szerzetesnél is megtalálhatók voltak.

Fojczik Román (Romanus Fojczik) szerzetespap 34 felsorolt műve között 5 német, 1 magyar, 4 beazonosíthatatlan és 24 latin nyelvű könyvet különböztethetünk meg. A szerzőik között egyházi írók, világi papok, teológusok, szerzetesek, főként jezsuiták, valamint ferencesek és domonkosok vannak. Az egyházi vonatkozású művek, prédikációk, teológia, egyháztörténet stb. mellett történelem, jogtörténet, földrajz, filozófia, matematika könyveket, szentek, nádorok, érsekek életéről szóló írásokat találunk, köztük Vajda Sámuel magyar nyelvű művét is. Magyar szerzők közül a jezsuita Horváth János, Nagy János teológus, valamint Makó Pál és Hell Miksa matematikusok latin nyelven írt munkáit.

Borsó Gellért (Gerardus Borsó) felszentelt pap 38 könyve között 5 német, 6 magyar, 3 beazonosíthatatlan és 24 latin (köztük 1 szótár) volt. A főként egyházi szerzők között elsősorban jezsuitákat találunk, de vannak közöttük bencés, domonkos, ferences, piarista és ciszterci szerzetesek is. A nagy részben egyházi jellegű művek - prédikációk, teológia, kánonjog, katekizmus, Biblia - mellett megtaláljuk Bonfini Magyarország történetét, Horváth János és Ivancsics János latin nyelven írt Logika és Metafizika című munkáit, Szenci Molnár Albert szótárát, valamint magyar nyelven Pázmány Péter, Szabó István, Káldi György, Landovics István, Illyés István, és Csete István köteteit.

Kovács Flórián (Pater Florianus) volt tihanyi perjel 2 magyar, 2 beazonosíthatatlan és 14 latin nyelvű könyveinek szerzői főként jezsuiták, bencés,

⁵⁴⁸ Faa-Lendvai Erzsébet: A Tihanyi Bencés Apátság fennmaradt könyvjegyzékei a kezdetektől 1803-

ferences, domonkos szerzetesek, világi papok és teológusok voltak. A művek szinte mind egyházi jellegűek (teológia, prédikációk, katekizmus, 2 Biblia), köztük Vajda apát és Rippel magyar nyelvű fordítása, valamint Molnár János és Pápai Páriz Ferenc szótára.

Cervus Ádám (Adamus Cervus) volt bölcselet tanár és perjel 28 tételt sorolt fel, de Vajda Sámuel magyar művén kívül csak latin nyelvű van, illetve ebből 2 beazonosíthatatlan. A szerzők között szintén több jezsuita és domonkos szerzetes, valamint világi papok szerepelnek. Az egyházi vonatkozású művek, teológia, egyházjog, Biblia, bibliamagyarázat, egyháztörténet köréből kerülnek ki. A jegyzéken tankönyvek is vannak, matematika, fizika, logika, filozófia, és szintén megtaláljuk, Makó Pál és Horváth János munkáit, illetve Pápai Páriz Ferenc szótárát is.

Csár Kolumbán (Columbani Csár) volt bölcselet tanár 35 tételes leltárában a latin művek mellett 1 német atlasz, 1 német-latin szólásgyűjtemény, Vajda Sámuel 3 kötete és Pápai Páriz Ferenc latin szótára szerepel. A szerzetes a Biblián és a jezsuita, bencés és világi egyházi szerzők - nagyrészt szintén egyházi természetű művei (bibliamagyarázat, teológia, egyháztörténet, liturgia, katekizmus, egyházjog stb.) - mellett Magyarország történetét, Desericzky József és Mollik Tóbiás munkáit is olvasta.

Martinecz Vince (Vincentius Martinecz) pap összesen 81 művet jegyzett fel, ebből 17 német, 4 magyar, 1 latin-német szótár és 1 szólásgyűjtemény, 1 latin szótár, és a többi 59 pedig valószínűleg mind latin volt. A szerzők szintén főként jezsuita, ferences, domonkos, bencés szerzetesek és világi katolikus egyházi írók voltak. A lista szinte kizárólag egyházi vonatkozású művekből áll, mint például a Biblia, prédikációk, elmélkedések, magyarázatok, szentek élete, egyházjog, vallásos és ájtatos művek, teológia, katekizmus, meditáció, szentek kalendáriumai stb. A sorban megtaláljuk Szenci Molnár Albert szótárát, Pázmány Péter, Gánóczy Antal és Padányi Bíró Márton beszédeit, valamint Mollik Tóbiás munkáját.

Az 1803-ban visszakapott könyvek jegyzéke,⁵⁴⁹ *"Libri Abbatiae Tyhaniensis Bibliotheca Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae Superstitis"* a tihanyi apátság történetében az első és teljes tihanyi könyvleltár, mely egyben az új könyvtár

ig. Szakdolgozat. 2012, Szeged, SZTE. 86 p.

indulókészletét is jelenti. A visszakapott könyvek száma 131 volt, összesen 237 kötetben, nyelv szerinti megoszlása, 90 latin, 7 magyar, 28 német, 1 latin-német, 2 latin-héber, 1 horvát, 1 latin-olasz, és 1 olasz. A szerzők között nagy számban vannak bencés és jezsuita szerzők, de néhány ferencest is találunk. A visszakapott könyvek háromnegyed része egyházi vonatkozású, és legnagyobb részben egyháztörténeti, rendtörténeti, teológiai műveket, vallásos irodalmat és prédikációkat tartalmaznak. A kötetek egynegyed része pedig főként történelmi, földrajzi, nyelvtani és jogi vonatkozású. Az apátsági számadáskönyvekben szereplő könyvek közül Windisch, Du Halde 4 kötete és Martino Gerbert teológus munkái a visszakapott könyvek között is szerepelnek. Calmet neve mindhárom forrásban megtalálható, és Illyés István nevével is találkozunk, mind a szerzetesek könyvei, mind a visszakapott könyvek között. A könyvtárban RMK kötetek, (Szabó Károly *Régi magyar könyvtár*) is voltak, Landovics István, Illyés István és Lépes Bálint művei.⁵⁵⁰ A könyvek között pedig több olyan magyar vonatkozású is van, melyeket Petrik Géza írt le *Magyarország bibliográfiája 1712-1860* című művében.⁵⁵¹

A Tihanyi Apátságnak ma már nincs könyvtára. A könyvtár a rend visszaállítása után szépen gyarapodott, de az 1950-es rendfeloszlatáskor az Apátság gyűjteményét ismét elszállították, és ezt követően könyvei is szétszóródtak. Például a szegedi Somogyi Könyvtárban, a Szegedi Tudományegyetem Régi Könyvek Tárában és az OSZK gyűjteményében több olyan kötet is található, melyek possessor bejegyzései tanúsítják, hogy egykor a Tihanyi Bencés Apátság könyveihez tartoztak. Sőt a müncheni Staatsbibliothek digitális gyűjteményében is fellelhetők olyan

⁵⁴⁹ V.ö: Melléklet 17-19.

⁵⁵⁰ LANDOVICS István (1635-1690): *Novus succursus, az az Uj segítség, melyet a' magyar nemzeten könyörülő Istennek szemlátomást segítő keze által killyebb terjesztett országunknak határiba a' lélek ellenségei ellen [...] az egész esztendőbeli vasárnapokra rendelt prédikátziókkal nyujtott [...], két részben, élő nyelven ki bocsátott. A' Jesus alatt vitézkedő Társaságbéli p. Landovics István. Nagyszombat, Akadémiai Ny., 1689. 2 v., 4° - RMK I. 1380 és 1381.*

ILLYÉS István (1650-1711): *Készület A' jól meg-haláshoz. Nagyszombat, 1693. 8° - RMK I. 1447.*

LÉPES Bálint (1571-1623): *Pokoltol rettenteo es mennyei boldogsagra edesgeteo tükör, melyből világosan ki teczik, hogy az kik iótt cselekesznek, az eorök életre ménnek, az kik pedig gonoszt, az eorökké való tüzre vettétnek... Prága, Pavel Sessius, 1617. 4° - RMK I. 476, RMNY 1146.*

⁵⁵¹ Faa-Lendvai Erzsébet: *A Tihanyi Bencés Apátság fennmaradt könyvjegyzékei a kezdetektől 1803-ig. Szakdolgozat. 2012, Szeged, SZTE. 86 p.*

példányok, melyek bizonyosan a Tihanyi Apátság, II. József idején megszüntetett könyvtárából származnak.⁵⁵²

BIBLIOGRÁFIA

Kiadványok:

1. Adatok Zalamegye történetéhez. I. Szerk. Bátorfi Lajos. Nagy-Kanizsa, 1876.
2. Benedek, Szent, Nursiai: Szent Benedek Regulája. Ford. Söveges Dávid, Pannonhalma, Bencés Kiadó, 1995. 143 p.
3. Bury, Richard de: Philobiblon. A könyvek szeretete. Bukarest, Kriterion, 1971. 198 p.
4. Buzinkay Géza, Kókay György: A magyar sajtó története I. A kezdetektől a fordulat évéig. Budapest, Ráció, 2005. 225 p.
5. Cholnoky Jenő: Tihany. Budapest, Magyar Királyi Balatoni Intéző Biz., 1940. 26 p.
6. Csapodi Csaba, Tóth András, Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Budapest, Gondolat, 1987. 541 p.
7. Duby, Georges: A katedrálisok kora. Művészet és társadalom 980-1420. Budapest, Gondolat, 1984, 331 p.
8. Erdélyi László: A tihanyi apátság története. Első korszak. Az apátság önállósága 1055-1701. (A Pannonhalmi Szent Benedek Rend története, X.) Budapest, 1908. 923 p.
9. Fitz József: A magyar könyv története 1711-ig. Budapest, Magyar Helikon, 1959. 201 p.
10. Fügedi Erik: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Budapest, Magvető, 1981. 546 p.
11. Gecse Gusztáv: A szerzetesség története. Budapest, Senaca, 1995. 239 p.
12. Gulyás Pál: A könyv sorsa Magyarországon. 1. rész. Budapest, OSZK, 1961. 209 p.
13. Héjjas Pál: Tihany a Balaton partján. Régi balatoni levelezőlapok a század első feléből. Tihany, Tihany Község Önkormányzata, 1998. 207 p.

⁵⁵² Faa-Lendvai Erzsébet: A Tihanyi Bencés Apátság fennmaradt könyvjegyzékei a kezdetektől 1803-ig. Szakdolgozat. 2012, Szeged, SZTE. 86 p.

14. Jalsovits Alfréd: A tihanyi apátság története. Szerzettörténeti tanulmány. Pécs, Püspöki Lyceum Könyvny., 1889. 114 p.
15. Kampis Antal: A tihanyi apátság. Budapest, Corvina, 1969. 39 p.
16. A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. Az államalapítástól 1849-ig. Összeállította: Kovács Máté. Budapest, Gondolat, 1963. 758 p.
17. Madas Edit, Monok István: Könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig. Budapest, Balassi Kiadó, 2003. 237 p.
18. Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Főszerkesztő: Kőszeghy Péter. Budapest, 2003-
19. Magyarország századai. Válogatás ezer év dokumentumaiból 1000-1956. Budapest, ELTE, MOL, 2003. 536 p.
20. Mályusz Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Budapest, Akadémia Kiadó, 1971. 398 p.
21. Meszlényi Antal: A jozefinizmus kora Magyarországon, 1780-1846. Budapest, 1934. 454 p.
22. Mihályi Ernő, Vigyázó János: Tihany részletes kalauza. Budapest, Turistaság és Alpinizmus, 1926. 48 p.
23. Mons Sacer, 996-1996. Pannonhalma 1000 éve. I-III. Szerk.: Takács Imre. Pannonhalma, 1996.
24. Southern, W. R.: A nyugati társadalom és az egyház a középkorban. Budapest, Gondolat, 1987. 467 p.
25. Sörös Pongrácz: A tihanyi apátság története. Második korszak. Tihany mint fiókapátság önállósága 1701-től napjainkig. (A Pannonhalmi Szent Benedek Rend története, XI.) Budapest, 1911. 991 p.
26. Tichon super Balatin 1055. Szerkesztette: Korzenszky Richárd. Tihany, Tihanyi Bencés Apátság, 2005. 153 p.
27. Tihanyi Kalendárium 2001. Szerkesztette: Korzenszky Richárd. Tihany, Tihanyi Bencés Apátság, 2001. 177 p.
28. Tóth András, Vértessy Miklós: Az Egyetemi Könyvtár története, 1561-1944. Budapest, Egyetemi Könyvtár, 1982. 585 p.
29. Török József: Bencések. Budapest, Mikes Kiadó, 1996. 48 p.

30. Török József: Katolikus egyház és liturgia Magyarországon. A kezdetektől a 19. század végéig. Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadói Kft., 2000. 178 p.

Tanulmányok:

1. Bánhegyi B. Miksa: Magyar bencés könyvtárak a középkorban. In: Paradisum Plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Főapátság, 2001. p. 75-79.
2. Bánhegyi B. Miksa: A bencés monostorok olvasáskultúrája a középkorban. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2001/6. p. 12-16.
3. Csapodi Csaba: A legrégebbi magyar könyvtár belső rendje. Magyar Könyvszemle, 1957. január-március. p. 14-21.
4. Csóka Gáspár: A magyarországi bencés rend története 1945-ig. [online] Tihanyi Bencés Apátság <<http://tihany.osb.hu>> [2013-12-28]
5. Csóka Gáspár, Szovák Kornél: Pannonhalma története. [online] Pannonhalmi Bencés Főapátság <<http://t3.osb.hu/static/leveltar/phtort.htm>> [2013-12-28]
6. Csontos János: Adalékok a XIV-XV. századi magyarországi könyvmásolók és betűfestők történetéhez. In: Magyar Könyvszemle, 1879. I. füzet január-február. 42-59. p.
7. Érszegi Géza: Amiről a pecsét mesél. [online] Tihany Turizmusáért Egyesület
8. <http://www.tihany-info.hu/tte/Apatsag/Cikkek/Amirol_a_pecset_mesel.html> [2013-12-28]
9. Gyóni András: Szent Benedek és az antik humanitás. In: Tihanyi Kalendárium. Szerkesztette: Korzenszky Richárd. Tihany, Tihanyi Bencés Apátság, 2001. p. 19-29.
10. Haris Andrea, László Csaba: „Balaton felett Tihany nevű helyen” apátság alapított. Amit a középkori apátságról tudunk. In: Tichon super Balatin 1055. Szerkesztette: Korzenszky Richárd. Tihany, Tihanyi Bencés Apátság, 2005. p. 35-41.

11. Hervay F. Levente: A bencések és apátságaik története a középkori Magyarországon. In: Paradisum Plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Főapátság, 2001. p. 461-547.
12. Horváth Bálint: A tihanyi apátság alapítása s története korunkig. In: Adatok Zalamegye történetéhez. I. Szerkesztette: Bátorfi Lajos. Nagy-Kanizsa, 1876. p. 338-371.
13. Kiss Gergely: A királyi alapítású bencés apátságok és az esztergomi érsek joghatósága az Árpád-korban. In: Egyháztörténeti szemle. 2004/1. p. 53-72.
[online] <<http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/kissgergely.htm>>
[2013-12-28]
14. Korzenszky Richárd: Monostor, könyv, szerzetesség. Tűnődések a 950 éves Tihanyi Bencés Apátságban. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2006. 9. sz. p. 5-8.
15. Szentgyörgyi Rudolf: A tihanyi apátság alapítólevelének hátlapja, mint nyelvi emlék. Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaságban (Budapest, 2006.).
[online] <<http://mnytud.arts.unideb.hu/nevtan/informaciok/mnyt/szr.pdf>>
[2013-12-28]
16. Szovák Kornél: A bencés szerzetesség korai századai Magyarországon. In: Paradisum Plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig. Szerkesztette: Takács Imre. Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Főapátság, 2001. p. 35-47.
17. Velladics Márta: A szerzetesrendek felszámolása II. József korában. In: Egyháztörténeti szemle. 2001/1.
18. [online] <<http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/velladics.htm>> [2013-12-28]

Egyéb internetes források:

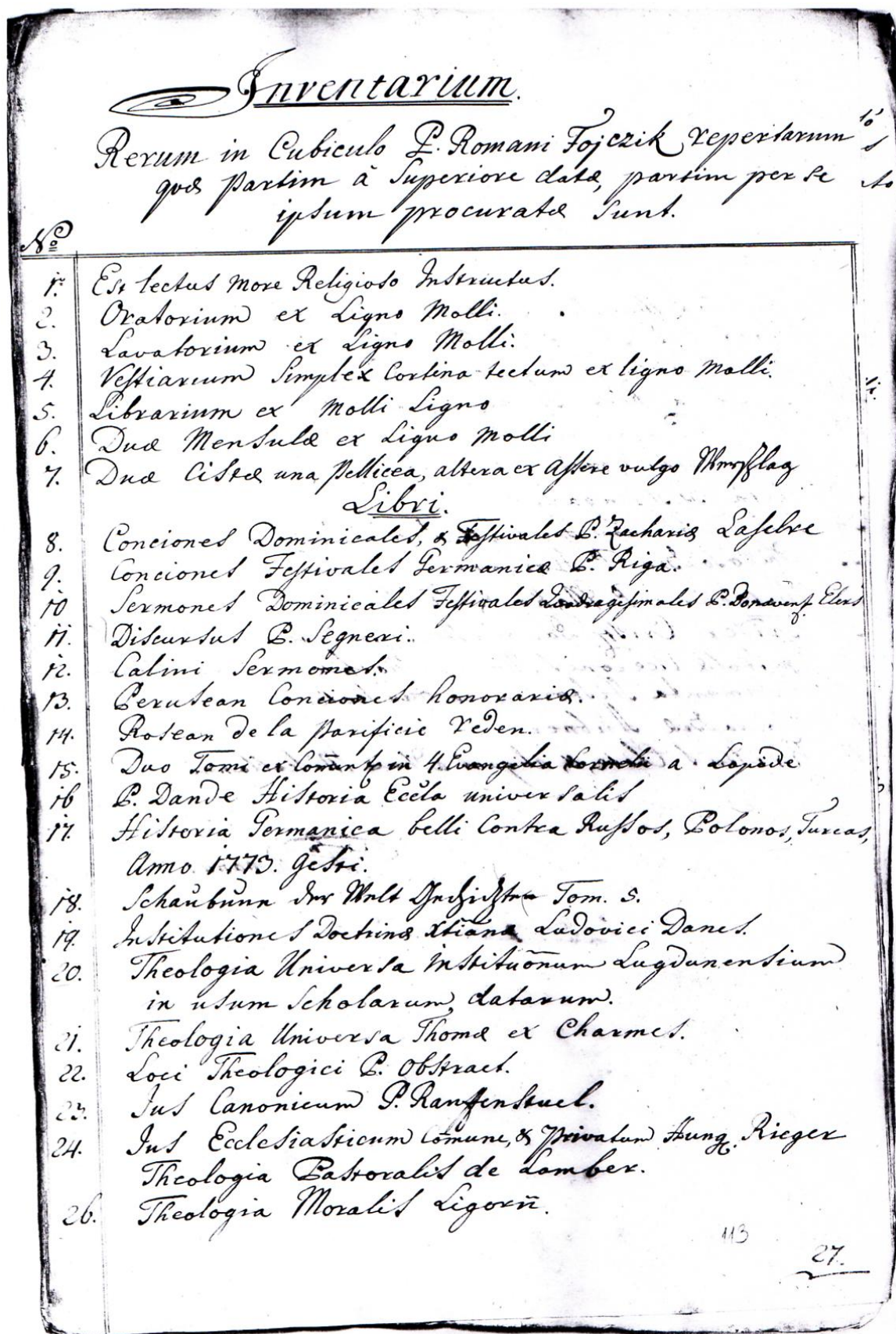
1. 1000 év törvényei. [online]<<http://www.1000ev.hu/>> [2013-12-28]

2. András király tihanyi alapítólevele. 1055. Fordította: Holub József és Érszegi Géza. [online] Tihanyi Bencés Apátság < <http://tihany.osb.hu/> > [2013-12-28]
3. A Pannonhalmi Evangelistarium (Forgach-kódex). [online] Főapátsági Gyűjtemények <<http://collections.osb.hu/cgi-bin/targy?targy=174&kep=>>> [2013-12-28]
4. Szent Ányos legendája. Ford. Polán Hildebrand és Korzenszky Richárd. [online] <<http://tihany.osb.hu>> [2010-03-21]

Levéltári iratok:

1. Magyar Országos Levéltár, C 103, Helytartótanács levéltár, Helytartótanács Számvevőség, Alapítványi ügyosztály: Inventarien, 17. doboz
2. ELTE Egyetemi Levéltár, Egyetemi Könyvtár, 19/a Iktatott iratok 4. d

MELLÉKLETEK

Melléklet 1: Fojczik Román jegyzéke 1.

72.

27. Theologia Moralis Reiffenstuel.
28. Tractatus Theologiae Moralis practicae Nagy.
29. Breuiarium Historicum Dexti.
30. Historia Regni Hung. Caroli Palma.
31. Vita Palatinorum.
32. Vita Archi Episcop. Strig.
33. Vita S. Hungariae.
34. Ius Publicum Hung. & Gröfing.
35. Philosophia P. Horvath.
36. Mathematicae P. Makó, & Hell.
37. Tridex Cristy Baumeister Institutiones Morales.
38. Epistolae Ciceronis Murci Mathiae Lovini & S. Hieronimi.
39. Rudimenta Historica in opusculo.
40. Geographia Hübner.
41. Christus, Cetera, & aliquot aliae Miscellaneae.

P. Romanus Fojczik imp.

Melléklet 2: Fojczik Román jegyzéke 2.

+

*Specificatio Lerum in cubiculo L. Gerardi Dorsó
inventarum, quas partim sumptibus privatis
comparavit, partim a Superioribz suis pro usu privato
concessas habuit.*

*Mensulam cum Librario ex ligno molli.
Item Mensulam pariter ex ligno molli.
Culpitum ex ligno duro cum sustentaculo ex ligno molli.
Oratorium seu Flexorium ex ligno molli.
Lavatorium lectum pariter ex molli.
Cistas duas, unam pelliceam, alteram ex ligno molli.
Sedes pelliceas decem et tres.
Candelabrum circuli cum Emuntorio, & Umbraculo.
Furnulum cum adpextinentibus pro coquendo. Inventaculo.
Imagines duas in folio, tres in 4to.
Lagenale cum 8. Lagenis.*

Specificatio Librorum

*Comentarium Jacobi Tirini in Veteri, & Novam Test. Edit. a Hug.
Nicolai Lancelii Opera de spiritualibus iudiciis in libris 2. 6c.
R. P. Joannis Hewath Logicae, Metaphysicae & Mathematicae.
R. P. Joannis Lancelii Logicae & Metaphysicae.
Dictionarium Mathematicum, item Trigonometricum.
R. P. Ludovici Engel Collegium Universi Juris Canonici.*

Concionatores Hungarici

*Petri Padman Concionet. cum ejus opere contra-
ver sificis Tom. 2.
R. P. Stephani Gabo Dominicales pro 2. Annis Tom. 1.
R. P. Georgii Kaldi aliquot Dom. & Festiv. Tom. 1.
R. P. Stephani Landwitt Dominicales pro toto Anno,
& Festiv. aliquot Tom. 23.
Stephani Mészáros Festivales aliquot Tom. 1.
R. P. Stephani Cséke Festivales aliquot Tom. 1.*

114

Concionatores

Concionatores Germanici

Francisci Bretonnean Tom. 7.
 R. P. Gervasi Dullffer Domf. & Tiff. Tom. 9.
 Jacand Tiff. aliquot Tom. 3.
 Breteville Tiff. aliquot Tom. 3.
 R. P. Grylli Riga Domf. Tom. 6. Eiusdem Conciones Mariales Tom. 1.

Concionatores Latini

R. P. Vincentii Hondry Bibliotheca Concionatorum Tom. 4.
 Ignatii Claus Tiff. Tom. 1.
 Antonii Linzer Vermf. Domf. & Tiff. Tom. 1.
 R. P. Joannis de Carthagena Homilias de Mirandis Disputas Tom. 1.
 R. P. Conradi Prigellii Tiff. Tom. 1.
 R. P. Philippi a S. Jacobo Domf. Tom. 1.
 R. P. Henrici Engelgrave Domf. Tom. 1.
 R. P. Mathie Fabri Tiff. Tom. 1.
 Francisci Dorn Domf. & Tiff. Tom. 1.

Libri Theologici

R. P. Thomae ex Charmes opera omnia in Tom. 5.
 R. P. Thobias Molik in perbabeuendum commentis & de Reli-
 gionis Natf. Tom. 2.
 R. P. Gabrielis Antoine Theol. Moral. Tom. 3.
 R. P. Anacleti Reiffenstuel Theol. Moral. Tom. 1.
 R. P. Marioni ab Angelis opusculum ex Theol. Moral.

Libri Promiscui

Biblia Sacra Latina & Hungarica
 Mauritii Geiger catechesis Tom. 3.
 Mathie Heimbach Catech. Tom. 1.
 Francisci Rogy catechesis Tom. 1.
 R. P. Didaci Stella confectus vanitatum mundi Tom. 1.
 Antonii Dorsfini Historia Hung. Tom. 1.
 S. Bernardi Abbatis Epistolae Tom. 2.
 Ex aliis partim spiritualibus, partim profanis minoribus mo-
 menti aliquot libellos

Sig. Tihani die 21. Febr.
 An. 1787.

L. Gerardus Doct. m. p.

*Inventarium Verum Mobilium Religiosi Patris
Floriani Monasterii Tihaniensis Superioris, & pro
tempore Paroeciae Tihaniensis Administratoris,
ex Indulga Superiorum, & per se comparatarum:*

Flexorium, seu Oratorium ex Mollis ligno N ^o 1.	
Super eodem Flexorio effigies lignea Christi crucifixi - 1.	
Parva effigies lignea Beatae Virginis deaurata -- 1.	
Armarium antiquum cum Seriniolis - - 1.	
Lectica Religiosa cum Litteris Religiosis -- 1.	
Mensa ex Ligno Mollis cum superimposito librario -- 1.	
Sella pellicea nigra - - - - - 3.	
Major Sella reclinatoria cum flava pelle. - - 1.	
Vestiarium ex Mollis ligno cum cortinis viridibus & Rosta - 1.	
Cortina ad Fenestram similis - - - - - 2.	
Cortina ad Ianuam similis - - - - - 1.	
Cista parva pellicea virgo Rosta - - - 1.	
Cista ex mollis ligno ordinaria parva - - - 1.	
Lavatorium ex duro ligno in Serinio Naest-	
Stylus continens - - - - - 1.	
Libex, cum Titulo Catechismus Romanus in 8. Tom. 1.	
Sacra Biblia Latina in 4 ^{to} - - - - 1.	
Sacra Biblia Hebraea in folio - - - - 1.	
Reifenstul Moralit Theologia in 4 ^{to} - - - 1.	
Pellicis Potestatis Examen Ecclesiasticum Moral. in 4 ^{to} - 1.	
Parthia excitator Christianus in folio Tomi - 2.	
Clavis ejusdem Parthiae in folio - - 1.	
Spicilegium Klaus Concimatoris in folio Tom. 3.	
Spicilegium Klaus Catecheticum in folio Tom. - 3.	
Samuelis Vajda in 4 ^{to} Tomi - - - 3.	

Segneri Homo Christianus in 4° Tom N° 3.
Segneri Mamma Animæ in 4° — — — 1.
R. B. Szabó Conciones in folio — — — 1.
Conciones Dñicales Joannis Melior in 4° — — 1.
Girard Conciones in 8° Tom. — — — 4.
Gregorius Dippel in Hungarico dic-
cionariis Ecclesiæ in 4° — — — 1.
Considerationes, & discursus morales
Cesaris Calini in 8° Tomi — — — 6.
Dictionarium Lexicæ Pápai in 8° — — — 1.

P. Florianus m. p.

*Specificatio rerum Mobilium in Cubiculo Adami
 Cervus, Conventus Tihaniensis Prioris, repositarum,
 ad particulares ejusdem usus partim a Conventu Consec-
 ratum, partim ab ipsomet Comparatarum:*

*Pulpitum Librarium ex ligno Molli cum Seriniolis quatuor sub serie
 Tres Mentule, una ex duro ligno, reliquae ex molli.
 Una Sella reclinatoria Nova, pelle obducta, sex reliquae multum
 attrita panno obducta.
 Oratorium, seu flexorium ex ligno molli.
 Armarium Vestiarium ex ligno molli.
 Abacus, seu Vaseculum ex ligno molli.
 Lavatorium Scabellum, & Serinolum Nocturnis necessi-
 tatibus deservient.
 Lectica ex ligno duro.
 Horologium unum Sacrale, alterum vulgo Mensa nec so-
 nans, nec claudens, sed solum indicans.
 Lampas una Stamea, & unum Candelabrum Aeneum.
 Instrumentum Musicum, vulgo Clavichordium.
 Duodecim incunulae in octavo minori sub vitro, & Cista-
 lis nigris ligneis, duae pictae sine Cistis.
 Petris, & Ampdora testacea, altera vitrea.
 Tria paria pialarum ex ordinaria porcellana, & instru-
 menta binia, nec non fornacula ferrea pro coquendo stena, & stiffe.
 Atramentarium ligneum, forficulae, Caltelli &c. munu-
 tis Scripseris.
 Cortinae ad binas fenestras, & ad portam ex Materia
 vulgo Vassa.
 Vaseculum Stameum pro Aqua benedicta.
Libri plerique ferme ab ipsomet Comparati.
 Biblia Sacra Latina in 3. Volaminibus in 12mo Edit. Colon 1679.
 118 Jacobi*

Melléklet 7: Cervus Ádám jegyzéke 1.

*Jacobi Tirini commentarius in S. Scripturam in folio Editio August.
 Concordantia S. Bibliorum in 8° Majori Editio Colon. Agripp.
 Benedicti XIV de Synodo Diocesana.
 Melchioris Lani de Locis Theol.
 Mabillon de Studii Monasticis.
 Theologia universa Thomae de Carmis in 8° 7. Tomuli.
 Uydonsi digressio Theologia Moralis.
 Bartholomaei Pavanti opera Theologica Canonica.
 Manuale Juris Canonici Buchler in 2. Tomulis.
 Zachariae Disputationes criticae de rebus ad Historiam
 Ecclesiasticam pertinentibus in 2. Tomis.
 Tobia Mollik de Religione Revelata, & in Latentibus.
 Zallinger Philosophia in 8. Tres Tomuli.
 Stadler Philosophia in 8. Partes 8.
 Birwaldt Philosophia in 8. duo Tomuli.
 Jordanian Log. & Metaphisica.
 Jordanian Log. & Metaphisica.
 Baumeister Philosophia in 4. Tomulis.
 Wolffii Elementa Mathes in 4to Tomi.
 Scherfer Instit. Mathem. in 4to Tomi. 6.
 Bosevich Theoria Philosoph. Naturalis.
 Vajda, Kristus élete in 3. Tomis.
 Horvath, Philosophia in 3. Tomis.
 Mako, Element. Mathesicos.
 Horvath, Elem. Mathes.
 Kirschii Comm. Copia.
 Bariz Pápai Lexicon.*

Praeter hos minutiones alii aliquos minoris mo-
 menti Libelli, & consueti spirituales, uti breviarius &c.

Signat. Tihany die 16. Febr.

C. Adamus Cervus s. p.

C.

+

*Specificatio rerum Mobilium in Cubiculo S. Colum-
bani Cár existentium partim a Conventu datorum,
partim per ipsum comparatarum.*

*Librarium ex molli ligno cum 4to seriniolis confectum.
Mensa dda 5° 5° Constantes.
Flexorium - 5° 5°.
Vestiarium - 5° 5°.
Lavatorium stameum.
Urceolus stameus pro Aqua Benedicta.
Luticia ex ligno partim duro, partim molli
Lampas stamea.
Imagines 5 = 3 = picta 2^a Cartacea.
Cortina bina ad fenestras, una ad Portam.
Candelabrum aeneum.
Ciste bina pelle obducta
Effigies Christi.
Sedes peltica tres.*

Menchus Librorum

*Biblia Sacra in 8° Majori Lugduni in Gallia in pagg.
Jacobi Tirini Commentarius in Sacram Scripturam
in folio Majori Tomi 2°.
Historia Ecclesiastica Graecorum Tomi 3° Constant.
Joannis Cassiani Opera omnia cum Commentariis
Allardy Parady.
Concionis Patris Hunoldi 6. Tomi Constantes.
Patris Venedun 5° Tomi Constantes. } Conciones.
Patris Bordonii 7. Tomi. }
Patris Will - 5. 5° }
Breviarium Historie Ecclesiasticae 2° Tomi.*

Historia

Historia Innocentii Descriptio.
Atlas Historicus Patris Reischel.
Compendium Traditionis Patris Debing.
Constitutiones Selectae Benedicti 11^{ti}
Synodus Diocesana ejusdem item casus Confuen-
tiae et ejusdem Mandato. resoluti.
Christus Eleke Samuelis Vajda.
Theologia Dogmatica Scholastica Moralis Patris Schramm.
Institutiones Ecclesiasticae et Theologiae Mystica atq;
Epithome Canonum Ecclesiasticorum ejusdem.
Theologia Speculativa, Coloniae et Moralis-
Patris Schnell.
Hyero-lexicon Dominici Maeri.
Geographia Hybnerii, Schatzen.
Windisch ejusdem; de Regibus Hungariae Descriptio.
Brevis Chronologia Calmet.
Chronicon Hungariae.
Speculum Astronomiae et Geographiae.
Argenti Joannis Barclai.
Epistole Aeronis Plinii Manutii, Mureti, Interdicti, Ange-
li Policiani, Scalae de Calmaburg. Latini.
In Lyrin Philandrii Confessio Gindri.
Cathechismus Domini Didermini Confessio, Geiger Ca-
venon, item pro Scholis Normalibus, Editus.
Philosophia, Cuthatzi, Sapientia Horvath.
Libri de Ritibus, Savanti, Blondri, Cabrini, Lönneri.
Dissertationes de Religione Naturali Tobie Malick.
Flores Doctorum Ecclesiae ne non aliorum Sapientum.
Thomae Hybnerii.
Dictionarium Francisci Corizpapai.
Chrasologia Vagnerii.
Signatus Tihany et M. Martz
1787.
*L. Columbanus Cor. m. p. ***

Melléklet 10: Csár Kolumbán jegyzéke 2.

+

Plenus Verum Mobilium

Res. ad proprios usus data:

Lectica una ordinaria ex ligno cum suis
lectisterniis ordinariis.

Sedes pellicea nigrae 4.

Oratorium antiquum 1.

Lavatorium — — — 1.

Mensa parva pro scriptione 1.

Vestiarium — — — 1.

Libri.

Terentii Catuilla in fol. Tom. 4.

Vespellii Concionatorum Germ. in fol. Tom. 2.

Historia et Memoria Memorabilis
heredesum Societatis in 4to Tom. 1.

Claus Spicilegium Concionatorum in fol. Tom. 2.

Hippelbetter Conc. Germ. in fol. Tom. 1.

Concordantiae in Sacram Scripturam in fol. Tom. 1.

Decisiones Practicae Leonardelli Catuillanensis
in 4to pars prima

Didacus Stella de contemptu vanitatum

Mundi in 8vo Tom. 1.

Lehr und Gesung Buch Martini Preb-
ger in 4to Tom. 1.

Baichart dñs Prediggen in 4. Tom. 1.

Schmalz Grubner Canonicus in 8to Tom. 2.

Angenehm des Gnüggen in 4. Tom. 1.

Dominicus Venet facsimil Buch in 4. Tom. 1.

Antonii Ganoeri de 7. Sacramentis tra-
tatu. huius in 4to Majori Tom. 1.

127 Veislinger

Melléklet 11: Martinecz Vince jegyzéke 1.

Veislinger Contraversilla in 8° Tom. 4.
Paspasi Joenin Theologia in compendio in
8° Tom. 1.

Rosvaidus dal habon dnr Guilgum Hättr in-
folio Tom 1.

Crucifixum ex ligno — — — — — 1

Ex Luxio in fol Tom. — — — — — 1.

Sequuntur res meist expensis comparata.

Antiqua Cista. Pellicia una.

Roburum & Librarium. — Pulpitum.

Cortinae — omnes Imago S. Trinitatis.

Dua pictae Imagines S. Sp. Virginis Matris

Dei, & ceteris Statua parva una.

Dua ~~idem~~ pictae Salvatoris Dni Nostri

& ejusdem S. Ma. Matris.

Dua parva in Pergam. nre S. Benedicti,

& S. Scholasticae.

Unum parvum. Xpium in firmis et ore.

Urceolus unus ex Stanno.

Acerra una. — Excitatorium horologium 1.8

Sacile ex Argento vulgo Prader. 1.

Sequuntur Libri à me Plurati

S. Scriptura Latina in 8° Tom. 1.

Item S. Scriptura Latina Germ. cum expositione.

Germani Cartier in fol Tom 4.

Theologia Moralis Thomae Tamburini in fol. Tom. 1

Corpus Juris Canonici in 4. Tom. 2.

Tribunal Confessionis. Auth. Viganò in fol. Tom. 1.

Theologia Radicalis Joannis Spogax in fol. Tom. 1.

Reiffenbuhl *

Leiffenstahl Theolog Moralit in fol. Tom. 1.
 Theologia Moralit Dufenbaum in 8° Tom. 1.
 Capman Peter Conciones, & Controversy in fol. Tom. 2.
 Hunold Comiorum Germ. in fol. Tom. 6.
 Claudii Colombiere Conc. Germ. in fol. Tom. 1.
 Kirschiu Cornucopia seu Diction. Lat. Germ. Tom. 1.
 Molnar Dictionarium Tom. 2.
 Mariani ab Angelis examen Theol. Moral. in 8° Tom. 1.
 Hieronimi de Lanuta conceptus predicabiles Tom. 7. in 4°.
 Martinus Prius Conc. Hung. in fol. Tom. 1.
 Concilium Tridentinum in 8° Tom. 1.
 Speculum Exemplor. in 4° Tom. 1.
 Conciones in folio. Auth. Capimix & Fleffling in 4. Tom. 1.
 Finter lusus Israel conceptus predicabiles in 4. Tom. 1.
 Vagner Phrasologia in 8° Maj. Tom. 1.
 Evangelium German. & Hungaricum
 Ann. Joh. Prandigen in 8. Tom. 1.
 — Gnistringer Vif. ordm in 8° Tom. 1.
 Decreta 1° rituum Congregationis in 8° Tom. 1.
 Ludovici Engel Manuale Parochor in 8° Tom. 1.
 K^oth^o L^oth^o Vif. ordm in 8° Tom. 1.
 Vif. ordm in 8° Tom. 1.
 Instructio confessorii in 8° Tom. 1.
 Philothea S. Salis in 8° Tom. 1.
 Libri Confessionum Augustini, & mag. in 8° Tom. 1.
 Lyones Lauretans cum leonib. in 8° Tom. 1.
 Vita S. Iosephi Calasanti in 8° Tom. 1.
 Vif. ordm Vif. ordm Prandigen in 8° Tom. 19.
 Item Vif. ordm Vif. ordm in 8° Tom. 13.
 Tobie Molik opus in pentateuchum in 4. Tom. 1.
 Chazmet Theolog universali in 8° partes 8. Tom. 4.
 Multiflor Lalandus Vif. ordm in 8. Tom. 1.
 Breviarium scripturarium in 8° Tom. 3.
 Caput Confessionis hominis de Alara in 8. Tom. 1.
 Rituale Tobie Logner in 8° Tom. 1.
 Ejusdem Instructio de Confessione in 8. Tom. 1.
 Precatorium libellus Agens Dionis Epi. in 8°.
 Catalogus Hereticon Virgili Sedl Mayr in 8° Tom. 1.
 Directorium ordinandor. Iosephi Cabini in 8. Tom. 1.
 Samig Collectio Benedictionum in 8° Tom. 1.

122 Conciones

Melléklet 13: Martinecz Vince jegyzéke 3.

1787. febr. 16. Hent.

Specificatio
Mobiliū in cubiculis
Religiosor Patrum
Regentorum.

Concionale Hageni Doneditionum in 8. tom. 1.
Catechismus Romanus in 8. tom. 1.
Galati a. lica Benedicti in 8. tom. 1.
Acta H. Hungarici in 8. tom. 1.
Nucleus Catecheticus in 8. tom. 1.
Heimbach Catechesis Germ. in 8. tom. 1.
Mansador Conc. in 8. tom. 2.
Hegel Concionet in fol. portis. 3.
Barclai Argenis in 8. tom. 1.
— Barthelemy in 8. tom. 1.
L. Luthi Historia in 8. tom. 1.
Doctrina fidei et rationis in 8. tom. 1.
N. Scripturae Exempla in 8. tom. 1.
Rhetor. Poesis in 8. tom. 1.
Höger Concionator Germ. in fol. tom. 1.
Excitator Animarum Barthelemy in fol. tom. 2.

L.

Hic etiam Doneditionum Doneditionum &c.
Et in hoc. Verum omnium fidei in manu patris 1787.

D. Vincentius Martinecz in abbat.
Monasterio Tihani O. S. B. m. p.

21.

Inventarium Brclaturæ Tihanieufis.

1° Mensa major ex ligno Nucis, alia parva
Mensa ex Rubro Marmore, item alia
duce Mensula ex Comuni Assere, Strata
tapetibus Vetustis.

2° Albaci duo. Probæum unum cum Sexiniolis.
Armoria duo: alterum cum duabus
valvis pro Depositione Vestium, alterum
vero cum Sexiniolis.

3° Sedes pellicea duodecim, et quatuor nigrae,
ac una major æque pellicea

4° Horologium mensale unum, alterum minus
ecclesiasticum.

5° Duodecim Cultri cum Manubriis Argentis,
totidem, et similes Fascinule. Coearia
minora Argentea duodecim, et unum Ma-
jus pro Fasculo. Quatuor minora Can-
delabra Argentea, unum Argenteum
Fasciarum Instrumentum cum sex
Coearibus Kasseris Argenteis
nec non duo Orbiculi Argentei Conditi
Vallus dicti.

6° Ciste pellicea tres, Saccus unus pelliceus
cuxulis, cum pelle Ursina.

7° Duo Lecti cum suis lectisterniis.

8° Imagines: Una Christi Domini, altera Be-
ate Virginis, tertia S. Petri, quarta
Casarii, quinta Archi Ducis Maxi-
milian, sexta Elisabethæ Principis
Würtembergica. Septima Benedicti
Saighi Condam Archi Abbatis, pro-
terea aliquot cupra, et una major Map-
pa Locus Palatonis.

Samuel Vajda Abbas Tihanyensis m. 179

Melléklet 15: Vajda Sámuel jegyzéke

Mag.

In obsequium Bernardi Intimus. Ca. Conf. dt.
3. Ipr. 1802. sub Nro 22270. in graphis
infusus se laborum istum quem Incl. hic
Magistratus sub dt. 28. Ipr. 1802. Nro 486.
fide impetratam iam perfecisse, atqz hinc
primam gratiam 8 elemchos eorum librorum
summa ex legentia conquisitam quos Biblio-
theca Aca. huius Universitatis Archibabae
S. Martini, ceterisqz Benedic. nro
Præmonstratensium 8 Cisterciensium Prælatibus
vel Monasteriis cupit abstinere cap. suorum Colles.
Optimo in praesentia est, hic elemchos porro
Ex. Concl. ad convenientia loca esse sub-
mittendos, cum Declaratione, quod
libros, quoscunque, ut opportuna erit, per
occasum nem potissimum istius accipere, et
autem possunt. — quod vero istius
ad reliquos librorum eorum nro Monasteriorum
publici auctionibus olim distractos, nunc
vero in eadem quædam conventibus, pro
aliquo per autionem compensatos, idem
in praesentia recenset istius Summa ex ca-
talogi Librariarum in hac Universitate
peractam rebus, pro quibus eorum
de quibus apud Monasteriorum, nempe
1.) circiter — S. Martini obueniunt
dt. 1335. et 17.
Abbas S. Martini 473. 44.
— Balon bel 78. 53.
— Dommell 58. 42.
— Residentia aux. Præd. 18. 2.
— Martini 57. 51.
Summa Benedic. obueniunt 1958, 29.
2.) Præmonstratensibus vero
pro Praepositi dehorient. R. 244. 47.
— Revo J. Martini de M. Martini 134. 29.
— Praepos. dehorient. 24. 5.
— — — — — 18. 41.
— — — — — 24. 59.
3.) Cisterciensibus vero librorum in ca-
talogi Librariarum, nihil poe, 461, 35.
cumqz collectam inuenimus, quod
in d. c. u. est locum librorum ad prout
venit, quippe, exceptis praecis
Abbatibus dehorient. in naturas
restituuntur.
In Libris expensis non continetur pecunia ex
libris ad prout distracti collecta, partim
impossibile quod euerat, quoniam
singuli hi Monasterii imputari debent, cum
mixtum ad librum apponit, quoniam
vero gria pecunia ex hi collecta non des
summa huiusmodi, et in usum huius non
veniant librorum Comaromensis, Agriensis
et Rosprariensis, quia hi propria
impositio huiusmodi, ut ex illorum
libris huiusmodi prout in praesentia est, ut
Incl. hic Magistratus secundum Summam istius
expensis conventionem cum Prælatibus conce-
rentibus, facere dignetur, in per in facilius
conferretur, ut in praesentia, sequens
de Universitate, et de Summa Prælatibus
occasione conf. Proutum est, quod ex pecunia
librorum collecta huiusmodi expensis facere debet
ut in praesentia ad hi in praesentia huiusmodi, ut
quod in d. c. u. amia huiusmodi huiusmodi, ut
dt. 1845. et 87. Quod huiusmodi huiusmodi
vigil. die 20. Aug. in huiusmodi huiusmodi
benigne acceptum fuerit.
Quibus huiusmodi huiusmodi huiusmodi
peractum
Septimi 27. Febr. 803.
Sept. Schöniager
Bibl. Prælatibus

Melléklet 16: Egyetemi Könyvtár kimutatása

Bib.

*Libri Abbatum Tihanyensis in Bibliotheca Regia
Scientiarum Universitatis Hungaricae Lipsiensis*

1. *Acta sancti orol. S. Bened. Venet. 1707. fol. voll. 9.*
in Basilica Vaticana solemniter confirmata. Nativitatis die 1788. germanice
2. *Agostiniani magistri Bibliothecae illiusd. Budae 1788. 8o*
3. *Amadei J. P. Mathiae dedicationum. Bering. 1707. 4o*
4. *Amadei J. Mathiae Additiones Bibliothecae. Bering. 1707. 4o*
5. *Blas novus Romanorum C. A. N. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
6. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
7. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
8. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
9. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
10. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
11. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
12. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
13. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
14. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
15. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
16. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
17. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
18. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
19. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
20. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
21. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
22. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
23. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
24. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
25. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
26. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
27. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
28. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
29. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
30. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
31. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
32. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
33. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
34. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
35. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
36. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
37. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
38. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
39. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
40. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
41. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
42. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
43. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
44. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
45. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
46. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
47. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*
48. *Benedicti J. Augustini J. S. S. S. Tabularum. Bering. 1707. 4o*

Melléklet 17: Visszakapott könyvek. 1. lap

- [illegible]

Melléklet 18: Visszakapott könyvek. 2. lap

98. *Opus grammaticum latinum. nomina 456. 8°*
99. *Bayi / Franc. / Brevarium Erubij. Romae. aut: 717. H² voll H²*
100. *Bistor-ember. Bromby 445. 8°*
101. *Butueri / Joh. / de regula rationis humanae aeternae. venet. 462. 8°*
102. *Praxerij / Ant. / Syllab. de gestis ac scriptis Guyoni. et Pontifici: Honoris W. Imp. Vienn 440. 8°*
103. *Beck / Edm. / Geographia und Geograph. Verh. Aug. 9. 461. fol. voll 1°*
104. *Bontas, et aliorum Dictionarium. aeternum consuetudine venet. 467. H² voll 2.*
105. *Butetatio / Felici / Camen Eclij. aeternum venet. 459. H²*
106. *Buti / Alex. / orationes. B. 711. 8°*
107. *Butler / J. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
108. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
109. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
110. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
111. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
112. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
113. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
114. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
115. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
116. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
117. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
118. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
119. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
120. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
121. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
122. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
123. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
124. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
125. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
126. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
127. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
128. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
129. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
130. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
131. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
132. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
133. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
134. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
135. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
136. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
137. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
138. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
139. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
140. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
141. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
142. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
143. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
144. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
145. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
146. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
147. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
148. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
149. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
150. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
151. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
152. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
153. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
154. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
155. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
156. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
157. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
158. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
159. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
160. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
161. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
162. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
163. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
164. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
165. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
166. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
167. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
168. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
169. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
170. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
171. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
172. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
173. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
174. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
175. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
176. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
177. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
178. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
179. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
180. *Buttani / Cam. inde / de bella regata devotionem dei Christiani. venet. 448. 721*
181. *Buttani / ab aquila / Dictionarium theol. portatile. Brauns 469. 8° voll 3.*
182. *Buttani Davidici. lat. et heb. vindob. 457. H²*
183. *Buttani / Jo. / de acta et scripta P. Theophili. et munda. Lichij. Typ. 761. in 6*
184.

Kovács Irén

Az Esterházy-gyűjtemény kalendáriumai

TARTALOM

Az Esterházy-gyűjtemény kalendáriumai	281
Bevezetés	284
Az Esterházy család	285
<i>Esterházy Miklós</i>	<i>285</i>
<i>Esterházy Pál I.</i>	<i>289</i>
<i>Esterházy (II.) Pál Antal</i>	<i>291</i>
<i>Esterházy I. Miklós („Fényes”)</i>	<i>291</i>
<i>Esterházy (II.) Miklós (.....</i>	<i>292</i>
Az Esterházy-könyvtárak	292
Kalendáriumok	297
<i>Rövid történeti áttekintés</i>	<i>299</i>
<i>A kalendáriumok illusztrációi</i>	<i>301</i>
<i>Nyomdák</i>	<i>304</i>
<i>Kalendáriumok felépítése</i>	<i>304</i>
<i>Kalendáriumok a XVIII-XIX. században</i>	<i>307</i>
Az Esterházy-gyűjtemény kalendáriumainak jegyzékéről	309
STATISZTIKA	312
Nyelvi összetétel	312
Városok.....	312
Nyomdászok, kiadók, nyomdahelyek	313
<i>A jegyzéken szereplő nyomdák és nyomdászok</i>	<i>316</i>
Kürner Jakab János [Johann Jakob Kürner] (†1675).....	316
Lőcsei naptárak.....	317
Verdussen, Hieronymus (1666-1669).....	319
Töltési István (Komáromi nyomda: 1703-1721)	320
Streibig-nyomda (Győr 1727-1850)	322

Patzkó Nyomda (Pozsony 1771-1806; Pest 1788-1829).....	328
Schnisek Károly Gáspár	329
Oderlitzky, Anton Michael (Pozsonyi nyomda: 1790-1792).....	330
Landerer család	330
A Nagyszombati Akadémiai Nyomda – Buda, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.....	334
Kisebbségi egységet képviselő nyomdászok, kiadók.....	338
A jegyzéken szereplő kalendáriumok összeállítói és szerkesztői.....	341
Kalendáriumok elemzése	344
Összegzés	348
Melléklet - Naptárak Kismarton, 1938. augusztus.....	349
Melléklet - Képek	373
Névmutató	380
Helynévmutató.....	382
Bibliográfia	383

BEVEZETÉS

Dolgozatom keretén belül ismertetem az Esterházy-gyűjteményben lévő kalendáriumokat a témában megjelent irodalmi munkák és az 1938-ban készült jegyzék alapján. Fontosnak tartom a témakör részletesebb körüljárását, ugyanis a Kismartonban lévő naptárakkal ilyen részletességgel egy dolgozat sem foglalkozott ezelőtt.

Kutatásomat az 1938-ban készült jegyzék alapján indítottam el, első feladatom volt a jegyzéken szereplő tételek azonosítása, melyhez Petrik Géza Magyarország Bibliográphiája köteteit, Magyarországi Könyvészet köteteit, valamint a Régi Magyar Könyvtár, Régi Magyarországi Nyomtatványok, és a Karlsruher Virtueller Katalog-ot használtam. Ezekről azonban a megfelelő helyen részletesebben fogok írni.

Első nagyobb egységként a család rövid történeti áttekintésével kezdem. Az Esterházyakról rengeteg szakirodalom és ismeretterjesztő irodalom áll rendelkezésre azon olvasóknak, akik a téma iránt érdeklődnek. Még is fontosnak éreztem, hogy a család történetének részletesebb bemutatásával kezdjek. Ezáltal bárki, aki kézbe veszi ezt a munkát, rövid képet kaphat kultúratерjesztő tevékenységükről, könyvtáruk nagyságáról, összetettségéről. A könyvtár gyarapításában fontosabb személyeket emeltem ki. Tudatos beszerzéseik nélkül nem alakulhatott volna meg a könyvtár és kincstár, mely manapság is Közép-Európa kiemelkedő kulturális öröksége.

A következőkben igyekeztem a kalendáriumok létrejöttéről, felépítéséről minél alaposabb tájékoztatást adni. Megjelenésük pillanatától fogva ezek voltak azon kiadványok, melyek a legnagyobb olvasóréteggel rendelkeztek, köszönhatték ezt változatos tartalmuknak. A mai kutatások azonban nem fektetnek elég hangsúlyt feltárásukra, igaz nehéz helyzetben is vannak a téma iránt érdeklődők, mivel, mint „használati eszközt” az év lejártával gyakran kidobták őket. A véletlennek, vagy a gyűjtőszenvédéllyel rendelkezőknek köszönhetően maradtak fent a ma ismert példányok. Sokan nem is gondolnák, milyen értékek rejtőznek bennük. A társadalmi tudatot, életmódot vizsgálók számára rendkívüli segítséget jelenthetnek az egykori tulajdonosok bejegyzései.

Harmadik, és egyben a címet adó egységként az Esterházy-gyűjteményben az 1938-as jegyzék alapján meglévő kalendáriumok kerülnek bemutatásra. Azonosításuk mellett információkat gyűjtöttem nyomdászaikról, összeállítóikról. A possessori bejegyzések elemzései és a possessorok felkutatása kimaradnak munkámból, mindenesetre egy legközelebbi dolgozat témáján belül feldolgozásra kerülhetnek. A tanulmány végén megtekinthető a jegyzék, melyben a visszakeresést név- és helymutató készítésével tettem könnyebbé. A mellékletben lévő képek a szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár gyűjteményéből származnak.

AZ ESTERHÁZY CSALÁD

Az Esterházy család eredetét egészen a középkorig vezetik vissza, felemelkedésük azonban a XVI. századtól kezdődött meg. Ebben az időben élt Galántai Esterházy Ferenc (1533-1604), Pozsony vármegye alispánja. A nevében szereplő galántai előnevet ő használta először, édesanyjától örökölt birtokai után. Házasságot kötött Illésházy Zsófiával, kinek családja a magyarországi lutheránus egyház egyik fő támogatója volt. Fiuk, Esterházy Miklós új birtokaival, és politikai munkásságával emelte fel a dinasztia a köznemesi sorból. Fia, Esterházy Pál apjához méltó politikai karriert futott be, és nagymértékben gyarapította a Bibliotheca Esterházyana-t. A gyűjtemény gyarapodása szempontjából fontosabb személyek: Esterházy Miklós, Esterházy Pál (I.), Esterházy (II.) Pál Antal, Esterházy (I.) Miklós („Fényes”), Esterházy (II.) Miklós.

Esterházy Miklós

(Galánta 1582. április 8. - Nagyhőflány 1645. szeptember 11.⁵⁵³)

Esterházy Miklós megalapítója a mai hercegi családnak és a Bibliotheca Esterházyana-nak. Protestáns családba született, mégis a Habsburg császárhoz és a katolikus egyházhoz való hűsége alapozta meg későbbi felemelkedését.⁵⁵⁴

⁵⁵³ Apró Piroska: Esterházy Miklós. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor. Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest: Balassi, 2004. 407. (Továbbiakban: Kőszeghy Péter, 2004.)

⁵⁵⁴ Kék vér, fekete tinta: arisztokrata könyvgyűjtemények 1500-1700: nemzetközi vándorkiállítás. Zagreb, Bratislava, Martin, Budapest, Burg Forchtenstein, 2005 ősz-2007 ősz: [kiállítási katalógus].

Házasságainak, politikai munkásságának, műveltségének köszönheti anyagi gyarapodását.⁵⁵⁵

Tíz gyermekes protestáns családban, Esterházy Ferenc gróf pozsonyi alispán és Illésházy Zsófia gyermekeként látta meg a napvilágot, 1582. április 8-án, Galántán. Édesapja legmagasabb tisztsége az alispánság nem jelentett különösebb előnyöket családjá számára. Tíz évesen került Sellyére a jezsuitákhoz, majd a nagyszombati főiskolán nevelkedett,⁵⁵⁶itt vált a katolikus egyház követőjévé.⁵⁵⁷ A források megoszlának abban, pontosan hány éves (17, 18, 19) lehetett, amikor áttért a katolikus hitre, egyes kútfők arról írnak, hogy emiatt édesapja kitagadta. Ezt talán túlzás állítani, mivel akkoriban nem volt meglepő a vallásváltás és a vegyes vallású családok is gyakoriak.⁵⁵⁸ Nagybátyja Illésházy István nádori tisztséget töltött be akkoriban, egyáltalán nem volt ínyére a vallásváltás, de ennek ellenére széleskörű támogatásáról biztosította a fiút.⁵⁵⁹⁵⁶⁰ Illésházy sógora volt Mágóchy Ferenc⁵⁶¹felső-magyarországi főkapitány.⁵⁶² Ismeretségük révén az 1610-es évek elején Esterházy Miklós, a főkapitány alatt szolgált hadnagyként, katonai pályafutását ezzel megkezdve.⁵⁶³ Mágóchy halálakor (1611) feleségére, Dersffy Orsolyára hagyta birtokait, vagyonát, várait. Ezen kívül Orsolya, Dersffy, a neves báró lányként hatalmas vagyonnal rendelkezett. 1612-ben Esterházy Miklós feleségül vette az

Szerk., bev. Tanulmány: Monok István. Bp.: Országos Széchényi Könyvtár, 2005. 105-109.

(Továbbiakban Kék vér, fekete tinta..., 2005.) Körner, Stefan: Die Bibliotheca Esterházyana in Eisenstadt und Forchtenstein. In: Blaues Blut & Druckerschwärze: aristokratische Büchersammlungen von 1500 bis 1700: internationale Wanderausstellung, Zagreb, Martin, Bratislava, Budapest, Burg Forchtenstein Herbst 2005 bis Herbst 2007. Hrsg. von Esterházy Privatstiftung. Eisenstadt: Esterházy Privatstiftung, 2005. 111-129.

⁵⁵⁵ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 409.

⁵⁵⁶ Protestáns létére ez azért fordulhatott elő, mert kiváló volt az oktatás színvonala az intézményben. - Péter Katalin: Esterházy Miklós. Budapest: Gondolat, 1985. 60. (Továbbiakban: Péter Katalin, 1985.)

⁵⁵⁷ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Repr. Budapest: Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1980-1981. (Esterházy Miklós)

<<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/index.htm>> [2012. április 26.] (Továbbiakban: Szinnyei József, 1980-1981.)

⁵⁵⁸ Péter Katalin, 1985. i. m. 60.

⁵⁵⁹ Merényi Lajos: Herczeg Esterházy Pál nádor: 1635-1713. Közrem. Bubics Zsigmond. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1895. 14. (Továbbiakban: Merényi Lajos, 1895.)

⁵⁶⁰ A XVI. században a nemesség 85-90%-a protestáns volt Magyarországon. Ez az arány majd csak a XVII. század első felében kezdett változni, addig nem volt divat katolizálni.

⁵⁶¹ Nevének leírásával több formában is találkozhatunk: Mágócsy, Magócsi, Mágóchy Ferenc.

⁵⁶² Merényi Lajos, 1895. i. m. 16.

⁵⁶³ Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 105-109.

asszonyt,⁵⁶⁴ Orsolya felvette férje vallását, ebben Hajnal Mátyás⁵⁶⁵jezsuita volt segítségére.⁵⁶⁶ A házasság révén Esterházy az ország leggazdagabb köreibbe került be.⁵⁶⁷ A korban egyébként sem volt meglepő az ilyen házasság, ahol a kismagyas efféle módon emelkedett rangban, és jutott hatalmas vagyonhoz. Dersffy birtokai lánya halála után (1618) Miklóssra szálltak, ezek között volt a felső-magyarországi Munkács, Lánzsér, Lakompak. Esterházy Miklós Lakompakon rendezte be lakhelyét, ahol gondoskodott fiának, Istvánnak neveltetéséről. Könyvtára alapjait is itt rakta le, ahová Oláh Miklós esztergomi érsek (1493-1568) könyvtárának állománya került Orsolya halálával. Ez képezte a Bibliotheca Esterházyana alapját. Esterházy Miklós a könyvnyomtatás pártfogója volt, emellett fordított, írt és sajtó alá is rendezett műveket.⁵⁶⁸ 1618-ban zólyomi főispán, titkos tanácsos, főudvarmester lett, az ország legfontosabb ügyeit bízták rá.⁵⁶⁹

Bethlen Gábor (erdélyi fejedelem) 1619-es Habsburg uralkodó ellen indított hadjárata során elfoglalta a királyi-magyarország nagy részét. Esterházy azon kevés emberek közé tartozott, akik nem támogatták Habsburg ellenes terveit. Mindvégig hűséges maradt a bécsi udvarhoz. 1621-ben történt békekötés során Bethlen Gábor megkapta az általa elfoglalt Munkács várát, vagyis Esterházy legfontosabb birtokát.⁵⁷⁰ Hűsége miatt a kelet-magyarországi birtokainak elvesztése után kárpótlásként 1622-ben megkapta a fraknoi grófságot és a kismartoni uradalmat II. Ferdinándtól, melyek később a család örökös tulajdonába kerültek.⁵⁷¹ Életének legfontosabb állomása a soproni országgyűlés, melyet az uralkodó, Ferdinánd hívott össze 1625-ben. Négy jelölt közül Esterházy Miklóst választották meg az ország nádorává. Hogy méltó legyen birtoka a király képviselőjeként, átépíttette udvartartását Lakompakon. Az erődítményen belül egy kastély feküdt, melyben helyet kaptak lakótermei és

⁵⁶⁴ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 409.

⁵⁶⁵ Hajnal Mátyás (Nagyszombat, 1578. ápr. 23. - Bécs, 1644. máj. 28.): tanár, hitszónok. 1598-ban lépett be a Jézus Társaságba. 1607-ben szentelték pappá. Tanár és hitszónok volt Homonnán, Nagyszombatban, Bécsben, Zágrábban. 1622-43 között Nagyszombatban Esterházy Miklós nádor udvari papja, és a családnak és háznépének lelki gondozója, tanítója. – Magyar Katolikus Lexikon.

⁵⁶⁶ Péter Katalin, 1985. i. m. 14.

⁵⁶⁷ ua. 37.

⁵⁶⁸ Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 105-109.

⁵⁶⁹ Szinnyei József, 1980-1981. (Esterházy Miklós)

⁵⁷⁰ Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 105-109.

⁵⁷¹ Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk., előszó R. Várkonyi Ágnes; közrem. Székely Júlia. Budapest: Gondolat, 1987. 176. (Továbbiakban: R. Várkonyi Ágnes, 1987.)

könyvgyűjteménye.⁵⁷² Mint a lakompaki kastély átépítéséből is látszik, szenvedélyes építkező volt, gyönyörűen berendezett kastélyok voltak tulajdonában.⁵⁷³ Támogatásával épült meg a nagyszombati Keresztelő Szent János tiszteletére épített jezsuita templom, itáliai építőművészek bevonásával, ez volt az első barokk templom az országban. 1629-ben tervezette meg a kismartoni ferencesek tornyát és templomát. A fraknoi vár egy részét is elbontatta, helyére várpalotát építtetett. Ezek mellett számos épület köszönheti Esterházy Miklósnak meglétét.⁵⁷⁴

Vallásossága terén is rendkívüli tudatosság jellemezte.⁵⁷⁵ Számos jezsuita költözött udvarába, ennek ellenére sem vált az agresszív ellenreformáció központjává. Miklós a protestáns alkalmazottai iránt elnéző volt. Könyvtárában református és evangélikus írárok is megfértek a katolikusok mellett.⁵⁷⁶

Bécs közelségét kihasználva az 1630-as évektől Fraknóba helyezte át udvartartását, így könnyen tudott érintkezni az udvarral. 1624-ben újra nősült Nyári Krisztinával (1604-1641), a házasság révén újabb birtokokkal gyarapodott uradalma.⁵⁷⁷ A hölgynek már volt egy lánya Thurzó Erzsébet grófnő, akivel együtt gyarapították a családi vagyont, mellyel újabb - leginkább protestáns szellemiségű - könyvek kerültek az Esterházy-gyűjteménybe. Esterházy Miklós dinasztikus gondolkozásának megfelelően fiát, Istvánt összeházasította Erzsébettel.⁵⁷⁸

Egész Európára kiterjedő kapcsolatrendszer épített ki, célja volt az ország helyzetének javítása külföldi segítséggel. 1626-ban Európa legmagasabb kitüntetését, az Aranygyapjas-rendet kapta meg a spanyol királytól.⁵⁷⁹ Esterházy Miklós terve az volt, hogy császári segítséggel felszabadítsa az országot a török alól, terve azonban az ő életében nem járt sikerrel. A kudarcoknak is köszönhetően élete végén visszavonult a politikától.⁵⁸⁰ 1645-ben megbetegedett, szeptember 11-én hunyt el

⁵⁷² Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 105-109.

⁵⁷³ R. Várkonyi Ágnes, 1987. i. m. 176-189.

⁵⁷⁴ Péter Katalin, 1985. i. m. 48.

⁵⁷⁵ R. Várkonyi Ágnes, 1987. i. m. 176-189. Minden reggel 8 órakor misét tartottak, mindenkinek, aki az udvarnál dolgozott részt kellett vennie rajta, aki pedig nem volt katolikus, szabadon imádkozhatott a kápolnában.

⁵⁷⁶ Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 105-109.

⁵⁷⁷ Péter Katalin, 1985. i. m. 37.

⁵⁷⁸ Hiller István: Nagy diplomataink - Esterházy Miklós - Tartson kegyelmed esterházystának!

[Élet és tudomány](#), 1997. (52. évf.) 3. sz. 67-69. (Továbbiakban: Hiller István, 1997.)

⁵⁷⁹ [ua.](#) 67-69.

⁵⁸⁰ Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 109.

Nagy Höflányban, Sopronmegyében,⁵⁸¹halála után fia, Pál vált a gyűjtemény örökösévé.⁵⁸²

Esterházy Pál I.

(Kismarton 1635. szeptember 7. – Kismarton 1713. március 26.)

Esterházy Miklós és Nyári Krisztina hetedik,⁵⁸³más források szerint 10.⁵⁸⁴gyermek. 1641-ben édesanyját, 1645-ben 10 éves korában, pedig édesapját is elveszítette.⁵⁸⁵ 17 évesen nagykorúsították (családfő lett), mellyel hatalmas vagyont örökölt.⁵⁸⁶ A családtagok közül ő volt az egyik legnagyobb mecénás, és a Habsburg-birodalom egyik legbefolyásosabb főnemese. 1687-től első a családban, aki a hercegi címet viselte.

Gyermekkorában jezsuiták tanították, tehát katolikus nevelést kapott. A gimnáziumot Grázban kezdte meg 1646-ban, 1649 és 1652 között a nagyszombati jezsuita egyetemen folytatta tanulmányait, filozófia karon. A vezekényi csatában négy Esterházy vesztette életét, így 17 éves korában rá maradtak a családfői teendők, tanulmányait félbe kellett hagynia. Nem sokkal később (1655-ben) dinasztikus elvektől vezérelve⁵⁸⁷ elvette unokahúgát, Orsolyát (1641-1682).⁵⁸⁸

Aktívan részt vett a politikai életben, 1653-ban ott találjuk a regensburgi gyűlésen, ahol német királlyá koronázták IV. Ferdinándot. Dél-Magyarország katonai parancsnokává választották, e titulusa alatt 1668-ban részt vett egykori protestáns nemesek elleni támadásban, melynek során hatalmas területekhez jutott.

⁵⁸¹ Szinnyei József. 1980-1981. (Esterházy Miklós)

⁵⁸² Péter Katalin, 1985. i. m. 200.

⁵⁸³ István Fazekas: Paul Esterházy. 43-50 In: Bollwerk Forchtenstein: burgenländische Landesausstellung 1993: Burg Forchtenstein: 15. Mai-31. Okt. 1993. Red. Jakob Michael Perschy. Eisenstadt: interpress, 1993. 43. (Továbbiakban: Bollwerk Forchtenstein..., 1993.) Ebben a forrásban szeptember 8-ra van írva születése napja.

⁵⁸⁴ Monok István: A magyarországi főnemesség könyves műveltsége a XVI-XVII. században. Értekezés a Magyar Tudományos Akadémia doktora cím elnyeréséért. Szeged-Eger-Chatou. 2010. (Az Esterházy-könyvtárak Lakompakon, Fraknón és Kismartonban. 125-153.)
<http://reald.mtak.hu/368/3/dc_77_10_doktori_mu%5B1%5D.pdf> [2012. április 21.] 125. (Továbbiakban: Monok István, 2010.)

⁵⁸⁵ Merényi Lajos, 1895. i. m. 57.

⁵⁸⁶ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 414.

⁵⁸⁷ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 414.

⁵⁸⁸ Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 110.

1670-ben már folyt a Wesselényi összeesküvésben részt vettek letartóztatása, hűsége miatt megkapta a kivégzett Nádasdy Ferenc birtokait. 1679-től belső titkos tanácsos, ebben az évben az Aranygyapjas rend tagjai közé is felvették.⁵⁸⁹ Közel állt a Habsburg udvarhoz ennek eredményeként I. Lipót bizalmat adott neki és 1681-ben javaslatára az ország nádorává választották. (Wesselényi felkelés óta császári kormányzó töltötte be ezt a tisztséget).⁵⁹⁰ 1683-ban a török támadáskor a magyar sereget vezette, részt vett Buda ostrománál 1684-ben, de a visszafoglaló háborúban már nem. Egyre inkább háttérbe szorult nádorként és hadvezérként is.⁵⁹¹ 1682. augusztus 23-án vette el Thököly Évát (1659-1716),⁵⁹² ezzel újabb birtokok kerültek a tulajdonába. 1687. december 8-án hercegi rangot kapott elsőként az országban, majd ezt 1712-ben III. Károly az elsőszülött fiú utódok körében örökletessé is tette.⁵⁹³ Részt vett az ország török utáni újjáépítésében. Nem csak politikai szerepvállalása volt jelentős, kultúra pártoló tevékenysége sem elhanyagolható.⁵⁹⁴ A fraknoi várban alakított ki kincstárat és könyvgyűjteményt, melyben a török háborúk végeztéig lakott. Az 1660-as évektől kezdett a kismartoni vár irányába fordulni, melyet hercegi udvarrá alakított át. Az európai építészet mintájára az ország első barokk kastélyát építtette itt fel.⁵⁹⁵ Ahol helyet kapott nagyméretű könyvtára, könyvtárost ebből a korból nem ismernek, Esterházy Pál a család historikusát, Sebastian Ferdinand Dobnert alkalmazta a könyvtár rendezésére.⁵⁹⁶

Legjelentősebb építkezéseit Kismartonban hajtotta végre, újjáépítette a ferencesek kolostorát,⁵⁹⁷ számos egyházi épületet, szobrot, oltárképet, kegyhelyet állíttatott fel, ez is mutatja elkötelezettségét a hit iránt. A család képgyűjteményének alapjait is ő vetette meg, későbbi nagymértékű gyarapítása II. Esterházy Miklós nevéhez köthető.⁵⁹⁸

⁵⁸⁹ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 417.

⁵⁹⁰ Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 110.

⁵⁹¹ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 417.

⁵⁹² Bollwerk Forchtenstein..., 1993. i. m. 46.

⁵⁹³ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 417.

⁵⁹⁴ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 418.

⁵⁹⁵ Bollwerk Forchtenstein..., 1993. i. m. 48

⁵⁹⁶ Madas Edit-Monok István: A könyvkultúra Magyarországon. 2., jav., bőv. kiad. Budapest: Balassi, 2003. 147. (Továbbiakban: Madas Edit-Monok István, 2003.)

⁵⁹⁷ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 419.

⁵⁹⁸ 1870-ben ezt vásárolta meg az állam és ebből nőtt ki a Szépművészeti Múzeum gyűjteménye.

Jelentős politikai és művészetpártoló tevékenysége volt. Sokoldalú személyiségéből adódóan politikusként, íróként, költőként, hadvezérként, mecénásként, zenészként és festőművészként is megtalálhatjuk nevét a szakirodalomokban. 1713. március 23-án 78 évesen halt meg Kismartonban.

Esterházy (II.) Pál Antal

(Kismarton 1711. április 22. – Bécs 1762. március 18.)

Esterházy Pál fia. Tisztségei: belső titkos tanácsos, főkamrás, tábornagy, diplomata, Aranygyapjas lovag. 1721-ben apja halála után lett a családi hitbizomány birtokosa, melyet nagykorúságáig gyámok igazgattak.⁵⁹⁹ Bécsben és Leidenben tanult, miután hazatért 1734-ben, Kismartonban telepedett le és átvette a birtokok intézését.⁶⁰⁰ Könyvtárában leginkább a francia szépirodalmat gyűjtötte. 1761-ben kamarazenekezt alapított, melynek élére Joseph Haydnt hívta meg.⁶⁰¹ Kismartonban európai szintű életvitelt honosított meg, azonban utód nélkül halt meg.⁶⁰²

Esterházy I. Miklós („Fényes”)

(Bécs, 1714. december 18. – Bécs, 1790. szeptember 28.)

Esterházy Pál (I.) unokája, Esterházy József herceg és Gilleis Mária Oktávia bárónő fia. Gondos neveltetésben részesült, elsajátította a német és francia nyelvet, valamint széleskörű betekintést kapott a kultúra világába. Tisztségei: belső titkos tanácsos, kamarás, tábornagy, a bécsi magyar testőrség kapitánya, aranygyapjas lovag. Mária Terézia követeként gyakran megfordult külföldön. Utazásai alatt nagy hatással volt rá a Versailles-i kastély ezért elhatározta, hogy felépíti annak másolatát. 1764-1784-ig tartottak a munkálatok, mire elkészült a fertődi Esterházy-kastély. Az Esterháza kastélyépülete mellé került még operaház, bábszínház, lovarda, és francia kert. Rengeteg bált, mulatságot, hangversenyt rendeztek itt. A számunkra lényeges

⁵⁹⁹ Künstlerné Virág Éva: Esterházy (II.) Pál Antal. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. 2004. i. m. 424.

⁶⁰⁰ Madas Edit-Monok István, 2003. i. m. 191.

⁶⁰¹ Die Fürsten Esterházy..., 1995. i. m. 241.

⁶⁰² Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 424.

az, hogy tovább gyarapította a könyvtárat és a kincstárat. Udvarát a század kulturális életének központjává tette, halála után azonban Eszterháza hanyatlásnak indult.⁶⁰³

Esterházy (II.) Miklós (

Bécs, 1765. december 12. - Como, 1833. november 25.)

Tisztségei: belső titkos tanácsos, kamarás, táborszernagy, bécsi magyar testőrség kapitánya, Aranygyapjas lovag, mecénás. Esterházy (I.) Miklós unokája. Felsőbb iskoláit a Theresianumban végezte, fiatal korában sokat utazott, végül a katonai pályát választotta. Nemzetközileg elismert és sikeres politikus.⁶⁰⁴ Számos alapítványt hozott létre és támogatott, mint pl. a Ludovika Akadémiát. Udvertartását Eszterházáról átköltöztette a család ősi birtokára Kismartonba, és azt ízlésének megfelelően átépíttette klasszicista stílusban. Mecénásként újjá szervezte az udvari zenekart Haydn irányításával, de a karmesteri feladatokat már Johann Nepomuk Hummel látta el. Színvonalas színházi- és opera életről gondoskodott. A családi gyűjteményt tovább gyarapította, a kismartoni és az eszterházai könyvtárat egységesítette. A gyűjtemény nagymértékű bővítéséhez többször is hitelt kellett felvennie, így halála után kölcsönökkel terhelt birtokot hagyott örököseire.⁶⁰⁵

AZ ESTERHÁZY-KÖNYVTÁRAK

A könyvtárra mindvégig jellemző a korszerűség, nyelvi sokszínűség. Következzen most egy rövid történeti áttekintés a XVII. századtól egészen a XX. századig.

Esterházy Miklós 1622-ben szerezte meg Fraknó és Kismarton uradalmait. Az 1630-as évekre már Fraknóban rendezte be udvari rendtartását, ezekben az években hozhatta át könyvtárát Lakompakról. Az állományba cserék és ajándékok révén más főúri családoktól kerültek be könyvek, gyakran tulajdonosi bejegyzést (pl. Nádasdy, Batthyány) is tartalmazó példányok. Kapcsolataik révén megszerezték több tudós és

⁶⁰³ Küstlérné Virág Éva: Esterházy (I.) Miklós. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. 2004. i. m. 411., Die Fürsten Esterházy..., 1995. 242.

⁶⁰⁴ Küstlérné Virág Éva: Esterházy (II.) Miklós. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. 2004. 411.

⁶⁰⁵ ua. 412-413., Die Fürsten Esterházy..., 1995. 243-244.

egyházi személy könyveit,⁶⁰⁶pl. Listi családét és Oláh Miklósét, az itt dolgozó lelkészek pedig könyvhagyatékaikkal gyarapították a gyűjteményt.⁶⁰⁷ Nem maradt fent összeírás Esterházy Miklós lakompaki könyvtáráról, de az előbb említett tulajdonosi bejegyzések alapján lehet azonosítani néhány kötetet. Testvérétől, Esterházy Tamástól (1570–1615 k.) került be az Erasmus, Luther, és Melanchthon kiadványok egy része, melyekhez wittenbergi tanulmánya során juthatott hozzá.⁶⁰⁸ Mint fentebb említettem Oláh Miklós tulajdonjegyei is szerepelnek a lakompaki könyvtár köteteiben. Lakompak Esterházy Miklós első feleségének Deressfy Orsolyának (1583 –1619) volt az öröksége. Orsolya apja, Oláh-Császár Miklós, unokaöccse volt az érseknek. Tehát feltételezhető, hogy az unokaöccsére hagyott könyvek később itt kerültek megőrzésre. Az Esterházy birtokok lakosságának nagyobb része protestáns volt, így került sor a rekatolizációra a XVII. században. Ezáltal kerülhetett az udvari könyvtárba több protestáns lelkész könyvgyűjteményének egy része.⁶⁰⁹

Esterházy Pál 1652-ben vált családfővé, az ekkor 17 éves fiú kezébe hatalmas birtokok kerültek és hatalmas felelősség. Bővítette a fraknói kincstárat és könyvtárat, megőrizte, és emellett gyarapította a család vagyonát.

Komoly támogatást nyújtott a Mária-kultusszal kapcsolatos művek megjelentetéséhez, ennek köszönhetően minőségi munkák kerültek az olvasókhoz.⁶¹⁰ Könyvtárában a kultusz⁶¹¹alpművei mind megtalálhatók voltak. Saját szerzeménye

⁶⁰⁶ Possessorok: Batthyány Boldizsár (1537-1590) könyvgyűjtő, mecénás, humanista főúr, dunántúli főkapitány; Beythe András (1564-1599) református író, botanikus; Forgách Simon (1669-1739) katona, író; Istvánffy Miklós (1538-1615) történetíró, bibliofil; Kopcsányi Márton (1579-1638) a kismartoni ferences templom felszentelésénél ő mondta az első prédikációt, magyar nyelven, emellett Esterházy Miklós udvari hitszónoka;⁶⁰⁶Mossóczy Zakariás (1542-1587) jogtudós, humanista műveltségű főpap, könyvgyűjtő; Szenci Molnár Albert (1574-1634) költő, író, fordító, bibliakiadó; Szuhay István (1551-1608) váci, egri, nyitrai püspök, kalocsai érsek, magyar kamara elnöke, szerepe lehetett a magyar protestáns arisztokrácia elleni hűtlenségi perekhez, Illésházy Istvánt is ő ítélte el, Zsámboky János (1531-1584) filológus, történetíró, orvos, könyv-, kézirat- és éremgyűjtő, Bécsben volt könyvtára, amely a császári gyűjteménybe került, két kötete az Esterházy-gyűjteményben található. – Zvara Edina: Ismert könyvgyűjtők tulajdonosi bejegyzései az Esterházy-könyvtárban. Magyar Könyvszemle, 2011. 1. sz. 47-71. (Továbbiakban: Zvara Edina, 2011.)

⁶⁰⁷ Zvara Edina, 2011. i. m. 47-71.

⁶⁰⁸ Kék vér, fekete tinta., 2005. i. m. 118.

⁶⁰⁹ Monok István, 2010. i. m. 128.

⁶¹⁰ ua. 135.

⁶¹¹ Esterházy Pál az 1680-as évek második felében egy kiadásra szánt, magyar nyelvű mű létrehozását és reprezentatív formában való megjelentetését tervezte. Ez volt az ún. atlas marianus: a Mária-ábrázolások eredetéről és történetéről szóló elbeszélések gyűjteménye. 1690-ben jelent meg

volt a *Harmonia Celestis*, mely 55 kantátát tartalmaz. Ez az egyházzenei gyűjtemény mutatja zenében való jártasságát. 14 vallásos művet adott ki, imakönyveket szerkesztett, ezekkel leginkább a család legitimációját próbálta biztosítani.⁶¹² Gyűjtőszenvédélyének és mecénatúrájának köszönhetően sok értéket hagyott az utókorra. Családja történetét bemutató művet készíttetett, ez volt a *Tropheum domus Estoriane*, mely nyomdászattörténetileg is fontos hatalmas metszetei miatt, melyek családja dicsőséges múltját hivatottak bemutatni.⁶¹³

Gyűjteményét tudatosan építette fel ehhez külföldről vásárolt köteteket. Könyvtárának megvolt az alapja, melyet apja, Thurzó György és Oláh Miklós könyvei jelentettek. A kor összes tudományát próbálta egybegyűjteni, érdeklődési köre rendkívül tág volt, melyet a szakrendi beosztás is bizonyít: jog, orvosi munkák, politika-történelem, hadtudomány-geometria, állattan, botanika, asztrológia-matematika-kémia, geográfia, topográfia. A 650 könyv nyelvileg is vegyes összetételű volt.⁶¹⁴

Esterházy Pál könyvtárával kapcsolatban több dokumentum maradt fent. Kismartoni könyvtáráról nem ismert katalógus, azonban különböző forrásokból nagyjából rekonstruálható az állomány. 1700-ból ismert egy összeírás, mely Francesco Orsolininek a kastély plébánosának könyveit veszi jegyzékbe, ekkor szerezte meg Esterházy Pál a 91 db könyvet.⁶¹⁵

Ismert két leltárjegyzék, mind a kettőt halála után írták össze. Az 1718-as jegyzéket Sebastian Ferdinand Dobner⁶¹⁶készítette, elsősorban geográfiai és

Nagyszombatban, összesen 117, nagyrészt európai, több magyarországi valamint néhány tengerentúli Mária-kép és -szobor rézmetszetekkel illusztrált történetével. Esterházy Pál 1696-ban Mennyei korona címmel közzétette a többszörösére bővített, metszetek nélküli, új kiadást. Összesen 1300 kép leírása található, amelyeken magyarországi és magyar vonatkozású Mária-ábrázolások láthatók. – In. Esterházy Pál: Az egész világon levő csudalatos Boldogságos Szűz kepeinek rövideden föl tet eredeti, mellyet ki bocsátott Galanthai Esteras Pal; [mell.: Knapp Éva, Tüskés Gábor és Galavics Géza tanulmánya ; a faksimile szövegét közléteszi: Kőszeghy Péter]. [Mell:] Az egész világon lévő csudalatos Boldogságos Szűz képeinek rövideden föltett eredeti. Repr. kiad. Budapest: Balassi K., 1994. 30.).

⁶¹² Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 415.

⁶¹³ Buda Attila, 2006. i. m. 147.

⁶¹⁴ Madas Edit-Monok István, 2003. i. m. 148.

⁶¹⁵ Madas Edit-Monok István, 2003. i. m. 148.

⁶¹⁶ 1718: 64 tételt közöl, geográfiai és hidrográfiai munkák, a szerző nevének és a tömör címnek, kiadásnak a közlésével. Ma kiadatlan, az Esterházy család tulajdonában van: OL P 108 Eszterházy család Lt. Rep. 49. Mf. 14536. Ezt a jegyzéket Sebastian Ferdinand Dobner készítette. – In. Magángyűjtemények a királyi Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben: 1533-1721:

hidrográfiai köteteket sorolt fel. Az átfogó leltár 1756-ban készült, de ez is csak Pál herceg könyvtárára vonatkozott (*Catalogus Bibliothecae ad exigentiam Testamenti Principis Condam Pauli Esterházy*). Ezek kerültek az 1695-ös (3.) végrendeletének⁶¹⁷ megfelelően a kismartoni ferencesekhez. Az örököst kötelezte arra, hogy a könyvtár további fennmaradását, védelmét biztosítsák. Halála után azonban nem jött létre egyből a kismartoni alapítvány. Mint látható majd csak 1756-ban alakult meg, ekkor tartottak nagy leltározást, minek eredményeként a kötetek is ekkor kerültek át a kolostorba.⁶¹⁸ Ezt Pál unokája II. Pál Antal vitte véghez 1756-ban, a jegyzéken 882 kötetet soroltak fel.⁶¹⁹ Nem hajtották teljesen végre azt, amit Pál végrendeletében kért, a nádor könyveinek nagy része a családi könyvtárban maradt, tehát a ferencesek csak egy válogatott könyvanyagot kaptak. A végrendelet nem vonatkozott azokra a könyvekre sem, melyek a család más tagjainak tulajdonában

könyvjegyzékek bibliográfiája. Szerk. Herner János, Monok István. Szeged: JATE, 1985.

(Könyvtártörténeti füzetek; 4.) 146.

⁶¹⁷Miklós nádor 1640-ben végrendeletében meghagyta, hogy idősebb fia Laczkó megkapja Kismartont és Fraknót, és fiú örökösei is megkapják majd. Ez a cél lebegett Esterházy Pál előtt is, első 1664-ben kelt végrendeletében meghagyta, hogy ha fiának több fia születne, a legidősebb örökölje a két várat és fizesse ki öccseit. „Emellett a biblioteca vitessék mindenestől a kismartoni barátok kalastromába, úgy azért, hogy az öregbik fiam Miklóská, s annak öregbik successorinak keze légyen rajta.” 1678. január 1-én állította ki végleges végrendeletét és tette nyilvánossá. Ebből is kitűnik mély vallásossága: „Protestálok pedig elsőben, hogy ha ágyban valamely betegség miatt, avagy mezőben fegyver miatt, vagy más alkalmatossággal venne az én Istenem ki ez világból, nem másban, hanem az igaz régi Romai Catolika, azaz Pápista religioban avagy hitben kívánok élni s meg is halni; a mellyet most is igaz és egyedül üdvösséges hitnek tartok és vallok lenni...”⁶¹⁷ Azt is beleírja, ha valamelyik utód áttérne más hitre, azt vagyonából kitagadja, és kéri, hogy Kismartonban temessék el. Kiadta, hogy a készülőben lévő kápolnákat be kell fejezni és utasításokat is ad rá, hogy hogyan. Mausoleumot építtetett a családnak, ahova apja, anyja és testvére testét is átvitette. Úgy véli ha gyermekei nem osztják fel a hatalmas birtokokat és várakat, akkor megőrizhető a familia egysége és hatalmassá válhat, ellenben olyan családokkal amelyek elaprózták hatalmas birtokaikat így majdnem hogy koldusságra jutottak. „Jóllehet a mairatus talán a Miklós fiamat illetné, s az után Laczkót, üdösebbek lévén ezek Jankónál; de mivel Jankó világi, ezek pedig clericusok s papságra menendők, nem kívánhatják a naioritást.” „... a fraknai tárház, s levelek, azaz archivum, ugyan ottan maradjanak, a kismartoni galeria is, s biblioteca maradjon ugyan Kismartonban, ki mindenik sok pénzembe tölt, s légyen az is mint fidei commissum, semmi ne abalienáltassék azokból...”⁶¹⁷ Merényi Lajos: Gróf Eszterházy Pál 1678. évi végrendelete. - In: Történelmi Tár, Évnegyedes folyóirat. Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. 1911. 154, 598-610. (Továbbiakban: Merényi Lajos, 1911.)

⁶¹⁸ Monok István, 2010. i. m. 140.

⁶¹⁹ Gabriel, Theresia: Egy mozgalmas múlt tanúja – A hercegi Esterházy-könyvtár. In: Arisztokrácia, művészetek, mecénatúra: az Esterházy család: a 2004. április 22-23-án megtartott konferencia előadásai, [szerk. Czoma László]. Keszthely: Helikon Kastélymúzeum, 2005. 76-90. 14. (Uez németül: Die fürstlich Esterházyische Bibliothek – Zeugnis einer bewegten Vergangenheit. In : Forscher – Gestalter – Vermittler. Festschrift für Gerald Schlag. Red. von Gürtler WOLFGANG, Gerhard J. WINKLER. Eisenstadt, 2001, Burgenländische Landesmuseum. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Bd. 101.) (Továbbiakban: Gabriel, Theresia, 2005.)

voltak.⁶²⁰ Miután bekerült a könyvanyag a ferencesek kolostorába nem gyarapították és összekeverték az addig ott lévő könyvekkel. Nagymértékben károsodott az állomány, ami mutatja, hogy nem becsülték meg a gyűjteményt.⁶²¹

A családnak más könyvtárai is léteztek melyeket palotákban, kastélyokban őriztek. II. Pál Antal (1711-1762) a leideni egyetemen volt hallgató, ezen évei alatt könyvgyűjteményt hozott létre, leginkább francia szépirodalomból. I. Miklós herceg (1714-1790) Fertődön létesített kastélyt hatalmas könyvtárral, melynek 1786-ra már 22000 kötete volt. II. Esterházy Miklós (1765-1833) idején érte el a gyűjtemény a csúcspontját, ő egyesítette a bécsi rezidencián és a Magyar Testőrség Palotájában lévő gyűjteményeket 1800 körül.⁶²² A XIX. században a könyvgyűjteménynek már volt könyvtárosa Ludwig Wieland személyében. Lajstromozta és újrendezte az állományt, amit meg is nyitottak a bécsi közönség előtt.⁶²³ 1862-ben a kismartoni kastélyban egyesítették az Esterházy palotákból származó könyvtárakat, így az már kb. 70000 kötetből állt.⁶²⁴ 1935-ben a helyi ferencesek könyvtára is bekerült a kastélyba. Így alakult ki a 72000 kötetes bibliothéka,⁶²⁵ V. Pál hercegnek (1901-1989) köszönhetően. 1937-ben a könyvtár jegyzékét Johann Harich készítette el.⁶²⁶ 1945. április elsején az odaérkező orosz csapatok 3 nap alatt elfoglalták a kastélyt és a következő 3 napban be is zárták. Átvizsgálták a gyűjteményt, kiválogatták belőle az ezüstöket, bútorokat, könyveket, értékesebbnek tűnő dolgokat, melyeket ládába rakva elszállítottak. A Külföldi Irodalom Könyvtárában helyezték el a Bibliotheca Esterházyana-t. Pált szabadságvesztéssel büntették politikai nézetei miatt, ez megakadályozta a könyvek felkutatásának folyamatát.⁶²⁷ A XX. században nem bővült jelentősen a gyűjtemény, néhány családtag (Esterházy Lajos, Esterházy Sára és férje III. Miklós herceg) hagyatéka került be.⁶²⁸ Az 1960-as években Berlinből

⁶²⁰ Monok István, 2010. i. m. 140.

⁶²¹ Zvara Edina, 2011. i. m. 47-71. p.

⁶²² Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 116.

⁶²³ Melinda Fürstin Esterházy de Galántha. In: Bücher aus der Sammlung der Fürsten Esterházy in Moskau. Bibliotheken. Katalog. Der Katalog wurde geschaffen von: Karina A. Dmitrijeva, Nyikolaj N. Subkov et al. Moszkva, 2007. 6-8. (Továbbiakban: Karina A. Dmitrijeva, Nyikolaj N. Subkov et al., 2007.)

⁶²⁴ Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 116.

⁶²⁵ Monok István: Esterházy könyvtár(ak). In: Magyar művelődéstörténeti lexikon, 2004. i. m. 427.

⁶²⁶ Zvara Edina, 2011. i. m. 47-71. p.

⁶²⁷ Karina A. Dmitrijeva, Nyikolaj N. Subkov et al., 2007. i. m. 6-8.

⁶²⁸ Gabriel, Theresia, 2005. i. m. 76-90.

Magyarországra a Nemzeti Könyvtárba kerültek kötetek, később Keszthelyre a Kastélymúzeumba szállították át őket. 2003. március 20-án ezeket a köteteket ünnepélyes keretek között átadták az osztrákoknak. V. Pál halála után 1989-ben kezdődtek meg a kísérletek a könyvek felkutatásáért. A kurátorok Theresia Gabriel és Stefan Körner a moszkvai Rudomino Könyvtár munkatársaival (Katherina Genieva und Karina Dmitrieva) kezdték meg a Moszkvába kivitt könyvek feltárását. Összeállították jegyzéküket 10 évi hosszas munka után.⁶²⁹ Ha bebizonyosodik róluk, hogy egykoron az Esterházy-gyűjteménybe tartoztak, nagy az eséllyel visszakerülhetnek Kismartonba. 2003-ban készült egy elektronikus úton elérhető katalógus, mely 860 tételt tartalmaz. 2005-ben hoztak létre egy kiállítást az alapítvány és a nagykövetség támogatásával „Fürsten Esterházy: Geschichte der Familie und der Büchersammlung.” címmel. A moszkvai időszak az Esterházy-gyűjtemény számára nem volt dicstelen. Tudományos értéküket nem veszítették el a könyvek, kutatások számára engedélyezve volt használatuk, és a restaurálásukra is odafigyeltek.⁶³⁰ Ma a könyvtár egy része Kismartonban más része Moszkvában, néhány kötet, pedig szétszórva különböző könyvtárakban található.⁶³¹ Esterházy Melindának köszönhetően a család 12 generációra kiterjedő, a tudomány minden területét felölelő gyűjteménye ma Kismartonban megtekinthető, állandó kiállítás formájában.⁶³²

KALENDÁRIUMOK

Második nagyobb egységként a kalendáriumok ismertetése következik,⁶³³mielőtt rátérnék a jegyzékben szereplő naptárakra. Művelődéstörténeti

⁶²⁹ Karina A. Dmitrijeva, Nyikolaj N. Subkov et al., 2007. i. m. 6-8.

⁶³⁰ Karina A. Dmitrijeva, Nyikolaj N. Subkov: Bücher der Esterházy-Sammlung in Moskau. In: Karina A. Dmitrijeva, Nyikolaj N. Subkov et al., 2007. i. m. 14-28.

⁶³¹ Zvara Edina, 2011. i. m. 47-71.

⁶³² Gabriel, Theresia, 2005. i. m. 76-90.

⁶³³ Fogalma: „a kalendárium egy évre szóló nyomtatott naptár. A szorosabb értelemben vett naptárrészben a napok rendjén kívül megtalálhatóak a naponkénti csillagászati változások is. A kalendárium a naptárrészen kívül tartalmaz a mindennapi gyakorlati életvitelhez szükséges egyéb információkat, tanácsokat s változó arányban valamiféle szórakoztató és általános jellegű ismeretterjesztő, illetve általános jellegű aktuális tájékoztató olvasmányanyagot.” In: Kovács István Gábor: Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig: a magyar kalendáriumok történeti és

szempontból tartom őket rendkívül fontosnak, sajátos forrásanyagukkal a kor kultúráját, gondolkodásmódját illetően sok új ismeretet tartalmaznak.⁶³⁴ Azonban óvatosan kell hozzálátni a tömegesen olvasott kiadványtípusok vizsgálatához, legfőképpen azért mert ezt nem az a csoport állította elő, mely olvasta, hanem az ő részükre készítették, így gyakran a befolyásolás eszközeivé váltak. Valós képet azok adhatnak a kor szokásairól, melyekben bejegyzés található a tulajdonostól.

A XIX. században így írtak a naptárakról: „a Kalendárium még maga az az egyetlen egy könyv, mellyet a magyar - ha semmi más szépnek olvasását se tudná megszeretni voltaképpen, - minden időben fog vásárolni és olvasni...”⁶³⁵ Azt hiszem, ez jól szemlélteti népszerűségét. Egyes kutatók a „század legkeresettebb könyveként” is emlegetik. Éppen ezért a nyomdászat megindulásával, minden nyomdának alapvetővé válik a kalendáriumok és csíziók (verses öröknaptár) nyomtatása. Az országban szinte nem akadt olyan nyomdász, aki ne próbálkozott volna meg kiadásukkal.⁶³⁶ Az évszázadok alatt elég nagy változásokon mentek keresztül a naptárak, eleinte csak időjelzésre szolgáltak és néhány asztrológiai jóslatból álltak, később már mezőgazdaságra és egyéb tevékenységre irányuló tanácsokat is tartalmaztak. Egyes kiadók az olvasók nevelését a kalendáriumokban látták, így ezzel tudták ízlésüket formálni. Sokáig a naptárak az újság szerepét is betöltötték, az aktuális időszak eseményei kerültek bele. Mint említettem a kalendáriumok a possessor-bejegyzések miatt fontos források. A hónapok mellé bekötött üres lapokra a tulajdonosok feljegyezhatték életük fontos eseményeit. Ezek a bejegyzések mindig szubjektívek, intimebb szemszögből mutatják a kor emberének életét, mint bármely más kiadványok.

művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest: Akadémiai K., 1989. 13. (Továbbiakban: Kovács Isván Gábor, 1989.) <<http://mek.oszk.hu/03200/03230/html/>> [2012. április. 20.]

⁶³⁴ Dukkon Ágnes: A régi kalendáriumok titkaiból. In: Fejezetek a magyar művelődés történetéből. Szerk. Závodszy Géza. Bp.: ELTE TFK, 1992. 25. (Továbbiakban: Závodszy Géza, 1992.)

⁶³⁵ Dukkon Ágnes: Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben. Bp.: ELTE Eötvös Kiadó, 2003. 9. (Továbbiakban: Dukkon Ágnes, 2003.)

⁶³⁶ Szelestei Nagy László: Kalendáriumok a XVIII. századi Magyarországon. In: Megváltozott hagyomány, 1988. 313. (Továbbiakban: Szelestei Nagy László, 1988.)

Rövid történeti áttekintés

A kalendárium szó a latin *calendae*-ből származik, mely a hónap első napját jelezte, ami a görög 'kiáltok' igéből jött. A középkorban almanachnak nevezték, amire felírták a legfőbb napokat és asztrológiai megfigyeléseket. Az első keresztény naptárak a IV-XV. századig leginkább régi kódexekben, misekönyvekben maradtak fent.⁶³⁷ Hiszen az egyház működésének elengedhetetlen feltétele volt a naptári rendszer ismerete. A középkor számtalan latin nyelvű szertartás- és imakönyve kezdődik az egyházi év hónapjainak és napjainak ünnepeit közlő kalendáriummal, ezek határozták meg a katolikus liturgiát.⁶³⁸ A naptárban való eligazodás és a változó ünnepek kiszámítása magas tudománynak számított.⁶³⁹ A „Cisio Janus” ismerete az okos ember ismérve volt, ezért mondják még ma is az értelmes emberre, hogy érti a „csíziót”.⁶⁴⁰

A XV. század végétől változást hozott a kalendáriumokban a könyvnyomtatás megjelenése, a fa és rézmetszetek lehetővé tették a tömeges megjelenést. A kalendáriumok megtalálhatóak az elsőként nyomtatott könyvek között. Kezdetben csak jómódúak és az iskolázott réteg számára készültek. A XVI. század végétől az írni-olvasni tudás elterjedésével szélesebb olvasóréteghez is eljutottak. Kirajzolódott végleges formájuk, amelynél a naptár mellé prognosztikon is tartozott, vagyis időjóslás és a csillagok földi eseményekre gyakorolt hatásáról szóló jövőndölések. Később szórakoztató elemekkel bővítették.⁶⁴¹ Angliában a XVI-XVII. századig az almanachok vezették a nyomtatott könyvek listáját, az akkori kultúrára jobban hatottak, mint a Biblia. Könnyebben terjedtek, mint az igényesebb könyvek, kis formátumuk és alacsony áruk miatt, viszonylag nagy példányszámban adták ki őket

⁶³⁷ Monsberger R. Ulrik: A hazai német naptáirodalom története 1821-ig. Budapest: Pfeifer Ferdinánd, 1931. 3-4. (Továbbiakban: Monsberger R. Ulrik, 1931.)

⁶³⁸ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 44.

⁶³⁹ Latin nyelvű naptárvers, amely a XII-XIII. századtól a kéziratos, majd nyomtatott öröknaptárak fontos tartozéka volt. A katolikus naptári ünnepek megjegyzését szolgálta. A szabályos 24 soros csízióban minden hónapnak 2-2 sor felelt meg, a hónap ünnepeinek és szentjeinek nevéből vagy e nevek első szótagjából összerakott verssel. A hónap napjaival egyező számú szótagból álló, memorizálásra szánt rigmusokban a szótagok sorszáma a megfelelő ünnepre utalt. Így általában mintegy másfélszáz ünnep volt megjegyezhető. Mivel a római egyház naptárában az egyházi év első napja Jézus körülmételésének ünnepe, ennek latin nevével (*Circumcisio Domini*) kezdődött a naptárvers, innen kapta a nevet. Ismert volt a latin vers első két szaváról (*Cisio Janus*) a csiziojanus megnevezés is.

⁶⁴⁰ Kovács István Gábor, 1989. i. m. 12.

⁶⁴¹ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 47.

és nem kellett túl sok tudomány az összeállításukhoz. A magyar nyomdákban első helyen álltak a kalendárium kiadások, sok nyomdász ebből tartotta fent magát.⁶⁴²

Székely István Krakkóban kiadott öröknaptára az első nyomtatott magyar nyelvű naptár 1545 és 1550 között. Székely István leírja, hogy mivel más nemzetek készítenek naptárakat, hasznos volna azokat magyarra lefordítani, mert így megtudhatjuk belőlük az ünnepek, az újholdak és az évszakkezdetek időpontját.⁶⁴³ Az első itthon nyomtatott naptárat Kolozsváron adták ki az 1569-es évre szóló. Az első Magyarországon nyomtatott magyar nyelvű (Kolozsvár) kalendárium az 1573-as évre szóló.

A nyomtatott naptárak kiadásában fordulópontot jelentett Regiomontanus 1474-es német kiadása, innentől kezdve lehet beszélni naptárirodalomról. Ő volt az első, aki asztronómiai függeléket is kapcsolt naptárához.⁶⁴⁴

A bécsi kalendáriumok magyar szempontból is fontosakká váltak, ugyanis a XVI-XVII. században magyar nyelven jelentettek meg naptárakat a városban. Bécsi szerzők: Raphael Hoffhalter, Johann Jakob Kürner, Vitus Püchler. Az ő nevükkel a jegyzékben is találkozhatunk.⁶⁴⁵

A XVI. századi egyházi kiadványokban, vagyis imakönyvekben, katekizmusokban található naptárak felépítése nem követi a világi felépítést, ezek az asztrológiai toldalékot elhagyták, csak a bibliai események szerepeltek benne és az időjárásra szolgáló naptári adatok. A reformációval állt be újabb változás, Luther asztrológia ellenessége hatással volt a naptárkiadásra. Wittenbergben kiadott egy prognosztikont, melyben leleplezte az asztrológusok jövődöléseit. Ám a reformáció által ostromozott babona, varázslás, a csillagok erejébe vetett hit nem csak Angliában, hanem Közép-Európában is közönségre talált. Erős volt az üzleti érdek, ezért a szerzők nem mondhattak le az asztrológiáról, jóslatokról, ezáltal váltak kelendőbbé

⁶⁴² Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 38-39.

⁶⁴³ Kovács István Gábor, 1989. A 16-17. század magyar kalendáriumai - a műfaj kialakulása. a) Világkép, szerkezet és műfaji jellemzők. <<http://mek.oszk.hu/03200/03230/html/>> [2012. április. 20.]

⁶⁴⁴ Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 6.

⁶⁴⁵ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 39.

naptáraik. Megmaradt ez a kettőség, voltak az asztrológiát kritikusan szemlélők, elutasítók, és voltak, akik a tömegigények kielégítését tartották szem előtt.⁶⁴⁶

Az újkori kalendáriumok változásában nagy szerepet játszott a csillagászat és matematika fejlődése, ez részben az egyetemekhez, uralkodói és főpapi körökhöz kötődött. A középkori világkép kezdett veszíteni súlyából, születőben volt a dolgok racionális kiszámítása.⁶⁴⁷ A XVII. századtól megjelentek bennük a gyakorlati információk is, mint például az utak, vásárok jegyzéke. Az ókori asztrológiára két szellemi irányzat reagált, az egyik a humanizmus, mely a bolygóktól való félelem leküzdésében a tudomány eszközeivel segített, a reformáció, pedig a vallásossággal és a hit által történő üdvözülés hirdetésével.⁶⁴⁸

A kalendáriumok illusztrációi

Magyarországon a grafika fejletlensége miatt külföldről szerezték be a kiadók az illusztrációs anyagokat. A metszeteket többnyire hazai mesterek készítették, gyakran maguk a könyvnyomtatók, ha díszíteni akarták műveiket.⁶⁴⁹ A kéziratok másolása közben időnként hibákat ejtettek, például tévesen átmásolt ábrákkal, melyek furcsa figurák és keveredések sorát idézték elő a fametszeteken.⁶⁵⁰

A naptárillusztrációk csoportosítása következőképpen alakult: bolygók,⁶⁵¹ zodiákus jegyek, csillagképek, hónapképek, evangéliumi jelenetek, csillagászati ábrák, csízióképek, címer, portré, városképek.⁶⁵² A csillagászat fejlődésével az asztronómiai illusztrációk egyre gyakoribbá és szemléletesebbé váltak. Ezen illusztrációk leginkább a XVIII. század végéig voltak jelen a naptárakban, a XIX. századra nem igazán jellemzőek, ahogy azt a kezembe vett példányokon tapasztaltam. Néhány illusztráció részletesebb ismertetése:

⁶⁴⁶ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 52-53.

⁶⁴⁷ Kovács István Gábor, 1989. A 16-17. század magyar kalendáriumai - a műfaj kialakulása. – <http://mek.oszk.hu/03200/03230/html/02.htm#2> [2012. április 20.]

⁶⁴⁸ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 57.

⁶⁴⁹ ua. 122.

⁶⁵⁰ ua. 64.

⁶⁵¹ A Földtől mért távolságuk alapján 7 égitestet tekintettek bolygónak (Hold, Merkúr, Vénusz, Nap, Mars, Jupiter, Saturnus), ekkoriban még nem ismerték az Uránuszt, Neptunuszt és a Plutót. Képi megjelenítésük két forrásból táplálkozott, egyik az antik hagyomány a másik a keleti. Az antik források közé tartozott Ptolemaiosz asztrológiai kézikönyve, mely nagy hatást gyakorolt a középkorban. A megszemélyesített bolygókat a korabeli főúri divat szerint „öltöztették”. – uo. 65-70.

⁶⁵² ua. 63.

1. Állatövi jegyek

A folytonosan visszatérő illusztrációs elemek közé tartoznak. Már az ókori naptári rendszerekben megtalálható a tizenkét állatövi jegy, ugyanis ezek alapján alkották meg naptári rendszereiket. A képi ábrázolásaik is ugyanilyen régre nyúlnak vissza. A naptár elején a hónapok táblázatában absztrakt jelként, a hónapképek mellett, pedig képként, megszemélyesített formában fordultak elő.⁶⁵³

2. Fogatkozások

A prognosztikonok címlapjain a Nap-és Holdfogatkozások ábrázolására gyakran alkalmazták a sárkányfigurát, amely körülfogta, vagy elnyelte az adott égitestet. Európában a gonosz megtestesítője volt a sárkány. Ez az ábrázolás leginkább a szélesebb néprétegeknek szóló kalendáriumokban vált népszerűvé. Magyar ábrázolásokban a XVI-XVII században az arcként megjelenített Nap vagy a Hold, kör alakú képéből sötétre satírozott rész mutatta a fogatkozás mértékét. A másik ábrázolási módon az állatövi jegy is bekerült a képbe, melyben végbe ment a fogatkozás. A harmadik típust képviselik a valódi geometriai ábrák, melyek tudományosan szemléltették a fényváltozatokat.⁶⁵⁴

3. Hónapképek

Ezek maradtak a leghosszabb ideig a naptárak díszítő elemei. Emberalakok jelképezték a tizenkét hónapot, mezei és házkörüli munkákat, természeti, gazdasági, vallási szimbólumokat ábrázolták.⁶⁵⁵ A középkorban zsánerképekké fejlődtek az ókori minták. Például: március tavaszi kerti munkákat ábrázol; az április változó képet mutat, sok helyen ábrázolták a vajköpülés jelenetét; májusra a csónakázó jelenet jellemző; július aratás, szénakaszálás; augusztus betakarítás; október

⁶⁵³ ua. 73-75.

⁶⁵⁴ ua. 83-84.

⁶⁵⁵ Kovács István Gábor, 1989. A 16-17. század magyar kalendáriumai - a műfaj kialakulása. <<http://mek.oszk.hu/03200/03230/html/02.htm#2>> [2012. április 20.]

szőlőpréslés, szüret, makkoltatás (disznótartás) stb.⁶⁵⁶ A német kalendáriumok metszetei adták a mintát a magyarországi ábrázolásoknak.

4. Érvágás-figura

Jellemző ábra a régi kalendáriumokban. Az asztronómia és az orvostudomány szoros kapcsolatát mutatták, nem egy esetben a szerkesztők között orvosokat is találhatunk. A XV. század második felétől készült plakát alakú naptárak leginkább azért készültek, hogy feltüntessék az érvágáshoz alkalmas időpontokat, ezeket az adatokat csillagászati adatok alapján számították ki, majd bővítették különböző illusztrációkkal (érvágás műveletét bemutató ábra, bolygók stb.)⁶⁵⁷Mária Terézia 1750-es években készült rendelete tiltotta be.

5. Címlapdíszek

Gyakran találunk rajtuk keretdíszeket melyekben városképeket, címert vagy portrékat láthatunk. A keret összetett, láthatóak rajta zodiákus jegyek, bolygóábrák, szentek képei. A szöveg középen található, valamilyen – például - téglalap alakú mezőben. Gyakran az asztrológust is ábrázolták a címlapon, de magyarországi kalendáriumokra ez nem jellemző.⁶⁵⁸ Dukkon Ágnes könyvében ez az információ olvasható, viszont a mellékletben található 1. és 4. képeken látható, hogy egy asztrológus ül asztalánál. Az egyik 1785-re szól és Budán a Királyi Akadémiának betűivel jelent meg. (Jegyzékben 42-es számú). A másik, a jegyzéken a 138-as tétel „1829. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig.” Illusztrációként azonban egy 1839-es⁶⁵⁹ kiadása látható. A budai kiadáson egyszerű a keretdísz, a másodikon kicsit díszesebb, csavart motívum látható. Azonban a győri kiadás metszése elnagyoltabb, kevésbé megmunkált.

⁶⁵⁶ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 86-98.

⁶⁵⁷ ua. 102-104.

⁶⁵⁸ ua. 108.

⁶⁵⁹ Melléklet: 4. kép. Kép lelőhelye: Somogyi-könyvtár – I. f. 408

Nyomdák

A XVI. századtól kezdve a naptárkiadás a nyomdák számára jó jövedelemforrásnak számított. Megjelenhettek könyv formában, egyleveles falinaptárként, itt a toldalék anyag kevesebb, de felépítésükben megegyeztek. Magyarországon a XVI. században az ország és a nyomdák rossz helyzetét tekintve csak szórványosan adtak ki naptárakat. Ezek kiadása ott virágzott leginkább, ahol fejlett szellemi élet folyt, közlekedési csomópont, vagy városok és egyetemek voltak a közelben. Ebben a században magyar nyomtatványokat kiadó nyomdák működtek Krakkóban, Bécsben, Német-Újváron, Sárvár-Újszigeten, Nagyszombaton, Bártfán, Kassán, Debrecenben, Kolozsváron stb. Nem mindegyik tudott folytonosan fennmaradni, és a példányszámokról sincs pontos adat. Egy azonban bizonyos, hogy a nyomdákban a naptáraké volt a főszerep.⁶⁶⁰

Kalendáriumok felépítése

Az újkori kalendáriumok három részből épültek fel, a naptárt és a prognosztikont hivatásos naptárkészítők, matematikusok, asztronómusok állították össze, a toldalékot a naptár készítője illesztette hozzá. Újkori naptárak szerkezete: címlap; ajánlások magas rangú személyeknek; évfordulók jegyzéke; jelmagyarázat; naptár; rigmusok; egészségügyi, háztartási, gazdasági tanácsok; prognosztikon: asztrológiai információk; toldalék: vásárok jegyzéke, krónika, postajáratok.⁶⁶¹

Három jól elkülöníthető részük:

1. Naptár-rész: Az év egyes napjainak és a névnapoknak felsorolása. Az egyes napoknál csillagképekre utaló jeleket találhatunk (magyarázatuk mindig az első oldalukon található). Minden hónaphoz bekötöttek egy üres lapot melyre a tulajdonos feljegyezhetette életének fontos eseményeit. Az utókor szempontjából értékes információkat tartalmazhatnak. A Hold és Nap változásait nyomon követhetőek az illusztrációkon.
2. Prognosztikon: Más nevén asztrológiai jelentés. Jellemző részei: leírások az uralkodó planétáról, a négy évszokról, a Nap-és a Holdfogyatkozásairól, háborúról

⁶⁶⁰ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 115-116.

és békéről, betegségekről, a föld termékenységéről. Ezeket követte az érvágásról szóló rész, de ezt Mária Terézia 1756-ban betiltotta. A XVIII. századra oly mértékben lerövidült ez a rész, hogy csak az évszakokról, a Nap-és holdfogyatkozásokról tartalmazott néhány sort.⁶⁶² A prognosztikon változása mutatja a babonás rész kiszorulását a naptárakból.

3. Toldalék: Nagyon változó része a naptáraknak, az évszázadok alatt sok új információ és ismeret került bele. Tartalma attól is függhetett, hogy mely nyomdában jelent meg. A következőkben ismertetett részek általában minden típusban megtalálhatóak.

a) praktikus tudnivalók: vásárok jegyzéke, postajáratok, címtárak. Az egész országra szólóan közölték az információkat az olvasókkal. Gyakran a hatóságok rendeleteit is itt tették nyilvánossá.

b) Történelmi és gazdasági ismeretek, irodalmi műfajok: A szórakoztatás mellett célja a nép művelése volt, valamint az irodalmi anyanyelvűség elősegítése. Ezeknek volt igazán tudatformáló ereje, mert a szépirodalmi művek, szakirodalmak csak néhány száz példányban keltek el, ezzel szemben a naptárak rengeteg családhoz eljutottak.

Műfajai: Krónikák - A XVII. századi kalendáriumok egyik állandó alkotóeleme a Magyar Krónika. A latin nyelvű kalendáriumok igényesebbek a történeti anyag felhasználásában, mint más nemzeti nyelvűek. A nemzeti nyelvű krónikák szélesebb, de alacsonyabb műveltségű néprétegnek készültek. Ettől függetlenül ezek között is nagy különbségek vannak, minősége nagyban függött a kiadó, összeállító műveltségétől. A krónikák mellé gyakran kapcsolódtak egyéb történeti elbeszélések. Ezzel a kiadók tudatosan, vagy sem, de az olvasók történeti tudását gyarapították. Nem csak háborúk, hadjáratok, katasztrófák felsorolásából állt, tartalmazhatott tudományos és technikai felfedezésekről elbeszéléseket (pl. Amerika felfedezése,

⁶⁶¹ ua. 62.

⁶⁶² Szelestei Nagy László: Kalendáriumaink a 18. században = Kalender in Ungarn im 18. Jahrhundert. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. Budapest: OSZK 1980. 475-517. (Továbbiakban: Szelestei Nagy László, 1980.)

könyvnyomtatás feltalálása szinte minden krónikában szerepelt).⁶⁶³ Hadi és diplomáciai hírek, természeti katasztrófák is megjelentek bennük.⁶⁶⁴ A krónikát követte a városok lajstroma, újságok hiányában itt közölték a fontos eseményeket, híreket, emlékezetre méltó dolgokat. A krónika helyét később átvették a gazdasági olvasmányok. Tulajdonképpen ezek a legelső periodikák.

Orvosi tanácsok: Márai Terézia 1756. évi rendeletéig elég kétes értékű tanácsokat adtak. Az uralkodó ekkor tiltotta be az érvágást, köpölyözést. Némelyikben illemszabályokat ismertettek, öltözködésről, mosakodásról, asztalnál való étkezésről stb., napi életritmus kialakításáról, szántásról-vetésről, a botanikai értekezések, pedig az állatok gyógyításáról tartalmaztak tanácsokat.⁶⁶⁵

Versek, anekdoták, mesék, találós kérdések, mutatványokra, bűvészkedésre tanító leírások, mulató énekek, mulatságos történetek, szórakoztató receptek jelentek meg bennük leginkább a XVIII. századtól kezdve, ezzel is népszerűbbé téve a kalendáriumokat. Néha oktató jelleggel, de leginkább csak a szórakoztatás végett.

A toldalék tartalmát nagyban befolyásolták az éppen érvényben lévő szabadalmak is. A meséket, krónikákat, névtárakat meghatározták, milyen alakú naptárakban lehetnek jelen, és mely nyomdák adhatják ki.⁶⁶⁶ A nyomdászok, pedig versenyeztek a különböző szabadalmakért, a minél nagyobb haszon reményében.

Általánosan jellemző a XVII. századra, hogy a jóslások még nem tűntek el teljesen a naptárakból, ennek azonban egyetlen oka volt, még pedig az eladhatóság.⁶⁶⁷ A nép körében népszerűek voltak a jóslatok, ezért a nyomdászok nagyon sokáig nem tehették meg, hogy kihagyják a kalendáriumokból. A XVIII. században egyre több tervezet készült a színvonal emelésének érdekében, ugyanis sok volt a silány anyag bennük. Sokáig nem jártak sikerrel, éppen a fentebb említett ok miatt, miszerint a nyomdászoknak csak üzleti hasznot jelentett a kalendáriumok kiadása. Egységesíteni szerették volna a kiadást, de erre sem került sor, központi szerkesztésük lehetetlen lett volna.⁶⁶⁸

⁶⁶³ Závodszy Géza, 1992. i. m. 28.

⁶⁶⁴ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 176.

⁶⁶⁵ Dukkon Ágnes, 2003. 172.

⁶⁶⁶ Szelestei Nagy László, 1980. i. m. 475-517.

⁶⁶⁷ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 151.

⁶⁶⁸ Szelestei Nagy László, 1988. i. m. 316-344.

A naptárkiadók gondoltak az eltérő műveltségi szintekhez tartozó közönségre, ezért egyes naptárak szigorúan tudományosak voltak, a szakszerű leírások szemléltetésére törekedtek, a legnagyobb részük viszont a mitologikus irányt képviselte a laikusok számára. A piacokon jelen voltak a XVI. századtól az igényes munkák és emellett a szélesebb olvasórétegnek szánt kiadások, melyekből az elkövetkezendő századokban a ponyvaműfaj fejlődött ki. Áruk természetesen függött a formátumtól, kötés minőségétől stb., de így is az olcsó könyvek közé tartoztak, a szegényebbek is meg tudták vásárolni. Az olvasók köre sem volt egységes a legmagasabb rangúaktól a kisebb nemesekig, az értelmiségen át, a kereskedő polgárságig terjedt a vásárlók köre.⁶⁶⁹

Kalendáriumok a XVIII-XIX. században

A kalendáriumok voltak a korban a legnagyobb példányszámban olvasott, legnépszerűbb olvasmányok. A XVIII. század elején az irodalmi művek leginkább csak a nemességnek szóltak. Az előszóban terjedő szövegeket anekdotás gyűjteményekben rendezték össze, melyeket a kalendáriumkészítők felhasználtak munkáikhoz. Oktató jellegük mellett szórakoztatni akartak velük. Ezek a művek leginkább ponyvakiadásokban maradtak meg, és a kalendáriumok lapjain. A probléma az, hogy a kalendáriumok egy adott évre szóltak, ezért gyakran kidobták őket az év lejártával. Ha pedig érdekes volt, akkor ronggyá olvasták, tehát szintúgy nem lehet belőle kiadást találni. Legtöbb esetben nem is lehet egy egész sorozatot összegyűjteni egy-egy kiadó kalendáriumaiából. Mivel a polgárságnak és parasztságnak szinte ez volt az egyetlen olvasmánya, így érthető, hogy „szétolvasták”. Ezt mutatják a példányszámok, más könyvekből, folyóiratokból alig vásároltak, de a kalendáriumokból egy évben 100 ezres nagyságrendű példányszámok keltek el. Legnagyobb bevételt hozó kiadványok voltak, már ekkoriban verseny folyt a nyomdák között. A kalendáriumok kiadására is megjelennek a kiváltságok, Töltési István 1705-ben kapta meg az első ilyen szabadalomlevelet. Streibig József is szabadalmat kapott, mikor Sopronból Győrbe költözött, meghatározott fajtájú kalendáriumok kiadására. A nyomdászok

⁶⁶⁹ Kovács István Gábor, 1989. i. m. 24-25. Új funkciók, korlátozott korszerűsítés, szaporodó közönség

versenyeztek, ki tud több olvasót megszerezni, ezért érdekes elbeszélésekkel töltötték meg kiadványaikat esetleg folytatásos történetet raktak bele, ilyen véggel: „A folytatása a jövő esztendőben.”. 1775-ben a pozsonyi Landerer nyomda évi 16 ezer kalendáriumot adott ki - állításuk szerint-, pozsonyi Patzkó Ferenc 14-et, a budai Landerer 8 ezret, a győri Streibig pedig 7 ezret. Egy másik adat szerint a győri Streibig nyomda 1779-ben 50 ezer német és 60 ezer magyar kalendáriumot adott ki. Tehát az adatok nem megbízhatóak. Privilegium birtoklása nélkül is sokan adtak ki naptárakat, amelyeket be sem vallottak. Ha szerencsájük volt nem jelentette fel őket senki, ám legtöbbször akadt 1-2 rivális nyomdász, aki lebuktatta az engedély nélkül nyomtatókat. Rengeteg per volt a korban ilyen ügyek miatt. Mindenesetre az bizonyos, hogy nagy szükség volt rájuk, mivel nem volt még újság tehát innen informálódtak az emberek. Ezért viseli sok kalendárium, pl. a győri is azt a címet, hogy „Házi és Úti Kalendarium...”. 1774-ben Mária Terézia a naptárkiadást monopolizálni akarta, akkor rendeletében kimondta, hogy csak hasznos ismeretek kerülhetnek bele a naptárakba, a jóslást kitiltotta. A cenzúrát is megszigorították nehogy téves eszmék jussanak ki. Ekkor jelennek meg a szépprózai részek kezdetben csak lapkitöltés céljából. Azok olvasták leginkább, akiknek nem volt alkalma művelődni, így hasznossá váltak a nép tudásának emelése szempontjából. A külföldi minta (pl. német) nagy hatással volt, gyakran csak lefordították a német nyelvűeket magyarra. Közben arra is rájöttek a készítőik, hogy a hazai történetek sokkal kelendőbbek lehetnek.⁶⁷⁰ Németországból a XVI. században protestáns egyetemeken tanuló magyar ifjak is hozhattak haza német kalendáriumokat. Német naptáriródmunk megalapítója Henisch György volt, aki a XVI. század vége felé adta ki „Alter und Neuer Schreybkalender, auf das Jahr...” című naptárát. Majd Frölich indította meg Magyarországon a német naptáriródmunkat. Ezt a mintát vették át mások a XVII-XIX században.⁶⁷¹

A Schreibkalender típusú kalendárium nagyon népszerű lett a korban. Nevét, a hónapok mellé behelyezett üres lapokról kapta, melyek arra szolgáltak, hogy a

(1730-1820) <<http://mek.niif.hu/03200/03230/html/02.htm>> [2012. április 20.]

⁶⁷⁰ Elmét vidító elegy-belegy dolgok: rövidebb és hosszabb csípős históriák, melyeket a győri magyar kalendárium 1749-1849 éveiből ki-szedeggett, össze-rendezett s mostan az olvasóknak okulására közrebocsát. Szilágyi Ferenc. Budapest: Magvető, 1983. 393-421. (Továbbiakban: Szilágyi Ferenc, 1983.)

⁶⁷¹Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 1-62.

tulajdonos feljegyezhetette rájuk életének fontosabb eseményeit, időjárási tapasztalatait, vagy csak a mindennapi gondokat. Ebből fejlődött ki a XVIII. század végén a Volkskalender, mely egyre több helyet adott a napi eseményeknek, híreknek, felfedezéseknek stb. XIX. századra kifejlődött a naptárirodalom, mely a szükségleteknek megfelelően egyre többféle naptárat állított elő pl.: Hauskalender, Wirtschaftskalender, National- Hof- und Staatskalender, Genealogiekalender.⁶⁷²

Az 1582-ben bevezetett Gergely-féle naptárat⁶⁷³ új irányúnak is mondták a Juliánus-féle naptárral szemben, ezért fordul elő a címmegjelölésekben a „neuer und alter” vagy csak „neuer kalender” megnevezés. A jegyzékben a legtöbb kalendárium ezt a nevet viseli. Hazánkra a bécsi naptárak tették a legnagyobb hatást. Számunkra fontos a XVI. században megjelent „Krakauer Schreibkalender”, mely Bécs leghíresebb naptára volt. Az első ilyen kiadója Cosmerovius (1606-1674). Magyarországon 1754-ben Trattner és üzletvezetője Ueberreuter szerezte meg ennek a naptárnak kiadására vonatkozó privilégiumot.⁶⁷⁴

AZ ESTERHÁZY-GYŰJTEMÉNY KALENDÁRIUMAINAK JEGYZÉKÉRŐL

Dolgozatom tárgya a kismartoni Esterházy-gyűjteményben található kalendáriumok ismertetése. Az 1938-ban készített katalógust Zvara Edina (Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Humáninformatikai Tanszékének adjunktusa) tanárnőtől kaptam meg.

⁶⁷² Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 6.

⁶⁷³ Gergely-féle naptár: Csekélynek tűnő hiba volt a Julianus naptárban, mely az évszázadok alatt napokra duzzadt. Ez az a hiba, hogy 365 és $\frac{1}{4}$ napos évei 11 perc 13 másodperccel rövidebbek a 365 nap 6 óránál. Már a XV század csillagásza is felfigyelt erre a hibára és a tridenti zsinat fel is hatalmazta a pápát a kijavítására. 1578-ban XIII. Gergely pápa kezébe vette a naptárrendezés ügyét. Két csillagász Aloysius Lilius és Christophorus Clavius dolgozták ki javaslataikat, melyeket a pápa 1582-ben emelt törvényerőre. A katolikus hatalmak azonnal elfogadták a Gergely-naptárat, hazánkban 1588-ban iktatták törvénybe. A protestánsok már vontatottabban tették magukká, pápista újítást láttak benne. Ez a naptár sem teljesen pontos, még mindig pár másodperccel hosszabb a csillagászatilag pontos időhöz képest, de ez már csekély hiba. Serkentette a naptárak kiadását a naptárreform. Vannak egyes naptárak melyek együtt közlik a régi Julianus és az új Gergely naptárat is, ennek oka, hogy a protestánsok idegenkedéssel fogadták az új naptárreformot, ezáltal, hogy mindkét időszámítás megtalálható benne, nagyobb olvasó réteg vásárolta. – In: Monsberger R. Ulrik, 1931. 7., Hahn István: Naptári rendszerek és időszámítás. Budapest: Gondolat, 1983. 56-59.

⁶⁷⁴ Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 10.

1938-ban Hárich János az Esterházy-család levéltárosa készítette el a gyűjtemény jegyzékét, amikor V. Pál a kismartoni kastélyba visszavitette a Bibliotheca Esterházyana köteteit a helyi ferencesek bibliothékájából.

Hárich János az Esterházy hercegek magyarországi, majd burgenlandi levéltárosa.⁶⁷⁵ 1904. május 30-án született Veszprémben. 1928-ban végzett a Pázmány Péter Tudományegyetemen, a filozófia doktoraként, ezután az Esterházy hercegi levéltárban kezdett dolgozni.⁶⁷⁶ Leginkább „zenetörténettel foglalkozott és írásai a Muzsika c. folyóiratban jelentek meg.” Történelmi témájú tanulmánya „A veszprémvölgyi apácakolostor birtokainak története 1526-1773.” címen jelent meg.⁶⁷⁷ Másik műve: „Esterházy-Musikgeschichte: im Spiegel der zeitgenössischen Textbücher: Festgabe anlässlich der 150. Widerkehr des Todestages von Joseph Haydn” Szerző: Hárich János. Eisenstadt. Burgenländisches Landesarchiv. 1959. Mint említettem 1937-38-ban ő készítette el a gyűjtemény teljes katalógusát.

A jegyzék kalendáriumokat felsoroltató részében időrendi sorrendben szerepelnek a tételek, 1647 a kezdő dátum és 1923 az utolsó. Azon évszámok vannak kiemelve, mely évre az adott naptár szólt. Megadja címét, néhol összeállítóját, szerkesztőjét, de leginkább nyomdászát, a kiadás évét, és az ívméretet. Gyakran található az „Ugyanaz mint a fenti.” megjegyzés a lapokon, ez a felette álló kalendáriumnak egy másik évre szóló kiadása. A jegyzék átírásánál meghagytam ezen a néven őket. Az esetleges elírásokat, hibákat is szöveghűen közöltem. A jegyzéken összesen 294 naptár található. Ez a szám az 1938-as állapot óta megváltozhatott, lehet, hogy már nem található meg mind a gyűjteményben, de az is előfordulhat, hogy bővült az állomány, erről azonban egyelőre nincsenek információim.

A szakdolgozat mellékletében teljes egészében közlöm a jegyzéket, az egyes tételeket a megfelelő segédkönyvek és ezek online adatbázisai segítségével azonosítottam. Az azonosításához felhasznált munkák:

⁶⁷⁵ Mőcsényi Mihály: Kritikus gondolatok és ismeretlen tények Eszterháza építéstörténetéhez. Vélemények a műegyüttes alakulásáról. Soproni Szemle 1997. LI. évfolyam 1. szám. 9. <<http://sopszem.sopron.hu/sopszem/1997-LI-1.pdf>> [2012. 04.01.]

⁶⁷⁶ Magyar Katolikus Lexikon: Hárich János <<http://lexikon.katolikus.hu/H/H%C3%A1rich.html>> [2012. 04.10.]

- Petrik Géza Magyarország bibliographiája: 1712–1860, I-VIII. kötetek,
- Régi magyarországi nyomtatványok: 1636–1655.,
- Szabó Károly: Régi magyar könyvtár II.,
- Sztripszky Hiador: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának I-II. kötetéhez: pótlások és igazítások, 1472-1711,
- Kertbeny Károly (1824-1882): Magyarországi német könyvészet 1801-1860,
- Petrik Géza Magyar Könyvészet kötetei,
- Karlsruher Virtueller Katalog.

A kalendáriumok azonosítása több szempontból is nehézséget jelenthet. Elég belegondolnunk, hogy a mai naptárainkkal mit teszünk az adott év lejártával. Kidobjuk őket, mert elhasználódtak, és az újévben egyébként is másikat vennénk, tehát nincs már rá szükségünk. Nos, ez a vizsgált korban sem volt máshogy. A nyomdákban hiába adták ki folyamatosan évről-évre őket, van, amelyik évből egy sem maradt ránk. Ha fent is maradtak, az csak a véletlennek volt köszönhető. Néhány kalendáriumot a kezembe véve azt tapasztaltam, hogy a legtöbb csak vékony papírkötést kapott, így nem csoda, ha elrongyolódtak. Keménykötést nem érte meg nekik adni, mivel ezek csak ideiglenes szerepet töltöttek be. A nagy példányszámban előállított naptárakat meg is drágította volna az igényesebb kemény kötés. Természetesen előfordult egyes típusoknál a díszes borítás, melyeket előkelőbbek számára készítettek.

A jegyzék átírásánál látható, hogy a XIX. századi nyomtatványok azonosítása teljesen kimarad munkámból. Néhány művet nem ismertek a felhasznált segédkönyvek készítésekor, vagy talán nem is maradt belőlük példány, ez lehet az oka, hogy a bibliográfiai kézikönyvek nem említik őket. Petrik Géza Magyarország bibliographiája: 1712–1860 címében ott van az 1860-as határ, még is csak 1801-ig említi az adott naptárakat. Tehát előfordulhat, hogy a gyűjteményben lévő kalendáriumok egyedülállóak, azonban valószínűbb, hogy Petrik Géza gyűjtőmunkája nem terjedt ki elég mélyre hatóan. A XIX. századi kalendáriumok

⁶⁷⁷ Veszprém megyei életrajzi lexikon: <<http://helyismeret.ekmk.hu/lexikon/lexikon.php?betu=H>> [2012. 04.01.]

azonosítása egy következő dolgozat keretén belül megvalósulhat a közeljövőben. Az egyszerűbb és gyorsabb visszakereshetőség érdekében név- és helymutatót mellékeltem szakdolgozatom végén.

STATISZTIKA

A következő fejezetben táblázatokba rendezve szemléltetem a kalendáriumok nyelvi, nyomdászok és városok szerinti megoszlását.

Nyelvi összetétel

A számadatok alapján a német nyelvű naptárak vannak többségben, számszerűsítve 159 db. Amint a mellékelt táblázatban is látható:

Nyelvi megoszlás			
latin	magyar	német	francia
72	62	159	1

1. táblázat: Nyelvi megoszlás

Ez az arány nem meglepő, mivel a XIX. századig – főleg a nyugati területeken - a német nyelvű irodalom volt túlsúlyban, hiszen naptárirodalmunk is bécsi hatás alatt fejlődött ki. A nyomdászok, például a jegyzékben elég sűrűn felbukkanó Streibig-nyomda, csak elég soká kezdett magyar nyelvű naptárak kiadásához, és akkor sem nemzeties érzelmei vezérelték, hanem az üzleti érdekek.

Városok

A jegyzéken szereplő városokban kiadott nyomtatványok számáról készített szemléltető táblázatban láthatóak például „Pozsony, Kassa, Pest” megnevezésű csoportok. Ezek a Landerer család több nyomdájában megjelenő kiadványait jelzik, melyek a jegyzéken is így kerültek feltüntetésre.

város	a kiadványok száma
Bécs	30
Buda	86
Budapest	1

Győr	44
Győr, Buda	4
Győr, Kismarton	2
Ismeretlen	2
Kassa	1
Komárom	1
Lőcse	2
München	1
Nagyszombat	19
Nürnberg	3
Párizs	1
Pest	39
Pottendorf	1
Pozsony	29
Pozsony, Buda	2
Pozsony, Kassa	2
Pozsony, Kassa, Pest	1
Pozsony, Pest	22
Pozsony, Buda, Pest	1
Összesen	294

2. táblázat: Városok jegyzéke

Ebből látszik, hogy a gyűjteményben megtalálható legtöbb kiadvány Bécs, Buda, Győr, Nagyszombat, Pest és Pozsony városok nyomdáiban jelent meg.

Nyomdászok, kiadók, nyomdahelyek

A kalendáriumokban feltüntetett nyomdászokat, nyomdákat és kiadókat szemléltető táblázatomban látszik, hogy 47 különböző személyhez, intézményhez köthető a jegyzéken szereplő 294 db naptár. Ahol nem jegyezték fel a nyomdász nevét, ott a város vagy a nyomdahely nevéhez soroltam be az adott művet.

nyomdászok, kiadók	a gyűjteményben szereplő kiadványaik száma
Bécs	2
Brewer Sámuel	2
Bucsánszky Alajos	1
Byller Máthé	1
Dobai János	1
Egyházmegyei nyomda, Győr	1
Emich Gusztáv	10
Endters, Wolfgang	2
Friebeisz István	4
Geitler F. B.	3
Heckenast Gusztáv	2
Kassa, Pozsony	1
Hof- und Staats-Aerarial-Druckerei, k. k.	7
Királyi Magyar Egyetemi nyomda, Buda	65
Kürner Jakab János	2
Landerer Anna	13
Landerer család	11
Landerer-Heckenast nyomda	1
Landerer János Mihály	9
Landerer Katalin özv.	8
Landerer Lajos	7
Landerer Mihály	6
Lindauer, Joseph/Johann	1
Lochner Kristóf	1
Neusohl, Johann Stephani	8
Oderlitzky, Anton Michael	1

Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.	1
Patzko Ferenc Ágoston	5
Pressburg (Pozsony)	1
Schauff, Johann Nepomuk	5
Schneckenhaus, Venceslaus Melchior	1
Schwaiger, Andreas	1
Snischek, Karl. Kasp.	1
Sollinger, Johann Paul	16
Spaiser, Christian	3
Spaizer Ferenc Domonkos	7
Streibig János Gergely	7
Streibig József	21
Streibig Lipót (Leopold Streibig)	15
Trattner-Károlyi	19
Testu, Laurent Étienne	1
Töltési István	1
Typis Academicis Societatis Jesu	1
Tyrnaviae, Typis Regiae Universitatis Budensis	16
Verdussen, Hieronymus	1
Werfer, Carl	1
Összesen	294

3. táblázat: Nyomdászok jegyzéke

A Streibig-nyomda és a Landerer család kalendáriumai emelkednek ki leginkább, ők azok, akik generációkon keresztül jelen voltak a nyomdászat piacán, ezáltal az itt említett gyűjteményben is.

Ha évszázadokra bontom le a jegyzéket, akkor a kapott adatokból, világosan látszik, hogy a XIX. századi naptárak vannak túlsúlyban. Azokból is leginkább a század első felében megjelentek. Előfordulhat, hogy a korábbi századokból elvesztek

a kiadványok, de az is meglehet, hogy Esterházy Miklós (1765-1833) gyűjtésének – amikor is hatalmas méretekben növelte az állomány nagyságát – köszönhető ez a nagyarányú növekedés:

XVII. század	10
XVIII. század	77
XIX. század	205
XX. század	2

A jegyzéken szereplő nyomdák és nyomdászok

A legnagyobb egységet a jegyzéken szereplő nyomdáknak, nyomdászoknak, kiadóknak szántam. Beosztásom érthetővé válik a számok alapján, miszerint több mint 40 név szerepel a nyilvántartáson. A dolgozat méreteinél fogva értelemszerűen nem részletezhetem valamennyit, csak a legtöbb kiadvánnyal szereplőket és a kalendáriumkészítés „piacán” kiemelkedőket emeltem ki. Minden nyomda ismertetése előtt közlöm kiadványainak címét.

A magyar könyvnyomdászat teljes kiépüléséig - a XVII. századig - a legtöbb szerző előszeretettel választotta műve megjelenésének helyszínéül a bécsi nyomdákat. Így magyar nyelvű naptárakat bécsi szerzők és nyomdászok is adtak ki, mint például Kürner Jakab János.⁶⁷⁸ A jegyzéken két kalendárium található a bécsi Kürner nyomdából, mindkettő magyar nyelvű.

Kürner Jakab János [Johann Jakob Kürner] (†1675)

XVII. századi bécsi könyvkiadó és nyomdász.⁶⁷⁹ 1649-től 1675-ig működtette a városban typográfiáját.⁶⁸⁰

⁶⁷⁸ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 39, 124.

⁶⁷⁹ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 233.

⁶⁸⁰ CERL Thesaurus - Kürner, Johann Jakob. <<http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cni00034944>> [2012. április 20.]

1644-től Vitus Püchler altenburgi matematikus készítette a kalkulációkat Kürner kiadványaiban.⁶⁸¹ Mint például az 1658-as évre szólóban is (jegyzék 3.), a kalendárium címében olvasható: „Kalendarium Kristus Urunk születése után az M.DC.LVIII. ... Püchler Vid... Nyomtatta-ki Béchben Kürner Jakab János.”⁶⁸²

Magyar naptárakon szereplő német szerzők nevei például Hancken Bálint, David Herlicius, Puchler Vid, Andreas Argolus, Leopold és Matthäus Kürner, Christoph Neubarth és Johann Neubarth. Egy kivétellel mindegyikkel találkozhatunk a jegyzéken is.

Lőcsei naptárak

Német mester készítette a korban oly híres lőcsei jellegzetesen barokk naptárakat, napokra tagolt verses naptárral, havi verssel, vásárok jegyzékével, prognosztikonnal, gazdasági előírásokkal és magyar krónikával. A lőcsei naptár elterjedését és hírnevét biztosította, hogy a magyar nyelven megjelent naptárak közül ez az egyetlen, amelynek megjelenésére biztosan lehetett számítani minden esztendőben. Más naptáraink ekkor még hol megjelentek, hol elmaradtak.⁶⁸³ Frölich Dávid halála után pár évvel a lőcsei kalendáriumokon Christoph Neubarth sziléziai asztrológus neve szerepel, pontosabban 1651-től. Ő készítette a naptárszámításokat és prognosztikonokat.⁶⁸⁴ Halála után fia vette át helyét 1685-től Johann Neubarth neve van a nyomtatványokon. Ők állították össze a kolozsvári, lőcsei, és zsolnai kalendáriumokat is.⁶⁸⁵ Néhány nagyszombati naptár prognózisát is Christoph Neubart készítette.⁶⁸⁶ A jegyzékben 11 tételen szerepel valamelyikük neve (ld. névmutató: Neubarth, Christoph 8, 9, 10; Neubart, Johann 11, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21).

⁶⁸¹ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 39, 124.

⁶⁸² Melléklet. 3. számú kalendárium.

⁶⁸³ Rapaics Raymund: A magyar naptár. Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai, Gazda István vezetésével, közreműködött: Vargha Domokosné <http://www.ekonyvkereso.net/file/05300/05391/pdf/Rapaics_MagyarNaptar_Csill.pdf> [2012. április 23.]

⁶⁸⁴ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 140.

⁶⁸⁵ua. 136.

⁶⁸⁶ua. 137.

A jegyzéken két lőcsei nyomtatvány található, mind a kettőn Neubarth Christoph neve szerepel. (Tételszám: 9, 10.) 1674-es évre szóló „Uj és O Kalendarium, melyet Christus születése után való 1674. irt, Neubarth Christoph.- Lőtsen, Brewer Samuel által.” és ugyan ennek 1681-es évre szóló változata.

Brewer-nyomda (Lőcse: 1625-1739)

A fentebb említett – jegyzéken szereplő – kalendáriumok a méltán híres lőcsei naptárak előállítójánál, a Brewer-nyomdában jelentek meg. A jegyzékben két tétel köthető nevükhöz, de még sem hagyhattam ki részletesebb ismertetésüket, mert az általuk kiadott kalendáriumok a korban rengeteg más nyomdának adtak alapot. Sokan utánozták formáját kelendősége miatt. Jegyzéken szereplő kiadványainak címe: „Uj és O Kalendarium, melyet Christus születése után való...”

Lőcse városa a XVI. században tért át a reformáció következményeként a lutheránus hitre, majd az ellenreformáció során a XVIII. században katolikus hitre. A XVII. század egyik legjelentősebb typográfiájának, a négy generáción keresztül működő nyomdának ez okozta a vesztét.⁶⁸⁷

Bruno Brewer hozott létre könyvkereskedést a XVI. században a városban. 1625-ben a wittenbergi eredetű család könyvkereskedését Brewer Lőrinc (1625-1664) bővítette nyomdával.⁶⁸⁸ 1626-ban indította meg a magyar kalendáriumok nyomtatását, tehát egyből a nyomda termékei közé tartozott. 1665-ben fia Sámuel (1665-1699) lett utóda. Fénykorát kettejük alatt élte a nyomda. 1689-től kezdve Neubarth Kristóf fia János szerkesztette a naptárakat.⁶⁸⁹ 1700-tól Sámuel feleségének, Zsófiának neve szerepel a nyomtatványokon, 1706-tól pedig „Brewer Sámuel örökösei”. 1712-től Sámuel fiának Brewer Jánosnak neve tűnik fel. Ebben az időben már érezhetően csökkent a megjelenő művek száma.⁶⁹⁰ Brewer János a felvilágosodás szellemében bevezette az új hazai német naptárirodalmat, mely címében is újítást hozott: „Neuer Haus-und Reisekalender auf Ungarn, Siebenbürgen...”, a modern házinaptárat lehet benne felismerni. 1740-ben meghalt János, ekkor jelent meg az

⁶⁸⁷ Pavercsik Ilona: A lőcsei Brewer-nyomda a 17-18. században. I. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. Budapest: OSZK. 1979. 353-408. Az idézett hely: 405. (Továbbiakban: Pavercsik Ilona, 1979. I.)

⁶⁸⁸ ua. 405.

⁶⁸⁹ Monsberger R. Ulrik: A hazai német naptárirodalom története 1821-ig. Budapest: Pfeifer Ferdinánd, 1931. 1-62. (Továbbiakban: Monsberger R. Ulrik, 1931.)

utolsó lőcsei német kalendárium.⁶⁹¹ Mint már említettem az ellenreformáció nyomása miatt fejezte be működését a nyomda.⁶⁹² Lutheránus és kálvinista szellemű műveket adtak ki, katolikus csak szórványosan az 1730-as évektől jelent meg. Már az 1720-as évektől megnehezítette helyzetüket III. Károly cenzúra rendelete, miszerint a királyi cenzor ellenőrzése nélkül nem adhattak ki semmilyen könyvet a nyomdák. A cenzori teendőkkal a katolikus nagyszombati egyetem kancellárját bízták meg. Ha valaki megszegte a rendeletet, komoly büntetésre számíthatott. Ez már nagy visszaesést eredményezett, a másik következménye a rendeletnek, hogy a protestáns külföldi nyomdászlegények sem jöttek Lőcsére, így a munkaerő is megcsappant.⁶⁹³ Az 1730-as évektől szinte csak kalendárium kiadásból éltek. 1739-ben ez is megszűnt, mivel a kassai jezsuiták megszerezték a Házi és úti kalendárium kiadásának jogát 3 nyelven, ezzel tönkre téve a lőcsei nyomdát.⁶⁹⁴

A nyomda létrejötte óta adtak ki magyar és német nyelven egyaránt naptárakat. Összesen 132 db. jelent meg a nyomda egész működése alatt. Kiadványainak nagy része magyar nyelvű, mint ahogy a jegyzéken szereplő két kalendárium is (9, 10).⁶⁹⁵

Verdussen, Hieronymus (1666-1669)⁶⁹⁶

Antwerpenből érkezett Nádasdy Ferenc pottendorfi birtokán felállított nyomdájába. Családja már több generáció óta foglalkozott könyvkiadással. Johann Baptist Hacque-val Bécsben dolgozott, ezt bizonyítja sok 1667 és 1668-ból származó kiadvány. Verdussen azonban 1668-tól már a pottendorfi nyomdát vezette.⁶⁹⁷ 1669-ben a nyomda munkája megszűnt, 1670-ben Lorettomban folytatódott a munka, Verdussen nélkül. További információk nincsenek róla, pont úgy, mint a nyomda

⁶⁹⁰ Pavercsik Ilona, 1979.. i.m. 353 - 408.

⁶⁹¹ Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 1-62.

⁶⁹² Új magyar irodalmi lexikon. 1. kötet. Főszerk. Péter László. Budapest: Akadémiai K, 1994. 278-288. (Továbbiakban: Péter László, 1994.)

⁶⁹³ Pavercsik Ilona, 1979. i. m. 353 — 408.

⁶⁹⁴ ua. 353 — 408.

⁶⁹⁵ Pavercsik Ilona: A lőcsei Brewer-nyomda a 17-18. században II. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. Budapest: OSZK 1980. 349-475. (Továbbiakban: Pavercsik Ilona, 1980.)

⁶⁹⁶ 1620. május 17-én született és 1687. május 4-én halt meg, 1657-58 között vették fel a nyomdászok Szent Lukács céhébe. – Ecsedy Judit, V.: A régi magyarországi nyomdák betűi és díszai: XVII. század. Budapest: Balassi: Országos Széchényi Könyvtár, 2010. 89. (Továbbiakban: Ecsedy Judit V., 2010.)

felszereléséről sem.⁶⁹⁸ Egy kiadvány származik Pottendorfból, a 7-es számú, melyet Argolus András kalkulációja alapján Greissel János György állított össze.

Töltési István (Komáromi nyomda: 1703-1721)⁶⁹⁹

A XVIII. század elején több sikertelen kísérlet történt nyomda alapítására a városban. Az adatok elég bizonytalanok, az első állandó typográphiát illetően, talán Töltési István - debreceni könyvkötő és nyomdász - hozhatta létre.⁷⁰⁰ Életéről keveset tudnak, sőt több évtizedről adatok sem állnak rendelkezésre. A szakirodalmakat olvasva elég nagy különbségeket fedeztem fel. 1660 körül született és 1737-ben halt meg. 1681-ben külföldi tanulmányútra küldték Hollandiába nyomdászatot tanulni Debrecen város költségén. Ugyanis a városnak érdekében állt, hogy nyomdájuk élén egy tanult, értő ember álljon, aki a betűmetszéshez is ért. Miután hazatért 1683-1685-ig volt a typográfia élén, azonban munkájával nem voltak megelégedve. Az ezt követő években a szakirodalom sem pontos Tapolcainé Sáray Szabó Éva tanulmánya szerint 1686-ban telepedett le Komáromban. Ecsedy Judit szerint miután elhagyta Debrecen életében több év ismeretlen, csak 1703-ban tűnt fel Komáromban.⁷⁰¹ Felmerül a kérdés, ha már 1686-ban Komáromban lett volna, miért csak 1705-től ismertek nyomtatványai, talán a nyomda felszerelésével foglalkozott, de ez a 20 év nem elfogadható a berendezések beszerzésére szánt időre, túl hosszú intervallum. Így elfogadhatóbbnak tartom Ecsedy Judit megállapítását. Talán egyik oka ideköltözésének –amiről szintén nincsenek biztos információk - az üzleti lehetőség, amit a nyomda nélküli városban látott.

A XVIII. századig bárki adhatott ki kalendáriumokat, de a szigorú cenzúrarendeletek miatt később ezt szabadsághoz kötötték.⁷⁰² Az első ilyen

⁶⁹⁷ Ecsedy Judit, V., 2010. i. m. 84-89.

⁶⁹⁸ ua.

⁶⁹⁹ Petrik Géza: Magyarország bibliographiája: 1712-1860, VIII. köt. Függelék. Nyomda-és kiadástörténeti mutató. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest. 1991. 210. (Továbbiakban: Petrik Géza, 1991.)

⁷⁰⁰ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 158.

⁷⁰¹ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 158.

⁷⁰² Az államhatalom igyekezett, befolyását növelni a kalendárium kiadásokon. Legelőször azt határozták meg, hogy ki adhat ki naptárakat. Céljuk volt, hogy a király által adományozott privilégiummá tegyék a kalendáriumkiadást. Nem volt érdektelen az államhatalom ez iránt a több tízezer példányban megjelent információhordozó iránt, ugyanis nem volt lényegtelen mit olvasnak az

kizárólagos szabadalmat Töltési István kapta 1705-ben I. Józseftől.⁷⁰³ Ezért is szántam személyének nagyobb egységet. 15 évre szóló a lőcsei mintára szerkesztett kalendáriumok kiadásának joga. A szabadalom megadása előtt már két évvel adott ki kalendáriumokat, amire nem volt engedélye. Így azokat lőcsei nyomdahellyel tüntette fel, hamisan.⁷⁰⁴ Az RMK szerint legkorábbi terméke egy kalendárium 1711-ből.⁷⁰⁵ Sztripszky azonban 1706-1710 közötti kalendáriumokat is említ, mint ahogy ezt a jegyzéken a 11-es számú tétel is bizonyít. Nyomdájának felszereltségéről sem tudnak semmit. Meglehet, hogy az Amszterdamból hozott és a Debrecenben metszett betűkészletét használta Komáromban. Kalendáriumainak minősége elmarad a korban oly népszerű lőcsei és nagyszombati mögött, ennek ellenére népszerűek voltak. 1705-1721-ig minden évben jelentetett meg naptárat, ez volt a fő bevételi forrása. Ezek mellett csak két imádságos és énekes könyvet adott ki.⁷⁰⁶ 1721 után nem állnak rendelkezésre adatok Töltésivel és nyomdájának sorsával kapcsolatban.⁷⁰⁷ Tehát valószínű, hogy megszűnt működése, Landerer vásárolta meg egyes dúckészleteit. 1737-ben halt meg, de a nyomda bezárása és halála közötti időről sem tudnak semmi biztosat.⁷⁰⁸

Kalendáriumainak felépítése

A XVII. század második felétől Neubarth Christoph (1651-1681), majd Neubarth Johann [János] állított össze kalendáriumokat az ország szinte egész területén, ahogy ezt Lőcsénél is láthattuk. Így Neubarth Johann [János] szerkesztette a komáromi kalendáriumot is.⁷⁰⁹ Az itt kiadott kalendáriumok címlapja piros-fekete nyomással készült, és Magyarország koronás címerének fametszetes rajza található rajtuk

emberek ezrei. – In: Kovács István Gábor, 1989. – A központi hatalom beavatkozása s a felvilágosodás kalendáriumideálja

<<http://mek.niif.hu/03200/03230/html/02.htm>> [2012. április 20.]

⁷⁰³ Gárdonyi Albert: A XVIII. század legkeresettebb könyve. Magyar Könyvszemle 1941. (65. év 3. foly.) 3. sz. 232-244. (Továbbiakban: Gárdonyi Albert, 1941.)

⁷⁰⁴ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 158.

⁷⁰⁵ Csak 1711 utániak maradtak fent, melyek 1721-ig mind megtalálhatóak a Ráday-Gyűjteményben. – Sáray Szabó Éva, Tapolcainé: Komárom nyomdászati- és sajtótörténete, 1705-1849. Komárom: KT Könyv- és Lapk., 2010. 11-30. (Továbbiakban: Sáray Szabó Éva, 2010.)

⁷⁰⁶ Sáray Szabó Éva, 2010. i. m. 11-30.

⁷⁰⁷ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 158.

⁷⁰⁸ Sáray Szabó Éva, 2010. i. m. 11-30.

⁷⁰⁹ ua. 11-30.

(gyakori címlap dísz, pl. Melléklet-képek 5.), melyet két oroszlán tart, ez a motívum szerepel a lőcsei kalendáriumokon is. Az első része az öröknaptári rész, majd a naptári rész (szintén piros-fekete nyomással készült) naptári jelekkel. A hónapok kétféle megnevezésben szerepelnek, mely gyakori szerkesztési mód volt a többi nyomda naptáraiban is. (pl. Januarius-Boldog Asszony hava). A következő rész az asztrológiáé, majd a háborúkról, betegségekről, termésről tartalmaz előrejelzést. Az érvágásra utaló rész majd csak az 1720-as kiadásban jelent meg, pedig máshol már a kezdetektől a naptár része volt. Vásárok jegyzéke havonkénti lebontásban- napokra lebontva- mellettük a városok nevei. A krónika szintén megtalálható és a kalendárium kiadásának évéig vezeti el az olvasót. Valószínű, hogy nagy példányszámban jelent meg, mivel a debreceni nyomdától elvonták ezt a jogot 1713-ban. Emiatt rövid idő alatt kellett előállítani hatalmas példányszámban, ami a minőség rovására ment. A betűk megjelölése sem egyforma, helyesírási hibái is vannak. A kalendáriumok szedése sem egységes, és a színek is változnak egy kiadványon belül. Záródíszként gyakran alkalmazott virágornamentikát, geometriai ábrákat, fametszetes iniciálékat. Vékony papírkötést kaptak kalendáriumai, ívjelzésekkel és őrszavakkal.⁷¹⁰

Streibig-nyomda (Győr 1727-1850)⁷¹¹

Jegyzéken szereplő kiadványainak címe: „Calendarium Jaurinense titolare, politicum, juridicum.”; „Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Calender.”

Következő nyomda, melyet kiemelnék az a győri Streibig-nyomda. Azért is tartom fontosnak hosszabb részletezését, mert a kalendáriumok legnagyobb hányada - pontosabban a 294 db. közül 43 db. - innen származik. Több generáción keresztül üzemelt a typográfia, ez látható a mellékelt kis táblázatban, és a jegyzéken szereplő kalendáriumok számán is.

⁷¹⁰ ua. 11-30.

⁷¹¹ Petrik Géza, 1991. i. m. 302.

Nyomdavezetők⁷¹²

Streibig József Antal	1727-1736
Streibig János Gergely	1737-1781
Streibig János Gergely örökösei	1781-1783
Streibig József	1783-1818
Streibig Leopold	1815-

A jegyzéken szereplő tételek között három Streibig családtag neve szerepel: Streibig János Gergely; Streibig József; és Streibig Leopold.

A nyomda megalakulásának története

Streibig József Antal 1708-ban Alsó-Ausztriában hozta létre typográfiáját, 1719-ben költözött Magyarországra, először 1720-ban Kismartonban,⁷¹³ 1721-ben Sopronban, 1727-től pedig Győrben dolgozott.⁷¹⁴ Arról, hogy Streibig mikor költözött Sopronba több adatot is találtam, Pitroff Pál könyve szerint 1725 körül, az Új Magyar

⁷¹² Névváltozatok: Typis Jaurinensis, Typis Streibigianis, bey den Streibigischen Erben, Streibig Gergely maradékinál. – Petrik Géza, 1991. i. m. 302.

⁷¹³ Kismartonban működő nyomdák: Hübschlin-nyomda, 1712-1713 és Streibig-nyomda 1720. Kismartonban először 1711-ben alapította a Typis Residentiae Kismartoniensis nevű nyomdát Johann Baptist Hübschlin (1677 –1713). Esterházy Pál támogatásával valósult meg ez a terv a kismartoni kastélyban. Wix Györgyné és Borsa Gedeon is azt írja tanulmányában, hogy 1715-ig működött a nyomda Kismartonban. Azonban Ecsedy Judit állítása szerint csak 1713-ig dolgozott itt Hübschlin. 1715-ben már utódai üzemeltettek nyomdát Bécsújhelyen. Borsa tanulmánya 1956-os, Ecsedy Judit kutatásai frissebbek, így véleményem az, hogy Hübschlin csak 1711 végétől 1713-ig tartózkodott Kismartonban. Valamint a támogató Esterházy Pál halálával (1713) a nyomda sem működött tovább, utóda Mihály herceg bezáratta.

Streibig József Antal is itt dolgozott egy évet, de többen úgy gondolják, hogy magyarországi munkásságát Sopronban kezdte, mert kiadványa ebből a korból nem maradt. Ecsedy Judit szerint 1719-ben érkezett Kismartonba, előtte Alsó-Ausztriában működött 1708-tól 1719-ig, és 1721-ben ment Sopronba. A nyomda felszerelése nem az Esterházy család tulajdona volt, hiába voltak udvari nyomdászok mindketten. Ezt bizonyítja, hogy később Streibig és Hübschlin is saját felszerelésével folytatta a nyomtatást más városban. Gyors távozásuk mutatja, hogy itt nem tudott gyökeret verni a nyomdászat, és a korban nem is alakult több nyomda a városban. Arra a kérdésre, hogy Hübschlin távozása és Streibig megérkezése, vagyis az eltelt 7 év alatt kettejük között működött-e nyomda nem tudják a választ. - Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 109-117. ; Wix Györgyné: Néhány adalék a kismartoni nyomda történetéhez. MKSz, 1965. 138 -141.

<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00259/pdf/MKSZ_EPA00021_1965_81_02_128-158.pdf#page=11> [2012. április 21.]; Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 155.; Borsa Gedeon: Adatok a 18. századi kismartoni nyomdáról. MKSz, 1956. 138–139. <<http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=21>> [2012. április 21.]

⁷¹⁴ Új magyar irodalmi lexikon. 3. kötet. főszerk. Péter László. Budapest: Akadémiai K, 1994. 1846-1847. (Továbbiakban: Péter László, 1994.)

Irodalmi Lexikon szerint 1721-ben. Mivel 1720-ban elhagyta Kismartont valószínűsítem, hogy 1721-ben már Sopronban lehetett. Sőt olyan feltevés is van, hogy már 1715-ben itt adta ki nyomtatványait, de talán ekkortájt még nem rendelkezett engedéllyel, így vagy engedély nélkül adta ki köteteit, vagy ez az állítás sem igazolható. Ezt túl korainak tartanám, a fentebb említett okok miatt. Sopronban és Győrben is ő volt az első nyomdász. 1726-ban kapta meg a jogot naptárak kiadására Sopronban, mely latin nyelvű címtárat⁷¹⁵ is tartalmazott, ez volt a „Titulare Calendarium seu Schematismus Regni Hungariae,” mely ezután évről évre megjelent.⁷¹⁶

A püspök pártfogásával került Győrbe 1726-ban, aki Sopronból telepítette át az ott már haldokló üzemet, melyet támogatásával rendeztetett be a nyomdász. (Ez az adat is bizonytalan, egyes források szerint 1728-ban költözött át). A nyomda 120 évig üzemelt Streibig és utódai vezetése alatt. Évekig ezzel a felirattal jelentek meg nyomtatványai: „Typographus eppalis” – azaz püspöki könyvnyomtató.⁷¹⁷ A jegyzékben is szerepel ilyen megnevezés: 12-es: „1751. Calendarium Jaurinense titolare, politicum, juridicum.- Jaurini, Typis Gregorii J. Streibig, Episc. Typ. -k.8-r.” Nyomtatási engedélyt 1726-ban kért naptárak kiadására, olyanokra, melyeket már Sopronban is elkezdett kiadni. 10 évre megadták neki a privilégiumot, megjelölt formátumú címtáras latin és német naptárakra,⁷¹⁸ melyek címtárát a királyi kancellária cenzúrája alá vonták. Nyomtatványa volt a „Calendarium Jaurinense...”, 1728-tól,⁷¹⁹ melyből két évre szóló található a gyűjteményben. A XVIII-XIX. században a nyomdák versenyeztek a kiadási jogokért, főleg a nagy jövedelmet hozó kalendáriumokra vonatkozóért, ezáltal sokszor kerültek összetűzésbe a nyomdászok. Egy adat szerint Spaiser Ferenc Domonkos könyvkereskedő bepanaszolta Streibiget, hogy 1730-iki évre olyan naptárat adott ki, melyre nem volt engedélye, de mivel a püspök könyvnyomtatója volt nem vonatkoztak rá a

⁷¹⁵ Az első címtárak még csak a legfontosabb állami és egyházi tisztségviselők neveit közölték. A 19. században oly mértékben bővültek, hogy már a tisztségviselői kategória képviselőin kívül a segédszemélyzetet is a megyei és városi tisztségviselők nevét is közölték. Kis Gábor... Bárók, királyi család tagjai

⁷¹⁶ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 155-156.

⁷¹⁷ Pitroff Pál: A győri sajtó története: 1728-1850. Győr: Győr szabad királyi város kiadása, 1915. 6-14. (Továbbiakban: Pitroff Pál, 1915.)

⁷¹⁸ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 156-157

helytartótanácsi rendeletek. Azonban a Titulare kalendáriumok nem megfelelő terjesztése miatt, néhány éven keresztül szüneteltették kiadásukat, pedig meg volt rá a kiadási joguk. Ekkor Spaiser könyvkereskedővel újabb viszálykodás alakult ki, mert ő ezt kihasználva olyan naptárakat adott ki, melyek a győri műhely privilégiumába tartoztak. Tettét azzal indokolta, hogy Streibig azáltal, hogy nem adott ki ilyen naptárakat és hirtelen beszüntette őket, nagy kárt okozott a népnek, ugyanis 7 éven keresztül nem élt jogával (1730-tól). Spaiser pedig 1735-től adott ki kalendáriumokat, és 1737-ben jött ellene a panasz. Streibig fia, Streibig János Gergely 1737-ben kérte, hogy atyja kiváltságait ruházzák rá, azzal az indokkal, hogy atyja időskorára tekintettel nem törődött rendesen a kiadásokkal. A Spaiser-Streibig ügy vége az lett, hogy mindketten megkapták a jogot kalendáriumok kiadására, Spaiser Ferenc Domonkos, mint könyvárus a saját kalendáriumait a pozsonyi nyomdában saját költségén kinyomtathatta és forgalomba hozhatta. Az ifjú Streibig pedig élt jogával és 1737-től folyamatosan megjelentette a német Schreibkalender-t, 1739-től latin nyelvűeket is. Az id. Streibig 1744-ben nyert győri polgárjogot (ekkor már fia vezette a műhelyet), innentől kezdve függetlenedett a püspöki fennhatóság alól és kiköltözött a püspöki házból. 1787-ben már az ő fia, József üzemeltette az ekkor haldokló nyomdát, mert Streibig János Gergely nem fordított elég figyelmet a fejlesztésekre, ennek eredménye az lett, hogy egyre rosszabb minőségű kalendáriumokat állítottak elő.⁷²⁰ 1782-ben rokonának Landerer János Mihálynak a segítségét vette igénybe. A nyomda felvirágzását követően Pápán és Veszprémben nyitottak fióküzletet. Petrik Géza: Magyarország Bibliográphiája nyomdászati kötete szerint 1783-ban vette át a nyomda üzemeltetését Streibig József, bizonyítja ezt a jegyzéken szereplő 1784-es kalendárium (41.) is, melyen szerepel a neve. Latin és német nyelvű naptárkiadásai jelentek meg, melyek a legfőbb bevételi forrásaik voltak. 1807-től özvegye, majd 1815-től fia Streibig Leopold vezette az akkor már jól jövedelmező nyomdát.⁷²¹ Őt követte halála után özvegye – Klara Werner - 1837-től.

⁷¹⁹ Szelestei Nagy László, 1980. i. m. 475-517.

⁷²⁰ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 156-157., Pitroff Pál, 1915. i. m. 6-14.

⁷²¹ ua. 103-104.

1850-ben Sauverin Viktor Géza vásárolta meg a csődbe ment üzemet, aki már korábban művezető volt a typográphiában.⁷²²

A Streibig-nyomda naptárai

A kalendáriumok voltak a Streibig-nyomda legnépszerűbb, legnagyobb példányszámban megjelenő és legmesszebbre eljutó kiadványai.

Hazánkban az elsők között volt német kalendáriumok kiadásában Streibig József Antal. 1729-ben megjelent kalendáriumának címe: „Crackauer Schreib-Calender auff das Jahr...Raab, druckt Jos. Ant. Streibig...” 1737-től minden évben megjelentették a naptárakat. A XVIII. században a szigorú cenzúratörvények miatt egyre inkább el kellett hagyniuk a babonás részeket, ez azonban nem ment egyik napról a másikra, helyükre próbáltak hasznos közleményeket tenni, különösen a háztartással kapcsolatosakat, anekdotákat (erkölcsi tanításuk miatt). Ez általánosan jellemző volt az összes nyomdára. A Schreibkalender annyira népszerű volt, hogy évente 20-30 ezer példányt nyomtattak belőle.⁷²³

A Streibig nyomda első győri terméke az 1728. évre szóló, német és latin nyelvű, nagyméretű kalendárium volt. Három megjelentetett típusal dolgoztak: *Calendarium Jaurinense titulare et historicum*; *Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender*; Házi és úti ó és új kalendárium.

A magyar nyelvű naptárukból egy sem lelhető fel az Esterházy-könyvtárban. „*Calendarium Jaurinense titulare et historicum*” típusból két darab található a 12-es szám alatt, egy 1751-es évre szóló „*Calendarium Jaurinense titulare, politicum, juridicum.- Jaurini, Typis Gregorii J. Streibig, Episc. Typ.*” 13-as szám alatt, pedig egy 1753. évre szóló.

„*Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender*” típusú már jóval nagyobb számban fordul elő a jegyzékben, szám szerint 41 db. A 2. táblázatból kiemelt részen látszik a jegyzéken lévő kalendáriumok többsége Streibig József munkássága alatt jelent meg.

⁷²² Péter László, 1994. III. kötet. 1846-1847.

⁷²³ Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 1-62., 48

Streibig János Gergely	7
Streibig József	21
Streibig Leopold	15

Naptáraikban lévő tudományos részeit általában átvették máshonnan, de néha eredetit, saját készítésűt is közöltek. Rendszerint utánnyomásból dolgoztak csak úgy, mint a többi nyomda. Azonban ez rányomta bélyegét a minőségre, és a nyomdában lévő nem megfelelő odafigyelés is hibákat eredményezett. Színvonala nem érte el a – majd később említett - *Calendarium Tyrnaviense*-t.

Az ifjú Streibignek jelentek meg magyar nyelvű kalendáriumai, melyek szintén gyengék voltak színvonalukban, de legalább újításnak számítottak. Természetesen csak üzleti hasznot látott anyanyelvi naptárainak megjelentetésében, nem pedig a magyarok iránti nagylelkűsége vezérelte. 1749-ből ismert az első kiadása a Házi és úti új kalendáriumnak, de nem tudni mikor kezdték ezt a típust. Példányok leginkább csak az 1771-es évek után lelhetőek fel belőle, az Esterházy-gyűjteményben pedig egyáltalán nem fordul elő. Nagyban hasonlított a lőcseire mind kívül, mind belül, ezzel a vevőket nagymértékben meg tudták téveszteni.⁷²⁴ Gazdasági naptáraik is jelentek meg „*Calendarium oeconomicum perpetuum*” névvel.⁷²⁵ Ilyenek nem találhatóak a gyűjteményben, így további részletezésüket mellőzöm.

Német kalendáriumaikban összeválogatták a külföldi latin kiadások anyagát, a magyar cikkeket, pedig ezekből a németekből fordították. Sokan fel is emelték hangjukat a rossz és hibás fordítások miatt. Egy ideig a silány minőségű kiadásokból nagy hasznuk származott, ám hamar felléptek a versenytársak. Jobb minőségű betűkkel dolgoztak, így Streibig egyre kevesebbet tudott eladni. Sokat pereskedett, közben 1752-től újra püspöki ráadásul még királyi könyvnyomtató is lett. Innentől fogva a naptárak kiadását minden formában megtehetette. Kérte a helytartótanácsból, hogy a budai nyomdának tiltsák meg az ő pirivilégiumába tartozó kalendáriumok

⁷²⁴ Pitroff Pál, 1915. i. m. 14-16.

⁷²⁵ ua. 18.

kiadását, valamint feljelentette a pozsonyi és soproni nyomdászokat, könyvárusokat, hogy az ő jogai alá tartozó naptárakat adnak ki.⁷²⁶

Mint nyomdász műhely természetesen nem csak naptárak kiadására „szakosodott.” Könyveket is nyomtattak megrendelésre, csak egyet szeretnék kiemelni, itt jelent meg „Esterházy Miklós gróf palatinusnak Rákóczi György erdélyi fejedelemnek írt egynehány intő leveleinek igaz párja” 1756-ban.⁷²⁷

Patzkó Nyomda (Pozsony 1771-1806; Pest 1788-1829) ⁷²⁸

Jegyzéken szereplő kiadványainak címe: „Neuer Schreibkalender...”

Pozsonyi-nyomda

Patzko Ferenc Ágoston	1771-1797
Patzko Ferenc József	1797-1806 ⁷²⁹
Patzko Károly	-1809

Patzko Ferenc Ágoston olmützi származású volt, korábban a pozsonyi Landerer műhelyében dolgozott, majd önállósodott. Pozsony második nyomdáját ő állította fel 1771-ben. 1775-ben elnyerte a kormányhatósági munkák nyomtatását Landerer elől. Magyar nyelvű kiadványokat nem igen adott ki. 1788-tól volt egy fióknyomdája Pesten, amit fia (Patzko Ferenc József) vezetett egészen 1830-ig. 1806-ig ő irányította a pozsonyi nyomdát is apja halála után, majd ez meg is szűnt.⁷³⁰ Patzko Ferenc Ágoston 6 féle nyomdászjelvényt használt,⁷³¹ mindegyike nevére utal, az alsó részükben szinte mindig megtalálható összefonódva a FAP betűsor. A 6. jelvénye azonban eltér a többitől, ezt csak az általa kiadott kalendáriumok belsejében vagy

⁷²⁶ ua. 21-23.

⁷²⁷ ua. 26.

⁷²⁸ Petrik Géza, 1991. i. m. 446. Pusztai Ferenc lexikonában 1809-ig vezeti el a Patzko család irányításában a nyomdát.

⁷²⁹ Magyarország bibliographiája: 1712–1860, VI. köt.: Nyomda- és kiadástörténeti mutató. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest. 1972. 420. (Továbbiakban: Petrik Géza, 1972.)

⁷³⁰ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 216.

⁷³¹ Ecsedy Judit V., Simon Melinda, 2009. i. m. 177.

címlapján használta. Két gyermekalakot ábrázol, az egyikük egy földgömböt ölel magához, melyen az égövi jelek láthatóak.⁷³² Egyedülálló a hazai gyakorlatban, hogy van olyan jelvénye melyet kizárólag saját kiadású naptárai címlapján vagy belsejében alkalmazott. Pesti fiók-nyomdájában megjelent kiadványain nem használt nyomdászjelvényt.⁷³³

A pozsonyi Patzkó-nyomda naptárakon használt nyomdászjelvénye a Neuer Schreibkalender auf 1786. évi naptárában. Mérete: 43 ×75 mm⁷³⁴

Az Eszterházy jegyzékben a 24, 27, 28, 46, 53-as jelzetű kalendáriumok kiadása köthető nevéhez. Mind Pozsonyban jelent meg, Patzko Ferenc Ágoston működése alatt.

Schnisek Károly Gáspár

1817-ben vette át Patzko Ferenc József pozsonyi nyomdáját és 1832-ig volt tulajdonában.⁷³⁵ A Pusztai Ferenc által szerkesztett lexikonban ezt az adatot találtam, viszont a jegyzékemben egy 1815-ös évre szóló kalendáriumon szerepel a neve, valószínűsítem, hogy valamivel hamarabb vehette át a Patzko nyomda vezetését. Annak a ténynek a tudatában, pedig biztos vagyok benne, amit a Patzko nyomda szócikknél találtam a Nyomdászati enciklopédiában. Ott ugyanis 1809-es év szerepel a nyomda megvásárlásánál. Egy nyomtatvány származik az ő nyomdájából, még pedig a 103-as számú: „1815. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg, Karl. Kasp. Snischek.”

⁷³² ua. 25.

⁷³³ ua. 181.

⁷³⁴ Ecsedy Judit V.: [Magyarországi nyomdászjelvények a 18. században](#) Magyar Grafika 2008. 1. sz. 60-65.

⁷³⁵ Nyomdászati enciklopédia: Az összes grafikai tudományok ismerettára. Szerk. Pusztai Ferencz. Budapest: Pallas, 1902. 264. (Továbbiakban: Pusztai Ferencz, 1902.)

Oderlitzky, Anton Michael (Pozsonyi nyomda: 1790-1792)⁷³⁶

Nyomdász, kiadó. Pozsonyban vált nyomdatulajdonossá az 1790-es években, amikor átvette a Löwe Antal könyvkereskedő által 1784-ben alapított pozsonyi nyomdát.⁷³⁷ Patzko műhelyében tanulta a mesterséget fiatal korában. Fő jövedelem forrása a német nyelvű kalendáriumok kiadása volt. Két évig irányította a nyomdát, 1792-ben eladta műhelyét Schauuff János pozsonyi rajztanárnak.⁷³⁸ Nyomtatványai ritkák, de látszik rajtuk milyen igényes kiadások.⁷³⁹ A gyűjteményben egyetlen kiadványa található az 54-es számú 1791-es évre szóló pozsonyi „Alt- und neuer Schreib-Kalender”.

Landerer család

A legnagyobb egységet a jegyzéken a Landerer család képviseli. Összesen 55 kiadványon szerepel valamelyik családtag neve:

Landerer Anna	13
Landerer család	11
Landerer-Heckenast nyomda	1
Landerer János Mihály	9
Landerer Katalin özv.	8
Landerer Lajos	7
Landerer Mihály	6

Jegyzéken szereplő kiadványaik címei: „Historischer Haus- und Wirtschafts-Kalender”, „Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender”, „Neu eingerichteter allgemeiner Schreib-Kalender”, „Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender”, „Sibillinische Weissagung in einem alt- und neuen Crackauer-Kalender”.

⁷³⁶ Petrik Géza, 1991. i. m. 9.

⁷³⁷ CERL Thesaurus: Oderlitzky, Anton. <<http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cni00028587>> [2012. április 17.]; Pusztai Ferencz, 1902. i. m. 212.

⁷³⁸ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 219.

⁷³⁹ Ecsedy Judit V., Simon Melinda, 2009. i. m. 24.

A család nyomdáinak megalakulása

Royer János Pál a XVIII. században vándorolt be Magyarországra. 1715-ben települt le Pozsonyban, az ország egykori fővárosában, ahol ebben az időben nem létezett nyomda.⁷⁴⁰ Témánk szempontjából fontos lehet, hogy elnyerte a kis alakú német kalendáriumok kiadásának privilégiumát, mindezt a nagyszombati nyomda felügyelete alatt. Más fajta típusú pozsonyi kalendáriumot Spajzer adhatott ki, de Royer volt a nyomtatást végző személy, ilyen kiadványokkal is találkozhatunk a jegyzékben.⁷⁴¹ 1736-ban bekövetkezett halála után özvegye vezette a nyomdát, majd az ő halála után lányuk, Anna Mária férje Bauer állt az élén, aki tovább fejlesztette és igényes kiadványokkal tette még ismertebbé. Ezután Royer fia örökölte a műhelyet, adósságai miatt azonban kénytelen volt eladni, így került a pozsonyi nyomda 11000 forintért 1750-ben Landerer János Mihály tulajdonába, aki a budai nyomdaalapító fiatalabbik fia.⁷⁴² Royer fia 1773-ban Pesten újabb nyomda létrehozásával, működtetésével próbálkozott, sikertelenül. Ezt a pesti műhelyet is Landerer vette meg 1784-ben.⁷⁴³⁷⁴⁴

Landerer nyomda, Pozsony

Landerer János Mihály tehetséges nyomdász és üzletember volt, több generáción keresztül virágzott üzlete. Amikor megvette a Royer-nyomdát, megőrizte annak kiadói hagyományait. Továbbra is megjelentette az országgyűlés törvényei és az egyházi beszédek mellett az iskolakönyveket, naptárakat és magyar szerzők műveit. 1774-ben megvásárolta a kassai jezsuita nyomdát.⁷⁴⁵ A nyomdászatban elért sikereit egyrészt az örököseire is vonatkozó szabadalommal, és a Fűskuti nemesi név adományozásával jutalmazták.⁷⁴⁶

Halála után fia, Landerer Mihály örökölt mindent. Egyidejűleg vezette a pozsonyi és pesti nyomdát, de a kassai kívül esett érdeklődésén, azt eladta az unokatestvérének, Ferencnek. Minden figyelmét a két nyomdának szentelte, mindkettőt fejlesztette.⁷⁴⁷

⁷⁴⁰ Révay József - Schöpflin Aladár: Egy magyar könyvkiadó regénye. Bp., Franklin, 1940. [online] <<http://mek.niif.hu/07900/07991/07991.htm>> [2012. április 20.] (Továbbiakban: Révay József - Schöpflin Aladár. 1940.)

⁷⁴¹ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 154.

⁷⁴² Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 154.

⁷⁴³ M. Baranyi Dóra: A Franklin Nyomda százéves története. Bp., Franklin Ny., 1973, p. 14. (Továbbiakban: M. Baranyi Dóra, 1973.)

⁷⁴⁴ Érdekesség, hogy Royer Ferenc Antal lánytestvérei mind nyomdászhoz mentek feleségül, és a fiatalabbik ahhoz a Streibig János Gergelyhez, akiről már szó esett. - ⁷⁴⁴ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 154.

⁷⁴⁵ Révay József - Schöpflin Aladár. 1940. <<http://mek.niif.hu/07900/07991/07991.htm>> [2012. április 20.]

⁷⁴⁶ M. Baranyi Dóra, 1973. i. m. 17.

⁷⁴⁷ Révay - Schöpflin, 1940. <<http://mek.niif.hu/07900/07991/07991.htm>> [2012. április 20.]

1809-ben Landerer Lajos örökölte a pesti és pozsonyi nyomdát, ám ő ekkor még kiskorú volt. Ideiglenesen mások vették át a vezetést, majd 1824-ben került vissza Landerer Lajoshoz (-1854-ig). Első lépésként Pozsonyból 7 könyvsajtót Pestre szállított, mivel az országgyűlést Pestre költöztették, ezután hamarosan eladta a pozsonyi nyomdát.⁷⁴⁸

Wigand Ottó pesti könyvkereskedő 1834-ben átadta üzletét sógorának, Heckenast Gusztávnak.⁷⁴⁹ Heckenast szépirodalmi és tudományos jellegű művek kiadásával foglalkozott, saját nyomdával nem rendelkezett, ezért a nyomtatást Landerer műhelyében végeztette. Ezáltal nem tudta kiadói tevékenységét fejleszteni, így ajánlattal fordult Landererhez. 1841. január 1-től kezdve Landerer és Heckenast könyvnyomtató intézete néven működött a vállalat, a hivatalos engedélyt viszont csak 1846-ban kapták meg.⁷⁵⁰ A nyomda hamarosan a város legnagyobb üzeme lett. 1863-ig tartotta meg a Landerer és Heckenast nevet, habár Landerer az 1848-as márciusi események után távol maradt a fővárostól, vidéken rejtőzött el. 1854-ben meghalt Landerer Lajos, így Heckenast teljesen egyedül vezette tovább a vállalatot,⁷⁵¹ amiből 1873-ban megalakult a Franklin Társulat.⁷⁵²

Landerer nyomda, Buda

Hess András (1473) működése óta nem létezett Budán nyomdaműhely, ezen Landerer János Sebestyén változtatott, aki 1724-ben megalapította nyomdáját. 1728-ban özvegye Nottenstein János Györgyhöz ment feleségül, ezzel a nyomda az új férj kezébe került. 1728-ban 10 évre megkapta a szabadalmat német nyelvű ábécéskönyvek, katekizmusok, evangéliumok kiadására, melyeket a polgári és egyházi cenzúra alá kellett bocsájtania. Annyira fellendült a vállalkozás, hogy a korban szokatlan módon könyvkatalógust is adott ki (ezt csak a nagyszombati előzte meg). 1737-es halála után felesége Nottenstein Veronika kapta meg újabb 10 évre a szabadalmat. Kiadványainak nagyobb részét kalendáriumok, krónikák, csíziók és nagy példányszámban eladható irodalmi művek tették ki. 1752-ben a nyomda

⁷⁴⁸ ua.

⁷⁴⁹ ua.

⁷⁵⁰ M. Baranyi Dóra, 1973. i. m. 24.

⁷⁵¹ ua.

⁷⁵² Heckenast Dezső: Heckenast Gusztáv. Egy fejezet a magyar irodalmi élet történetéből. Bp., 1936. 34., 38.

visszakerült újra a Landerer-család tulajdonába, pontosabban Landerer Lipót Ferencébe, Veronika fiáéba. 1755-ben sikerült kibővítenie szabadalmi körét kalendáriumok kiadására. 1764-ben örökösei, 1770-től Landerer Katalin vezette a műhelyet, számos privilégium megszerzésével gyarapította a nyomda hírnevét. A budai műhely 1777-ig konkurencia nélkül működhetett, ekkor jelentkezett a Nagyszombatból Budára költözött egyetemi nyomda. A század végétől már Pest is egyre nagyobb szerepet kapott, megkezdődtek az áttelepülések, és a könyvkiadó cégek megjelenése.⁷⁵³ Ez nagy visszaesést eredményezett, ezért csak naptárak és ehhez hasonló kiadványok előállításából tartották fent magukat.⁷⁵⁴ 1802 és 1833 között Katalin leánya, Landerer Anna adott ki német és tót kalendáriumokat negyed-, és nyolcad- rétből.⁷⁵⁵

Naptárak kiadása

Landerer János Mihálynak (Pozsony) a Streibig-nyomdával való pereskedéséből kiderül, hogy már 1752 körül adott ki német kalendáriumokat. 1776 és 1794 között minden évben megjelentek „Alt und neuer Schreib-Kalender af das... Presburg, zu finden bey Landerer” című kalendáriumai. Felépítése megegyezett a szokásos naptári részben ismertetekkel. Landerer János Mihály engedélyt kért Kassán kalendáriumok kiadására, ez ellen Spaiser és Streibig is tiltakozott, mivel az ő szabadalmi körükbe tartozó nyomtatványokat állított volna elő. Sokan Landerertől vásároltak, így panaszok érkeztek más nyomdászoktól a nagyszámban nyakukon maradt kalendáriumok miatt.⁷⁵⁶

1775-től jelentek meg a Pozsony-Kassa, és Pozsony-Pest megjelölésű kalendáriumok.⁷⁵⁷ A jegyzéken az 1793-as évre szóló „Alt- und neuer Krackauer Schreib-Kalender” (60. tétel) az egyetlen Pozsony-Kassa-Pest megjelenésű.

Az 1724-ben induló budai Landerer nyomdában jelent meg a rövid életű „Sibillinische Weissagungen” című naptár. Nem találtam róla adatot mikor indult

⁷⁵³ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 159-160.

⁷⁵⁴ Gárdonyi Albert: Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a 18. században. Budapest: Lantos A. Könyvkiadó hivatala, 1917. 3-8. (Továbbiakban: Gárdonyi Albert, 1917.)

⁷⁵⁵ Kovács László: Könyvnyomdáink a jelen század harmadik tizedében. Magyar Könyvszemle 1899. (7. évf.) 4. sz. 359-366.

⁷⁵⁶ Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 1-62.

⁷⁵⁷ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 216

meg ez a fajta naptár kiadása a nyomdában, a kismartoni jegyzékben 1778-as évre szól a legkorábbi. Ilyen nevű kalendárium 5 db. található az Esterházy-gyűjteményben (26.-1778, 29.-1779, 36.-1782, 40.-1784, 45.-1786). Mind Landerer Katalin vezetése alatt jelent meg a budai nyomdában. Nevét a szibillákról (sibylla) kapta ez a kiadvány típus. Görög mitológiából eredő titokzatos jósnők, akik látnoki képességüknél fogva tárták fel a jövőt. Leginkább szerencsétlenségeket, baljós eseményeket jósoltak meg.⁷⁵⁸ A naptárak külső formájukat tekintve ugyanolyanok, mint az eddig említettek, szemléletük katolikus, ennek megfelelően hasznos moralizáló közleményeket tettek közzé bennük. Gazdasági témákat mellőzték, leginkább irodalmi tárgyú műveknek adtak otthont. Oktató, tanulságos közleményeket tartalmazott gazdag és változatos tartalommal. Természetesen a vásárok jegyzéke, és ehhez hasonló hétköznapi életet érintő információk is megtalálhatóak voltak. Népszerű, viszont rövid életű a „Sibillai jóslatok”.⁷⁵⁹

Jegyzéken szereplő egyéb kalendáriumok címei: *Historischer Haus- und Wirtschafts-Kalender* (szintén Budán jelent meg), *Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender* - ezek a pozsonyi, kassai, pesti nyomdákból kerültek ki.

A Nagyszombati Akadémiai Nyomda – Buda, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda⁷⁶⁰

Jegyzéken szereplő kiadványainak címei: „Calendarium Tyrnaviense.”, „Régi és új Kalendarium.”, „Vetus et novum Calendarium.”, „Calendarium in usum utriusque ecclesiae.”, „Schematismus sive Calendarium in usum Ecclesiae R. Catholicae.”, „Ecclesiasticae et secularea Regni Hungariae dignitates, ac honorum tituli.”

Története elég szövevényes ennek a rendkívül hosszú életű nyomdának. 1773-ig, amíg jezsuita kézben volt Akadémiai Nyomdának nevezték, majd ezután Királyi Magyar Egyetemi Nyomdának, a XX. század közepétől Egyetemi Nyomdának.

⁷⁵⁸ Ókori lexikon – Sibylla <<http://mek.niif.hu/03400/03410/html/index.html>> [2012. április 24.]

⁷⁵⁹ Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 1-62.

⁷⁶⁰ Akadémiai Nyomda 1648-1773 Névváltozatok: Typis Academicis.

-Utóda: Typis Tyrnaviensibus 1773-1777

-Typis Universitatis Budensis- Nagyszombat, mint kiadási hely a Budai egyetemi nyomda termékein 1777-1797

-Egyetemi Nyomda: 1777-

Névváltozatok: Akadémiai Nyomda, Kir. Pesti Universitas betűivelrégi, Typis Regiae Universitatis Pestanae

Már ezelőtt működtek Nagyszombaton nyomdák, az egyik Telegdi Miklós alapítása, másik a Pozsonyból áthelyezett Forgách Ferenc által létesített nyomda. 1621 és 1648 között azonban nem működött typographia a városban. A katolikus egyház rekatolizációs törekvései tették lehetővé, hogy itt alakuljon ki a hatalmas nyomda, melyet az egyetem céljainak kiszolgálására állítottak fel. Felszerelése leginkább a pozsonyi jezsuita kollégium nyomdájából származott, amit 1623-ban Pázmány Péter alapított. 1647-ben azonban a Pázmány féle alapításból származó typográfiát átszállították Nagyszombatba. 1648-ban kezdődött meg itt a munka, folyamatosan bővülő nyomdászkészlettel. A pozsonyi nyomda teljes készletének átszállítása 1662-re fejeződött be.⁷⁶¹ A nyomda élén a jezsuita prefektus állt, magát a műhelyet egy szakember irányította. Az első faktor Philipp Jacob Mayr volt 1653-ig, őt követte Matthias Willman 1655-ig, majd Schneckenhaus Venceslaus Melchior 1655-1663-ig. Őt 1663-ban Byller Márton követte. Schneckenhaus munkássága alatt jelentősen gyarapodott a nyomda felszerelése.⁷⁶² Valószínűleg neki köszönhető 1654-től az iniciálék és a könyvdíszek gyarapodása is.⁷⁶³ A jegyzékben egy nyomtatványon szerepel neve, „1663. Kalendarium Kristus Urunk Születése után való M:DC.LXIII esztendőre.... Argolus Andrasnak Calculatiója szerint... Nyomtatta Nagyszombatban, az Academiai bötükkal Schneckenhaus Menyhárt Venceszló.” Ez a 6-os számú tétel Schneskenhaus utolsó évében került ki a nyomdából. Naptáraikkal erkölcsi és tudományos ismereteket törekedtek átadni az olvasóknak.

Az 1650-es évek végétől kezdve 20 éven keresztül lehet Argolus András (Andrea Argoli⁷⁶⁴1570-1657) nevével találkozni az itteni nyomtatványokon.⁷⁶⁵ Az olasz orvos, matematikus, asztrológus munkája alapján készítette a nagyszombati egyetem tanára a kalendáriumok kalkulációit. Argolus készítette a naptári prognosztikonokat, vagyis a csillagászati számításokat, a toldalékot már valószínűleg

⁷⁶¹ Käfer István: Az Egyetemi Nyomda négyszáz éve. [1577-1977]. Budapest: Magyar Helikon: Európa, 1977. 25-33. (Továbbiakban: Käfer István, 1977.)

⁷⁶² Ecsedy Judit, V., 2010. i. m. 72-80.

⁷⁶³ V. Ecsedy Judit: A nagyszombati egyetemi nyomda első másfél évtizede: 1648-1662. [Magyar Könyvszemle 1995. \(111. évf.\) 4. szám.](#) 361-373. (Továbbiakban: Ecsedy Judit V., 1995.)

⁷⁶⁴ Nevének változatai: Argolus, Andrea; Argolus, Andreas; Arguli, Andrea. - CERL Thesaurus: Argoli, Andrea. <<http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cnp00390983>> [2012. április 17.]

⁷⁶⁵ Dukkon Ágnes: A Didactica Magna évszázada: tudománynépszerűsítési törekvések a 17. századi Magyarországon. <<http://magyarszak.uni-miskolc.hu/kiadvanyok/drama2002/ea/dukkon.htm>> [2012. április 21.] (Továbbiakban: Dukkon Ágnes, i. m.)

más állította össze. ("...a' tudós és nevezetes Astronomusnak Argolus Andrásnak Calculatioia-szerént, a' Nagy-Szombati Académiában való Astrophilus nagy szorgalmatossággal el-rendelt").⁷⁶⁶ Argolus neve a 6-os és a 7-es tételen (pottendorfi kiadás) fordul el, mindkettőben magyar nyelvre ültették át csillagászati munkáit.

A nyomda a katolikus főúri kultúra szellemi központjává vált. Itt jelentek meg Esterházy Miklós és Esterházy Pál, valamint Balassi Bálint és Pázmány Péter művei. Az ország vezető nyomdája lett. Előtérbe kerültek az egyetemi disszertációk, a történelmi, jogi, bölcsészeti, természettudományi, szépirodalmi, orvosi, kémiai tárgyú szakkönyvek. 1777-ben az egyetemet és a nyomdát is Budára költöztették, ekkor megszűnt katolikus jellege, állami irányításúvá vált. A nyomda teljesen kicsúszott az egyetemi tanács felügyelete alól, és a Helytartótanács teljes ellenőrzése alá került, amely a működés minden területét szemmel tartotta (kinevezte a gondnokot, jóváhagyta a vezetők, valamint a mesterek, cenzorok és korrektorok alkalmazását).⁷⁶⁷ A Helytartótanács elsődlegesen a saját kiadványok ügyébe szolt bele, ezért igyekeztek szert tenni minél több külső megbízásra.

Kalendárium kiadás az Egyetemi Nyomdában

Az első ismert nagyszombati kalendárium az 1658-as esztendőre szól. Ettől az évtől kezdve a nagyszombati naptárkiadást folyamatosnak tekinthetjük, sőt valószínű, hogy 1661-től kezdve évente latin és magyar nyelvű kalendáriumok egyaránt megjelentek.⁷⁶⁸ Kiadásuknak nagy hagyománya volt. Itt készültek az első nagyalakú negyedréti naptárak, eleinte magyar nyelven majd később latin és német kiadások is napvilágot láttak. Címlapjukon legtöbbször díszes fametszetes keretben Nagyszombat látképe volt elhelyezve, a század végétől leginkább a rézmetszetes címlapok voltak jellemzőek.⁷⁶⁹

Az első Nagyszombatból való kalendárium a jegyzéken „1756. Calendarium Tyrnaviense. –Typis Academicis Societatis Jesu.” (14-es tétel).

<<http://magyarszak.uni-miskolc.hu/kiadvanyok/drama2002/ea/dukkon.htm>>)

⁷⁶⁶ Dukkón Ágnes, i. m. <<http://magyarszak.uni-miskolc.hu/kiadvanyok/drama2002/ea/dukkon.htm>>

⁷⁶⁷ Käfer István, 1977. i. m. 116-118.

⁷⁶⁸ Ecsedy Judit V., 1995. i. m. 361-373.

⁷⁶⁹ Ecsedy Judit, V., 2010. i. m. 72-80.

Calendarium Tyrnaviense

A Calendarium Tyrnaviense naptársorozatot 1675 és 1705 között adták ki a nagyszombati Akadémiai Nyomdában. A barokk katolikus szellemiség sugárzott ezekből a negyedréti formátumú kiadványokból.⁷⁷⁰ A képek a szöveggel összefüggésben álltak, és vizuálisan közvetítették a szöveges rész üzenetét.⁷⁷¹ Sokban eltért a korban megszokottaktól, egyik eltérésként a minőséget emelném ki. A naptárak tömegnyomtatványok voltak, nem fordítottak elég figyelmet sem külső, sem belső megjelenésükre, ez alól kivétel volt ez a sorozat, megbízhatósága és a benne lévő tartalom miatt. A szövegekben igyekeztek hasznos információkat, vallásosságot építő, bölcs mondásokat, kuriózumokat, tanító jellegű munkákat elhelyezni, hogy emeljék az olvasó szellemi szintjét. Az egész egységessé és megtervezetté vált. Szakítanak az asztrológiával, elhagyják a csillagmitológiát, horoszkópkészítést, inkább csillagászati értekezéseket továbbítanak.⁷⁷² A toldalékban változatos és meglepően nagy terjedelemben közöltek tudományos jellegű részeket, csillagászati megfigyeléseket, botanikai témákat, földrajzi értekezést a négy földrésről, és mint katolikus kiadvány az egyháztörténeti kronológia sem maradt ki belőlük.⁷⁷³ Minden évben folytattak egy előzőleg megkezdett témát, ezért is tekinthető sorozatnak.⁷⁷⁴ Szembetűnő változás az évente új díszcímlap, mely mindig valamilyen rejtett tartalommal bírt. A sorozat címlapjain gyakran megjelent a Regnum Marianum (segítő Mária) gondolata. Nagyszombatnak nagy volt a szerepe a Mária-kultusz elterjesztésében. A kalendáriumokon kívül a városban kiadványok sokasága mutatja ezt, itt adták ki Esterházy Pál: Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek röviden föl tet eredeti... című kiadványát. Egyetlen Calendarium Tyrnaviense található az Esterházy-gyűjteményben (14. tétel).

⁷⁷⁰ Dukkon Ágnes: A barokk szellemiség megjelenési formái a Calendarium Tyrnaviense sorozat példányaiban. In. Eruditio, virtus et constantia: tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére. szerk. Imre Mihály et al. Debrecen: Debreceni Egyetemi K., 2011. II. kötet. 503. (Továbbiakban: Dukkon Ágnes, 2011.)

⁷⁷¹ ua. 497.

⁷⁷² ua. 503.

⁷⁷³ Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 3-4.

⁷⁷⁴ Dukkon Ágnes, 2011. i. m. 503.

A nyomda jegyzéken szereplő kiadványai

1773-tól 1777-ig a nyomtatványokat (számuk közel 300) a typis Tyrnaviensibus megjelöléssel látták el. Ilyenből egy sem található a jegyzéken. A nyomda felszerelését ekkor megosztották: jelentős részét az egyetemmel együtt 1777-ben Budára szállították. A Nagyszombatban maradt rész még 1797-ig üzemelt, ezt követően az egészet Budára vitték.⁷⁷⁵ Ezt nevezték Typis Universitatis Budensis-nek. Ezen megjelöléssel 16 darab kalendárium található a gyűjteményben (Melléklet: 191-205.) 1789-es az utolsó innen származó kiadás (205. szám) „Ecclesiasticae et secularea Regni Hungariae dignitates, ac honorum tituli. Tyrnaviae, Typis Regiae Universitatis Budensis”.

„Régi és új Kalendariom.-Budán a Királyi Akadémiának Betüivel.” – néven 3 naptár lelhető fel. Mind „Találtatik Posonyban Spaiszer Krisztán könyv-kötőnél...”

Typis Regiae Universitatis nyomdahellyel 14 darab – pl. „Calendarium in usum utriusque ecclesiae. 1793, Budae, typis Regiae Universitatis.”; Typogr. Regiae Univers. Hungar. néven 39 darab. – „Schematismus sive Calendarium in usum Ecclesiae R. Catholicae. Budae, Typis ac sumpt. Typogr. Regiae Univers. Hungar.” található a gyűjteményben. Tehát mind Budán jelent meg a Királyi Magyar Egyetemi nyomdában latin nyelven.

Egy csoport, még pedig a 258-263-ig név szerint: „Nemzeti Naptár Gazdasági Kalendarium. Budán 'A' Magyar Kir. Egyetem Betüivel. 4-r. -1841. 1842. 1843. 1844. 1845. 1846.” „A Magyar Királyi Egyetem Betüivel” felirattal jelent meg, mint olvasható ez már magyar nyelvű.

Kisebbségi képviselő nyomdászok, kiadók

Johann Nepomuk Schauff

Jegyzéken olvasható kiadványainak címe: „Alt- und neuer Kralauer Schreib-Kalender.”, „Neuer Pressbuger Schreib-Kalender.”

1786-tól könyvkereskedéssel foglalkozott.⁷⁷⁶ A pozsonyi Oderlitzky nyomdát vásárolta meg, 1793-ban /1792-ben Pusztai lexikon szerint/. Leginkább

⁷⁷⁵ Magyar Katolikus Lexikon – Egyetemi Nyomda:

<<http://lexikon.katolikus.hu/E/Egyetemi%20Nyomda.html>> [2012. április 23.]

⁷⁷⁶ Petrik Géza, 1991. i. m. 484.

könyvkereskedő volt, majd csak a nyomda megvásárlása után foglalkozott nyomdászattal. Eredetileg rajzolni tanult és tanárként dolgozott, talán ennek köszönhető, hogy a nyomdában grafikai műhely is működött. Kiadványai között szerepelnek kalendáriumok, alkalmi nyomtatványok, metszetek. 1801-ben üzletét eladta Belnay Györgynek.⁷⁷⁷ A jegyzéken öt naptáron szerepel neve (61, 64, 65, 69, 72. számú).

Spaiser kiadó⁷⁷⁸

A Jegyzéken szereplő kiadványainak címei: „Crackauer-Schreib-Calender”, „Alt-und Neuer Schreib-Kalender”.

Spaiser Ferenc Domonkos tulajdonában 1727-1771-ig volt könyvkötő műhely és könyvkiadó, a nyomtatással a Royer, majd Landerer nyomdát bízta meg. Kezdetben latin nyelvű kalendáriumokat adott ki, 1738-tól pedig magyar nyelvűeket is. Szerkesztőként 1770-ig Neubarth János nevével találkozhatunk.⁷⁷⁹ A jegyzéken 1759, 1764, 1766, 1768, 1769, 1770, 1771 évre szóló naptárai vannak, mind Neubarth összeállításával, német nyelven. Töltési István özvegye ruházta Spaiserre a „lőcsei” típusú kalendáriumok nyomtatására szóló privilégiumot, majd utódai azt többször megújították.⁷⁸⁰ Az Esterházy-gyűjtemény 1938-as jegyzékén 6 darab kalendáriumon szerepel neve, 1784 és 1788 között Budán is üzemeltetett üzletet. Egyetlen naptára, még pedig az 1785. évre szólón jelenik meg ez a megnevezés: „Régi és új Kalendarium.- Budán a Királyi Akadémiának Betüivel. Találtatik, Spaiszer Kristián Városi Könyv-kötőnél, Budán az Eszterházi Hertzeg házában lévő boltban, a várban.” A többi pozsonyi boltjából került a család tulajdonába. Még is a fentebb említett német nyelvű Crackauer Schreib Kalender volt a legnépszerűbb kiadványuk 1732 és 1776 között.

⁷⁷⁷ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 219.

⁷⁷⁸ Névváltozatok: Spaiser, Spaiszer, Spajzer - Petrik Géza, 1991. i. m. 280.

⁷⁷⁹ Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 1-62.

⁷⁸⁰ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 216, 275

Andreas Schwaiger

A XVIII. században egyre gyakrabban jelentek meg a nyomdászokon kívül könyvkiadással és könyvárusítással foglalkozó személyek.⁷⁸¹ Schwaiger önállóan és Aloys Doll-al társulva (1786-as évek) is foglalkozott könyvkereskedelemmel. Pozsonyban és Bécsben volt üzletük.⁷⁸² Doll Bécsbe távozása után, Schwaiger egyedül maradt a pozsonyi könyvkereskedés élén 1816-ig.⁷⁸³ Egyetlen egy kalendárium került be a gyűjteménybe könyvkereskedéséből, ez az „1814-es évre szóló Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg. Andreas Schwaiger.”

Trattner János Tamás (1789-1824)

Nyomdász, kiadó, könyvkereskedő 1783-ban kapta ajándékba keresztapjától⁷⁸⁴ a pesti nyomdát, amit nagykorúsága elérése után 1813-tól édesapjával vezetett. Rengeteg kiadvány látott itt napvilágot. János halála után apja vezette a nyomdát, majd veje Károlyi István működtette 1827-től Trattner-Károlyi néven.⁷⁸⁵ 1814-től adtak ki naptárakat, a jegyzékben a 226-244-es számú tételek között szerepel nevük: „Trattner J.M. és Károlyi István Nemzeti Kalendárioma. – Pesten, a kiadók könyvnyomtató-intézetében. -4-r.- 1830. 1831. 1832. 1834. 1835. 1836. 1837. 1838. 1839. 1840. 1841. 1843. 1844. 1845. 1846. 1849. 1850. 1851. 1852.”

Bucsánszky Alajos (Eger, 1802. - Budapest, 1883. febr. 13.)

Mint könyvkötő és kiadó kezdte meg pályafutását 1831-ben Pozsonyban,⁷⁸⁶ 1847-től pedig Pesten. 1849-ben alapított a városban könyvnyomdát.⁷⁸⁷ Leginkább a tömegigények kiszolgálását célzó műveket adott ki, mint pl. ponyvát és naptárakat.

⁷⁸¹ Ecsedy Judit V., Simon Melinda, 2009. i. m. 26.

⁷⁸² ua. 168.

⁷⁸³ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 326.

⁷⁸⁴ Ez így túl egyszerűnek és nagylelkűnek tűnhet, azonban a háttérben ennek az ajándékozásnak okai voltak. A pesti üzlet nem ment olyan jól, mint az ausztriai, és ezért ajándékozhatta el. – In. Gárdonyi Albert, 1917. i. m. 50.

⁷⁸⁵ Péter László, 1994. III. kötet. i. m. 2139.

⁷⁸⁶ Magyar Katolikus Lexikon – Bucsánszky Alajos.

<<http://lexikon.katolikus.hu/B/Bucs%C3%A1nszky.html>> [2012. április 20.]

⁷⁸⁷ Pusztai Ferencz, 1902. i. m. 48.

Kiadványai olcsók voltak, nagy példányszámban jelentek meg.⁷⁸⁸ Sikerük titka emellett az illusztráltságukban és érdekes tartalmukban rejlett. A jegyzéken lévő 283-as jelzetű kalendárium a Családi Naptár nevet viselte, kicsit különbözött az olcsóbb, minden rétegnek szóló kalendáriumoktól, használói viszonylag műveltebbek voltak.⁷⁸⁹ A mellékletben elhelyeztem egy képet az 1875-ös kiadványáról (10. kép), a címlapon megmutatkozik a gyönyörű illusztráció.

A jegyzéken szereplő kalendáriumok összeállítói és szerkesztői

A kalendáriumok prognosztikonjait rendszerint hozzáértők készítették, akik matematikusok, csillagászok közül kerültek ki. A toldalék részt általában nem ők, hanem a nyomdász, vagy valaki más szerkesztette. A jegyzéken szereplő tételek közül az első 13 tünteti fel készítőjét. Ez azért is lehet, mert később már kevésbé fektettek hangsúlyt a babonás hiedelmekre, csillagjóslásra, egyre nagyobb helyet foglaltak el a hasznos információk, érdekes történetek. A jegyzéken szereplő későbbi, XIX. századi magyar nyomtatványokon találhatjuk majd meg a név szerint megnevezett szerkesztőket.

A jegyzéken szereplő kalendárium összeállítók nevei (a hozzájuk tartozó tételszámmal): Hermann van dem Werwe (1, 2), Vitus Püchler (3.), Kürner Lipold és Máté (4.), Kürner Lipót Mátyás (5.), Argolus András (6,7.), Neubarth Christoph (8, 9, 10.), Neubarth János (11, 15.) Stanislaum Dubranowski (22.).

Szerkesztők: Friebeisz István (268-271.), Vachot Imre (273-282.), Dobai János (294.)

Hermann van dem Werwe

(Ostfriesland 1584. augusztus 16. - 1656. január 11. Bécs)⁷⁹⁰ XVII. századi csillagász, csillagjós, asztrológus, teológus, orvos, kalendáriumok szerzője, lelkész Ostfriesland-ban. A legtöbb általa szerkesztett mű a nürnbergi Endter-kiadónál jelent meg, amelynek magyar érdekeltsége számos kiadványából lemérhető. Minden évben

⁷⁸⁸ Péter László, 1994. I. kötet. i. m. 295.

⁷⁸⁹ Kovács István Gábor, 1989. A sikerek megalapozása: az első naptárak.
<<http://mek.oszk.hu/03200/03230/html/04.htm#5>> [2012. április. 23.]

új támogatót keresett kalendáriumai kiadásához, ez a beírt ajánlásokon látszik.⁷⁹¹ Az első két német nyelvű kiadványon szerepel a neve.

1. „1647. Newer und Alter Schreib-Kalender, auff das gross vorendrungs und 183 mal 9 Jahr, Annus Enneaticus genant.... Von Herman de Wervesena-Frisio.- Nürnberg, in verlegung Wolffgang Endters. -4-r. [1646]”

2. „1650. Newer und Alter Schreib-Kalender, auff das Jahr nach der Gnadenreichen Geburt und Menschwerdung unsers Erlösers und Seligmachers Jesu C/Shristi.- Nürnberg, in Verlegung Wolffgang Endters. Von Hermanno de Werve, Esena-Frisio.-4-r.”

Stanislaus Dubranowski

A győri Streibig-nyomda német, latin és magyar kalendáriumokat adott ki. A csillagászati (prognosztikon) részt legtöbbször egy híres tudós írta. Streibig kalendáriumainak asztrológusa, Stanislaus Dubranowski, korának híres lengyel matematikusa.⁷⁹² A 22-es számú 1774-es évre szóló naptárat szerkesztette: „Neu eingerichter (und) alter und neuer Crackauer Schreib-Calender... gestellet durch Stanislaum Dubranowski. – Raab, gedruckt bey Gregori Johann Streibig”

Friebeisz István (1822 - 1890)

Gimnáziumot szülővárosában Vácon, a jogi egyetemet Pesten végezte. 1848-49-ben a 2. honvédsászlóaljban szolgált. A szabadságharc után Pestre költözött és az 1850-es évektől szerkesztett irodalmi lapokat. A Pesti Napló és a Vasárnapi újság szerkesztőségének tagja. Naptárakat szerkesztésével is foglalkozott, 1853-1856-ig kiadta Müller Gyula nagy naptárát,⁷⁹³mely kezdete volt a hazai naptár-irodalomnak. A jegyzékben mind a négy általa szerkesztett megtalálható. Ahhoz, hogy

⁷⁹⁰ Das Zeitschriftenportal der Thulb. Kalender A-Z. Werue, Hermannus de. <http://zs.thulb.uni-jena.de/receive/jportal_person_00076349;jsessionid=79F14E63E880A9D020E159B607600347> [2012. április 20.]

⁷⁹¹ Németh S. Katalin: Új hungarikumok Wolfenbüttelben. Magyar Könyvszemle. 1996. (112. évf.) 1. szám. 89-93 <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00364/pdf/MKSZ_EPA00021_1996_112_01_082-117.pdf> [2012. április 20.]

⁷⁹² Rozsondai Rita: A győri Streibig-nyomda 18. századi kalendáriumai. Magyar Könyvszemle 2001. (117. évf.) 1. szám. <<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00028/0006-21e.html>> [2012. április 21.]

⁷⁹³ Péter László, 1994. I. kötet. i. m. 625.; Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. – Friebeisz István. <<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/index.htm>> [2012. április 21.]

megérthessük Müller Gyula nagy naptárát, következzen egy kis ismertető, a címet adó személyről.

Müller József kölcsönkönyvtárat és könyvkereskedést alapított Pesten a XIX. század első felében. A kölcsönkönyvtárat 1815-ben be kellett zárnia, mert ráfizetéses volt. 1846-ban az özvegye a két fiára hagyta az üzletet, Adolfra és Gyulára, 1848-ban Adolf könyvnyomtatói jogot kért a helytartótanáctól, halála után a könyvnyomtatói jog meg is szűnt. Gyula vette át helyét. A XIX. században rengeteg folyóiratot, könyvet adott ki, és a legnépszerűbb – ami a jegyzéken is szerepel – Müller Gyula nagy naptára, Friebeisz István szerkesztésében. Arany János, Jókai Mór, Tompa Mihály és Vachot Imre is írtak naptáraiba.⁷⁹⁴ 268-271 sorszámú tételek között található ez a naptártípus, évekre lebontva 1853 és 1856 közöttiek. 1854–57 között Beöthy László író munkái, Liszniai (lisznyói) Damó Kálmán költő írásai 1852-54-ig, és Lévy József költeményei is megjelentek ezekben az években (1852, 1855-56) ebben a naptártípusban, ezáltal az Esterházy-gyűjteményben.

Vachot Imre (1820 Gyöngyös -1879 Buda)

1838-ban költözött Pestre, szülővárosából Gyöngyösről. Jogászgyakornokként jött a városba, de inkább az irodalom felé fordult.⁷⁹⁵ Leginkább az Athenaeumban dolgozott, több művészeti és irodalmi cikket írt.⁷⁹⁶ Ezért találkozhatunk nevével a 273-282. közötti tételszám alatt található Emich Gusztáv Magyar- és Erdélyországi Nagy Képes Naptáránál, melyet ő szerkesztett az Athenaeum kiadásában

Emich Gusztáv 1841-ben nyitotta meg könyvkereskedését, 1850-től nyomdával is rendelkezett. Kiadványaiban leginkább két dologra törekedett, hogy magyar nyelvűek és szépirodalmi kiadások legyenek. Emich kapcsolatban állt a Magyar Tudományos Akadémiával, és az „akadémiai könyvnyomdász” nevet is viselte. Rendkívül igényes kiadványok kerültek ki nyomdájából. 1868-ban már akkora volt a vállalat, hogy fenntartását és irányítását egy ember nem bírta végezni, ő pedig sokat

⁷⁹⁴ Gárdonyi Albert: Régi pesti könyvkereskedők. Budapest: Széchényi-Könyvtár, 1930. 88.

⁷⁹⁵ Péter László, 1994. III. kötet. i. m. 2183

⁷⁹⁶ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. – Vachot Imre.

<<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/index.htm>> [2012. április 21.]

betegeskedett. Ezért részvénytársasággá alakította,⁷⁹⁷ melyet a kiegyezés és annak hatására kialakuló gazdasági fejlődés segített elő.⁷⁹⁸ 1868. július 3-án új névvel megalakult az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat.⁷⁹⁹ A jegyzéken szereplő „első” 5 „Magyar- és Erdélyországi Nagy Képes Naptár” (1860, 1863, 1864, 1865, 1866) még Emich nevét viselhette, a következő 5 viszont már az Athenaeum megalakulása után keletkezett (1869, 1870, 1874, 1877, 1878).

KALENDÁRIUMOK ELEMZÉSE

Mint ahogy a fejezet címe mutatja, néhány kalendárium részletesebb elemzése és képekkel való illusztrálása következik. A képek a mellékletben a 80-86. oldalig terjedően megtekinthetők. Dolgozatom a Kismartonban lévő gyűjteményről szól, melynek megtekintésére nem volt módom. Felkészültségem érdekében ellátogattam Szegeden a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtárba, ahol tanulmányozhattam néhány naptárat a gyűjteményből, melyek kiadási dátuma, ha nem is egyezett meg a jegyzékemben szereplőkkel, munkámhoz nagy segítséget nyújtottak.

Ezúton szeretném megköszönni a Somogyi-könyvtárban dolgozók, de legfőképpen Szőkefalvi-Nagy Erzsébet főkönyvtáros, osztályvezető segítségét.

Elsőként még is egy olyan kalendáriumot emelnék ki, melynek szkennelt változatát Zvara Edina tanárnőtől kaptam meg a kismartoni gyűjteményből. Néhány oldala a mellékletben megtalálható a 80-81. oldalakon.

1. Ez a jegyzékben a 42-es számú 1785. évre szóló „Régi és új Kalendariom Budán a Királyi Akadémiának Betüivel. Találtatik, Spaiszer Kristián Városi Könyvkötőnél, Budán az Eszterházi Hertzeg házában lévő boltban, a várban.”

Kalendáriumoknál megszokott piros-fekete nyomással készültek a sorok. A címlap (1. kép) metszeten egy asztronómus látható, különböző csillagászati mérésekhez szükséges eszközökkel asztalán. Ablakán kitekintve láthatóak a planéták. A naptári részből a Január hónap látható (2. kép). Függőleges oszlopokban

⁷⁹⁷ Novák László: A nyomdászat története. Budapest: Világosság Ny., 1928. 6. kötet. i.m. 3-4.

⁷⁹⁸ Bánáti Ágnes: A százesztendő Athenaeum: 1868-1968. Budapest. Akadémiai K, 1968. 11

⁷⁹⁹ Szabó László: Athenaeum: ötven év egy irodalmi és nyomdai társulat életéből. Budapest: Athenaeum, 1918. 8.

a hónap napjai, mellettük neveikkel és a hozzájuk tartozó ünnepnapokkal. Az „illusztrációk” című fejezetben említett állatövi jegyek feltűnnek a napok mellett. A jobb oldali sávban a Nap-és Holdfogyatkozásokat a szokásoknak megfelelően tüntetik fel. Magyar-és Erdélyországi vásárok jegyzékét is mellékeltem, mely hónapokra lebontva szerepelt a kalendáriumban a toldalék részben. (3. kép).

2. „Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender, auf das Jahr nach der Geburt Jesu Christi 1839...Raab, gedruckt den Leopold Streibig, R.R. priv. Buchdrucker.”⁸⁰⁰

A címlapon (4. kép) ugyanaz a metszet található, mint a fentebb említett kalendáriumon. Az asztronómus asztalánál ül. Felépítése teljesen szabványos: naptárrész után jön a prognosztikon az adott évre, vásárok jegyzéke hónapokra lebontva. Mindössze 32 oldalas.

3. Következőkben egy Streibig nyomtatványt ismertetek, melynek képe nem szerepel a képmellékletben. A címében feltüntetett toldalékrész miatt tartottam fontosnak. „Calendarium Jaurinense Titulare et historicum ad annum Jesu Christi 1766 qui communis est, dierum 365. Annectitur huic Chronica Hungarorum M. IOH. de Thwroc... Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.”⁸⁰¹

Püspöki működése alatt adta ki ezt a naptárat, mutatja az Episc. Typ megnevezés is. A Streibig-nyomda ismertetésénél utaltam rá, hogy az „Episc. Typ.” megnevezést 1726-ban kapta Sopronból Győrbe való költözése során a győri püspöktől. A jegyzéken 12-13-as tételek egyeznek meg címükben ezen kiadással. A címben is fel van tüntetve, hogy a Thuróczy-krónika (Chronica Hungarorum) szerepel a toldalék részben, a naptárkészítők leggyakrabban használt eszköze.

4. Külső borítón: „Trattner J.M. és Károlyi István Nemzeti Kalendárium-a, 1839-dik esztendőre – Huszonötödik esztendei Folytatás. Pesten, a Kiadóknál az Urak utszájában 612. szám alatti keresztházban, az üveges ház, és Ns Pest vármegye házának irányában.”

⁸⁰⁰ Somogyi Károly Emlékkönyvtár. Szeged. I.f. 408

⁸⁰¹ Somogyi Károly Emlékkönyvtár. Szeged. I.f. 231

Belső címlap: „Közhasznú és mulattató nemzeti vagy hazai kalendárium, mind a két Magyar Hazában lakó Katholikusok, Protestánsok és Óhitűk számára, Krisztus urunk születése után 1839-dik Közönséges, az az 365 napból álló Esztendőre. Szerkesztették és kiadták Trattner J. M. és Károlyi István. Huszonötödik esztendei Folytatás. Pesten. A kiadók Könyvnyomtató-Intézetének tulajdona, Urak utszája 612. szám.”⁸⁰²

Címlapjain a magyar címer látható, négyzetes keretbe foglalva (gyakori címlapdísz). A címlap mellett közvetlenül olvasható, mely kiadványokat lehet megvásárolni és milyen áron a kiadótól. Az 5-8. képeken található a kalendárium borítója, címlapja és két oldala, melyeknél világosan látszódnak a Schreibkalendernek megfelelően a bekötött üres oldalak. Ami nekem kimondottan tetszett, az a feljegyzésekben olvasható. A tulajdonosa leírta mennyi juhot birtokol - nőtényt, bárányt. Első oldalon: Időszámítás az évre, jeles ünnepek, melyek minden évben változnak, jelek magyarázata, csillagvizsgálók észrevételei.

A naptári rész teljesen szokványos, kezdve Boldog Asszony Hava, Januarius... Lóversenyekről, marha kiállításról, statisztikai jegyzékek a világ országainak lakosságáról, anekdoták és versek (csak 3 oldal), vásárok jegyzéke Magyarországon, Erdély Országban, postajáratok Magyar, Tót, és Horvát országban mind megtalálhatóak, ha fellapozzuk a kalendáriumot. Tudnivalókat ad a bankók beváltásáról. Az utolsó lapon felsorolták kik árulják ezt a kalendáriumot, néhány ismerős névre bukkantam a listában: Schwaiger, Bucsánszky. Terjedelme 80 oldal.

Kezembe vettem a Trattner-féle kiadásból több évfolyamot. Bele olvasva láttam, hogy ismereteket ad pl. a dohánytermesztésről. Az anekdoták, szórakoztató történetek kisebb helyet foglaltak el bennük, valamelyikben csak 3 oldalt. Vásárok jegyzéke és a postajáratok - Magyar, Tót, és Horvát országban - minden évben megtalálhatóak. Vert pénzek táblázata, kamatmutató tábla, cselédek bérét mutató tábla. Az ausztriai uralkodó ház I. Ferencről, egyházi méltóságok, Aranygyapjas Rend tagjai, ezek között a nevek között szerepel Esterházy Pál. Magyarország zászlós urai (Báróji), Helytartó Tanács tagjai, a pesti törvényszék, prókátorok lakása Pesten. Vármegyék adatai, hivatalnokai, szabad királyi városok tisztviselői. Meghalt

⁸⁰² Somogyi Károly Emlékkönyvtár. Szeged. I. f. 156

országos címet viselő tisztviselők nevei, udvari tisztek, európai fejedelmek nevei, magyarországi egyházi méltóságok, alispánok, jegyzők, szolgabírák, szabad királyi városok és mezővárosok magistrátusai stb.

5. „Der vaterlandischer Pilger von und für Ungarn und Siebenbürgen. Ein gemeinnüssiger Haus-und Wirtschafts-Kalender auf das gemeine Jahr 1854... Kaschau, gedruckt und im Verlage bei Carl Werfer, k. k. akademischen Buchdrucker und Inhaber einer priv. Lithographie-Anstalt.”⁸⁰³

A jegyzéken ilyen címmel egy nyomtatvány található a 272-es jelzettel, 1853-as évre szólóan. Tehát a kiadásuk nem egyezik meg.

Piros-fekete nyomású betűkkel készült. Szokványos naptár-rész után következik a genealógiai táblázat, majd az egészségről gyakorlati tudnivalók. A történeti részben pl. Kínáról és kultúrájáról tesz említést összeállítója. Látszódik, hogy nagyobb hangsúlyt fektetett szerkesztője a tudományos részre, célja volt az olvasók tájékoztatása. Összesen 152 oldalból áll az 1854-es kiadás. Jóval terjedelmesebb, mint a korábbi kiadványok. A mellékletben a 9. képen látható borítója és belső címlapja. A külső kemény borító (kalendáriumoknál ritka, leginkább puha papírkötést kaptak) gyönyörűen díszített, mitológiai alakok és puttók szerepelnek a metszeten, ahogy a Nap körül ülnek, játszadoznak. Magában a Napkorongban kapott helyet a kalendárium fő címe. A belső címlap fraktúr típusú piros-fekete nyomású betűkkel készült.

6. „Magyar és Erdélyországi Családi Képes Naptár 1875-dik évre. Pesten, Nyomatja s kiadja Bucsánszky Alajos, Ósz-utca 20. szám alatt.”⁸⁰⁴

Zöld színű papírkötéses borító, egész alakos metszettel, mely nagyon vegyes összetételű. A címlap előterében egy a természetben pihenő család, középen különböző szerszámok és asztrológusok felszerelése láthatók, mindezek sűrűn be vannak borítva növényi ornamentikus elemekkel. A megszokott üres lap helyett a hónapok mellett összetettebb táblázattal találkozhatunk, ez alkalmasabb a napi események pontosabb vezetésére.

⁸⁰³ Somogyi Károly Emlékkönyvtár. Szeged. I. f. 478

⁸⁰⁴ Somogyi Károly Emlékkönyvtár. Szeged. I.f. 446

Kelet	Napló	Bevétel	Kiadás

Tartalma: A felséges uralkodó csász. kir. Ausztriai ház. (Dicsőségesen uralkodó. a császár felséges neje. fenséges gyermekei). Irodalmi rész, versek, novellák, történeti életkép. Közöséges vásárok Magyar-és Erdélyországban. Ára: 48 kr. pengő, vagy 84 uj krajczár. 175 már számozott oldalból áll, a többivel ellentétben, ahol nem voltak megszámozva az oldalak. Kitűnő példája a nyomdászok egyik jellegzetes közönség csalogató technikájára, a folytatásos történetre, mert ki ne lenne kíváncsi egy félbe hagyott történet következő részére.

ÖSSZEGZÉS

Dolgozatom keretén belül ismertettem az Esterházy család gyűjteményét, majd igyekeztem áttekintést adni a kalendáriumok kialakulásáról, elterjedéséről. Ezek után került előtérbe a címben olvasható téma, az Esterházy-gyűjtemény kalendáriumai. Azonosításuk mellett megpróbáltam átfogó képet nyújtani a jegyzékben szereplő nyomdászokról és az általuk kiadott kalendárium típusokról. Észrevételem a szakirodalmak és a leszűrődő reakciók alapján az, hogy a témakör nem eléggé feltárt, és a közvélemény sem fektet elég hangsúlyt rá. Szem előtt kellene tartanunk, hogy ezek a kiadványok minden nyomda életében fontos szerepet töltek be, gyakran biztosították fennmaradásukat. Csekély értékük ellenére is több információt szolgáltathatnak - a possessor bejegyzések miatt - a kor emberéről, mint bármilyen más mű. Tévhit, hogy ezt csak az alsóbb rétegekben élők vásárolták, éppúgy olvasmányává vált a főuraknak is. Bizonyítja ezt az Esterházy-könyvtárban oly nagy számuk. Ebben a gazdag gyűjteményben 294 db kalendárium található a XVII-XX századig bezáróan. Dolgozatom az 1938-as helyzetről tartalmaz információkat, a későbbiekben nem kizárt a gyűjtemény gyarapodása.

MELLÉKLET - NAPTÁRAK KISMARTON, 1938. AUGUSZTUS

1. 1647. *Newer und Alter Schreib-Kalender, auff das gross vorendrungs und 183 mal 9 Jahr, Annus Enneaticus genant.... Von Herman de Weroesena-Frisio.-Nürnberg, in verlegung Wolffgang Endters. -4-r. [1646]*

Newer und Alter Schreib-Kalender, auff das groß vorendrungs und 183 mal 9 Jahr, Annus Enneaticus genant... M.DC.XXXVII. Mit dem Stand, Lauff, Aspecten der Planeten... sambt natürlicher Erwehlung und Witterung, mit Fleiß gestellet Von Herman De Werve Esena-Frisio p.t. Chur Meyntzischen Astronomo. Werve, Hermann de, 1652. Nürnberg, Endter, [1646.] [16] Bl. 4° - GBV

2. 1650. *Newer und Alter Schreib-Kalender, auff das Jahr nach der Gnadenreichen Geburt und Menschwerdung unsers Erlösers und Seligmachers Jesu C/Shristi.- Nürnberg, in Verlegung Wolffgang Endters. Von Hermanno de Werve, Esena-Frisio.-4-r.*

Megjegyzés: Ebből a kiadásból nem ismert példány.

3. 1658. *Kalendarium Kristus Urunk születése után az M.DC.LVIII. ... Püchler Vid... Nyomtatta-ki Béchben Kürner Jakab János. -8-r.*

Megjegyzés: Ebből a kiadásból nem ismert példány.

4. 1662. *Uy és ó kalendarium.... Kürner Lipold és Máté által... Nyomtatta-ki Kürner Jakab János..... -8-r.*

Kalendarium (Uy és ò) Kristus Urunk szueletése után M.DC.LXII. Esztendoere valo: melly az Intercalaris, az az koezbetetetett esztendoe, után masodik, 365. napot foglal magában. Nagy szorgalmatoságal a' Béchi Meridianomra rendeltetett. KUERNER LIPOLD és MATE, AA. LL. et Philos. Baccal. által. Német, Magyar és ezek szomszédságában leveo országok szolgálattjára. A' Magyar Historia és sokadalmakkal egyyuet. Nyomtatta-ki Béchben Kuerner Jakab Janos, also Austrianak koenyw-nyomtatoja. 8r. A-E2 = 4 1/2 iv = 34 sztlan lev.- RMK I. 985

5. 1662. Kürner Lipót Mátyás által összeállított beiró naptár. Nyomtatta Lochner Kristóf Nürnbergben. 4-r. Cimlap és az első lapok hiányzanak.

Megjegyzés: Ebből a kiadásból nem ismert példány.

6. 1663. *Kalendarium Kristus Urunk Születése után való M:DC.LXIII esztendőre.... Argolus Andrasnak Calculatiója szerint... Nyomtatta Nagy-Szombatban, az Academiai bötiükkel Schneckenhaus Menyhárt Venceszló. -k.8-r.*

Megjegyzés: Ebből a kiadásból nem ismert példány.

7. 1669. *Kalendarium Christus Urunk születése után-való M.DC.LXIX. esztendőre.... Argolus Andrásnak calculatioia szerint Greissel Ianos György.... Nyomtatta Pottendorffon Hieronymus Verdussen. -8-r.*

Megjegyzés: Ebből a kiadásból nem ismert példány.

8. 1671. *Kalendarium, e' Christus Urunk születése után való M.DC.LXXI... Neubarth Christoph...Nyomtatta Nagy-Szombatban Byller Máthé. 1671. -k.8-r.*

Kalendarium E' Christus Urunk szueletése után való M.DC.LXXI. Mellyet most-is Magyar és Erdély Országára, és egyéb szomszéd helyekre alkalmaztatott. NEUBARTH CHRISTOPH, Theologus és Astrologus. Nyomttatta. Nagy-Szombatban Byller Máthé. 1671. 8r. A-E4 = 4 1/2 iv = 36 sztlan lev. - RMK I. 1121

9. 1674. *Uj és O Kalendarium, melyet Christus születése után való 1674. irt, Neubarth Christoph.- Lötzen, Brewer Samuel által. -16-r. - Eleje hiányos, rongált.*

Kalendarium (Uj és O) Ez igen szerencsétlen, Urunk szueletése után való 1674. Mellyet mostis, Magyar, Erdély és egyéb Szomszéd Országokra alkolmaztatott NEUBART CHRISTOPH. Loetsen, Brewer Samuel által. 16r. A-E (8 lev.) = 40 sztlan lev. - RMK I. 1166

10. 1681. *Ugyanaz mint a fenti.*

Kalendarium (Uj és O), Mellyet Christus születése után való 1681. irt NEUBART CHRISTOPH. Es most-is Magyar Országára, Erdélyre, és egyéb Tartományokra

alkalmaztatott. Lőtsén, Brewer Samuel által. 16r. A-E (8 levelenként) = 40 sztlan lev.
– RMK I. 1267

11. 1709. *Uj Kalendarium, mellyet Christus Urunk születése után való 1709. Esztendőre irt Neubart János. – Komáromban, Töltesi Istvan által. -16-r.*

Kalendarium /Uj/, Mellyet Christus Urunk születése után való 1709 Esztendőre irt Neubart Janos Es Magyar Országgra, Erdélyre, és egyéb Tartományokra-is alkalmaztatott. Cum Gratia, et Privil. Sac. Caes. Reg. Maj. / Magyarorsz. cimere fametszetben / Komáromban, Töltesi István által. 8-. A-E= 40 sztlan levél. Mksz. 1879. 33. – Sztripszky 2235, 441

Megjegyzés: Nem egyezik a mérete.

Megjegyzés: Töltési-féle kalendáriumokból az RMK szerint az első ismert példány – tévesen – 1711-ből származik.

12. 1751. *Calendarium Jaurinense titolare, politicum, juridicum.- Jaurini, Typis Gregorii J. Streibig, Episc. Typ. -k.8-r.*

Calendarium Jaurinense titolare, et politicum ad a. 1740–1806 (8-r.) Jaurini, typ. Greg. Joan. Streibig deinde Jos. Streibig. – Petrik I. 372

13. 1753. *Ugyanaz mint a fenti.*

Calendarium Jaurinense titolare, et politicum ad a. 1740–1806 (8-r.) Jaurini, typ. Greg. Joan. Streibig deinde Jos. Streibig. – Petrik I. 372

14. 1756. *Calendarium Tyrnaviense. –Typis Academicis Societatis Jesu.-4-r.*

Calendarium Tyrnaviense in usum regni Hungariae, ac vicinarum provinciarum. Opera and studio cujusdam astrophili e soc. Jesu in archiepiscop. universitate Tyrnaviense in Hungaria. pro a. 1713-1777. (4-r.) Tyrnaviae, typ academicis soc. Jesu. - Petrik I. 373

15. 1759. *Crackauer-Schreib-Calender... durch Johann Neupart.-Presburg, zu finden bey Franz Dominicus Spaiser, Burgerlichen Buchbinder.-4-r.*

Crackauer Schreib-Calender auff das jahr 1759 Pressburg [1758], Spaiser, ny. n.
[23] lev. – 4° - Petrik V. 103

16. 1764. *mint a fenti.*

Crackauer Schreib-Calender auff das jahr 1764 Pressburg [1763], Spaiser, ny. n.
[22] lev. – 4° - Petrik V. 103

17. 1766. *mint az 1759. évi.*

Petrik: ismeretlen

18. 1768. *mint az 1759. évi.*

Crackauer Schreib-Calender auff das jahr 1768 Pressburg [1767], Spaiser, ny. n.
[22] lev. – 4° - Petrik V. 104

19. 1769. *mint az 1759. évi.*

Petrik: ismeretlen

20. 1770. *mint az 1759. évi.*

Crackauer Schreib-Calender auff das jahr 1770 Pressburg [1769], Spaiser, ny. n.
[24] lev. – 4° Petrik V. 104

21. 1771. *mint az 1759. évi.*

Crackauer Schreib-Calender auff das jahr 1771 Pressburg [1770], Spaiser, ny. n.
[24] lev. – 4° Petrik V. 104

22. 1774. *Neu eingerichter (und) alter und neuer Crackauer Schreib-Calender...
gestellet durch Stanislaum Dubranowski. – Raab, gedruckt bey Gregori Johann Streibig. -4-r.*

Dubranowski, Stanislaus: Neu-eingerichter alt- und neuer Crackauer Schreib-
Kalender auf das Jahr... 1774. Raab [1773], Streibig. [24] lev. – 4°. Petrik VII. 135

23. 1776. *Alt- und neuer Schreib-Kalender. – Pressburg, zu finden bey/ (Johann) Michael Landerer.-4-r.*

Alt- und neuer Schreib-Kalender, auf das Schalt-Jahr 1776. Pressburg [1775], Landerer. [20] lev. – 4° Petrik VII. 33

24. 1776. *Neuer Schreib-Kalender. – Pressburg, bey Franz Augustin Patzko. 4-r.*

Neuer Schreib-Kalender, auf das Schalt-Jahr 1776... Pressburg [1775], Patzko. [24] lev. – 4°.

Petrik VII. 357

25. 1777. *Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Calender.- Raab, gedruckt bey Gregori Johann Streibig. -4-r.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr... 1777... Raab [1776], Druck. Streibig. [15 + ?] lev. – Petrik V. 345

26. 1778. *Sibillinische Weissagung in einem alt- und neuen Crackauer-Kalender. – Ofen, bey Katharina Landererin. -4-r.*

Sibyllinische Weissagung in einem Crackauer-Calender auf das gemeine Jahr 1778... Ofen [1777], Druck. Landerer. [20] lev. – 4° Petrik V. 465

Ua. Sibillinische Weissagung in einem alt- und neuen Crackauer-Calender auf das gemeine...

27. 1778. *Neuer Schreib-Kalender.-Pressburg, Franz Augustin Patzko.-4-r.*

Neuer Schreib-Kalender, auf das gemeine Jahr 1778... Pressburg [1777], Patzko. [18] lev. – 4°. Petrik VII. 357

28. 1779. *mint a fenti.*

Neuer Schreib-Kalender, auf das gemeine Jahr 1779... Pressburg [1778], Patzko. [22] lev. – 4°. Petrik VII. 357

29. 1779. *Sibillinische Weissagung in einem alt- und neuen Crackauer-Kalender. – Ofen, bey Katharina Landererin. -4-r.*

Petrik: ismeretlen

30. 1780. *Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Calender.- Raab, Greg. Joh. Streibig. -4-r*

Petrik: Ismeretlen

31. 1780. *Alt-und Neuer Schreib-Kalender.-Presburg, zu finden bey Christian Spaiser, burgerl. Buchbinder.-4-r.*

Alt- und neuer Schreib-Kalender auf das Jahr... 1780. Pressburg [1779], Spaiser. [21] lev. – 4° Petrik VII. 33

32. 1781. *mint a fenti.*

Alt- und neuer Schreib-Kalender auf das Jahr... 1781. Pressburg [1780], Spaiser. [23] lev. – 4° - Petrik VII. 33

33. 1781. *Régi és uj Kalendarium.-Budán a Királyi Akadémiának Betüivel. 4-r.*

Régi, és uj kalendarium, melly Krisztus urunk születése után-való 1780-1786. esztendőre az égnek 48° 23' polus fel-emelése, és 35° 14' dély hosszúsága szerint alkalmaztatott, és a szokott esendő sokadalmak napjainak fel-jegyzésén kívül külömb-féle tudós hasznos materiákkal meg-bővítettett Magyar országnak, és szomszéd tartományoknak igazgatására. (4-r.) Budán, királyi akadémiának bet. Találtatik Posonyban Spaiszer Krisztán könyv-kötőnél, a Schneeweisz-gászszel-nevű utzátskában. – Petrik II. 317

34. 1781. *Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Calender.- Raab, Greg. Joh. Streibig. -4-r.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1781... Raab [1780], Druck. Streibig. [20] lev. Petrik V. 345

35. 1782. *mint a fenti.*

Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Kalender ... 1782. ... Raab, gedruckt bey Gregori Johann Streibig, [1781]. [40] p. 4o - Petrik IX.?

36. 1782. *Sibillinische Weissagung in einem alt- und neuen Crackauer-Kalender. – Ofen, bey Katharina Landererin. -4-r.*

Sibillinische Weissagung in einem alt- und neuen Crackauer-Calender auf das gemeine Jahr 1782. Ofen [1781], Druck. Landerer. [22] lev. – 4° Petrik V. 465

37. 1783. *Régi és uj Kalendarium.-Budán a Királyi Akadémiának Betüivel. 4-r.*

Régi, és uj kalendarium, melly Krisztus urunk születése után-való 1780-1786. eszetndőre az égnek 48° 23' polus fel-emelése, és 35° 14' dély hosszúsága szerint alkalmaztatott, és a szokott esendő sokadalmak napjainak fel-jegyzésén kívül külömb-féle tudós hasznos materiákkal meg-bővítettett Magyar országnak, és szomszéd tartományoknak igazgatására. (4-r.) Budán, királyi akadémiának bet. Találtatik Posonyban Spaiszer Krisztán könyv-kötőnél, a Schneeweisz-gászsziel-nevű utzátskában. – Petrik II. 317

38. 1783. *Alt- und Neuer Shcreib-Kalender.- Presburg, Christ. Spaiser. -4- r.*

Alt- und neuer Schreib-Kalender auf das Jahr... 1783. Pressburg [1782], Spaiser. [26] lev. – 4° Petrik VII. 33

39. 1784. *Vetus et novum Calendarium.- Tyrnaviae, Typis Regiae Universitatis Budensis. -4-r.*

Calendarium Vetus et novum –, exhibens observationes astronomicas... cam appendice nonnullarum eruditarum aequae... adornatum pro usu regni Hungariae pro a. 1778–1805 (4-r.) Tyrnaviae, typis academicis s. J. § Budae, typ. universitatis. – Petrik I. 372

40. 1784. *Sibillinische Weissagung in einem alt- und neuen Krakauer-Kalender. –Ofen, bey Katharina Landererinn. -4-r.*

Sibillinische Weissagung in einem alt- und neuen Crackauer-Calender auf das gemeine Auf das Schalt Jahr 1784... Ofen [1783], Druck. Landerer. [21] lev. - 4° - Petrik V. 465

41. 1784. *Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Kalender.* –Raab, Joseph Streibig. -4- r.

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1784... Raab [1783], Druck. Streibig. [20] lev. - Petrik V. 345

42. 1785. *Régi és uj Kalendarium.- Budán a Királyi Akadémiának Betüivel. Taláztatik, Spaiszer Kristián Városi Könyv-kötőnél, Budán az Eszterházi Hertzeg házában lévő boltban, a várban.* -4-r.

Régi, és uj kalendarium, melly Krisztus urunk születése után-való 1780-1786. eszetndőre az égnek 48° 23' polus fel-emelése, és 35° 14' dély hosszúsága szerint alkalmaztatott, és a szokott esendő sokadalmak napjainak fel-jegyzésén kívül külömb-féle tudós hasznos materiákkal meg-bővítettett Magyar országnak, és szomszéd tartományoknak igazgatására. (4-r.) Budán, királyi akadémiának bet. Taláztatik Posonyban Spaiszer Krisztán könyv-kötőnél, a Schneeweisz-gászsziel-nevű utzátskában. – Petrik II. 317

Megjegyzés: Nem egyezik a megtalálás helyszíne, a jegyzék szerint Budán, a feloldás szerint pedig Pozsonyban.

43. 1785. *Alt und neuer Haus- und Reise- Kalender.* – Pressburg. -4-r.

Petrik: Ismeretlen

44. 1786. *Alt- und Neuer Shcreib-Kalender.- Pressburg und Kaschau.* -4-r.

Petrik: Ismeretlen

45. 1786. *Sibillinische Weissagung in einem alt- und neuen Krakauerkalender.* –Ofen, Bey Katharina Landererinn. -4-r.

Petrik: ismeretlen

46. 1787. *Neuer Schreibkalender.*-Pressburg, Franz Aug. Patzko.-4-r.

Petrik: Ismeretlen

47. 1787. *Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender.* –Raab, Jos. Streibig. -4- r.

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1787... Raab [1786], Druck. Streibig. [20] lev. - Petrik V. 345

48. 1788. *mint a fenti.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1788... Raab [1787], Druck. Streibig. [20] lev. - Petrik V. 345

49. 1788. *Historischer Haus- und Wirtschafts-Kalender.* – Ofen, bey Katharina Landerinn. -4-r.

Historischer Haus- und Wirtschafts-Kalender, auf das gemeine Jahr 1788. von 365 Tagen für Ungarn, Siebenbürgen und andere benachbarte Länder, worinnen nebst den nöthigen Kalenderanzeigen, den neuen und alten auch der protestantische Kalender, sammt einem Anhang gemeinnütziger angenehmer Abhandlungen enthalten sind. Ofen, gedruckt bey Katharina Landerinn, Wittwe, [1787.] [40] p. 4o - Petrik IX.????

50. 1789. *mint a fenti.*

Historischer Haus- und Wirtschafts-Kalender auf das gemeine Jahr 1789... für Ungarn, Siebenbürgen und andere benachbarte Länder. Ofen [1788], Druck. Landerer. [23] lev. – 4° - Petrik V. 200

51. 1789. *Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender.* –Raab, Jos. Streibig. -4- r.

Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Kalender auf das Jahr...1789...Raab [1788], Streibig. [20] lev. – 4° Petrik VII. 353

52. 1790. *Vetus et novum Calendarium.*– Budae, Typis Regiae Universitatis. 4-r.

Calendarium Vetus et novum –, exhibens observationes astronomicas... cam appendice nonnullarum eruditarum aequae... adornatum pro usu regni Hungariae pro a. 1778–1805 (4-r.) Tyrnaviae, typis academicis s. J. § Budae, typ. universitatis. – Petrik I. 372

53. 1790. *Neuer Schreibkalender.*–Pressburg, Franz Aug. Patzko. -4-r.

Neuer Schreibkalender, auf das Gemeine-Jahr 1790.... Pressburg, zu finden bey Franz Augustin Patzko, [1789.] [36] p. 4o - Petrik IX.???

54. 1791. *Alt- und neuer Schreib-Kalender.* – Pressburg, Anton Oberlitzky. 4-r.

Alt- und neuer Schreib-Kalender, auf das Jahr 1791. ... Pressburg, gedruckt bey Anton Oderlitzky, [1790.] [38] p. 4o - Petrik IX.

55. 1791. *Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender.* –Raab, Jos. Streibig. -4- r.

Petrik: Ismeretlen

56. 1792. *mint a fenti.*

Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Kalender auf das Jahr... 1792... Raab [91], Druck Streibig [20] lev. – 4° - Petrik V. 345

57. 1792. *Historischer Haus- und Wirtschafts-Kalender,* – Ofen, Katharina Landerer. - 4-r.

Historischer Haus- und Wirtschafts-Kalender auf das Schalt Jahr 1792... Ofen [1791], Druck. Landerer. [22] lev. – 4° Petrik V. 200

58. 1792. *Novum Calendarium.* – Budae, Typis Regiae Universitatis. -8-r.

Calendarium Vetus et novum –, exhibens observationes astronomicas... cam appendice nonnullarum eruditarum aequae... adornatum pro usu regni Hungariae pro a. 1778–1805 (4-r.) Tyrnaviae, typis academicis s. J. § Budae, typ. universitatis. – Petrik I. 372

59. 1793. *Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender. –Raab, Jos. Streibig. -4- r.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1793... Raab [1792], Druck. Streibig. [20] lev. Petrik V. 345

60. 1793. *Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg, Kaschau und Pest, Joh. Mich. Landerer. -4-r.*

Alt- und neuer Schreib-Kalender, auf das Jahr 1793. Pressburg, Kaschau und Pest [1792], Landerer. [20] lev. – 4° – Petrik VII. 33

61. 1794. *Alt- und neuer Kralauer Schreib-Kalender. –Pressburg, Joh. Nep. Schauuff. -4-r.*

Alt- und neuer Crackauer Schreib-Kalender, auf das Jahr 1794. Pressburg [1793.] Druck. Schauuff. [20] lev. - 4o – Petrik V. 25

62. 1794. *Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender. –Raab, Jos. Streibig. -4- r.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1794... Raab [1793], Druck. Streibig. [20] lev. - Petrik V. 345

63. 1795. *mint a fenti.*

Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender... 1795.... Raab, gedruckt bey Joseph Streibig. 4° Petrik VII. 353

64. 1795. *Neuer Pressbuger Schreib-Kalender. – Pressburg, Joh. Nep. Schauuff. 4-r.*

Neuer Pressburger Schreib-Kalender auf das Jahr... 1795.... Pressburg [1794], Schauuff. [20] lev. – 4° Petrik VII. 357

65. 1796. *mint a fenti.*

Petrik: ismeretlen

66. 1796. *Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender. –Raab, Jos. Streibig.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1796... Raab [1795], Druck. Streibig. [20] lev. Petrik V. 345

67. 1797. *mint a fenti.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1797... Raab [1796], Druck. Streibig. [20] lev. Petrik V. 345

68. 1797. *Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Kaschau, Joh.Mich.Landerer. -4-r.*

Alt- und neuer Krackauer Schreib-Kalender, auf das Jahr 1797.... Pressburg und Kaschau, zu finden bey Johann Michael Landerer, [1796.] 4° Petrik V. 25

69. 1798. *Neuer Pressburger Schreib-Kalender. – Pressburg, Joh. Nep. Schauff. 4-r.*

Petrik: ismeretlen

70. 1798. *Neu eingerichter alt und neuer Krackauer Schreib-Kalender. –Raab, Jos. Streibig. -4-r.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1798... Raab [1797], Druck. Streibig. [19] lev. Petrik V. 345

Címváltozat: Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib Kalender.

71. 1799. *mint a fenti.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1799... Raab [1798], Druck. Streibig. [18] lev. Petrik V. 345

72. 1799. *Neuer Pressburger Schreib-Kalender. – Pressburg, Joh. Nep. Schauff. 4-r.*

Petrik: ismeretlen

73. 1800. *Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest, Joh.Mich.Landerer. -4-r.*

Alt- und neuer Schreib-Kalender, auf das Jahr 1800. Pressburg und Pest [1799], Landerer. [20] lev. – 4° Petrik VII. 33

74. 1800. *Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender. –Raab, Jos. Streibig.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1800... Raab [1799], Druck. Streibig. [20] lev. Petrik V. 345

Címváltozat: Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib Kalender.

75. 1801. *mint a fenti.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1801... Raab [1800], Druck. Streibig. [20] lev. Petrik V. 345

76. 1801. *Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest, Joh.Mich.Landerer. -4-r.*

Alt- und neuer Crackauer Schreib-Kalender, auf das Jahr 1801. Pressburg [1800], Druck. Schauff. [20] lev. – 4° - Petrik V. 25

77. 1802. *mint a fenti.*

78. 1802. *Neu eingerichte alter und neuer Krackauer SchreibKalender. –Raab, Jos. Treibig. -4-r.*

79. 1803. *Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest, Joh.Mich.Landerer. -4-r.*

80. 1803. *Alt- und neuer Schreib-Kalender. –gedruckt bey Johann Stephani zu Neusohl. -4-r.*

81. 1804. mint a fenti.

82. 1804. Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Ofen. – Joh.Mich.Landerer. -4-r.

83. 1805. mint a fenti.

84. 1805. Alt- und neuer Schreib-Kalender. – Raab, Ofen. – Gedruckt bey Johann Stephani zu Neusohl. -4-r.

85. 1806. mint a fenti.

86. 1806. Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest. – Mich.Landerer. -4-r.

87. 1807. mint a fenti.

88. 1807. Alt- und neuer Schreibkalender. –Raab, Eisenstadt- Joh. Stephani zu Neusohl. -4-r.

89. 1808. mint a fenti.

90. 1808. Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest. – Mich.Landerer. -4-r.

91. 1809. mint a fenti.

92. 1809. *Alt- und neuer Schreib-Kalender. –Raab, Ofen. – Joh.Stephani zu Neusohl. -4-r.*

Schreib-Kalender, Alt- und neuer –, auf das Jahr 1809. (4-r. 40 l.) Neusohl, Jos. Stephani. M.-Petrík IV. 84

93. 1810. Neu eingerichteter allgemeiner Schreib-Kalender. – Ofen, Anna Landerer. -4-r.

94. 1810. Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest. - Mich.Landerer. -4-r.

95. 1811. Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest. - Mich.Landerer. -4-r.

96. 1811. Alt- und neuer Schreib-Kalender. –Raab, Ofen. – Joh. Stephani zu Nesohl. -4-r.

97. 1812. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Raab, Jos. Streibig. -4-r.

98. 1812. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pest, Landerersche Erben. -4-r.

99. 1813. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest. – LandlererschenErben. -4-r.

100. 1813. Neu eingerichteter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender. – Raab, Jos. Streibig. -4- r.

101. 1814. mint a fenti.

102. 1814. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg. Andreas Schwaiger. -4-r.

103. 1815. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg, Karl. Kasp. Snischek. -4-r.

104. 1815. Neu eingerichtetetr alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Jos. Streibig. -4-r.

105. 1816. *mint a fenti.*

Neu-eingerichteter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender, auf das Jahr ... 1816 ... Győr : Streibig József Nyomda, [1815]. [22] lev. ; 20 cm. KKMK. Lelőhely: GY1.

106. 1816. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest, Landerersche Erbe. -4-r.

107. 1817. *mint a fenti.*

108. 1817. Neu eingerichteterr alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4- r.

109. 1818. *mint a fenti.*

110. 1818. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest, Landerersche Erbe. -4-r.

111. 1819. *mint a fenti.*

112. 1819. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4- r.

113. 1820. *mint a fenti.*

114. 1820. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Ofen, gedruckt mit Anna Landererschen Schriften. -4-r.

115. 1820. Neu eingerichteter allgemeiner Schreib-Kalender. – (Ofen) Pressburg und Pest, Landerersche Erbe. -4-r.

116. 1821. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg und Pest.- Ludwig Landerer. -4-r.

117. 1821. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4-r.

118. 1822. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg und Pest.- Ludwig Landerer. -4-r.

119. 1821. Neu eingerichteter allgemeiner Schreib-Kalender. – Ofen, gedruckt mit Anna Landererschen Schriften.

120. 1822. mint a fenti.

121. 1822. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg und Pest, Ludwig Landerer. -4-r.

122. 1823. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. Raab, Leopold Streibig. -4-r.

123. 1823. Neu eingerichteter allgemeiner Schreib-Kalender. – Ofen, Anna Landerer. -4-r.

124. 1824. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4-r.

125. 1824. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg und Pest, Ludwig Landerer. -4-r.

126. 1825. Neu eingerichtetr alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4-r.

127. 1825. Neu eingerichteter allgemeiner Ofner Schreib-Kalender. – Ofen, Anna Landerer. -4-r.

128. 1826. Neu eingerichteter alter und neuer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4-r.

129. 1826. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg und Pest, Ludwig Landerer. -4-r.

130. 1826. Neu eingerichteter allgemeiner Ofner Schreib-Kalender. – Ofen, Anna Landerer. -4-r.

131. 1827. mint a fenti.

132. 1827. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4-r.

133. 1827. Neuer und alter Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg und Pest, Ludwig Landerer. -4-r.

134. 1828. mint a fenti.

135. 1829. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4-r.

136. 1830. *mint a fenti.*

Neu eingerichteter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender, auf das Jahr ...
1830. Győr : Streibig József Nyomda, [1829]. KKMK. Lelőhely: GY1

137. 1831. *mint az 1829. évi.*

138. 1835. *mint az 1829. évi.*

139. 1836. Neuer und alter Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg,
Landerersche Buchdruckerey. -4-r.

140-151. *Calendarium in usum utriusque ecclesiae. 1793, Budae, typis Regiae Universitatis. – (1794) 1795. 1797. 1798. 1799. 1800. 1801. 1802. 1803. 1804. 1805. 4-r. alakuak. –*

-Schematismus ad annum a nativitate salvatoris nostri Jesu Christi 1793... sive
Calendarium in usum utriusque ecclesiae... Budae [1792, Typ. Univ.] [28], 419, [30] l.
- Petrik V. 445

-U. a. Ad annum 1793. Budae [1792, Typ. Univ.] [28], 419, [30] l. - Petrik V. 445

- U. a. Ad annum 1797. Budae [1796, Typ. Univ.] [30], 434, [32] l. - Petrik V. 445

Megjegyzés: Petrik ismeretlen

152-190. *Schematismus sive Calendarium in usum Ecclesiae R. Catholicae. Budae, Typis ac sumpt. Typogr. Regiae Univers. Hungar. -8-r. 1806. (1807) 1808. 1809. 1810. 1811. 1812. 1813. 1814. 1815. 1816. 1817. 1818. 1819. 1820. 1821. 1822. 1823. 1824. 1825. 1826. 1827. 1828. 1829. 1830. 1831. 1832. 1833. 1834. 1835. 1836. 1837. 1838. 1839. 1840. 1841. 1842. 1843. 1844.*

(Schematismus) Annus a nativitate Salvatoris nostri Jesu Christi 1802-1847. styl. Gregoriano, et Juliano deductus, sive calendarium in usum ecclesiae r. catholicae exhibens seriem festorum, profestorum, & jejuniorum; observationes deinde astronomicas, ad meridianum Budensem, & elevationem poli 47. gr. 30. m. reductas.

Dies item nundinarum, postarum cursum, tabellas censuum, valorem aureorum, &c &c. (8-r.) Budae, typis ac sumpt. typogr. reg. univers. Pestanae. – Petrik III. 299

191-205. *Ecclesiasticae et secularea Regni Hungariae dignitates, ac honorum tituli. Tyrnaviae, Typis Regiae Universitatis Budensis.* -4-r. – 1778. 1779. 1780. 1782. 1758. 1763. 1765. 1766. 1770. 1771. 1774. – 1786. 1787. 1788. 1789.

Ecclesiasticae et seculares Regni Hungariae dignitates, ac honorum tituli... pro anno 1778. Tyrnaviae [1777], Typis Universitatis Budensis. lev. – 4o – Petrik VII. 138

Regni Hungariae dignitates, Ecclesiasticae et seculares –, ac honorum tituli. Quibus accedunt suprema armorum caes.-regionum in regno-Hungariae praefectura, insignis ordo Sancti Stephani primi regis apostolici, status personalis nobilis turmae praetoriana, item postarum, tricesimalium, et salis officialium. Pro 1770-78. (4-r.) Posonii, exstant apud Christ. Spaiszer.

Pro 1779-84. (4-r.) Tyrnaviae, typis regiae universitatis Budensis

Pro 1785-88. (4-r.) Budae, in officina Chr. Spaiszer <
<http://www.arcanum.hu/oszk/>> [2012. április 27.]

206-211. *Militar-Schematismus.* – 8-r. 1833. 1843. 1846. 1848. 1852. 1857.

Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthumes. Wien: K.K. Hof- u. Staats-Dr., 1815-1867. – GBV

212-214. *Magyarország és a hozzákapcsolt részek tiszti névtára.* – 1845. 1846. 1847.

Magyarország és a hozzákapcsolt részek tiszti névtára 1845. évre. '(n. 8-r. XLIV, 460, és 127 l.) Buda, 1845. M. k. tudomány egyetem. - Petrik II/ 2. 649

1846. évre. (n. 8-r. XVI és 605 l.) Budán, 1847. U. o. - Petrik II/ 2. 649

1847. évre. (n. 8-r. XVI és 605 l.) Budán, 1847. U. o. - Petrik II/ 2. 649

215. 1830. *Neueingerichteter allgemeiner Ofner-Schreib-Kalender.* – Ofen, Anna Landerer. -4-r.

216-219. 1831. mint a fenti, 1832. hasonlóképen, 1833 és 1834.

220. 1832. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4-r.

221. 1833. Neuer und alter Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg. Landerer. 4-r.

222. 1834. mint a fenti.

223. *Almanach Imperial pour l' année M.DCCC.XI.* – Paris, Testu. -8-r.

1811. Almanach impérial. Impressum: Paris; 1811. - BVB

224. *Hof- und Staats-Handbuch des Königreichs Baiern.* 1819. München. Lindauer. 8-r.

Hof- und Staatshandbuch des Königreichs Bayern, hrsg. vom Königlich Bayerischen Statistischen Landesamt. München: Landesamt. - München: Kgl. Central-Schulbücher-Verl. [anfangs.] - München: Oldenbourg [früher]. - München: Lindauer [früher], 1812 - 1914 nachgewiesen. – HeBIS Verbundkatalog

225. *Hof- und Staats- Schematismus des Österreichischen Kaiserthums.* – Wien, K.k. Hof- und Staats-Aerarial- Druckerey. 1836. 8-r.

Hof- und Staats-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes. Wien, 1807-1843. – GBV

226-244. Trattner J.M. és Károlyi István *Nemzeti Kalendárioma.* – Pesten, a kiadók könyvnyomtató-intézetében. -4-r.- 1830. 1831. 1832. 1834. 1835. 1836. 1837. 1838. 1839. 1840. 1841. 1843. 1844. 1845. 1846. 1849. 1850. 1851. 1852.

Közhasznú és mulattató hazai vagy nemzeti kalendárium, mind a két magyar hazában lakó katolikusok, protestánsok és óhitűk számára, Krisztus urunk születése után 1826-1861. esztendőre. XII-XLVII. esztendei folytatás. (4-r.) Pesten, (1825-1860)

Petrózzai Trattner Mátyás és (később) Trattner és Károlyi. Külső címe: Trattner Mátyás (később Trattner és Károlyi) magyar nemzeti kalendárioma. – Petrik II/1. 315

245. Magyar és Erdély országi Nemzeti Kalendarium. Pesten, Kiadta és nyomtatta Fűskuti Landerer. -1833. -4-r.

246-257. Allgemeiner Kalender für alle Bewohner des österr. Kaiserstates. – Wien, J.P. Sollinger. -4-r.- 1837. 1838. 1839. 1840. 1841. 1842. 1843. 1844. 1845. 1846. 1847. 1848.

258-263. Nemzeti Naptár Gazdasági Kalendarium. Budán 'A' Magyar Kir. Egyetem Betüivel. 4-r. -1841. 1842. 1843. 1844. 1845. 1846.

264-267. Toleranz-Bote, oder Allgemeiner Kalender für alle Bewohner des österr. Kaiserstaates.- Wien. J.P. Sollinger. -4-r. -1849. 1850. 1851. 1852.

268-271. *Müller Gyula Nagy Naptára. Szerk. Friebeisz István, - Pest. n 8-r. 1853. 1854. 1855. 1856.*

Müller, Gyula nagy naptára 1852. szökő évre. Minden rendű hivatalok, bármely szakban működő álladalmi, úgy magán tisztviselők... használatára. Szerkesztette Friebeisz István. I. évi folyam. (4-r. 29 lev., 41-321 és 1 l.) Pest, 1852. Müller Gyula. - Petrik II. 812

- 1853. évre II. évi folyam (4-r. XXVII, 296 és 1 l.) Pest 1853. Müller Gyula. 1.20 p - Petrik II. 812

- 1854-re. Hivatalosan beküldött országos tiszti cím- és névtárral. Dr. (Monte Dégoi) Albert Ferencz, Arany János, Bajnok Antal, Beóthy László..., és többek közremunkálásával szerkesztette Friebeisz István. III. évi folyam. (4-r. XVI I., 12 lev., 292 l. és 1 lev.) Pest, Müller Gyula.- Petrik II. 813

- 1855-re. Országos tiszti cím- és névtárral. Szerkesztette Friebeisz István. IV. évi folyam. (4-r. 8 lev., 17-311 és 1 l.) Pest, 1855. Müller Gyula. Petrik II. 813

- 1856-ra. Szerkesztette Friebeisz István. V. évfoly. (4-r. 282 l.) Pest, 1856. U. o. -
Petrik II. 813

272. *Vaterlandischer Pilger für das Jahr 1853.- Kaschau, Carl Werfer. -4-r.*

Der vaterländische Pilger von und für Ungarn und Siebenbürgen ein gemeinnütziger Haus- und Wirtschafts-Kalender auf das ... Jahr ... Kaschau: Werfer, 1832-1853 – OSZK. Lelőhely: B1. Raktári jelzet: P 801, MP 801

273-282. *Emich Gusztáv Magyar- és Erdélyországi Nagy Képes Naptára. Szerk. Vachot Imre. -Pest.-N.4-r.- 1860. 1863. 1864. 1865. 1866. 1869. 1870. 1874. 1877. 1878.*

Emich Gusztáv magyar- és erdélyországi nagy képes naptára 1861. évre. Szerkeszti Vachot Imre. (4-r. 8 lev., 286 l., 1 lev., X, XXXVI l. és 1 címkép.) Pest, (1860.)
Emich Gusztáv. – Petrik I. 614

Megjegyzés: További kiadások szerkesztőinek neve nem egyezik meg Vachot Imrével.

283. *Családi Naptár. Pest, Bucsánszky Alajos. 1860. -4-r.*

Családi képes naptár, magyar. III-XVIII. foly. (4r. 231 és 10 l.) Pest, 1860-75.
Bucsánszky A. - Magyarországi Könyvészet 1860-1875. 264

284. *Országos Nagy Képes Naptár.- Pest, Landerer és Heckenast. 1861. -4-r.*

Országos nagy képes naptár 1861-re. Szerk. Girókúty Ferencz. (4r. 575 l.) Pest, 1861. Heckenast G. – Magyarországi Könyvészet 1860-1875. 269

285-287. *Faust-Kalender. Wien, F.B. Geitler. -4-r. 1862. 1863. 1864.*

[Illustrierter Faustkalender] Illustrierter Faustkalender: für das Jahr...; Jahrbuch zur Unterhaltung und Belehrung für alle Stände. Wien: Perles, 1856-1883. – GBV

288-289. *Nemzeti Nagy Képes Naptár. -Pest, Heckenast G. -4-r.- 1871. 1872.*

Nemzeti nagy képes naptár. Szerk. Áldor Imre. 1870–73. évekre. (k. 4r.) Pest. Heckenast G. 1874–75. évekre. (k. 4r.) Budapest, 1874–75. Franklin-t. - Magyarországi Könyvészet – 1860–1875 Naptárak 269

290. Neumeister-Herburger's Geschäfts-Auskunfts-Kalender. Wien, 1883.

291. *Közigazgatási Nemzeti Kalendárium. Budapest, Pallas. 1900.*

Közigazgatási nemzeti kalendárium hivatali és irodai használatra az 1887–1901. évre. Hivatalos adatok nyomán szerkesztette Szántó József. VII–XXI. évfoly. (4-r.) Bpest, 1886–1900. Pallas r.-társ. 1892-ig évfolyamonként kötve 2 K, azontúl 1.40. - Magyar Könyvészet 1886–1900 Vol I/2. - Naptárak 597

292. *Glücksrad-Kalender. Wien. 1891.*

Glücksrad-Kalender: für Zeit und Ewigkeit für das katholische Oesterreich. Wien: Verl. d. Kath. Waisen-Hilfsvereins, 1881-1917. 1.1881 - 37.1917[?] – GBV

293. A Szent Család Képes Naptára. Győr, Egyházmegyei nyomda. 1897.

Megjegyzés: Budapesti példányok ismertek.

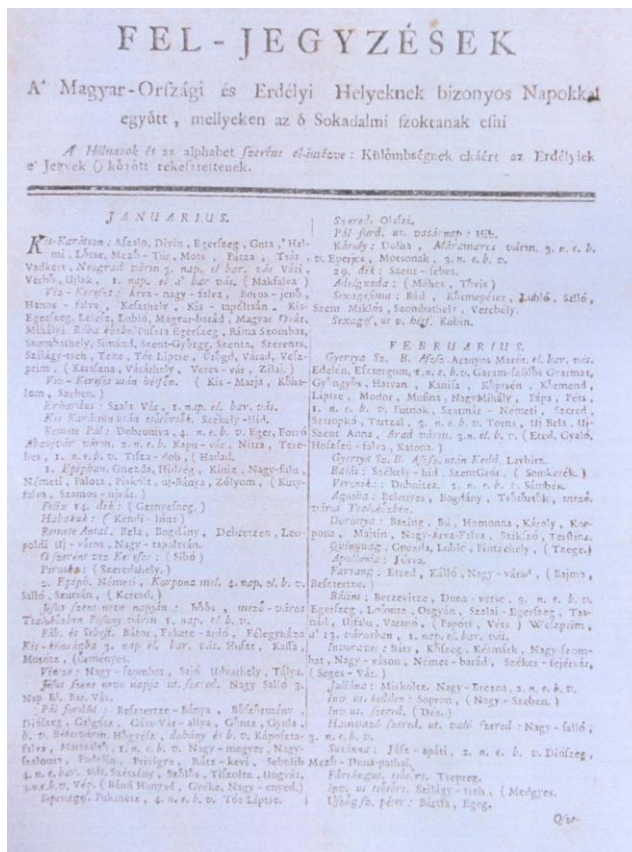
294. *Új Auróra. Szerk. Dobai János. Bratislava, Concordia nyomda. 1923.*

Új-Auróra: MIPSZ almanach az 1923. évre, Szerk. Dobai János. - 1. kiad. - Bratislava: Concordia, 1923. - 238 o. almanach - (1923)

MELLÉKLET - KÉPEK

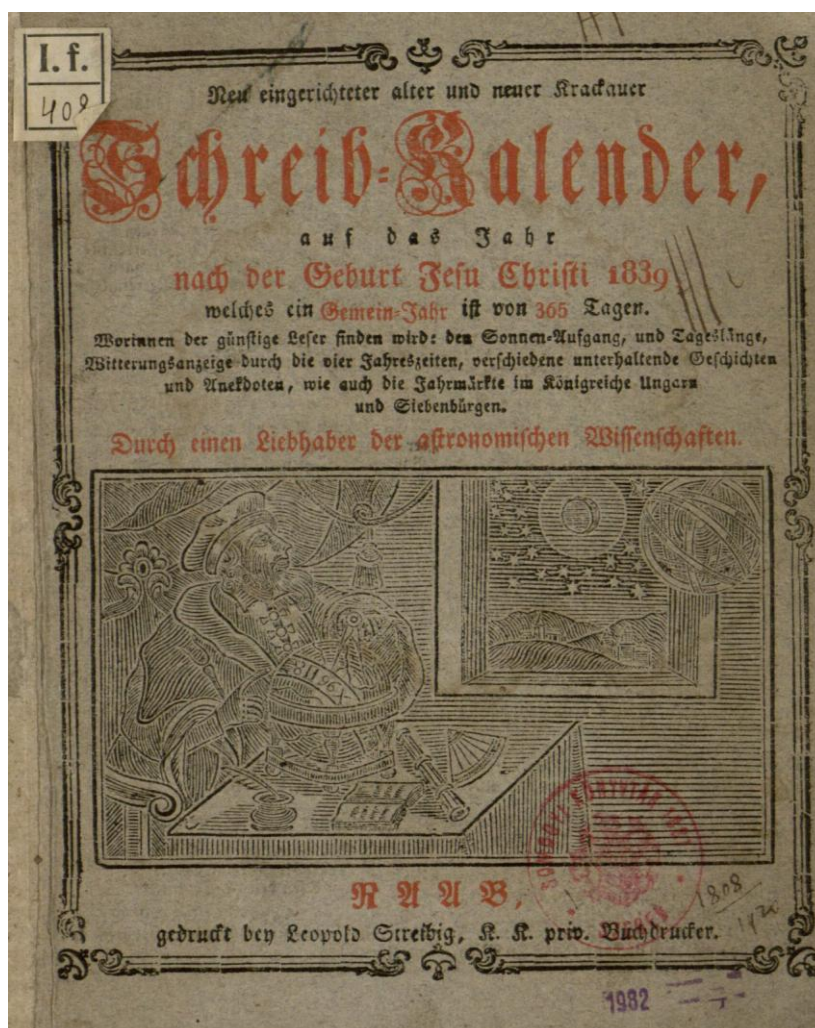
1. kép. Címlap: 1785. Régi és új Kalendarium.- Budán a Királyi Akadémiának Betüivel. Találtatik, Spaiszer Kristián Városi Könyv-kötőnél, Budán az Eszterházi Hertzeg házában lévő boltban, a várban. -4-r. (Jegyzék: 42.)

2. kép Naptári rész

JANUARIUS Szeggy				Bold, Afikonyi Havi XXXI. Nap.			
Nap szám	Napok	INNEP-NAPOK	Ja-riajsa.	Tám. myg.	Pánciatáknak alkaptaja, Eg-letegye.	DECEM-BER.	Hódnak Fecaltajjal.
1 Szom.	Kil-Kirát.		♂ 22	7-51	4-61	♂ köcsöp fersm.	21 Th. Ap.
2	Kriszt.	Egyiptomba való futsár	Mat. 2.	♂	Ro. Mat. I. Lv. 21/2.		✕✕✕✕✕✕✕✕
3	Vasár.	E. Makar.	♂ 23	7-50	4-10	♂ 23/7 kelle.	22 F. I. Adv.
4	Hétf.	Genovef.	♂ 24	7-49	4-11	♂ 24 or. 10. m.	23 Viktor.
5	Kedd.	Titus.	♂ 25	7-48	4-12	♂ 25 9 h. (d-u)	24 Ad. Eva.
6	Szer.	Telesfo.	♂ 26	7-47	4-13	♂ 26 szemet-e de.	25 Nagy Ka.
7	Pént.	Mr. Kereszt.	♂ 27	7-46	4-14	♂ 27 12 h. hideg	26 Sz. Lív.
8	Pént.	Krispin.	♂ 28	7-45	4-15	♂ 28 leg nagy-t	27 J. Á. Ev.
9 Szom.	Ethardus.		♂ 29	7-45	4-15	♂ 29 o. a' o'	28 Ápró fien.
10	F. 12.	Elitendős Jeshu.	Luk. 2.	♂	Ev. Márk. 2. v. 13. 23.		✕✕✕✕✕✕✕✕
11	Vasár.	B. Bazililla.	♂ 30	7-44	4-16	♂ 30 or. 32.	29 F. 1. m.
12	Hétf.	Agathon.	♂ 31	7-43	4-17	♂ 31 h. harnas	30 David. K.
13	Kedd.	Hygynus	♂ 1	7-42	4-18	♂ 1 or. 29. m.	31 Szylvef.
14	Szer.	Probus.	♂ 2	7-41	4-19	♂ 2 h. h. (d-re)	1 o' 7an. Kil.
15	Isót.	Leont.	♂ 3	7-40	4-20	♂ 3 o. ph. fül.	2 Makar.
16	Pént.	Felix. Pa.	♂ 4	7-39	4-21	♂ 4 or. 40-m	3 Gená.
17 Szom.	Pál Elő. Re.		♂ 5	7-38	4-22	♂ 5 közelet-e	4 Titus.
18	Kinélb.	Menyegzők	Jan. 2.	♂	Ev. Márk. 1. v. 8.		✕✕✕✕✕✕✕✕
19	Vasár.	B. J. J. J. J.	♂ 6	7-37	4-23	♂ 6 or. 40.	5 F. Simon.
20	Hétf.	Antal. Rem.	♂ 7	7-36	4-24	♂ 7 or. 22. m. d	6 Viz. Kere.
21	Kedd.	Piroska.	♂ 8	7-35	4-25	♂ 8 in. 22. or. 31	7 Raim.
22	Szer.	Ferdinand.	♂ 9	7-34	4-26	♂ 9 c. m. d. o.	8 Erhard.
23	Isót.	Fab. Seb.	♂ 10	7-33	4-27	♂ 10 or. 16	9 Julia.
24	Pént.	Agnes.	♂ 11	7-32	4-28	♂ 11 c. m. d. o.	10 Agathon.
25 Szom.	Vintze.		♂ 12	7-31	4-29	♂ 12 vac. Napf.	11 Hygin.
26	F. 13.	Mivelétek	Mat. 18.	♂	Ev. Márk. 4. v. 12. 17/18.		✕✕✕✕✕✕✕✕
27	Vasár.	B. Septuages.	♂ 13	7-30	4-30	♂ 13 or. 40.	12 B. J. Enne.
28	Hétf.	Timoth.	♂ 14	7-29	4-31	♂ 14 or. 40	13 Hilár.
29	Ked.	S. Pál F.	♂ 15	7-28	4-32	♂ 15 or. 48. m.	14 Felix.
30	Szer.	Polyeap.	♂ 16	7-27	4-33	♂ 16 Napfok. 9. or.	15 Pál Elő. R
31	Isót.	Ar. Scz.	♂ 17	7-26	4-34	♂ 17 reg. (8-m)	16 Marcell.
32	Pént.	Nagy. Karoll.	♂ 18	7-25	4-35	♂ 18 v. m. l. e. b. a.	17 Ant. Rem.
33 Szom.	Szeleff. Fer.		♂ 19	7-24	4-36	♂ 19 v. m. l. e. b. a.	18 Piroksa.
34	F. 14.	Nagy Ele. földárk.	Luk. 8.	♂	Ev. Luk. 18. 10. v. 14.		✕✕✕✕✕✕✕✕
35	Vasár.	B. Sexages.	♂ 20	7-23	4-37	♂ 20 m. d. h. a. t. a. t.	19 E. J. Ferd.
36	Hétf.	Nahsk. Pét.	♂ 21	7-22	4-38	♂ 21 or. 30. m.	20 Fáb. Seb.

3. kép Magyarországi és erdélyi vásárok listái

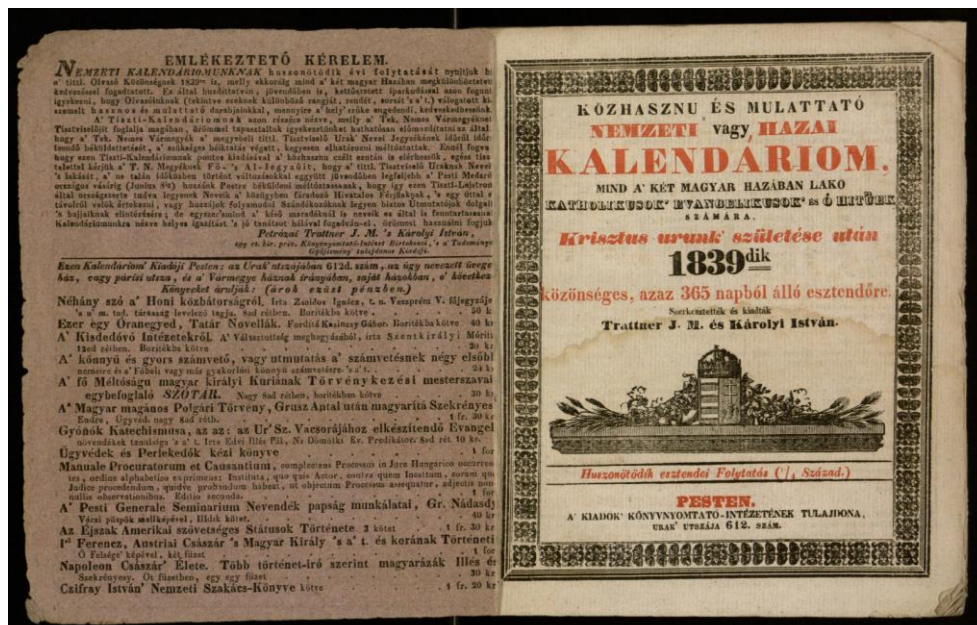
4. kép Kismartoni jegyzék 138.: 1829. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig.
Ezen a képen, ennek egy 1839-es kiadása látható.
Kép lelőhelye: Somogyi-könyvtár – I. f. 408

5. kép Címap: Trattner és Károlyi Nemzeti Kalendárioma. 1839.

Kismartoni jegyzék 234.

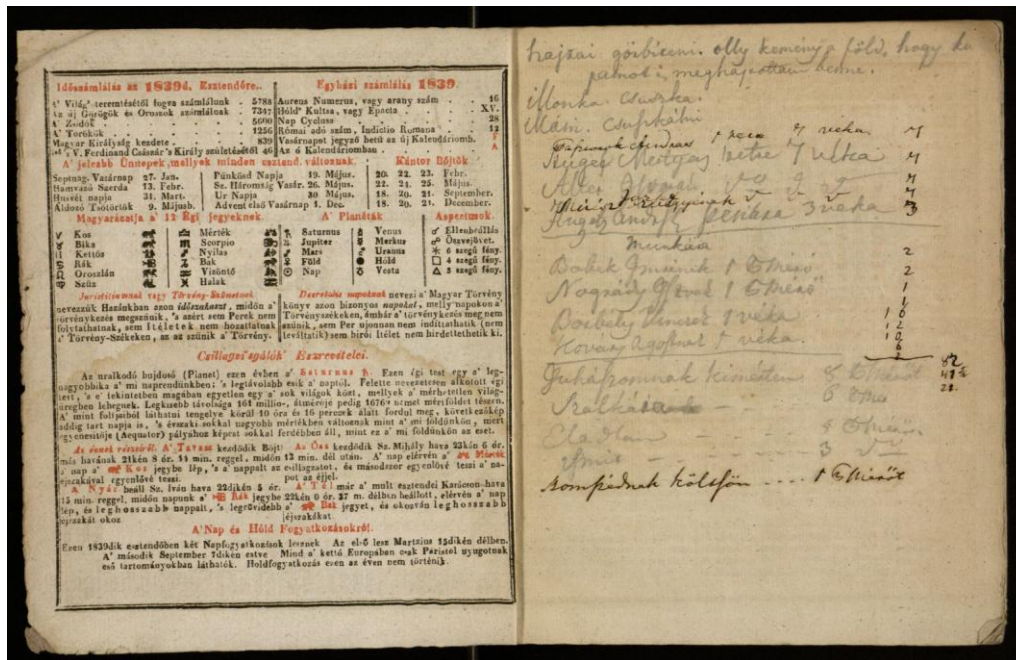
Kép lelőhelye: Somogyi-könyvtár I. f. 156

6. kép Belső címap: Trattner és Károlyi Nemzeti Kalendárioma. 1839.

Kismartoni jegyzék 234.

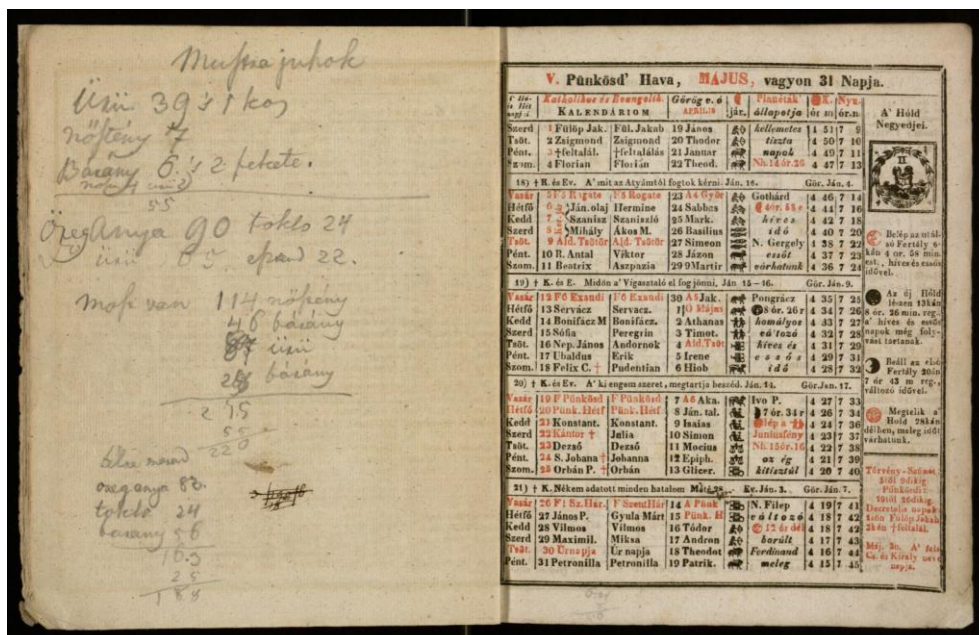
Kép lelőhelye: Somogyi-könyvtár I. f. 156

7. kép Első oldal: Trattner és Károlyi Nemzeti Kalendárioma. 1839.

Kismartoni jegyzék 234.

Kép lelőhelye: Somogyi-könyvtár I. f. 156

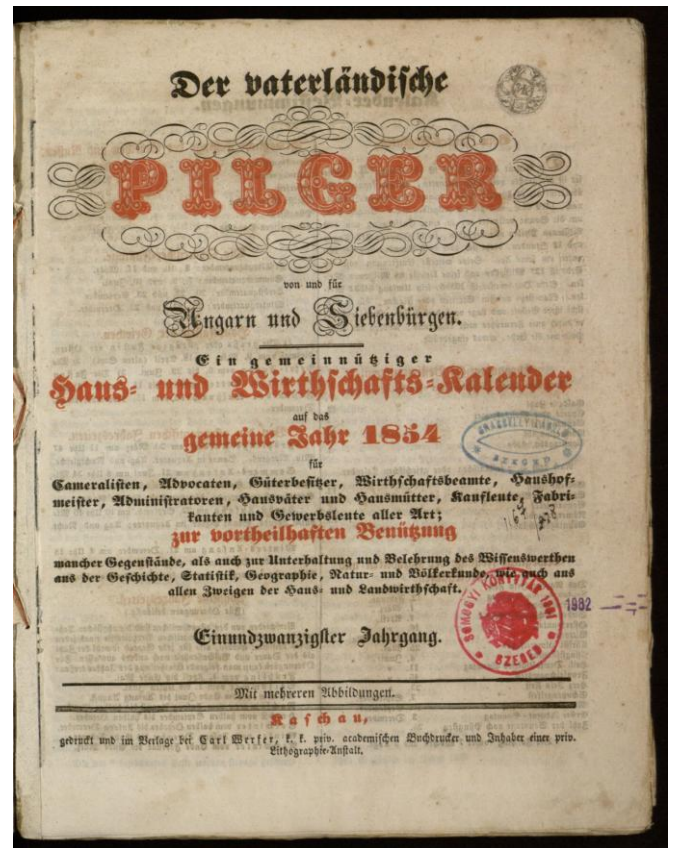
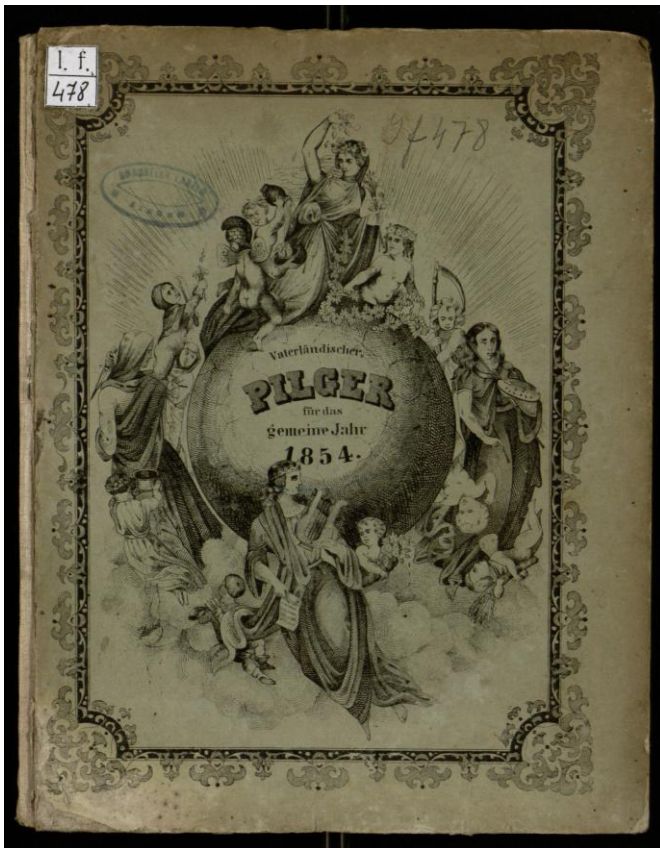

8. kép Május hónap, tulajdonosi bejegyzésekkel.

Trattner és Károlyi Nemzeti Kalendárioma. 1839.

Kismartoni jegyzék 234.

Kép lelőhelye: Somogyi-könyvtár I. f. 156

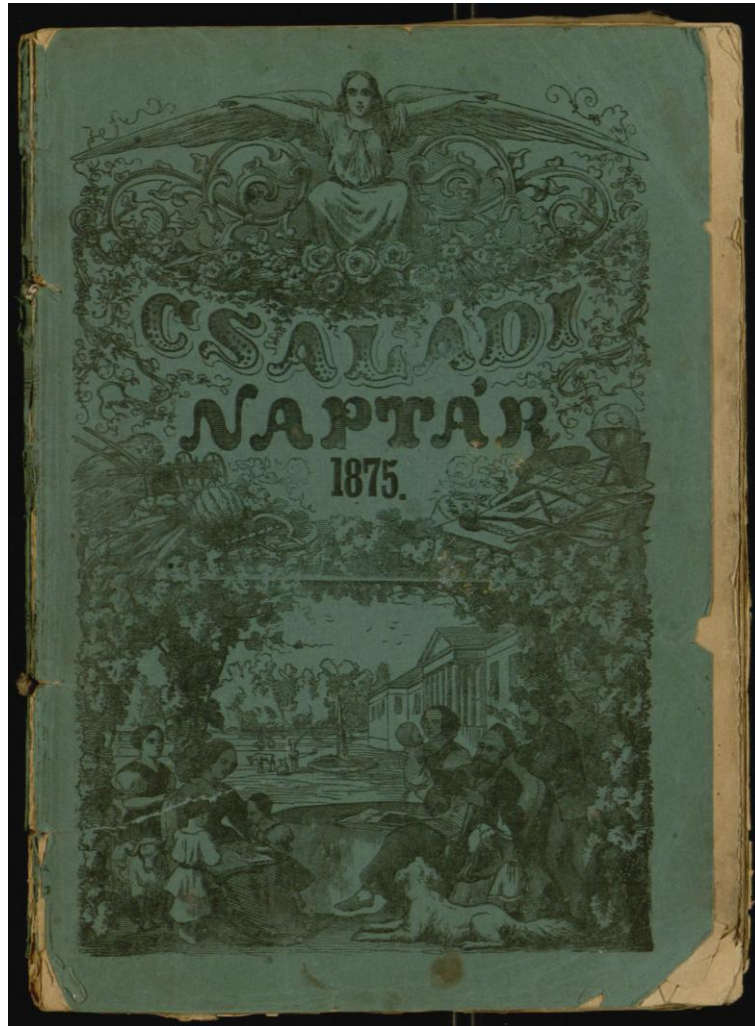

9. kép Borító és első címlap

Vaterlandischer Pilger für das Jahr 1854.- Kaschau, Carl Werfer. -4-r.

Kismartoni jegyzék: 1853-as évre szóló (272).

Kép lelőhelye Somogyi-könyvtár I. f. 478

10. kép

Családi naptár 1875.

Kismartoni jegyzék 283.: Családi Naptár. Pest, Bucsánszky Alajos.

1860.

Kép lelőhelye: Somogyi-könyvtár I.f. 446

NÉVMUTATÓ

Az alábbi névmutató a jegyzékben található szerzők, nyomdászok és nyomdák neveit foglalja magában. A számok a jegyzék tételszámainra utalnak.

Argolus, Andreas 6, 7

Brewer Sámuel 9, 10

Bucsánszky Alajos 283

Byller Máthé 8

Dobai János 294

Dubranowski, Stanislaus 22

Egyházmegyei Nyomda, Győr 293

Emich Gusztáv 273-282

Friebeisz István 268-271

Geitler, F. B. 285-287

Greissel János György 7

Heckenast Gusztáv 284, 288-289

Herman de Werve 1, 2

Károlyi István 226-244

Hof- und Staats-Aerarial K. k. 206-211, 225

Királyi Magyar Egyetemi Nyomda (Typis Regiae Universitatis, Budae) 33, 37, 42, 52, 58, 140-151, 152-190, 212-214, 258-263

Kürner Jakab János 3, 4

Kürner Lipót Mátyás 4, 5

Landerer Anna 93, 114, 119, 120, 123, 127, 130, 131, 215, 216-219

Landerer család 98, 99, 106, 107, 110, 111, 115, 139, 221, 222, 245, 284

Landerer Lajos 116, 118, 121, 125, 129, 133, 134

Landerer János Mihály 23, 60, 68, 73, 76, 77, 79, 82, 83

Landerer Mihály 86, 87, 90, 91, 94, 95

Landerer Katalin 26, 29, 36, 40, 45, 49, 50, 57

Lindauer, Josef 224

Lochner Kristóf 5
Müller Gyula 268-271
Neubarth, Christoph 8, 9 10
Neubarth Johann 11, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21
Neusohl, Johann Stephani 80, 81, 84, 85, 88, 89, 92, 96
Oderlitzky, Anton Michael 54
Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. 291
Patzko Ferenc Ágoston 24, 27, 28, 46, 53
Püchler, Vitus 3
Schauff, Johann Nepomuk 61, 64, 65, 69, 72
Schneckenhaus, Venceslaus Melchior 6
Snischek, Karl. Kasp. 103
Schwaiger, Andreas 102
Sollinger 246-257, 264-267,
Spaiser Christian 31, 32, 33, 37, 38, 42
Spaiser Ferenc Domonkos 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21
Streibig János Gergely 12, 13 22, 25, 30, 34, 35
Streibig József 41, 47, 48, 51, 55, 56, 59, 62, 63, 66, 67, 70, 71, 74, 75, 78, 97, 100, 101, 104,
105
Streibig, Leopold 108, 109, 112, 113, 117, 122, 124, 126, 128, 132, 135, 136, 137, 138, 220
Töltési István 11
Trattner 226-244
Typis Academicis Societatis Jesu 14
Tyrnavia, Typis Regiae Universitatis Budensis 39, 191-205
Vachot Imre 273-282
Verdussen, Hieronymus 7
Werfer Károly 272
Wolffgang Endters 1, 2

HELYNÉVMUTATÓ

Az alábbi helymutató a jegyzékben található nyomdahelyeket tartalmazza. A számok a tételszámokra utalnak. A dőlt betűvel jelölt tételek jelzik a Landerer család több városban megjelent nyomtatványait.

Bécs (Béch, Wien; A) 3,4, 206-211, 225, 246-257, 264-267, 285-287, 290, 292

Buda (Ofen): 26, 29,33, 36, 37, 40, 42, 45, 49, 50, 52, 57, 58, 82, 83, 84, 85, 92, 93, 96, 114, 115, 119, 120, 123, 127, 130, 131, 140-151, 152-190, 212-214, 215, 216, 217, 218, 219, 258-263

Budapest: 291

Győr (Raab): 12, 13, 22, 25, 30, 34, 35, 41, 47, 48, 51, 55, 56, 59, 62, 63, 66, 67, 70, 71, 74, 75, 78, 84, 85, 88, 89, 92, 96, 97, 100, 101, 104, 105, 108, 109, 112, 113, 117, 122, 124, 126, 128, 132, 135, 136, 137, 138, 220, 293

Kassa (Kaschau, Kosiče; SK): 44, 60, 68, 272

Kismarton (Eisenstadt, A): 88, 89

Komárom (Komarno; SK): 11

Lőcse (Lőtse, Levoča; SK): 9, 10

Nagyszombat (Nagy-Szombat, Tyrnavia, Trnava; SK): 6, 8, 14, 39, 191-205

Nürnberg (D): 1, 2, 5

Ofen *vide* Buda

Pest: 60, 73, 76, 77, 79, 86, 87, 90, 91, 94, 95, 98, 99, 106, 107, 110, 111, 115, 116, 118, 121, 125, 129, 133, 134, 226-244, 245, 268-271, 273-282, 283, 284, 288-289

Pottendorf (A): 7

Pozsony (Presssburg, Bratislava; SK): 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 27, 28, 31, 32, 38, 43, 44, 46, 53, 54, 60, 61, 64, 65, 68, 69, 72, 73, 76, 77, 79, 82, 83, 86, 87, 90, 91, 94, 95, 99, 102, 103, 106, 107, 110, 111, 115, 116, 118, 121, 125, 129, 133, 134, 139, 221, 222, 294

Párizs (F): 223

Presssburg *vide* Pozsony

Raab *vide* Győr

München (D): 224

Tyrnavia *vide* Nagyszombat, Ismeretlen: 80, 81

BIBLIOGRÁFIA

1. Apró Piroska: Esterházy Miklós. 407-409. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor. II. kötet Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest: Balassi, 2004.
2. Bánáti Ágnes: A százasztendős Athenaeum: 1868-1968. Budapest: Akadémiai K, 1968.
3. Baranyi Dóra: A Franklin Nyomda százéves története. Budapest: Franklin Ny., 1973.
4. Buda Attila–Monok István–Hapák József (fényk.): A magyar bibliofília képeskönyve. Budapest: Korona: OSZK, 2006.
5. Bücher aus der Sammlung der Fürsten Esterházy in Moskauer Bibliotheken. Katalog. Der Katalog wurde geschafft von: Karina A Dmitrijeva, Nyikolaj N. Subkov et al. Moszkva, 2007.
6. Dukkon Ágnes: A barokk szellemiség megjelenési formái a Calendarium Tyrnaviense sorozat példányaiban. In: Eruditio, virtus et constantia: tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére. Szerk. Imre Mihály et al. II. kötet. Debrecen: Debreceni Egyetemi K., 2011. 497-503.
7. Dukkon Ágnes: A Didactica Magna évszázada: tudománynépszerűsítési törekvések a 17. századi Magyarországon.
<<http://magyarszak.uni-miskolc.hu/kiadvanyok/drama2002/ea/dukkon.htm>>[2012. április 21.]
8. Dukkon Ágnes: Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2003.
9. Dukkon Ágnes: A régi kalendáriumok titkaiból. In: Fejezetek a magyar művelődés történetéből. Szerk. Závodszy Géza. Budapest: ELTE TFK, 1992. 25-39.
10. Ecsedy Judit, V.: Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon = Hungarian printers' and publishers' devices: 1488-1800. V. Ecsedy Judit, Simon Melinda. Budapest: Balassi: Országos Széchényi könyvtár, 2009.
11. Ecsedy Judit, V.: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában: 1473-1800. Budapest: Balassi K., 1999.

12. Ecsedy Judit, V.: A régi magyarországi nyomdák betűi és díszai: XVII. század.
Budapest: Balassi: Országos Széchényi Könyvtár, 2010.
13. Elmét vidító elegy-belegy dolgok: *rövide* bb és hosszabb csípős históriák,
melyeket a győri magyar kalendárium 1749-1849 éveiből ki-szedegedett, össze-
rendezett s mostan az olvasóknak okulására közrebocsát Szilágyi Ferenc.
Budapest: Magvető, 1983.
14. Esterházy Pál: Az egész világon levő csudalatos Boldogságos Szűz kepeinek
rövide den föl tet eredeti, mellyet ki bocsátott Galanthai Esteras Pal; [mell.: Knapp
Éva, Tüskés Gábor és Galavics Géza tanulmánya ; a fakszimile szövegét
közzéteszi: Kőszeghy Péter. [Mell.:] Az egész világon lévő csudalatos
Boldogságos Szűz képeinek *rövide* den föltett eredeti. Repr. kiad. Budapest:
Balassi K., 1994.
15. Fazekas István: Paul Esterházy. In: Bollwerk Forchtenstein: burgenländische
Landesausstellung 1993: Burg Forchtenstein: 15. Mai-31. Okt. 1993. Red. Jakob
Michael Perschy. Eisenstadt: interpress, 1993. 42-52.
16. Fejezetek a magyar művelődés történetéből. Szerk. Závodszy Géza. Budapest:
ELTE TFK, 1992.
17. Die Fürsten Esterházy: Magnaten, Diplomaten und Mäzene; Ausstellung,
Eisenstadt, Schloss Esterházy, 28.4. bis 31.10.95. Red. Jakob Perschy; unter
Mitwirkung v. Harald Prickler]. Eisenstadt: Amt der Burgenländischen
Landesregierung, 1995.
18. Gabriel, Theresia: Egy mozgalmas múlt tanúja – A hercegi Esterházy-könyvtár.
In.: Arisztokrácia, művészetek, mecénatúra: az Esterházy család: a 2004. április
22-23-án megtartott konferencia előadásai, [szerk. Czoma László]. Keszthely:
Helikon Kastélymúzeum, 2005. 76-90. (Uez németül: *Die fürstlich Esterházyische
Bibliothek – Zeugnis einer bewegten Vergangenheit*. In : *Forscher – Gestalter –
Vermittler*. Festschrift für Gerald Schlag. Red. von Gürtler WOLFGANG, Gerhard J.
WINKLER. Eisenstadt, 2001, Burgenländische Landesmuseum. (Wissenschaftliche
Arbeiten aus dem Burgenland, Bd. 101.) 119–130.)
19. Gárdonyi Albert: Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a 18.
században. Budapest: Lantos A. Könyvkiadóhivatala, 1917.

20. Gárdonyi Albert: Régi pesti könyvkereskedők. Budapest: Széchényi-Könyvtár, 1930.
21. Hahn István: Naptári rendszerek és időszámítás. Budapest: Gondolat, 1983.
22. Heckenast Dezső: Heckenast Gusztáv. Egy fejezet a magyar irodalmi élet történetéből. Budapest: 1936.
23. Käfer István: Az egyetemi nyomda négyszáz éve [1577-1977]. Budapest, Magyar Helikon, 1977.
24. Kék vér, fekete tinta: arisztokrata könyvgyűjtemények 1500-1700: nemzetközi vándorkiállítás Zagreb, Bratislava, Martin, Budapest, Burg Forchtenstein, 2005 ősz-2007 ősz: [kiállítási katalógus]. Szerk., bev. Tanulmány: Monok István. Bp.: Országos Széchényi Könyvtár, 2005.
25. Kovács István Gábor: Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig: a magyar kalendáriumok történeti és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest: Akadémiai K., 1989. <<http://mek.niif.hu/03200/03230/html/02.htm>> [2012.április 25.]
26. Kovács József László: Esterházy Miklós udvara és a nyugat-magyarországi reneszánsz. In: Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk.: Várkonyi Ágnes. Budapest: 1987, Gondolat Kiadó. 184 –187.
27. Körner, Stefan: Die Bibliotheca Esterházyana in Eisenstadt und Forchtenstein. In: Blaues Blut & Druckerschwärze: aristokratische Büchersammlungen von 1500 bis 1700: internationale Wanderausstellung, Zagreb, Martin, Bratislava, Budapest, Burg Forchtenstein Herbst 2005 bis Herbst 2007. Hrsg. von Esterházy Privatstiftung. Eisenstadt: Esterházy Privatstiftung, 2005.
28. Kőszeghy Péter: Esterházy Pál. 414-423. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor. II. kötet Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest: Balassi, 2004.
29. Künstlerné Virág Éva: Esterházy (I.) Miklós. 409-411. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor. II. kötet Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest: Balassi, 2004.

30. Künstlerné Virág Éva: Esterházy (II.) Miklós. 411-413. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor. II. kötet. Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest: Balassi, 2004.
31. Künstlerné Virág Éva: Esterházy (II.) Pál Antal. 424-425. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor. II. kötet Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest: Balassi, 2004.
32. Kustán Magdolna: Az arisztokrácia kertjei a 16-17. századi Magyarországon. In: Idővel paloták...: magyar udvari kultúra a 16-17. században. Szerk. G. Etényi Nóra, Horn Ildikó. Budapest: Balassi K., 2005. 467-487.
33. Madas Edit–Monok István: A könyvkultúra Magyarországon. 2., jav., bőv. kiad. Budapest: Balassi, 2003.
34. Magángyűjtemények a királyi Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben: 1533-1721: könyvjegyzékek bibliográfiája. Szerk. Herner János, Monok István. Szeged: JATE, 1985. (Könyvtártörténeti füzetek; 4.)
35. Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor. Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest: Balassi, 2003-2011.
36. Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk., előszó: R. Várkonyi Ágnes. Közrem.: Székely Júlia. Budapest: Gondolat, 1987.
37. Merényi Lajos: Herczeg Esterházy Pál nádor: 1635-1713. Közrem. Bubics Zsigmond. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1895.
38. Monok István: A magyarországi főnemesség könyves műveltsége a XVI-XVII. században. Értekezés a Magyar Tudományos Akadémia doktora cím elnyeréséért. Szeged-Eger-Chatou. 2010. (Az Esterházy-könyvtárak Lakompakon, Fraknón és Kismartonban. 125-153.)
<http://reald.mtak.hu/368/3/dc_77_10_doktori_mu%5B1%5D.pdf> [2012. április 21.]
39. Monok István: Adalékok az Esterházy könyvtár kialakulásának történetéhez. A Moszkvában őrzött könyvek vizsgálatának tanulságai. In: Eruditio, virtus et constantia: tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére. Szerk. Imre Mihály et al. II. kötet. Debrecen: Debreceni Egyetemi K., 2011.

40. Monok István: Esterházy könyvtár(ak). In: Magyar művelődéstörténeti lexikon, 2004.
41. Monsberger R. Ulrik: A hazai német naptáirodalom története 1821-ig. Budapest: Pfeifer Ferdinánd, 1931.
42. Novák László: A nyomdászat története. Budapest: Világosság Ny., 6. kötet. 1928
43. Nyomdászati enciklopédia: Az összes grafikai tudományok ismerettára. szerk. Pusztai Ferencz. Budapest: Pallas, 1902.
44. Pavercsik Ilona: A lőcsei Brewer-nyomda a 17-18. században. I. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. Budapest: OSZK. 1979. 1981. 353-408.
45. Pavercsik Ilona: A lőcsei Brewer-nyomda a 17-18. században II. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. Budapest: OSZK 1980. 349-475.
46. Péter Katalin: Esterházy Miklós. Budapest: Gondolat, 1985.
47. Pitroff Pál: A győri sajtó története: 1728-1850. Győr: Győr szabad királyi város kiadása, 1915.
48. Rapaics Raymund: A magyar naptár. Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai, Gazda István vezetésével, közreműködött: Vargha Domokosné
<http://www.ekonyvkereso.net/file/05300/05391/pdf/Rapaics_MagyarNaptar_Csill.pdf> [2012. április 21.]
49. Révay József-Schöpflin Aladár: Egy magyar könyvkiadó regénye. Budapest: Franklin, 1940. <<http://mek.niif.hu/07900/07991/07991.htm>> [2012. április 20.]
50. Szabó László: Athenaeum: ötven év egy irodalmi és nyomdai társulat életéből. Budapest: Athenaeum, 1918.
51. Szelestei Nagy László: Kalendáriumaink a 18. században. Kalender in Ungarn im 18. Jahrhundert. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. Budapest: OSZK 1980. 475-517.
52. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Repr. Budapest: Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1980-1981.
<<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/index.htm>> [2012. április 26.]
53. Sáray Szabó Éva, Tapolcainé: Komárom nyomdászat- és sajtótörténete, 1705-1849. Komárom: KT Könyv- és Lapk., 2010.

54. Új magyar irodalmi lexikon. Főszerk. Péter László. 1. köt. Budapest: Akadémiai K, 1994.
55. Új magyar irodalmi lexikon. Főszerk. Péter László. 2. köt. Budapest: Akadémiai K., 1994, p.
56. Új magyar irodalmi lexikon. Főszerk. Péter László. 3. köt. Budapest: Akadémiai K., 1994, p.

Folyóiratcikkek

57. Borsa Gedeon: Adatok a 18. századi kismartoni nyomdáról. Magyar Könyvszemle, 1956. 138 -139.
<<http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=21>> [2012. április 22.]
58. Ecsedy Judit V.: [Magyarországi nyomdászjelvények a 18. században](#). Magyar Grafika 2008. 1. sz. 60-65.
59. Ecsedy Judit V.: A nagyszombati egyetemi nyomda első másfél évtizede: 1648-1662. [Magyar Könyvszemle 1995. \(111. évf.\) 4. szám](#). 361-373.
60. Gárdonyi Albert: A XVIII. század legkeresettebb könyve. Magyar Könyvszemle 1941. (65. év 3. foly). 3. sz. 232-244.
61. Hiller István: Nagy diplomatáink - Esterházy Miklós - Tartson kegyelmed esterházystának! [Élet és tudomány](#), 1997. (52. évf.) 3. sz. 67-69.
62. Horn Ildikó: Esterházy Pál: Itinerarium in Germaniam. 1653. In: Sic itur ad astra 1989. 2-3. 4-5. sz. 21-48.
63. Kováts László: Könyvnyomdáink a jelen század harmadik tizedében. [Magyar Könyvszemle 1899](#). (7. évf.) 4. sz. 359-366.
64. Merényi Lajos: Gróf Eszterházy Pál 1678. évi végrendelete. In: Történelmi Tár, Évnegyedes folyóirat. Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. 1911. 154, 598-610.
65. Mócsényi Mihály: Kritikus gondolatok és ismeretlen tények Eszterháza építéstörténetéhez. Vélemények a műegyüttes alakulásáról. Soproni Szemle 1997. (LI. évf.) 1. szám. 9. <<http://sopszem.sopron.hu/sopszem/1997-LI-1.pdf>> [2012. 04.01.]
66. Németh S. Katalin: Új hungarikumok Wolfenbüttelben. Magyar Könyvszemle 1996. (112. évf.) 1. sz. 90-91.

67. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00364/pdf/MKSZ_EPA00021_1996_112_01_082-117.pdf> [2012. április 20.]
68. Rozsonдай Rita: A győri Streibig-nyomda 18. századi kalendáriumai. Magyar Könyvszemle. 2001. (117. évf.) 1. szám.
69. <<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00028/0006-21e.html>> [2012. április 21.]
70. Szelestei N. László: Hamis impresszumú könyvek a 18. századi Magyarországon (Magyar nyelvű evangélikus énekeskönyvek). (négy képpel). [Magyar Könyvszemle 1983. \(99. évf.\) 3. szám.](#) 292-304.
71. Szelestei Nagy László: Kalendáriumok a XVIII. századi Magyarországon. In: Megváltozott hagyomány, 1988. Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklore Tanszék, Bp., 1988. 313-361.
72. Wix Györgyné: Néhány adalék a kismartoni nyomda történetéhez. Magyar Könyvszemle, 1965. (81. évf.) 2. sz. 138 –141.
73. Zvara Edina: Ismert könyvgyűjtők tulajdonosi bejegyzései az Esterházy-könyvtárban. Magyar Könyvszemle, 2011. 1. sz. 47-71.

A tételek azonosításhoz használt művek

74. Kertbeny Károly (1824-1882): Magyarországi német könyvészet 1801-1860: a Magyarországon s külföldön hazánkra vonatkozólag megjelent német nyomtatványok jegyzéke = Ungarns deutsche Bibliographie 1801-1860: Verzeichniss der in Ungarn und Ungarn betreffend im Auslande erschienenen deutschen Drucke. Kertbeny Károly, Petrik Géza. – Budapest: Egyetemi Könyvnyomda, 1886.
75. Petrik Géza: Magyarország bibliographiája: 1712–1860, I. köt. (I./1,2) Budapest, 1888.
76. Petrik Géza: Magyarország bibliographiája: 1712–1860, II. köt. (II./1,2) Budapest, 1890.
77. Petrik Géza: Magyarország bibliographiája: 1712–1860, III. köt. (III./1,2) Budapest, 1891.
78. Petrik Géza: Magyarország bibliographiája: 1712–1860, IV. köt. Budapest, 1892.

79. Magyarország bibliographiája: 1712–1860, V. köt.: Pótlások Petrik Géza
Magyarország bibliographiája 1712-1860 c. művének 1-4. kötetéhez. Az 1712-1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest. 1971.
80. Magyarország bibliographiája: 1712–1860, VI. köt.: Nyomda- és kiadástörténeti mutató. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest. 1972.
81. Magyarország bibliographiája: 1712–1860, VII. köt.: Pótlások Petrik Géza
Magyarország bibliographiája 1712-1860 c. művéhez 1701-1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest. 1989.
82. Magyarország bibliographiája: 1712–1860, VIII. köt. Függelék. Nyomda-és kiadástörténeti mutató. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest. 1991.
83. Petrik Géza: Magyar könyvészet: 1860-1875: jegyzéke az 1860-1875. években megjelent magyar könyvek- és folyóiratoknak, összeáll., tud. szakmutatóval ellátta Petrik Géza. Hasonmás kiad. Budapest: OSZK, 1968.
84. Petrik Géza: Magyar könyvészet: 1886-1900: az 1886-1900. években megjelent magyar könyvek, atlaszok és térképek összeállítása tudományos szak- és tárgymutatóval. (I/1,2) Hasonmás kiad. Budapest: OSZK, 1969.
85. Régi magyarországi nyomtatványok 1636–1655. = *Res litteraria Hungariae vetus operum impressorum*, [közread. a] Magyar Tudományos Akadémia, Országos Széchényi Könyvtár. Budapest: Akadémiai K., 2000
86. Szabó Károly: Régi magyar könyvtár II. kötet. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, 1885.
87. Sztripszky Hiador: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának I-II. kötetéhez: pótlások és igazítások, 1472-1711 = *Appendix ad I-II tomos operis Caroli Szabó Régi Magyar Könyvtár = Bibliographia Hungarica Vetus: additiones et emendationes 1472-1711.* egybeáll. Sztripszky Hiador. Bp.: Fritz ny., 1912.

Online források

88. CERL Thesaurus: <<http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/search.pl?start=true>>
[2012. április 17.]
89. Clavis Typographorum Regionis Carpathicae (A kézisajtó kora – Országos Széchényi Könyvtár):
<http://typographia.oszk.hu/html_clavis/hun/nyito.htm> [2012. április 10.]
90. Karlsruher Virtueller Katalog: <<http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html>>
[2012. április 28.]
91. Magyar Katolikus Lexikon: <<http://lexikon.katolikus.hu/>> [2012. április 17.]
92. MOKKA-R: <<http://www.eruditio.hu/lectio/mokka-r>> [2012. április 14.]
93. Ókori lexikon <<http://mek.niif.hu/03400/03410/html/index.html>> [2012. április 24.]
94. Az Országos Széchényi Könyvtár adatbázisai: <<http://www.arcanum.hu/oszk>>
[2012. április 10.]
95. Veszprém megyei ÉLETRAJZI lexikon.
<<http://helyismeret.ekmk.hu/lexikon/lexikon.php?betu=H>> [2012. április 01.]
96. Das Zeitschriftenportal der Thulb. Kalender A-Z.
<<http://zs.thulb.uni-jena.de/content/main/calendarList.xml>> [2012. április 23.]

Papp Csaba István

**A TISZAUGI REFORMÁTUS EGYHÁZ
PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁRÁNAK
GYŰJTEMÉNYE**

TARTALOM

BEVEZETÉS.....	394
EGYHÁZTÖRTÉNETI BEVEZETŐ.....	395
A MAGYAR REFORMÁCIÓRÓL RÖVIDEN	395
TISZAUG REFORMÁTUS EGYHÁZTÖRTÉNETE	398
A PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁRRÓL.....	400
A PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁRRÓL RÖVIDEN	400
A PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁR GYŰJTEMÉNYE.....	402
AZ 1876-OS KÖNXXVJEGYZÉK ÉS AZ 1805-ÖS BIBLIA	402
KÉT IRÁNYZAT	409
A RACIONALIZMUS ÉS A BELMISSZIÓ.....	410
AZ 1937-ES KÖNYVJEGYZÉK	412
AZ 1941-ES KÖNYVJEGYZÉK	417
HORVÁTH SÁNDOR MAGÁNKÖNYVTÁRA.....	423
ÖSSZEFOGLALÁS	431
BIBLIOGRÁFIA	432
MELLÉKLETEK.....	433

BEVEZETÉS

Jelen tanulmánykötet nem pusztán a követelményeknek való elvárást próbálja teljesíteni, hanem ennél többet próbálna meg nyújtani.

Azon túlmenően, hogy teljesíteni kívánja az elvárt követelményeket, a tiszaugi helytörténeti és egyháztörténeti kutatás egyik részesévé szeretne válni. Ennek érdekében tehát megragadja a "nagy lehetőséget", "összeköti kellemest a hasznossal".

A tanulmánykötet, mint címe is mutatja könyvtörténeti jellegű. Igaz, időben közelebb áll hozzánk (lévén a XX. század elejéről van szó), mint a régi könyvek kora, de igyekszik az ott megismert módszerek alapján dolgozni. Külön öröm számomra, hogy munkámban a szakterületeimben tanultakat tudom kamatoztatni, nevezetesen összekapcsolhatom a könyvtártudományt a történettudománnyal. Az is megtisztelő számomra, bár nem ildomos "hazabeszélni", lakhelyem, Tiszaug község egyházi életének e szeletét feldolgozhatom.

Ebből kibontakozva e kötet a helytörténeti kutatást is elő szeretné segíteni, szeretne serkentő erő lenni, hiszen a község története, s egyháztörténete méltánytalanul el van feledve.

Tiszaug református egyházi életével 2003-ban ismerkedtem meg, mikor dédnagyapámat elkísértem a húsvétvasárnapi ünnepi istentiszteletre. Majd ez év telén a parochiális könyvtárat is megismerhettem. Sajnos ekkor még igencsak lehangoló állapotot mutatott. Minden rendszertelenül hevert kartondobozokba csomagolva. A "rendteremtésre" 2004 nyarán került sor. Itt emelem ki Nagytiszteletű Kuczor Erzsébet asszony segítőkészségét, s munkáját, hiszen ő is részt vett a könyvtárrendezésben. Sajnos, amikor ez történt, mai szemmel nézve végzetes hiba történt. Az 1937-es és 1941-es könyvjegyzékben szerepelt folyóiratok (Theologiai Szemle, Református Gyülekezet) az állományból kivonattak, azaz selejtezés történt. Nagyrészt ez mea culpa is. Ez a mai kutatást megnehezíti. Jelen kötetrel részben ezt a bűnt is szeretném jóvátenni.

Témaválasztásom mindezekén túlmenően "fordulatokat" is vett. Nem pusztán szimpla könyvelemzés, könyvjegyzékelemzés és könyvtárbemutató, hanem eszmei

szálon is futtatni kívánja a gondolatmenetet. Mindez a következőt jelenti: a teológiai racionalizmus és a belmisszió együttléte, azaz Horváth Sándor magánkönyvtárának prédikációs gyűjteményei és a könyvjegyzékben szerepelt kiadványok gondolati világának sajátosságai. Itt az értelmezési lehetőségek által felvetett kérdésekre is szeretnék választ adni. Kutatásom során a történeti módszereket kívánom alkalmazni: a forráselemzést, a forráskritikát és az elfogulatlanságot.

A tanulmánykötet, ahogyan címe mutatja, Tiszaug református egyházának a parókián megtalálható könyvtárát ismerteti. A könyvtári gyűjtemény a következő két nagy egységekre tagolódik: a könyvdokumentum-állományra és a levéltári iratanyagra, vagyis a kézirati állományra (pénztárnaplók, gazdasági jelentések, zárszámadások, körlevelek, presbitergyűlési jegyzőkönyvek stb.).

A könyvállomány további egységekre osztható: az 1937-es és 1941-es könyvjegyzékbe rögzített könyvdokumentumok, a könyvjegyzékeken kívüli könyvdokumentumok, Horváth Sándor magánkönyvtári gyűjteménye. A kötet ez utóbbiakat tárgyalják a fent említett módszerek alapján.

Kérem Isten segedelmét a helyes megíráshoz!

EGYHÁZTÖRTÉNETI BEVEZETŐ

A MAGYAR REFORMÁCIÓRÓL RÖVIDEN

E fejezetben nem is igazán a reformáció és a magyarországi reformáció történetét tekinteném át fő hangsúllyal, bár a kialakulást és az azt szolgáltató okokat mindenképpen meg kell vizsgálni. Sokkal inkább szeretném felvázolni a magyar református egyház és a könyv viszonyát, egyrészt mint propagandaeszközt, másrészt, mint új fegyver, harmadrészt mint eszközt a művelt emberfő kimunkálásában. Ezt három szakirodalom segítségével szeretném ismertetni: Bíró Sándor és Szilágyi István által szerkesztett A magyar református egyház története című összefoglaló munka, Madas Edit és Monok István által írt könyvtártörténeti áttekintés és Monok István tanulmánya alapján.

A reformáció indulási dátuma 1517. október 31. Magyarországon ekkor vagyunk túl a parasztháborún, Mátyás halála óta tart a rendi küzdelem a bárók és a

köznemesség között. Az egyházi életben megfigyelhető az általános európai tendencia. A reformáció igazán erős kiterjedését Magyarországon a mohácsi csata után kell keresnünk.

Az elterjedés okai a következők: az erős gazdasági kapcsolatok, az idegen népesség betelepülése pozitívan hatásai, a humanizmus megjelenése és terjedése, a mohácsi csatában odavész a főpapság jelentős része, ezzel nincs szervezeti keret az ellenállásra.

Mohács előtt már a korban éppen hazatelepülő külföldöt megjárt papság és a fent említett kereskedők hozták be Luther eszméit elsőként. Az első terjesztők ellenére mégis Magyarországon a legjellemzőbb, hogy "előbb jutottak el a reformációra szórt ellenséges rágalom, mint a mozgalom valódi eszméi". Mohács előtt elsősorban a német polgárság körében terjedtek Luther tanai.

Mohács után következik az igazi áttörés. A magyar egyházi vezetők sajnálatos módon a csatamezőn vesznek. Az országba benyomul a török, majd távozik. Megindul a harc Ferdinánd és János között. E zűlélt helyzetben:

"A keresztyénségéért és hazájáért egyszerre aggódó nép és vele együtt jóérzésű papjai és földesurai a reformációban találták meg az orvosságot, mihelyt tanításaival tiszta alakjában találkoztak." "A reformáció magyar vonatkozásban ennyit jelentett: megtérés."

Az új hitet természetesen fel kellett karolni. A kezdeményező szerep a városoké lett. A fentebb felvázolt okok miatt könnyedén élhettek a szabad papválasztás jogával. A városokénál döntőbb szerepet játszott a nemesség, elsősorban a nagybirtokosság szerepe. Megmaradnak a katolikus vallás mellett, vagy az új hitet tűzik lobogójukra. Ha a reformáció mellett döntenek, nemcsak személyükben válnak protestánsná, hanem egész "udvartartásuk" is.

Elsősorban az új hit tanításait a vándorprédikátorok közvetítik a népesség felé. A szóbeli prédikációk mellett azonban új eszközt is szolgálatába állít: a vallásos irodalmat, ami önmagában még nem jelent forradalmasítást, de amint ezeket a kor új találmányának köszönhetően nyomtatott alakban terjeszti, az már merőben új távlatokat fog nyitni. Ezek után nem csodálkozunk azon, hogy a XVI. század végére

a lakosság 90%-a az új hitet vallotta. Ez bevezet minket egy új korszakba az ellenreformáció megindulása és sikere korába.

Az új lehetőségeket a következő cél érdekében alkalmazza: új, kiművelt és tudós lelkészi réteg kiképzésére, akik prédikációikban nemcsak maguk állnak lábon, hanem a gyülekezet tagjai közt is értő fülekre és szívekre alapozhat. Ezáltal nemcsak a lelkészek rendes képzése a cél, hanem egy aránylag értő és művelt gyülekezet kimunkálása is. Egyenesen következik, hogy mindehhez összefogó intézményt kell teremteni: a könyvtárat. Ez többértékes lehet: magánkönyvtár, családi gyűjtemény, parochiális könyvtár.

A könyvtáralapítást mindenekelőtt az iskola intézménye előzi meg. De a kettő nincs mereven elválasztva, egymásra épülnek, segítik egymást. Logikus, hiszen a külföldöt megjárt lelkészek kapcsolatba kerülve a fő irányzatokkal, erősen befolyásolni fogják majdani magán- és közgyűjteményeiket. (Csak előre utalok a következő fejezetekre, mennyire lesz igaz e megállapítás Horváth Sándor magánkönyvtára és a parochiális könyvjegyzékek elemzésénél.) A fő hangsúlyt a külföldi egyetemek felé történő peregrináció jelenti. A XVI. században meghatározó jelentőséggel bír Wittenberg, és Németalföld, itt Melancton és Pareus tanai voltak népszerűek, valamint Svájc. De akad példa angliai tartózkodásra is. Ez pedig az utókornak jelentős forrást jelent túlmutatóan azon, hogy mit olvastak, milyen irányzathoz kötődtek, honnan szerezték be könyveiket, mire alapozták lelkészi szolgálatukat.

A fontosabb irodalmi munkák közül kiemelkednek a teológiai értekezések és disputák. Itt azonban megszorítást kell tenni, hiszen ezek nem önálló gondolatok, hanem az egyes diákokat tanító professzorok nézeteinek a tovább hangoztatása, illetve azok összegzése. Kiemelkedik az első teljes magyar nyelvű bibliakiadás, a Károli Biblia, ami a további kiadások elindítója lesz. Ennek hangsúlyosságát nem lehet elégszer hangoztatni, mivel a reformáció egyedül a Szentírást teszi kiindulási alapnak. Emellett kiadásra kerülnek káték, vagyis kérdés-felelet mintájában megfogalmazott hitigazságok. Ezek kapják a legnagyobb hangsúlyt. Meg kell említeni az első imádságos könyvek és énekeskönyvek kiadását is. Nem utolsósorban szólni kell a prédikáció-irodalomról is, mert ez kapja a legnagyobb hangsúlyt

a liturgiában. Mindezek kiadására természetesen szükség volt nyomdahelyek alapítására is. Az első állandó nyomdák főként Erdélyben és Észak-Magyarország területén jönnek létre, kivétel Debrecen. A főbb nyomdák Sárospatakon, Kolozsváron, Nagyváradon működtek. Emellett egy ideig fennmaradt a vándornyomdai jelleg is.

TISZAUG REFORMÁTUS EGYHÁZTÖRTÉNETE

Tiszaug protestáns egyháztörténetét illetően egy nagy probléma áll fenn, s ebből következik az összes többi is. A mai napig nincs konkrétan források alapján megírt egyháztörténeti munka. A Parochiális Könyvtár levéltári részét a könyvállománnyal együtt senki sem dolgozta még fel. Átfogó munkával tehát nem rendelkezünk. Súlyosbítja ezt a problémát, hogy konkrét és hiteles forrásokra támaszkodó átfogó helytörténeti munkával sem rendelkezünk.

Árnyalva ezt a kérdéskört: létezik is egyháztörténeti munka, és nem is. A fent írtak egy korszerű "ideálállapotot" fogalmaznak meg. Tiszaug református egyházának történetét először Tóth Dezső tiszakürti lelkipásztor írta meg kétkötetes munkájában, mely sorra veszi az akkori egyházmegye összes református településének történetét. 1990-ben jelent meg Váradi József ugyancsak kétkötetes munkája, mely szintén hasonló célból született meg, itt azonban a Tizsántúli Egyházkerület összes településének feldolgozásának igényével. A kutatáshoz ezen művekből indultam ki, ill. a szükséges helyekhez beillesztettem a korabeli forrásokat.

Tiszaug már a neolitikorban is lakott település volt. Első írásos említése az 1075-ös garamszentbenedeki alapítólevélben olvasható. A középkortól kezdve története összefonódik a szomszédos Tizsahas és Tizsakürt történetével. A XIV. században kisebb nemesek élnek itt, 1450-ben a Wesenyiek, 1472-től a Kinizsiek kezére kerül. A török kori összeírások ugyan megemlítik, de jelentősebb életről nem tudunk. 1700-as évektől a tizsautfalui lakosok veszik a községet birtokukba. 1722-ben Stösszel Kristóf tulajdonába kerül. Önálló községi életet nem él, a fejlődésben Tizsashoz és Tizsakürthöz viszonyítva jelentősen lemarad.

Protestáns egyházi életének első nyomai a XVII. századra nyúlnak vissza, de a fent említett okok miatt abba is maradt. A XVIII. század közepéig sehol sem találunk

utalást arra, hogy itt bármiféle egyház működne. Ettől kezdve lehet valójában nyomon követni protestáns egyháza történetét. Első jelentősebb lelkipásztora 1748 és 1761 között Pap Ferenc, akinek Tóth Dezső nevéhez köti az önálló egyházi élet megszületését. Innentől kezdve nyomon követhető a súlyos anyagi nehézségekkel való küszködés, ami állandó konfliktusokhoz fog vezetni hosszú időn keresztül. Tóth Dezső Pap nevéhez köti az első templom felépítését is, ami előtt harangláb is állott.

Pap Ferenc tevékenysége után következik az egyházi élet és az egyháztörténet meglehetősen viszontagságos időszaka. Egészen 1877-ig Szabó László idekerüléséig a következők figyelhetők meg: A legégetőbb, hogy Tiszaug a "megviselt" lelkipásztorok szolgálati helyévé válik. Több lelkész helyeznek ide úgy, hogy valami fegyelmi eljárásuk volt idekerülésüket megelőzően. Állandó pénzbeli nehézségek adódnak, az erkölcsi élet mélypontjára zuhan, a lelkész és a presbitérium közt majdnem mindennapossá válnak az ellentétek. Nehezíti az adott helyzetet Tóth Dezső szerint a katolikus földesúr, Luby Imre magatartása is a protestánsokkal szemben.

E "zavaros időszak" közepette is sikerült eredményeket elérni: 1779-ben sikerült kibővíteni a régi templomot, majd 1797-ben megépült a ma is álló templom, aminek renoválására Luby Imréné adományából 1867-ben került sor. A templom kelet-nyugati tájolású, 7×17 m belő térrel, 26 m magas toronnyal előtte. 1861-ben megalakul a népképviselői presbitérium, azonban, s ezt Tóth Dezső is írja, írásos forrásunk még ebből az időből nincs e tevékenységre nézve. A presbitergyűlési jegyzőkönyvek csak 1886-tól vannak vezetve! 1883-ban épült a ma is eredeti hangzását őrző orgona.

1877-től Szabó László lelkész kerül e vidékre. Személye, "tisztos szolgálata minden sebet begyógyított". Tóth Dezső munkájában itt megáll, innentől kezdve az eddig feltáratlan és fel nem dolgozott forrásokra kell, hogy hagyatkozzunk a további egyháztörténet kapcsán. Számtalan sokszínűség az a korszak, ami még kutatásra vár (1916-tól egészen az 1970-es évekig bezárólag). Itt csak a legfontosabbakra szorítkozhatok.

1916-tól 1952-ig a község lelkésze Horváth Sándor, s magángyűjteményének feldolgozása is terve jelen tanulmánynak. A presbitergyűlési jegyzőkönyvekből

kitűnik, hogy Horváth jellemes, tisztos személy, kellő határozottsággal tud fellépni az ügyekben. 1918-ban az orgona homlokzati sípjait hadicélokra rekvirálták. Javítása 1927-ben történt, s 1928-ban a háborús sérüléseiből renovált templommal együtt felszentelték. 1922-ben megtörténik a pótlása a háborúban elrekvirált kisharangnak a pótlása az 1861-ben öntött nagyharang mellé. Horváth igen határozottan kiállt az iskolaügyek terén is. A II. világháború sem kerülte el az egyházközséget. Az orgona ismét használhatatlanná vált. Javítására az 1952-től itt szolgáló Tóth Lajos idején került sor 1956-ban közadakozásból. Mind Horváth Sándor, mind Tóth Lajos igen sokat tettek az egyházi életért. Összejöveteleket, bibliaórákat, beszélgetéseket szerveztek, ahogyan ezt a visszaemlékezők által megtudtam.

Természetesen ez csak egy nagyobb lélegzetű váz az ugi egyháztörténettel kapcsolatban, s mint fentebb írtam korántsem befejezett, a XX. század még kutatásra vár. Mindezzel csak az olvasó figyelmét szerettem volna felkelteni, a parochiális könyvtár és a könyvjegyzékek ismertetése előtt bevezetőt szerettem volna nyújtani, s ezek után rátérek a főtémára, a gyűjteményre.

A PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁRRÓL

A PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁRRÓL RÖVIDEN

Mielőtt rátérnék a könyvjegyzékek és Horváth Sándor magángyűjteményének elemzésére, röviden ismertetném források alapján a parochiális könyvtárakat. A következőkben felvázolandók a XX. század első felének korállapotát tükrözik, ma már más viszonyok a meghatározóak.

A múlt század első felének parochiális könyvtárak állapotára a fennmaradt forrásokból, ha fennmaradtak ilyenek, tudunk következtetni, s ezek alapján közelebb kerülhetünk az akkori valós képhez. Jelen esetben rendelkezünk ilyennel, hiszen ránk maradt a két XX. századi könyvjegyzék, a könyvjegyzékben felsorolt könyves dokumentumok közül is szép számmal, amely mind eredeti dokumentum. De magához a könyvtári szerkezethez, a struktúra megismeréséhez mégis kevés lenne mindez.

Hála Istennek, a fent említett könyvjegyzékekben találunk ez utóbbira is forrásdokumentumot. Az 1937-es könyvjegyzék belső borítóján, az 1941-es könyvjegyzékben pedig az első oldalakon találhatunk egy szabályzatot. Pontos címe: Szabályrendelet az egyházközségi parochiális könyvtár kezeléséről (52/1940. sz. egyházi zsinati rendelet). Ezek alapján szeretnék röviden ismertetőt adni a parochiális könyvtárak szervezetéről.

Az egyházközségnek kötelessége könyvtári gyűjteményt felállítani és gondoznia, fenntartania.

Meghatározva találjuk a gyűjtőkört. Ez a következő:

- A Református Egyházi Könyvtár sorozat megjelent kötetei
- Vétel vagy adomány útján beszerezett könyvek
- Az egyetemes egyház és egyházkerület hivatalos kiadványai: zsinati, konventi, egyházkerületi, egyházmegyei, egyházközségi jegyzőkönyvek
- Hivatalos közlönyök.

Egy "vétség" azonnal felfedezhető. Tiszaugon a jegyzőkönyvek egyik könyvjegyzékben sem szerepelnek semmi formában. Csak a Lelkeszi Hivatal pecsétjét és az érkezés dátumát találjuk rajtuk. Ezek túlnyomórészt egyházkerületi jegyzőkönyvek nyomtatott formában, az egyházmegyei jegyzőkönyvek ritkábban fordulnak elő, szintén nyomtatott formában. A helyi jegyzőkönyvek szintén bejegyzés nélkül, kéziratos formában, bekötve maradtak fenn. A gyűjtőkörhöz sorolható még valamilyen folyóirat beszerzése is.

Gyűjtőkörön belül még meghatározott a dokumentumok témája is. Elsősorban a teológia és a rokontudományok területéről származó témájú könyvek gyűjtése, azután a lelkészek mindennapi munkáját segítő kiadványok, valamint az egyházi élet igazgatását elősegítő művek beszerzése a fő cél.

Az összes beszerezett és megérkezett könyvről jegyzéket, hivatalos nevén törzskönyvet kell vezetni. A törzskönyvet minden egyházlátogatáskor be kell mutatni ellenőrzés címén. Gondoskodni kell a megfelelő tárolásról is. A könyvek csak helyben használatra engedélyezettek. Minden felelősség, és a rendfenntartás az ott szolgáló lelkészt terheli. Kötelessége gondozni, beszerezni a könyveket, a hiányzóakat pedig pótolni saját költségén.

Ha mindezeket figyelembe vesszük, megállapíthatjuk, hogy a fent tárgyalt jegyzőkönyvek esetétől eltekintve a szabályrendeletet a Tiszaugi Református Egyházközség betartotta, s igyekezett ezeknek megfelelni. A legjobban ezt a lelkesek erejükhöz mért gondos jegyzőkönyvvezetése, a könyvek ápolása. Az utókornak pedig ezek mellett főleg a megmaradt értékek megfelelő körülmények között való őrzése a cél.

A PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁR GYŰJTEMÉNYE

AZ 1876-OS KÖNYVJEGYZÉK ÉS AZ 1805-ÖS BIBLIA

2011 nyarán a levéltári anyag kutatása és rendezése során a vagyonleltári iratok közül előbukkant a következő leltári irat, melynek címlapján ez áll:

“Sorozata

a tiszauki reformált egyház levéltárát képező könyvek- és irományoknak

Tugh augustus 18. 1876.”

Ennek alapján bizton kijelenthető, ez a legrégebbi írásban rögzített könyvjegyzéke az egyházközségnek. E tényt támaszthatja alá Tóth Dezső következő mondatai:

“...1861-ben megalakult ugyan a népképviselői presbiterium, de ez a viszonyokon gyökerében mit sem változtatott. Gyűléstartásnak, jegyzőkönyvvezetésnek, számadásoknak, egyház dolgával törődésnek híre-hamva sincs, annál inkább a bírák s lelkész között valósággal késhegyig menő hagyományos viasodásoknak.”

A jegyzéken 1876 szerepel fődátumként. Mivel ennél régebbi dokumentumok is szerepelnek a jegyzékben, 1876 az addig fellelhető levéltári állomány összeírásának kezdete, s a későbbiekben érkezett új iratokat és könyveket is ebben rögzítették.

1876 az egyház életében a fejetlenségi időszakok egyike. Ez időben a község lelkipásztora Szívós Mihály, aki 1871-1876 között töltötte be itteni tisztségét. Tóth Dezső fenti sorai őreá is tökéletesen illenek. rögtön néhány nappal ugi lelkipásztori tevékenységének megkezdése után máris vizsgálatot indítottak ellene házassági élete miatt. Életmódja a vizsgálat után mit sem változott, s Tiszaugról való elmozdítása után öngyilkos lett.

1876-77 között Kovács Zsigmond a lelkipásztor, aki már a megelőző években is szolgált már Ugon, mint Szívós káplánja. Majd, feltételezésem szerint az 1876-os év második felétől rendes lelkipásztor ugyanitt.

Látható, hogy 1876-ban két lelkipásztor is szolgálatot teljesített a községben, s jóllehet mi hajlanánk Kovács Zsigmond felé, teljes bizonyossággal mégsem állapítható meg a könyvjegyzék tényleges vezetője. 1877-től viszont Szabó László lett a lelkipásztor, aki folytatta a könyvjegyzéket.

E jegyzék nem pusztán csak könyvjegyzék. A levéltári iratokkal (főként egylevelű dokumentumok ezek: keresztlevelek, végrendeletek, bizonylatok, nyugták, szerződések, körlevelek, számadások, költségvetések stb.) együtt szerepel a könyvállomány. Itt most csak a könyvtételeket vizsgálom.

A jegyzék összesen 386 tételt tartalmaz. Az első tétel 1798-as, az utolsó tétel 1883-as keltezésű. A legrégebbi tétel a negyedik, egy 1746-tól 1854-ig vezetett anyakönyv. Ezek a tételek kronologikus sorrendben követik egymást, bár az 1876 előtti tételek e rendje helyenként felcserélődik. A jegyzék, pontosabban leltár elenyészően kevés adatot rögzít: mindössze a sorszámot (tételszámot), az irat vagy könyv címét vagy annak nemét, és a keltezési adatokat. Ez a hiányosság igencsak megnehezítette a kutatást, a megemlített könyvek beazonosítását.

A könyvdokumentumok három csoportba különíthetők el: első csoportba az első négy tétel tartozik, melyhez a kéziratos anyakönyveket sorolhatjuk. A második csoportba a régi könyvek tartoznak, kiadási dátumuk alapján. A harmadik csoportba az 1860-tól egészen 1881-ig számon tartott egyházmegyei, elvéve egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyvek, és statisztikai kimutatások említhetők meg. Mint fent említettem, itt csak a második csoportról írok, a régi könyves csoportról.

A fent említett könyvjegyzékből mára csak a könyvjegyzék (pontosabban ez a leltári irat) hagyományozódott ránk, az abban felsorolt összes könyvdokumentumnak és levéltári iratnak nyoma veszett. Kivételt képeznek az anyakönyvek.

Ha megvizsgáljuk a jegyzéket, az első oldalon 5. 6. 7. sorszám (tételszám) alatt három régi könyves bejegyzést fedezünk fel. Ezek a következők:

- Görög Újtestamentum 1722

- Szent Biblia /:teljes:/ Károli G-tól 1793
- Nagykarácsonyi Predikációk 1797

A Görög újtestamentom tételt mindeddig nem sikerült beazonosítani. Mint fentebb írtam, ez a szegényes adatközlés a mai kutatómunkát igencsak megnehezíti. Ezekből az adatokból pontosan nem állapítható meg, az említett újszövetség teljesen görög nyelvű, vagy a címdalán magyar megfelelő is szerepelt-e, vagy mi alapján történt a rögzítés. Az újszövetség nyelvezete viszont nem vitatott, s ennek értelmében igen nagybecsű érték volt a maga idejében, még ha több jelen helyzetben nem is tudható róla.

Az 1793-as Biblia Petrik Magyar Könyvészetében fellelve a következő:

„Biblia, Szent –, az-az: Istennek ó és új testamentomában foglaltatott egész szentírás. Magyar nyelvre fordítottatott Károli Gáspár által. (8-r.) Pozsonyban, 1793. Patzkó Ferencz.”

Látható, igen hírneves nyomdában készült ez a Biblia. Pozsony XVIII. századi nyomdászat szemszögéből tekintve igen vonzó városnak bizonyult. Három nyomdász is működött itt ebben a században. E három nyomda: Landerer nyomdája, Weber Simon Péter nyomdája, és Patzkó Ferencé.

Patzkó olmtüzi származásúként 1771-ben alapította meg pozsonyi nyomdáját. Igen jó kapcsolatot ápolt a királyi családdal. Munkásságára az igényes és tetszetős kidolgozású tipográfia jellemző, a változatos rokokó díszítés. Igen jelentősek vallási kiadványai, szinte mindegyik felekezettől fel tudunk sorolni nála nyomtatott kiadványokat.

A 7. tétel alatt találjuk az 1797-es kiadású Nagykarácsonyi prédikációs kötet bejegyzést. Petriknél a következőt találhatjuk:

„Takács Ádám. Nagy karácsoni, kis karácsoni, nagy pénteki, husvéti, áldozó tsötörtöki, és pünkössti prédikációk, mellyeket össze-szedett, és ki-adott ... (8-r. 341 és 1 l.) Pozsonyban, és Pesten, 1797. Fűskúti Landerer Mihály.”

Takács Ádám református lelkész iskoláit Debrecenben végezte, majd lelkészként Gerjenben, Alsónyéken, Rákospalotán, Vácon és Gyónban szolgált. Prédikációs kötetei közül kiemelkednek a vigasztaló jellegű és temetési prédikációk. Halotti huszonöt prédikáció című kötete Horváth Sándor magángyűjteményében is

fellelhető. A nyomdász Füskúti Landerer Mihály volt. (Róla lásd a Horváth Sándor magángyűjteménye fejezetet.) Takács több művét is nála jelentette meg.

A 17. szám alatt bejegyzett, 1822-ben kiadott Halotti beszédek... könyv ugyan nem tartozik már a régi könyves határon belülre, mégis meg kell emlékeznünk róla. Ismét csak a hiányos adatközlés miatt ennél a tételnél két dokumentum is beazonosítható a megadott ismérvek alapján. Petriknél a bejegyzés így áll:

„Beszédek, Halotti –, Elmondattak Polgárdiba néh. ... Ketskeméti Sigmond úr temettetése alkalmatosságával, 21-ik Aprilisbe 1821-ik eszt. (8-r. 127 l.) Pesten, 1822. Ns.

Kiss Josef könyvárosnál.”

A második lehetséges könyv:

„Beszédek, Consistorialis és halotti –, melyek ... Vajai Vay József septemvirnek utolsó megtiszteltetésére Miskoltzon Május 12-ikén S.-Patakon Jul. 14-ikén 1822. eszt. elmondattak.

(4-r. 96 l.) Sáros-Patakon, 1822. Ny. Nádaskay András által.”

Ezek alapján kétséges, melyik könyvre gondolt a bejegyző. Ennek ellenére ismerkedjünk meg mind a kettő kiadvánnyal.

Kecskeméti Zsigmondról nemcsak mint lelkipásztori, később esperesi szolgálata emelhető ki, emellett buzgó irodalmi tevékenysége is jelentős, és nemcsak a lelki élet területén.

A második 1822-es kiadvány Vay József egyházkerületi gondnok halála kapcsán látott napvilágot, az ő emléke kapcsán adták ki egy kötetben a temetésén elhangzott gyászbeszédeket. Vay József idején épült fel a sárospataki kollégium főépülete is. Talán ennek is köszönhető, hogy az emlékkötetet éppen a sárospataki nyomdában készítették, a Főtanodai Nyomdában, ahogy ekkor nevezték. Vezetője ez időben a fent említett Nádaskay András.

Noha az 1876-os könyvjegyzék és a két XX. századi sem rögzíti ténylegesen az 1805-ben kiadott bibliát, mégis itt meg kell említeni. E könyv igazi kuriózum is lehet, ha olyan szempontból tekintünk rá. Éppen ezért, ha máshol nem, legalább itt ismertetem e helyi körben igen nagy becsben tartott Bibliát. Ha kézbe vesszük, igen szép kiállítású, vaskos és fóliás méretű könyvet veszünk a kezünkbe, ami ne utolsó sorban, ha kis megszorítással is, de a régi könyves kategóriába sorolható. Dupla

értelemben is megérdemli a régi könyves jelzőt. Az alábbiakban ki is derül, miért írom én ezt.

A vizsgálódást kezdjük a címoldalnál. Ha kinyitjuk a Bibliát szokatlan módon, legalábbis a Tiszaugon őrzött példány esetén, a címoldalt páros oldalon találjuk. A címoldalon a következő szerepel:

*“Szent Biblia
kiadatott N. Váradon 1660. esztendőben
Most pedig a N. Várad kiadásnak követésével
Nyomtatott Pesten Trattner Mátyás
költségével és betűivel MDCCCV Esztendőben”*

Mint látjuk igen sok adatba futunk bele rögtön a címoldalon. De miről is van szó? Egy 1660-as Biblia utánnyomásos kiadása, vagy 1805-ben nyomtatták ki ezt a Bibliát. Mindkét állítás igaz. A Bibliát 1660-ban nyomtatták ki először, másodjára pedig 1805-ben. Ha élünk a helyes szakkifejezéssel, akkor egy reprint, azaz hasonmás kiadásról lehet szó. De máris vigyázni kell, mivel mai értelemben vett reprint kiadásról vagy utánnyomásról szó sincs! Elég megemlíteni a két kiadás közt eltelt másfél évszázadot, ha mást nem is. Egy, mégis két különálló kiadványról kell tehát a továbbiakban szót ejteni.

Először induljunk ki az 1660-as évszámból és Várad nyomdájából. 1660 Nagyvárad életében igen kedvezőtlenül alakul. A Porta II. Rákóczi György fejedelem lengyelországi “kalandja” miatt büntetőhadjáratot indít Erdély és személye ellen. Ennek következtében Nagyvárad a Porta kezére kerül. A nyomda és a betűkészlet, valamint legértékesebb darabja megmenekül. Arról a nyomdáról van szó, ami a híres Bethlen családnak köszönheti létrejöttét. Várad pusztulása előtt igen jelentős központja volt a protestantizmusnak. Iskola is működött a városban. E mellé alapították a nyomdát. Jelentős nyomdásza volt Szenci Kertész Ábrahám, aki a híres Elzevir nyomdászműhelyben tanulta el a mesterséget. Ennek hatását alátámasztja Szenci Kertész egyik nyomdászjelvénye, ami erősen utal az Elzevir nyomdászdiasztia jelvényére. Ezt a nyomdászjelvényt a Várad Bibliája Újtestamentumának címlapján is láthatjuk: *“Olajfa alatt álló sisakos nőalakot, Minervát ábrázolja, aki jobb kezével írásszalagot tart, bal kezében pajzsot. A fa túloldalán Minerva*

baglya és a NE EXTRA OLEAS (Csak az olajfa) feliratú írásszalag.” A nyomda első jelentős feladatául egy Biblia kinyomtatását kapta. Ez az ún. Váradai Biblia. A város elfoglalása után a nyomda felszerelése sértetlenül elhagyhatták Váradot. Szenci Kertész Kolozsváron telepedett le a továbbiakban, s itt befejezhette a Váradai Bibliát, ami 1661-re el is készült.

Úgy tűnik ezt a kiadványt vette elő 1805-ben Trattner Mátyás, s adta ki fóliáns Bibliáját. Trattner Mátyás a híres bécsi Trattner nyomdászdinasztia egyik tagja. Fogalmazhatunk úgy is, a magyarországi képviselője a családnak. A tipográfia alapelveit Párizsban szívta magába Mátyás, utána Johann Thomas Trattner a bécsi üzem vezetője kinevezte őt pesti vállalatának élére. Korábban Mátyás már az egyetemi nyomdát is vezette. A pesti Trattner nyomdát egészen 1827-ig irányította. Nyomdatermékei között találhatjuk a magyar felvilágosodás képviselőinek írásait. S közöttük találjuk az 1805-ben kiadott Bibliát is.

Hasonlítsuk össze e két Bibliát. Jóllehet a Trattner-kiadás címlapján azt olvashatjuk, hogy a Váradon kiadott Biblia követésével valósul ez meg, alább mégiscsak az olvasható: Trattner Mátyás költségén és betűivel. Már is tehát szét kell választani a két kiadványt, s igazolódni látszik a fentebbi állítás a reprintre vonatkozólag. A két Biblia közt a néhány hasonlóság ellenére többségében külön vonások mutathatóak ki. Mindkettő kéthasábos elrendezésű, de Szenci Kertész Bibliája valamivel kisebb hasábméretekkel dolgozik, mint Trattner. Ennek oka, hogy Szenci Kertész oldaljegyzeteket is nyomtatott. Trattnernél is figyelhető meg jegyzetek nyomtatása, de az nem a hasábok szélén helyezkedik el, hanem az egyes bekezdések, illetve bibliai versek után, s ezek a jegyzetek is a más szöveghelyekre való utalásoknak feleltethetőek meg. Szenci Kertész esetében viszont ezeken kívül magyarázó-értelmező széljegyzeteket is találunk. A jegyzetelésből következően megfigyelhető, hogy Szenci Kertész valamivel kisebb betűket alkalmaz, mint Trattner 1805-ben. Az egyes fejezetek kezdetén Szenci Kertész valamivel díszesebb módon emeli ki a fejezetcímeket mint Trattner. Ezen kívül Szenci a fejezet első kezdőbetűjének iniciálé-jellegű díszítést ad, keretbe foglalja a kezdőbetűt. A többi helyen már csak a kezdőbetűt valamivel nagyobb méretben szedi a többihez képest. Trattner esetében csak ez utóbbi figyelhető meg, ő is a kezdőbetűket kiemeli, de a

legelső betűnél nem alkalmaz semmi díszesebb formát, ezt is csak egyszerűen kiemeli. Trattner viszont alkalmaz más díszítőformát. Kihasználja a rézmetszet adta lehetőségeket, s az Ó-, és Újtestamentum kezdetén egy-egy rézmetszetet helyez el. Különböző a két Bibliában az Ó-, és Újtestamentum lezárása is. Szenci Kertész a szokásos hálaadási és Istent dicsőítő formátummal zárja le, Trattner e forma után egy-egy rövid szellemes versikét alkalmaz, ami az egyes bibliai könyvek sorrendjét teszi megjegyezhetővé, s a versikéket ma is tanítják számos hittanórán. Egy különbség maradt, de arra a hasonló vonások után visszatérek. Mindkét Biblia fóliáns kiadású, bordázott gerincű bőrkötéssel. További hasonlóság a nagyjából azonos betűkombinációk által kialakított ívjelzetek használata. Ezeken a hasonlatosságokon kívül más nem mutatható ki. Végül vizsgáljuk meg az utolsó különbséget az elemzés során, a nyelvezeti eltéréseket. Szintén itt a két kiadvány közt eltelt időszakkal kell kezdeni. Százötven év alatt a magyar nyelv sokat változott, s ez érezteti is hatását Trattner Bibliáján. Szenci Kertész a XVII. századnak megfelelő helyesírási alakokat használ, s Trattner is a XVIII-XIX. század fordulóján alkalmazott helyesírási szabályok szerint dolgozik. Néhány példa: Szenci a k betűnél c-t használ, Trattner mai k alakot. Az s betűnél Szenci a régies alakot, Trattner a megszokott s betűt használja. Szenci Evangéliom alakot alkalmaz, Trattner visszatér a régiesebb Evangéliom használatához. Igaz Trattner a címlapon írja is, a helyesírást helyenként megváltoztatta az akkori formációknak megfelelően.

A sok különbség és kevés hasonlóság ellenére miért olvashatjuk a Trattner-féle Biblia címlapján: a Váradi Biblia követésével. Itt tehát nem mai értelemben vett reprintre gondolt, amit már hangsúlyoztam, hanem a fordításra gondolt. Tudjuk, az első teljes magyar bibliafordítást Károli Gáspár készítette. Ha úgy tetszik, magyar nyelven ez vált a kanonikus változáttá egészen hosszú időre. Emlékezzük róla, milyen vihart kavart, amikor Misztótfalusi Miklós jeles magyar nyomdászunk hozzányúlt bibliakiadása során hozzányúlt a Károli-féle fordítás esetleges hibáihoz, s azokat igyekezett kijavítani. Misztótfalusi pere után csak a Károli-fordítást adták ki, s Szenci Kertész is ezt a hagyományt követte. S Trattner is ezt követi. Mindkettejük Bibliájának címlapján, s még sok más Biblia címlapján szerepel: fordította Károli Gáspár. Trattner ezért mondja, hogy a Váradi Biblia követésével, mivel ő is

ragaszkodik a fordításbeli és kiadásbeli hagyományokhoz. (Kiadásbeli hagyományon itt értsd a hasonló vonásokat a két kiadás között.)

A Biblia szennylapján igen műves kidolgozású possessor-bejegyzést találunk. Röviden szólva egyszerű és nagyon gondos kivitelű tulajdonjegy. Semmi díszítés, csak a tulajdonos betűi. De ez önmagában is megragadó szépségű:

*“Szilvási Jánosé ez az Szent Biblia
vétetett 1810-dik Eszt: Péter Fiamnak
fogom hagyni a 'vég-intézet' ereje szerént”*

Valószínűleg Szilvási Péter halála után pedig a tiszauki református egyházra hagyományozódott ez a nagy értéket képező Biblia.

Két irányzat

Mielőtt továbbhaladnák a két XX. századi jegyzékek tárgya felé, előtte szükség van a címben jelzett irányzatok kifejtésére. A továbbiakban erre fogok visszatérni, s e köré is fogom a további fejezeteket építeni.

A következő állapítható meg: két “világrend”, két szemléletmód figyelhető meg egymás mellett. Mit is jelent ez? Nem mást, mint azt, hogy a XX. század első felében Tiszaugon a református egyházon belül e két látásmódot egyszerre alkalmazhatták, s ez feltételezésem szerint nem váltott ki ellenszenvet.

E két tényező a következő: a teológiai racionalizmus és vallási liberalizmus, vele pedig párhuzamban áll a XX. század elején kibontakozó belmissziós szemlélet.⁸⁰⁵ Egyik irányzat következett a másikból oly módon, hogy a missziós irány kimondta, “észbeli okoskodásnak” nincs helye, vissza kell térni a Bibliához, s csak ez lehet az egyedüli kiindulópont. Ezzel szemben körülbelül 50 évvel ezelőtt (az 1850-es évektől kezdve) a racionalizmus az észt, a gondolat szárnyalását, elsőségét és az erre az alapra való magyarázatépítést tűzte ki céljául.

Ez a két irányvonal tökéletesen letette névjegyét, sőt szorosan “egymás mellett élt” a tiszauki református egyházközségben és az egyházközség parochiális könyvtárának polcain. A kettőt tehát egyszerre használták. A racionalista irányelvét követő könyvállomány döntő többsége (kivéve a tanulmányok elvégzéséhez használt

könyveket) megfelel Horváth Sándor tiszteletes magánkönyvtári gyűjteményével. Míg a belmissziós irány jegyeit a két könyvjegyzék viseli magán, ha úgy tetszik a jegyzékbe felvett kötelesepéldányok.

Összefoglalva tapasztalható, hogy a két irányzat könyvei nemcsak megfértek egymás mellett, hanem mindkettő a napi közhasználat része volt.⁸⁰⁶ Egy példa engedtessek meg: mindkét irányzat könyveinek többsége tele van jegyzetekkel, aláhúzásokkal.

A továbbiakban a pusztá leíró ismertetésen kívül ennek az ellentmondásnak, együttélésnek az alapján is kívánom elemezni a két könyvjegyzéket és Horváth Sándor magángyűjteményét. Természetesen nehéz feladat és igen kevés az esély a fent említettek rekonstruálására, talán csak arra elegendő, hogy tapogatózni tudjunk a használat jegyeiből. A hangsúlyt ebben az esetben tehát az ellentmondásra-együttélésre kell helyezni a könyvjegyzékek és a magánkönyvtár között, sőt a magánkönyvtári gyűjtemény belső ellentmondására is, hiszen Horváth könyvtárán belül is megtalálhatóak a két irányvonal képviselői.

Ezek alapján csak kérdésekbe bocsátkozhatunk. Egyszerű szimpla műgyűjtési szenvedélyről van-e szó Horváthnál, vagy ennél többről tanúskodnak könyvei?

A racionalizmus és a belmisszió

A református egyház minden elemében Krisztusra és a Szent ígére épül fel. Ez a két megbolygathatatlan alap, minden más ebből eredeztethető. Ez a reformáció megjelenése óta így van. Mégis a XIX. század első harmadának végével tapasztalhatjuk az ettől való eltérést.

Körülbelül az 1840-es évek végével bontakozik ki a racionalista irányzat, ami rövid idő alatt a gondolkodásban uralkodóvá fog válni. Az egyházi értelmiség egyre fokozatosabb módon kezdett eltávolodni a bibliai alapoktól, nem nagyon hangoztatták már ezt.⁸⁰⁷ Hangsúlyozták az értelem elsőségét. Tagadták a Bibliában

⁸⁰⁵ E két szellemi irányzatra a következő fejezetben részletesebben kitérek, itt csak a lényegi vonásokat vázolom fel.

⁸⁰⁶ Egy szellemes megjegyzés engedtessek itt meg: "elvben" mégiscsak elkülönül a két irányzat, hiszen a magángyűjteményt a szabadpolcon, a könyvjegyzék állományát pedig a levéltári szekrényben találjuk. De e formai elkülönülésen kívül semmi választójel nem figyelhető meg.

⁸⁰⁷ Bíró Sándor-Szilágyi István (szerk.): A magyar református egyház története. Reprint kiad. Sárospatak : Sárospataki Református Kollégium Theológiai Akadémia, 1995. 364. p.

leírt természetfeletti jelenségeket. Tagadtak minden korábbi alapigazságot. A legsúlyosabb is ezek közül, mikor Jézus istenségét és feltámadását kérdőjelezték meg. Ebből "további erőt merítve" az egyházat csak társas összejövételnek tekintették.⁸⁰⁸

A racionalizmus elsőként az igehirdetéseken jelentkezett. Itt egyre kevésbé alkalmazták a szentírási textusokat. Ehhez járult, hogy a prédikációkat a nép igényeihez kellett igazítani. Majd jelentkezett az iskolákban is. A lelkészek a hittanoktatást a kevésbé felkészült tanítóknak hagyták. Kivették az oktatásból a Heidelbergi Kátét is, hivatkozván annak nehéz érthetőségére.⁸⁰⁹

Ezek az "újítások" nem segítettek az egyház válságán, ezért új kiutakat kellett keresni. Ezt a vallási liberalizmusban látták meg. Ma már viszont felismerhető, hogy a vallási liberalizmus a racionalista nézetek további fejleménye s az egyházi élet belső válságát csak mélyítette. A XIX. század embere igen sok mindenre kaphatott választ arra, amire kíváncsi volt. Számos tudományos magyarázat született. De ezeket a magyarázatokat össze kellett egyeztetni az egyházzal is. Az egyházi tanítások ugyanis tele voltak csodatételekkel, amiket legalábbis ezzel magyaráztak. A liberalizmus ebből következően az egyház tudományos alapokra való állítását akarta elérni, a Bibliát tudományos kutatásnak és magyarázatnak alávetve. Abban reménykedett, ha a Bibliát "megmagyarázza tudományos alapon", akkor a hívek ismét felé fordulnak.⁸¹⁰ Az ész elsősege tehát győzedelmeskedett.

Amint terjedni kezdett a racionalizmus, vele egy időben más kiutakat próbáltak keresni a lelki válságból. Ezek közül a legeredményesebbnek a belmisszió bizonyult. Viszont ennek diadalára a századfordulóig még várni kellett. A belmisszió legfőbb alapelveként vallja, hogy a szentíráson kívül más nincs, csak erre lehet építeni. Legelső gyökerei a szeretetmunkában, keresztyéni ájtatosságban keresendőek. A Bibliából kiindulva nyomatékosan hangsúlyozták, hogy az istentiszteleteken újra és újra elő kell venni az igét és azt mindenféle tudomány nélkül magyarázni.⁸¹¹ Ennek is

⁸⁰⁸ Szakács Margit-Székely Júlia (szerk.): Haza és haladás : a reformkortól a kiegyezésig. Budapest : Enciklopédia Humana Egyesület, 2000. <<http://mek.niif.hu/01900/01903/html/index5.html>> (2010. február 13.)

⁸⁰⁹ Bíró-Szilágyi: i.m. 364-368. p.

⁸¹⁰ Bíró-Szilágyi: i.m. 370.p.

⁸¹¹ Bíró-Szilágyi: i.m. 383-385. p.

köszönhetően az egyháztól még jobban eltávolodtak hívei, azok vagy névleg vagy semmilyen formában nem kötődtek már a reformátussághoz. Ezért a belmissziói irányzat hirdette, hogy a hitnek nem a tudományokból, nem a berögzült és megkövült hittételekből kell összetevődnie, hanem elsősorban a személyes meggyőződésre, belső hitre és felismerésre kell alapozni.⁸¹²

A belmisszió atyjának Szabó Aladár tekinthető. Az első jelentősebb lépések közé tartozik a vasárnapi iskola életre hívása 1882-től kezdve. Majd az evangélizáció és az imahetek következtek a sorban.⁸¹³ Természetesen megtorpanások is övezték a belmissziót. Kezdetől fogva gyanús szemmel tekintettek az irányzatra, hevesen elleneztek. Hozzájárult ehhez még a mozgalom "fiatal kora" is. Nem volt még igazán markáns társadalmi réteg, aki képviselhette volna elveit.⁸¹⁴ Ennek ellenére nem hanyatlott alá, s fokozatosan megnyerte ügyének képviselőit az egyházi vezetők között. Megindulhatott a Szentírásra és a hitvalló elődökre épített irodalom könyvkiadása. Az istentiszteleteken kívül a lelkészek a híveknek összejöveteleket, áhítatokat szerveztek.⁸¹⁵

Az első világháború és a békeszerződések után a belmisszió kinőtte magát szerepéből. Innentől kezdve nem csupán egy irányzat volt, hanem az egész egyház erre épült, alappá vált. Mindenütt általánosnak számított a belmissziós tevékenység folytatása. Ezzel együtt még a régi irányzat is kitartott valamelyest. Félő volt, hogy emiatt az egyház két táborra szakad, legalábbis szemléletmódjában. Végül Ravasz Lászlónak sikerült megbékéltetnie a két tábort. A legnagyobb eredményt az 1929-ben kiadott megújított istentiszteleti rendtartás érte el.⁸¹⁶ Természetesen még számos más irányzat jelen volt, de ez a kettő határozta meg a legjobban a fent említett viszonyokat, s a téma szempontjából is csak erre a kettőre tudunk kitérni.

Az 1937-es könyvjegyzék

A könyvjegyzék elemzésénél már az első kérdésfeltevéseknél problémába lehet ütközni. Legelsőnek az évszám kérdése vetül fel, ugyanis az 1937-es számozás csak

⁸¹² Barcza József-Dienes Dénes: A magyarországi református egyház története : 1918-1990. Sárospatak : Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémia, 1999. 36-37.p.

⁸¹³ Bíró-Szilágyi: i.m. 390-393. p.

⁸¹⁴ Bíró-Szilágyi: i.m. 395. p.

⁸¹⁵ Bíró-Szilágyi: i.m. 398-399. p.

egyfajta következtetés, ugyanis találunk egy bejegyzést a 46. tétel észrevétel rovatában, ahol a következő van feltüntetve: 1937.⁸¹⁷ Tehát a kezdődátum 1937. A 63. tételnél már 1938 szerepel, ami az előbbi feltételezést megerősíti. Mindebből arra a végkövetkeztetésre lehet jutni, ha 1937 előtt kezdték el vezetni a könyvjegyzéket, nyomának kellett volna maradnia, ilyenről viszont nem tudunk. De tudjuk azt, hogy 1937 után rendszeresen ellenőrizték a könyvjegyzéket az egyházlátogatások alkalmával, s ilyen bejegyzés 1937 előtt nincs. Felvetődik a kérdés, lehetett-e korábban már könyvjegyzék, mint 1937? Mára kiderült, létezett korábban könyvjegyzék, az 1876-os keltezésű, ezek a dokumentumok viszont nem maradtak fenn. De az előbbi kérdés főként azért merülhet fel, mert akár a Református Egyházi Könyvtár sorozatának első néhány darabját, akár a Belmissziói útmutató kiadási dátumait megvizsgáljuk, de akár azt a néhány könyvet is, ami 1937 előtti kiadási dátummal rendelkezik. Az 1937 előtt kiadott és a jegyzékben feltüntetett könyvek esetében is ugyanaz a helyzet áll elő, mint az 1876-os jegyzék esetében: egy meghatározott évszámtól kezdve retrospektív is rögzítésre kerültek az említett könyvek, illetve az új könyvek kurrens vezetése is megtörtént.

A könyvjegyzék vezetője, "írnoka", s egyben a "leltározó-állománybevevő könyvtárosa" Horváth Sándor tiszteletes volt. De nemcsak állományba vette a könyveket, hanem rendszeres forgatója is volt annak. Ez egyrészt következik hivatali kötelességéből is, hiszen a könyvek döntő harmada munkáját segítő kiadványok.⁸¹⁸ Ha ezeket a könyveket megvizsgáljuk, kevés kivételtől eltekintve, de mindegyikben találunk kisebb-nagyobb bejegyzéseket. Ezek hol áthúzások, aláhúzások, hol egy-egy megjegyzés, észrevétel. Külön érdekesség, hogy mindegyik bejegyzése piros ceruzával történt. Ugyanez a gondosság megmutatkozik a tárgyalt könyvjegyzéken is. Ebben is találunk bejegyzéseket főként arra vonatkozóan, ha egy-egy mű elveszett.

Azonnal meg kell viszont jegyezni, hogy ez a gondosság a könyvjegyzéket illetően csak eddig terjed. A rendszerező elvvel ugyanis számos gond akad. Semmiféle rend nem figyelhető meg az állományba vétel során. Sem betűrendi, sem

⁸¹⁶ Bíró-Szilágyi: i.m. 409-413. p.

⁸¹⁷ E bejegyzést, illetve dátumot az ún. canonica visitatio (kötelező egyházi látogatás) alkalmával jegyezték be.

⁸¹⁸ Ez vezet majd el minket az alapproblémához (lásd az előző fejezeteket).

kronológiai, sem egyéb rendszerező elv nem figyelhető meg. A rögzítés ad hoc jellegű.

A könyvjegyzék követelményei, vagyis a bibliográfiai alapadatok kérései sem egyeztethetőek össze a ma használatosakkal. Ma az öt legfontosabb bibliográfiai adat: szerző, cím, kiadás helye, kiadó, megjelenési év. Ezzel szemben a könyvjegyzék a következő bibliográfiai adatokat kéri: sorszám, mű címe⁸¹⁹, hány kötet, kötött vagy fűzött, értéke (vagyis az ára koronában/pengőben), észrevétel (ez a megjegyzések helye). Ebből is kitűnik, olyan alapadatokat hagy el, amik nélkül ma nem képzelhető el legalább egy egyszerűsített leírás. A kihagyott elemek csak az egyes művek kézbevételeivel voltak megállapíthatóak.

A könyvjegyzék vezetésének "gondosságánál" még egy hibát meg kell említeni. Horváth nem betűhíven írta le a könyvek bibliográfiai adatait. Sok helyen megváltoztatva írta be a főcímeket a könyvjegyzékbe. Ezek jól megfigyelhetőek a Belmissziós kiadványok leírásakor. Régebben a missio cím volt használatban, de a XX. század eleji főcímeken már misszió szerepel. Horváth ennek ellenére megtartja a "patinásabb" használatot, missio-t jegyez be minden esetben. A másik ilyen hiba az útmutató szónál mutatható ki. Útmutató helyett ugyanis utmutató-t találunk minden bejegyzésnél, szintén a missziós tételeknél. Így összegezve Belmissziói útmutató helyett Belmissioi utmutató szerepel minden ilyen tételbejegyzéskor.

A könyvjegyzékbe összesen 105 tétel került bejegyzésre, noha számszerűleg csak 103 tételt találunk. Két tételt nem rendes tételszámmal, hanem utólag betűvel jelezve jegyeztet be "könyvtárosunk". A 11/b és 73/a tételekről van szó. Mindkettő megjegyzés rovatába még oda is került, hogy "pótlólag bevéve". Ez alapján megállapítható, hogy 1937 és 1948 között ennyi könyvvvel gyarapodott "hivatalosan" a parochiális könyvtár. Sőt, 1937 és ez a 103 tétel, illetve könyv tekinthető a parochiális könyvtár alapjának. De az állománygyarapodás éppen csak meginduló félben volt, a későbbiekben megfigyelhetjük, ez a kezdemény elapadt. A későbbiekben erre visszatérek. Ezen kívül természetesen nemcsak ez a 103 darab könyv képezte az állományt, hanem a könyvjegyzékbe nem rögzített néhány könyvdokumentum is, az egyházmegyei és egyházkerületi jegyzőkönyvek, és a

⁸¹⁹ Megjegyzendő, ide bekerült a mű szerzője is, ha megállapítottak szerzőt.

legfontosabb törzset képezte még Horváth Sándor tiszteletes mindennapi munkáját segítő magánkönyvtári gyűjteménye is, ha fizikálisan és szellemi irányultságában elkülönült a többitől.

A könyvjegyzékben szerepeltetett könyvdokumentum mindegyike magyar nyelvű. Önkényes alapon hét kategóriába soroltam a jegyzék tételeit. Az első csoportba tartozik a Református Egyházi Könyvtár darabjai, az 1937-es jegyzékben a XXV. kötetig (a záró évszám 1950). Az első néhány darabja ennek sorrendben következik, de rögtön meg is szakad a rendező elv, s ezek a darabok is ad hoc jellegű bejegyzésre fognak kerülni a későbbiekben. (Nem úgy az 1941-es jegyzékben, ahol külön csoportba tömörül ez a sorozat.) A 25 kötet igen változatos palettával rendelkezik: teológiai, egyháztörténeti, filozófiatörténeti, művelődéstörténeti művek. Ide tartozik még két fontos kiadvány is, ami a lelkészek mindennapi munkájában játszik nagy szerepet: az Ágenda és az Istentiszteleti rendtartás. (1-11/a, 24-25, 47, 49-50, 65, 89, 97, 102 tételek.)

A következő nagy kategóriába az egyháztörténeti, történeti munkák sorolhatók. Ide kell még sorolnunk a jeles évfordulók alkalmával (Speyeri birodalmi gyűlés, Reformáció 500. évfordulója) kiadott emlékkönyveket is. E kategóriába tartozik a helyi egyháztörténettel foglalkozó művek sora is. Ebből is kiemelkedik Tóth Dezső: A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye multja című kétkötetes munkája.

A következő blokkba sorolhatóak be a lelkészek munkáját elősegítő könyves kiadványok. Ezek a missziói munkatervek. Elsősorban a belmissziót és a helyi egyházközség belső életének alakítását célzó művek ezek. Az 1930-46 közti időszak belmissziós kiadványai vannak tételelesen rögzítve és egy 1948 nyári időszakra szóló ilyen irányultságú könyv. A belmissziói munkatervek mellett igen fontos szerepet játszanak a belmisszióról és a belmissziós munkáról szóló írások. Igen nagy hangsúlyt kapnak ezek. Legyen ez külön írás, vagy Révész Imre⁸²⁰ életrajza (29.

⁸²⁰ Révész Imre (1826-1881): református lelkész, kiemelkedő munkássága miatt számos egyházi tisztségre is megválasztották (a tiszántúli egyházkerület aljegyzője, teológiai tanár, esperes), de ő nem fogadta el ezeket. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának választotta, Bécsben díszdoktori címet kapott. Nagy szerepet játszott a passzív ellenállás éveiben, amikor is írásaiban a pártellen emelt hangot. Kiemelkedő munkásságát az egyháztörténet és egyházjog területén kamatoztatta. In: Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. jav., bőv. kiad. Budapest : A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977. <<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=2369>> (2010. február 6.)

tétel). E mellé csatlakozik a reformátorok és hitvalló ősök életének és munkásságuk felkutatása és közzététele, valamint nem utolsó sorban a bibliai fejezeteket elemző könyvek. Mindezeket a missziós irányzat határozza meg, ami a Szentíráshoz és az ősökhöz való visszatérést és a belőlük való megújulást tűzi ki céljául. Ide tartozik még a Törvénytár is, mint nemcsak az egyházi munkát segítő, hanem az egyházat és annak életét, viszonyait szabályozó törvénygyűjtemény. Ide két tétel is tartozik. Az egyik a 28. tétel: Egyházi törvények a magyar református egyházban. E mű mára nem maradt fenn. A továbbiakban csak a 61. tételre hagyatkozhatunk: A magyarországi református egyház törvényei (1937). Az akkori viszonyoknak megfelelően minden területre kiter a törvénykönyv. Néhány példa: helyi, megyei és felső szinten intézkedik, rendelkezik az egyházi bírászkodásról, az egyházi kézben lévő iskolákról, a lelkészek nyugdíjazásáról stb. Ide lehetne még sorolni az Ágendát és az Istentiszteleti rendtartást is, amik átfedést mutatnak a Református Egyházi Könyvtár sorozattal. E két darab tartalmazza az egyszerű vasárnapi és az ünnepi liturgikus rendet, valamint a keresztelest, temetést, házasság és úrvacsora liturgiai rendjét.

A könyvjegyzék említést tesz egy folyóiratról is, a Theológiai Szemlééről⁸²¹ (76. tétel), aminek a bejegyzés szerint nyolc évfolyam érkezett meg a parochiális könyvtárba. (III-XI. évfolyam) Ez az 1927-1935 közti időszakot fedi le. Sajnos ezt ma már lehetetlenség visszaellenőrizni, mert a közelmúltban történt állományi felülvizsgálat alkalmával a folyóirat darabjai más sorsra ítéltettek, mint a további megőrzés. Egy példány azonban fennmaradt, ez pedig 1942-es keltezésű. Ebből arra a feltételezésre jutok, hogy hivatalosan csak 1935-ig van bejegyezve a folyóirat rendszeres járatása, de mint a példa mutatja, kötetek a későbbiekben is még eljutottak Tiszaugra. (Az viszont már nem állapítható meg a bejegyzések elmaradásától kezdődően, hogy ezen periodika vajon rendszeresen érkezett-e meg, vagy csak alkalmanként egy-egy kiragadott darabja jutott-e el helyi

⁸²¹ Theológiai Szemle: 1925 és 1948 között fennálló egyházi szakfolyóirat. Témája főként teológia kérdéseket érintett, de időnként más írások is megjelentek benne. A kiemelkedő szerkesztők között kell megemlíteni az egyben lapalapító Csikesz Sándort. Rendszeresen havonta megjelent 1944-ig, 1947 és 1948 folyamán elszórtan jelent meg a folyóirat. In : Zoványi Jenő: i.m. <<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=2964>> (2010. február 6.)

olvasóközönségéhez.) Érdekes a folyóirat tétel szerinti bejegyzése. A folyóirat összes darabját a bejegyző egy tétel alá vonja. Nem külön-külön írja le, hanem tömbösítve.

A következő csoportba sorolható az iskolákkal kapcsolatos néhány tétel elszórva a könyvjegyzékben. Összesen öt tétel tartozik ide. Két szabályrendelet: egy általános, egy az egyházmegyére érvényes szabályrendelet. Egy általános tanterv és egy a leventefjúság nevelésével foglalkozó kiadvány. Az utolsó tétel már az iskolák államosítását adja tudtul könyvformában.

Viszonylag igen nagy számban találunk a könyvjegyzékben a debreceni kollégiummal foglalkozó könyvet, tételbejegyzést. Tudnunk kell, Horváth Sándor itt végezte tanulmányait, s ez a sok tétel bizonyítéka szeretetének, s jele az állandó figyelemnek és tájékozottságnak "szeretett" iskolája után. A művek főként történeti jellegűek, a kollégium egykori történetét, hajdani életét mutatják be.

Tételek őrzik annak jelét is, hogy a Tiszaugi Református Egyház Parochiális Könyvtárából sem maradtak el az olyan tárgyú könyves dokumentumok, amik az akkori élet kérdéseire adtak volna választ. Az akkor jelen problémának számító tárgykörű művek is megtalálhatóak a könyvjegyzékben. Néhány például: az egyház és állam viszonya, a vegyesházasság, az amerikai magyar reformátusok helyzete.

A mai állapotok alapján a könyvjegyzékben szerepeltetett 103 tételből 71 található meg a gyűjteményben. Ez a könyvállomány kétharmad része. Egyharmad résznek nyoma veszett.

Az 1941-es könyvjegyzék

Az 1937-es könyvjegyzék elemzése után következzen a harmadik reánk maradt könyvjegyzék, az 1941-es. Érdekesség, hogy ez utóbbi előbb volt ismert, mint az 1937-es keltezésű. Csak egy véletlen folytán beszélhetünk három könyvjegyzékről, mégpedig egy szerencsés rábukkanás folytán, egyébként nem ismernénk más könyvjegyzéket, csak a most tárgyalásra kerülőt.

Itt is elsőként a "címet" veszem elemzés alá. Maga a név, hogy "1941-es könyvjegyzék" nem tükrözi a valóságot. Lényegében véve kicsivel több, mint egy évtizeddel későbbi állapotokat mutat. Joggal merül akkor fel a kérdés, miért 1941 szerepel fődátumként?

A könyvjegyzék külső borítóján a következő dátum szerepel: [19]41 XI. 7.⁸²² (Kiegészítés tőlem - P. Cs.) Ez a dátum a megérkezést rögzíti, ezen felül kapott egy ügyirati sorszámot is. Tehát ez a dátum akkor kerül a megérkezett dokumentumra, mikor a Lelkészi Hivatal pecsétjét is ráütik. Ez a kettő pedig szorosan egybetartozik. De ez az állományba vétel mégsem pontos, hiszen az addig használt könyvjegyzékbe (vagyis az 1937-esbe) nem került be. Feltételezhetjük ez a dokumentum másokkal együtt valamiféle külön kezelés és rendezés alá esett, aminek írásos nyomát mindeddig nem találtam. Annyi bizonyos, a könyvjegyzék a Parochiális Könyvtárba 1941 novemberében megérkezett.

Tényleges vezetésére azonban csak egy évtizeddel később került sor. 1952-ben Horváth Sándor helyére Tóth Lajos⁸²³ tiszteletes került. Tóth megörökölte a Parochiális Könyvtár állományát és Horváth Sándor magángyűjteményét is, ezzel együtt az 1937-es jegyzéket is birtokba vehette. Mégis nem ezt a jegyzéket vezette tovább, hanem új könyvjegyzéket készített. Ennek pontos dátumát nem ismerjük, itt is csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. A könyvjegyzék első egyházlátogatást őrző dátuma 1953. november 10. Mindebből következik, hogy Tóth az új könyvjegyzéket vezetni 1952-1953 közti időszakban kezdhette el. Így ténylegesen a könyvjegyzéket 1953-as könyvjegyzéknek kellene titulálnunk.

A könyvjegyzék elődjéhez képest némi változtatásokat eszközöl. Legalábbis a bibliográfiai adatok terén igen. A következő alapadatokat kéri: szerző, cím, megjelenési év. ezen kívül Tóth a megjelenési év alá odajegyzi, hogy az adott könyvdokumentum kötött vagy fűzött.

Itt már tudatos, rendszerelvű összeírás a jellemző. Meghatározó a könyv megjelenési éve. Ha több azonos évben megjelent könyv kerül egymás mellé, a rendező elv a szerzői betűrend, ha ez nincs, akkor a főcím szerinti betűrend. Ezen kívül több nagy csoport is megállapítható, amik jól elkülönülnek a jegyzéken belül.

A könyvjegyzékben 154 tételt találunk. Okkal feltételezhetnénk, hogy ennyi a gyarapodás is 1950-hez képest, hiszen gondolhatnánk, Tóth az előző könyvjegyzéket

⁸²² A Tiszaugi Református Egyházközség Parochiális Könyvtárának Törzskönyve. [Budapest] : Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., é.n. 32 p. (Továbbiakban: 1941-es könyvjegyzék.)

⁸²³ Tóth Lajos református lelkész Tiszaföldvári származású. Tiszaugi lelkészi állását az 1952 és 1974 közötti időszakban töltötte be.

lezártnak tekintette, s az újat új tételekkel nyitotta meg. Viszont nem ez történt. Tóth ugyanis az új könyvjegyzéket nem így képzelte megírni, ahogy az előbb írtam, hanem teljesen mindent előlről kezdve, tehát visszakanyarodva egészen 1937-ig, sőt ennél még messzebb. Tóth szó szerint a fent említett rendező elv alapján az 1937-es könyvjegyzék összes tételét, tehát mind a 105 tételt átvette egészében véve. Ha az 1950 és 1957 közti gyarapodásra vagyunk kíváncsiak, akkor ezt a 105 tételt ki kell vonni, de ez több mint egyszerű matematikai művelet.

Az 1937-es könyvjegyzék utolsó bejegyzése ez: Csomasz Tóth Kálmán: A református gyülekezeti éneklés (103. tétel). Ez a könyv 1949-ben jelent meg. De mivel a Református Egyházi Könyvtár sorozatnak tagja, így jelen könyvjegyzékbe ezen a helyen szerepel a sorozat többi tagjával együtt, külön csoportban, kronológiai rendben. 1937 utolsó előtti bejegyzése: Szentpéteri Kun Béla: A magyarországi református egyház külső rendje (102. tétel). De ez a könyv is a fent említett sorozat darabja, így ez is jelen jegyzékben itt szerepel. Menjünk még tovább vissza. A 101. tétel: Makkai Sándor: Utmutató a gyülekezeti missio munkájához (1948 őszi). Ezt sem lehet azonban kiindulási alapnak venni, mert Tóth a missziós kiadványokat és munkaterveket szintén külön csoportban közli az 1941-es könyvjegyzékben.

A tényleges kiindulási alap ezek után az 1937-es jegyzék 100. tétele: Az iskolák államosítása. Ez a tétel az 1941-es jegyzékben a 139-es számot viseli. Noha ez 1948-as megjelenésű, mégis a gyarapodás mennyiségének megállapításánál mégsem ezt az évszámot kell figyelembe venni pontosan az előbbi fent említett három tétel miatt. Így a kezdőévszám 1949 a záró évszám pedig 1956. Ténylegesen ugyan a könyvjegyzék utolsó bejegyzésénél 1957 szerepel, de ez csak egy egyházlátogatási dátum. 1956 és 1957 között tehát már a könyvtári állomány nem gyarapodott tovább hivatalosan.

Ezt a képet természetesen árnyalni kell. Igaz, hogy a "gyarapodás" kezdődátuma 1949, de hozzá kell ehhez még tenni az 1945-50 közötti időszakot is. Az 1937-es könyvjegyzékben az előbb felsorolt néhány tétel szerepel csak 1945 utáni kiadási dátummal. Ezen kívül viszont még érkeztek más könyvek is, amik már az 1941-es könyvjegyzékbe kerültek rögzítésre. Ezek a 131-138 tételek. Ezek mindegyike akkor aktuális kérdésekkel foglalkozik. Ilyen például a zsidóüldözés kérdése, vagy

az 1948-as új politikai berendezkedéshez való viszonyulás körbejárása. Összegezve megállapítható, hogy a gyarapodáshoz bele kell számítani ezeket a felsorolt tételeket is, mint "hiánypótlást".

A könyvjegyzék öt nagy csoportra bontható, amik jól elkülönülnek egymástól: a Református Egyházi Könyvtár sorozat, két folyóirat: Theológiai szemle és a Református Gyülekezet, a két folyóirat közé ékelődve a belmissziói munkatervek, az 1937-es jegyzékből átvett könyvek, és az "új könyvek".

A Református Egyházi Könyvtárról jól felhasználható forrást találunk jelen könyvjegyzék első oldalain, ugyanis itt közli a sorozatról szóló akkor hatályos szabályokat, illetve ezután találjuk a Parochiai könyvtárakról szóló szabályrendeletet, amit az előzőekben már tárgyaltam.⁸²⁴ A sorozat darabjai közé alapos válogatás és rosta után választották ki azokat a műveket, amiket szerepeltetni kívántak e név alatt. Az egyes kötetek között már az új irányvonal húzódik meg. Ez a szabályzat 2. és 3. §§-ból egyértelműen kiolvasható:

*"A Református Egyházi Könyvtár kiadványai közé csak oly művek vehetők fel, amelyek valamely theológiai szaktárgyat teljes egészében adnak elő, és pedig határozott református szellemben, a Szentírás és az egyház elfogadott hitvallásai értelmének megfelelően."*⁸²⁵ (Kiemelés tőlem – P.Cs.)

Igen sok az egyháztörténeti munka, valamint a Szentírási magyarázatok és az akkor megújított istentiszteleti rendről szóló két kötet is idetartozik. A szabályrendelet meghatározza azok körét, akik kötelesek beszerezni és állományukba venni a sorozat köteteit: teológiai főiskolák, jogakadémiák, középiskolák, tanítóképzők, polgári iskolák. Látszólag az egyes egyházközségek nem kötelezettek a beszerzésre, de a Parochiális Könyvtárakról szóló szabályzat már egyértelműen megfogalmazza, a parochiális könyvtárnak kötelező részének kell lennie a sorozat minden kötetének. Ezen felül a szabályrendelet előírja a külön kezelést és tárolást minden más dokumentumtól. Ez fizikailag Tiszaugon meg is valósult, egészen 2009-ig, amíg védettebb helyre nem helyeztük őket. A sorozat

⁸²⁴A magyarországi református egyház egyetemes konventje parochiális könyvtárának szervezeti szabályzata. In: 1941-es könyvjegyzék. 3-6 p., valamint Szabályrendelet az egyházközségi parochiális könyvtár kezeléséről. In: 1941-es könyvjegyzék. 7-8. p.

⁸²⁵A magyarországi református egyház egyetemes konventje parochiális könyvtárának szervezeti szabályzata. In: 1941-es könyvjegyzék. 3. p.

köteteit és az egész parochiális könyvtári gyűjteményt csak helyben használatra engedélyezte a szabályzat.

Két folyóiratot közöl a könyvjegyzék: a Theologiai Szemlét és a Református Gyülekezetet. A Theologiai Szemle 1927 és 1935 között, a III-tól a XI-ig évfolyamig van bejegyezve, külön tételben minden második szám.⁸²⁶ A Református Gyülekezet⁸²⁷ 1949-50 közti időszakban, I. és II. évfolyamot találjuk bejegyezve.

Az ötödik csoportba sorolhatóak az "új könyvek", vagyis az 1950-56 közötti gyarapodás. Ez 15 könyvdokumentumot takar. Ezek a következők: egy jegyzőkönyv a Tiszántúli Református Egyházkerület 1944-48 közti üléseiről kivonatolva. Ez azért érdekes, mert az egyetlen jegyzőkönyv, ami a könyvjegyzékekben szerepel. Az összes többi jegyzőkönyv, egyházmegyei és egyházkerületi nem került felvételre egyik könyvjegyzékbe sem. A többi könyv a missziós szellemiség érzületét mutatja: egyháztörténeti munka, Kálvin Római levél magyarázata, a Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottságainak bibliamagyarázatai. Utóbbiak 1953 és 1956 közt kerültek regisztrálásra. Itt észrevehető egy "furcsaság". A 144. tétel kiadási dátuma 1948. A 145. tételé 1954. A 146. tételé 1953. Megbomlott volna a kronologikus rendezés? Nem, Tóth egyszerűen egy csoportba rendezte a Bibliatanács által kiadott könyveket kiadási évük szerint rendezve. Ha maradunk az "önkéntes felosztáson", akkor ez tekinthető az ötödik blokkon belüli külön blokknak.

A mai állapotok alapján a könyvjegyzékben felsorolt 154 tételből fellelhető 117 tétel. Ez valamivel több, mint kétharmados arány. De ne feledjük, ebből ki kell vonni az 1937-es jegyzék "adoptált" tételeit.

A két könyvjegyzék után itt említeném meg a könyvjegyzékben nem szereplő könyvekről. Igaz, a jegyzékekben nem szerepelnek, de a könyvtár kötelezpéldányait képezik: az egyházkerületi és egyházmegyei nyomtatásban megjelent jegyzőkönyvek. A következő jegyzőkönyvi kiadványok szerepelnek: Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje, Magyarországi Református Egyház országos Zsinata, Hevesnagykunsági Református Egyházmegye, Tiszántúli

⁸²⁶ A folyóiratról írtakat lásd az előző fejezetben (1937-es könyvjegyzék).

⁸²⁷ Református Gyülekezet: 1949 tavaszán indult havonta megjelenő szakfolyóirat. Szerkesztője Makkai Sándor, a történelmi kálvinizmus irányzatának fő képviselője. A folyóirat összesen két évfolyamot ért meg, 1950 őszén megszűnt.

Református Egyházmegye üléseinek jegyzőkönyve. Legtöbb esetben egy-egy időszakot fednek le a megérkezett példányok, de vannak az elszórt időközökre is példák.

Az Egyetemes Konvent jegyzőkönyve csak 1921-től van folyamatosan jelen, azelőtt elszórtan. A Zsinat jegyzőkönyvei közül az 1928-1942 közti időszak lelhető fel. Az egyházmegyei jegyzőkönyv 1925-től 1943-ig. Az egyházkerületi 1928-tól 1944-ig. Tehát van egy folyamatos időszak, amikor legalább egy évre jut egy példány ez előtt és után csak elszórt időközönként lelhető fel példányok, pedig előírás a rendszeres előfizetés és a könyvjegyzékbe vétel, amiből csak az egyik feltétel részbeni teljesültét láthatjuk.

A konventi és zsinati jegyzőkönyvek kiadási helye 1921 előtt Debrecen volt, ez után Budapest van feltüntetve, kiadóként pedig a Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. Az egyházmegyei kiadványok helyi nyomdákhoz köthetnek, illetve a főbb központokhoz: előbb Kunhegyes, majd Törökszentmiklós. Az egyházkerületi ülések jegyzőkönyveit Debrecenben adták ki, méghozzá a mindenkori egyházkerületi lelkészi jegyző kiadásában.

Érdekességként még megemlítem, a jegyzőkönyvek között találhatunk egy segédkiadványt is: Betűrendes tárgymutató a Tiszántúli Református Egyházkerület Jegyzőkönyveihez (1894-1908). Sajnos, csak egy ilyen segédlet maradt ránk, többről nem tudunk.

1956 után a gyarapodás megállt. Legalábbis hivatalosan. Egy-két kiadvány még érkezett, de ezek már könyvjegyzékbe nem kerültek. Részben ennek oka az, hogy lezárult egy folyamat, amit két lelkész neve fémjelzett: Horváth Sándoré és Tóth Lajosé. Az ő távozásukkal az egyház élete a szinten tartás és a megmaradás korszakába lépett. Ez megérezte hatását a könyvjegyzékeken, a Parochiális Könyvtáron is.

Horváth Sándor magánkönyvtára

A három könyvjegyzék és az azokban felsorolt könyvállomány mellett a legfontosabb gyűjteményt Nagytiszteletű Horváth Sándor⁸²⁸ úr magánkönyvtára képezi valamivel több, mint 70 tételes gyűjteménnyel. Ismét az elnevezés boncolgatásával kezdünk. A magánkönyvtár titulust én adományoztam ismét önkényesen "örökségének". Elsősorban a viszonylagos mennyiségi mutatóból kiindulva teszem ezt. Egy 76 tételes könyvgyűjtemény a szolgálati helyhez és az akkori időkhöz viszonyítva meghatározónak mutatkozott.

A magánkönyvtár hosszas évek gyűjtögető munkájának eredményeként jöhetett létre. Egyértelműen mindegyik példány vásárlás útján került Horváth tulajdonába. Ezt bizonyítja a könyvek hátsó szennylapján lévő összegbejegyzések. Az is erősen valószínű, hogy a gyűjtemény nem Tiszaugon állt össze egész "életművé", hanem Horváth az egyetemi évek alatt, tudniillik lelkészképzési tanulmányait Debrecenben végezte az 1900-as évek elején, vásárolta meg a tárgyalandó könyveket. Több debreceni könyvkereskedő által terjesztett könyv talált gazdára Horváthnál.

A magánkönyvtári gyűjtemény 76 tételt tart számon az összeírás alapján. Ezekről egyértelműen megállapíthatóak, részük a gyűjteménynek. Az összeírás jelen dolgozat keretei között született meg egy utólagos jegyzékben. A jegyzék, ahol ez egyértelműen megállapítható, a mai bibliográfiai adatokat közli táblázatszerű formában.⁸²⁹ (Szerző, Főcím – alcím, Kiadás, Kiadás helye és kiadó vagy Nyomdahely és Nyomda, Megjelenés éve.)

A könyvek mindegyike egységes kötést és külső kötésdíszítést mutat, ami arra enged következtetni, hogy Horváth bekötetlen formában vásárolta meg mindegyik könyvét, s mindig ugyanahhoz könyvkötőhöz adva be egységes formát nyertek könyvei. Ezt tovább bizonyítja, hogy némelyik könyv belső lapjaira ceruzával jegyezve megtalálhatjuk a bekötetés árát is.

Némelyik könyv esetében találunk possessorbejegyzést is. Nagyon ritka az olyan eset, amikor ez kézzel történt meg. Sokkal jellemzőbb az, hogy egy kis cédulát találunk beragasztva a könyv szennycímoldalára, rajta írógéppel ráírva a tulajdonos

⁸²⁸ Horváth Sándor református lelkész nagykőrösi származású. Iskoláit Debrecenben végezte. Tiszaugra 1916-ban került, ahol 1952-ig szolgált.

⁸²⁹ A magánkönyvtári jegyzéket lásd a 3. számú melléklet alatt.

neve. De ez is csak kis számban fordul elő. A többség esetében nincs semmilyen ilyen jellegű bejegyzés sem. Annál inkább megmutatkoznak viszont az állandó használat jegyei. Lapszéli jegyzetelések, erős sorközi aláhúzások, némely esetben kérdőjel egy-egy vitatott szakasznál. Sok könyv esetében, főleg a prédikációs gyűjteményeknél, az utolsó oldalon imádságbejegyzéseket találunk. Ezek az állandó használat jegyei. Még jobban erősíti a mindennapos használat tényét, hogy egészen 2009-ig állandó helyen voltak a parókián: pontosan szem előtt, közvetlen elérhető helyen.⁸³⁰

Általánosságában véve a gyűjtemény magán hordozza "tipikus vonásait". Túlnyomó többségben vannak az egyházi beszédek tartalmazó kiadványok. Ezek ünnepi, vasárnapi, temetési és egyéb alkalmakra írott beszédek. E kiadványoknál a nevesebb szerzők és szerkesztők arcképmását legtöbb esetben a szennycímoldal hátlapján találhatjuk. A második meghatározó tematikai egységet a teológiai tantárgyakhoz szükséges tankönyvek alkotják. Külön sajátossága ezek mindegyikének készítésük technikája. Ezek a könyvek ugyanis egyetemi oktatók előadásainak a jegyzetei, amiket a litográfia sokszorosító technikájával bocsátottak terjesztésre. A megvásárolt könyvek kiadási dátumait ha megfigyeljük, észrevesszük a jól behatárolható időhatárt. Ez az 1850-es évvel kezdődik, és az 1920-as évek végével záródik. A nyitódátum azonban csak részben igaz, találunk ugyanis olyan könyveket is, amik még a régi könyves időhatáron belülre esnek. A legbecsesebb darab, és egyben a legrégebb egy 1790-es kiadású halotti imádságokat tartalmazó nyolcadrét könyv. (1. tétel.)

A gyűjteményi összetételnél kell keresnünk azt az ellentmondást, amire az előző fejezetekben már utaltam. Nevezetesen a teológiai racionalizmus – vallási liberalizmus és a missziós irányzat együttes jelenlétét. A prédikációs kötetek kivétel nélkül az előbbi irányzathoz köthetők. Utóbbi irányzathoz csak az 1900 utáni kiadványok köthetők, főleg szerzőjük (például Ravasz László⁸³¹) révén csatlakoznak ide. A legnagyobb eszmei téren való ellentmondást viszont abban kell keresnünk,

8302009 nyarán a felújítási munkák kezdetével jobbnak találtuk az egyházközségi előjárókkal egyetértve biztonságosabb tárolási módot kialakítani.

⁸³¹ Ravasz László: (1882-1975) Református püspök. 1948-ban lemondott e tisztről. A Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja, a Corvin lánc birtokosa. Irodalmi munkássága és kutatása kimagasló. In: Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. jav., bőv. kiad.

hogyan mind a magángyűjtemény, mind pedig a könyvjegyzékben felsorolt könyvek nagy használatnak örvendtek, s a könyvjegyzék tételei mind a missziós irányhoz köthetők. Ezzel együtt a magángyűjteményen belül is ellentmondás figyelhető meg. Ha a kiadási dátumokat vesszük alapul, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy az 1850 és 1890-95 között kiadott könyvek a racionalizmus körébe, míg a századfordulótól kezdődően kiadott könyvek (beleértve ide a litografált előadási jegyzetek és Horváth tankönyvei) már a belmissziós irányzat körébe illeszthetők be.

Az általános jellemzés után időben előrehaladva a kiadási évszámokban évtizedenkénti bontásban veszem számba a magánkönyvtári állományt. Először is a régi könyvekre térek rá.

A régi könyvek elemzésénél az elnevezés magyarázatával kell kezdeni. A régi könyveket Magyarország esetében 1800-ig tartjuk számon. A magángyűjtemény esetében, ha ragaszkodunk a határdátumhoz, ténylegesen két könyvdokumentum esik ebbe a kategóriába, egy 1790-es (1. tétel) és egy 1795-ös (2. tétel) kiadvány. A szakma ugyanakkor hangsúlyozza, hogy természetesen ez a dátum nem jelent semmiféle tipográfiai és egyéb nyomdászati cezúrát, ez néhány évtizeddel eltolódódik még. Ennek alapján esetünkben idesorolható még négy kiadvány. Ezek kiadási dátumai: 1805 (3. és 4. tétel), 1808 (5. tétel) és 1828 (6. tétel). Összesen tehát hat kiadványt tartunk számon, mint régi könyvet. Témájukat tekintve mindegyik kiadvány a mindennapi gyakorlat számára készült: prédikációs-, és imádságoskönyvek. Mindegyik könyv nyolcórét méretű, eltérően a többi kötetektől, azok négyórét méretűek.

Vegyük sorra a szerzőket és a nyomdászokat. Meglepő módon sok hírnévre szert tett emberrel találkozunk itt: a nyomdászok közül Máramarosi Gottlib Antal, Csáthy György és Füskuti Landerer Mihály emelhető ki elsősorban. Ha az ő nevüket említjük, azonnal a hozzájuk kapcsolódó nyomdahelyeket is meg kell említeni: Vác, Debrecen, Pozsony. Gottlib Antal Vácon előbb könyvkereskedő volt, majd nyomdászlegénynek állt be. 1792-ben hozza létre nyomdáját, s 1823-ig vezeti is azt. Igen szoros kapcsolati hálózattal rendelkezett, legfontosabb ezek közül a Trattner

mátyással való üzleti barátsága.⁸³² Csáthy György debreceni nyomdász, szintén legényként sajátította el ismereteit, nyomdáját 1804-ben alapította. Javára írható, hogy nála jelent meg a Fűvészkönyv is 1807-ben.⁸³³ Fűskuti Landerer Mihály pedig az híres pozsonyi nyomdász, aki a Royer-műhelyet felvásárolta. Remek üzletembernek bizonyult, nemhiába a Fűskuti jelző, ami adományozott nemesi címére utal.⁸³⁴ Weber (hibásan Vébernek írták egyes kiadványokon) Simon Péter a nagyszebeni Barth-nyomdában tanulta ki a nyomdászságot, majd ő is szintén Pozsonyban alapított nyomdát.⁸³⁵

A szerzők közül mindenképpen első helyen kell kiemelni Diószegi Sámuel, az első hazai növénytan atyját. Megfordult a göttingeni egyetemen is, ahol geometriát, fizikát és orvostant hallgatott. Papi pályája mellett hírnevét a Fazekas Mihállyal közösen készített Fűvészkönyv alapozta meg. Legismertebb egyházi írása a magángyűjteményben is meglevő erkölcsi tanítások című munkája.⁸³⁶ De ne feledkezzünk meg a többi régi könyves szerzőről sem. Szoboszlai Pap István Diétai prédikációk című könyvét tehetséges szónoki képességeinek köszönheti és annak, hogy ebből következőleg részt vehetett az 1825-ös pozsonyi diétán.⁸³⁷ A Falusi prédikációk szerzője Kecskeméti Zsigmond igen lelkiismeretesen és buzgón végezte papi pályáját. Nagyon népszerű is volt beszédeivel, ahogy Szinnyei írja: "az összesereglett nép nem fért az egyház belsejébe."⁸³⁸

Hunyadi Ferentz Halotti Oratzióit leszámítva a könyvek egységes, jól áttekinthető, egyszerű címlapképet mutatnak. Csak az alapadatokat közlik. Hunyadi könyvén még a barokkos jelleg dominál. Főként igen hosszú címe alapján mondható ez el.

Az 1850-60 közti évtized kivétel nélkül egyházi beszédek sora. Meghatározó tényező az ettől az időszaktól "divatirányzattá" váló teológiai racionalizmus-vallási

⁸³² A Pallas Nagy Lexikona. Budapest : Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1894. 8. köt. 132. p.; V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézsajtó korában : 1473-1800. Budapest : Balassi, 1999. 195-196.p.

⁸³³ A Pallas Nagy Lexikona. 4. köt. 631. p., V. köt. 347. p.

⁸³⁴ V. Ecsedy Judit: i.m. 215. p.

⁸³⁵ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Hasonmás kiad. Budapest : Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1980-1981. <<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/index.htm>> (2010. február 12.)

⁸³⁶ A Pallas Nagy Lexikona. 5. köt. 347. p.

⁸³⁷ A Pallas Nagy Lexikona. 15. köt. 769. p.

liberalizmus. Az ekkor kiadott prédikációkat sorozatba rendezték, évfolyamszámozással, füzetszámozással látták el. Tematikai rendezés is megfigyelhető: ünnepnap, vasárnap, egyéb alkalmakra és köznapokra szánt, valamint temetéskor mondott beszédek. Imádságos könyv az 1850-es évektől kezdve a magánkönyvtári gyűjteményben ritkán fellelhető. A legismertebb szerkesztő Fördös Lajos⁸³⁹, aki a következő évtizedek prédikációs kiadványaiban is meghatározó névvé vált. Fördös szerkesztői munkássága mellett ki kell emelnünk Medgyes Lajost⁸⁴⁰, mint egyházi beszéd-, és imádságszerzőt.

Ha az 1850-es évek beszédait vizsgáljuk, nem kerülheti el a figyelmet a történeti kontextus. A szabadságharc után Bécs elhatározta a centralizált, egy központból irányított birodalom megvalósítását. Ennek érdekében bevezetésre került a nyílt abszolutizmuson alapuló kormányzati rendszer és a megtorlás, az élet minden mozzanatának szemmel tartása. A református egyházat sem kerülte el az 1850-es évtized nyomtalanul. Az egyháztörténetben azt olvashatjuk, hogy felelősnek tették meg az uralkodó körök a protestáns irányhoz tartozókat, s rájuk különösebb figyelmet is fordítottak az ellenőrzés terén. Elsősorban következett ez az etnikai-vallási összetételből: református túlnyomórészt magyar nemzetiségű volt.⁸⁴¹ Mindebből következik, hogy az ekkor kiadásra került beszédek tele vannak utalásokkal, burkolt "rendszerellenességgel", "sötét zsarnokkal" és Isten világos útmutatásával.

Az 1860-as évtized "újdonságot" hoz magával. Az előző évtized szerzőit és szerkesztőit leváltották, helyükre újakat emeltek. Két ember maradt színen csupán: Fördös Lajos, aki egészen az 1870-es évek végéig megőrizte pozícióját. A másik

⁸³⁸ Szinnyei: i.m. <<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/index.htm>> (2010. február 12.)

⁸³⁹ Fördös Lajos (1817-1884): Református esperes. Kecskemét egyházi életében igen nagy szerepet játszott, ő is kiállt az itteni teológiai felsőiskola megtartásáért. Irodalmi tevékenysége kötő sorolhatjuk az általa szerkesztett sorozatokat: Különféle viszonyokra vonatkozó papi dolgozatok, Papi dolgozatok gyűjteményekre, Papi dolgozatok különféle esetekre, Kecskeméti lelkész társ. In: Zoványi Jenő: i.m. <<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=933>> (2010. február 12.)

⁸⁴⁰ Medgyes Lajos: (1817-1894) Református lelkész. Kezdetben köztanítóként működött, majd külföldre indult, de nem engedték tovább engedély nélkül. Részt vállalt a szabadságharcban, ezért néhány hónap büntetést róttak ki rá, s rövid időre hivatásától is eltiltották. Meg kell még említeni irodalmi és költői tevékenységét is. In: Zoványi Jenő: i.m. <<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=1836>> (2010. február 13.)

⁸⁴¹ Bíró Sándor-Szilágyi István: A magyar református egyház története. Reprint kiad. Sárospatak : Sárospataki Református Kollégium Theológiai Akadémia, 1995. 351-352. p.

személy Tompa Mihály református lelkész, akinek szintén számos beszédgyűjteménye látott napvilágot. Megújulásról azonban még az igen sokakat érintett személycserék után sem beszélhetünk, hiszen a fő eszmerendszer, minden személyiség "hátszaga" a teológiai racionalizmus még bőven dominált az egyházi gondolkodásban. Igen élesen bírálták a racionalizmus gondolkörét, s azok szerzőit is. Egyedül Tompa Mihállyal volt kivétel, ő is csak népszerűsége miatt "kapott kegyelmet", egyébként igen gyenge prédikációi voltak.⁸⁴² Összegezve ezt az évtizedet Fördös Lajos és Tompa Mihály "átvészelt". Ebben az évtizedben jelent meg egy egyháztörténeti munka: Egyetemes egyháztörténet, összefoglalva a XIX. század addigi kutatását és álláspontját. A könyv nemcsak ezért fontos, hanem mint egyetemi tananyag, az egyháztörténet megkerülhetetlen a teológiai tanulmányok során. Ezért is darabja a gyűjteménynek.

Az 1870-80 közötti évtizedben folytatódik az előző két tárgyalt évtized tendenciája. A kulcsévek 1870-71. Ekkor három egyházi beszédvár-sorozat is kiadásra kerül: Fördös Lajos, a "nagy túlélő", sorozata a Kecskeméti lelkészi vár (ami már az 1860-as évek közepétől jelen volt), mint "utolsó fellángolás"; Könyves Tóth Kálmán⁸⁴³ szerkesztette egyházi beszédek és Magócsy József által fémjelzett Protestáns egyházi beszédvár.

Az 1880-1900 közötti évtizedekben is döntő többségben az egyházi beszédvárak a meghatározó kiadványok a gyűjteményben. Ugyanakkor megállapítható, hogy ebben a két évtizedben kiadott könyvekből van a legkevesebb a magánkönyvtárban. Összesen öt kiadvány. Kettő kivételével (egy imádságoskönyv, egy pedig a beszédekhez vázlatot adó segédkönyv) mind prédikációkat tartalmazó könyvdokumentum. (48-52. tételek).

Ilyen előzmények után érkezünk el a századfordulóhoz, amitől kezdve a magánkönyvtári gyűjtemény szellemiségében igen gyökeres fordulatot vesz. Ha számszerűleg kimutatjuk, akkor a könyvek kétharmad aránya számszerűleg a racionalizmus-liberalizmus irányzatába sorolhatók (1850-1900), egyharmaduk pedig

⁸⁴² Bíró-Szilágyi: i.m. 366. p.

⁸⁴³ Könyves-Tóth Kálmán: (1837-1924) Református lelkész. Iskoláit Debrecenben végezte. Külföldön eljutott Utrechtbe, Párizsba és Londonba is. Az egyházi irodalom terén jelentősen munkálkodott. In: Zoványi Jenő: i.m. <<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=1581>> (2010. február 13.)

a belmissziós irányzathoz tartozik (1900-tól). Mikor Horváth Sándor a XX. század elején végezte teológiai tanulmányait, már a belmisszió túl volt a kifejlődési szakaszán, s a megerősödés útjára tért. Ezt mutatják az 1900 utáni könyvei is. De ugyanakkor birtokába jutott az ezt megelőző korszak meghatározó egyházi kiadványainak a többségéhez is. Ez a konfliktushelyzet, hiszen minden könyvét olvasta, s használta.

A gyűjteményben megtalálható 1900 utáni könyvek nem mind nyomtatott dokumentumok. Vannak benne nyomtatott kiadványok is, ezek egy-egy debreceni oktató jeles írásai, de főként megállapítható, hogy igen sok a kéziratban fennmaradt könyv. Ezek nem is igazán könyvek, sokkal inkább előadási jegyzetek. Ezek a jegyzetek kézírásosak, amiket a kor technikájával a litográfiával sokszorosítottak. A történet egyszerű: Horváth is beszerezett ilyen előadási jegyzetet, amit a későbbiekben is jól tudott hasznosítani. Ezek a kéziratok igen gondos vezetésről, ápoltságról, tiszta, világos, jól olvasható kézírásról tanúskodnak. Még címlappal is rendelkeznek. Ezen általában megadnak egy címet, esetleg a szerzőt is (illetve az előadót), sokszor szerepel rajta Debrecen neve is, és sok esetben egy dátumot is közöl. Kis túlzással ezt elfogadhatjuk "kiadási dátumnak" is. Ezen könyvcímek eléggé tantárgyjellegűek: Apologétika, Szimbólika, Dogmatika, Újszövetség tan stb. Két fontos szerzőt kell kiemelnünk, Erőss Lajost⁸⁴⁴ és Erdős Józsefet⁸⁴⁵, az egyetem jeles oktatóit. A legtöbb litográf könyvön ők szerepelnek, mint szerző.

Az 1900-as évek után is találunk a gyűjteményben egyházi beszédeket tartalmazó kiadványokat. Összesen nyolc ilyen található. Ezek már többnyire a belmisszió szellemében születtek.

A könyvek eszmei mondanivalóbeli elemzése után végezetül rátérek a fontosabb könyvkiadó és nyomdahelyekre. A soron következő kiadók és nyomdák által kiadott könyvek szerepelnek a legtöbbet a gyűjteményben, s éppen ezért kell kiemelni őket.

⁸⁴⁴Erőss Lajos: (1857-1911) Református püspök. Beiratkozott a baseli és berlini egyetemre is. 1899-től a debreceni egyetemen teológiai tanár. 1908-tól püspök. In: Zoványi Jenő: i.m. <<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=796>> (2010. február 13.)

⁸⁴⁵Erdős József: (1856-1946) Református egyetemi tanár. 1914-től a debreceni egyetemen oktatott. Tanári tevékenysége az újszövetségi tudományok terén fejtette ki. Emellett megemlítenédők

Vezető helyet foglal el Debrecen, Kecskemét és Kolozsvár. Debrecenre három nyomda kapcsán is ki kell térnünk. Az egyik a Városi nyomda, ami időben nagyon régi hagyományokkal rendelkezik.⁸⁴⁶ A következő debreceni könyvnyomdász és kiadó Telegdi Kovács Lajos. Fiatalkorában apja mellett segített be a könyvkereskedésbe. 1840-ben nyitotta meg könyvkereskedését Debrecenben, 1859-ben pedig nyomdáját. A városban emellett gőzfürdőt és szállodát is épített.⁸⁴⁷ A harmadik debreceni kötődésű könyvkiadó-vállalat a Hegedüs és Sándor. Hegedüs Sándor könyvkereskedői tevékenysége során Sándor Imrével társulva 1905-ben vették át a Telegdy-kereskedést. A későbbiekben tovább terjeszkedett, megvásárolta még egy nyomdát a városban. Az egyházi nyomtatványok "monopóliuma" mellett számos más témájú művet is jegyez.⁸⁴⁸

Kecskemét főleg a Fördös Lajos által szerkesztett Papi dolgozatok révén kerülhetett népszerű helyére a rangsorban. E kiadványokat Szilády Károly ottani műhelyében nyomtatták. Sziládyt Kecskemét első város nyomdászának tartja. Nyomdászmesterségét Bécsben sajátította el, majd Kecskeméten önálló nyomdát és könyvkereskedést nyitott.⁸⁴⁹

Kolozsvár a következő jelentős város, amit még legtöbbször kiadási helyként találunk megjelölve. Itt Stein János tevékenységét kell megemlíteni. Fiatalon bekerült Barra Gábor már működő kereskedésébe, majd a férj halála után özvegy Barránéval társul. 1855-től fog csak az ő neve egyedül szerepelni a cégtáblán.⁸⁵⁰ Érdekesség, hogy néhány kötet, mely a nagy bibliográfus, Petrik Géza kiadásában jelent meg, szintén a gyűjtemény részét képezi. Az említett darabok az 1870-ben három kötetben kiadott egyházi beszédek Fördös szerkesztésében.

egyháztörténeti művei is. In: Zoványi Jenő: i.m. <<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=790>> (2010. február 13.)

⁸⁴⁶ A debreceni nyomdászat és könyvkultúra meggyökeresedését és ellendülését részben a reformációnak, részben pedig a 16. században játszott gazdasági szerepének köszönheti. A város első nyomdásza Huszár Gál, aki 1561-ben alapított nyomdát. Majd rövid ideig itt tevékenykedik a Hoffhalter-dinasztiai is. Néhány mélyponttól eltekintve fontos szerepet játszik a város nyomdászati tevékenysége, mind helyi, mind országos viszonylatban. (V. Ecsedy Judit: i.m. 51-55, 116-117. p.

⁸⁴⁷ Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar életrajzi lexikon. 2. köt. 2. kiad. Budapest : Akadémiai K., 1982. 831. p.; Biró Lajos-Kertész Árpád-Novák László (szerk.): Nyomdászati lexikon. Budapest : Biró Miklós, 1936. 473. p.

⁸⁴⁸ Biró-Kertész-Novák: i.m. 188. p.

⁸⁴⁹ Kenyeres Ágnes: i.m. 2. köt. 772. p.; Biró-Kertész-Novák: i.m. 458.p.

⁸⁵⁰ A Pallas nagy lexikona. 15. köt. 198. p.

ÖSSZEFOGLALÁS

Végére értünk a helytörténeti kutatás e szeletének és egyben a kötetnek is. Remélem, feldolgozott témám felkeltette az érdeklődők figyelmét.

A tanulmánykötet során megpróbáltam összképet adni a parochiális könyvtárról. Bemutattam a jelen állapotot, a reánk hagyományozott örökséget. Munkám során igyekeztem tárgyilagos lenni, csak a tényismeretet közölni. Tanulmánykötetemben a teljességet, a komplex látásmódot igyekeztem alkalmazni.

A Két irányzat fejezetben felvetettem még a kérdést, hogyan értelmezzük a gyűjtemény köteteit, főként a magánkönyvtár esetében? Erre igen nehéz választ adni. Leghelyesebb, ha itt is a tárgyilagosságra hagyatkozunk. Hangsúlyos részek voltak a könyvjegyzékek és Horváth tiszteletes magánkönyvtára. Az elemzésbe a két irányzat hatásait is belevontam. Elsősorban nem pusztán éles szembeállításra, vagy az egyik elvetésére a másik javára törekedtem, hanem felvettem ezt az érdekes helyzetet, ami előállt. Tudniillik, Horváth Sándor magángyűjteményében találhatjuk a racionalista irányzat könyveit, a könyvjegyzékek között pedig a belmissziós kiadványokat, ha nagyon sarkítjuk e kérdéskört. Főként erre a sajátos együttélésre-ellentmondásra koncentráltam.

Ha egyszerűen akarunk válaszolni, akkor azt mondhatjuk, hogy a gyűjtemény tele van értékes kincsekkel. Itt van példának a régi könyves állomány. Ez máris gazdája ízlésére, kultúrájára utalhat. Azon túl, hogy műgyűjtő, rendkívüli műveltségről és igényességről tesz bizonyosságot csak ezzel a néhány kötettel. De hogyan értelmezzük Horváth többi könyvét, a racionalista könyveket? Itt megtalálhatjuk az irányzat fő és jelentős hangadóit. Ezek is valamilyen értéket képviselnek. A kor, amit képviselnek, nem teszi műveiket jelentéktelenebbé a többihez képest. Növeli értéküket, hogy mára történeti forrássá is előléptek ezek a kiadványok. S külön értéket képeznek a litografált kézírásos jegyzetkönyvek, amiket ilyen értékük miatt kell kiemelnünk. De ki kell emelnünk a könyvjegyzék tételeit is, a belmissziós és belmisszióval foglalkozó könyveket is, hiszen a belmisszió még ma is él, a ma református egyházának is egyik alapja, s belmissziós kiadványok (munkatervek főként) ma is kiadásra kerülnek, ami döntően meghatározó. Ebből a

szempontból ismét történeti forrássá lépnek elő a tételek, amik a gyökerek kutatását segítik elő.

Végül külön is meg kell említeni a könyvjegyzékeket is, hiszen ha ezek nem maradnak ránk, akkor ez a tanulmány, sőt a további kutatások vagy nem jöttek volna létre, vagy ezek hiánya nélkül sokkal szegényebbek lettek volna, nem tudtak volna teljes képet nyújtani.

BIBLIOGRÁFIA

7. BARCZA JÓZSEF-DIENES DÉNES: *A magyarországi református egyház története : 1918-1990*. Sárospatak : Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémia, 1999. 253. p.
8. BIRÓ LAJOS-KERTÉSZ ÁRPÁD-NOVÁK LÁSZLÓ (SZERK.): *Nyomdászati lexikon*. Budapest : Biró Miklós, 1936. 546. p.
9. BÍRÓ SÁNDOR-SZILÁGYI ISTVÁN: *A magyar református egyház története*. Reprint kiad. Sárospatak : Sárospataki Református Kollégium Theológiai Akadémia, 1995. 509. p.
10. ECSÉDY JUDIT, V.: *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézsajtó korában : 1473-1800*. Budapest : Balassi, 1999. 372. p.
11. ECSÉDY JUDIT, V.-SIMON MELINDA: *Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon : 1488-1800*. Budapest : Balassi : OSZK, 2009. 203. p.
12. KENYERES ÁGNES (FŐSZERK.): *Magyar életrajzi lexikon*. 2. köt. 2. kiad. Budapest : Akadémiai K., 1982. 1099. p.
13. MADAS EDIT-MONOK ISTVÁN: *A könyvokultúra Magyarországon : a kezdetektől 1800-ig*. 2., jav., bőv. kiad. Budapest : Balassi, 2003. 237. p.
14. MOLNÁR ANTAL-SZILÁGYI CSABA-ZOMBORI ISTVÁN (SZERK.): *Historicus Societatis Iesu : Szilas László emlékkönyv*. Budapest : Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség : Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2007. 408. p.
15. *A Pallas Nagy Lexikona*. Budapest : Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1894.
16. SZAKÁCS MARGIT-SZÉKELY JÚLIA (szerk.): *Haza és haladás : a reformkortól a kiegyezésig*. Budapest : Enciklopédia Humana Egyesület, 2000.

17. SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. Hasonmás kiad. Budapest : Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1980-1981.
18. *A Tiszaugi református egyház Parochiális könyvtárának Törzskönyve*. Debrecen : Hegedűs és Sándor könyv- és papirkereskedése, é.n. [100.] p.
19. *A Tiszaugi Református Egyház Parochiális Könyvtárának Törzskönyve*. [Budapest] : Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., é.n. 32. p.
20. TÓTH DEZSŐ: *A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye multja : az egyházi élet hétköznapijai*. 1-2. köt. Debrecen : Hevesnagykunsági Református Egyházmegye, 1941. 1. köt. 303. p., 2. köt. 294. p.
21. VÁRADI JÓZSEF: *Tiszántúl református templomai*. Debrecen [Sajószentpéter]: Borsodi Református Egyházmegye, 1991. 1-2. köt. 1043. p.
22. ZOVÁNYI JENŐ: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. jav., bőv. kiad. Budapest : A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977. 712. p.

MELLÉKLETEK

Néhány szó a mellékletekhez

A következőkben három mellékletet közlök. Itt megtalálhatjuk az 1937-es könyvjegyzéket (1. számú melléklet), az 1941-es könyvjegyzéket (2. számú melléklet) és Horváth Sándor magánkönyvtári gyűjteményének jegyzékét (3. számú melléklet).

Az 1937-es és 1941-es jegyzékeket a lehető legeredetibb formájukban közlöm. Ugyanúgy én is táblázatos formában rendeztem el, mint a nyomtatott verzióban, ugyanazokat az adatokat rögzítve, mint amit a papíralapú jegyzék kér. Megtartottam az eredeti írásmódot is, ahogyan a tételek rögzítésre kerültek. A nem érthető részekhez és rövidítésekhez alább magyarázatot fűzök. A mellékletek csak a felsorolt tételeket tartalmazzák, az egyházlátogatási bejegyzések közlésétől eltekintettem.

Az 1. számú mellékletben találjuk az 1937-es könyvjegyzéket. Ez a következő adatokat kéri: sorszám (tételszám), műcím (ide bejegyzésre került a szerző is, amit szintén közlök), kötött vagy fűzött példány-e, a kötet ára (előbb koronában, majd pengőben) és végül a megjegyzésrovat. Az Érték táblázatban az árak pengőben és fillérben értendők. (Kivéve a legutolsó tételt, az forintban.) Az Észrevétel rovatban

számos helyen kérdőjelet találunk. Ezek a könyvek már az első könyvjegyzék vezetése alatt eltűntek, tehát Horváth az elveszett dokumentumokat így tüntette fel.

A 2. számú melléklet alatt találjuk az 1941-es könyvjegyzéket. Ez a jegyzék már kifinomultabb, pontosabb adatokat kér rögzítésre: sorszám (tételszám), a mű szerzője és címe, a megjelenés éve (ide Tóth Lajos azt is bejegyezte, hogy kötött vagy fűzött könyvről van-e szó, ktve – kötve, fve – fűzve rövidítésekkel).

A 3. számú mellékletben olvashatjuk Horváth Sándor tiszteletes magánkönyvtári jegyzékét. E jegyzék utólag és frissen lett összeállítva. Úgy is fogalmazhatunk, ez a első összeírása könyveinek. Az első két melléklet mintáiból kiindulva a magángyűjteményt is táblázatszerűen rögzítettem. A táblázatban a mai alapadatokat vettem fel: Tételszám, Szerző, Főcím-alcím, Kiadási vagy nyomdahely, Kiadó vagy nyomda, megjelenési év. A főcím mezőben helyenként még közlöm az alábbi adatokat is: a kiadás, a sorozat címe és sorszáma és az esetleges megjegyzések, kiegészítések. Törekedtem a betűhív lejegyzésre, ettől csak egy esetben tértem el: a kiadási helyeknél az -ott szerkezetet elhagytam. (Például Kolozsvárott helyett a jegyzékbe Kolozsvár került.)

1. SZ. MELLÉKLET
A TISZAUGI REFORM. EGYHÁZ PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁRÁNAK TÖRZSKÖNYVE
[1937]

A mű sor- száma	A mű teljes címe	Hány kötet	Kötött	Fűzött	Értéke		Észrevétel
			példány		P	f	
1.	Warga Lajos: A kersztyén egyház történelme	3	I			10	I. II. III.
2.	Pruzsinszky Pál: Kálvin János /Életrajz/	2	I			10	IV. V:
3.	Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere	2	I			10	V. VI:
4.	Dr. Erdős József: Újszövetségi bevezetés	1	I			10	VII.
5.	Czegléd Sándor: Kálvin János kisebb művei	1	I			10	IX:
6.	Dr. Horváth József: Bölcsészettörténet	1	I			10	X:
7.	Dr. Ravasz László: A gyülekezeti igehirdetés elmélete	1	I			10	XI:
8	Dr. Varga Zsigmond: Az ókori keleti népek művelődéstörténete	1	I			10	XII.
9	Dr. Némethy Károly: Gondnoki székfoglaló beszéde	1		I		50	
10	Dr. Varga Zsigmond: Az ókori keleti népek művelődéstörténete	1	I			10	XIII.
11/a	Forgács Gyula: A belmisszió és ...	1	I			250,000	XIV.
11/b	Imák és beszédek Főtisztelendő Dr. Baltazár Dezső püspök ur ünnepélyes beiktatása	1		I		50	?

	alkalmából						
12	A dévaványai ref. egyház története	1		I		50	
13	Emlékkönyv a speyeri birodalmi gyűlés négy századik évfordulója alkalmából	1		I		50	
14	A hit és szeretet – Taith Andoroler – világkonferenciájának irományai	1		I		50	
15	Révész Imre emlékezete	1		I		50	
16	Török Imre: A belmisszió	1		I		50	
17	Imák és beszédek Főtisztelendő Eröss Lajos püspök ur beiktatása alkalmából	1		I		50	
18	Az alsóborsodi s az őrségi Borsod-Gömör- Kishonti Egyházmegye története			I			
19	Dr. Ravasz László dunamelléki püspök beiktatása alkalmával elhangzott beszédek és imák	1		I		50	?
20	J. Szabó József: A debreceni református kollégium	1		I		50	
21	Dr. Kun Béla: A debreceni egyetemért	1		I		50	
22	Török Imre: Külföldi utazásom	1		I		50	?
23	Dr. Szentpéteri Kun Béla: A példaadó vezér			I			
24	Dr. Ravasz László: Ágenda XV. kötet	1	I			10	
25	Istentiszteleti rendtartás XVI. kötet	1	I			10	
26	Eröss Lajos: A nyugaton támadt világosság	1		I		50	
27	Méliusz Péter emlékezete	1		I		50	
28	Egyházi törvények a magyarországi református egyházban	1		I		50	
29	Révész Imre élete 1826-1881	1		I		50	

30	Népiskolai szervezet és szolgálati pragmatika	1		I		50	?
31	Nánássy Lajos: A sákramentumi tan fejlődése	1		I		50	
32	Az újszövetségi kánon és az őskeresztyén irodalom Nagy Konstantin koráig írta: Erdős József	1		I		50	
33	Pokoly József: Bocskay István és a bécsi béke	1		I		50	
34	Csorba Ferencz: A királyi kegyuri jog igaz mivolta	1		I		50	
35	Dr. Kun Béla: Kálvin egyházalkotmánya	1		I		50	
36	Papp László: Üzenet északra üzenet délre	1		I		50	
37	Forgács Gyula: Belmissioi utmutató az 1930/31-i munkaévre	1		I		50	
38	Dr. Enyedi Andor: Belmissioi utmutató az 1931/32-ik évre	1		I		50	
39	Ágenda és Konfirmációi Káté írta: Forgács Gyula	1		I		50	
40	Belmissioi utmutató az 1932-33 évre Dr. Enyedi Andor	1		I	1	50	
41	Fosdick E.H. "A mester jelleme" vezérfonal bibliatanulmányozó közösségek számára. Fordította: ifj. Viktor János	1		I		50	
42	Csorba Ferencz: A királyi kegyuri jog és a mai helyzet	1		I		50	
43	Tájékoztató az amerikai magyar református egyházak küzdelmeiről és a jövő feladatairól	1		I		50	
44	dr. Kun Béla: Az államhoz való viszonyunk fő kérdése	1		I		50	?

45	“Két lelkész a Barla Szabó családban” egyháztörténelmi tanulmány a református egyház múlt századbeli életéből. Írta: Barla szabó Jenő kisujszállási ny. vallástanár	1		I	2	20	?
46	Emlékkönyv a magyarországi ref. és ág. hitvallás ev. ker. egyházak által a reformáció négy századik évfordulója alkalmából Bpsten 1917 okt. 31i napján tartott országos jubileumi emlékünnepekről	1		I		50	?
47	A keresztyénség és a társadalmi kérdések Írta: Dr. Horváth J. István XVII. kötet	1	I			10	
48	Belmissioi utmutató az 1934-35 munkaévre	1		I		2	
49	A középkori és ujkori filozófia története Bartók György XVIII. kötet	1	I			10	
50	Kálvin János Institutioja 1536 XIX: kötet	1	I			10	
51	Belmissioi utmutató az 1935-36 évre Dr. Enyedi Andor	1		I	2	50	
52	Belmissioi utmutató az 1933-34 évre Dr. Enyedi Andor	1		I	1	50	
53	Belmissioi utmutató az 1936-37 évre: Dr. Enyedi Andor	1		I	3	50	
54	Báró Vay László a Tiszántúli Ref. Egyh. Ker. főgondnokának Székfoglaló beszéde	1		I	3	50	
55	A Református Istentiszteleti hely fogalma és megépítésének irányelvei Dr. Csikesz Sándor	1		I	3	50	
56	A Hevesnagykunsági ref. egyh. megyei Tanító egyesület alapszabályai	1		I	3	50	
57	Mit üzen Sárospatak?	1		I	3	50	

	Farkasfalvi Farkas Géza						
58	A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye Szabályrendeletei Gaál István	1		I	3	50	
59	A magyarországi református egyház Egyetemes névtára 1935.	1	1			8	
60	Fejezet a magyarhoni ref. egyház gazdasági történetéből. Az egyház 70 éves birtoklási kapcsolata: Obetkó Kálmán egyházfelügyelő	1		I		-	
61	A magyarországi református egyház Törvényei I-IX. X-XIIik.	2	I		8		
62	Belmissiói utmutató az 1937-38 évre Dr. Enydy Andor	1		I	1	50	
63	Pótfüzet a magyar ref. egyház Istentiszteleti rendtartásához	1		I		-	
64	Belmissiói utmutató az 1938-39 évre Dr. Enyedy Andor	1		I		-	
65	Magyar Református Egyháztörténet Dr. Révész Imre XX. kötet	1	I		10		Lezárva 1938 XII 31én
66	Tájékoztató a tanítóválasztások alkalmával Követendő eljárásról Összeállító: Tóth János ...	1		I		50	
67	Belmissiói utmutató az 1939-40 évre Dr. Enyedy Andor	1		I	1	50	
68	Vallásitanítási tanterv és utasítás	1		I	-	-	
69	Belmissiói utmutató az 1940/41 évre	1		I	1	50	

	Dr. Enyedy Andor						
70	A debreceni kollégium mint egységes intézmény az egyetem kiválásáig Dr. Nagy Sándor	1		I	8		
71	A debreceni kollégium és a magyar irodalom Dr. Zsigmond Ferencz	1		I	8		
72	"Édesanyánk a kollégium" Dr. Nagy Sándor	1		I		50	
73	A nagykőrösi református egyház multja és jelene Horváth József	1		I		20	
73/á	Belmissiói utmutató 1941-42 évre	1		I	-	-	Pótlólag bevéve!
74	A Debreceni Református Főiskola alapítványi törzskönyve Dr. Balogh Ferenc	1		I			
75	Társadalmi gazdaságtan Dr. Kovács Gábor	1		I			
76	Theologiai Szemle 1927-1935 III.-XI. évf.	17		17 [fűzött- P.CS.]	162		
77	Az egyház missiói munkája Dr. Makkai Sándor	1		I	12		
78	A lelkész képzés reformja Dr. Kovács J. István	1		I	-	-	
79	A magyarországi ref. egyház törvényei az 1939 évi márcz 1-én megnyilt ötödik Bpesti zsinat által alkotott I-VI tv.czikkék-	1		I	-	-	
80	A magyarországi református egyház Egyetemes névtára 1941	1		I	20		

81	“Kérjete és adatik néktek” az ORT két esztendejének története	1	-	I	-	-	
82	Levéltári utmutató	1	-	I	-	-	
83	A debreceni kollegium története Iső kötet	1	-	I	3	96	
84	Jer és lásd meg! Belmissiói utmutató az 1942-43 évre	1	-	I	3	30	
85	A debreceni kollégium története a Kollégium tagozatai	1	-	I	7	50	?
86	Katechetika Dr. Imre Lajos XXII. kötet	1	I	-	10	-	
87	A levente ifjuság lelkigondozása	1	-	I	-	-	?[A mű címe áthúzza-P.CS.]
88	Szabályrendelet a nem ref. isk-laban tanító ref. vallásoktatásról és ezek felügyeletéről	1	-	I	-		
89	Ujszövetségi kijelentés történet Dr. Mátyás Ernő XXI kötet	1	I	-	10	-	
90	Dr. Tavaszy Sándor Református keresztyén Dogmatika	1	-	I	15	-	
91	Mezőben elrejtett kincs Belmissiói utmutató az 1943-44 munkaévben /:Muraközy Gyula:/	1	-	I	3	30	
92	A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye multja Tóth Dezső ref. lelkész	2		I	10	-	1. Kötet hiányzik [téves-P.CS.]
93	Közérdekű határozatok és rendeletek a tiszántúli ref. egyházkerületben Dr. Ferenczy Károly e. ker. lelk. f.ző	1	-	I	-	-	
94	A vegyes házasság Narancsik Imre	1	-	I	3	20	
95	Az orsz. ref. nőszöv. 1944 évi csendes nagygyűlése	1		I			
96	Az Úr közel Belmissiói utmutató az 1945-46	1		I			

	évre Muraközy Gyula						
97	Makkay Sándor Poimenika a személyes lelkigondozásban XXIII. kötet	1	I	-	-	-	
98	Dr. Makkay Sándor Utmutató a gyül. missió munkájához 1948 nyár	1		I	-	-	
99	Ezeket szóljad Utmutató az ifjúsági missióhoz gyül. vezetők számára	1		I	-	-	
100	Az iskolák államosítása	1		I			
101	Dr. Makkai Sándor Utmutató a gyülekezeti missió munkájához /:1948 ősz:/	1	-	I			
102	Dr. Szentpéteri Kun Béla A magyarországi református egyház külső rendje XXIV. kötet	1	I	-			
103	Cs. Tóth Kálmán A református gyülekezeti éneklés	1	1	-	40 ft		

2. SZÁMÚ MELLÉKLET
A TISZAUGI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁRÁNAK KÖNYVJEGYZÉKE:
1941

<i>Sorszám</i>	<i>A könyv írója</i>	<i>A könyv címe</i>	<i>Megjelenési éve.</i>
1.	Warga Lajos	A kersztyén egyház történelme. I. kötet	1906 ktve
2.	Warga Lajos	A kersztyén egyház történelme II. kötet	1906 ktve
3.	Warga Lajos	A kersztyén egyház történelme III. kötet	1908 ktve
4.	Pruzsinszky Pál	Kálvin János I. kötet	1909 ktve
5.	Kálvin János	A kersztyén vallás rendszere (1559) I. kötet	1909 ktve
6.	Kálvin János	A kersztyén vallás rendszere (1559) II. kötet	1910 ktve
7.	Dr. Erdős József	Újszövetségi bevezetés	1911 ktve
8	Pruzsinszky Pál	Kálvin János II. kötet	1912 ktve
9	Czeglédy Sándor ford.	Kálvin János kisebb művei	1912 ktve
10	Dr. Horváth József	Bölcsészettörténet	1914 ktve
11	Dr. Ravasz László	A gyülekezeti igehirdetés elmélete (Homiletika)	1915 ktve
12	Dr. Varga Zsigmond	Az ókori keleti népek művelődéstörténete különös tekintettel a Bibliára I. kötet	1915 ktve
13	Dr. Varga Zsigmond	Az ókori keleti népek művelődéstörténete különös tekintettel a Bibliára II. kötet	1918 ktve
14	Forgács Gyula	A belmisszió és cura pastoralis kézikönyve	1925 ktve
15	Dr. Ravasz László	Ágenda	1927 ktve
16	Dr. Ravasz László	Istentiszteleti rendtartás a magyar ref. egyház számára	1930 ktve
17	Dr. Kováts J. István	A kersztyénség és a társadalmi kérdések	1933 ktve
18	Bartók György	A középkori és újkori filozófia története	1935 ktve
19	Kálvin János	Institutioja (1536)	1936 ktve
20	Dr. Révész Imre	Magyar református egyház történet I. kötet 1520 tájától 1608-ig	1938 ktve
21	Dr. Mátyás Ernő	Újszövetségi kijelentéstörténet	1943 ktve
22	Dr. Imre Lajos	Katechetika	1942 ktve

23	Dr. Makkai Sándor	Poiménika	1947 ktve
24	Dr. Szentpéteri Kun Béla	A magyarországi református egyház külső rendje	1948 ktve
25	Csomasz Tóth Kálmán	A református gyülekezeti éneklés	1950 ktve
26	Bíró Sándor, Bucsai Mihály, Tóth Endre, Varga Zoltán	A magyar református egyház története	1949 ktve
27	-	A magyarországi református egyház törvényei	1933 ktve
28	-	Theologiai Szemle III. évf. 1-4. sz.	1927 fve
29	-	Theologiai Szemle III. évf. 5-6. sz.	1927 fve
30	-	Theologiai Szemle IV. évf. 1-2. sz.	1928 fve
31	-	Theologiai Szemle IV. évf. 5-6. sz.	1928 fve
32	-	Theologiai Szemle V. évf. 1-3. sz.	1929 fve
33	-	Theologiai Szemle V. évf. 4-6. sz.	1929 fve
34	-	Theologiai Szemle VI. évf. 1-3. Sz.	1930 fve
35	-	Theologiai Szemle VI. évf. 4-6. sz.	1930 fve
36	-	Theologiai Szemle VII. évf. 1-5. sz.	1931 fve
37	-	Theologiai Szemle VII. évf. 6. sz.-VIII. évf. 1. sz.	1931-1932 fve
38	-	Theologiai Szemle VIII. évf. 2-6. sz.	1932 fve
39	-	Theologiai Szemle IX. évf. 1-2. sz.	1933 fve
40	-	Theologiai Szemle IX. évf. 3-4. sz.	1933 fve
41	-	Theologiai Szemle IX. évf. 5-6. sz. X. évf. 1-3. sz.	1933-1934 fve
42	-	Theologiai Szemle XI. évf. 1-6. sz.	1935 fve
43	Forgács Gyula	Belmissziói útmutató az 1930-31. munkaévre	1930 fve
44	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1931-32. munkaévre	1931 fve
45	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1932-33. munkaévre	1932 fve
46	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1933-34. munkaévre	1933 fve
47	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1934-35. munkaévre	1934 fve

48	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1935-36. munkaévre	1935 fve
49	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1936-37. munkaévre	1936 fve
50	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1937-38. munkaévre	1937 fve
51	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1938-39. munkaévre	1938 fve
52	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1939-40. munkaévre	1939 fve
53	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1940-41. munkaévre	1940 fve
54	Dr. Enyedy Andor	Belmissziói útmutató az 1941-42. munkaévre	1941 fve
55	Muraközy Gyula	“Jer és lásd meg!” Belmissziói útmutató az 1942-43. munkaévre	1942 fve
56	Muraközy Gyula	“Mezőben elrejtett kincs.” Belmissziói útmutató az 1943-44. munkaévre	1943 fve
57	Muraközy Gyula	“Az Úr közel” Belmissziói útmutató az 1945-46. munkaévre	1945 fve
58	Dr. Makkai Sándor	Útmutató a gyülekezeti misszió munkájához (1947 ősz)	1947 fve
59	Dr. Makkai Sándor	Útmutató a gyülekezeti misszió munkájához (1948 tavasz)	1948 fve
60	Dr. Makkai Sándor	Útmutató a gyülekezeti misszió munkájához (1948 nyár)	1948 fve
61	Dr. Makkai Sándor	Útmutató a gyülekezeti misszió munkájához (1948 ősz)	1948 fve
62	-	Református Gyülekezet I. évf. 1. sz.	1949 fve
63	-	Református Gyülekezet I. évf. 2. sz.	1949 fve
64	-	Református Gyülekezet I. évf. 3. sz.	1949 fve
65	-	Református Gyülekezet I. évf. 4. sz.	1949 fve
66	-	Református Gyülekezet I. évf. 5. sz.	1949 fve
67	-	Református Gyülekezet I. évf. 6. sz.	1949 fve
68	-	Református Gyülekezet I. évf. 7. sz.	1949 fve
69	-	Református Gyülekezet I. évf. 8. sz.	1949 fve
70	-	Református Gyülekezet I. évf. 10. sz.	1949 fve
71	-	Református Gyülekezet II. évf. 1. sz.	1950 fve
72	-	Református Gyülekezet II. évf. 2. sz.	1950 fve
73	-	Református Gyülekezet II. évf. 3. sz.	1950 fve
74	-	Református Gyülekezet II. évf. 4. sz.	1950 fve

75	-	Református Gyülekezet II. évf. 5. sz.	1950 fve
76	-	Református Gyülekezet II. évf. 6. sz.	1950 fve
77	-	Református Gyülekezet II. évf. 7. sz.	1950 fve
78	-	Református Gyülekezet II. évf. 8. sz.	1950 fve
79	-	Református Gyülekezet II. évf. 9. sz.	1950 fve
80	Török Imre	A belmisszió (értekezés)	1898 fve
81	Nánássy Lajos	A sákrámentumi tan fejlődése	1905 fve
82	Dr. Kun Béla	Kálvin egyházalkotmánya	1906 fve
83	Pokoly József	Bocskay István és a bécsi béke	1906 fve
84	-	Imák és beszédek Erőss Lajos püspöki beiktatásán	1908 fve
85	Erdős Lajos	Az újszövetségi kánon és az őskeresztény irodalom Nagy Konstantin koráig	1908 fve
86	Erőss Lajos	A nyugaton támadt világosság	1909 fve
87	Papp László	Üzenet északra, üzenet délre	1914 fve
88	Dr. Németh Károly	Heves-nagykunsgyi református egyházmegyei gondnok Székfoglaló beszéde	1916 fve
89	Dr. Kun Béla	A debreceni egyetemért	1917 fve
90	Szügyi Dániel	A dévaványai református egyház története	1917 fve
91	-	Emlékkönyv a reformáció négyszázados évfordulója alkalmából	1918 fve
92	-	Méliusz Péter emlékezet	1922 fve
93	Forgács Gyula	Ágenda és konfirmációi káté	1923 fve
94	Fosdick E. H.	A mester jelleme	1926 fve
95	Révész Imre dr.	Révész Imre élete 1826-1881	1926 fve
96	Román Ernő	Az alsóborsodi és az ősrégi Borsod-Gömör-Kishonti egyházmegye története	1926 fve
97	-	Révész Imre emlékezete	1926 fve
98	Dr. Szentpétery Kun Béla	A példaadó vezér (emlékbeszéd)	1927 fve
99	S. Szabó József	A debreceni református kollégium	1928 fve
100	-	A "Hit és Szeretet" - Faith and Order - világkonferenciájának irományai	1929 fve
101	-	Tájékoztató az amerikai Magy. Ref. Egyháznak küzdelmeiről és a jövő feladatairól	1929 fve

102	-	Emlékkönyv a speyeri birodalmi gyűlés 400-as évfordulója alkalmából	1930 fve
103	Barla László Jenő	Két lelkész a Barla Szabó családban	1932 fve
104	Dr. Tavaszy Sándor	Református keresztyén dogmatika	1932 fve
105	Horváth József	A nagykörösi református egyház multja és jelene	1933 fve
106	Dr. Mátyás Ernő	A szekták és az ellenük való védekezés módjai	1933 fve
107	Br Vay László	Székfoglaló beszéde	1933 fve
108	farkasfalvi Farkas Géza	Mit üzen Sarospatak?	1935 fve
109	Dr. Csikesz Sándor	A református istentiszteleti hely fogalma és megépítésük irányelvei	1935 fve
110	Gaál István	A hevesnagykunsági ref. egyházmegyei szabályrendeletei	1935 fve
111	-	a hevesnagykunsági ref. e. m.-i tanítóegyesületek alapszabályai	1935 fve
112	Patay Lajos	Kálvin János valláspedagógiája	1935 fve
113	Dr. Kiss József	Egyetemes névtár	1935 ktve
114	Obetkó Kálmán	Fejezet a magyarhoni ref egyház gazdasági történetéből	1936 fve
115	Békefi Benő	Az evangélium szolgálata	1937 fve
116	Dr. Kállay Kálmán	<i>A TUDOMÁNYOS ÉS HÍVŐ THEOLÓGIA VÉDELME</i>	1938 fve
117	Tóth János	Tájékoztató a tanítóválasztások alkalmával követendő eljárásról	1939 fve
118	Nagy Sándor	A debreceni kollégium, mint egységes intézmény az egyetem kiválásáig	1940 fve
119	Zsigmond Ferenc	a debreceni kollégium és a magyar irodalom	1940 fve
120	D. Dr. Nagy Sándor D. Dr. Révész Imre	Édesanyánk, a kollégium	1940 fve
121	Dr. Kováts J. István	A lelkészképzés reformja	1941 fve
122	Tóth Dezső	A hevesnagykunsági református egyházmegye multja I kötet	1941 fve
123	Tóth Dezső	A hevesnagykunsági református egyházmegye multja II. kötet	1941 fve
124	Dr. Imre Lajos	Ekkleziasztika	1941 fve
125	Kiss Gyula	Egyetem névtár	1941 fve
126	Tóth Dezső	Az ugi református egyházközség története	1942 fve
127	-	Szabályrendelet a vallástanításról	1943 fve

128	Dr. Ferenczy Károly	Közérdekű határozatok és szabályrendeletek a tisz. túli ref. e. k-ben 1919-1943	1944 fve
129	-	Az Országos Ref. nőszövetség 1944. évi csendes nagygyűlése	1944 fve
130	Von der Heydt-Narancsik Imre	A vegyesházasság	1944 fve
131	Bereczky Albert	A magyar protestantizmus a zsidóüldözés ellen	1945 fve
132	Dr. Torrey R. A.	“Szolgálatodat teljesen betöltsd!”	1946 fve
133	-	Országos Református Szabad Tanács	1946 fve
134	Dr. Kádár Imre	Az egyház felelőssége Izraelért	1947 fve
135	Dr. Török István-Dr. Márkus Jenő	A kisember politikai felelőssége Az egyház titka	1947 fve
136	Bereczky Albert	A magyar keresztyénség az új magyar államban	1948 fve
137	-	“Ezeket szóljad” Útmutató az ifjúsági misszióhoz	1948 fve
138	Szabó Imre	Elnöki székfoglalója ORLE 1948. IX: 8.	1948 fve
139	-	Az iskolák államosítása	1948 fve
140	Dr. Ferenczy Károly	Egyh. kri jegyzőkönyv (kivonata) 1944-1948	1949 fve
141	-	A magyar protestantizmus öt éve 1945-1950	1950 fve
142	Pákozdy L., Farkas J., Kádár I.	Az ige egyházának szolgálata a világban	1949 fve
143	Péter János	A magyar ref. egyház útja	1952 fve
144	Dr. Ecsedy-Dr. Gyökössi-I. Madarász	“Legeltesd az én bárányaimat”	1948 fve
145	Kálvin János ford. Rábolt Gusztáv Nagy Barna	A római levél magyarázata	1954 ktve
146	A Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottsága	Mózes második könyve Exodus	1953 fve
147	A Magyar Bibliatanács	Mózes harmadik könyve Levetikus	1953 fve

	Ószövetségi Szakbizottsága		
148	A Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottsága	Mózes negyedik könyve Numeri	1954 fve
149	A Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottsága	Mózes ötödik könyve Deuteronomium	1954 fve
150	A Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottsága	Józsué, Birák és Rúth könyve	1955 fve
151	A Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottsága	Sámuel I-II. könyve	1955 fve
152	A Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottsága	A Királyok I-II. könyve	1955 fve
153	A Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottsága	Kronikák I-II. könyve	1956 fve
154	A Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottsága	Ezsdrás, Nehémiás Eszter könyve	1956 fve

3. SZÁMÚ MELLÉKLET

HORVÁTH SÁNDOR MAGÁNGYŰJTEMÉNYE

<i>Tétel- szám</i>	<i>Cím</i>	<i>Szerző</i>	<i>Kiadás helye</i>	<i>Kiadó/Nyomda</i>	<i>Kiadás dátuma</i>
1	...Halotti Oratioji	Miklós Sámuel Bartzafalvi Szabó Dávid	Pozson Komárom	Véber Simon Péter	1790
2	Halotti huszonöt Prédikációk	Takáts Ádám	Pozsony Pest	Füskuti Landerer Mihály	1795
3	Ötven halotti prédikációk	Hunyadi Ferentz	Vátság	Maramarosi Gotlib Antal	1805
4	Falusi prédikációinak második darabja	Ketskemei Zsigmond	Pozsony Pest	Füskuti Landerer Mihály	1805
5	Erköltői tanítások prédikációkban : II. darab	Diószegi Sámuel	Debreczen	Csáthy György	1808
6	Diétai prédikációk	Szoboszlai Pap István	Debreczen	Tóth Ferenc	1828
7	Egyházi beszédek és imádságok : a lelképásztoroknak katedrai tanításban kívüli vallásos foglalatosságokban : első rész	Pap István	Pápa	Szilády Károly	1840
8	Különféle viszonyokra vonatkozó Papdolgozatok : első füzet	Szilády László	Kecskemét	Szilády Károly	1849
9	Eredeti egyházi beszédek Medgyes Lajostól : II. füzet	Medgyes Lajos	Kolozsvár	...Barnáné és Stein	1851
10	Egyházi beszédek	Mihó László	Kecskemét		1851
11	Különféle viszonyokra vonatkozó Papdolgozatok : harmadik füzet	Fördös Lajos (szerk.)	Kecskemét	Szilády Károly	1852

12	Papi dolgozatok gyász esetekre : halotti predikációk, gyászbeszéd és imák, egyházban, gyászu dvarban és sírnál	Fördös Lajos (szerk.)	Kecskemét	Szilády Károly	1852
13	Népszerű innepi egyházi beszéd szókészre és magán hívek saját házi használatukra	Kiss Bélint	Debreczen		1852
14	Egyházi beszéd	Kovács Samu	Kolozsvár	Az Ev. Ref. Tanoda betűivel	1852
15	Egyházi beszéd : népszerű modorban	Vitéz János, Vitéz Mihály	Pest		1852
16	Külö nféle viszonyokra vonatkozó papidolgozatok : negyedik füzet	Fördös Lajos (szerk.)	Kecskemét	Szilády Károly	1853
17	Köznép előtt tartott egyházi sz. beszéd : első füzet	Péterfi Sándor	Kolozsvart	Barbáné és Stein	1853
18	Eredeti egyházi beszéd : új folyam : első füzet	Medgyes Lajos	Kolozsvár	Barráné és Stein	1854
19	Egyházi beszéd	Édes Albert	Pest	Beind J. és Kozma Vazul	1856
20	Külö nféle viszonyokra vonatkozó papidolgozatok : hetedik füzet	Fördös Lajos (szerk.)	Kecskemét	Szilády Károly	1856
21	Eredeti halotti imák	Medgyes Lajos	Kolozsvár	Stein János	1856
22	Temetési szent beszéd	Péterfi Sándor	Kolozsvár	Stein János	1856
23	Papi dolgozatok gyász esetekre: halotti prédikációk, gyászbeszéd és imák egyházban, gyászu dvarban és sírnál	Fördös Lajos (szerk.)	Kecskemét	Szilády Károly	1857
24	Eredeti egyházi beszéd új folyam, 2. köt.	Medgyes Lajos	Kolozsvár	Stein János	1858
25	Halotti egyházi beszéd : II. köt	Szoboszlai Pap István	Debreczen	Telegdi K. Lajos	1858
26	Köznép előtt tartott egyházi sz beszéd : második füzet	Péterfi Sándor	Kolozsvár	Stein János	1859

27	Egyházi beszédek	Tompa Mihály	Miskolcz	Fraenkel B. Könyvkereskedése	1859
28	Különféle papi dolgozatok : új folyam : I. füzet	Szász Károly (szerk.)	Pest	Osterlmann Károly	1860
29	Különféle papi dolgozatok (új folyam) II. füz.	Szász Károly (szerk.)	Pest	Osterlanm Károly	1860
30	Különféle papi dolgozatok III. füz.	Szász Károly (szerk.)	Pest	Osterlanm Károly	1860
31	Fördös Lajos...egyházi beszédei. 2.kiad.	Fördös Lajos	Kecskemét	Szilády Károly	1861
32	Apostol Pál egyházi beszédei : 1. füzet	Apostol Pál, Nyilas Samu (sajtó alá rend.)	Miskolcz	Rác Ádám	1864
33	Egyházi beszédek	Tompa Mihály	Miskolc	Fraenkel B.	1864
34	Egyházi munkálatok : második kötet	Heiszler József (szerk.)	Sárospatak	Forster R.	1865
35	Egyetemes egyháztörténelem : főiskolai tanulók s művelt protestánsok számára 1. köt.: Az egyház alapításától a reformációig	Révész Imre	Debreczen	Városi nyomda	1865
36	Egyházi szent beszédek : második folyam : negyedik füzet	Péterfi Sándor	Kolozsvár	Stein János	1866
37	Halotti emlékbeszédek : (orációk) néhány utófohással	Tompa Mihály	Miskolcz	Fraenkel B.	1867
38	Énekes-könyv		Kolozsvár		1867
39	Halotti beszédek	Pap Károly	Debreczen	Telegdi K. Lajos	1869
40	Kecskeméti lelkészi tár : a gyakorlati lelkészethez tartozó munkák gyűjteménye : első füzet	Fördös Lajos (szerk.)	Pest	Petrik	1870
41	Kecskeméti lelkészi tár : a gyakorlati lelkészethez tartozó munkák gyűjteménye : második füzet	Fördös Lajos (szerk.)	Pest	Petrik Géza	1870
42	Egyházi munkálatok : harmadik füzet	Heiszler József (szerk.)	Pest	Petrik Géza	1870

43	Kecskeméti lelkészi tár : a gyakorlati lelkészethez tartozó munkák gyűjteménye : harmadik füzet	Fördös Lajos (szerk.)	Pest	Petrik	1871
44	Egyházi beszédek : különféle alkalmakra	Könyves Tóth Kálmán	Debreczen	Telegdi K. Lajos	1871
45	Egyházi beszédek különféle alkalmakra	Könyves Tóth Kálmán	Debreczen	Telegdi K. Lajos	1871
46	Protestáns egyházi beszédvár	Magócsy József (szerk.)	Pest	Petrik Géza	1871
47	Jézus példázatai : homiliákban : második füzet	Pazar József	Sárospatak	Steinfeld Bla	1877
48	Vázlatok : közönséges-, ünnepi- és alkalmi egyházi beszédekhez : segédkönyv reform. lelkészek számára	Nagy Lajos	Debreczen	Városi nyomda	1880
49	A koporsónál : halotti imádságok 3. jav. bőv. kad.	Könyves Tóth Kálmán	Budapest	Kókai Lajos	1889
50	Egyházszertartási beszédek 2. bőv. kiad.	Révész Bálint	Budapest (Debrecen)	Kókay Lajos (Hegedűs és Sándor)	1889
51	Isten országa : templomi és iskolai beszédek gyermekek és ifjak istentiszteletére s vallástanítására III. kötet	Buxton H.J. Vilmos Benke István (átdolg.)	Sepsi-Szentgyörgy	Benke István	1895
52	Egyházi beszédek : közönséges és ünnepi alkalmakra 1. köt.	Rácz Kálmán	Nyíregyháza	Jóba Elek	1898
53	Evangéliomi keresztyén templomi beszédek : közönséges és különféle alkalmakra	Fülöp József	Szombathely	Bertalanffy József	1902
54	Egyházi beszédek 2. kiad. 1. köt.	Gulyás Benő	Miskolcz	Lövy József fia	1902

55	A magyarországi protestáns egyházak története : a középiskolák VIII. osztálya számára/Dogma-történelmi mozzanatok : a XVIII. és XIX. században (2. jav. kiad.) kolligátumkötet	Balogh Ferencz/ Balogh Ferencz	Debreczen/ Debreczen	Hegedűs és Sándor : László Albert és társa/ Debreczen sz. kir. város Könyvnyomda-vállalata	1905/ 1906
56	Dogmatika (litografált kézirat, előadási jegyzet)	Erőss Lajos	Debreczen		1906
57	Egyházi beszédek	Könyves Tóth Kálmán	Debreczen	Faragó György	1906
58	Lelkipásztorkodás : kapcsolatban a lelkipásztor belmissziói munkakörével	Csiky Lajos	Debreczen	Debreczen ...könyvnyomda- vállalata	1907
59	A második helvét hitvallás	Erdős József (sajtó alá rend.)	Debreczen	Hegedűs és Sándor	1907
60	Szimbolika (litografált kézirat – előadási jegyzet)	Erőss Lajos	Debreczen		1907-1908
61	Az üdv útja	Harsányi Pál	Debreczen	Hegedűs és Sándor	1907
62	Konferencia-beszédek	Prohászka Ottokár	[Budapest]	Szent István Társulat	1907-8
63	Ószövetségi theologia (litografált kézirat, előadási jegyzet)	Sass Béla	Debreczen		1907-08
64	Az újszövetségi bibliai theologia alapvonalai (litografált kézirat, előadási jegyzet)	Erdős József	Debreczen		1908
65	Magyar Református egyházalkotmány	Kun Béla	Debreczen	Hegedűs és Sándor	1908
66	Egyházi beszédek és elmélkedések 1. köt. (Bartók György püspök összegyűjtött művei 1.)	Bartók György	Kolozsvár	Stein János	1910
67	Vasárnap délután : imák és elmélkedések	Ágoston Sándor	Eszék	Szlavóniai Magyar Újság	1911

68	Egyházi énekeskönyv : az erdélyi református egyházkerület használatára 3. kiad.		Kolozsvár	Stief Jenő és társa	1911
69	Egyházi beszédek és elmélkedések 2. köt. (Bartók György püspök összegyűjtött művei 2.)	Bartók György	Kolozsvár	Stein János	1912
70	"Az emberélet útjának felén" : beszédek, cikkek, előadások	Ravasz László	H.n.	Az "Út"	1924
71	Jőjjön el a te országod : egyházi beszédek egész évre	Soós Károly	H.n.	Gondos Vilmos Könyvkiadóvállalata	1931
72	Sámuel : Barda Eduárd bibliamagyarázatai az ifjúság számára	Barda Eduárd Kónya Gábor (ford.)	Budapest	Budapesti Ref. Ifjúsági Egyesület	é.n.
73	Homilétika (litografált kézirat – előadási jegyzet)	Csiky Lajos	H.n.		É.n.
74	Apologétika	Erőss Lajos	Debreczen	Hegedűs és Sándor	é.n.
75	Vegyes tartalmú prédikációk (címlap nélküli kolligátumkötet)				
76	Vegyes tartalmú prédikációk (címlap nélküli kolligátumkötet)				

Varga Gabriella

A Herepei család könyves műveltsége

Tartalom

A Herpei család könyves műveltsége.....	456
1. Bevezető	458
2. Herpei család.....	459
2.1 Herpei István.....	459
2.2 Herpei Ádám	464
2.3 Herpei János	466
2.4 Herpei László.....	467
2.5 Herpei Károly	469
2.6 Herpei Gergely	475
2.7 Herpei Gergely	477
2.8 Herpei János	479
3. Herpei könyvek	486
3.1 Herpei-könyvek a Protestáns Teológia Intézet könyvtárában	487
3.1.1 Herpei Károly könyvei.....	488
3.1.2 Herpei Gergely könyvei.....	491
3.2 Herpei István könyve a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Könyvtárában	492
3.3 Herpei Gergely könyveinek listája a Teleki-Bolyai Könyvtár levéltárában	493
3.4 Herpei Gergely és Herpei János könyvei Szegeden	494
4. Összegzés.....	496
Irodalomjegyzék.....	498
Források.....	500
Mellékletek	502
Herpei családfa	502
Képek.....	503

1. BEVEZETŐ

Kutatásom céljául egy olyan család könyves műveltségének feltárására vállalkoztam, amely a XVIII-XX. századig meghatározó szerepet töltött be Erdély vallástörténetében, tudományos életében és közművelődésében. Kolozsváron generációkon keresztül Herepei lelkész szolgálta a református gyülekezetet, Erdély neves kollégiumait is számos családtag gazdagította nyugat-európai szintű tudásával, de a legkiemelkedőbbek a vallásos retorikában voltak. Híresek voltak szónoki tehetségükről, újításaikkal maradandó hatást gyakoroltak az erdélyi református homiletikára.

Napjainktól az 1700-as évekig tudjuk visszakövetni a Herepei család történetét, egészen Istvánig, a lozsádi lelkészig, akitől a papi hivatás iránti elkötelezettség nemzedékeken keresztül öröklődött tovább. A família Magyarherepéről származott, nevüket erről, a ma Románia területén található, Maros megyei településről kapták.

A család tagjai egytől-egyig külföldi egyetemeket megjárta értelmiségiekként tértek haza, jeles lelkészekként és kollégiumi tanárokként gazdagítva az erdélyi művelődést. István fiai, Ádám, János és László olyan módosításokat vezettek be az egyházi retorikába, melyek alapjaiban változtatták meg a prédikációk, ünnepi alkalmak vagy gyászszertartások során elmondott beszédek. Az emberközeli szónoklatok, minden mesterkéeltségtől távol álltak, a követhetetlen filozófiai elmélkedéseket a saját tapasztalatokra építő tanítások váltották fel, melyek sokkal könnyebben megragadták a hívek figyelmét.

Az erdélyi szónoklattan virágzása a következő generációban, Herepei Károly és fivére, Gergely korában teljesedett ki. Az inspirált kortársak, a Herepeiek által képzett lelkészek és más értelmiségiek számára retorikai versengésre adtak lehetőséget az ünnepi alkalmak, köztük a halotti szertartások is, melyek nem elhanyagolható presztízs értéket hordoztak magukban az előkelő családok körében.

Természetesen nem a versengés ösztönözte alapvetően a református egyház képviselőit. A Herepei papok mindig lelkükön viselték gyülekezetük sorsát. Mikor komoly társadalmi problémákat okozó városiasodással kellett megbirkóznia Kolozsvárnak, és a város nagy része elviselhetetlen nyomorban élt, akkor

adományokat gyűjtöttek, iskolák és templomok építését szorgalmazták, és prédikációikkal a gyülekezet legszűkmarkúbb előkelőit is adakozásra bírták.

A kolozsvári lelkészek sorát végül egy kiváló muzeológus és művelődéstörténész zárta: Herepei János, akinek tudományos munkásságának hiánya pótolhatatlan lenne a Kolozsvár és Erdély múltját kutatók számára. A tudóst ért számos tragédia, hányattatott sors után a szegedi egyetemen talált ismét megbecsülésre. Számtalan értékes tanulmánya Keserű Bálint professzor segítségével jelenhetett meg, később az egyetem által gondozott hagyatékból Sas Péter jóvoltából kerülhettek újabb monográfiái közkézre.

2. HEREPEI CSALÁD

2.1 Herepei István

„[...]nagy orátor, classicus míveltségű és Ároni családfő volt. Gyermekkeit egy darabig maga tanította, kik tőle örökölték a nagy szónoki tehetséget.” - írja róla Kálmán Farkas az *Uj Magyar Athenás* oldalain.⁸⁵¹

Herepei Istvánt a lelkész-dinasztia megalapítójaként tisztelik a források, családja évszázadokon keresztül szolgálta Erdélyt, befolyásolta munkájával vallási és művelődési életét. Példát mutatott leszármazottjainak a lelkipásztori pálya iránti elkötelezettségével. Az ő nyomdokait követték, amikor Erdély neves kollégiumaiban tanultak, majd a legmagasabb teológiai tanulmányok elvégzése után külföldi egyetemeken igyekeztek kiteljesíteni ismereteiket, hazatérve pedig papként és tanítóként tették közkinccsé tudásukat.

Az 1700-as évek közepén élt családfőről sokáig csak nagyon kevés adat volt elérhető. Nagy Iván neves magyar családokat felsorakoztató műve⁸⁵² mellett mindössze az ifjabb Herepei Gergely által szolgáltatott adatokat olvashatjuk az *Uj*

⁸⁵¹Kiss Károly, Szentkúti - Kálmán Farkas - Bierbrunner Gusztáv: *Uj Magyar Athenás*. Ujabbkori magyar protestáns egyházi írók életrajz-gyűjteménye. Budapest, Aigner, 1887. (Továbbiakban: *Uj Magyar Athenás* 1887.) 172.

⁸⁵²Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. 5-6. köt., H-K. Budapest, Helikon, 1987. (Továbbiakban Nagy Iván 1987.) 86.

*Magyar Athenásban*⁸⁵³, amely közlés alapjául szolgált a Szinnyei munkájában⁸⁵⁴ fellelhető cikknek is. Azonban ma már rendelkezésünkre áll egy átfogó tanulmány a lelkész életéről, amely az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban található Erdélyi Főkonzisztórium fennmaradt anyagából merít.⁸⁵⁵ A levéltár munkatársának, Ósz Sándor Előd kutatásaiból kiderül, hogy Herepei István születése 1715-re tehető. Továbbá a forrásul szolgált jegyzőkönyvben található az is, hogy „Stephanus Herepei de MagyarHerepe” formában használta nevét, utalva származására.⁸⁵⁶ Szülei kilétére vagy arra, hogy valójában Magyarherepén született volna, nem történik említés ebben vagy más iratban. Ósz feltételezése alapján elképzelhető, hogy az a Herepei Márton lehet István apja, aki 1702-ben iratkozott be a nagyenyedi kollégiumba, és 1712-1721-ig papként szolgált Magyarherepén.⁸⁵⁷

A család nevét adó település, Magyarherepe ma Romániához tartozik, és a Herepea nevet viseli. Dicsőszentmártontól 12 km-re nyugatra, Nagyenyedtől 40 km-re keletre fekszik. Egykor a nagyenyedi központú Alsó-Fehér megyéhez, most pedig a Maros megyéhez tartozó falu mára elnéptelenedett: míg az 1940-es évek végén ezernél is többen laktak itt, 2007-ben már csak kevesebb, mint 20 lelket számlált. A település és lakói történetéről egy átfogó tanulmány készül a Herepén is több évig szolgált, Molnár József Károly, nyugalmazott nagyváradi lelkipásztor gondozásában.⁸⁵⁸

István a nagyenyedi kollégium anyakönyvébe 1731-ben jegyezte be nevét.⁸⁵⁹ Kiváló tanuló volt, tógátusként oktatta az alsóbb éves diákokat, vezette a költészeti osztályt, majd 1740-ben a kollégium szászvárosi particulájában tölthetett el két évet rektorként.⁸⁶⁰ Azonban szászvárosi munkáját megszakította egy rövid időre: 1742.

⁸⁵³ Uj Magyar Athenás 1887. 172.

⁸⁵⁴ Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1977 (Továbbiakban: Szinnyei)

⁸⁵⁵ Ósz Sándor Előd: *Herepei István (1715-1780) és a Herepei lelkész-dinasztia indulása*. Református Szemle. 99. évf. 6. sz. (2006.) 736-754. (Továbbiakban: Ósz 2006) 737.

⁸⁵⁶ Uo. 737.

⁸⁵⁷ Uo. 737.

⁸⁵⁸ *Élő lelkek holt vidéke*. Brassói Lapok (2007. 05. 11.)

<<http://www.brasso.ro/blapok.php?id=6458&cat=VG9sbA>>=> [2012. 04. 16.]

⁸⁵⁹ Jakó Zsigmond - Juhász István: *Nagyenyedi diákok : 1662-1848*. Hatházy Ferenc (szerk.). Bukarest, Kriterion, 1979. (Továbbiakban Jakó-Juhász 1979.) 147.

⁸⁶⁰ Ósz 2006. 738.

szeptember 10-én a harderwijki egyetemre iratkozott be teológus hallgatóként, ahol a két éves németalföldi peregrinációja alatt legalább egy évet töltött el.⁸⁶¹

A holland egyetemen Gerhardus Ten Cate és Bernard Sebastian Cremer professzorok óráit hallgathatta. Az utóbbi nagy hatással volt Herepeire, disputációját a prófétai hittudomány és a bibliai kortörténet oktatójának segítségével és annak szellemiségét követve írta. Herepei „vitájában” coccejánusi elveket képviselve magyaráz bibliai verseket, amelyeket rabbinisztikus-talmudista írásmagyarázati módszerek segítségével elemez.⁸⁶²

A nyomtatásban is megjelent disputáció eddig nem szerepelt a Nemzeti Bibliográfiában, Ősz Sándor Előd és munkatársai találtak rá egyik példányára a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Központi Egyetemi Könyvtárának (BBTE KEK) Különgyűjtemények Osztályán:

HEREPEI, Stephanus: Aenigma X. De hebraeorum Tzitzith et Gedilim in loca Num 15, 37-40 et Deut 22,12. Harderovici, apud Joannem Moojen. 1743. 278 p.

BBTE KEK 79706⁸⁶³

Az értekezés ajánlásában szereplő patrónusok között szászvárosi és nagyenyedi méltóságok szerepelnek, úgymint báró Bartsai Gergely, báró Nalátzi László és gróf Bethlen László.⁸⁶⁴

Miután 1744-ben Herepei István hazatért, pappá szentelték, és még öt évig folytatta Szászvároson rektori munkáját, mikor a magyarigeni hitközösség meghívta lelkésznek. Azonban a helyiek döntését megmásították az egyházmegye vezetői, és csak pár év elteltével, 1751-ben Alpestesen kapott gyülekezetet. Ebből az állásából is el akarták mozdítani, de a település lakói ragaszkodtak személyéhez, s kivívták, hogy maradhasson. 1755-ben megválasztották Hunyad-Zaránd egyházmegye jegyzőjévé, majd meghívták a megye akkori legjelentősebbnek tartott közösségének, Lozsád 650 reformátusának lelki vezetésére.⁸⁶⁵

⁸⁶¹ Szabó Miklós – Szögi László: Erdélyi peregrinusok: erdélyi diákok európai egyetemeken 1701-1849. Marosvásárhely, Mentor, 1998. (Továbbiakban Szabó-Szögi 1998.) 219.

⁸⁶² Ősz 2006. 738.

⁸⁶³ Uo. 738.

⁸⁶⁴ Uo. 738.

⁸⁶⁵ Uo. 741., 743., 744.

Lozsádi évei kezdetben békességben teltek, legalább öt gyermeke született Jéri (vagy Jári) Évától, két lány és három fiú (Ádám, János és László), akiknek tanításáról maga gondoskodott.⁸⁶⁶ Hosszú éveken keresztül jó viszonyt ápolt a helyiekkel, majd fokozatosan mélyültek el az ellentétek a lelkész és a gyülekezet között (amihez a feleség ellenséges hozzáállása is hozzájárult). Kibékíthetetlené váltak a felek, ami rossz fényt vetett az egyházra is: volt olyan, aki nem volt hajlandó istentiszteletre járni, de még olyan is akadt, aki inkább áttért más vallásra. A botrányból csak egy kiút volt: az egyházmegyének át kellett helyeznie a lelkészt: 14 év lozsádi szolgálat után Herepei visszatért Alpestesre.

1766-tól 1780-ban bekövetkezett haláláig tisztességgel elvégezte papi és jegyzői kötelességeit, erről tanúskodik a „Szent Visitatio” által készített jegyzőkönyv is, amelyből kiderül, hogy a lelkész jó viszonyt ápolt híveivel. Itt tartózkodása alatt nősülhetett meg újra, mert az 1773-ban keletkezett levéltári anyagban már Bonyhai Juditot tüntetik fel, mint Herepei István felesége. 1771-ben pedig az egyházmegye esperesi tisztséggel is felruházta Herepei Istvánt, amelynek szintén élete végéig tett eleget.

Az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárában található meg a Hunyad-Zarándi Református Egyházmegye levéltári anyaga. A jegyzőkönyvek néhány éve jelentek meg nyomtatásban Buzogány Dezső és Ősz Sándor Előd jóvoltából. A kataszter alapján 1772-ben a „Szent Visitatio” alpestesi látogatásakor (I/3. 49-51.) a következőket jegyezte fel: „Tiszteletes esperest Herepei István uram őkegyelme ellen semmi panasz fel nem adatik, de őkegyelme sem panaszol halgatói ellen, mivelhogy mind az isteni tiszteletet, mind az Úr vacsoráját híven gyakorolják. Hanem a parochia körül lévő kertek nagy részének romlását említvén, ígéré a nemes ekklézsia, hogy minél hamerőbb illendőképpen felépítteti, mely mint szükséges dolog injugáltatik is a Szent Visitatio által.”⁸⁶⁷

Korábban Herepei István halálának időpontja körül is csak találgatások voltak. Az 1780. április 16-ai vizitációs feljegyzések viszont rögzítették: „Szomorúan

⁸⁶⁶ Uo. 745. - Uj Magyar Athenás 1887. 172.

⁸⁶⁷ *A hunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere*. Buzogány Dezső - Ősz Sándor Előd (szerk.): I. 1686-1807 : Algyógy - Haró. 1. köt. (Erdélyi Református Egyháztörténeti adatok ; 2/1.). Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2003 (Továbbiakban: Hunyad-zarándi kataszter 2003.) 96.

kéntelenítettett emlékezni [...] a Szent Visitatio néhai tiszteletes áldott emlékezetű esperestyinek, Herepei István uramnak ezen eklézsiában esett hirtelen és véletlen haláláról [...]”⁸⁶⁸

Herepei István könyveiről egyelőre nem tudunk sokat, egyedül Jakó Zsigmond tesz egy rövid említést, miszerint 1771-ben elárverezték a könyveit, melyekből a Kolozsvári Református Kollégium is vásárolt. Forrásként egy régi kollégiumi jelzetet ad meg.⁸⁶⁹ Ugyan a gyűjteményt államosították, és ma a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Könyvtárában található, viszont régi jelzeteiket megtartották, így ma is visszakereshető az azonosítószám.

Az adott jelzet alatt John Lightfoot, angol pap két kötetes műve található, melynek első kötetét 1733-ban Christoph Hekel, másodikat 1742-ben Friedrich Hekel nyomtatta Drezdában és Lipcsében. A köteteket Christian Schöttgen fordította. Herepei disputációjának témájából kiindulva, beleillik olvasmányai közé, mivel Lightfoot a rabbinisztikus iskola követője volt. A mű megjelenési ideje is arra enged következtetni, hogy harderwijki tartózkodása alatt tett szert rá Herepei, valószínűleg felhasználta értekezésének megírásához is.

Nem szerepelnek Herepei által készített tulajdonosi bejegyzések egyik kötetben sem, egyedül a kollégium által, a kötéstábla belső oldalára írt latin szövegből derül ki, hogy egykor Herepei István tulajdonába tartozott a könyv: „Bibliotheca Ill. Coll. Ref. Claudiopolitani accessit Ao 1771 Diebus Junii ex Bibliotheca S. Herepei cum altero volumine Comp. Dr 5.30”. Ez a latin nyelvű írás viszont nem utal aukcióra, vagy más vásárlással kapcsolatos körülményre, az áron kívül annyit tudunk meg, hogy egy másik kötetel vásárolták meg, vagyis mindkét kötetét megvették.

Jakó Zsigmond állításával kapcsolatban felmerül egy másik kérdés is az aukció mellett: ha valóban sor került árverésre, miért adták el a lelkész könyveit kilenc évvel halála előtt? Talán valaki megbetegedett a családban? Súlyos veszteségek érték őket valamilyen katasztrófa miatt, például tűzeset vagy árvíz?

⁸⁶⁸ Hunyad-zarándi kataszter 2003. 102.

⁸⁶⁹ Jakó Zsigmond: *Az erdélyi magyar antikvár könyvkereskedelem kezdeteiről*. In: Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére. Szerk. Balázs Mihály et al., (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 35.). Szeged, JATE Régi Magyar Irodalom Tanszéke, 1997. 219-229. (Továbbiakban Jakó 1997) 225.

Mindenképpen komoly okról lehet szó, ha ilyen értékes darabokról mondott le, mint ez a díszes pergamenkötésű példány. A jegyzőkönyvekben található bejegyzések viszont nem utalnak hirtelen szerencsétlenségre, bajra, ami indokoltá tenné, hogy halála előtt megválna drága könyveitől.⁸⁷⁰

2.2 Herepei Ádám

Herepei István legidősebb fia, Ádám 1756. február 22-én született Lozsádon. Négy évig a szászvárosi iskola diákja volt, mielőtt 1768-ban Nagyenyeden megkezdte volna tanulmányait. Az enyedi kollégium anyakönyvébe 1772-ben írta be nevét, mint tógátus diák⁸⁷¹, és 25 éves koráig tanult és tanított az intézményben.⁸⁷²

Külföldi tanulmányútját 1782-ben kezdte meg, Szinnyeinél azt olvashatjuk, hogy először Bázélbe ment, majd Genfbe, ahol három évet töltött el, és mielőtt befejezte volna útját 1785-ben, még egy évig a marburgi egyetem hallgatója volt⁸⁷³, azonban ha Zoványinál pontosan szerepel, akkor Herepei Ádám 1783. november 26-án subscribált a marburgi egyetemen.⁸⁷⁴, de abban már megegyeznek a források, hogy 1785-ben hazatérve elvállalta Alsó-Fejérmegye főispánjának, báró Kemény Simon gyermekeinek nevelését, akiket külföldi egyetemjárásukra is elkísért.⁸⁷⁵ 1788-ban a marburgi, 1789-ben pedig a genfi egyetemeket látogatták meg, és valószínűleg Bázélbe is eljutottak.⁸⁷⁶

1790-ben tért vissza Nagyenyedre, ettől kezdve haláláig, 1814-ig történelmet, költészetet és klasszikus irodalmat tanított a kollégiumban. Tanítványai közé tartozott Kőrösi Csoma Sándor, akinek ázsiai útjához hozzájárult tanára ösztönzése is.⁸⁷⁷ A tanítás mellett mindig felkérték jelentősebb személyek temetési búcsúztatójának megírására, kedvelt szónok volt az enyediek körében.

⁸⁷⁰ Hunyad-zarándi kataszter 2003. 96. p.

⁸⁷¹ Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*.

<<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3>> [2012. 04. 16.] (Továbbiakban Zoványi)

⁸⁷² Uj Magyar Athenás 1887. 172.

⁸⁷³ Szinnyei

⁸⁷⁴ Zoványi

⁸⁷⁵ Szinnyei

⁸⁷⁶ Szabó – Szögi 1998. 218.

⁸⁷⁷ Bethlen Gábor Kollégium honlapja. Kollégiumunk nagyjai.

<<http://www.bethlengabor.ro/files/kollegiumunk%20nagyjai.htm>> [2012. 04. 16.]

Hosszú hagyományokra tekint vissza a temetések lebonyolításának helyes menete. Főként arisztokrata körökre volt jellemző, hogy a szomorú alkalom protokoll eseménynek is számított, és megszervezése akár hónapokig is eltarthatott. A társadalmi státusz meghatározója volt a minél nagyobb pompával és felhajtással járó gyászünnepség, még inkább, ha a kor legjelentősebb személyei gyűltek össze, hogy elkísérjék a halottat utolsó útjára.⁸⁷⁸

Az alkalom nélkülözhetetlen kellékei voltak a halotti charták, családi címerek, epitáfiumok és zászlók. A halottra legszebb ruháit öltötték, és legkedvesebb tárgyaival hantolták el. Finom kelmékkel díszítették fel a ravatalt és a koporsót, az sem volt ritka, hogy ezek fölé baldachint emeltek.⁸⁷⁹

Természetesen elengedhetetlen volt a korban, hogy egy tehetősebb személy végtisztességén éneklő diákokat fogadjanak fel, és nem utolsó sorban a legkiválóbb szónokot vagy szónokokat, akik a megemlékezésen a magasba magasztalták az elhunytat.⁸⁸⁰

Szokás szerint a bibliai részletet az oratio követte, amely erkölcsi vagy filozófiai elmélkedés volt, a megboldogult életére szabva, kiemelve annak legjelentősebb cselekedeteit és nagyszerű erényeit. Az elhunyt emlékének adózva rendszerint kinyomtatták a szertartáson elhangzott búcsúbeszédeket.⁸⁸¹

Herepei Gergely szerint édesapja nagybátyja számos kéziratot és nyomtatásban is megjelent halotti és egyéb beszédét a nagyenyedi kollégium őrizte.⁸⁸² Ezek ma már nem találhatóak meg az intézmény gyűjteményében, valószínűleg az évek során áldozatul estek a kollégiumot súlytó szerencsétlenségeknek, pusztításoknak.

Herepei Ádámot 1814 szeptemberében bekövetkezett halálakor a kor másik híres szónoka, Hegedüs Sámuel és egyik tanítványa, Baczkamadarasi Kis József búcsúztatták.⁸⁸³ Könyveiről nem maradtak fenn feljegyzések.

⁸⁷⁸ Kovács Kiss Gyöngy: *Megidézett múlt. Tanulmányok, forrásközlések.* Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, Korunk, 2009. (Továbbiakban Kovács Kiss 2009.) 193.

⁸⁷⁹ Uo. 193.

⁸⁸⁰ Uo. 194.

⁸⁸¹ Szász Károly: *Gyászbeszéd Herepei Károly felett.* Akadémiai Értesítő, Budapest, MTA, 1871. 296-303. (Továbbiakban Szász 1871.) 298.

⁸⁸² Uo. 298.

⁸⁸³ Uj Magyar Athenás 1887. 172.

2.3 Herepei János

Az erdélyi református szónoklattan megújítójaként tisztelik Herepei István másodszülött fiát, aki Lozsádon, 1763. július 3-án látta meg a napvilágot. 1780-ban subscribált Nagyenyeden,⁸⁸⁴ majd kollégiumi tanulmányai végeztével, 1789-ben megkezdte külföldi egyetemjárását. Két éves útja során egy évet Göttingenben töltött, ahol 1790. október 19-én írta be nevét az egyetem matriculájába, a többi hely viszont ismeretlen.⁸⁸⁵

Hazatérve Szászvárosban kezdett segédlelkészként szolgálni, és egy évvel később, 1793-ban szentelte fel a dévai zsinat⁸⁸⁶. 1796-ban Vízaknára költözött, és 1805-ig látta el kötelezettségeit a helyi hitközösség vezetőjeként. Vízaknai évei alatt többször hívták Kolozsvárra lelkésznek, de a helyi egyházközség nem engedélyezte, mígnem 1805-ben felkérték a Kolozsvári Református Kollégium teológia tanári posztjának betöltésére.⁸⁸⁷ 1809-1810-ben az igazgatói posztot is elvállalta. Utolsó éveiben segített a Főkonzisztórium újjászervezésében.⁸⁸⁸

Felesége Méhes Zsuzsanna volt, Méhes György, kollégiumi professzor és Incze Sára lánya, illetve Méhes Sámuel testvére. Két gyermekük született, Herepei Károly és Herepei Gergely, akik fiatalon, 10 és 5 évesen árván maradtak, nevelésükről anyai ági nagyanyjuk és nagybátyjuk gondoskodott.⁸⁸⁹

1812. május 9-én bekövetkezett haláláig tanított a kollégiumban, és mellette rendszeresen vállalta gyászszerartások végzését, ünnepi beszédek írását is, apósa, Méhes György búcsúztatóját is ő végezte 1809-ben.⁸⁹⁰

Herepei János híres szónok volt, és ugyan gyenge egészsége miatt nem akart elvállalni minden búcsúztatót és alkalmi beszédet, a kolozsváriak ragaszkodtak hozzá, hogy minden nevezetesebb eseményt ő vezessen le. Unokája, Herepei Gergely visszaemlékezése szerint volt olyan temetés, amely annyira elérzékenyítette a hallgatóságot, hogy egy doboz aranyat gyűjtöttek össze a lelkész számára, hogy

⁸⁸⁴Szabó-Szögi 1998. 219.

⁸⁸⁵Uo. 219.

⁸⁸⁶Uo. 219.

⁸⁸⁷Szinnyei

⁸⁸⁸Török István: *A kolozsvári ev. ref. collegium története*. 1-3. köt. Kolozsvár, Kiadja a Collegium előjárósága, 1905. (Továbbiakban Török 1905.) II. köt. 127-129.

⁸⁸⁹Szinnyei

⁸⁹⁰Zoványi

kifejezzék hálájukat. Beszédeit rendszerint kinyomtatták, vagy kéziratos formában terjesztették.⁸⁹¹

Az erdélyi vallásos retorika megújítójaként tartják számon. Kezdeményezte a régi, elavult módszerek elhagyását, és mind szerkezetileg, mind tartalmilag igyekezett egyszerű és tiszta mondatszerkezetével kapcsolatot teremteni hallgatóival. Ellenezte a héber szertartásokra visszavezethető „éneklő” előadásmódot, ahol a szavakat hosszan elnyújtották, végüket hol le-, hol felvitték, hogy ezzel teremtsék meg a szertartás szakrális hangulatát. Nem támogatta a többszörösen összetett, mély filozofálásba fulladó mondatokat, inkább könnyen érthető biblikus képeket alkalmazott, kerülve a korábban igen népszerű kifejezéseket és hasonlatokat, mint „Jézus, a lelki szemétdombunkon kaparászó kakas”. Megindító beszédeit nem szentimentális áradozás jellemezte, közvetlen, őszinte hangvételével új korszakot teremtett az egyházi szónoklattanban, és a hittudományok oktatójaként tanítványai révén egész Erdélyben elterjedtek módszerei.⁸⁹²

Olyan arisztokraták és köztiszteltben álló értelmiségiek búcsúztatóját írta, mint gróf Kendeffi János és neje, gróf Teleki Polixena, gróf Bethlen László neje, báró Bánffy Klára, báró Radák Ádám és Rhédei Mihályné báró Bánffy Terézia. A temetési szónoklatok mellett alkalmi beszédek is készített, 1807-ben Bethlen László Hunyad megyei főispáni hivatalának beiktatása alkalmából Herepei János írta az egyik köszöntőt.⁸⁹³

2.4 Herepei László

Az improvizálás nagymestereként emlékeznek vissza a források Herepei Ádám és János fivérére. Talán nem élt példamutató, feddhetetlen életet, azonban szónoki tehetségét senki sem vonhatta kétségbe. Ellenségei mégis megkeserítették életét, mindenáron véget akartak vetni lelkeszi pályájának.⁸⁹⁴

⁸⁹¹ Uj Magyar Athenás 1887. 173.

⁸⁹² Uo. 173.

⁸⁹³ Szinnyei

⁸⁹⁴ Uj Magyar Athenás 1887. 174.

Herepei László 1766-ban Lozsádon született. 1783-ban iratkozott be Nagyenyeden,⁸⁹⁵ és a kollégium elvégzése után külföldi útra ment, követve a családi hagyományokat. Teológus hallgatóként írta alá a leideni egyetem anyakönyvét 1793. október 22-én, 24 éves korában.⁸⁹⁶ Ha pontosan ismerjük a születési dátumát, ekkor 27 évesnek kellett lennie, felmerül a kérdés, hogy valamelyik dátum hibás, vagy egy másik személyről van-e szó, nem Herepei István fiáról?

1796-ban Szászvárosba hívták káplánnak⁸⁹⁷, ahol az emberek csodájára jártak a lelkész szónoki tehetségének. Ha beszédet kellett mondania mindig improvizált, sosem készült előre megírt szöveggel. Állítólag olyannyira került a tollat és a tintát, hogy még a nevét is lusta volt leírni.⁸⁹⁸ Mindezek ellenére hallgatóságát mindig magával tudta ragadni, odaadással hallgatták szavait. Olyan mesterien űzte a rögtönzést, hogy a hívek közül jó páran nem is hitték el, hogy nem dolgozta ki előre szövegeit, ezért egyszer próbára tették. Az *Uj Magyar Athenás*ban egy rövid anekdotát olvashatunk arról, ahogy Herepei László a gyülekezetre bízta a következő istentisztelet példabeszédének témáját. Megállapodnak, hogy a lelképásztor majd csak a prédikáció megkezdésekor nézheti meg a szószerkekre kikészített lapon szereplő számokat, amelyek a Biblia megadott részére utalnak. Azonban a furfangos nyáj, úgy dönt, hogy megtréfálja lelki vezetőjét, és csak egy üres lapot készítenek ki számára. A lelkész meglepődik ugyan egy pillanatra, de egyáltalán nem jön zavarba, már kezdi is aznapi tanítását a teremtsérről, hogy hogyan teremttette Isten a semmiből a világot. A szentbeszéd után a hívek lenyűgözve távoztak.⁸⁹⁹

Hiába hallgatta a gyülekezet többsége Herepei László prédikációit ámulattal, nem mindenkinek nyerte el a tetszését, hogy a lelkész készületlenül tartja meg az istentiszteleteket. Rosszakarói panaszt tettek rá a királyi kormányzék előtt. Ateista tanok terjesztésével és az uralkodó elleni lázítással vádolták. Vizsgálatot indítottak ellene, és 1799. június 27-én felfüggesztették hivatalából. Miután kegyelmet nyert,

⁸⁹⁵Kurta József: Isten igéjének szolgái. Lelkeszi életpályák a Szatmárnémeti Református Egyházközség történetében. Kolozsvár, Exit, 2009. (Továbbiakban Kurta 2009.) 185.

⁸⁹⁶Szabó – Szögi 1998. 219.

⁸⁹⁷Uj Magyar Athenás 1887. 174.

⁸⁹⁸Uo. 174.

⁸⁹⁹Uo. 174.

Kolozsváron szolgált, de rövid időn belül ismét megvádolták, így 1801-ben otthagyta Kolozsvárt, és Szatmárnémetiben vállalt szolgálatot.

Ugyan ritka szónoki tehetséggel volt megáldva, és senki sem tudta felülmúlni kortársai közül rögtönzéseit, azonban ellenségeinek folytonos üldözése lehetetlenné tette életét, egyre inkább a bor és a botrányok vették át a főszerepet életében. Már Kolozsváron sem tolerálták, hogy nem egy lelkesztől elvárt módon éli életét, de Szatmáron is csak nagyon nehezen viselték el, hogy szégyenteljes viselkedése mellett még feltételeket is szabott, nem végezte el kötelezettségeit és lelkeszi irataival is gondok voltak. A sok probléma után véglegesen nem is foglalhata el hivatalát. Teljesen elszegényedett, egy helyi asszony fogadta be, és fiatalon, 35 évesen halt meg Szatmárnémetiben.⁹⁰⁰

Nem ismerünk tőle fennmaradt műveket, talán nem is meglepő, hiszen nem állt precíz ember hírében, beszédeit sem írta le soha. Könyvei minden bizonnyal voltak, legalább iskolai elvégzésekor, még pályája legelején, de örököül már nem hagyhatta senkire sem őket, nincstelenül halt meg. Az is kétséges, hogy voltak örökösei. Csak egyetlen forrás említi meg feleségét, Nagy Iván szerint Herman I. volt a neve, de gyermekekről már nem ír.⁹⁰¹

Testvéreivel egy új korszakot kezdték az erdélyi református homiletikában, azon belül is főleg a halotti beszédek területén. Sokan elsajátították technikájukat, köztük a következő Herepei generáció is méltó módon jeleskedett.

2.5 Herepei Károly

Herepei Jánosnak két gyermeke született Méhes Zsuzsannától, Vízaknán Károly, Kolozsváron pedig Gergely. A források egybehangzóan 1802. február 24-ét⁹⁰² jelölik meg Károly születési dátumának, kivéve egy 1942-ben a Protestáns Szemlében megjelent cikket. A szerző, Nagy Géza megemlíti, hogy Herepei János (1891-1970) a Kolozsvári Református Egyházközség anyakönyvében más adatot talált, amely

⁹⁰⁰ Kurta 2009. 185.

⁹⁰¹ Nagy Iván 1987. 86.

⁹⁰² Szinnyei, vö. Zoványi, vö. Szabó-Szögi 1998. 219., vö. Uj Magyar Athenás 1887. 174.

szerint Herepei Károly 1799. szeptemberében látta meg a napvilágot⁹⁰³. Mivel pontos hivatkozás nem szerepel sem Herepei János munkájára, sem pedig az anyakönyvre, ellenben a többi forrás között kortársak, közeli barátok visszaemlékezéseit is megtalálhatjuk, ezért most az 1802-es dátumhoz igazodunk.

A szülők hirtelen halála miatt korán megárvult Károly és Gergely gyámságát nagyanyjuk, Méhes György özvegye, Incze Sára és a Herepei fivérek nagybátyja, Méhes Sámuel vállalták magukra, gondoskodva nevelésükről, oktatásukról és helyes pályaválasztásukról.⁹⁰⁴

Károly 1822-ben végzett a kolozsvári kollégiumban, ahol bölcseletet tanult, azonban leginkább a bányászat és a mérnöki pálya vonzotta. Úgy tervezte, hogy Pesten vagy Selmecebányán folytatja tanulmányait, már el is kezdte megszervezni útját, amikor apja emlékét híven őrző ismerősök, befolyásos személyek rábeszéltek, hogy inkább kövesse a családi hagyományokat, és szolgálja a közösség javát örökségével, szónoki tehetségével. Az akkori szokásoknak megfelelően teljesítette az összes főiskolai vizsgát, amelyek külföldi útja megkezdéséhez voltak szükségesek. 1823-ban bejárta Kolozsvár, Nagyenyed és Marosvásárhely főtanodáit, és mindenhol kiváló eredményekkel tért vissza.⁹⁰⁵

Bécsbe indult, hogy kérvényezze útlevelét Nyugat-Európába, de mint a korban mindenkiét, politikai okok miatt az övét is elutasították. Kénytelen volt egy évet Bécsben tölteni, ahol a teológiai tanulmányok mellett természettudományok iránti érdeklődésének is eleget tehetett, a bécsi műegyetem mérnöki karára 1824-ben iratkozott be.⁹⁰⁶ Jeles professzoroktól hallgatott fizikát, vegyészetet és természettani órákat, mint Scholz, Meiszner és Neumann.⁹⁰⁷ Ezen tanárok ajánlásának és kiemelkedő tanulmányi teljesítményének köszönhető, hogy mégis kivételt tettek vele és engedélyezték külföldi útját. Eredetileg Göttingenbe készült, de pontos

⁹⁰³Nagy Géza: *A Herepeiek belmissziós törekvései*. Protestáns Szemle, Budapest, 1942. LI. évf. 9. sz. 262-272 (Továbbiakban Nagy Géza 1942) 267.

⁹⁰⁴ Uj Magyar Athenás 1887. 174.

⁹⁰⁵ Szinnyei

⁹⁰⁶ Szabó-Szögi 1998. 218.

⁹⁰⁷ Uj Magyar Athenás 1887. 174.

adatok nem maradtak fent arról, hogy mely egyetemeket látogatta meg féléves kint tartózkodása alatt.⁹⁰⁸

Mikor hazatért 1825-ben, kolozsvári papnak választották, és még ebben az évben felszentelte a szászrégeni zsinat, annak ellenére, hogy nem töltötte még be az előírt kort.⁹⁰⁹ 1829-ben megházasodott, lelkész társa, Krizbay D. Elek lányát vette feleségül, Katát.⁹¹⁰ Szász Károly, aki rendszeres vendége volt a Herepei-háznak, népes családról számol be emlékbeszédében. Nagy Iván műve alapján három fiát név szerint ismerjük, ezek Károly, Ödön és Géza voltak.⁹¹¹

Istentiszteletei mindig megtöltötték a házat, az emberek igyekeztek előre megtudni, Kolozsvár két református temploma közül melyikben fog prédikálni, és az sem volt ritka jelenség, hogy miatta más felekezetűek is a kálvinista templomot választották. A külső magyar-utcai fatemplom igen kicsi volt, a későn érkezők már nem fértek be, ez azonban nem riasztotta el őket attól, hogy végighallgassák a prédikációt, mivel kint is jól érthető volt Herepei erős hangja.⁹¹² Minden ünnepi alkalomkor, jeles személyek temetésekor felkérték szereplésre, olyannyira népszerű volt, hogy példátlan módon unitárius és lutheránus gyászszertartások végzését is engedélyezték neki.⁹¹³

Öblös, tiszta hangja a legnagyobb templomot is betöltötte, a ház minden pontján érthető volt beszéde. Őszinte, természetes prédikációit kidolgozta, de ha elfogta a hév, improvizált.⁹¹⁴ „[...] nem ritkán megtörtént, hogy egész hallgatósága (férfiak és nők) önmagával együtt könyekre fakadott; míg a másik perczben játszi humora mosolyt varázsolt a még könyektől nedves arczokra.”⁹¹⁵

Nagyanyjuk temetését fivérével, Gergellyel végezték 1839-ben. Incze Sárát mindig büszkeséggel töltötte el unokái tehetsége és műveltsége, sosem hagyta ki istentiszteleteiket, beszédeiket, ezért azt kívánta, hogy a Herepei testvérek írják meg búcsúztatóját. A fivéreket fiatal koruk óta nevelte nagyanyjuk, közel állt hozzájuk,

⁹⁰⁸ Zoványi

⁹⁰⁹ Szász 1871. 299.

⁹¹⁰ *Herepei Károly*. Vasárnapi Ujság, Pest, XIII. évf. 38. sz. (1866. szeptember 23.) 453-454. (Továbbiakban Vasárnapi Ujság 1866.) 453.

⁹¹¹ Nagy Iván 1987. 86.– Szász 1871. 299.

⁹¹² Szász 1871. 299.

⁹¹³ Uj Magyar Athenás 1887. 174.

⁹¹⁴ Vasárnapi Ujság 1866. 454.

talán azért is, mert fia, Sámuel nem hagyott utódokat maga után (feleségei korán meghaltak, összesen négyszer nősült).⁹¹⁶

Károly az egyházi főtanács döntése alapján 1834 augusztusától a kolozsvári kollégium filozófia tanszékének oktatójaként bölcseleti, földrajz és német nyelvórákat tartott.⁹¹⁷ Kolozsvári évei alatt szenvedélyének hódolva természettudományi cikkeket írt a kolozsvári Hetilap című folyóiratba.⁹¹⁸ Nagybátyjának is segített az Erdélyi Hiradó és a Nemzeti Társalkodó szerkesztésében.⁹¹⁹

Nemcsak az egyházi feladatok elvégzésével és tanítással szolgálta a közösség javát, Herepei titkárként segítette a Kolozsvári Nőegyletet, vasárnapi szónoklataiban mindig ösztönözte a tehetősebb hívek adakozását a jó ügy érdekében, például új iskola alapítására vagy a külső-magyar utcai fatemplom helyére egy tágasabb és korszerűbb építésére.⁹²⁰ Beszédei annyira megindították a gyülekezetet, hogy „a mágnás asszonyok letépték ékszereiket s a perselybe dobták.”⁹²¹

Herepei Károly csupán egy évet töltött a kolozsvári intézményben, amikor áthelyezték a nagyenyedi kollégiumba.⁹²² Enyeden egyháztörténetet és gyakorlati teológiát tanított, és több, mint három évig az iskola igazgatói posztját is betöltötte. Raktorként az ő feladata volt az okleveleket és fontos iratokat őrző levéltár felügyelete is.⁹²³ Szabadidejében összegyűjtötte és rendszerezte a kollégium múltját rejtő dokumentumokat, és korábbi munkák felhasználásával együtt megírta az iskola történetét. A kollégium diákjai számára készítette a főtanoda rövid, a forrásokat és még megmaradt emlékeket egy kötetbe tömörítő művet, a fennmaradt hivatalos okiratok, levelezések, számadás- és jegyzőkönyvek átvizsgálásával.

⁹¹⁵ Szász 1871. 300.

⁹¹⁶ Uj Magyar Athenás 1887. 174.

⁹¹⁷ Török 1905. II. köt. 304.

⁹¹⁸ Szinnyei

⁹¹⁹ Uo.

⁹²⁰ Gaal György: *Magyarok utcája: A kolozsvári egykori Bel- és Külmagyar utcákterkei, házai, lakói*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1995 <<http://mek.niif.hu/02800/02808/html/index.htm>> [2012. 04. 16.]

⁹²¹ Ravasz László: "Az emberélet utjának felén". *Beszédek, cikkek, előadások*. Budapest, "Az út", Minerva, 1924. (Továbbiakban Ravasz 1924.) 118.

⁹²² Uj Magyar Athenás 1887. 174.

⁹²³ Uo. 174.

A kézirat sosem került kinyomtatásra, viszont ma is megtalálható az intézmény könyvtárában. Ahogy ő is írja az előszóban, a mű befejezetlen maradt, sok veszteség érte a gyűjteményt, sok irat megsemmisült. Herepei munkáját korábbi igazgatók, jeles tudósok előzték meg: iskolai jegyzőkönyv, amelybe utoljára Vásárhelyi Tőke István rektor készített bejegyzéseket száz évvel Herepei előtt, Inczedy József egykori főkurátor, Pápai Páriz Ferenc és Szigeti Gyula István a kollégium professzorai. Benkő József *Transsylvania*, Bod Péter *Hazai egyház története* című munkáikban megemlékeznek a Nagyenyedi Református Kollégiumról is, ugyan nem minden adat pontos bennük, azért az írások nagy része olyan okiratokat használt fel, amelyek mára már megsemmisültek.

Herepei Károly, 'A Nagy-Enyedi Fő-iskola története' című, 1840-es keltezésű művének bevezető gondolatai:

„A nagy-enyedi fő-iskolai levéltárában, mely mint Rectornak három évnél tovább állott örködesem alatt, több becses irományok es régi levelek közte találhatik egy jegyzőkönyv ezen cím alatt: Protoeollum Rerum Memorabilium. Illustr. Collegii Alb. N. Enyedensis. Iussu In. peciorum adornatum Anno MDCCXXXVIII. Szerzője ez igen becses munkának Vásárhelyi Tőke István, az iskola' akkori Rectora, ki erre az adatokat részint az iskola' egyik halhatatlan érdemű Főcuratora B. Inczedi Józsefnek, részint széles tudományu professorok Pápai Páriz Ferencz-nek és Szigeti Gyula Istvánnak jegyzeteiből meritve velős rövidséggel és jó rendbe füzve, ez annyi tekintetben nevezete, iskolának történeteit a maga idejeig behozta. És már ez egyetlenegy eredeti kutfeje a nagy-enyedi iskola történeteinek, mert a miket e tévegyban a hazai nevezetességek' két nagy buvári Benkő József a maga Transilvaniajában és Bod Péter fájdalom még mind csak kéziratban elzárva heverő Hazai Egyházi Történeteiben az enyedi iskoláról irtak, csak-nem egészen ez öreg jegyzőkönyvből meritvék. Köszönet azért az akkori előjáróknak, hogy gondosságukat e későbbre kipotolhatlan munka' készíttetésére kiterjesztették; köszönet az érdeemes szerzőnek, hogy a drága emlékeket a felejdékenység tengeréből kiragadva a háládatos maradéknak átadta. Híven is őrzették e becses kincset következői, de fájdalom! Csak is őrzették, s annyi idő lefolyta után most is csak azon pontocska rekeszti-bé a munkát, mely ezelőtt 100. évvel a Vásárhelyi T. István' tollából kicseppent.

Őrzettem én is e könyvet s már közeledék a várt idő, melyben a levéltárt ujonnan kinevezett Felügyelőjének átadandó valék, midőn a számadási előkészületek közt még egyszer forgatva a régi leveleket, a nevezett öreg jegyzőkönynek következő sorai: ad perpetuam gratue posteritj memoriam ... porro quoque continuanda, hatásabban mint valaha azelőtt szólottak lelkemhez, s úgy tetszett, mintha egy ősapának

lelke vizatérve 100. éves sírjából intene, hogy a köz-anya' szent emlékét jobban megbecsüljük. És e pillanatban fogantatott lelkemben az elkezdett munka' tovább folytatásának s lehető kiegészítésének erős feltétele. Hozá fogtam azért s miket a levéltárban található hivatalos levelezésekből jegyzőkönyvek számadások és egyéb elegyes tartalmu irományokból mint nevezetesebb s érdekesebb adatokat összegyűjthettem, híven feljegyezni s egy elrendelt munkába foglalni felügyelői utolsó kötelességemnek tartottam. Hogy pedig ez is vas ajtók és zárok megett felejdékenységre temetve ne heverjen, ezennel világ elébe közkézre bocsátom.

Csekély ugyan e kis munka s hiányos, még pedig kilenczvenkilencz ok közül egyikért azért, mert sok viszontagságokon átment iskolai levéltárunk maga is nagyon hiányos s huzamos időszakok vannak, melyekből csekély vagy épen semmi adatokat sem tud előmutatni. De ha egy háládatos gyermeknek drága és becses egy hajfürt is, mely egykor ősz anyjának érette izzadó homlokát árnyékozta, ha forró részvéttel és feszült figyelemmel olvassa vagy hallgatja még az apróságokat is, melyek elődeit érdekelték vagy azokkal csak távolabbi összeköttetésben voltak: úgy hiszem e hiányos ösmertetés is nem leend érdeketlen ajándék e haza' oly számos fiaira nézve, kik egykor ezen édes anya soha ki-nem-száradó keblén szívták a tudományok' édes tejét, éldelték a boldog gyermekkor és virágzó ifjuság' soha többé vissza-nem - térő, de örökre felejthetetlen, örömeit. És ezeknek, valamint ez iskola reményteljes jelen és jövőndő növendékeinek legyenek e rendek szentelve."

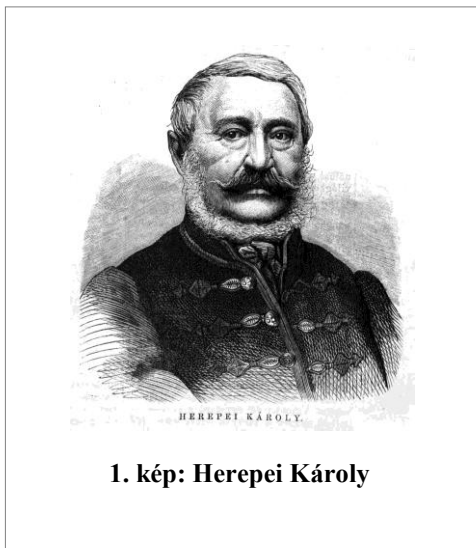
1838. szeptember 7-én a Magyar Tudós Társaság - 1840-től Magyar Tudományos Akadémia - levelező tagjául választotta Herepei Károlyt, először a filozófia, majd a történettudományi osztályba.

1841-ben, a vízaknai lelkész halálakor a gyülekezet megemlékezett Herepei János kívánságáról, s ennek szellemében fiát, Károlyt hívták meg a hitközösség vezetőjének. Ő bár Nagyenyeden is köztisztletnek örvendett, mégis inkább a csöndes, békés vidéki életre vágyott családjával, ahol visszatérhetett lelkipásztori hivatásához. Az egyházkerület prosenior címmel tisztelte meg.⁹²⁴ Még vízaknai éve alatt is felkeresték, ha Kolozsváron nagy ünnepséget rendeztek: 22 évig tartó építkezés után elkészült a Külső-Magyar utcában a ma kétágú templomként ismert istenháza, az avató ünnepségről Herepei beszéde sem hiányozhatott.

A szabadságharc után tartott egyik beszéde miatt fogdába zárták, majd pár nap elteltével elengedték.⁹²⁵

⁹²⁴Uj Magyar Athenás 1887. 174.

⁹²⁵Uo. 174.

1. kép: Herepei Károly

1871-ben nyugdíjaztatását kérte, ebben az évben, október 26-án halt meg.⁹²⁶

„Hogy beszéde, hangja mindvégig megtartá hatályát, egy szép mondás tanuskodik róla. A tudós Salamon József, egykor hittanár, később iskolatanácsos Szebenben, egy vizaknai embernek, ki templomuk orgonájának gyöngeségéről panaszkodott előtte így felelt: >>Mit akar barátom! nincs Erdély egy templomában is szebben szóló orgona, mint a vizaknaiban<< – s a bámulónak

megmondá, hogy Herepeiről beszélt.” Ezekkel a szavakkal búcsúztatta Szász Károly a Magyar Tudományos Akadémia 1871. november 27-ei ülésén Herepei Károlyt.⁹²⁷

2.6 Herepei Gergely

Herepei Károly testvére 1807. február 21-én született Kolozsváron és mindössze öt éves volt, amikor elveszítette szüleit. Nagyanyja és nagybátyja szigorú, de gondos nevelése mellett fivére nyomdokait követte, amikor a mérnöki pálya helyett a papi hivatást választotta, és életét a kolozsvári hitközség szolgálatába állította.⁹²⁸

1827-ben végzett teológia szakon a kolozsvári kollégiumban, tanulmányait mégis műszaki ismeretek szerzésével folytatta Pesten. 1830-ban mérnöki oklevelet szerzett, majd otthagyta az egyetemet és hazatért. Désen segédpapként töltött el egy fél évet, mielőtt megkezdte volna peregrinációját. 1830-31-ben a göttingeni, majd a marburgi egyetemeken teológia óráit hallgatta, előbbi intézmény anyakönyvébe 1830. december 21-én írta be nevét.⁹²⁹

A német egyetemekről visszatérve, 1832-ben pappá szentelte a dézsi zsinat, és mint rendes lelkész folytatta szolgálatát Désen. Három évvel később Kolozsvárra

⁹²⁶ Uo. 174.

⁹²⁷ Szász 1871. 303.

⁹²⁸ Nagy Géza 1942. 267.

⁹²⁹ Szabó-Szögi 1998. 218.

költözött, amikor a közösség kérésére meghívták testvére megürült posztjára.⁹³⁰ A családtól már megszokott módon, Herepei Gergely sem maradt el magas színvonalú műveltség, tudás és retorikai tehetség tekintetében rokonaitól.

Barthos Esztert vette el feleségül, akinek édesanyja felsőcsernátoni Bod Péter lánya volt.⁹³¹ Herepei Gergelynek három gyermekéről tudunk: Ottóról, Gergelyről és Ádámról. Ádámról nem ismertek, vagy nem maradtak fent adatok, az 1838-ban született legidősebb fiúról, Ottóról annyit tudunk, hogy már nagyon fiatalon költeményei jelentek meg olyan folyóiratokban, mint a *Vasárnapi Ujság*, és a *Nővilág*, később pedig a *Divatcsarnok*, a *Szigeti Album* és Győry Vilmos *Koszorúja*. Ottónak nem volt lehetősége kibontakoztatnia tehetségét, 19 évesen súlyosan megbetegedett és 1857. augusztus 11-én Pesten elhunyt.⁹³² Ifjabb Herepei Gergelynek köszönhetően folytatódott a család lelkészeinek munkássága Kolozsváron, ő volt a lelkész dinasztia utolsó tagja, aki az egyházi hivatást is gyakorolta.

A köztisztletnek örvendő lelkipásztort, idősebb Herepei Gergelyt 1852-ben megválasztották Kolozsvár első papjává. 1854-től pedig haláláig viselte a kolozsvári egyházmegye esperesi tisztségét.⁹³³ A kolozsvári gyülekezet vezetőjeként minden erejével azon volt, hogy javítson a hívek életminőségén, segítsen a rászorulókon, és arra bírta a közösséget, hogy ha közösen lépnek fel a nehéz időkben, akkor legyőzhetőek a legsúlyosabb bajok is.

Az 1800-as évek első felére jellemző jelentős mértékű urbanizáció Kolozsvárra is tömegeket vonzott, harminc év alatt megduplázódott a lakosság száma (ennek megfelelően a reformátusok is ötezerről tízezer főre gyarapodtak). Ilyen szintű népességnövekedésre társadalmilag, politikailag és gazdaságilag nem volt felkészülve a város: a társadalmi rétegek közötti szakadék még inkább elmélyült.⁹³⁴

1816-17-ben éhínség, 1830-31-ben kolerajárvány tizedelte az embereket, 1840-ben az árvízzel, 1847-ben pedig a drágasággal kellett megküzdeniük az helyieknek. A külső városrészekben nyomorban éltek a lakosok, nem volt pénzük ételre, ruhára,

⁹³⁰Vasárnapi Ujság 1866. 453.

⁹³¹Sas Péter: *A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum elmenekített anyagának pusztulása 1945-ben.* Kolozsvár, 2006. 286 p. *Erdélyi Tudományos Füzetek* 258. sz. (Továbbiakban Sas 2006.) 7.

⁹³²Zoványi

⁹³³Zoványi

⁹³⁴Nagy Géza 1942. 263.

de legkevésbé gyermekeik iskoláztatására. Ingyenes népiskolákra, több templomra és az adományok, egyházi adók szabályozására volt szükség ahhoz, hogy megfékezzék az állandó koldulást, tömeges bűncselekményeket, és a segítségnyújtás mellett helyreállítsák az emberek erkölcsi értékrendjét is.⁹³⁵

Gergely prédikációit használta fel arra, hogy ráébressze a tehetős híveket fényűző életmódjuk lemondására, nemtörődöm hozzáállásuk megváltoztatására, hiszen az ő segítségük szükséges a társadalmi problémák megoldására. A végső kiutat a közművelődésben látta, a nemzet felemelkedéséhez elengedhetetlen, hogy ne csak a kiváltságosak részesüljenek oktatásban, hanem a nép minden tagja.⁹³⁶

Halotti beszédein kívül megjelentek nyomtatásban adománygyűjtő prédikációi is, és fordításokat készített Incze Dániellel: 1852-ben németről Wolfahrt bibliamagyarázatát, 1856-ban pedig franciáról Polier katekizmusát fordították le Székely János segítségével.⁹³⁷

1859. július 4-én halt meg Kolozsváron.⁹³⁸ Helyét, pár év kihagyással, fia vette át a kolozsvári református parókián.

2.7 Herepei Gergely

Ifjabb Herepei Gergely 1844-ben született Kolozsváron, középiskolai éveit is itt, a teológiát viszont Nagyenyeden végezte.⁹³⁹

1869-től káplánként segítette a kolozsvári lelkész munkáját, majd 1871-ben Svájcba utazott, hogy két évig a zürichi egyetemet látogathassa. Mikor 1873-ban visszatért, megválasztották Kolozsvár rendes lelkészévé, később egyházmegyei jegyzői tisztséget is vállalt.⁹⁴⁰

Míg édesapja szorgalmazására mind szélesebb körben tették lehetővé a nehezebb sorsú gyerekek iskoláztatását, addig, többek között, ifjabb Herepei Gergelynek köszönhető az első

⁹³⁵Nagy Géza 1942. 263.

⁹³⁶Nagy Géza 1942. 270.

⁹³⁷Zoványi

⁹³⁸Uj Magyar Athenás. 1887. 177.

⁹³⁹Szinnyei

⁹⁴⁰Szinnyei

kolozsvári óvoda létrejötte.⁹⁴¹

Írásai megjelentek a *Protestáns Közlönyben* és a *Prédikátori Tárban*, amelyet Szász Domokos és Szász Gerő szerkesztett.⁹⁴²

Herepei Gergelynek köszönhetően kerültek ki és láthatóak ma is a Farkas utcai templom falain a hatalmas értékeket képviselő nemesi epitáfiumok, a nemesi címerekkel ellátott halotti charták⁹⁴³, melyek között akadnak olyanok, amit az 1911-ben végzett kriptá feltárások során találtak meg.

A templombelső egészére kiterjedő restaurálás 1910-1913-ig zajlott. A főváros irányítása alatt végbement munkálatokban segített a kolozsvári székhelyű Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának munkatársai is Pósta Béla vezetésével, és természetesen részt vett a templom első papja is, de nem csak lehetővé tette a szakemberek munkáját, Herepei Gergely aktívan ki is vette részét a leletek feltárásában és a helyreállítási folyamatok döntéshozatalában.⁹⁴⁴

A padló kibontásával egymásra halmozott, több száz éves sírokat találtak, melyek közül a legkorábbiak még katolikus híveket őriztek. A nemes családok soraiból származó elhunytak kilétéről, ruházatáról, kegytárgyairól részletes feljegyzéseket tett a lelkész a következő címek megjelölésével: *A Belső Farkas utcai ev. ref. ódon templom, A belső templomban tudvalevő sírok és Sírok a templomban*.⁹⁴⁵ Herepei Jánosnak volt kitől örökölnie a régészet iránti szenvedélyt.

Herepei Gergely felesége Demeter Ilona volt, akinek rokonai között Ady Endre is jelen volt mint másodunokatestvére.⁹⁴⁶ János ötödik gyermekükként született, de testvérei nem érték meg a felnőttkort.⁹⁴⁷

Herepei Gergely 1920. március 16-án halt meg ugyanott, ahol született: a Farkas utcai templom parókiáján.⁹⁴⁸

⁹⁴¹ Herepei János: A kolozsvári Farkas utcai templom történetéből. (Az 1638-1647. évi építkezés, berendezés és felszerelés adattára). Sas Péter (szerk.). Kolozsvár, Művelődés, 2002. (Továbbiakban Herepei János 2002) 5.

⁹⁴² Szinnyei

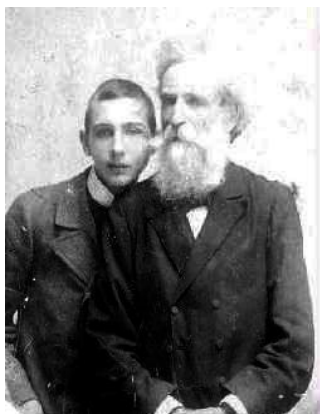
⁹⁴³ Herepei János 2002. 15.

⁹⁴⁴ Uo. 15.

⁹⁴⁵ Uo. 17.

⁹⁴⁶ Balassa Iván: *Néprajzi hírek: Herepei Gergely (1891-1970)*. Ethnográfia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata, Budapest, 1971. LXXXII. évf. 3. sz. 470-471. (Továbbiakban Balassa 1971.) 470.

⁹⁴⁷ Uo. 6.

**2. kép: Herepei János és édesapja,
Herepei Gergely⁹⁴⁹**

3. kép: Herepei János és családja⁹⁵⁰

2.8 Herepei János

1891. október 11-én született. A kolozsvári református kollégiumban végezte középiskolai éveit, majd a Ferenc József Tudományegyetem jogi karán folytatta tanulmányait. Nem fejezte be a jogot, diplomáját a bölcsészettudományi karon szerezte, magyar, történelem és régészeti szakon.⁹⁵¹

Habár a papi pályához nem érezte magát elég elhivatottnak, azért mindig olyan munkát akart végezni, amely méltó felmenői emlékéhez és amivel a köz javát tudja szolgálni. Úgy gondolta, hogy szülőföldje múltjának kutatásával és emlékeinek ápolásával elérheti ezt a célt. „Ezek az ősök együttesen formálták ki bennem a távoli és közeli múlt emlékeinek nyomozási vágyát, amely még a legfárasztóbb robotmunka között sem hagyott cserben.” – vallotta magáról Herepei.⁹⁵²

23 évesen határozta el magát a régészet mellett, amikor gyakornokként dolgozott az egyetemi Érem- és Régiségtárban. Döntésében jelentősen befolyásolhatta, hogy néhány évvel korábban szemtanúja volt értékes régészeti leletek feltárásának a Farkas utcai templom rekonstrukciója során, ahol az egyetem szaktekintélyei is jelen voltak. Az egyetemi gyűjtemény vezetője, Pósta Béla

⁹⁴⁸Ravasz 1924. 118.

⁹⁴⁹ Sas Péter: *Elment az utolsó Herepei. In memoriam Herepei Judit (1922–2010)*. Szabadság, 2010. 06. 01. <<http://szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article%2CPArticleScreen.vm/id/42736>> [2012. 04. 16.] (Továbbiakban Sas 2010. 06. 01.)

⁹⁵⁰ Sas 2010. 06. 01.

⁹⁵¹ Balassa 1971. 470.

⁹⁵² Uo. 470.

elhivatottsága és édesapja élénk érdeklődése nem hagyhatták közömbösen az archeológia iránt.⁹⁵³

Felmenői emlékéhez és választott szakmájához méltóan megkezdte peregrinációját Olaszországban. Főbb állomásai Róma és Nápoly voltak, azonban utazása nem tarthatott sokáig, az I. világháború kitörése katonai szolgálat teljesítésére kötelezte.⁹⁵⁴

A háború végén Magyarország új határain belülre költöztették a Ferenc József Tudományegyetemet, helyén pedig megalapították az I. Ferdinánd Egyetemet. Herepei azok közé tartozott, akik a változások ellenére maradtak, ragaszkodva munkahelyükhöz és otthonukhoz. Munkájukat szigorúan ellenőrizték és korlátozták, így amikor egy főtéri építkezés során rájött, hogy Árpád-kori sírokat tártak fel véletlenül a munkások, titokban igyekezte kimenteni a leleteket, ami először csak munkaterületek megvonásához, végül állása elvesztéséhez vezetett.⁹⁵⁵

Egy olyan időszak következett életében, amikor kénytelen volt bármilyen munkát elvállalni, hogy fenntarthassa családját: több műszakban gyárakban végzett kétkézi munkát, majd 1925-ben könyvelői állást kapott a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézetnél. A könyvelés mellett, nagy nehézségek árán, de lehetősége volt tudományos munkájának is élni, ami nagyon fontos volt számára. Tanulmányait az *Erdélyi Irodalmi Szemle*, az *Erdélyi Múzeum*, a *Pásztortűz*, az *Ifjú Erdély*, a *Magyar Nép* és az *Erdély* című lapok publikálták.⁹⁵⁶

Baráti körébe Kolozsvár legkiválóbb értelmiségei tartoztak: Ferenczi Sándor és Roska Márton régészek, Szabó T. Attila nyelvész, Brüll Emánuel, a kollégium könyvtárosa, Imre Lajos teológus professzor, László Dezső esperes, Tulogdy János tanár, Kós Károly építész, író, grafikus, az Erdélyi Szépműves céh megalapítója és az *Erdélyi Helikon* elindítója, illetve Kelemen Lajos.

Sokat dolgoztak együtt Kelemennel, aki – többek között – az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárának vezetője volt, azonban kapcsolatuk korábbra nyúlt vissza: Herepei már gimnazistaként sok időt töltött a parókia részeként őrzött református

⁹⁵³Sas 2006. 6.

⁹⁵⁴Kiss András: Az alapozó emlékezete. Herepei János születésének 100. évfordulójára. Korunk, 1991. 9. sz. 1157-1163. (továbbiakban Kiss A. 1991.) 1159.

⁹⁵⁵Sas 2006. 8.

⁹⁵⁶Uo. 9.

egyház levéltárában, amelynek a templom első papjaként édesapja volt a gondnoka, ezekben az időkbe ismerkedett meg Herepei és Kelemen.⁹⁵⁷ Kapcsolatuk szorosabbra fűződött, miután Herepeinek fel kellett hagynia régészeti kutatásaival, és új témákat, területeket kellett találnia tudós munkájának középpontjaként, melyek forrásaira kézirat- és levéltárakban lelt rá.⁹⁵⁸ Ezekben a gyűjteményekben eltöltött ideje alatt ismerte fel elsőként a kolozsvári sáfárpolgárok számadáskönyveinek művelődéstörténeti jelentőségét, és az azokból nyert adatokat számos publikációjában is felhasználta.⁹⁵⁹

Herepei János békésebb időszakokban azzal töltötte vasárnapjait, hogy fiatalokat kísért körbe Kolozsváron, és történelmi jelentőségű épületekről, romokról mesélt nekik. Sétáit gyakran megosztotta Áprily Lajos fiával, a szintén költő Jékely Zoltánnal, Makkai Sándor püspök fiával, a történész Makkai Lászlóval vagy a későbbi művelődéstörténésszel, Nagy Jenővel.⁹⁶⁰

Ha nem is a lelkészi hivatást választotta, mélyen vallásos volt, és mindig részt vett a gyülekezeti tevékenységekben. Tagja volt a Református Férfiszövetségnek és az Erdélyi Református Egyházkerület műemlék bizottságának, ahol Csutak Vilmos is társa volt, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatója.

Bizottsági tagként azért harcolt, hogy Kolozsvár múltját megidéző egyetlen kő se tűnhesen el, főleg írásos emlék nélkül. Indítványai között szerepelt a református levéltári anyagok központosítása, a kollégium értékes emlékeihez, régészeti kincseihez létrehozandó múzeum terve és a Házsongárdi temető sírköveinek műemlék védelem alá helyezése. A felkérésnek eleget téve, 1930-ban összegyűjtötte a művelődéstörténeti szempontból jelentős sírkövek listáját. Ugyan műemlékvédelemre nem került sor, és kézirata is csak jóval később, az 1980-es évek végén jelent meg *A Házsongárdi temető régi sírkövei. Adatok Kolozsvár művelődéstörténetéhez*⁹⁶¹ címmel, azonban biztosak lehetünk benne, hogy ekkorra már számos olyan sír elpusztult, amelynek csak ez a mű állít emléket.

⁹⁵⁷ Uo. 9.

⁹⁵⁸ Kiss A. 1991. 1160.

⁹⁵⁹ Uo. 1161.

⁹⁶⁰ Sas 2006. 10.

⁹⁶¹ Sajtó alá rendezte Balassa Iván, Herner János, Keserű Bálint. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988

1930-tól ténylegesen is visszatérhetett szakmájához: az Erdélyi Kárpát Egyesület gyűjteményének őrévé, később igazgatójává választották. A Mátyás király szülőházában helyet foglaló múzeum irányítása mellett önként vállalkozott a református kollégium numizmatikai és levéltári anyagának őrzésére, illetve az egyházközség levéltárának rendezésére. Az itt található értékes anyagok felhasználásával írta meg a *Református Szemle* és az *Ifjú Erdély* oldalain megjelent tanulmányait a kollégium címeréről, illetve nyomdájáról és a kolozsvári református egyházközség címeréről.

A Kalotaszegi Református Egyházmegye 1937-től elfoglalt főjegyzői posztján sem tétlenkedett, összeírta a kalotaszegi falvak temetőiben fellelhető XVI-XVIII. századi síremlékeit. A kéziratot Sas Péter rendezte sajtó alá: *A kalotaszegi cintermek, templomok és temetők régi sírkövei. Kolozsvár, Művelődés, 2001.*

1938 elején cégjegyzőként hagyta ott a Minerva kiadót, amikor megválasztották a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatójává, kedves ismerőse és kollégája, Csutak Vilmos halála után. A helybeliek ellenségesen fogadták a messziről jött, idegen igazgatót, de rátermettségekben nem akadt ellenfele a posztra.⁹⁶²

Irányítása alatt a múzeum néprajzi szerepét ítélte meg a legfontosabbnak. A gyűjtő és feldolgozó munkában Balassa Iván segített neki, együtt indultak kutató körutakra a környékbeli falvakba helyi szokásokat és hagyományokat jegyzetelve vagy ha tehették, tárgyi emlékeket gyűjtve. Útjaik során szisztematikusan sorra vették a temetőket is, gyűjtőmunkájuk mindenre kiterjedt, azonban az eredmények csak szorványosan maradtak fenn: „Balassa Iván múzeumi segédörömmel [...] 42-ben gyalogszerrel bejártuk Erdővidéket. Az első alkalommal csak nagyon vázlatos jegyzeteket készítettem, mivel akkor csak az ismerkedés volt a célom, a második ízben már komolyabb munkát végeztem, de ennek összeírásait nem küldötték ki Szentgyörgyről, bizonyosan el is pusztultak.”⁹⁶³

⁹⁶²Sas 2006. 26.

⁹⁶³ Kiss A. 1991. 1161. 1965-ben unokatestvéréhez, Imre Lajoshoz írt levelében írt Sepsiszentgyörgyön eltöltött éveiről.

Megálmodta a Székely Tudományos és Közművelődési Intézet létrehozását, melynek támogatója gróf Teleki Pál volt, a politikai helyzet azonban nem kedvezett a megvalósításnak a miniszterelnök halála után.

A Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége az 1944-es események hatására elrendelte a közgyűjtemények értékes dokumentumainak, tárgyainak biztonságba helyezését, ami azt jelentette a sepsiszentgyörgyi gyűjtemény számára, hogy legféléttetebb kincseiket, az erdélyi székely kultúra pótolhatatlan emlékeit, könyveket, kéziratokat és különböző tárgyakat ládába pakolják, és a múzeum dolgozóinak kíséretében vonattal Nyugat-Magyarországra szállítsák.

A múzeum ládáinak hosszú és viszontagságos útja szerencsétlenül zárult: 1945. március 29-én Zalaegerszegen bombatalálat érte a gyűjteményt a vasútállomáson, és a tűzben minden elpusztult. Utólag már tudjuk, hogy Sepsiszentgyörgyön sértetlenül átvészelte volna a háborút a múzeumi anyag, akkor viszont nagy kockázattal járt volna onnan el nem mozdítani, ellenben Kolozsváron biztos menedékre tudták volna helyezni a gyűjteményt, ha hozzá nem értők másképp nem rendelkeznek.

Két szállítmány, egy nagyobb és egy kisebb indult Keszthelyre. A kisebb a legértékesebb tárgyakat tartalmazta, ez Herepeivel utazott, míg a nagyobb rész más útvonalon indult el, Kolozsváron azonban elakadt. Amikor tudomást szerzett a vakvágányon álló vagonokról Kelemen Lajos, Roska Márton, Nagy Géza és az Erdélyi Múzeum-Egyesület tagjai, úgy döntöttek, hogy beszállítatják a ládákat biztonságos óvóhelyre. Sajnos pár nap elteltével megérkeztek a katonai szolgálatot teljesítő laikusok, hogy elvigyék a ládákat, annak ellenére, hogy egyértelműen itt fenyegette volna a legkevesebb veszély a muzeális dokumentumokat.⁹⁶⁴

A keszthelyi szállítmányegyesítés után Herepei János végigkísérte útján a gyűjteményt – egy olyan háborús időszakban, amikor a legtöbb ember saját élete mentését tartja legfontosabbnak, ő mégis – szembeszállt minden döntéssel, ami veszélyeztette a gyűjtemény sorsát, azonban ez sem volt elég politikai és katonai hatalmak határozatai ellen – nem tehetett semmit, észérveit nem vették figyelembe. Mindezek ellenére az igazgatót tették felelőssé az eset után, meghurcolták, többé nem

⁹⁶⁴Sas 2006. 30.

kapott tudásának megfelelő muzeológusi állást, de ami minden büntetésnél jobban fájt neki, hogy csak élete legvégén, hetvenes évei közepén térhetett vissza szülőföldjére, és akkor is csak látogatóba.⁹⁶⁵

Nagyon sokat költöztek családjával, hosszabb időt egy Szekszárd melletti településen, Kajdacson töltöttek, ahol Herepei kéziratai rendezésével, tanulmányai megírásával, az elveszett részek pótlásával foglalatoskodott. A tudományos munkához azonban nem voltak adottak a feltételek: írásainak egyetlen színhelyét sem tudta felkeresni, erdélyi levéltárak, könyvtárak sem álltak a rendelkezésére már, saját, gazdag könyvgyűjteménye sem volt már többé kéznél. Csak elenyésző számú könyvet és a legszükségesebb ingóságait küldték utánuk, és barátaival, akikkel minden szakmai kérdést megvitattak, csak lassú levelezések révén tarthatta a kapcsolatot.⁹⁶⁶

Így ír erről a korszakról barátjának, Balassa Ivánnak: „Bizony, nincsen módomban, hogy az Ethnographián, a Könyvszemlén és az Irodalomtörténeti Közleményeken kívül más folyóiratot is járassak, sőt évek óta könyvtárakba se járhatok (egészségi okok miatt). Ezért nagyon el vagyok maradva a tudományokban, különösen ha arra gondolok, hogy Szegedre történt költözésünkig a magam megtizedelt könyvtára s a Bonyhádon összehordottakon kívül más könyvet nem is láthattam.”⁹⁶⁷

Feleségével és lányával, Judittal 1961-ben költöztek Szegedre, ahol sok év után végre publikálhatta tudományos munkáinak eredményeit, és numizmatikai szakértelmére is szükség volt: felkérték a Móra Ferenc Múzeum gyűjteményének rendezésére. A szegedi egyetem irodalomtörténész professzora, Keserű Bálint segítségével Herepei tanulmányaiból elindítottak egy gyűjtemény kötetekből álló sorozatot az *Adattár a XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* címmel.

Nagy büszkeséggel töltötték el a régóta várt könyvek megjelenései: „[...] feltámadt bennem az az érzés, amire néhai drága Ottó bátyám intett, hogy igyekezzek méltó lenni Bod Péter ükapánkhoz s a Herepei, Méhes, Incze, Pataki,

⁹⁶⁵Sas Péter: *Elment az utolsó Herepei. In memoriam Herepei Judit (1922–2010)*. Szabadság, 2010. 06. 07. <<http://szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article%2CPArticleScreen.vm/id/43005>> [2012. 04. 16.] (Továbbiakban Sas 2010. 06. 07.)

⁹⁶⁶Sas 2010. 06. 01.

⁹⁶⁷Balassa 1971. 471.

Bogdányi és Mislei ősökhöz, így most már elhitethetem magammal, hogy talán-tán egy piciny részét ennek az intelemnek mégis csak sikerül a többi írásaimmal együttesen beváltanom.”⁹⁶⁸

Az első kötet 1965-ben látta meg a napvilágot, *Polgári irodalmi és kulturális törekvések a század első felében* címmel.⁹⁶⁹ Nem sokkal később megjelent a folytatás: *Apáczai és kortársai*. Budapest, MTA Irodalomtud. Int.; Szeged, JATE, 1966. A harmadik kötet, *Művelődési törekvések a század második felében*, már csak halála után, 1971-ben jelenhetett meg.⁹⁷⁰

Kedves rokonának, Imre Magdának levélben tudósít a harmadik kötet előkészítő munkájáról: „[...] nagyon derék szerkesztő barátom [Keserű Bálint] rábeszélte, hogy adattáram harmadik kötetének összeállításához is fogjak hozzá. Hiába védekeztem azzal, hogy én 122 évig fogok élni s ezért >> hej ráérünk arra még <<, de mert ő (erdélyi eredetű kálvinista létére) bizonyosan úgy gondolkozik, hogy azt csak a jó Isten tudja, ezért reá adtam a fejem, hogy mégis csak szót fogadjak.”⁹⁷¹

A sorozat folytatódott Keserű Bálint szerkesztése alatt, mára 37-re növekedett a kötetek száma, és kibővítették a XVI-XVIII. századok művelődéstörténetére is.

A kolozsvári művelődéstörténész kéziratának nagy része is megsemmisült a sepsiszentgyörgyi gyűjteménnyel, csak a múzeumban hagyott iratai maradtak fenn, de azok közül sem kapott vissza mindent, és még így is rengeteg olyan írást hagyott hátra, melyek kiadásra érdemesek voltak. Tudományos jellegű kézirateit ma is a Szegedi Tudományegyetem Régi Magyar Irodalom Tanszéke őrzi. Ebből az anyagból rendezte sajtó alá a már említett Házsongárdi temető sírköveiről szóló monográfiát Balassa Iván, Herner János és Keserű Bálint 1988-ban.

Később az MTA tagja, Sas Péter művelődéstörténész kérte el a tanszéktől Herepei hagyatékát, melynek felhasználásával, a következő művei jelentek meg Herepei Jánosnak: *A kalotaszegi cintermek, templomok és temetők régi sírkövei*. Kolozsvár, Művelődés, 2001; *A kolozsvári Farkas utcai templom történetéből. Az 1638-1647. évi építkezés, berendezés és felszerelés adattára*. Kolozsvár, Művelődés, 2002, melyhez,

⁹⁶⁸ Kiss A. 1991. 1158. Részlet Imre Magdához írt leveléből.

⁹⁶⁹ Budapest, MTA; Szeged, JATE, 1965

⁹⁷⁰ Budapest, MTA Irodalomtud. Int; Szeged, JATE, 1971

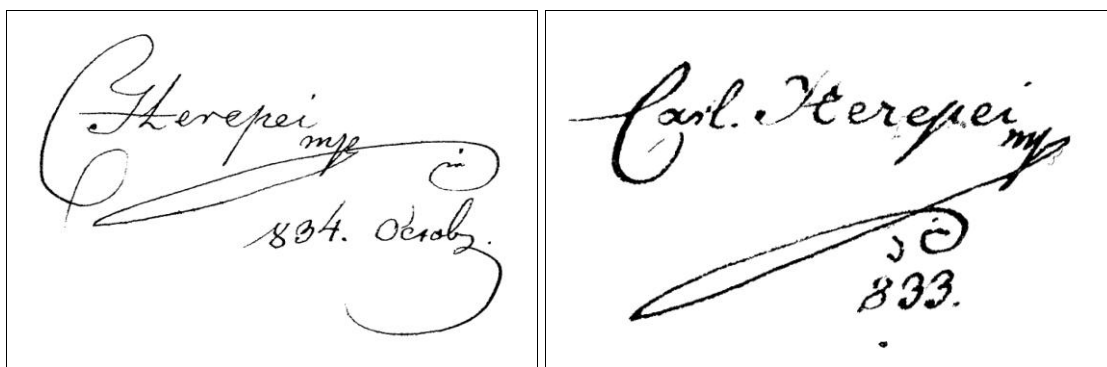
⁹⁷¹ Kiss A. 1991. 1162.

többek között, édesapja feljegyzéseit is felhasználta; továbbá *A kolozsvári Farkas utcai református templom és kollégium történetéből*. Kolozsvár, Művelődés, 2004; *Kolozsvár történeti helyrajza*. Kolozsvár, Művelődés, 2004; *A kolozsvári színház és színészet történetéből*. Kolozsvár, Művelődés, 2005. és *Művelődéstörténeti tanulmányok és adattárak*. Kolozsvár, Művelődés, 2008.

Az *A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum elmenekített anyagának pusztulása 1945-ben*⁹⁷² című könyv szintén Sas Péter szerkesztésével jelent meg, azonban forrásanyaga, a hivatalos iratok mellett, főként magánlevelezésekre épült, mely nem része a szegedi egyetem anyagának. Herepei János lánya, Judit gondoskodott édesapja után maradt iratokról, ő adta át Sas Péternek, és segítette emlékei megosztásával munkáját, hogy minél hitelesebb kép készülhessen a tragikus eseményről, és Herepei János abban való szerepvállalásáról.⁹⁷³

Herepei János egyetlen gyermeke 2010-ben hunyt el, a Házsongárdi temetőben búcsúztatták el ősei nyughelyén, ahova édesapja nem kerülhetett.⁹⁷⁴ Herepei Judit halálával megszakadt Erdély egyik nagy jelentőségű családjának vonala, egy olyan családé, akik évszázadokon keresztül szolgálták az erdélyi református egyházat, lelkészek számos generációját adták, és főként tudásuk közkinccsé tételével járultak hozzá Erdély fejlődéséhez.

3. HERPEI KÖNYVEK

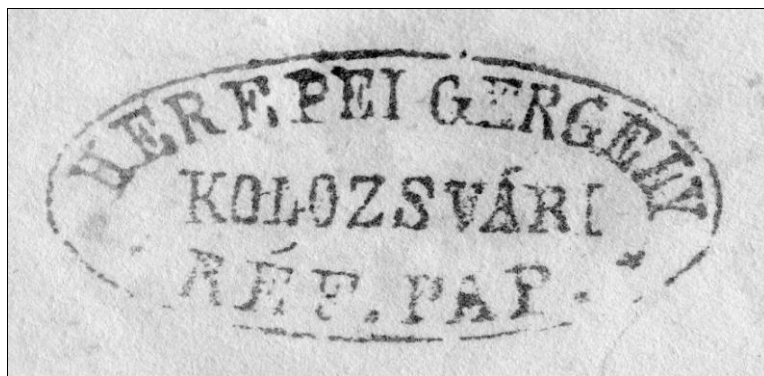
1. ábra Herepei Károly bejegyzései⁹⁷⁵

⁹⁷²Erdélyi Tudományos Füzetek 258. szám. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2006

⁹⁷³Sas Péter 2010. 06. 07.

⁹⁷⁴Uo.

⁹⁷⁵a kolozsvári Protestáns Teológia Intézet könyvtárának gyűjteményéből

2. ábra Herepei Gergely (1844-1920) pecsétje⁹⁷⁶

3. ábra Herepei János (1891-1970) ex librise⁹⁷⁷

3.1 Herepei-könyvek a Protestáns Teológia Intézet könyvtárában

Egy évtizedekig tartó vita lezárásaként, 1895-ben megalapították a Kolozsvári Protestáns Teológia Intézetet, áthelyezve Nagyenyedről a már korábban összevont enyedi, kolozsvári, marosvásárhelyi és székelyudvarhelyi főtanodák teológiai

⁹⁷⁶a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtárának gyűjteményéből

⁹⁷⁷a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtárának gyűjteményéből

tanfolyamait.⁹⁷⁸ A frissen épített oktatási épületnek könyvtárra volt szüksége ahhoz, hogy valódi felsőoktatási intézménnyé válhasson, de a sok adományozónak köszönhetően ez nem okozott problémát: már az első évben több ezer kötet állt a tanulók rendelkezésére.⁹⁷⁹

Az adományokból befolyt másodpéldányokat a feldolgozás kezdetétől külön gyűjtötték, ezeket nem is vezették be a cédulakatalógusba, hanem különálló nyilvántartásba vették fel őket, miután feljegyezték a könyvek fontos adatait a gyarapítási naplóba. Ez sokat segített annak kiderítésében, hogy a még meglévő, possesszor-bejegyzés nélküli dokumentumok honnan származtak, részei voltak-e a Herepeiek gyűjteményének.

A duplumkönyvtárba került műveket helyhiány miatt eladták, és az összegből olyan könyveket vásároltak, amelyek nélkülözhetetlenek voltak a teológus hallgatók számára. Az évek folyamán a könyvtár további nyomtatványoktól vált meg, amikor átrendezések, leltárak során kiválogatták azokat a műveket, amelyek nem tartoztak a gyűjtőkörbe, s ha ezekben nem szerepelt tulajdonosi bejegyzés, akkor cserére vagy eladásra kerültek.

3.1.1 Herepei Károly könyvei

Herepei Károly szeretett sok időt eltölteni könyvei társaságában, – tudjuk meg Szász Károlytól: „[...] s élete utolsó harmincz évét, [...] e csendes kikötőben [Vízaknán] tölté, gazdag könyvtárán kívül gyülekezetének s családjának élve, de tiszteltetve széles körben mindenektől.”⁹⁸⁰

Könyveinek azonosítása csak már meglévő összeírás alapján lehetséges, mivel nevét nagyon ritkán jegyezte a kötetekbe. A teológia éves értesítője mindig köszönetet mond név szerint azoknak, akik felajánlásaikkal hozzájárultak az intézet működéséhez. Az 1896-os kiadványban szerepel az adományozók között Herepei Károlyné neve, aki 650 kötetből álló 223 művet ajándékozott az intézménynek, 1871-

⁹⁷⁸ *Akik jó bizonytságot nyertek. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895-1948.* Hatházy Ferenc (szerk.), Kolozsvár, Református Egyház Misztófalusi Nyomda, 1996. 26.

⁹⁷⁹ Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologia Fakultásának Értesítője (Továbbiakban Értesítő) az 1895-96. iskolai évről. Kenessey Béla (szerk.), Kolozsvár, Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület, 1896. 20.

⁹⁸⁰ Szász 1871. 302.

ben elhunyt férje hagyatékából.⁹⁸¹ Az 1896-os évszám segítségével könnyen megtalálható a dokumentumok leírása a könyvtár gyarapítási naplójában.

A beszerzési könyvben 337 tételben szerepel a 223 mű, amelyből ma már csak 66 található meg ténylegesen a gyűjteményben. A cédulakatalógus tanulsága alapján sok kötet közvetlenül a duplumkönyvtárba került, ezek főként a korban népszerű alaptervek lehettek, olyanok, amelyek minden értelmiségi gyűjteményében szerepeltek.

A könyvtárban található még egy dokumentum, amely nem szerepel az adományok listáján, viszont Herepei Károly tulajdonosi bejegyzését tartalmazza⁹⁸², ezért ezt a művet is beleszámoljuk a naplóból kivonatolt statisztikába.

A mellékletben megtalálható táblázat sorakoztatja föl a beszerzési napló Herepei Károly könyveire vonatkozó tételeit. A lista nagy valószínűséggel nem reprezentálja teljes olvasmányműveltségét, de jól tükrözi azt, hogy milyen témák érdekelték, milyen nyelveken olvasott szívesen, s hogy mennyire tartott lépést a kor szépirodalmi, tudományos és vallási nézeteivel.

A napló változatlan formában szerepel a mellékletben, kisebb kiegészítésekkel megtoldva. Az eredeti oszlopok mellett –, amelyek vastagon szedettek – három további oszlop foglal helyet: „Sorszám”, az átláthatóság megkönnyítése érdekében; „Posszessor-bejegyzés”, mely megmutatja azokat a tételeket, ahol tulajdonosi bejegyzés található és az „Azonosítók” fejléc alatt vannak feltüntetve a könyvtárban ma is megtalálható dokumentumok helyrajzi száma, illetve a magyar vonatkozású 1860 előtt nyomtatott művek azonosítója, mely Petrik Géza bibliográfiájában kereshető vissza.

Zömével magyar és német nyelvű alkotásokat találunk: 49% (167 db) magyar, 36% (120 db) német, 15% (50 db) latin és 1 db francia nyomtatványt.

Tematikájuk szerint a 338 tétel 63%-a (214 db) világi és 37%-a (124 db) vallási. Világin belül 18% (59 db) irodalmi, ebből majdnem fele (27 db) antik irodalom; 13% (43 db) természettudományi, amiből 11 db geográfia és 8 db orvostan; 10% (32 db) filozófiai és szintén 10% (32 db) történelmi; 11 db jogi és politikai; 9 db nyelvészeti mű és 23 db tankönyv, lexikon és egyéb dokumentum.

⁹⁸¹ Értesítő 1896. 22.

A vallásos művek fele (65 db) homiletika, egyházi beszédek, halotti búcsúztatók és prédikációtárak. Másik felében 24 db egyháztörténet, 11 db dogmatika, továbbá 3-3 db katekizmus és vallási kézikönyv, 2-2 vitairat és vallási filozófia és 14 db egyéb vallásos nyomtatvány szerepel.

Egy lelkesztől talán több vallási művet várunk, mint világít, Herepei Károly mérnöki pálya iránti vonzalma azonban megmagyarázza a soknak mondható természettudományi írást. Ezek közül a legtöbb az Akadémia gondozásában jelent meg. Feltételezhetnénk, hogy minden akadémikusnak jártak ezek a kiadványok, ebben az esetben viszont csak a filozófia, később pedig csak a történettudományi osztály publikációit kapta volna meg, így viszont sokkal valószínűbb, hogy ő rendelte meg a tanulmányokat, és minden bizonnyal olvasta is őket.

Herepei Károly peregrinációjáról nem tért haza az órák anyagát felidéző irodalom nélkül. A korban olyan neves teológus professzorok tanítottak a göttingeni egyetemen, mint Gottlieb Jakob Plank és Karl Friedrich Stäudlin, utóbbi a közvetítő teológia racionális szupranaturalizmus ágának képviselője volt.⁹⁸³ Mindkét tudós dogmatikus műve megtalálható Herepei olvasmányai között.⁹⁸⁴

Vallási témájú művei polémikus alkotásoknak is helyt adnak, az unitáriusok közül beszerezte Szentábrahám Lombárd Mihály 1787-ben megjelent művét, de támadó hitvitára utalnak a pápai és dogmatikus szerzemények is a gyűjteményben.

A könyvek földrajzi eloszlását figyelembe véve a legtöbbet magyar városban nyomtatták: 173 db-ot, melyből 73-at Pesten, 61-et pedig Kolozsváron. A 28 német város közül, ahonnan 96 könyv származik, 30-at Lipcsében készítettek. Bécsből 13 kötet származik, svájci nyomdákból hat, holland városokból 16, onnan is főként Leydenből, de elvéve találunk lengyel, dán és francia nyomtatványokat is. Hozzávetőlegesen fele-fele arányban érkeztek a művek hazai és külföldi nyomdákból.

Összesen 58 mű van ellátva Herepi tulajdonosi jellel, amely szigorúan véve kilenc bejegyzést takar. Hat különálló dokumentumban találhatjuk meg Herepei

⁹⁸² Protestáns Teológia Intézet könyvtárában található H323/b jelzetű dokumentum

⁹⁸³ Nagy Géza 1942. 278.

⁹⁸⁴ Stäudlin, Karl Friedrich: Lehrbuch der Dogmatik und Dogmengeschichte. III. Auflage. Göttingen, 1809. XII, 357 p.; Plank, Gottlieb Jakob: Abriss Einer Historischen Und Vergleichenden Darstellung Der Dogmatischen Systeme. II. Auflage. Göttingen, 1804. 157. p., III. Auflage. Göttingen, 1822. 169. p.

Károly saját kézjegyét, illetve a Halotti Actiók címmel ellátott egybekötött halottibeszédeket tartalmazó gyűjteményben is szerepel egyszer saját írásával a neve. Ugyancsak ezen búcsúztatók egyike az a nyomtatvány, amelyet – a lapjain olvasható írás alapján – a szerző Herepei Károlynak adományozott. Továbbá, a legkorábbiak között akad, amely Herepei János nevét viseli, ez a posszessor saját szerzeménye: hét olyan mű sorakozik fel egymás után, melyek Herepei János és Szilágyi Ferenc nyomtatásban megjelent halotti vagy ünnepi szertartásokon elhangzott szónoklatát foglalja magába. Az egyenkötésű füzetek korábbi példányait édesapjától örökölhette Herepei Károly, és további, köztük őt saját beszédével gazdagította a gyűjteményét.

3.1.2 Herepei Gergely könyvei

Herepei Gergely (1844-1920) gyűjteményének részlete, amely 44 művet takar 50 kötetben, özvegye adományaként szerepel az 1922-23-as értesítőben,⁹⁸⁵ illetve még egy mű egy kötetben 1899-1900-ból.⁹⁸⁶

A Herepei Gergely könyveit tartalmazó lista a táblázat 10. és 11. oldalán található, felépítése Herepei Károlyéval azonos, a beszerzési naplók szerkezetével megegyezően. Itt 45 tételt láthatunk felsorolva, amelyből ma 20 darabot tartalmaz a katalógus, tehát több, mint a fele a duplumkönyvtárba vagy későbbi eladásra került.

Az intézet gyűjteményében nem csak ez a 20 kötet tartozott egykor Herepei Gergely tulajdonába, nevével 12 további művet is megjelölt.⁹⁸⁷ Pecsétjét az 1870-es években csináltathatta, mivel azok között a kötetek között, ahol feltűnik a lenyomat, néhányba kézzel is bejegyezte nevét dátummal ellátva, melyekből az 1872-es volt a legkésőbbi. Az ovális pecséten a következő felirat szerepel: „Herepei Gergely kolozsvári ref. pap”.

A posszessor-bejegyzések arról árulkodnak, hogy két művet Gergely korán elhalálozott Ottó bátyjától örökölt, ezekben az ő neve is meg van örökítve.

Habár messzemenő következtetések levonására nem ad módot ez a csekély 57 kötet, azért talán érdemes szólni néhány szót a jellemző vonásokról. Néhány német

⁹⁸⁵ Értesítő 1922-23.

⁹⁸⁶ Értesítő 1898-1900. 23.

nyelvű kivételtől eltekintve, minden mű magyar nyelvű, a külföldi szerzők fele is magyar fordítású kiadással képviselteti magát a felsorolásban. Míg Herepei Károlynál több, mint egyharmada német írás volt, addig Gergelynél a tizedét sem éri el az idegen nyelvű, egészen pontosan a németül megjelent alkotások száma. Ez a különbség jól magyarázható a rokonok közötti generációs eltolódással: Gergely nyomdatermékei átlagosan 70-80 évvel későbbiek.

A megjelenések földrajzi elhelyezkedését mérlegelve kijelenthetjük, hogy jelentős többségében kolozsvári és budapesti nyomtatványokkal vette körül magát Gergely, de a sárospataki, debreceni, dési vagy bánffyhungyadi kiadások mellett fellelhető lipcsei, jénai, zürich-i és berlini is.

Néhány művet leszámítva az összes vallásos témákhoz kapcsolódik, azon belül is, döntő többségben (28 db) a homiletikához, jellemzőek még az egyháztörténeti, egyházjogi és vallásfilozófiai munkák is. A beszédgyűjtemények bőségesen tartalmaznak kéziratokat az 1860-70-es évekből.

Szegeden is találhatóak Herepei Gergely pecsétjével ellátott könyvek, amelyek szintén a magyar szerzők Magyarországon megjelent egyházi szónoklatainak számát növelnék, erősítve a fent kapott arányokat.

3.2 Herepei István könyve a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Könyvtárában

Herepei Istvánnak egyetlen könyve ismert, amely a Kolozsvári Román Akadémia gyűjteményében található meg ma. A kötéstábla belsején egy rövid bejegyzés szerepel, mely szerint a kolozsvári kollégium 1771-ben vásárolta meg másik kötetével együtt előző tulajdonosától: „S. Herepei”-tól. A mű az államosítások során került az akadémia tulajdonába, megtartva eredeti azonosítóját: 82657.

LIGHTFOOT, John: Christiani Schoettgenii Horae Hebraicae et Talmudicae, Dresdae, Lipsiae, 4°

Tomus I. in Universum Novum Testamentum. Quibus Horae Jo. Lightfooti in libris historicis supplentur, epistolae et apocalypsis eodem modo illustrantur accedunt dissertationes quaedam philologico sacrae,

⁹⁸⁷ Ezek a következő azonosítókat viselik a Protestáns Teológia Intézet könyvtárában: P325, P612, P640, P661, P681, P735, P774, P956, P1083/2, P1680, P1927 és P2361

indicesque locorum scripturae, rerum ac verborum necessarii, Cristoph Hekeli B. Filium Bibliopol. Regium, 1733, [24], 1280, [34] p., rézmetszetes előzéklap

Tomus II. in Theologiam Judaeorum dogmaticam antiquam et orthodoxiam de Messia impensae accedunt rabbinicarum lectionum libri duo et indices necessarii, Fridericum Hekel, Bibliop. Reg., 1742, [32], 998, [58] p.; rézmetszetes előzéklap

Megjegyzés: ford. Schöttgen, Christian

Kötés: bordázott, aranynyomásos gerinc, vaknyomásos fedő- és hátlap, pergamenkötés, kék és piros tintával fröcskölt metszés

Posszesszor bejegyzés: Bibliotheca Ill. Coll. Ref. Claudiopolitani accessit Ao 1771 Diebus Junii ex Bibliotheca S. Herepei cum altero volumine Comp. Dr 5.30 (kézírás), Tomus I.

Megjegyzés: Th T 28 (kézírás), Tomus I.

Pecsét: Kolosvári Ref. Coll. Könyvtára 82657, Tomus I.

Posszesszor bejegyzés: Bibliotheca Ill. Coll. Rf. Claud. Ab Ao 1771 Diebus Junii (kézírás), Tomus II.

Megjegyzés: Th T 29 (kézírás), Tomus II.

3.3 Herepei Gergely könyveinek listája a Teleki-Bolyai Könyvtár levéltárában

Herepei Gergely (1807-1859) könyveiről egyelőre nincsenek adataink, csak egy nyom áll a rendelkezésünkre. A Szegedi Tudományegyetem Régi Magyar Irodalom Tanszékének oktatói által végzett kutatómunka során feldolgozásra kerültek a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtárban őrzött székelykeresztúri kéziratok. Ezek között az íráskor között található Mike Sándor, főkörmányszéki levéltáros könyvjegyzékei is. A leírásban szereplő 8. tételnél azt olvashatjuk, hogy „Mike S. jegyzete a Herepei Gergely után maradt könyvekről 1 lap”.

A marosvásárhelyi gyűjtemény zárolása miatt pillanatnyilag nem elérhetőek a levéltári anyagok, ezért azt még nem lehet tudni, hogy mit rejthet a kézirat, viszont levelezés útján már kiderült, hogy megvannak még a dokumentumok, egy részük bekötve, másik részük pedig mappákban pihen, ugyanis nem bonthatják ki még a téka munkatársai sem.

A székelykeresztúri iratokról készült leírás:

„[...] Ms 0355 Székelykeresztúr

Különböző Könyvtárak Lajstroma.

1. Mike Sándor: Könyvek Lajstroma. 1834. Puha zöld kartonkötésben fólió alakban tartalmazza Mike Sándor könyvtárának a jegyzékét a saját maga által felállított rendszer szerint. A Törvénykönyvek. B. Historia, Földleírás C. Természettudományok. D. Vallás. E. Elegyesek. F. Classicusok. G. Oratorok. I. Színdarabok. K. Regények, Mesék, Pótlások. Az egész 1-96. 97-108. üres, 109-111. Kéziratgyűjtemény. 112-154 üres. 155-186. Az erdélyi alapítandó Museum részére ajánlottam c. alatt. 58. sz. üres lap.

1-8. I. Ifjú Verner László könyvei

1, 4. Cserey Farkas könyvtárában található kéziratok leltára.

3. Cserey Farkas könyvtárának jegyzéke 1-83. l. 1168 drb. Könyv.

4. Cserei Farkasné rézmetszeteinek és képeinek jegyzéke, amelyek könyvtárában találhatók.

5. Mike Sándor könyvtárának betűrendes jegyzéke.

6. Kemény József halála után maradt könyvek jegyzéke 1-12. l. 1555. Kolozsvár.

7. A medgyesi szerzetes ház könyvtárából kiírt könyvek 1-2. l.

8. Mike S. jegyzete a Herepei Gergely után maradt könyvekről 1 lap.

9. A kincstári birtokokról készített jegyzék 1702 évtől.

II. A kéziratok barna kartonba vannak összegyűjtve bőrsarokkal és pánttal, melyen 6 borda van. A másodikon van a felirat. Különböző könyvtár lajstromai. A borítólapon nagysága 260/400 mm.

III. Tartalma: lásd I. pont alatt.

IV. Irodalom: Szinyei J. VII. sz. Kosáry D.: II. 285/287. [...]”⁹⁸⁸

3.4 Herepei Gergely és Herepei János könyvei Szegeden

A Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kuno Könyvtárának Régi Könyvek Tárában is találhatóak egykor Herepei család tulajdonába tartozó művek. Sajnos az egyetemi könyvtár Dugonics térről Ady térre való költöztetésének következtében ma

⁹⁸⁸ Székelykeresztúri unitárius kéziratok a marosvásárhelyi Teleki-tékában.

<http://regimagyar.biforum.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=193&Itemid=198

nem áll rendelkezésünkre a régi könyvek beszerzését tartalmazó összes gyarapítási napló, ezért nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy milyen módon és mikor kerültek ezek a dokumentumok az SZTE Klebelsberg Könyvtárba.

Herepei Gergely (1844-1920) által használt pecsét két kötetben szerepel, melyek összesen négy művet foglalnak magukban.⁹⁸⁹ A dokumentumok közül az egyik kötet kolligátum, ebben Herepei János (1891-1970) ex librise is megtalálható, valószínűleg édesapjától örökölte a műveket. János tulajdonosi címkéje további nyomtatványokban is szerepel, így az előző kolligátummal együtt, négy kötetben, 25 címet tesznek ki az egykor tulajdonát képező könyvek.⁹⁹⁰

A két kolligátum halotti beszédek rejt magában, tehát az összesen 26 magyar műből 21 a református homiletika körébe tartozik.

János ex librisét Köpeczi Sebestyén József címerfestő készítette 1930-ban.⁹⁹¹ A képen az erdélyi családi címereknél közkedvelt attribútumokat fedezhetjük fel: szablyát tartó kar, korona, rostélyos sisak, állatalakos pajzs és barokk ornamentika.

Nagy valószínűség szerint árveréseken jutott hozzá a könyvtár az öt Herepei bejegyzéses kötethez, és nem egy nagy adomány részeként, mivel a könyvekben nem található az adományozóra utaló címke, amellyel a gyűjteményeket a beolvasztás előtt szokták ellátni.

Természetesen azt sem nem zárhatjuk ki teljes mértékben, hogy Herepei János saját kezűleg ajándékozta ezeket a nyomtatványait az egyetem könyvtárának, melyek között felmenői által írt művek is szerepelnek. Ha viszont adományról lenne szó, biztosan több kötet is fellelhető lenne a gyűjteményben, amely Herepei János ex librisét viseli, még akkor is, ha tudjuk, könyvtárának csak töredéke jutott vissza hozzá a háború után – ez a felvetés akár be is igazolódhat, amennyiben a többi Herepei könyv 1850 után került nyomtatásra, hiszen a modern dokumentumok számítógépes leírása egyelőre nem terjed ki az adományozó ex librisére.⁹⁹²

> [2011. 04. 11.]

⁹⁸⁹ Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár (Továbbiakban SZTE KK) RA 934, RA 947-949

⁹⁹⁰ SZTE KK RA 947-949, RA 950-958, RA 935-946

⁹⁹¹ Sas 2010. 06. 07.

⁹⁹² Herepei János gyűjteményével kapcsolatban az is kérdéses, hogy mi lett a sorsa az Erdélyben maradt köteteknek, amelyeket nem juttattak el hozzá a II. világháború után. Sipos Gábor elmondása szerint Herepei Judit kapott vissza olyan tárgyakat, köztük Herepei János könyvtárának egy részét is, melyek a család tulajdonát képezték, csak Sepsiszentgyörgyön kellett hagyniuk. Továbbá az is

4. ÖSSZEGZÉS

A Herepei család eddig megtalált könyvei alapján megállapíthatjuk, hogy az egyes tagok tudatosan gyűjtötték a könyveket. Hivatásuk mellett más területek nyomtatványai is érdekelték őket, a valláson kívül mérnöki, természettudományi és a legfrissebb szépirodalmi műveket is szívesen olvasták. Külföldet megjárt emberek lévén jól beszéltek idegen nyelveket, latin és német írásokat találunk nagy számban a magyar mellett. Peregrinációjukról nagy valószínűséggel könyvekkel tértek haza, hogy magukkal hozhassák a holland, német, svájci egyetemeken hallottakat.

Mivel lelkészekről van szó, és nem egy arisztokrata famíliáról, nem várhatunk gazdagon díszített egyéni bőrkötéseket. Egyszerű, keménytáblás, márványpapíros kötéssel borították azokat a köteteket, amelyeknek a sok használat után leszakadt a kötéstáblájuk. Vigyáztak könyveikre, nem hogy a szennylapokat megtöltő tollpróbákat, de lapszéli jegyzeteket se találunk bennük, sőt, tulajdonosi bejegyzéseket is csak ritkán látni.

Összegyűjtötték saját és családtagjaik nyomtatásban megjelent halotti beszédeit, és a több kötetet kitevő füzeteket összeköttették. Erre találunk példát Kolozsváron és Szegeden is – a szegediekén jól látható, hogy később Herepei János (1891-1970) családi örökségeként vigyázott ezekre a kötetekre, és büszkén látta el őket ex librisével.

A család könyvei utáni kutatást még korántsem tekinthetjük befejezettnek, mindenképpen érdemes lenne megvizsgálni a Teleki-tékában található Mike Sándor által írt jegyzéket, amiből talán az is kiderül, hogy milyen módon kerültek hozzá Herepei Gergely könyvei.

Bizonyára eredményes lenne felvenni a kapcsolatot Sas Péter művelődéstörténésszel, aki személyesen ismerte a Herepeiek utolsó leszármazottját, Herepei Juditot. Az ő visszaemlékezéseiből talán megtudhatjuk, mi lett édesapja könyvgyűjteményének sorsa. Erről a könyvtárról valószínűsíthetjük, hogy korábban élt rokonok könyveit is tartalmazta, melyeket Herepei János édesapjától örökölt.

feltételezhető, hogy Herepei Judit örökösök hiányában egy olyan személyre hagyta ingóságait, – Herepei János levelezéseivel és köteteivel együtt, – akiről tudta, hogy méltóképpen fogja gondjukat viselni, és mivel Sas Péterrel jó viszonyt ápolt, elképzelhető, hogy hozzá is kerültek Herepei könyvek.

Feltételezhetően további információkkal, részletekkel vagy akár újabb Herepei felmenőkkel fog szolgálni Molnár József monográfiája.⁹⁹³

Mivel több Herepei is tanított Nagyenyeden, itt is elképzelhetőek nevükkel ellátott könyvek. A nagyenyedi kollégium könyvtára egyelőre csak cédulakatalógussal rendelkezik, azonban Jakó Zsigmond kézírata, melyben a kollégium posszessor bejegyzéseiről is készített feljegyzéseket, értékes adatokkal szolgálhat.⁹⁹⁴

Ugyan nem kétséges, hogy a Herepei-dinasztia csak egy a számos rendkívüli erdélyi lelkész-tanár család közül, akik méltóak emléküik felelevenítésére, hiszen tudásukkal, munkájukkal egész életükben Erdélyt szolgálták. Talán pénzügyi és politikai okoknál fogva kevésbé voltak befolyásosak, mint főnemesi kortársaik, de lelkipásztorokként közvetlenebb kapcsolatot ápoltak az egyszerű emberekkel, jobban ráláttak az aktuális társadalmi problémákra, és sokszor csak az ő közbenjárásuknak és szervező erejüknek köszönhatték a rászorulóknak a segítségnyújtást.

Az arisztokrata könyvtárak vitathatatlanul fontos szerepet játszottak a közművelődésben, és ezért elengedhetetlen minél alaposabb feltárásuk, de emellett nem szabad megfeledkeznünk a kevésbé reprezentatív szerepeket betöltő értelmiségi gyűjteményekről sem. Főként, ha egy olyan családról van szó, melynek tagjai nemzedékeken keresztül a közművelődés fontosságának hagyományát örökölték apáról fiúra, mely örökség végül a szegedi egyetem falai között talált méltó kezelőire.

⁹⁹³Kurta József elmondása alapján már nyomdai előkészületekre vár a kézirat.

⁹⁹⁴A jegyzeteket tartalmazó füzeteket a Protestáns Teológia Intézet könyvtárában őrzik.

IRODALOMJEGYZÉK

1. *Akik jó bizonysgot nyertek. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895-1948.* Hatházy Ferenc (szerk.), Kolozsvár, Református Egyház Misztófalusi Nyomda, 1996. 427 p.
2. Balassa Iván: *Néprajzi hírek: Herepei Gergely (1891-1970).* Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata, Budapest, 1971. LXXXII. évf. 3. sz. 470-471.
3. Bethlen Gábor Kollégium honlapja. Kollégiumunk nagyjai
<<http://www.bethlengabor.ro/files/kollegiumunk%20nagyjai.htm>>
[2012.04.16.]
4. *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologia Fakultásának Értesítője az 1895-96. iskolai évről.* Kenessey Béla (szerk.). Kolozsvár, Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület, 1896.
5. *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologia Fakultásának Értesítője az 1899-1900. iskolai évről.* Kenessey Béla (szerk.). Kolozsvár, Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület, 1900.
6. *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologia Fakultásának Értesítője az 1922-23. iskolai évről.* Kenessey Béla (szerk.). Kolozsvár, Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület, 1923.
7. *Élő lelkek holt vidéke.* Brassói Lapok (2007. 05. 11.)
<<http://www.brasso.ro/blapok.php?id=6458&cat=VG9sbA>> [2012. 04. 16.]
8. Gaal György: *Magyarok utcája: A kolozsvári egykori Bel- és Külmagyar utcákterkei, házai, lakói.* Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1995
<<http://mek.niif.hu/02800/02808/html/index.htm>> [2012. 04. 16.]
9. Herepei János: *A kolozsvári Farkas utcai templom történetéből. (Az 1638-1647. évi építkezés, berendezés és felszerelés adattára).* Sas Péter (szerk.). Kolozsvár, Művelődés, 2002. 271 p.
10. Herepei Károly. Vasárnapi Ujság, Pest, XIII. évf. 38. sz. (1866. szeptember 23.) 453-454.

11. *A hunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere.* Buzogány Dezső - Ősz Sándor Előd (szerk.): I. 1686-1807 : Algyógy – Haró. 1. köt. (Erdélyi Református Egyháztörténeti adatok ; 2/1.). Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2003. 504 p.
12. Jakó Zsigmond: *Az erdélyi magyar antikvár könyvkereskedelem kezdeteiről.* In: Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére. Szerk. Balázs Mihály et al., (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 35.). Szeged, JATE Régi Magyar Irodalom Tanszéke, 1997. 219-229.
13. Jakó Zsigmond - Juhász István: *Nagyenyedí diákok : 1662-1848.* Hatházy Ferenc (szerk.). Bukarest, Kriterion, 1979. 258 p.
14. Kiss András: *Az alapozó emlékezete. Herepei János születésének 100. évfordulójára.* Korunk, 1991. 9. sz. 1157-1163.
15. Kiss Károly, Szentkúti - Kálmán Farkas - Bierbrunner Gusztáv: *Új Magyar Athenás. Újabbkori magyar protestáns egyházi írók életrajz-gyűjteménye.* Budapest, Aigner, 1887. 611, XII p.
16. Kovács Kiss Gyöngy: *Megidézett múlt. Tanulmányok, forrásközlések.* Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, Korunk, 2009. 238 p.
17. Kurta József: *Isten igéjének szolgálói. Lelkeszi életpályák a Szatmárnémeti Református Egyházközség történetében.* Kolozsvár, Exit, 2009. 125 p.
18. Nagy Géza: *A Herepeiiek belmissziós törekvései.* Protestáns Szemle, Budapest, 1942. LI. évf. 9. sz. 262-272.
19. Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 5-6. köt., H-K. Budapest, Helikon, 1987. 375, VIII, 568, X p.
20. Ősz Sándor Előd: *Herepei István (1715-1780) és a Herepei lelkész-dinasztia indulása.* Református Szemle. 99. évf. 6. sz. (2006.) 736-754.
21. Ravasz László: *"Az emberélet utjának felén". Beszéd, cikkek, előadások.* Budapest, "Az út", Minerva, 1924. 270 p.

22. Sas Péter: *Elment az utolsó Herepei. In memoriam Herepei Judit (1922–2010).*
Szabadság, 2010. 06. 1.
<<http://szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article%2CPArticleScreen.vm/id/42736>> [2012. 04. 16.], 2010. 06. 07.
<<http://szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article%2CPArticleScreen.vm/id/43005>> [2012. 04. 16.]
23. Sas Péter: *A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum elmenekített anyagának pusztulása 1945-ben.* Kolozsvár, 2006. 286 p. Erdélyi Tudományos Füzetek 258. sz.
24. Szabó Miklós – Szögi László: *Erdélyi peregrinusok: erdélyi diákok európai egyetemeken 1701-1849.* Marosvásárhely, Mentor, 1998. 604 p.
25. Szász Károly: *Gyászbeszéd Herepei Károly felett.* Akadémiai Értesítő, Budapest, MTA, 1871. 296-303.
26. *Székelykeresztúri unitárius kéziratok a marosvásárhelyi Teleki-tékában.*
<http://regimagyar.biforium.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=193&Itemid=198> [2011. 04. 11.]
27. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* Budapest, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1980-1981
<<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/>> [2012. 04. 16.]
28. Török István: *A kolozsvári ev. ref. collegium története.* 1-3. köt. Kolozsvár, Kiadja a Collegium előjárósága, 1905. 379, 240, 442 p.
29. Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon.* Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóoszt, 1977
<<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3>> [2012. 04. 16.]

FORRÁSOK

Táblázatok forrásai

1. Protestáns Teológia Intézet könyvtárának 1895-ös, 1899-1900-as és 1922-1923-as gyarapítási naplója

Dokumentumok azonosítására felhasznált források

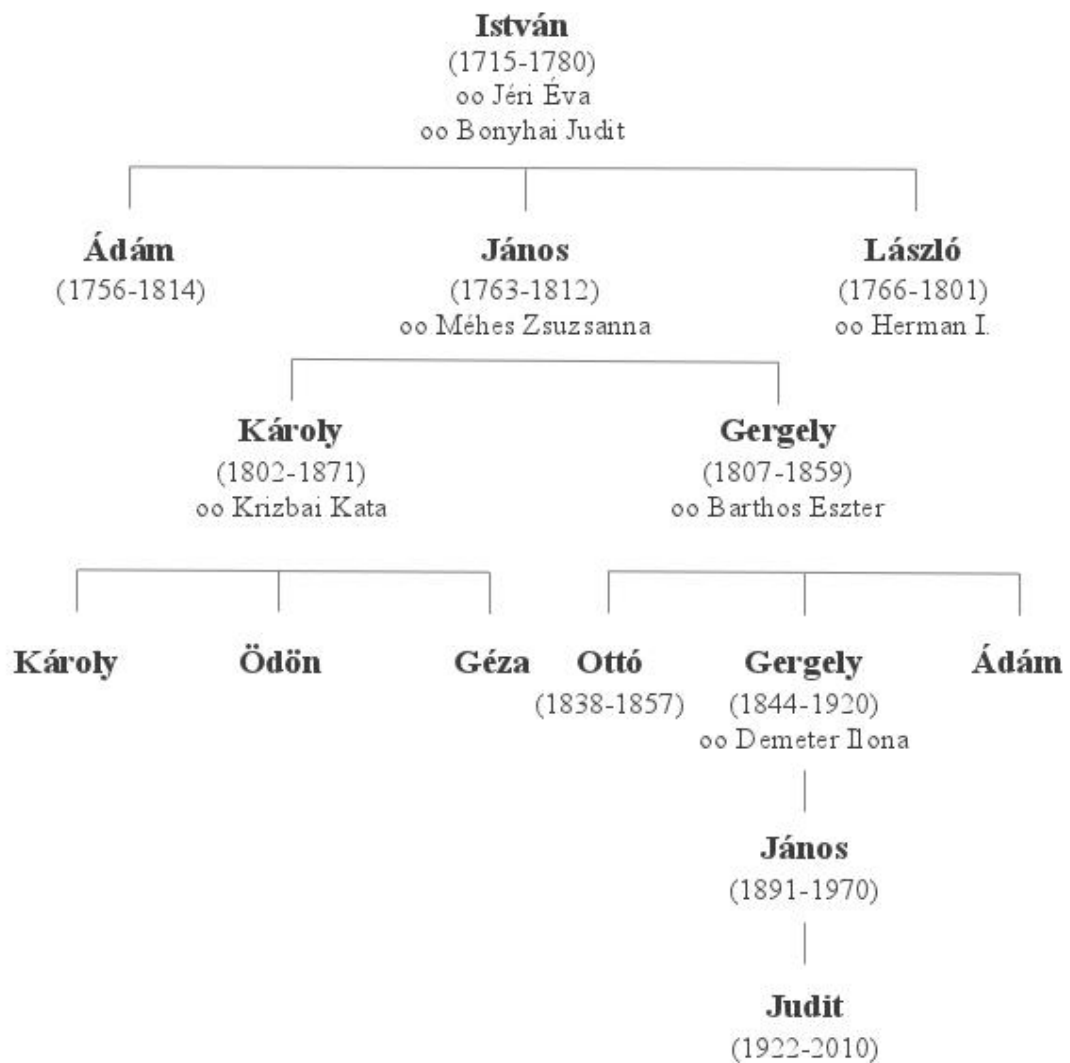
1. Karlsruher Virtueller Katalog
<<http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html>> [2012. 04. 16.]
2. Petrik Géza: *Magyarország bibliographiája = Bibliographia Hungariae : 1712-1860.*
Budapest, Dobrowsky, Pallas, 1888-1892
<<http://www.arcanum.hu/oszk/lpext.dll/Petrik/2?f=templates&fn=main-h.htm&2.0>> [2012. 04. 16.]
3. Protestáns Teológia Intézet könyvtárának katalógusa és gyűjteménye
<<http://217.73.171.101/WebPac/CorvinaWeb>> [2012. 04. 16.]
4. Régi magyarországi nyomtatványok közös katalógusa (MOKKA-R)
<<http://www.eruditio.hu/lectio/mokka-r>> [2012. 04. 16.]
5. SZTE Klebelsberg Kuno Könyvtár katalógusa és gyűjteménye
<<http://opac2.bibl.u-szeged.hu/szteek/opac>> [2012. 04. 16.]

Mellékletben szereplő képek és ábrák forrásai

1. a családfa Nagy Iván adataiból kiindulva készült
Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 5-6. köt., H-K. Budapest, Helikon, 1987. 375, VIII, 568, X p.
2. Herepei Károly: 'A Nagy-Enyedi Fő-iskola története, 1840, amely a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium könyvtárának gyűjteményét képezi
3. Herepei Károly posszessor bejegyzésével ellátott 1826-os Kocsi Csergő Bálint *Kösziklán épült ház ostroma* című művének kézírata, mely a Protestáns Teológia Intézet könyvtárának része (Ms 32)
4. a Protestáns Teológia Intézet könyvtárának 1895-ös Gyarapítási Napló részlete

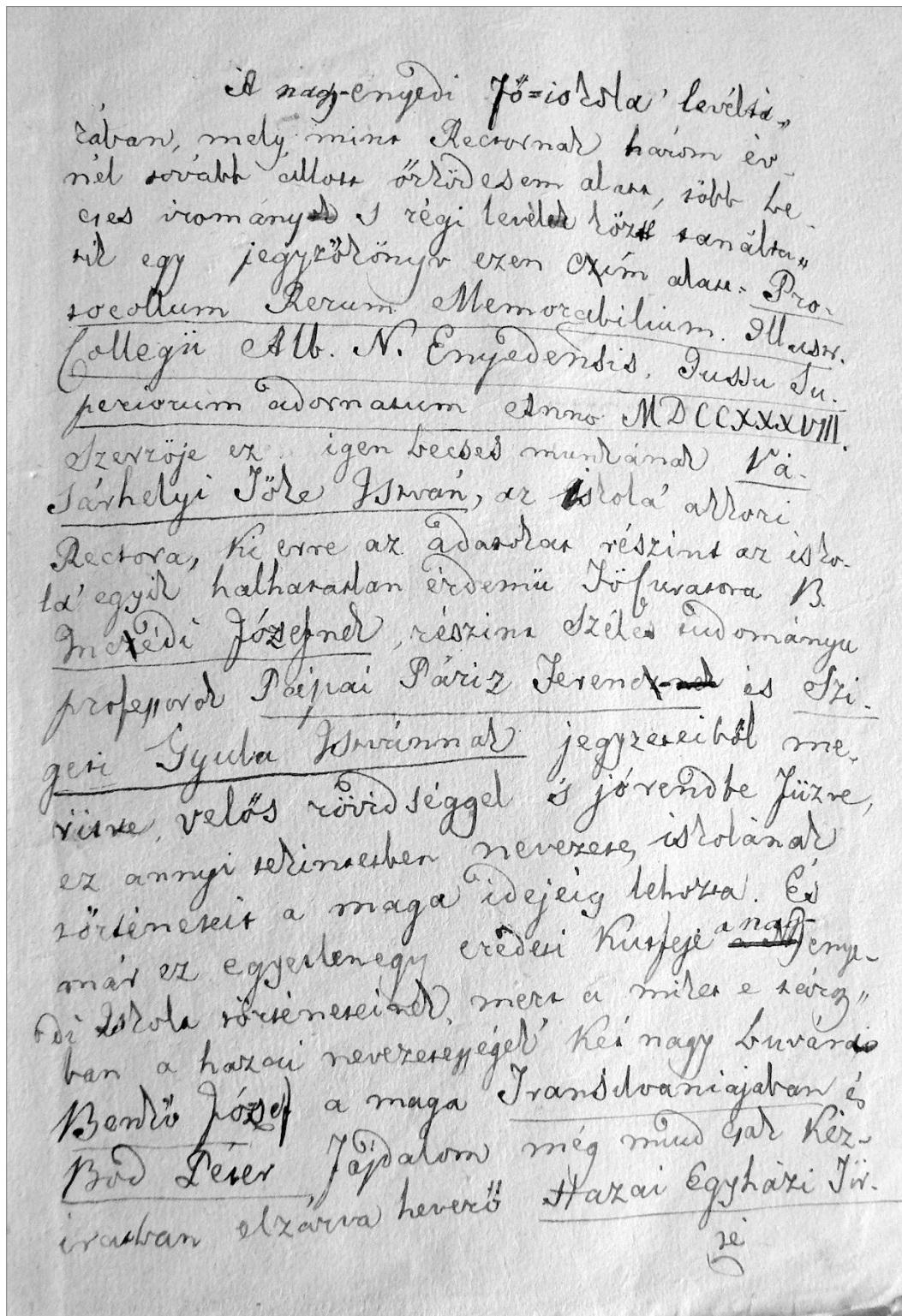
MELLÉKLETEK

Herepei családfa

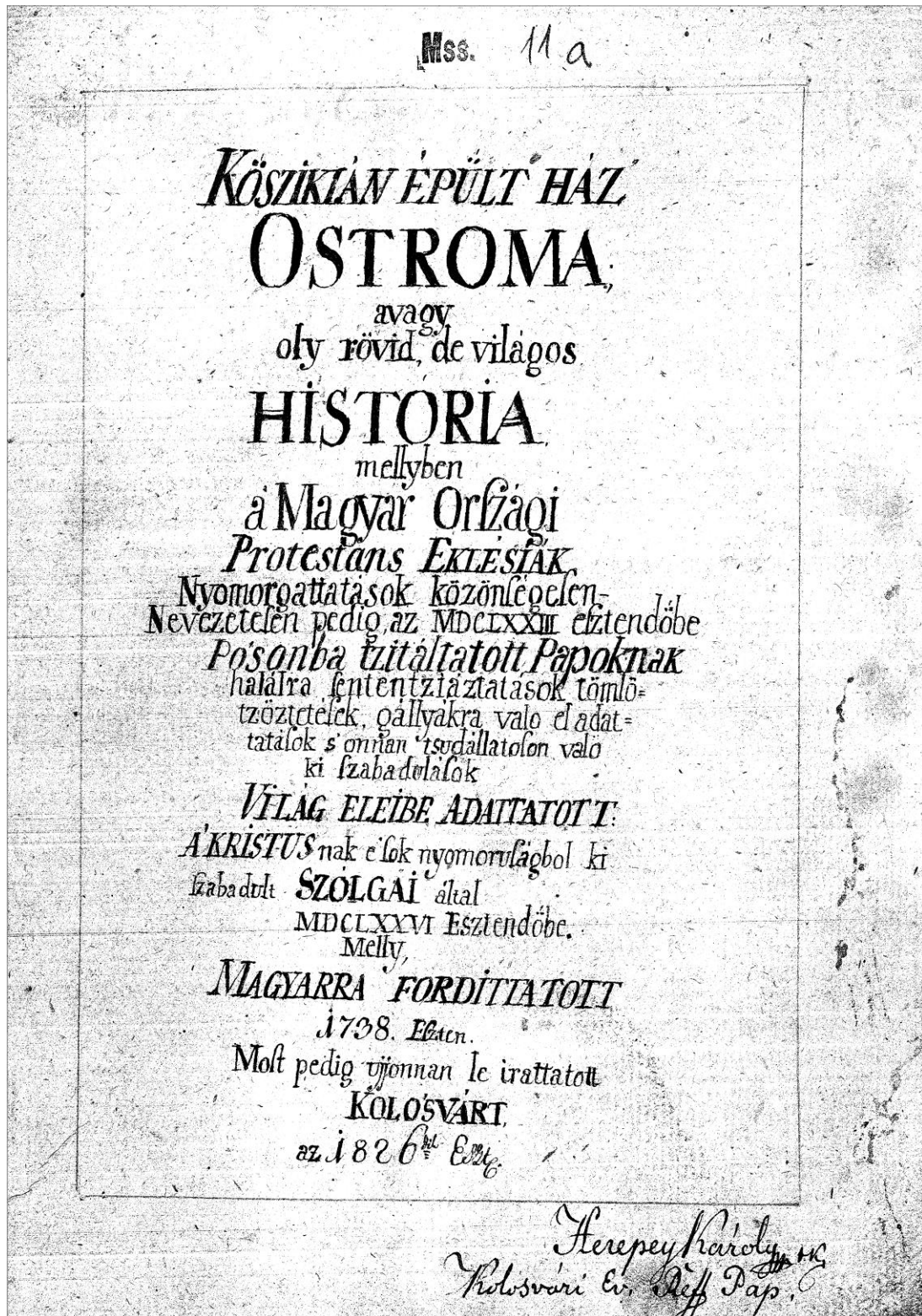

1. Családfa

Képek

2. Herepei Károly 'A Nagy-Enyedi Fő-iskola története című írásának
 első oldala

3. Herepei Károly posszessor bejegyzése

[illegible]

4. Részlet az 1895-ös gyarapítási naplóból